

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X.A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:39
Jordbruksdepartementet

PRISSÄTTNINGEN PÅ JORDBRUKSPRODUKTER

BETÄNKANDE AVGIVET AV
JORDBRUKSPRISUTREDNINGEN

Stockholm 1954

Statens offentliga utredningar 1954

Kronologisk förteckning

1. Svensk namnbok 1954. Statens Reproduktionsanstalt. 224 s. Fi.
2. Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling. Idun. 447 s. E.
3. Kollektivlus. Victor Petterson. 116 s., 20 pl. S.
4. Moderskapsförsäkring m. m. Idun. 154 s. S.
5. Vården vid ungdomsvårdsskolorna. Victor Petterson. 138 s. S.
6. Årvdabalk. Norstedt. 257 s. Ju.
7. Nordisk passfrihet. Del III. Upphävande av all passkontroll vid gränserna mellan de nordiska länderna. Gernandt. 39 s. U.
8. Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av en nordisk parlamentarisk tidskriftspublikation. Gummesson. 14 s. Ju.
9. Betänkande angående instansordningen i vattenmål m. m. Gunmesson. 90 s. Ju.
10. Förslag til lag om sparbanker m. m. Victor Petterson. 330 s. Fi.
11. Yrkesutbidningen. Hæggström. 467 s., 2 kartor. E.
12. Elkraftförsörjningen. Kihlström. 473 s. K.
13. En gemensam nordisk marknad. Victor Petterson. 120 s. H.
14. Betänkande med utredning och förslag rörande hörselvården. Norstedt. 165 + VI s. I.
15. Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetensutredningen. Gernandt. 55 s. C.
16. Förslag til jordrationaliseringslag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 130 s. Jo.
17. Om proportionella val inom kommunala representationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning betänkande. 6. Kihlström. 72 s. Ju.
18. Förslag till förenkling av vissa beskattningsregler. Egnellska. 80 s. Fi.
19. Förslag till ändrad företagsbeskattning. Idun. 418 s. Fi.
20. Nordiska post- och teletaxor. Gummesson. 33 s. U.
21. Inrättande av ett sjöfartsverk. Gummesson. 112 s. H.
22. Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. 5. Beckman. 499 s. S.
23. Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. 5. Bilagor. Beckman. 234 s. S.
24. Förslag till effektivare taxering. Idun. 190 s. Fi.
25. Friluftsbad, simhallar, bastur. Gummesson. 292 s. I.
26. Landsantikvarieorganisationen. Gummesson. 124 s. E.
27. Tjänstebostäder för folkskolans lärare. Kihlström. 106 s. E.
28. Vanföreanstalterna och Eugeniahemmet. Beckman. 340 + VI s. I.
29. Klenvirke. Användningen av barrklenvirke, lövvirke och sågverksavfall. Idun. 156 s. H.
30. Högertrafik. Victor Petterson. 141 s. K.
31. Saneringsfrågan. Victor Petterson. 183 s. + 24 pl. K.
32. Televisionen i Sverige. Idun. 213 s. + 4 pl. K.
33. Folkpensionering och sjukförsäkring. Vissa samordningsfrågor. Victor Petterson. 116 s. S.
34. Hyran för omöblerade lägenheter. Victor Petterson. 146 s. Ju.
35. Den svenska kriminalstatistiken. Norstedt. 190 s. Ju.
36. Laborantutbildning. Idun. 120 s. I.
37. Allmän ordningsstadga m. m. Norstedt. 144 s. I.
38. Trafiksäkerhet. Victor Petterson. 412 s. K.
39. Prissättningen på jordbruksprodukter. Marcus. 338 s. Jo.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954: 39
Jordbruksdepartementet

PRISSÄTTNINGEN PÅ JORDBRUKSPRODUKTER

BETÄNKANDE AVGIVET AV

JORDBRUKSPRISUTREDNINGEN

STOCKHOLM 1954
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet 5

Direktiven för utredningen 7

Kap. I. Den jordbrukspolitiska målsättningen 11
1. Den historiska bakgrunden 11
2. Grunddragen av 1947 års riksdagsbeslut 12
3. Jordbruksproduktionens nuvarande omfattning kontra konsumtionsvolymen 18
4. Överskottsproduktionen och den jordbrukspolitiska målsättningen 23
5. Möjligheter att begränsa överskottsproduktionen 27
6. Överskottsproduktionen och rationaliseringen 31

Kap. II. Jordbruksbefolkningens inkomstläge 35
1. De olika rationaliseringsåtgärderna och deras sammanlagda ekonomiska resultat 36
2. Olika undersökningar om inkomstförhållandena hos jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper 42

Kap. III. Det svenska jordbruket och utlandsmarknaden 63
1. Utvecklingstendenserna på den internationella livsmedelsmarknaden 63
2. Det svenska jordbrukets konkurrensläge gentemot utlandet . 68

Kap. IV. Problem i samband med produktionens fördelning på olika produkter 77
1. Smörproduktionen och matfettskonsumtionen 78
2. Kött- och fläskproduktionen 90
3. Brödsädsodlingen 92
4. Oljeväxtodlingen 95
5. Sockerbetsodlingen 96
6. Överskottsproduktionens bundenhet vid mjölk 99

Kap. V. Vissa beräkningar angående konsumtions- och produktionsutvecklingen 105

Kap. VI. Förhållandena i de mera utpräglade jordbruksbygderna som underlag för prisstödets avvägning 111

Kap. VII. Utformningen av gränsskyddet med hänsyn till handelspolitiken och det internationella samarbetet på detta område 120

Kap. VIII. Det nuvarande prissättningssystemet 129
1. Huvudprinciperna för totalkalkylen 129
2. Totalkalkylens tillämpning vid prissättningen 131
3. Kritiken mot totalkalkylen och mot dess tillämpning vid prissättningen 132

Kap. IX. Grunddragen av utredningens förslag 137

Kap. X. Prissättningssystem med rörliga importavgifter 142
1. Prissättningens bundenhet till kalkylunderlaget..... 142

2. Förhållandena i slättbygderna i södra och mellersta Sverige som ett centralt underlag vid bestämningen av prisstödsnivån 144
3. Övrigt informationsmaterial för prissättningen 151
4. Vissa spörsmål i samband med bestämningen av prisstödsnivån 154
5. Den närmare utformningen av systemet med rörliga importavgifter 156

Kap. XI. System med inom vissa gränser fasta importavgifter 159
1. Prisgränser 160
2. Import- och regleringsavgifter 163
3. Exportförhållanden 167
4. Informationsmaterial om förhållandena i jordbruket 169
5. Ikraftträdandet av systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter 170
6. Översyn av systemet 171

Kap. XII. Den närmare utformningen av systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter 172
1. Brödsäd 172
2. Mjöl och gryn av vete och råg 178
3. Fodersäd och andra fodermedel samt havregryn och korngryn 178
4. Potatis och potatisprodukter 182
5. Socker och sockerbetor m. m. 185
6. Fettvaror 190
7. Mjölk och mejeriprodukter 194
8. Kött och fläsk 201
9. Ägg 206
10. Övriga produkter 207
11. Översikt av importgränser och importavgifter m. m. 208

Kap. XIII. Utredningens ställningstagande ifråga om prissättningssystemet .. 212

Kap. XIV. Sammanfattning 220

Reservationer och särskilda yttranden 227

Bilaga 2. Sven Holmström: Det ekonomiska resultatet av olika effektiviseringsåtgärder i jordbruket från förkrigsåren t. o. m. 1953/54 245

Bilaga 3. Lennart Hjelm: Lantbrukets lönsamhetsutveckling under efterkrigstiden 258

Bilaga 4. Folke Larsson och Åke Sambergs: Utredning om inkomstförhållandena för jordbruksföretagare och andra yrkesgrupper 284

Bilaga 5. Åke Sambergs: De sociala förmånernas betydelse för olika yrkesgrupper 302

Bilaga 6. Erik Swedborg och Karl Säkk: Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser på jordbruksprodukter 316

Tabellförteckning 335
Diagramförteckning 338

Tryckt separat:

Bilaga 1. Typjordbrukskalkyler som underlag för bedömanden i samband med prissättningen på jordbruksprodukterna.

Till Herr Statsrådet och chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade den 30 maj 1952 chefen för Jordbruksdepartementet att tillkalla sakkunniga för att verkställa översyn av prissättningssystemet på jordbruksprodukter. I enlighet med detta bemyndigande tillkallades såsom sakkunniga generaldirektören Olof Söderström, tillika ordförande, generaldirektören C. H. Nordlander, direktören i Sveriges lantbruksförbund, agronomie doktorn A. H. Stensgård, numera direktören i Kooperativa förbundet Carl Lindskog och numera agronomie licentiaten Clas-Erik Odhner. Som sekreterare hos de sakkunniga, som har antagit benämningen jordbruksprisutredningen, har tjänstgjort filosofie licentiaten Karl Säkk.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 21 juli 1952 överdirektören G. R. Ytterborn, chefen för jordbrukets utredningsinstitut, filosofie licentiaten Halvdan Åstrand, agronomie licentiaten Sven Holmström och dåvarande chefen för industriens utredningsinstitut, filosofie licentiaten Jonas Nordenson. Med undantag av herr Ytterborn, som sedan hösten 1953 icke deltagit i utredningens arbete på grund av utrikes vistelse, har experterna deltagit såväl i överläggningarna inom utredningen som i utformningen av dess beslut. Herr Nordenson har dock ej deltagit i den slutliga utformningen av kapitel XII.

Inom utredningen har arbetet med uppläggande av typjordbrukskalkyler bedrivits inom en särskild delegation. Den har bestått av herrar Odhner, ordförande, Holmström, Säkk och Åstrand. Den närmare utformningen av bilaga 1 har utförts av herr Holmström, som även har lett beräkningsarbetet. Bilagan har tryckts separat.

På utredningens uppdrag har vissa specialundersökningar verkställts av agronomie doktorn Lennart Hjelm, politices magistern Folke Larsson, filosofie licentiaten Åke Sambergs och politices magistern Erik Swedborg. Specialbearbetningar av statistiskt material har vidare utförts inom statens jordbruksnämnd, jordbrukets utredningsinstitut, kungl. statistiska centralbyrån och kungl. socialstyrelsen.

Utredningen har haft överläggningar med representanter för jordbrukets ekonomiska organisationer, Svensk Spannmålshandel, ekonomisk förening, Svenska Sockerfabriksaktiebolaget och statens jordbruksnämnd. Utredningen har vidare haft samråd med 1952 års tulltaxekommitté.

Sedan utredningen nu slutfört sitt uppdrag, får den härmed vördsamt överlämna sitt betänkande. I fråga om vissa punkter i betänkandet har reservationer eller särskilda yttranden avgivits.

Stockholm den 7 december 1954.

OLOF SÖDERSTRÖM

CARL LINDSKOG

CLAS-ERIK ODHNER

C. H. NORDLANDER

A. H. STENSGÅRD

Karl Säkk

Direktiven för utredningen

I de för utredningen meddelade direktiven har chefen för jordbruksdepartementet bl. a. meddelat följande.[1]

»Vid 1947 års riksdag fattades beslut om de allmänna riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken. Därvid angåvos de mål, vartill jordbrukspolitiken på längre sikt borde syfta, liksom även de vägar, som borde anlitas. Bland annat uttalades, att de statliga åtgärderna på jordbruksområdet i första hand borde avse att bereda jordbruksbefolkningen samma möjligheter som utövarna av andra näringar att nå en skälig inkomstnivå och att bli delaktig den allmänna välståndsstegring, som i fortsättningen kunde komma till stånd. I detta syfte borde staten dels främja och stödja en fortsatt rationalisering av jordbruket, dels ock lämna ett prisstöd, som skulle avvägas efter förhållandena vid varje särskild tidpunkt. Prisstödet borde avvägas så, att full lönsamhet bereddes sådana jordbruk, som till storleken motsvarade genomsnittet i storleksgruppen 10—20 hektar och som fyllde rimliga anspråk i fråga om arronderingen samt de fasta anläggningarnas beskaffenhet (basjordbruk). Omfattningen av stödåtgärderna måste emellertid bli beroende av huru stor jordbruksproduktion man på längre sikt önskade uppehålla, och man underströk, att det ej borde ifrågasättas att stöd skulle utgå för en produktion, som överskred ramen för vårt normala behov. I stället vore det — bland annat på grund av svårigheten för jordbruket att snabbt vidtaga någon omfattande produktionsbegränsning — önskvärt att en betryggande marginal funnes mellan den normala konsumtionen och den normala produktionen.

Den sålunda angivna målsättningen var att anse som ett program på lång sikt, avsett att genomföras successivt efter hand som förhållandena så medgåvo. Fördenskull ansågs det uteslutet, att omfattningen av den jordbruksproduktion, som borde åtnjuta statligt stöd, på kortare sikt bestämdes så, att den understeg vad som faktiskt normalt kunde produceras.

Beträffande utformningen av de åtgärder, som erfordrades för den prisregle-rande verksamheten, innefattade ifrågavarande beslut, att s. k. typjordbrukskalkyler skulle uppgöras, d. v. s. kalkyler som grundades på faktiska siffror rörande produktionskostnader och inkomster vid ett antal jordbruk, så utvalda, att de genomsnittligt motsvarade det nyss angivna basjordbruket. Dessa kalkyler skulle utvisa vilka priser basjordbruket under exempelvis antagande av normal skörd och oförändrade produktionskostnader genomsnittligt behövde för sina produkter för att uppnå avsedd lönsamhet. Härigenom skulle betydande fördelar vinnas i jämförelse med de resultat, som nåddes genom den dittills använda s. k. totalkalkylen. Denna angav nämligen endast indexmässiga förändringar i jordbrukets samlade inkomster och kostnader i förhållande till ett visst basår. Genom att typjordbrukskalkyler upprättades särskilt för olika storleksgrupper av jordbruk och för olika delar av landet, skulle man bland annat kunna utläsa de skillnader i lönsamhet, som regionalt eller strukturellt kunde föreligga, medan totalkalkylen behandlade hela landets jordbruk såsom ett enda företag.

Emellertid framhölls, att det åtminstone någon tid skulle vara nödvändigt att bibehålla systemet med en totalkalkyl, eftersom jordbrukets produktionsförhållanden ännu voro i så hög grad påverkade av krigsförhållandena, att de icke lämpade

[1] Anförande till statsrådsprotokollet den 30 maj 1952.

sig såsom underlag för en för normala förhållanden avsedd avvägning av prisstödet. Härtill kom, att anslutningen av räkenskapskontrollerade jordbruk icke var så stor, att tillförlitliga kalkyler kunde upprättas på grundval av dessa jordbruks räkenskapsresultat. Eventuellt erforderliga omläggningar av metoderna för totalkalkylen liksom även vissa frågor berörande typjordbrukskalkylerna och dessas användning borde med ledning av de erfarenheter, som efter hand vunnos, upptagas till successivt avgörande av det organ, som hade att upprätta dylika kalkyler. Såvitt den närmaste tiden angick, borde man räkna med att avvägningen av prisstödet i vart fall huvudsakligen måste baseras på en totalkalkyl.

De riktlinjer, som sålunda uppdrogos för jordbrukspolitiken i vårt land, ha nu tillämpats i fem år. När det gäller att fälla ett omdöme om hur riktlinjerna utfallit i praktiken, måste hänsyn tagas till att de förhållanden, som rått under de gångna åren, icke varit normala. Åren närmast efter principbeslutet voro i hög grad påverkade av världskriget och karakteriserades av en visserligen avtagande men ändock ganska utpräglad knapphet på livsmedel. På senare år har kriget i Korea och andra internationella orosmoment inverkat störande. Under hela denna tid ha priserna på jordbruksprodukter på världsmarknaden praktiskt taget allmänt legat på en högre nivå än den inhemska. Först under det senaste halvåret har den situation uppkommit, som statsmakterna år 1947 antogo skulle bli den normala, nämligen att den inhemska prisnivån på jordbruksprodukter genomsnittligt skulle ligga över importprisnivån. Vidare har jordbrukets avsättning inom landet gynnats av den här rådande fulla sysselsättningen. Under sådana förhållanden har man icke behövt ägna någon större uppmärksamhet åt frågan om produktionsvolymens storlek på kort sikt. Vår delaktighet i det internationella återuppbyggnadsarbetet har snarare gjort det angeläget att upprätthålla produktionen på en så hög nivå som möjligt. Denna har också under senare år genomsnittligt motsvarat vårt totala konsumtionsutrymme för jordbruksprodukter.

På det tekniska området har jordbruket under de gångna åren gjort betydande framsteg. En relativt stark avgång av arbetskraft till andra näringsgrenar har samtidigt ägt rum. Mekaniseringen har varit särskilt framträdande inom det större och medelstora jordbruket med lejd arbetskraft och har på sistone i viss mån trängt ner även till de mindre brukningsdelarna.

I fråga om produktionsinriktningen må framhållas den stora omfattning, som specialodlingarna — särskilt odlingen av oljeväxter — erhållit. Denna utveckling förutsågs icke, när riktlinjerna för jordbrukspolitiken uppdrogos.

Även om förhållandena sålunda under den tid, som förflutit sedan 1947 års beslut, ha varit i viss mån onormala, anser jag mig dock berättigad att av de vunna erfarenheterna draga den slutsatsen, att det jordbrukspolitiska program, som beslutet innefattar, i stort sett visat sig ändamålsenligt. Anledning att nu ompröva huvudgrunderna i detta program saknas därför enligt min mening. Såsom mål för jordbrukspolitiken bör sålunda alltjämt uppställas likställighet i inkomst för arbetskraften inom jordbruket med arbetskraften inom andra näringar. Medlen att uppnå detta mål böra även i fortsättningen vara ett efter förhållandena avpassat prisstöd samt stöd åt jordbrukets rationalisering i inre och yttre hänseenden.

Därmed är emellertid icke sagt, att den närmare utformningen av den statliga verksamheten på detta område bör lämnas oförändrad. Från skilda håll har kritik riktats mot de nu använda metoderna för bestämmandet av storleken av det statliga prisstödet och avvägningen av priserna på de särskilda produkterna, och som jag tidigare framhållit i olika sammanhang kan denna kritik icke anses helt ogrundad. Jag anser det därför vara påkallat att låta det nuvarande systemet bli föremål för en översyn. Denna bör främst vara av teknisk art, men hinder bör ej möta att låta den avse även aktuella problem på andra områden än de rent regleringstekniska.

Vid översynen böra vissa förhållanden särskilt uppmärksammas.

Såsom jag förut nämnt, förutsatte statsmakterna år 1947 att avvägningen av prisstödet skulle ske med ledning av s. k. typjordbrukskalkyler. Av olika skäl ha sådana ännu ej kunnat upprättas. Vissa förarbeten ha dock gjorts. Sålunda har underlaget till den under statlig insyn bedrivna jordbruksekonomiska undersökningen vidgats. Vidare har min företrädare i ämbetet uppdragit åt lantbruksstyrelsen och statens jordbruksnämnd att närmare utreda metodiken för sådana kalkyler. Myndigheterna ha sedermera på våren 1951 tillsatt en expertkommitté, kallad typjordbrukskommittén, för behandling av frågan. Med hänsyn till att utredningsarbetet ännu icke är avslutat, synes det komma att draga åtskillig tid, innan prisavvägningen kan ske på grundval av typjordbrukskalkyler. Å andra sidan är det klart, att den nuvarande totalkalkylen icke ger en tillfredsställande ledning, när det gäller prissättningen på de särskilda produkterna. Den behandlar som bekant jordbruksnäringen såsom ett enda stort företag och lämnar därför endast dåligt stöd för bedömandet av vilka priser som erfordras för att jordbruk av olika storlek eller belägna inom olika delar av landet skola få full lönsamhet. Stora skiljaktigheter i lönsamhet kunna därför föreligga såväl regionalt som strukturellt, oaktat totalkalkylen utvisar balans mellan inkomster och kostnader. Den för närvarande tillämpade regeln att underskott eller överskott i totalkalkylen skall utjämnas kan även med hänsyn till olikheten mellan jordbruken leda till otillfredsställande resultat, om den tillämpas alltför kategoriskt. Föreligger ett underskott i kalkylen, kan det sålunda inträffa, att den prishöjning, som fordras för utjämning av underskottet, på grund av befarade avsättningssvårigheter icke kan genomföras i fråga om sådana produkter, beträffande vilka den är betingad av försörjningsskäl eller med hänsyn till vissa gruppers sämre lönsamhet, utan måste läggas på andra produkter. Om kalkylen däremot uppvisar ett överskott, kan med en sådan tillämpning en av försörjningsskäl motiverad höjning av priset på en viss produkt överhuvud icke äga rum.

Särskilt på senare tid har jordbrukets arbetskostnadspost varit föremål för intresse. Vid uppgörandet av totalkalkylen utgår man ifrån att den egna arbetskraften skall erhålla samma lön som den lejda. Om kollektivavtalslönen höjes, tillgodoräknas i enlighet härmed all arbetskraft motsvarande höjning. Mot denna princip torde väl i och för sig intet vara att erinra. Emellertid lämnar det nuvarande prissättningssystemet ingen garanti för att den egna arbetskraften verkligen får samma löneförbättring som den lejda. I vilken utsträckning förbättringen kan genomföras sammanhänger bland annat med de tekniska möjligheterna att anpassa produktionen efter den vid varje tidpunkt önskvärda produktionsinriktningen. Kunna dessa möjligheter icke ökas i erforderlig grad och kan någon mera väsentlig prisförbättring för de alster, som vid oförändrad produktionsinriktning frambringas på jordbruken i fråga, icke heller uppnås, leder likalönsprincipens tillämpning i kalkylen icke till någon rättvis fördelning. Av betydelse är vidare frågan om vid vilken tid och på vad sätt en löneöverenskommelse bör få inverka på kalkylen.

Som jag anförde vid anmälan av propositionen nr 176 till 1952 års riksdag har det, trots att kalkylmetoderna successivt förbättrats, efter hand framstått allt klarare att man genom totalkalkylen svårligen kan få någon fullt exakt redovisning av jordbrukets ställning. Jag hänvisade härvidlag till vad statens jordbruksnämnd anfört om storleken av de felmarginaler, som kunna föreligga. Genom att prisregleringen helt baserats på kalkylerna, har man vidare kommit att eftersträva en exakthet i regleringen, som på grund av de föreliggande felmarginalerna i verkligheten blivit blott skenbar men som det oaktat har medfört en betydande och ur flera synpunkter mindre lämplig bundenhet. Under hänvisning bland annat härtill framhöll jag i nämnda anmälan, att enligt min uppfattning goda skäl förelåge för att man skulle söka finna en form för prisregleringen, som innebure att denna skulle ske efter mera schematiska regler och dessutom i högre grad än

det nuvarande systemet medge en smidig anpassning till förändringar i produktions- och avsättningsförhållandena ävensom i den allmänna löne- och kostnadsutvecklingen. Jag vill i detta sammanhang framhålla, att såväl Kungl. Maj:t och riksdagen vid 1947 års beslut som 1942 års jordbrukskommitté vore väl medvetna om bristerna i totalkalkylen och icke torde ha avsett att prisavvägningen ens under en övergångstid skulle ske enbart på grundval av denna. Bland annat framgår detta därav, att kommittén för sin del förordade, att totalkalkylen skulle uppgöras dels, på sätt hittills skett, med rörliga kvantiteter, dels ock med fasta sådana. Vidare pekade kommittén på möjligheten att under ifrågavarande tid använda preliminära typjordbrukskalkyler vid prisstödets fördelning på olika grödor och för olika landsdelar. Totalkalkylen i sin nuvarande form skulle med andra ord vara endast en mätare bland andra sådana på jordbrukets lönsamhet.

Översynen bör i första hand avse en undersökning av vilka modifikationer som äro behövliga i det nuvarande systemet. I samband därmed bör övervägas, huruvida icke totalkalkylen i avvaktan på utredningen om typjordbrukskalkylerna kan förenklas eller bör omläggas. Eftersom en totalkalkyl emellertid regelmässigt torde vara behäftad med felmarginaler, bör prissättningen i vart fall icke bindas enbart vid de resultat, som framkomma genom denna. Det bör ingå i översynen att undersöka, i vad mån andra mätare på jordbrukets lönsamhet finnas eller kunna konstrueras, vilka — eventuellt vid sidan av totalkalkylen — kunna tjäna till ledning vid prisavvägningen.

Vid översynen bör vidare beaktas önskemålet, att största möjliga frihet beredes de enskilda producenterna. Hänsyn torde vidare tagas till att konsumenterna icke böra belastas hårdare av regleringarna än som är nödvändigt för att uppnå de mål, som åsyftas. Detaljreglering bör sålunda i möjligaste mån undvikas.»

FÖRSTA KAPITLET

Den jordbrukspolitiska målsättningen

1. Den historiska bakgrunden

Direkta statliga ingripanden i prisutvecklingen på jordbruksprodukter har i Sverige vidtagits under något mer än två årtionden. Ända fram till 1930 påverkades den inhemska prisutvecklingen ganska omedelbart av internationella prisrörelser. Under första världskriget vidtogs visserligen särskilda åtgärder för att trygga den inhemska försörjningen, men dessa var helt av temporär natur och kunde avvecklas redan i början av 1920-talet. Spannmålstullarna, som hade införts i slutet av 1800-talet, stärkte naturligtvis den inhemska spannmålsodlingens ställning gentemot den utländska; de isolerade dock icke de inländska priserna från utvecklingen i utlandet. Betydande kvantiteter spannmål importerades årligen, och då spannmålstullarna hölls oförändrade under längre perioder överfördes prisförändringarna på den internationella spannmålsmarknaden även till den svenska. De internationella prisrörelserna påverkade också snabbt den inhemska prisnivån för socker, smör, fläsk och ägg.

Andra åtgärder än sådana som direkt påverkar prisbildningen vidtogs däremot från statsmakternas sida för att förbättra jordbruksnäringens och jordbruksbefolkningens ställning. Stöd lämnades sålunda åt upplysningsverksamheten och undervisningen, och betydande belopp anslogs för att lämnas jordbrukarna i form av lån och bidrag till torrläggning samt bidrag till nyodling och täckdikning. Genom egnahemsverksamheten främjades uppdelningen av större jordbruk i smärre brukningsdelar. Bakgrunden härtill utgjordes av de sysselsättningssvårigheter, som kännetecknade dåtidens arbetsmarknad. Ett betydande befolkningsöverskott förelåg inom jordbruket, och stadsnäringarna saknade möjligheter att helt absorbera detta. Samtidigt som man genom upplysning om effektivare produktionsmetoder sökte öka jordbruksföretagens avkastning för att därigenom nå en förbättring av jordbruksbefolkningens levnadsvillkor, strävade man efter att genom nybildning av jordbruksfastigheter bereda utrymme inom jordbruksnäringen för en del av befolkningsöverskottet.

När den internationella jordbrukskrisen utbröt i slutet av 1920-talet, blev vittgående statliga prisstödsåtgärder så småningom ofrånkomliga. Det internationella prisfallet drabbade först spannmål och socker, vilket medförde betydande svårigheter för de större jordbruken i södra och mellersta Sverige. Animalierna berördes däremot icke i början av det internationella prisfallet

— snarare gynnades animalieproduktionen av de reducerade fodermedelspriserna. Men redan år 1930 sjönk animaliepriserna kraftigt på den internationella marknaden. Därmed försämrades efter hand även de mindre jordbrukens ekonomiska läge. Det blev tydligt, att långtgående regleringar behövdes för att förhindra, att den svenska jordbruksnäringen skulle råka i stora ekonomiska svårigheter. Successivt vidtogs åtgärder, som frigjorde den inhemska prisbildningen från den utländska. Dessa gällde till att börja med spannmåls- och sockerbetsodlingen. Kort därefter genomfördes även stödåtgärder för mjölk-, slaktdjurs-, fodermedels- och äggproduktionen. I mitten av 1930-talet sökte man samordna olika stödåtgärder genom att som riktpunkt för samtliga statliga prisregleringar uppställa ett prisläge för jordbruksprodukterna, som motsvarade 75 procent av det genomsnittliga prisläget åren 1925/29. Riktpunkten ändrades snart därhän, att detta prisläge angavs som miniminivå, medan det genomsnittliga prisläget 1925/29 skulle utgöra maximinivån. År 1937 bestämdes att jordbrukspriserna skulle få variera mellan 15 procent under och 15 procent över 1925/29 års genomsnittliga prisläge. Denna målsättning gällde sedan fram till krigsutbrottet 1939.

I slutet av 1930-talet blev det tydligt, att de statliga ingripandena i prisbildningen måste bli av längre varaktighet än man från början hade förutsatt. Den internationella marknaden hade visserligen så småningom stabiliserats, men världsmarknadspriserna låg i regel icke obetydligt under de inhemska. Om man slopat de statliga stödåtgärderna, skulle detta ha inneburit en avsevärd försämring av de levnadsvillkor jordbruksbefolkningen hade uppnått under regleringstiden. Jordbruksstödet i åtskilliga andra länder syntes också bli bestående för en längre tid framåt. Med hänsyn till den verkan prisstödsåtgärderna i olika länder hade på priserna på den internationella marknaden, kunde man näppeligen ifrågasätta att den svenska jordbruksregleringen skulle upphöra. De svenska stödåtgärderna hade vidtagits för att bemästra aktuella svårigheter; det blev nu alltmer angeläget att dra upp linjerna för ett mera långsiktigt jordbrukspolitiskt handlande. Behovet av ett långsiktsprogram underströks bl. a. av den överskottsproduktion, som i slutet av 1930-talet gjorde sig märkbar ifråga om vissa jordbruksalster.

För att utreda hithörande spörsmål tillsattes 1938 års jordbruksutredning, vars arbete dock avbröts genom utbrottet av andra världskriget. Utarbetandet av riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken uppdrogs sedermera åt 1942 års jordbrukskommitté, som avlämnade sitt betänkande år 1946. Ett beslut om riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken fattades därefter av 1947 års riksdag.

2. Grunddragen av 1947 års riksdagsbeslut

Enligt 1947 års riksdagsbeslut sattes som ett mål för den statliga jordbrukspolitiken, att den i jordbruket arbetande befolkningen skulle få samma möjligheter som andra befolkningsgrupper att uppnå en skälig inkomst-

nivå och bli delaktig i den allmänna välståndsstegring, som kunde ske i fortsättningen. Man ansåg sig icke kunna utgå från att det svenska jordbruket som helhet betraktat under normala förhållanden skulle vara i stånd att utan statens medverkan i fri konkurrens med världsmarknaden ge den i jordbruket sysselsatta arbetskraften mot denna målsättning svarande inkomster. Särskilda utskottet anförde i sistnämnda fråga följande:[1]

I likhet med departementschefen anser utskottet, att man vid uppdragandet av riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken icke bör utgå från ett antagande om att det svenska jordbruket som helhet betraktat skall under normala förhållanden bliva i stånd att i fri konkurrens med världsmarknaden bereda den i jordbruket sysselsatta arbetskraften en inkomst, som är likvärdig med vad andra befolkningsgrupper erhålla. Med anledning av vad i motionen II: 380 anförts rörande ifrågavarande spörsmål må framhållas, att denna ståndpunkt ingalunda innebär, att jordbrukets möjligheter att genom fortsatta rationaliseringsåtgärder av olika slag höja näringsgrenens effektivitet i och för sig bedömas pessimistiskt, eller att man bör utesluta möjligheten av att jordbruket i framtiden, mera permanent eller under kortare perioder, kommer att kunna förverkliga sagda önskemål utan något särskilt statligt stöd. Mot bakgrunden av de förhållanden, som hittills rått, och av det handikap i form av relativt ogynnsamma topografiska och klimatiska förutsättningar, som jordbruket i stora delar av landet har att kämpa mot, förefaller emellertid en sådan utveckling ej så sannolik, att det kan anses befogat att under nuvarande förhållanden bygga jordbrukspolitiken på ett antagande om att det svenska jordbruket mera permanent skall bliva fullt konkurrenskraftigt på världsmarknaden.

Beträffande de vägar, på vilka det jordbrukspolitiska målet kunde realiseras, hänvisades i beslutet dels till vad som skulle kunna vinnas genom en fortsatt rationalisering, dels till prisreglerande åtgärder främst i form av importskydd.

Om rationaliseringen uttalades, att det låg såväl i det allmännas som i jordbrukets eget intresse att befintliga rationaliseringsmöjligheter tillvaratogs och produktionsfaktorerna utnyttjades så effektivt som möjligt, så att jordbruket i största möjliga utsträckning blev oberoende av statens stöd. I detta sammanhang framhölls, att jordbrukets struktur till största delen hade bildats under tider, då helt andra förutsättningar rådde för jordbruksproduktionen. Genom en *yttre rationalisering* skulle man söka att avhjälpa den på många håll alltför långt gångna ägosplittringen, så att de brukningsdelar, vilkas innehavare hämtade sin huvudsakliga inkomst från jordbruket, kunde få en sådan storlek och form att framstegen på det jordbrukstekniska området kunde utnyttjas och brukarna få full och effektiv sysselsättning. Därvid skulle man utgå från att vårt jordbruk även framgent i huvudsak kommer att vara ett bondejordbruk; strävandena skulle alltså inriktas på att skapa brukningsdelar av bondejordbrukets storlekstyp. Den statliga verksamheten på detta område skulle bedrivas dels genom lån och bidrag till åtgärder för yttre rationalisering, dels genom aktiv inköpspolitik, dels genom tillämpning av den s. k. förköpsrätten, dels under vissa förhållanden genom expropriation.

Den *inre rationaliseringen* — d. v. s. sådana åtgärder av mera stadigvarande art ifråga om jord eller byggnader, som har till ändamål att förbättra

[1] Särskilda utskottets utlåtande 1947 nr 2 s. 11 f.

produktions- och driftsförhållandena på en brukningsdel — skulle främjas av statsmakterna bl. a. genom lån och bidrag. Sådana skulle utgå till exempelvis stenröjning, torrläggning, täckdikning, avloppsförbättring, betesförbättring och anläggning av ägovägar samt till förbättring eller till nybyggnad av för driften behövliga ekonomibyggnader och andra fasta anläggningar. För att staten ekonomiskt skulle stödja en förbättringsåtgärd förutsattes dock, att denna kunde anses som lämplig och att nyttan av åtgärden stod i rimlig proportion till kostnaden.

I 1947 års riksdagsbeslut underströks också betydelsen av att *rationaliseringen av driftsförhållandena* inom jordbruket fortsätter. Till driftsrationalisering hänförde man sådana åtgärder för förbättring av driftsresultatet på en brukningsdel, vilka ej på mera permanent sätt berör brukningsdelens jord eller byggnader. Frågan om det statliga stödet åt denna del av rationaliseringsverksamheten behandlades dock ej närmare i 1947 års riksdagsbeslut, bl. a. därför att särskilda utredningar då pågick om en del spörsmål på detta område.

Prisstödet åt jordbruket skulle enligt 1947 års riksdagsbeslut främst lämnas genom importreglerande åtgärder, varigenom en skälig inhemsk prisnivå skulle kunna upprätthållas oberoende av världsmarknadspriserna. Importskyddet skulle i första hand lämnas genom avgiftsbeläggning av införseln; endast om avgiftsbeläggningen ej visade sig tillräcklig, skulle kvantitativa importbegränsningar även förekomma. Statens direkta befattning med avsättningen av jordbruksprodukterna och prisbildningen på dessa skulle begränsas till det minsta möjliga. Det skulle sålunda ankomma på jordbruket att ta hand om uppkommande överskott och att bära eventuella förluster på dem. Staten skulle följaktligen ej garantera att en viss prisnivå på jordbruksproduker under alla förhållanden upprätthölls, utan man skulle överlämna åt jordbruket självt att under eget ansvar och inom ramen för det stöd, som de statliga åtgärderna ger, söka ordna pris- och avsättningsförhållandena på bästa sätt. Det framhölls vidare i riksdagsbeslutet, att det allmänna icke skulle ingripa för att utjämna de skillnader i produktpriser, som vid en fri marknad utbildades i olika delar av landet; ej heller skulle staten genom pristillägg eller på annat sätt söka åstadkomma en ökad differentiering av produktpriserna. Från den sistnämnda regeln gjordes dock ett undantag. Det förutsattes nämligen, att det i vissa delar av landet kunde bli nödvändigt att utbetala ett särskilt differentieringsbidrag på mjölk för att jordbruken i dessa delar av landet skulle kunna uppnå avsedd lönsamhet. Ett sådant differentieringsbidrag ansågs i första hand kunna bli behövligt i Norrland eller vissa delar av Norrland.

Den yttre och inre rationaliseringen och det allmänna prisstödet skulle utformas med utgångspunkt från att rationellt drivna jordbruk av viss storleksordning skulle få full lönsamhet. Genom rationaliseringsverksamheten skulle man medverka till att skapa rationella brukningsenheter; i den mån så behövdes skulle man genom prisstödet söka ge arbetskraften på sådana jordbruk skäliga inkomster. Ifråga om prisstödet innebar målsättningen följakt-

ligen icke, att envar i jordbruk sysselsatt person skulle kunna påräkna att få en inkomst motsvarande den genomsnittliga arbetsinkomsten för viss eller vissa jämförliga arbetargrupper i andra näringar. Liksom i andra näringsgrenar måste även inom jordbruket föreligga vissa skiljaktigheter i fråga om arbetsinkomsten i form av lön eller avkastning från egen fastighet beroende på arbetets beskaffenhet, de naturliga produktionsförutsättningarna, den personliga dugligheten och andra faktorer.

Av driftsresultaten från räkenskapskontrollerade gårdar fann man framgå, att lönsamheten vid jordbruken i storleksgruppen 20—30 ha och i storleksgrupperna däröver hade varit ej oväsentligt bättre än vid jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha och betydligt bättre än vid jordbruk i de därunder liggande grupperna (jfr s. 34). Enär större delen av bondejordbruken var mindre än jordbruken i storleksgruppen 20—30 ha, ansågs prisavvägningen icke kunna ske med utgångspunkt i förhållandena i denna storleksgrupp. Vid alltför höga anspåk på rationaliseringsgraden skulle nämligen målsättningen om inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper endast ha kommit att omfatta en mindre del av den i jordbruket arbetande befolkningen. Statsmakterna ansåg, att en avvägning av prisstödet med hänsyn till förhållandena i storleksgruppen 10—20 ha innebar ett skäligt hänsynstagande till de faktiska förhållandena inom jordbruket och till önskemålet att jordbruksbefolkningen skulle uppnå likställighet i inkomsthänseende med jämförliga befolkningsgrupper. Prisstödet skulle i enlighet härmed principiellt avvägas med hänsyn till vad som med ledning av faktiska driftsresultat kunde beräknas bli behövligt för att bereda full lönsamhet åt jordbruk, som till storleken motsvarade genomsnittet i storleksgruppen 10—20 ha. Beträffande fordringarna i övrigt på de jordbruk, vilkas driftsresultat skulle läggas till grund för prisavvägningen, uttalades, att dessa brukningsdelar bör fylla rimliga anspråk ifråga om arronderingens och de fasta anläggningarnas beskaffenhet. På grundval av räkenskapsmaterial från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning skulle s. k. typjordbrukskalkyler[1] utföras till ledning för prissättningen. Man betonade dock i detta sammanhang, att primärmaterialet för typjordbrukskalkylerna måste göras tillförlitligare. Antalet jordbruk med fullständig redovisning av driftsresultaten, som vid tiden för beslutets fattande ingick i den jordbruksekonomiska undersökningen, ansågs alltför begränsat. Man förutsatte därför, att detta antal först skulle ökas, och att man ej skulle övergå till systemet med typjordbrukskalkyler förrän underlaget för dessa kalkyler var tillfredsställande. Man ansåg det vidare lämpligt att, även sedan typjordbrukskalkylerna upprättats, åtminstone under en övergångstid som vägledning för prissättningen också göra kalkyler över den totala intäkts- och kostnadsutvecklingen inom jordbruket.

1942 års jordbrukskommitté, vars betänkande utgjorde utgångspunkten för 1947 års riksdagsbeslut, var väl medveten om att prisstödet kunde leda till att jordbruksproduktionen blev större än vad som ur allmän ekonomisk

[1] Uppläggningen av typjordbrukskalkylerna behandlas närmare i kapitel X och bilaga 1.

synpunkt kunde anses motiverat. Arbetar olika näringsgrenar i fri konkurrens med världsmarknaden, blir priserna på denna marknad bestämmande för näringarnas relativa storlek. Vid statligt prisstöd förskjuts konkurrensläget mellan näringsgrenarna, varigenom produktionen inom stödda näringar får en ökad omfattning. 1942 års jordbrukskommitté behandlade också utförligt frågan om produktionens omfattning vid en reglerad prisbildning. Efter en avvägning mellan olika synpunkter, varvid önskemålen om att säkra befolkningens försörjning med livsmedel vid en eventuell ny avspärrning tillmättes stor betydelse, förordade jordbrukskommittén ett s. k. medelalternativ i fråga om produktionens storlek. Enligt detta alternativ skulle den produktion, som ur det allmännas synpunkt borde anses som önskvärd på längre sikt, i kalorier räknat svara mot något över 90 procent av den normala inhemska förbrukningen.

I 1947 års riksdagsbeslut uppställdes dock icke någon sådan bestämd riktpunkt för storleken av jordbruksproduktionen. Det framhölls emellertid, att detta ej innebar, att produktionsutvecklingen skulle lämnas helt obeaktad. För att ett prisstöd i form av importskydd skulle kunna bli effektivt krävdes, att produktionen ej var större än att den utan svårighet kunde avsättas inom landet. Såsom tidigare nämnts, räknade man med att de priser, som skulle upprätthållas inom landet, skulle ligga högre än priserna på världsmarknaden. Blev produktionen större än den normala inhemska konsumtionen, måste överskottet antingen avsättas till förlustbringande priser utomlands eller verka tryckande på den inhemska prisnivån, som då måste sättas ned för att stimulera till ökad konsumtion. En betryggande marginal mellan produktionen och det normala inhemska avsättningsutrymmet ansågs därför böra finnas redan i jordbrukets eget intresse. En dylik marginal borde enligt riksdagsbeslutet vara åtminstone lika stor som marginalen mellan det av jordbrukskommittén förordade medelalternativet för produktionens storlek och den normala förbrukningen. Ur konsumenternas synpunkt skulle verkningarna av importskyddet bli mest påtagliga i fråga om kostnaderna för matfettsförsörjningen; marginalen på detta område borde med hänsyn härtill vara så vid, att den kunde lämna tillräckligt utrymme för konsumtion av billigare matfett än smör. Den angivna marginalen mellan produktion och normal konsumtion skulle enligt 1947 års riksdagsbeslut utgöra en av riktpunkterna för arbetet med jordbrukets strukturrationalisering på så sätt, att man i detta arbete skulle söka förebygga att produktionen gick in på marginalen.

De här återgivna uttalandena om storleken av den önskvärda marginalen mellan produktion och konsumtion var, som nämnts, endast avsedda att tjäna till vägledning för rationaliseringsarbetet. De skulle däremot icke äga tillämpning ifråga om den prisstödjande verksamheten. Såsom framgår av särskilda utskottets härnedan återgivna uttalande[1], skulle nämligen statligt prisstöd på kortare sikt utgå även för den del av produktionen, som eventuellt översteg den angivna gränsen, dock med den begränsningen, att prisstöd

[1] Särskilda utskottets utlåtande 1947 nr 2 s. 16 f.

icke skulle utgå för en produktion överstigande det inhemska konsumtionsutrymmet. Utskottet anförde sålunda följande beträffande ett läge, där produktionen går in på den tidigare nämnda marginalen mellan produktionen och den normala förbrukningen.

Därest ett sådant läge skulle uppstå, bör enligt utskottets uppfattning den vägledande principen i fråga om utformningen av de prisstödjande åtgärderna från statsmakternas sida vara, att man framför allt bör söka att uppnå respektive bevara likställigheten i inkomsthänseende mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper. Utskottet vill i detta sammanhang understryka vad departementschefen anfört därom att det synes uteslutet att omfattningen av den jordbruksproduktion, som skall åtnjuta statligt stöd, på kortare sikt skulle bestämmas så, att densamma skulle understiga vad som faktiskt normalt kan beräknas bliva producerat, bland annat därför att en dylik ståndpunkt — på grund av de svårigheter det erbjuder för jordbruket att snabbt vidtaga någon mera omfattande produktionsbegränsning — skulle innebära att det förhållandet att produktionen genom jordbrukarnas ansträngningar under kriget kunnat hållas på en relativt hög nivå, i fortsättningen skulle medföra en försämring av dessas ställning, eftersom dessa då skulle bli utan stöd för en del av sin produktion. Stöd bör därför i en sådan situation som nyss berörts kunna utgå för hela den faktiska produktionen, även om man härvid skulle behöva gå in på den marginal, vilken i och för sig angivits som önskvärd. Sålunda bör exempelvis i en dylik situation, om så skulle vara behövligt för att uppehålla den avsedda lönsamheten för jordbruket och därmed också den avsedda likställigheten i inkomsthänseende, stöd temporärt kunna utgå för en större smörproduktion än som förutsatts i det av kommittén angivna medelalternativet. Härvid vill utskottet dock framhålla, att det ej bör ifrågasättas, att stöd skulle utgå för en produktion, överstigande det totala inhemska konsumtionsutrymmet. Därest den faktiska marginalen mellan produktion och konsumtion i ett dylikt läge måste minskas, bör emellertid rationaliseringsarbetet bland annat inriktas på att få till stånd en sådan begränsning av produktionen, att denna åter kommer att ligga under sagda gräns.

Som medel för att begränsa produktionens omfattning angavs, såsom tidigare nämnts, den yttre rationaliseringen. Man höll för sannolikt, att denna skulle medföra en produktionsbegränsning genom extensifierad drift på de nybildade brukningsdelarna och genom nedläggning av jordbruksdriften på olämpliga ägor. Det framhölls dock, att ifall den produktionsbegränsning, som skulle bli följden av rationaliseringsåtgärderna, ej skulle visa sig vara tillräcklig för att hålla produktionen inom avsedd ram, kunde det bli nödvändigt, att staten även medverkade till en produktionsbegränsning genom att lämna bidrag till plantering av skog på för jordbruksdrift mindre lämpad mark och liknande åtgärder.

Enligt 1947 års riksdagsbeslut skall på lång sikt något speciellt prisstöd icke lämnas det mindre jordbruket utöver vad jordbruket i allmänhet erhåller. Eftersom den yttre och i många fall även den inre rationaliseringen och rationaliseringen av driftsförhållandena ansågs ta ganska lång tid i anspråk, skulle dock under en övergångstid särskilt stöd lämnas åt innehavarna av mindre jordbruk. Syftet med detta stöd skulle vara, att brukarna under tiden till dess rationaliseringen av deras brukningsdelar kunde genomföras skulle få ett bistånd från det allmännas sida.

I fråga om avvägningen av prisstödet i Norrland och för skogsbygderna i övriga delar av landet anfördes i riksdagsbeslutet, att man härvid skall ta hänsyn till de inkomstkällor som den egna skogen och skogskörslor genomsnittligt utgör. Det framhölls, att inkomstläget för norrländska jordbrukare i allmänhet icke hade varit sämre än inkomstläget för jordbrukarna i övriga delar av landet. Det handikap, som de genomsnittligt små åkerarealerna och de sämre naturliga produktionsförutsättningarna utgjort, hade sålunda uppvägts av att jordbrukarna i Norrland i större utsträckning än vad fallet varit i de egentliga jordbruksbygderna haft inkomst av egen skog och av arbete utanför den egna brukningsdelen. Det ansågs under sådana förhållanden, att tillräckliga skäl ej förelåg för att man skulle grunda avvägningen av det allmänna prisstödet i Norrland eller i skogsbygderna i övrigt på driftsresultaten vid jordbruken i en lägre storleksgrupp än den som valts för riket i övrigt.

3. Jordbruksproduktionens nuvarande omfattning kontra konsumtionsvolymen

När riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken uppdrogs var man väl medveten om, att den svenska jordbruksproduktionen tenderade att gå in på den marginal, som man ansåg böra finnas mellan produktionen och den inhemska förbrukningen. 1942 års jordbrukskommitté lät verkställa omfattande utredningar om den blivande produktions- och konsumtionsutvecklingen. De prognoser, som uppställdes och vilka angavs bygga på relativt försiktiga antaganden i fråga om takten av produktionsstegringen, gav anledning att räkna med att produktionen senast inom ett tjugotal år — såvida den ej skulle hämmas av en stark avgång av arbetskraft — vid normal skörd skulle motsvara den inhemska konsumtionen. På grund av att skördarna varierar ej oväsentligt från år till år, kunde vid tillfälliga skördevariationer produktionen redan betydligt tidigare väntas överstiga den inhemska förbrukningen.

Ehuru man alltså var medveten om att en stigande produktionstrend förelåg inom det svenska jordbruket, ansåg man dock, att denna icke skulle medföra ett mera varaktigt överskottsläge förrän efter en relativt lång tidsrymd. Utvecklingen sedan jordbrukskommittén avgav sitt betänkande har emellertid kännetecknats av en väsentligt snabbare ökning av jordbrukets produktionsvolym än kommitténs prognoser lät förmoda. Sedan andra världskrigets följder hade övervunnits, har jordbruksproduktionen vuxit så kraftigt, att hela marginalen mellan det s. k. medelalternativet och det inhemska avsättningsutrymmet har utfyllts. Produktionen tenderar nu att varaktigt överstiga den totala inländska förbrukningen. Detta har skett, trots att avgången av arbetskraft har varit avsevärt starkare än vad jordbrukskommittén antog. Bland orsakerna till ökningen av jordbruksproduktionen kan nämnas den av traktoriseringen förorsakade snabba minskningen av häst-

Tabell 1. Jordbrukets produktionsvolym räknad i 1953/54 års priser. Milj. kr

	1938/39	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54 prel.	1954/55 prognos[1]
Brödsäd	434	335	234	398	511	533
	100	77	54	92	118	123
Potatis och sockerbetor[2]	307	315	306	291	234	335
	100	103	100	95	109	109
Oljeväxter	—	200	221	191	90	128
	—	—	—	—	—	—
Övriga vegetabilier	74	90	88	106	115	114
	100	122	119	143	155	154
Vegetabilier totalt	**815**	**940**	**849**	**986**	**1 050**	**1 110**
	100	115	104	121	129	136
Mjölk och mejeriprodukter[3]	1 460	1 615	1 539	1 529	1 501	1 532
	100	111	105	105	103	105
Ägg och slaktfjäderfä	175	225	220	226	228	233
	100	129	126	129	130	133
Slaktdjur m. m.	1 070	1 017	1 048	1 081	1 089	1 154
	100	95	98	101	102	108
Animalier totalt	**2 705**	**2 857**	**2 807**	**2 836**	**2 818**	**2 919**
	100	106	104	105	104	108
Samtliga jordbruksprodukter	**3 520**	**3 797**	**3 656**	**3 822**	**3 868**	**4 029**
	100	108	104	109	110	114

[1] Prognosen verkställd september 1954.
[2] Vid beräkningen av sockerbetor har hänsyn tagits till förändringarna i sockerhalten.
[3] Vid beräkningen av mjölkproduktionen har hänsyn tagits till förändringarna i mjölkens fetthalt.

stammen, den ökade användningen av handelsgödsel samt den starka ökningen av den inhemska oljeväxtodlingen. Hästbeståndet, som år 1946 ännu uppgick till 590 000, har år 1954 sjunkit till 337 000. Härigenom har betydande arealer, som tidigare använts för produktion av fodermedel till hästar, frigjorts för annan produktion. Samtidigt har oljeväxterna vunnit en stark ställning inom den svenska växtodlingen. Dessa kännetecknas av en högre avkastning i livsmedelskalorier än vad som kan utvinnas genom vallodling. Oljeväxtproduktionen svarade regleringsåret 1946/47 mot 69 miljarder kalorier; 1953/54 beräknas motsvarande siffra till 348 miljarder kalorier.

Utvecklingen av *jordbrukets produktionsvolym*, räknad i 1953/54 års priser, belyses i tabell 1 på denna sida. Av tabellen framgår, att produktionsvolymen under de senaste åren har legat omkring en tiondel över förkrigsnivån. Undantaget utgörs av 1951/52, då svartrostskadorna kraftigt reducerade brödsädsskörden. Av produktionsökningen under övriga år faller en väsentlig del på vegetabiliska slutprodukter; den ovannämnda expansionen av oljeväxtodlingen spelar här en väsentlig roll. Bland animalierna steg mjölkproduktionen kraftigt i slutet av 1940-talet, varefter den bl. a. på grund av medvetna åtgärder (produktionsomläggning) har reducerats. Produktionen av mjölk och mejeriprodukter sjönk således under

Tabell 2. Självförsörjningsgraden för jordbruksprodukter 1953/54 (prel.)

Varuslag	Miljarder kalorier		Självförsörjningsgrad
	Produktion	Konsumtion	
Vete- och rågmjöl	2 790	1 894	147
Havregryn	82	82	100
Korngryn	36	36	100
Mat- och fabrikspotatis	923	923	100
Socker och sirap (uttryckt i raffinad)	1 272	1 268	100
Vegetabilier	**5 103**	**4 203**	**121**
Konsumtionsmjölk, stand.[1]	585	585	100
Konsumtionsmjölk, ostand.	370	370	100
Grädde, tjock	69	69	100
Grädde, tunn	42	42	100
Ost, helfet	186	186	100
Ost, halvfet	15	15	100
Smör	746	667	112
Summa mjölk och mejeriprodukter	2 013	1 934	104
Nötkött	120	131	92
Kalvkött	39	40	98
Fårkött	4	4	100
Hästkött	16	18	89
Summa kött	179	193	93
Fläsk	910	910	100
Summa kött och fläsk	1 089	1 103	99
Ägg	125	112	112
Margarin	[2] 348	727	48
Animalier och margarin	**3 575**	**3 876**	**92**
» (exkl. margarin)	3 227	3 149	102
Totalt	**8 678**	**8 079**	**107**
Totalt exkl. margarin	8 330	7 352	113

[1] Mjölk med 3 procent fetthalt. Inkluderar även 3,5 procentig vara omräknad till 3 procentig.
[2] Produktion av inhemska oljefröer räknad i margarin. Det bör observeras, att oljeväxtproduktionen 1953/54 var särskilt låg.

de första åren på 1950-talet, medan produktionsvolymen för kött och fläsk samtidigt uppvisade en icke obetydlig ökning.

Det bör påpekas, att man i tabell 1 för 1938/39 har tillämpat faktiskt skördade kvantiteter. Enär nämnda år kännetecknades av ett gynnsamt skördeutfall, uppvisar tabellen en lägre produktionsstegring än om man vid beräkningarna hade utgått från normaliserad skörd för samma år. I kapitel II och bilaga 2 har vid motsvarande beräkningar för 1938/39 normaliserade skördar införts. Stegringen i produktionsvolymen fram till 1953/54 uppgår, om den senare metoden tillämpas, till 12 procent.

På grund av befolkningsökningen och realinkomststegringen har den inhemska konsumtionen utvidgats och delvis absorberat produktionsstegringen. Totalförbrukningen av jordbruksprodukter (inkl. margarin) inom landet har stigit från 7 200 miljarder kalorier 1938/39 till 8 100 miljarder kalorier

1953/54, d. v. s. med 13 procent. Konsumtionsstegringen har dock icke varit lika stark som uppgången i produktionen. Kalorimässigt har den senare stigit med 19 procent. (Att den kalorimässiga produktionsstegringen är starkare än stegringen i produktionsvolymen räknad i 1953/54 års priser beror bl. a. på att brödsäds- och oljeväxtkalorier är billigare än animaliekalorier och därför väger mindre i den sistnämnda beräkningen.) Den svenska *självförsörjningsgraden* har därmed kommit att överstiga 100 procent; den genomsnittliga självförsörjningsgraden på 1930-talet var 96 procent. Det bör observeras, att vid ifrågavarande beräkningar av självförsörjningsgraden hänsyn ej tagits till eventuella fodermedelsöverskott resp. underskott. Det bör vidare påpekas, att för vissa produkter, såsom socker och margarinråvaror, en viss import normalt måste påräknas. Beräkningar av den kalorimässiga självförsörjningsgraden ger sålunda ej en fullständig bild av omfattningen av den överskottsproduktion, som föreligger på jordbruksområdet. Av intresse är dock att konstatera, att genom den väsentligt utvidgade oljeväxtodlingen margarinkonsumtionen numera i betydande utsträckning kan täckas av inhemska råvaror. Självförsörjningsgraden för olika produkter 1953/54 redovisas närmare i tabell 2.

Produktionsutvecklingen för olika produkter

Brödsädsproduktionen reducerades under krigsåren, och fram till 1952/53 var brödsädsarealen en tiondel mindre än före kriget. Denna begränsning av odlingen berodde främst på den under efterkrigsåren tillämpade prissättningen på brödsäd. I förhållande till andra jordbruksprodukter, främst mjölk och nötkött, höjdes nämligen under senare delen av 1940-talet brödsädspriserna endast i mindre omfattning. Först 1951 skedde en kraftigare höjning, men denna, liksom den under påföljande år genomförda prishöjningen, ledde icke till någon omedelbar utvidgning av brödsädsodlingen. Den åsyftade produktionsökningen motverkades nämligen av dåliga väderleksförhållanden och svartrosthärjningar. Arealerna togs dessutom i anspråk av oljeväxter, för vilka priserna låg på en rätt hög nivå. Åren 1953 och 1954 har brödsädsodlingen däremot undergått en kraftig expansion och omfattade sistnämnda år 583 000 ha mot 497 000 ha 1938/39.

Oljeväxtodlingen befann sig under förkrigstiden ännu på experimentstadiet, men togs upp i större skala under krigsåren. Den starka expansionen för odlingen inföll dock i slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet — de internationella fettpriserna låg efter kriget på en hög nivå, och man ansåg det fördelaktigt att genom en gynnsam prissättning stimulera fram en större inhemsk produktion av oljeväxter. Oljeväxtarealen ökade således från 79 000 ha 1948/49 till ej mindre än 190 000 ha 1951/52. Redan följande år sjönk den dock, delvis på grund av en betydande utvintring, till 148 000 ha och har 1953/54 ytterligare minskat till ca 87 000 ha. För åren 1953/54 och 1954/55 har odlarpriset för oljefrö reducerats starkt. De internationella fettpriserna har nämligen varit sjunkande och exporten av oljefröer och oljor

Tabell 3. Produktion (P), konsumtion (K) samt överskott (+) resp. underskott (—) av olika jordbruksprodukter 1938/39 och 1948/49—1953/54. I milj. kg

		1938/39	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54 prel.	1954/55 prognos
Brödsäd	P	835	776	826	701	469	883	1 045	1 100
	K	672	646	711	720	710	690	680	680
		+ 163	+ 130	+ 115	— 19	— 241	+ 193	+ 365	+ 420
Socker[1]	P	292	291	290	304	285	235	335	330
	K	340	322	372	367	338	315	334	335
		— 48	— 31	— 82	— 63	— 53	— 80	+ 1	— 5
Matnyttiga oljeväxter[2]	P	—	71	128	178	214	190	91	135
	K	—	64	73	75	75	80	91	90
		—	+ 7	+ 55	+ 103	+ 139	+ 110	0	+ 45
Mjölk[3]	P	4 326	4 331	4 650	4 547	4 323	4 287	4 190	4 285
	K	3 691	4 206	4 274	4 024	3 951	3 897	3 938	3 955
		+ 635	+ 125	+ 376	+ 523	+ 372	+ 390	+ 252	+ 330
Kött	P	152	126	131	140	156	141	135	139
	K	153	138	151	158	160	152	145	145
		— 1	— 12	— 20	— 18	— 4	— 11	— 10	— 6
Fläsk	P	155	159	170	170	173	187	188	204
	K	137	159	174	178	170	180	188	190
		+ 18	0	— 4	— 8	+ 3	+ 7	0	+ 14
Ägg	P	61	75	83	83	80	81	82	84
	K	56	70	72	73	72	73	75	75
		+ 5	+ 5	+ 11	+ 10	+ 8	+ 8	+ 7	+ 9

[1] I råsocker räknat.
[2] Förbrukningssiffrorna avser den inhemska förbrukningen av frö av resp. års skörd.
[3] Exkl. fodermjölk.

har under det senaste året endast kunnat ske till lägre priser än de inhemska.

Mjölkproduktionen, som under krigsåren väsentligt understeg förkrigsnivån, ökade snabbt i slutet av 1940-talet. Produktionsstegringen berodde främst på en rätt kraftig stegring av avkastningen per ko. År 1949/50 uppnåddes toppsiffran 4 875 milj. kg för den totala mjölkproduktionen och denna översteg förbrukningen med 375 milj. kg (motsvarande i smör räknat 17 milj. kg). Enär avsättningsmöjligheterna för smör i utlandet samtidigt försämrades, ansåg statsmakterna och jordbrukets organisationer det nödvändigt att rekommendera en omläggning av produktionen, så att överskottet fördelades på ett flertal produkter. För att stimulera till en sådan produktionsomläggning höjdes priserna på brödsäd och fläsk. Mjölkproduktionen reducerades också under de följande åren och uppgick 1953/54 till 4 395 milj. kg.

Nötkreatursskötseln är huvudsakligen inriktad på kombinerad produktion av mjölk och kött; den bidrar till *köttförsörjningen* genom utgallring av beståndet och genom gödkalvs- och ungdjursuppfödning till slakt. Det sedan

förkrigstiden minskade kobeståndet har medfört, att köttproduktionen under efterkrigsåren väsentligt har understigit förkrigsnivån. Betydande kvantiteter kött har därför vissa år importerats för att täcka den inhemska förbrukningen. År 1949/50 uppgick köttproduktionen till 131 milj. kg, medan konsumtionen samtidigt var 151 milj. kg. Under de följande två åren har köttproduktionen på grund av den övernormala utslaktningen varit av större omfattning, men har 1952/53 åter minskat. År 1953/54 har den uppgått till 135 milj. kg. På grund av en förskjutning i prisförhållandet mellan kött och fläsk har emellertid samtidigt förbrukningen förskjutits, så att fläskkonsumtionen ökat och köttkonsumtionen minskat.

Fläskproduktionen uppgick 1949/50 till 170 milj. kg och var därmed 10 procent större än 1938/39; förbrukningen hade dock samtidigt stigit från 137 till 174 milj. kg eller med 27 procent. För att stimulera till en ökad produktion genomfördes 1951 en höjning av fläskpriset. Till att börja med ledde dock prishöjningen icke till någon nämnvärd produktionsökning, och ytterligare prishöjningar företogs därför fram till våren 1952. Ökningen därefter blev ganska stark, och fläskproduktionen uppgick 1952/53 till 187 milj. kg. Trots konsumtionsökning förbyttes underskottet i ett överskott av ungefär 7 milj. kg. År 1953/54 har fläskproduktionen uppgått till 188 milj. kg.

Äggproduktionen, som 1938/39 uppgick till 61 milj. kg, har kraftigt utvidgats och beräknas 1953/54 till 82 milj. kg. Samtidigt har dock den inhemska förbrukningen stigit väsentligt, varigenom en stor del av produktionsstegringen har absorberats. Exporten av ägg uppgick 1953/54 till 7 milj. kg mot 5 milj. kg före kriget.

Vissa beräkningar angående den framtida produktionsutvecklingen redovisas i kapitel V. Såsom bl. a. framgår av dessa, tyder den aktuella produktionstrenden inom jordbruket på att jordbruksproduktionen vid oförändrad företagsstruktur under avsevärd tid framåt kommer att överstiga den inhemska förbrukningen. Överskottsproduktionens omfattning och varaktighet sammanhänger givetvis med intensiteten hos de produktionsbegränsande åtgärderna bl. a. på strukturrationaliseringens område. Vid en diskussion av vårt jordbruks aktuella problem synes det dock realistiskt att utgå ifrån, att produktionen redan vid normal skörd under åtskilliga år framåt kommer att bli ej oväsentligt större än det inhemska avsättningsutrymmet.

4. Överskottsproduktionen och den jordbrukspolitiska målsättningen

Jordbruksproduktionens nuvarande omfattning och dess tendens att växa starkare än förbrukningen gör, att frågan om överskottsproduktionen och de svårigheter den medför vid fullföljandet av jordbruksprogrammet synes bli av central betydelse under de kommande åren. Av redogörelsen för 1947 års

riksdagsbeslut framgår, att det statliga prisstödet högst skall gälla en produktion motsvarande det inhemska avsättningsutrymmet. Det skall enligt beslutet ankomma på jordbruket att självt ta hand om eventuella överskott och bära eventuella exportförluster.

De aktuella utvecklingstendenserna på den internationella livsmedelsmarknaden belyses i kapitel III. Såsom framgår därav, synes det befogat att räkna med, att exportpriserna under de kommande åren blir lägre än de priser, som ger den svenska jordbruksbefolkningen en mot den jordbrukspolitiska målsättningen svarande inkomststandard. Svårigheter kan dessutom uppstå att överhuvudtaget i utlandet till rimliga priser få avsättning för en del överskottsprodukter.

Överskottsproduktionens effekt på den inländska prisnivån

Möjligheterna att genom lägre priser få till stånd en ökad inhemsk förbrukning av jordbruksprodukter måste med tanke på den svenska befolkningens redan för närvarande höga konsumtionsstandard och jordbruksprodukternas låga efterfrågeelasticitet betecknas som små. En väsentlig höjning av konsumtionen av animalier på vegetabiliernas bekostnad, vilket är den enda tänkbara förändring av den inhemska förbrukningen som mera avsevärt skulle kunna öka jordbrukets avsättningsutrymme, fordrar en kraftig prissänkning på animalier, en prissänkning som skulle beröra tre fjärdedelar av jordbrukets totala intäkter från försålda produkter. Även animaliekonsumtionen är dessutom redan så hög, att en starkare utvidgning av denna svårligen kan åstadkommas.

Enär möjligheterna att vid stigande produktion vidga avsättningen på den inhemska marknaden är tämligen begränsade, måste den ökade produktionen först och främst avsättas i utlandet. Det är därvid tydligt, att skillnaden mellan de inländska och utländska priserna icke kan tillåtas överskrida en viss gräns. Att uppehålla en mycket betydande skillnad mellan priserna inom landet och vid export skulle bl. a. kunna leda till handelspolitiska komplikationer. Vidare skulle betydande regleringstekniska svårigheter uppstå, om exportpriserna alltför mycket kom att avvika från de inhemska.

Med hänsyn till utredningens bedömning av överskottsproduktionens framtida omfattning och prisläget på värdsmarknaden är det enligt utredningens uppfattning ofrånkomligt, att överskottsproduktionen måste verka tryckande på den inländska prisnivån.

Det ovan sagda betyder dock icke, att överskottsproduktionen behöver medföra ett lägre inkomstläge för jordbruket än vad det skulle ha erhållit om produktionen legat inom ramen för självförsörjning. I detta sammanhang är av intresse, att överskottsproduktionen på kort sikt kan vara lönande ur såväl jordbrukets som samhällets synpunkt, även om de genomsnittliga kostnaderna för produktionen är högre än exportpriset. Denna fråga utvecklas närmare i följande avsnitt.

Problem på kort och lång sikt

För att klargöra tidsfaktorns betydelse för bedömningen av överskottsproduktionens lönsamhet, kan man lämpligen utgå från det enskilda jordbruksföretaget. För en betydande del av den vid mindre jordbruk sysselsatta arbetskraften gäller, att den av åldersskäl eller av andra orsaker icke kan finna sysselsättning på annat håll. Många mindre jordbruk har vidare byggnader och annan utrustning, som utan större underhåll kan användas under den tid de nuvarande ägarna kan bruka dem. Dessa byggnader och denna utrustning kan däremot ej säljas eller användas för annat ändamål. En stor del av kostnaderna är med andra ord på kort sikt fasta — d. v. s. de ändras icke med produktionens omfattning. Enär någon högre ersättning icke kan erhållas för dessa produktionsmedel vid annan användning, kan det sålunda vara lönande att driva produktionen, även om full ersättning icke erhålls för nedlagt arbete och avskrivning på befintliga anläggningar.

Även för andra jordbruksföretag spelar tidsfaktorn en betydande roll. Vid ett i och för sig rationellt jordbruk har exempelvis en ny ladugård uppförts. Det i ladugården investerade kapitalet utgör för jordbrukaren en fast kostnad, som föreligger även om ladugården överhuvudtaget ej skulle användas. I ett sådant läge är det fördelaktigt att utnyttja ladugården, så länge produktpriset överstiger de rörliga kostnaderna i samband med mjölkproduktionen och sålunda ger åtminstone något bidrag till täckning av de fasta kostnaderna i produktionen.

Lönsamhetsproblemet blir däremot annorlunda på längre sikt. I detta fall blir täckningen av de totala produktionskostnaderna avgörande för produktionens omfattning. Avkastningen måste då vara tillräcklig för att täcka kostnaderna för arbetskraft och övriga driftskostnader inkl. kostnader för den för produktionen nödvändiga kapitalutrustningen. Får man icke täckning för dessa kostnader, måste detta så småningom leda till en begränsning av produktionen, bl. a. genom att försliten kapitalutrustning ej förnyas. Vid varje jordbruk uppkommer då och då ett läge, där brukaren måste ta kostnadstäckningen under särskilt övervägande. Som exempel kan här väljas en ur produktionssynpunkt sämre lottad mindre brukningsdel. Byggnaderna på denna brukningsdel antas vara i någorlunda gott skick, medan arbetet på gården huvudsakligen utförs av en äldre jordbrukare och hans hustru, som svårligen kan få arbete på annat håll. För denne jordbrukare kan det framstå som fördelaktigt att till fullo utnyttja produktionsmöjligheterna på sin brukningsdel; varje inkomsttillskott överstigande de rörliga kostnaderna betyder en förbättring av hans inkomstställning. Men antag nu att brukaren ej längre orkar utföra det på gården förekommande arbetet utan vill överlåta sitt jordbruk till en yngre jordbrukare. För denne är läget annorlunda. Har han möjlighet att förvärva ett annat bättre jordbruk eller få arbete i någon annan näring eller som anställd i jordbruket, vill han, om han resonerar rent ekonomiskt, erhålla samma ersättning för sitt arbete i det ledigblivna jordbruket, som han skulle få vid annan syssel-

sättning. Byggnaderna på gården måste dessutom kanske snart förnyas; han måste sålunda räkna med att ernå täckning även för utläggen i detta sammanhang. Medan för den tidigare ägaren produktionen framstod som lönande, är brukningsdelen ur den yngre jordbrukarens synpunkt icke alls bärkraftig. Det bör dock inskjutas, att även andra än rent ekonomiska faktorer ofta utövar ett avgörande inflytande i föreliggande sammanhang. Önskan att vara självägande bonde och att åtnjuta den frihet och, i fråga om arbetet, trygghet, som detta anses ge, samhörigheten med födelsebygden och andra liknande bevekelsegrunder kan medföra, att en yngre jordbrukare beslutar driva ett ur rent ekonomiska synpunkter icke bärkraftigt jordbruk. Därtill kommer ofta en alltför optimistisk bedömning av möjligheterna att driva jordbruket på ett lönsamt sätt.

Redan när man utgår från ett enskilt jordbruksföretag är det tydligt, att kravet på förnyelse av kapitalutrustningen ej behöver uppstå på en gång. De olika ekonomibyggnaderna på en brukningsdel är t. ex. ofta av olika ålder och beskaffenhet. Man kan sålunda knappast för ett jordbruksföretag ange en bestämd tidsperiod och säga, att under denna kapitalutrustningen och arbetskraften kan betraktas som i huvudsak oföränderliga. Förnyelsekravet uppstår steg för steg och aktualiserar då problemet om en kapitalinvestering för detta ändamål lönar sig.

För jordbruket i dess helhet är det givetvis ännu svårare att göra en periodindelning avseende kort och lång sikt. Vårt jordbruk består ju av ett stort antal företag med skiftande beskaffenhet hos kapitalutrustningen. På somliga jordbruk är byggnaderna och den övriga kapitalutrustningen alldeles nya och några investeringar behöver ej göras på åtskilliga år framåt. För dessa jordbruk är de fasta kostnaderna under en längre period betydande. Hos andra jordbruk är kapitalutrustningen däremot kanske helt eller delvis försliten och måste inom kort förnyas, om produktionen skall kunna upprätthållas i tidigare omfattning. Den långsiktiga anpassningen med hänsyn till kostnadstäckningen sker sålunda ständigt inom jordbruket. För den enskilde jordbrukaren är därvid de priser jämte eventuella bidrag, som han för tillfället erhåller, först och främst vägledande.

Utredningen

Såsom tidigare nämnts i samband med redogörelsen för 1947 års riksdagsbeslut, är ett av de främsta målen för vår jordbrukspolitik att uppnå inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper. Denna målsättning har främst motiverats med att vi av olika skäl behöver en jordbruksproduktion av viss omfattning, och att det kan anses skäligt, att de som är engagerade i denna produktion får möjlighet att uppnå samma levnadsstandard som befolkningen i övrigt. Omfattningen av den produktion, som bl. a. av beredskapsskäl bör upprätthållas inom landet, kan givetvis diskuteras, och i 1947 års riksdagsbeslut har ej heller ställning tagits till produktionens omfattning på längre sikt. I riksdagsbe-

slutet har dock fastslagits, att det statliga prisstödet högst bör omfatta en produktion, som svarar mot den inhemska konsumtionen. När produktionen numera har blivit större än den inhemska förbrukningen och exporten av överskottskvantiteterna måste ske till lägre priser än de inländska, uppkommer frågan om begränsning av produktionen.

Enligt utredningens uppfattning ligger en viss nedskärning av produktionen, sett på längre sikt, i jordbruksbefolkningens eget intresse. Större överskott, som endast med betydande förluster kan avsättas på utlandsmarknaden, försvårar nämligen möjligheterna att uppehålla den önskvärda prisnivån inom landet. En hastig nedskärning av jordbrukets produktionsvolym, utan hänsyn till de för ögonblicket i produktionen bundna produktionsmedlen, kan dock icke anses ekonomiskt motiverad. Detta skulle innebära, att de i produktionen bundna produktionsmedlen icke utnyttjades i en för samhället lönande omfattning. Export på grundval av prisdifferentiering mellan den inhemska och den utländska marknaden kan sålunda åtminstone på kort sikt vara såväl lönande för jordbruket som samhällsekonomiskt försvarlig. En begränsning av produktionen bör därför åstadkommas genom en successiv minskning av produktionsunderlaget. En sådan minskning bör främst gälla den jord och de brukningsdelar, som inom olika områden har de sämsta produktionsförutsättningarna.

I detta sammanhang bör emellertid understrykas, att frågan om nyinvesteringar ständigt uppkommer i produktionen. Åtgärderna för en begränsning av produktionsapparaten måste därför hållas aktuella vid varje tidpunkt. Lämnas vissa jordbruk via prisdifferentieringar eller subventioner en högre kostnadstäckning än de i annat fall skulle erhålla, påverkar detta jordbrukarnas bedömningar i samband med investeringar i produktionen. En högre kostnadstäckning kan sålunda leda till investeringar, som saknar berättigande med hänsyn till företagens produktionsförutsättningar på lång sikt, såvida icke dessa jordbruk av sociala eller samhällsekonomiska skäl bör kvarstå med nuvarande ägostruktur. Detsamma gäller, om man via generellt prisstöd upprätthåller ett högre prisläge än som på längre sikt är hållbart.

5. Möjligheter att begränsa överskottsproduktionen

I propositionen nr 75/1947 om riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken underströk departementschefen att man, då det gällde att vidta åtgärder för att motverka risken för överproduktion, borde undvika sådana åtgärder, som skulle innebära ett hämmande av jordbrukets effektivisering. Man borde alltså ej på grund av en eventuell risk för överproduktion underlåta att tillvarata de möjligheter, som kunde finnas att nedbringa produktionskostnaderna, även om detta skedde genom en ökning av skördarna per arealenhet. Ett uttalande av samma innebörd gjordes av särskilda utskottet vid 1947 års riksdag. Även utredningen vill för sin del understryka

nödvändigheten av att den begränsning av överskottsproduktionen, som nu synes önskvärd, ej skall genomföras på ett sätt, som innebär att förefintliga produktionsmedel utnyttjas mindre effektivt än som eljest vore möjligt. En höjning av avkastningen i förhållande till de nedlagda produktionskostnaderna innebär bl. a. en billigare produktion och bör naturligtvis eftersträvas.

Begränsning genom prissättning

I diskussionen om överskottsproblemen har stundom ifrågasatts, om icke en produktionsbegränsning skulle kunna åstadkommas genom att statsmakterna avsiktligt skulle minska prisskyddet för jordbruksprodukter och därmed sänka pris- och inkomstnivån under vad som eljest skulle vara skäligt och möjligt. Här avses en relativt måttlig prissänkning. Utredningen vill med anledning härav till en början framhålla, att en dylik åtgärd icke skulle stå i överensstämmelse med de år 1947 fastställda riktlinjerna för jordbrukspolitiken. Härtill kan emellertid även anföras, att det torde vara ganska tvivelaktigt om en sådan minskning på kort sikt skulle få någon större inverkan på produktionens storlek.

En sådan sänkning av prisstödet, som nu nämnts, skulle sannolikt bli mest kännbar för innehavarna av de mindre jordbruken, då ju dessa har relativt små möjligheter att kompensera sänkningen genom rationalisering. Vid dessa brukningsdelar, där arbetskraften huvudsakligen utgörs av brukaren och hans familjemedlemmar, framstår i stor utsträckning på kort sikt även arbetskostnaden som en fast kostnad. En försämrad kostnadstäckning kan därför vid de mindre jordbruken ofta leda till att brukarna söker intensifiera produktionen för att på så sätt kompensera den inkomstminskning, som sänkningen av produktpriserna har medfört. Även om den försämrade lönsamheten samtidigt kan antas leda till att dylika jordbruk vid ägareskifte och liknande tillfällen kommer att nedläggas i ökad utsträckning eller att bli disponibla för komplettering av andra jordbruk, kan man därför på kort sikt icke räkna med, att prissänkningen skall få någon större inverkan på omfattningen av den totala produktionen.

Av stor betydelse är frågan om arbetskraften vid de mindre brukningsdelarna fortfarande är lika hårt bunden vid dessa som tidigare. Det är självklart, att arbetskraftens rörlighet är betydligt större vid full sysselsättning och brist på arbetskraft inom andra näringsgrenar än under en period med arbetslöshet. Trots att sysselsättningsmöjligheterna har varit goda alltsedan 1930-talets arbetslöshetskris övervunnits, har avfolkningen inom jordbruket dock hittills främst berört anställd arbetskraft och ogifta i åldrarna 15—30 år. Under senare år tyder emellertid vissa tecken på en ökad benägenhet bland företagare på mindre brukningsdelar att övergå till annan sysselsättning. Arbetskraften vid småbruken skulle sålunda ha mist något av sin tidigare bundenhet. Övergång till annan näring sker ofta genom att brukningsdelen utarrenderas till en granne, medan ägaren bor kvar i bostaden och arbetar i någon närliggande industri eller annat företag. Vid en jämförelse

med förhållandena på 1930-talet bör vidare påpekas, att den allmänna utvecklingen i samhället gått mot en större rörlighet hos arbetskraften och större benägenhet hos denna att välja den ur ekonomisk synpunkt mest lönande sysselsättningen.

Vid de jordbruk, som använder lejd arbetskraft i större omfattning, kan visserligen en försämrad kostnadstäckning väntas medföra svårigheter för sådana brukningsdelar att bibehålla arbetskraften. Den kan därför väntas aktualisera övergången till mindre arbetskrävande driftsformer. Så länge ingen allvarligare försämring av sysselsättningsmöjligheterna i städerna har ägt rum, kommer lantarbetarbefolkningen att reagera snabbt för en försämring av sina löneförhållanden. Jordbrukare på brukningsdelar med lejd arbetskraft skulle sålunda näppeligen kunna uppväga en lägre producentprisnivå genom en sänkning av lantarbetarlönen. Vid en del av de större brukningsdelarna kommer sannolikt en försämrad kostnadstäckning att medföra en begränsning av produktionen.

Det är dock knappast troligt, att sänkta producentpriser *snabbt* leder till en mera betydande produktionsminskning vid de större brukningsdelarna. Arbetsrationaliseringen på dessa jordbruk har under de senaste åren drivits relativt långt, och för många är möjligheterna att ytterligare begränsa arbetsstyrkan rätt små. Samtidigt är de fasta investeringarna vid sådana brukningsdelar betydande. Det är därför naturligt, att man vid sänkt kostnadstäckning även vid åtskilliga större jordbruk söker upprätthålla produktionen i en i stort sett oförändrad omfattning för att i största möjliga utsträckning täcka de fasta kostnaderna i produktionen. Även om produktionen vid dylika brukningsdelar skulle komma att minska genom övergång till en mera extensiv drift, är det vidare ingalunda säkert, att detta skulle vara ett ur samhällsekonomisk synpunkt lämpligt sätt att lösa överskottsproblemet.

Utredningen

Som framgår av föregående resonemang, är på kort sikt möjligheterna tämligen begränsade att vid en i stort sett oförändrad företagsstruktur prisvägen åstadkomma en ur samhällsekonomisk synpunkt fördelaktig minskning av jordbruksproduktionen. Det är däremot tydligt, att en förbättrad kostnadstäckning relativt snabbt leder till nyinvesteringar i produktionen. Detta gäller både de större och de mindre brukningsdelarna. Utvecklingen på 1940- och 1950-talen visar klart, att jordbrukarna är lyhörda för prisförbättringar och relativt snabbt svarar med en ökad produktion.

Av skäl, som i det föregående i korthet berörts, anser utredningen att en sänkning av det statliga prisstödet ej kan komma i fråga som ett medel att begränsa överskottsproduktionen. En rationalisering av produktionen och minskning av produktionsvolymen med en låg prisnivå som ett väsentligt påtryckningsmedel står även i motsättning till den socialpolitiska målsättningen för jordbrukspolitiken. En annan sak är att, såsom utredningen tidigare berört, överskottsproduktionen eller rättare sagt de förluster, som

kan uppstå vid avsättningen av överskotten, kan medföra en sänkning av den genomsnittliga prisnivån i jordbruket.

Utredningen vill emellertid i detta sammanhang framhålla, att det för den yttre rationaliseringen ingalunda är likgiltigt, hur prispolitiken utformas. Förbättringen av lönsamheten hos de mindre brukningsdelarna har givetvis medfört, att dragningskraften till andra näringar blivit svagare än den skulle ha varit, om några socialpolitiska hänsyn icke hade tagits vid prissättningen. Detta har måhända mindre betydelse för den äldre generationen, vilken med speciella band är knuten till jordbruket och sannolikt icke skulle lämna detta även vid en lägre inkomstnivå. Men för den yngre generationen kan den relativa inkomstförbättringen öka benägenheten att från den äldre generationen överta och driva de mindre jordbruken. Även om man icke bör söka framdriva en strukturrationalisering och en nedläggning av jordbruksdriften på olämpliga jordar genom en allmän sänkning av prisnivån, är det väsentligt att man icke genom prispolitiken motverkar rationaliseringsarbetet. Enligt utredningens uppfattning skulle en minskning av prisdifferentieringar och subventioner till vissa jordbruk påskynda strukturrationaliseringen och möjliggöra en minskning av produktionsvolymen. Utredningen återkommer till frågan om strukturrationaliseringen i övrigt i punkt 6.

Begränsning genom minskad produktionsmedelsanvändning

Den åtgärd, som man enligt 1947 års riksdagsbeslut i första hand bör vidta för att hindra att produktionen skall bli större än önskvärt, är en minskning av importen av fodermedel. I själva verket har också en sådan minskning skett. Förbrukningen av importfoder beräknas 1953/54 till endast 42 milj. kg majs, 24 milj. kg övrig fodersäd, 118 milj. kg oljekakor och 33 milj. kg kli, motsvarande sammanlagt ca 3 procent av den totala svenska foderförbrukningen. Även om importfodermedlen med hänsyn till deras betydelse för foderstaternas balansering spelar större roll i produktionen än vad sistnämnda siffra utvisar, är möjligheterna att på denna väg åstadkomma en ytterligare produktionsbegränsning och därigenom lösa det överskottsproblem, som nu avtecknar sig, ändå mycket begränsade. Det är visserligen ej osannolikt, att förbrukningen av importerade fodermedel på lång sikt med fördel skall kunna nedbringas ytterligare, särskilt i den mån användningen av ensilage ökar och vallhöets kvalitet höjs. Förbrukningen av importerade fodermedel är emellertid redan nu av så begränsad omfattning, att en ytterligare nedskärning av importen ej i någon större utsträckning kan bidra till att lösa överskottsproblemet. De kvantiteter fodermedel som importeras är vidare, som ovan nämnts, åtminstone ännu så länge av en ej ringa betydelse för upprätthållandet av balanserade foderstater. Då betydande brister i detta avseende ännu torde vidlåda foderstaterna inom stora delar av landet, är de importerade fodermedlens produktivitet tämli-

gen hög. En omedelbar ytterligare begränsning av importen synes därför knappast vara ekonomiskt motiverad, även om den ökade produktionen måste avsättas i utlandet till lägre priser än de inhemska.

6. Överskottsproduktionen och rationaliseringen

I 1947 års riksdagsbeslut räknade man med att genom olika rationaliseringsåtgärder, exempelvis sammanläggning av brukningsdelar, övergång till extensiv drift på vissa brukningsdelar och nedläggning av jordbruk på olämpliga ägor, kunna få till stånd en viss produktionsminskning. Man uttalade vidare att i den mån denna minskning — tillsammans med vad som kunde åstadkommas genom en begränsning av importen av fodermedel till de kvantiteter, som är nödvändiga för att upprätthålla balanserade foderstater — ej visade sig tillräcklig för att hålla produktionen inom avsedd ram, så kunde det bli nödvändigt att staten direkt skulle medverka till en produktionsbegränsning. Detta skulle ske genom bidrag till plantering av skog på därtill lämpliga marker och liknande åtgärder.

Uppgifterna från 1951 års jordbruksräkning visar, att totala antalet brukningsenheter i storleksgrupen 2—5 ha i förhållande till 1944 års jordbruksräkning gått ned med ungefär 11 procent. Enligt samma material har antalet brukningsdelar i storleksgruppen 5—10 ha reducerats med 5 procent. Antalet brukningsenheter har däremot ökat i storleksgruppen 10—20 ha med 2 procent, i storleksgruppen 20—30 ha med 4 procent, i storleksgruppen 30—50 ha med närmare 5 procent och i storleksgruppen 50—100 ha med 7 procent. Även om uppgifterna om antalet brukningsdelar enligt jordbruksräkningarna 1944 och 1951 ej är helt jämförbara, torde ovannämnda siffror åtminstone i huvudsak ange utvecklingen i olika storleksgrupper. I fråga om denna utvecklings inverkan på produktionens storlek, vill utredningen framhålla, att sammanläggningen av mindre jordbruk otvivelaktigt bromsat produktionsökningen. Detta har skett genom att vissa mindre odlingsvärda marker, vilka efter ökningen av brukningsdelarnas totala åkerareal icke i lika hög grad som tidigare erfordrats som underlag för brukarens försörjning, överförts till skogsmark eller bete. Nedgången av den totala åkerarealen har enligt 1951 års jordbruksräkning mellan 1944 och 1951 utgjort ungefär 2 procent. Detta har delvis sin förklaring i nämnda förhållande. Däremot är det mera tveksamt, om man kan räkna med att den ökning av jordbrukens åkerareal, som kommer till stånd när ett ofullständigt jordbruk förvandlas till en någorlunda bärkraftig fastighet, i och för sig kommer att medföra någon extensifiering av driften och därmed en minskning av produktionen per arealenhet. I regel torde det nämligen förhålla sig så, att tillgången på mekaniska hjälpmedel på jordbruk av den storleksordning, det här är fråga om, blir så god, att den ger brukarna möjlighet att efter utvidgningen driva jordbruket med minst samma intensitet som tidigare. (Strukturförändringarna redovisas närmare i kapitel II s. 36 f. f.)

Vad härefter angår det i 1947 års beslut gjorda uttalandet att det allmänna — i den mån de förut berörda sätten att åstadkomma en produktionsminskning ej visade sig tillräckliga för att hålla produktionen inom avsedd ram — kunde direkt medverka genom att lämna bidrag till plantering av skog på därtill lämpade marker, har några åtgärder i detta syfte ännu icke vidtagits.

Utredningen

Såsom förut nämnts, kan den minskning av produktionen, som är påkallad med hänsyn till önskvärdheten att undvika en tyngande överproduktion, icke till någon nämnvärd del ernås genom begränsning av importen av fodermedel. Vidare kan verksamheten för komplettering av ofullständiga jordbruk — bortsett från vad förut sagts om de ökade möjligheter till igenläggning av mindre brukningsvärd jord, som sådan komplettering skapar — i och för sig ej beräknas medföra en sådan extensifiering av driften på de nybildade fastigheterna att den mera påtagligt kan påverka produktionens storlek. På de större jordbruken torde en extensifiering av driften i regel knappast vara ägnad att förbilliga produktionen per arealenhet och bör därför ej eftersträvas. Som det främsta sätt, på vilket man i praktiken bör sträva att lösa överskottsproblemet, kvarstår då en minskning av den areal, som nu tas i anspråk för jordbruksproduktionen.

Det problem, som här avtecknar sig, är otvivelaktigt av betydande storleksordning. Om produktions- och konsumtionsutvecklingen skulle komma att förlöpa enligt de beräkningar, som utredningen angivit i kapitel V, skulle detta betyda att vi omkring år 1960 skulle ha ett produktionsöverskott motsvarande produktionen på ungefär en sjundedel av den svenska jordbruksjorden. Vid denna beräkning har hänsyn tagits till att det är de svagaste jordarna som i första hand bör läggas igen.

Med det sagda har utredningen velat ange storleksordningen av det föreliggande problemet men däremot icke velat uppställa något konkret handlingsprogram. Alla de faktorer, som kommer att inverka på produktions- och konsumtionsutvecklingen, är alltför osäkra för att man på förhand skulle kunna binda sig för att handla i enlighet med de föreliggande prognoserna. Så mycket är dock enligt utredningens mening klart, att frågan om överföring av jordbruksjord till skogsmark i fortsättningen måste bedömas på ett annat sätt än som hittills i allmänhet har skett. Det synes sålunda nödvändigt, att man i fortsättningen beaktar att det ur jordbrukets egen synpunkt är angeläget, att de svårigheter, som en överskottsproduktion för med sig, undanröjs.

Det faller utanför utredningens uppgift att söka ange var och hur den erforderliga minskningen av jordbruksarealen i första hand bör genomföras. Dessa frågor måste självfallet avgöras i samband med det fortgående rationaliseringsarbetet. Utredningen vill emellertid här anföra vissa allmänna synpunkter. Sålunda vill utredningen understryka, att man icke kan undgå att vid behandlingen av frågor av detta slag — vid sidan av de rent eko-

nomiska synpunkterna — fästa den största vikt vid den verkan en överföring av jordbruksjord till skogsmark kan få för bygden i dess helhet. Den betydelse det ur andra näringsgrenars synpunkt har, att ett jordbruk uppehålls i skilda delar av landet, måste även beaktas. Frågor om överföring bör sålunda prövas med hänsyn till de inom varje trakt rådande förhållandena men avgöras med utgångspunkt i att en viss krympning av jordbruksarealen bör komma till stånd.

Utredningen har tidigare understrukit, att en överskottsproduktion ur samhällsekonomisk synpunkt kan vara lönande så länge exportpriserna täcker de rörliga kostnaderna för produktionen och denna ej påkallar några nya investeringar i fasta anläggningar. Bl. a. av denna anledning torde man böra räkna med att en överföring av jordbruksjord till skog för de mindre jordbrukens del oftast lämpligen bör genomföras, då dessa blir föremål för sammanläggning och förstärkning. Det är av vikt, att vid genomförandet av yttre rationaliseringsåtgärder de nybildade fastigheternas areal, i den mån så är möjligt, tillmäts så att brukaren ej av sysselsättningsskäl skall avhållas från sådana omdispositioner av marken som nu nämnts, där de är motiverade av jordens läge och beskaffenhet. Utredningen vill i samband härmed — även bortsett från överskottsproblemet — understryka vikten av att den yttre rationaliseringen inriktas på att skapa familjejordbruk av sådan storlek, att brukaren kan få full och effektiv sysselsättning för sin arbetskraft. Genom mekaniseringens utveckling har gränsen för vad som bör anses som ett familjejordbruk av lämplig storlek förskjutits uppåt i förhållande till den uppfattning som tidigare rådde.

Enligt utredningens uppfattning är det utomordentligt betydelsefullt såväl ur jordbrukets som samhällets synpunkt, att de förhandenvarande möjligheterna till strukturrationalisering tillvaratas. Utredningen vill därvid särskilt framhålla vikten av, att man vid bildandet av nya brukningsdelar samt kompletteringen av bestående brukningsdelar med tillskottsjord ej begränsar sig till att söka få till stånd jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha, utan att målsättningen i stället bör vara den nyss angivna, att brukaren vid rationell drift och tidsenlig mekanisering skall nå full och effektiv sysselsättning för sin arbetskraft. Med tanke på de varierande produktionsförutsättningarna inom vårt jordbruk kan svårligen några arealgränser anges. Mekaniseringen och önskemålen om möjligheter till en extensifiering av produktionen på mindre lämplig åkerjord tyder dock på, att de nybildade brukningsdelarna i sådana fall där brukaren för sin försörjning helt är beroende av jordbruket, där så är möjligt, hellre bör överstiga än understiga 20 ha. Hinder bör i varje fall icke resas mot att man genom sammanläggning eller på annat sätt bildar fastigheter, på vilka mekaniseringens fördelar till fullo kan utnyttjas. Ur denna synpunkt är det ingenting att invända mot att större brukningsdelar bildas. Det bör härvid nämnas, att 1942 års jordbrukskommitté framhöll, att först beträffande jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha kunde sägas, att de genomsnittligt möjliggjorde ett effektivt utnyttjande av arbetskraften och en organisation i övrigt av jordbruksdriften på ett sätt, som på dåvarande utvecklingsstadium kunde anses drifts-

ekonomiskt tillfredsställande. Denna slutsats baserades på en av professor Nanneson på grundval av lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning utförd analys av jordbrukets produktionskostnader.[1] Denna beräkning har nu kompletterats. I nedanstående tablå anges produktionskostnadsprocenten (d. v. s. produktionskostnaderna i procent av intäkterna) inom olika storleksgrupper i medeltal 1939/40—1941/42 och 1950/51—1952/53.

	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	över 50 ha
1939/40—1941/42	125	112	102	95	93	94
1950/51—1952/53	148	130	116	106	98	94

Tablån visar att skillnaderna i produktionskostnader mellan olika storleksgrupper ökat väsentligt. Det var medeltalen för den första av dessa treårsperioder som låg till grund för jordbrukskommitténs bedömningar. Som framgår av ovanstående siffror, var skillnaden mellan jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha och större jordbruk ganska små. Icke heller mellan de förstnämnda och jordbruken i storleksgruppen 10—20 ha var skillnaden mer än 7 procent. Som framgår av medeltalet för den senare treårsperioden har emellertid den utveckling, som under senare år skett på mekaniseringens område, medfört att denna skillnad i produktionskostnader mellan jordbruk i olika storleksgrupper vuxit starkt. Särskilt påfallande är den stora skillnad, som uppkommit mellan jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha och större jordbruk, men även för de förstnämnda och de mindre jordbruken har skillnaderna i produktionskostnader ökat.

I skogsbygderna måste självfallet målsättningen anpassas efter de i dessa bygder rådande förhållandena. Utredningen vill i detta sammanhang påpeka angelägenheten av, att *jordförvärvslagen* och dess tillämpning revideras på ett sådant sätt, att bildandet av större brukningsdelar underlättas, där detta kan anses motiverat ur nu anförda synpunkter. Därvid erinras om att ett förslag till omläggning av jordförvärvslagen nyligen har avgivits av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning.[2]

Den överföring av jordbruksjord till skog, som kan komma att ske i samband med yttre rationalisering av ofullständiga jordbruk, varken kan eller bör dock lösa mer än en del av det föreliggande omställningsproblemet. Eftersom den övervägande delen av den svenska åkerjorden redan nu finns vid familjejordbruken och de större jordbruken, måste man räkna med, att det vid dessa redan befintliga jordbruk finns betydande markarealer, som ekonomiskt sett med större fördel kan användas för skogsproduktion. En omställning vid dessa brukningsdelar kan vidare i regel genomföras utan nämnvärda återverkningar på bygdens näringsstruktur. I detta sammanhang vill utredningen särskilt framhålla vikten av att de hinder avlägsnas, som *vanhävdslagstiftningen* kan lägga i vägen för en önskvärd igenläggning av åkerjord till skog. Det är sålunda betydelsefullt, att man vid kommande revision av denna lagstiftning tar särskild hänsyn till ovannämnda synpunkter.

[1] L. Nanneson, Rationaliseringsvariationerna inom det svenska jordbruket, SOU 1946:47.
[2] Förslag till jordrationaliseringslag m. m., SOU 1954:16.

ANDRA KAPITLET

Jordbruksbefolkningens inkomstläge

Av väsentlig betydelse för utformningen av olika statliga åtgärder på jordbrukets område är de förändringar i jordbruksbefolkningens inkomstläge, som har inträffat sedan riktlinjerna för den nuvarande jordbrukspolitiken stadfästes i 1947 års riksdagsbeslut. Som i det föregående nämnts, angavs i detta beslut som ett mål för jordbrukspolitiken att bereda jordbruksbefolkningen möjlighet att uppnå och bevara jämställdhet i inkomsthänseende med andra befolkningsgrupper. Detta mål skulle anses uppnått när arbetskraften vid rationellt drivna jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha erhållit i stort sett samma realinkomst som andra arbetargrupper på landsbygden.

En höjning av jordbruksbefolkningens inkomstläge har under de gångna åren i väsentlig grad möjliggjorts genom den rationalisering och effektivisering av jordbruksproduktionen som har ägt rum. I det följande lämnas en kort redogörelse för olika rationaliseringsåtgärder och för en beräkning av det sammanlagda ekonomiska resultatet av dessa. Vid denna beräkning har det dock icke varit möjligt att klarlägga hur stor del av den sammanlagda effektiviseringsvinsten som faller på vart och ett av de i kapitel I angivna slagen av rationalisering. Driftsrationaliseringen, som otvivelaktigt har gett den största ekonomiska effekten, har naturligtvis underlättats genom en samtidig yttre och inre rationalisering. Den yttre rationaliseringen har t. ex. bidragit till minskad arbetsförbrukning. Vidare har den fortgående inre rationaliseringen bl. a. möjliggjort en effektivare användning av maskiner, vilket i sin tur medfört minskade anspråk på arbetskraft inom jordbruksproduktionen.

Den i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut förda prisstödspolitiken har vidare utan tvekan varit av stor betydelse för inkomstbildningen hos jordbruksbefolkningen.

En undersökning av i vad mån man under här ifrågavarande tid lyckats uppnå det mål, som riksdagen har uppställt, måste bygga på en jämförelse av inkomstförhållandena hos jordbruksbefolkningen och hos andra jämförliga befolkningsgrupper. En sådan jämförelse görs fortsättningsvis i detta kapitel. Det kan redan här nämnas, att den har varit förenad med betydande svårigheter och inrymmer stora osäkerhetsmoment. Det har icke varit möjligt att på grundval av en enda undersökning fastslå huruvida den åsyftade inkomstlikställigheten har uppnåtts eller ej. Utredningen har fått utgå ifrån skilda undersökningar på området och har med ledning av dessa sökt bilda sig en uppfattning i frågan.

1. De olika rationaliseringsåtgärderna och deras sammanlagda ekonomiska resultat

Den yttre rationaliseringen

Uppgifter om antalet brukningsdelar i olika storleksgrupper och områden har hösten 1954 blivit tillgängliga från 1951 års jordbruksräkning. Säkrare kännedom om förändringarna i jordbrukets struktur under efterkrigsåren har därigenom kunnat erhållas. Vid jämförelse med den närmast föregående jordbruksräkningen (år 1944) bör beaktas, att redovisningen av brukningsdelar torde ha varit fullständigare vid det senaste räkningstillfället. Bl. a. synes sambrukade jordbruksfastigheter 1944 i åtskilliga fall ha redovisats

Tabell 4. Antalet brukningsdelar i olika områden och storleksgrupper 1944 och 1951

Områden [1]		Storleksgrupper (ha)							
		Under 2	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	över 100	Totalt
Gss	1944.....	5 804	3 039	4 119	5 681	2 590	1 900	739	371	24 243
	1951.....	5 331	2 765	3 721	5 633	2 581	1 897	781	376	23 085
	Förändring %	— 8,1	— 9,0	— 9,7	— 0,8	— 0,3	— 0,2	+ 5,7	+ 1,3	— 4,8
Gmb	1944.....	6 720	4 844	6 208	6 749	2 464	1 482	519	220	29 206
	1951.....	6 374	4 240	5 450	6 691	2 505	1 566	556	238	27 620
	Förändring %	— 5,1	— 12,5	— 12,2	— 0,9	+ 1,7	+ 5,7	+ 7,1	+ 8,2	— 5,4
Gns	1944.....	5 759	5 556	7 471	8 441	2 995	1 934	987	444	33 587
	1951.....	4 499	4 616	6 522	8 390	3 076	1 949	1 057	440	30 549
	Förändring %	— 21,9	— 16,9	— 12,7	— 0,6	+ 2,7	+ 0,8	+ 7,1	— 0,9	— 9,0
Ss	1944.....	12 322	6 370	8 236	11 035	4 679	3 364	1 881	931	48 818
	1951.....	8 808	5 057	6 423	10 141	4 858	3 667	2 037	937	41 928
	Förändring %	— 28,5	— 20,6	— 22,0	— 8,1	+ 3,8	+ 9,0	+ 8,3	+ 0,6	— 14,1
Gsk	1944.....	26 579	32 853	31 770	14 428	2 543	1 324	567	204	110 268
	1951.....	21 189	28 347	30 748	15 253	2 716	1 383	590	186	100 412
	Förändring %	— 20,3	— 13,7	— 3,2	+ 5,7	+ 6,8	+ 4,5	+ 4,1	— 8,8	— 8,9
Ssk	1944.....	15 807	13 398	11 019	6 000	1 218	556	321	147	48 466
	1951.....	12 124	11 474	10 263	6 138	1 363	607	349	136	42 454
	Förändring %	— 23,3	— 14,4	— 6,9	+ 2,3	+ 11,9	+ 9,2	+ 8,7	— 7,5	— 12,4
Nn + Nö	1944.....	45 223	41 716	25 321	6 143	541	150	51	8	119 153
	1951.....	37 675	39 389	26 633	7 550	617	465	51	12	112 092
	Förändring %	— 16,7	— 5,6	+ 5,2	+ 22,9	+ 14,0	+ 10,0	± 0,0	+ 50,0	— 5,9
Hela riket	1944.....	118 214	107 776	94 144	58 477	17 030	10 710	5 065	2 325	413 741
	1951.....	96 000	95 888	89 760	59 796	17 716	11 234	5 421	2 325	378 140
	Förändring %	— 18,8	— 11,0	— 4,7	+ 2,3	+ 4,0	+ 4,9	+ 7,0	± 0,0	— 8,6

[1] Gss = Götalands södra slättbygder.
Gmb = Götalands mellanbygder.
Gns = Götalands norra slättbygder.
Ss = Svealands slättbygder.
Gsk = Götalands skogsbygder.
Ssk = Svealands skogsbygder.
Nn = Norrland, nedre.
Nö = Norrland, övre.

Se vidare s. 145.

Tabell 5. Åkerarealens fördelning på olika områden och storleksgrupper 1944 och 1951. I ha

Områden [1]		Storleksgrupper (ha)								
		Under 2	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	över 100	Totalt
Gss	1944	6 659	11 053	32 897	84 331	65 163	73 911	49 932	70 250	394 196
	1951	6 086	9 731	29 276	82 466	63 999	72 961	52 070	72 551	389 140
	Förändring %	— 8,6	— 12,0	— 11,0	— 2,2	— 1,8	— 1,3	+ 4,3	+ 3,3	— 1,3
Gmb	1944	7 953	18 230	49 457	100 421	62 110	58 196	34 897	40 064	371 328
	1951	7 380	15 693	42 960	98 771	62 273	59 907	36 580	42 630	366 194
	Förändring %	— 7,2	— 13,9	— 13,1	— 1,6	+ 0,3	+ 2,9	+ 4,8	+ 6,4	— 1,4
Gns	1944	7 195	20 543	58 987	124 626	75 244	76 284	68 496	72 334	503 709
	1951	5 690	16 865	51 240	123 041	76 357	75 882	72 293	72 386	493 754
	Förändring %	— 20,9	— 17,9	— 13,1	— 1,3	+ 1,5	— 0,5	+ 5,5	+ 0,1	— 2,0
Ss	1944	14 125	23 406	65 809	167 466	118 093	132 303	132 285	156 859	810 346
	1951	10 234	17 986	50 600	152 948	121 045	141 524	140 755	154 674	789 766
	Förändring %	— 27,5	— 23,2	— 23,1	— 8,7	+ 2,5	+ 7,0	+ 6,4	— 1,4	— 2,5
Gsk	1944	34 019	125 985	242 949	206 336	63 755	51 978	39 402	32 283	796 707
	1951	27 476	107 420	232 591	213 994	66 708	52 988	40 318	29 211	770 706
	Förändring %	— 19,2	— 14,7	— 4,3	+ 3,7	+ 4,6	+ 1,9	+ 2,3	— 9,5	— 3.3
Ssk	1944	19 827	48 674	83 896	85 039	30 231	21 609	22 689	23 654	335 619
	1951	15 292	40 832	76 658	87 353	33 116	23 207	23 973	22 202	322 633
	Förändring %	— 22,9	— 16,1	— 8,6	+ 2,7	+ 9,5	+ 7,4	+ 5,7	— 6,1	— 3,9
Nn + Nö	1944	58 303	150 643	187 452	82 773	13 017	5 773	3 541	1 237	502 739
	1951	48 753	141 124	198 205	100 837	14 791	6 288	3 477	1 768	515 243
	Förändring %	— 16,4	— 6,3	+ 5,7	+ 21,8	+ 13,6	+ 8,9	— 1,8	+ 42,9	+ 2,5
Hela riket	1944	148 081	398 534	721 447	850 992	427 613	420 054	351 242	396 681	3 714 644
	1951	120 911	349 651	681 530	859 410	438 289	432 757	369 466	395 422	3 647 436
	Förändring %	— 18,3	— 12,3	— 5,5	+ 1,0	+ 2,5	+ 3,0	+ 5,2	— 0,3	— 1,8

[1] Se not 1 på föregående sida.

som särskilda brukningsdelar, något som man genom en mera omfattande efterkontroll i högre grad har lyckats undvika vid 1951 års jordbruksräkning. Minskningen i antalet brukningsdelar torde sålunda i verkligheten ha varit något mindre än vad en jämförelse mellan de båda räkningarna uppvisar.

Antalet brukningsenheter i olika storleksgrupper och områden 1944 och 1951 redovisas i tabell 4. Som framgår därav, anger föreliggande material en minskning av brukningsdelar under 2 ha från 118 200 till 96 000 eller med 19 procent. Denna minskning kan emellertid till betydande del bero på ändrad redovisning. I storleksgruppen 2—10 ha har antalet brukningsdelar reducerats med 16 300 eller 8 procent. Samtidigt redovisas en viss ökning av antalet brukningsdelar i de högre storleksgrupperna. I storleksgrupperna över 2 ha har antalet brukningsdelar minskat med 13 400 eller 5 procent.

Tabell 6. Antal hela brukningsenheter och delar av brukningsenheter, vilka efter vederbörligt tillstånd förvärvats för sammanslagning åren 1950—1953

År	Storleksgrupper (ha)							
	Rena skogsfastigheter		Under 2		2–5		5—10	
	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter
1950	69	134	364	624	502	293	277	116
1951	107	208	374	593	494	285	264	96
1952	95	190	330	461	397	230	264	99
1953	95	137	296	494	456	284	305	109
Summa	**366**	**669**	**1 364**	**2 172**	**1 849**	**1 092**	**1 110**	**420**

År	Storleksgrupper (ha)							
	10—20		20—30		Över 30		Summa	
	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter	Antal hela brukningsenheter	Antal delar av brukningsenheter
1950	72	26	10	—	3	2	1 297	1 195
1951	102	10	8	1	2	1	1 351	1 194
1952	69	6	7	—	1	—	1 163	986
1953	92	25	11	2	2	—	1 257	1 051
Summa	**335**	**67**	**36**	**3**	**8**	**3**	**5 068**	**4 426**

Den sammanlagda åkerarealen beräknas mellan 1944 och 1951 ha reducerats med ca 67 000 ha eller närmare 2 procent (tabell 5). Nedgången i åkerarealen hänför sig helt till storleksgrupperna under 10 ha, medan åkerarealen för jordbruk över 10 ha har ökat något.

I fråga om utvecklingen inom olika områden kan främst observeras en skillnad mellan förändringarna i norra Sverige och i övriga delar av landet. Minskningen av jordbruk under 5 ha är i norra Sverige väsentligt mindre än för landet i övrigt. I storleksgruppen 5—10 ha redovisas här en ökning med ungefär 5 procent, medan i övriga delar av landet brukningsdelarna i denna storleksgrupp har reducerats med i genomsnitt 8 procent. Vidare har åkerarealen i norra Sverige ökat något.

Av intresse är omfattningen av den sammanslagning, som registreras inom lantbruksnämnderna på grund av jordförvärvslagen. Av tabell 6 framgår antalet jordförvärv efter tillstånd för sammanslagning under åren 1950—1953. Som framgår därav, har tillstånd för sammanslagningar av ungefär 5 000 hela brukningsdelar beviljats under denna period. Av dessa var ca en fjärdedel mindre än 2 ha. Vidare kan nämnas, att lantbruksnämnderna

under perioden 1949—1953 förvärvat sammanlagt nära 10 000 ha åker i rationaliseringssyfte. Lantbruksnämnderna har endast registrerat en del av alla faktiska sammanläggningar. Eftersom verkliga sammanläggningar genom ägarbyte med undantag av släktköp alltid passerar nämnderna, innebär detta, att en mycket väsentlig del av alla sammanläggningar under senare år har skett genom arrendering eller andra former för tillfälliga sambruk eller genom sammanförande av flera arrendegårdar resp. indragning av utgårdar under huvudgårdens bruk.

Den inre rationaliseringen

Den totala omfattningen av den inre rationaliseringen, d. v. s. av varaktiga förbättringar av fasta anläggningar vid brukningsdelarna, kan endast mycket bristfälligt belysas. De uppgifter som finns begränsar sig nämligen huvudsakligen till de åtgärder, som har vidtagits med statens stöd. Även om en helhetsbild i fråga om den inre rationaliseringen icke kan erhållas, kan det vara av intresse att i korthet beröra den av staten stödda verksamheten på detta område.

Som tidigare nämnts, medverkar staten till jordbrukets rationalisering bl. a. genom lån och bidragsgivning till stenröjning, torrläggning, täckdikning, betesförbättring och anläggning av ägovägar samt förbättring eller uppförande av ekonomibyggnader. Bidrag utgår i regel endast till jordbruk med högst 20 ha. Lån lämnas däremot även till större jordbruk. Under perioden 1949—1953 har det statliga stödet till den inre rationaliseringen utgått med 59 milj. kr i form av lånegarantier och lån samt 88 milj. kr i form av kontanta bidrag.

Till *förbättring eller nybyggnad av ekonomibyggnader* har 1949—1953 lämnats 22 milj. kr i form av statsbidrag och 36 milj. kr i form av lånegarantier.

Till *dikning, vattenavledning* och *invallning* har statsbidrag 1949—1953 lämnats med 32 milj. kr. Vidare har för dessa ändamål lånegaranti utgått med 18 milj. kr. Dikningen faller till största delen inom de egentliga jordbruksbygderna; sålunda har över tre femtedelar av de statliga anslagen beviljats i Skåne, Östergötland, Skaraborgs län och Mälarlandskapen.

Till *täckdikning* har 1949—1953 statligt stöd i form av bidrag lämnats med närmare 5 milj. kr och i form av lånegarantier med över 4 milj. kr. Det statliga stödet berör täckdikning av ungefär 5 000 ha årligen. Med ledning av röråtgången beräknas täckdikningen totalt till ungefär 20 000 ha om året.

Betydande summor har i vissa bygder — särskilt Smålandslänen, Blekinge och Kristianstads län samt Sjuhäradsbygden — utgått som statligt stöd till *stenröjning*. Verksamheten har 1949—1953 omfattat över 40 000 ha till en beräknad kostnad av 37 milj. kr. Statsbidrag har utgått med närmare 14 milj. kr, medan endast obetydliga belopp har lämnats i form av lånegaranti.

Liksom stödet till stenröjning har även det statliga stödet till *betesför-*

bättring varit av stor betydelse i småbruksbygderna. Betesförbättringen har dock dessutom varit särskilt omfattande i Norrland och stödet där svarar för ungefär en tredjedel av hela den statliga verksamheten på detta område. Sammanlagt beräknas den statsunderstödda betesförbättringen 1949—1953 ha omfattat en areal på ca 15 500 ha till en total kostnad av närmare 19 milj. kr. Det statliga stödet har nästan helt utgått i form av statsbidrag (över 7 milj. kr).

Statsbidrag till *byggande av ägovägar* (och fr. o. m. 1953 även andra vägar) har 1949—1953 utgått med något över 1 milj. kr och berört en väglängd på sammanlagt 384 km. Stödet åt *nyodlingen,* som främst lämnats i Norrland, har under de senaste åren kraftigt nedskurits. Under åren 1949—1953 har statsbidrag här lämnats med 6 milj. kr. Dessutom har lånegaranti lämnats för 0,2 milj. kr.

Rationaliseringen av driftsförhållandena

Under de gångna åren har utvecklingen gått snabbt framåt inom stora områden av jordbrukets produktionsteknik. Mest markant och av största ekonomiska betydelse har varit mekaniseringsprocessen och den därmed sammanhängande minskningen av arbetsbehovet inom jordbruket.

Under tiden 1938—1954 har antalet traktorer i jordbruket stigit från ungefär 18 000 till drygt 100 000 och sålunda ungefär femdubblats. Samtidigt har hästbeståndet (exkl. militärhästar) minskat med omkring 300 000, nämligen från drygt 600 000 till 321 000. Vidare har jordbruket under åren 1938—1953 bl. a. tillförts omkring 98 000 traktorplogar, 116 000 gödselspridare, 13 000 skördetröskor och 130 000 mjölkningsmaskinanläggningar.

Årsförbrukningen av handelsgödsel har sedan förkrigsåren mer än fördubblats. Samtidigt har tillgången på stallgödsel varit av ungefär samma storleksordning som före kriget. Som framgår av nedanstående tablå, har förbrukningen av kvävehaltiga gödselmedel ökat särskilt starkt.

Tabell 7. Förbrukningen av handelsgödsel i Sverige per år, milj. kg

	1920/29	1930/39	1952/53	Index 1952/53 (1930/39 = 100)
Kvävehaltiga (15,5 %)	70	150	462	308
Fosfat (20 %)	170	250	519	208
Kalisalt (40 %)	60	75	173	231

Jordbruket har vidare i allt större utsträckning tagit kemiska hjälpmedel i sin tjänst för bekämpning av skadeinsekter, växtsjukdomar och ogräs.

Här bör också erinras om den förbättring av utfodringen, som torde ha ägt rum i samband med bl. a. minskningen av koantalet. Utfodringstekniken har utvecklats och kännedomen härom har fått en mera allmän spridning. Mineral- och vitamintillskott används bl. a. numera i allt större ut-

sträckning. Växt- och djurförädlingen har också varit av betydelse, men det är svårt att bedöma i vilken omfattning den har bidragit till förändringar i produktionens storlek under den relativt korta tid, som här diskuteras.

Det sammanlagda ekonomiska resultatet av olika effektiviseringsåtgärder

Då man i efterhand söker klarlägga det sammanlagda ekonomiska resultatet av effektiviseringen inom jordbruket är det, såsom tidigare nämnts, icke möjligt att särskilja resultat framkomna genom den ena eller den andra gruppen av rationaliseringsåtgärder. Ej heller har det låtit sig göra att renodla effekten av produktionsteknikens utveckling från effekten av förändringar i produktionens inriktning. Det är bl. a. tydligt, att exempelvis övergången till en betydande oljeväxtodling i hög grad har medverkat till produktionsökningen.

Vissa beräkningar av effektiviseringen redovisas i bilaga 2.[1] Härvid har ett ungefärligt mått på det totala ekonomiska resultatet av förändringar i fråga om produktionsinriktning och produktionsmetoder sedan förkrigsåren kunnat erhållas. Detta har möjliggjorts genom att förkrigsårens produktionsvärden och produktionskostnader omräknats till nuvarande prisnivå samt därefter kunnat jämföras med motsvarande värden för 1953/54.

Värdeberäkningen har för förkrigsåren gjorts i fråga om handelsväxter med utgång från genomsnittsskördarna under åren 1936—1940, medan för animalieprodukterna räknats med den faktiska produktionen år 1938/39. För jämförelseåret 1953/54 har för handelsväxter räknats med normskördar och verkliga arealer. I fråga om animalieprodukterna har liksom för 1938/39 de faktiska kvantiteterna tillämpats.

Beräkningen ger vid handen, att intäkterna 1953/54 i samma års priser var omkring 410 milj. kr större än vad de skulle ha varit om samma priser men 1938/39 års volymer hade tillämpats. Beloppet anger det ungefärliga värdet av produktionsstegringen vid normal skörd från förkrigstiden till 1953/54. Det motsvarar en värdemässig produktionsökning av 12 procent. Av den beräknade totala ökningen kommer en avsevärd del på brödspannmål och oljeväxter. Tillsammans uppvisar vegetabilieprodukterna en volymmässigt betingad värdeökning av 230 milj. kr, medan resten av ökningen gäller animalieprodukterna.

Bland kostnaderna dominerar arbetskostnaderna såväl till sin storlek som i fråga om den volymmässiga förändringen sedan förkrigsåren. På grund av nedgången i arbetsvolymen beräknas arbetskostnaden 1953/54 vid detta års löneläge vara 969 milj. kr lägre än den skulle ha varit om förkrigsvolymen bibehållits oförändrad. Den samtidigt inträffade ökningen av de årliga maskinkostnaderna på grund av ökad maskinpark stannar vid 326 milj. kr. Räknat i 1953/54 års priser och löner har den sammantagna effekten av minskningen av arbetsvolymen och utvidgningen av maskin-

[1] Sven Holmström, Det ekonomiska resultatet av olika effektiviseringsåtgärder i jordbruket från förkrigsåren t. o. m. 1953/54, bilaga 2.

parken blivit en betydande sänkning av produktionskostnaderna. Tar man också hänsyn till övriga kostnadsökningar, bl. a. för handelsgödsel, blir kostnadsminskningen genom effektiviseringen omkring 525 milj. kr.

Det förefaller alltså som om de olika förändringarna i produktionsmetoderna och i produktionsinriktningen från förkrigsåren till 1953/54 skulle ha resulterat i produktionsökning och minskning av produktionskostnaderna till ett sammanlagt årsvärde vid nuvarande priser av omkring 940 milj. kr. Detta kan sägas utgöra ett ungefärligt mått på effektiviseringen i jordbruket under den angivna tidsperioden. Huvuddelen av denna effektiviseringsvinst torde ha åstadkommits under efterkrigsåren.

Det är icke möjligt att med någon större säkerhet förutsäga i vilken takt ytterligare resultat kan vara att förvänta av den alltjämt pågående effektiviseringen. Delvis torde den betydande driftsrationaliseringen under de gångna åren ha varit av engångskaraktär. Rationaliseringen av driftsförhållandena är redan nu relativt långt driven med hänsyn till vad som är möjligt vid nuvarande storlek på brukningsdelarna. Det är därför tydligt, att den yttre rationaliseringen framdeles blir en viktig förutsättning för en fortsatt effektivisering.

2. Olika undersökningar om inkomstförhållandena hos jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper

Undersökningar om jordbruksbefolkningens inkomstläge utförda av 1942 års jordbrukskommitté

Jordbrukskommitténs undersökningar avsåg ej en direkt jämförelse mellan inkomstläget för företagare inom jordbruket och för jämförliga befolkningsgrupper. Man ansåg det nämligen ytterst svårt att få ett fast grepp om det faktiska inkomstläget för innehavare av basjordbruk. Kommittén gjorde därför först vissa jämförelser mellan inkomstförhållandena för lantarbetare och vissa andra arbetargrupper på landsbygden och sökte sedan på grundval av dessa jämförelser även bilda sig en uppfattning om jordbruksbefolkningens relativa inkomstläge. Kommittén lät sålunda verkställa två särskilda undersökningar om löneläget för olika grupper av arbetare på landsbygden.[1] Den ena undersökningen avsåg timlönen för olika arbetargrupper och den andra årslönen. Vid timlöneundersökningen insamlades uppgifter om vanligaste kontanta timlön under tredje kvartalet 1944 för dels manliga och kvinnliga lantarbetare — utom förmän, kreatursskötare och specialarbetare — i vissa specificerade anställningsformer, dels vissa kategorier manliga arbetare utanför jordbruket, nämligen vägarbetare, skogsarbetare, dikningsarbetare, flottningsarbetare samt grovarbetare sys-

[1] PM angående jämförelse mellan löneläget för lantarbetare och löneläget för vissa andra arbetarekategorier på landsbygden, utarbetad av Otto Zetterberg i samarbete med Carl Leissner och Karl Lindman, SOU 1946: 61, bilaga 5.

selsatta inom industri, byggnadsföretag m. m. För arbetare utanför jordbruket begärdes även uppgift om den beräknade genomsnittliga totalförtjänsten per dag vid ackordsarbete. Materialet för årslöneundersökningen utgjordes av de uppgifter om inkomsterna, som lämnats Riksförsäkringsanstalten i anmälningar om olycksfall i arbetet under år 1943.

Jordbrukskommittén var väl medveten om, att undersökningsmaterialet i åtskilliga avseenden var ganska bristfälligt. I fråga om timlöneundersökningen gällde detta särskilt uppgifterna om totalförtjänsten per dag i ackordsarbetet. Även materialet till den s. k. årslöneundersökningen ansågs förete betydande brister. Ett stort antal anmälningar till Riksförsäkringsanstalten fick sålunda utgallras på grund av alltför ofullständiga uppgifter. I fråga om de kvarvarande anmälningarna fick man i en del fall, exempelvis där avbrott i arbetet hade skett på grund av militärtjänstgöring, räkna fram en genomsnittlig årslön. Uppgifterna om värdet av naturaförmåner var vidare så oenhetliga, att man vid bearbetningen ansåg sig böra bortse från dem och i stället räkna med vissa enhetliga värden för olika slag av naturaförmåner. Vidare var yrkesbeteckningarna i många fall tämligen vaga.

Vid bearbetningen av timlönematerialet beräknades bl. a. med stöd av detta material och primärmaterialet för den officiella lönestatistiken den genomsnittliga timförtjänsten för andra yrkesgrupper än lantarbetare med hänsynstagande till förekomsten av ackordsarbete. För lantarbetare antogs timförtjänsten sammanfalla med den i de insamlade uppgifterna angivna timlönen. Beräkningarna angav, att skillnaden mellan den nominella timförtjänsten för lantarbetare med enbart kontant timlön och vissa kategorier arbetare utanför jordbruket hösten 1944 uppgick till mellan 24 och 46 öre per timme. Begränsades jämförelsen till vägarbetare samt grovarbetare inom industri, byggnadsföretag m. m., låg skillnaden mellan 24 och 32 öre. I procent av lantarbetarlönen blev skillnaden ungefär densamma som skillnaden i ören räknad.

Jordbrukskommittén påpekade emellertid, att enbart en undersökning av timförtjänsten för olika yrkesgrupper icke var tillräcklig för att man ens skulle kunna få en ungefärlig uppfattning om storleken av den löneklyfta, som förelåg mellan lantarbetare och andra grupper av arbetare på landsbygden. Härvidlag var ju bl. a. även antalet arbetstimmar under året av betydelse. Den av jordbrukskommittén företagna årslöneundersökningen utgjorde ett försök att konstatera i vad mån de nyssnämnda nominella skillnaderna i timförtjänst också motsvarades av nominella skillnader i årslön. Årslöneundersökningen byggde, som förut nämnts, på anmälningarna till Riksförsäkringsanstalten av under år 1943 inträffade olycksfall i arbetet. I stora drag syntes enligt årslöneundersökningen den nominella skillnaden mellan årslönen för lantarbetare och årslönen för flertalet andra i undersökningen medtagna arbetargrupper kunna anges till mellan 25 och 30 procent av dåvarande lantarbetarlön.

Eftersom betydande förändringar i löneläget skedde efter år 1943, lät

jordbrukskommittén också utföra en undersökning om löneutvecklingen sedan 1943 med speciell hänsyn till olikheterna mellan lantarbetare och övriga.[1] Denna undersökning gav vid handen, att löneklyftan 1946 kunde beräknas till 15—20 procent av dåvarande lantarbetarlön.

De ovan redovisade undersökningarna gällde den nominella löneskillnaden mellan lantarbetare och vissa grupper av arbetare utanför jordbruket. Kommittén påpekade, att vid ett försök att ange storleksordningen av den inkomstklyfta, som faktiskt kunde anses föreligga mellan jordbruksbefolkningen och andra befolkningsgrupper, hänsyn även måste tas dels till frågan hur den ersättning, som företagarbefolkningen inom jordbruket erhåller för sitt arbete, förhåller sig till lantarbetarlönen, dels till frågan i vad mån skillnaden i den nominella inkomstnivån motsvaras av en skillnad i realinkomst. Därvid hänvisade jordbrukskommittén till vissa undersökningar, som byggde på material från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning, och till en undersökning av levnadskostnaderna för jordbruksbefolkningen och industriarbetare på landsbygden år 1941.[2] De förstnämnda syntes tyda på, att jordbruken i storleksgruppen 10—20 ha vid år 1946 gällande produkt- och förnödenhetspriser samt löner till lejd arbetskraft i de viktigaste jordbruksområdena gav en avkastning, som förslog såväl till förräntning av det faktiska lantbrukskapitalet som till ersättning för det av familjen nedlagda arbetet efter utgående lantarbetarlön. Levnadskostnadsundersökningen angav, att främst beroende på billigare livsmedel och bostad, jordbruksbefolkningens levnadskostnader år 1941 kunde beräknas vara 7 procent lägre än industriarbetarnas på landsbygden. Kommittén ansåg emellertid, att någon större skillnad i bostadskostnader icke förelåg och att man i vart fall i förevarande sammanhang icke hade anledning att räkna därmed.

Jordbrukskommittén konstaterade sammanfattningsvis, att de anförda beräkningarna tydde på en löneklyfta av storleksordningen 15—20 procent av dåvarande lantarbetarlön. Samtidigt underströk dock kommittén, att en sådan beräkning givetvis måste vara ytterst osäker och att inom kommittén hade framförts den uppfattningen, att klyftan var större än det statistiska materialet uppvisade och uppgick till 20—25 procent.

Vissa senare undersökningar enligt 1942 års jordbrukskommittés metodik

Sedan 1942 års jordbrukskommitté utförde sina undersökningar, har en undersökning baserad på Riksförsäkringsanstaltens olycksfallsanmälningar år 1950 utförts av jordbruksnämndens utredningsbyrå. De anmärkningar, som ur statistisk synpunkt kunde ställas mot jordbrukskommitténs undersökning, gäller även i detta fall. Det är dock å andra sidan av betydande intresse att se vilka resultat en senare, efter samma metodik utförd undersökning lämnar.

[1] G. Rehn, PM angående löneutvecklingen sedan 1943 med speciell hänsyn till olikheterna mellan lantarbetare och övriga, SOU 1946: 61, bilaga 6.

[2] Erik Lindahl och Lars Lemne, Jordbruksbefolkningens levnadskostnader, SOU 1944: 1.

Hos Riksförsäkringsanstalten fanns vid denna undersökning tillgängliga samtliga olycksfallsanmälningar för försäkrade hos anstalten och ca 50 procent av anmälningarna för hos enskilda anstalter försäkrade. Av detta material medtogs liksom i 1942 års jordbrukskommittés undersökning endast manliga arbetare i åldern 20—60 år och anställda vid företag inom A, B och C-kommuner. Vidare skulle den skadade under de närmaste 12 månaderna före olycksfallet ha varit anställd minst 250 dagar i samma yrke. Därvid uteslöts sådana yrken, där den genomsnittliga arbetstiden per år ej uppgick till 250 dagar. Endast arbetare utan speciell yrkesutbildning medtogs i undersökningen. Med ledning av uppgifterna om antalet arbetsdagar och förtjänsten under de närmaste 12 månaderna före olycksfallet beräknades dagsinkomsterna. Inkomstuppgifterna hänför sig därför delvis till 1949 och delvis till 1950. I undersökningen togs icke hänsyn till övertidsersättningar. I dagsinkomsterna medtogs den semesterersättning, som motsvarade dagsförtjänsten, samt uppskattat värde av naturaförmåner.

Efter utgallringen av materialet kvarstod i undersökningen 1 075 skadeanmälningar avseende grov- och diversearbetare, vartill kom 414, avseende lantarbetare. De sistnämnda har vid bearbetningen uppdelats på två undergrupper, nämligen med och utan naturaförmåner. De näst lantarbetarna största grupperna blev grov- och diversearbetare inom träindustri, pappers- och grafisk industri, malmbrytning och metallindustri samt jord- och stenindustri. Övriga arbetare sammanfördes i en restgrupp som kom att omfatta bl. a. byggnadsgrovarbetare samt grov- och diversearbetare inom livsmedelsindustri, kemisk-teknisk industri samt textil- och beklädnadsindustri.

Lönen för jordbruksarbetare med naturaförmåner kom enligt undersökningen att ligga avsevärt under lönen för de jordbruksarbetare, som erhöll enbart kontantlön. Detta ansågs bero på, att naturaförmånerna uppskattats till för låga belopp, eftersom ifrågavarande löneskillnader knappast var rimliga inom ett och samma yrkesområde. Man ansåg det därför lämpligast att i huvudsak jämföra lantarbetare med enbart kontantlön med övriga arbetare. Sedan dagslönerna omräknats till ortsgrupp 2 och hänsyn tagits till åldersfördelningen, erhölls följande genomsnittsförtjänster per dag:

lantarbetare utan naturaförmåner	15,50 kronor
grov- och diversearbetare inom industrin	18,50 »

Enligt undersökningen blir således den nominella löneklyftan mellan dagsförtjänsten för lantarbetare utan naturaförmåner och övriga arbetare 19 procent. Därvid har dock hänsyn ej tagits till den förmån, som i form av låg hyra i betydande utsträckning utgår till lantarbetare.

Med hänsyn till den senare löneutvecklingen har framskrivning till 1953 (med utgång från socialstyrelsens lönestatistik) gjorts av jordbruksnämndens undersökning för 1949/50. Denna framskrivning anger en löneklyfta på 16 procent mellan lönen för lantarbetare med enbart kontantlön och lönen för grov- och diversearbetare på landsbygden.

Undersökningen för 1949/50 synes tyda på, att den nominella löneklyftan mellan lantarbetare och övriga arbetare på landsbygden icke har uppvisat några större förändringar under senare år. Såsom tidigare nämnts, ansågs 1943 års undersökning ange en inkomstklyfta på 25—30 procent, som efter framskrivningen till 1946 reducerades till 15—20 procent. Undersökningen för 1949/50 anger såväl för 1949/50 som i framskrivet skick för 1953 löneklyftan till 15—20 procent. Ungefär samma resultat erhålls vid en framskrivning med utgång från 1943 års material. Såsom tidigare framhållits, måste här redovisade beräkningar på grund av osäkerheten i primärmaterialet behandlas med stor försiktighet. Resultaten av undersökningarna stämmer dock i huvudsak rätt väl med uppgifter från den officiella lönestatistiken. År 1946 var lantarbetarlönen 3 296 kronor och industriarbetarlönen 4 110 kronor, vilket ger en nominell löneklyfta på 25 procent. Skillnaden mellan resultaten från kommitténs undersökning och lönestatistikens uppgifter torde bl. a. bero på att kommitténs material endast omfattar rena landsbygden, medan i den här redovisade lönestatistiken även ingår industriarbetare i städer eller tätorter i dyrortsgrupp 1 och 2. För åren efter 1945 anger lönestatistiken följande nominella löneklyfta mellan industriarbetare och lantarbetare (i procent av lantarbetarlönen).

1946	25	procent
1947	31	»
1948	20	»
1949	18	»
1950	18	»
1951	24	»
1952	14	»
1953	15	»

Någon lönestatistik för lantarbetarna föreligger icke för 1954, men en framskrivning med avtalslönens förändringar ger vid handen att skillnaden mellan lantarbetar- och industriarbetarlönen sannolikt har varit oförändrad under 1954, om hänsyn också tas till den löneglidning, som genomsnittligt ägt rum för industriarbetarna. Denna löneglidning har emellertid varit starkast i städerna.

Vid bedömningen av ovanstående siffror bör ihågkommas, att en dold löneförmån i form av låg hyra utgår till lantarbetare och att denna förmån torde ha ökat under de gångna åren. I bilaga 3 har värdet av den lägre hyran för lantarbetarna 1951/52 uppskattats till omkring 500 kronor per år, motsvarande 20 öre per timme. För industrin (företag med mer än 50 arbetare såväl i städerna som på landsbygden) har arbetsgivareföreningen beräknat hyresförmånerna år 1953 till ca 9 öre per timme eller 170 kronor per år.

Beräkningar på grundval av material från den jordbruksekonomiska undersökningen

Inom jordbrukets utredningsinstitut har agr. dr. Lennart Hjelm utfört undersökningar om lantbrukets lönsamhetsutveckling sedan förkrigstiden. En närmare redogörelse för principerna och metodiken vid dessa undersökningar lämnas i bilaga 3.[1] I denna bilaga redogörs också för grundmaterialet för undersökningarna, vilket har utgjorts av uppgifter från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning. Eftersom undersökningsmaterialet omfattar i den frivilliga bokföringsverksamheten deltagande gårdar, torde det representera bättre skötta gårdar. Materialet torde dock vara väl användbart i föreliggande sammanhang; som förut nämnts skulle man enligt 1947 års riksdagsbeslut vid inkomstjämförelsen just utgå från förhållandena vid rationellt drivna gårdar.

Såvitt angår inkomstjämförelser mellan jordbrukare och andra yrkesgrupper kan beträffande denna undersökning följande nämnas. För industriarbetarna har ett aritmetiskt medeltal beräknats av löneuppgifterna enligt socialstyrelsens lönestatistik för manliga industriarbetare över 18 år i de två lägsta dyrortsgrupperna. För lantarbetare har använts den genomsnittslön, som redovisas i lönestatistiken för manliga arbetare över 18 år. Denna lön innefattar samtliga löneförmåner utom den, som dessa arbetare oftast har genom låg bostadshyra. Utöver utgående löner torde dock olika arbetargrupper även ha vissa extra inkomster genom skilda tillfällighetsarbeten. Det har dock icke varit möjligt att belysa storleken härav.

I fråga om inkomsterna vid jordbruket har man vid jämförelsen utgått från brukarnas inkomster. Vill man jämföra de inkomster, som erhållits för ungefär likvärdiga arbetsprestationer, borde egentligen brukarnas arbetsinkomst per timme beaktas. Det har emellertid varit vanskligt att framräkna denna timersättning, varför jämförelsen har fått avse årsbelopp.

Om man önskar erhålla en uppfattning om vilka inkomster, som vederbörande har till sitt förfogande, bör brukarens totalinkomster användas. Hjelm framhåller å andra sidan, att industri- och lantarbetare också kan ha vissa i lönestatistiken icke redovisade kapitalinkomster. Dessa är emellertid obestridligen avsevärt mindre än jordbrukarnas.

I tabell 8 lämnas uppgifter om industri- och lantarbetarnas löner, jordbrukarnas arbets- och totalinkomster samt jordbrukarfamiljens totalinkomster i grupperna 10—20 och 20—30 ha. Vid beräkningen av jordbrukarnas arbetsinkomster har räntor på eget kapital betraktats som kapitalkostnader. De senare har beräknats dels med utgång från marknadsvärdena på jordbruksfastigheterna, dels med utgång från taxeringsvärdena. Jordbrukarens och familjens inkomster innefattar redovisade inkomster av jordbruk, skogsbruk, körslor och andra förvärvskällor. I fråga om brukarens och familjens totalinkomst bör vidare nämnas, att samtliga inkomster utanför jordbruket icke torde ha redovisats i undersökningen. Som synes har

[1] Lennart Hjelm, Lantbrukets lönsamhetsutveckling under efterkrigstiden, bilaga 3.

Tabell 8. Brukarens total- och arbetsinkomst samt familjens totalinkomst i storleksgrupperna 10—20 och 20—30 ha samt industri- och lantarbetarlönen åren 1939/40 — 1952/53. I kronor

	Brukarens totalinkomst				Brukarens arbetsinkomst				Familjens totalinkomst				Industriarbetarlön	Lantarbetarlön
	Kapitalkostnader beräknade med utgång från marknadsvärden		Kapitalkostnader beräknade med utgång från taxeringsvärden		Kapitalkostnader beräknade med utgång från marknadsvärden		Kapitalkostnader beräknade med utgång från taxeringsvärden		Kapitalkostnader beräknade med utgång från marknadsvärden		Kapitalkostnader beräknade med utgång från taxeringsvärden			
	10—20 ha	20—30 ha	10—20 ha	20—30 ha	10—20 ha	20—30 ha	10—20 ha	20—30 ha	10—20 ha	20—30 ha	10—20 ha	20—30 ha		
1939/40	2 698	4 026	2 645	3 944	1 707	2 460	1 849	2 742	4 281	5 400	4 228	5 318	2 628	1 708
40/41	3 434	4 834	3 359	4 722	2 306	3 044	2 477	3 385	5 254	6 320	5 179	6 208	2 812	1 911
41/42	3 584	5 305	3 489	5 178	2 314	3 362	2 514	3 722	5 395	6 720	5 300	6 593	3 083	2 133
42/43	4 521	6 868	4 407	6 719	3 194	4 871	3 422	5 249	6 731	8 884	6 617	8 735	3 330	2 359
43/44	4 811	7 079	4 689	6 918	3 414	5 084	3 656	5 493	6 751	8 987	6 629	8 826	3 639	2 527
44/45	4 335	6 171	4 212	6 009	2 878	4 162	3 135	4 617	6 666	8 413	6 543	8 251	3 771	2 818
45/46	4 788	6 586	4 679	6 450	3 256	4 481	3 528	4 920	7 264	8 973	7 155	8 337	3 896	3 148
46/47	5 729	7 468	5 597	7 296	4 121	5 153	4 449	5 698	8 302	9 850	8 170	9 678	4 413	3 475
47/48	5 549	6 553	5 396	6 352	3 794	4 040	4 199	4 675	8 274	9 358	8 121	9 157	4 933	4 010
48/49	5 971	7 742	5 805	7 521	4 149	5 137	4 614	5 903	8 980	11 026	8 814	10 805	5 218	4 388
49/50	6 126	8 703	5 940	8 459	4 242	6 082	4 746	6 886	9 415	11 931	9 229	11 687	5 371	4 559
50/51	7 252	9 757	7 044	9 457	5 143	6 863	5 726	7 718	10 823	13 133	10 615	12 833	6 038	4 980
51/52	9 693	12 255	9 545	12 051	7 288	8 996	7 642	9 500	13 925	16 723	13 777	16 519	7 221	6 026
52/53	7 865	11 323	7 674	11 045	5 168	7 649	5 658	8 399	12 454	15 905	12 263	15 627	7 661	6 780

jordbrukarnas arbetsinkomster varierat betydligt. Åren 1951 och 1952 var de särskilt influerade av goda skogskonjunkturer.

Den genomsnittliga totalinkomsten för jordbrukare såväl i storleksgruppen 10—20 ha som i storleksgruppen 20—30 ha har legat väsentligt över lantarbetarlönen. Nämnda totalinkomster har också överstigit industriarbetarlönen i de lägsta dyrorterna. För perioden 1946/47—1952/53 överstiger sålunda totalinkomsten för brukare i storleksgruppen 10—20 ha lantarbetarlönen med 41 procent och industriarbetarlönen med 18 procent. Jämför man i stället för totalinkomsten brukarens arbetsinkomst (om kapitalkostnaderna beräknas med utgång från marknadsvärden) med industri- och lantarbetarlönen, understiger denna arbetsinkomst i storleksgruppen 10—20 ha under ovannämnda period industriarbetarlönen med 17 procent, medan den ligger ungefär i nivå med lantarbetarlönen. Vid beräkningen av jordbrukarnas arbetsinkomst har räntor för eget kapital betraktats såsom kostnader. En del av räntorna är dock att anse som ett resultat av prisstegringar på tidigare anskaffade tillgångar. Vid en jämförelse med andra grupper torde viss hänsyn böra tas till dessa kapitalinkomster. Om kapitalkostnaderna i stället beräknas på grundval av fastigheternas taxeringsvärden ökar brukarens arbetsinkomst med 9 procent. Å andra sidan bör beaktas svårigheterna att fånga industriarbetarnas totala arbetsinkomster liksom det större antal timmar, som jordbrukarna i allmänhet arbetar per år. Av betydelse är vidare, att naturaförbrukningen hos jordbrukarna har beräknats efter producentpriser. Överslagsmässigt kan den här dolda förmånen beräknas utgöra för familjen ungefär 6—7 procent av dess arbetsinkomst. Man torde därför med utgångspunkt i undersökningen kunna konstatera, att jordbruken inom storleksgruppen 10—20 ha under de senast redovisade åren har gett sina brukare en inkomst för utförda prestationer, som i stort sett i genomsnitt har legat i nivå med den lön, som industriarbetarna erhållit i de lägsta dyrortsgrupperna. Denna brukarens arbetsinkomst har därvid varit högre än lantarbetarlönen.

Undersökningar på grundval av taxeringsstatistiken

I bilaga 4 redovisas vissa specialbearbetningar av taxeringsstatistiken, utförda på statistiska centralbyråns tiondels-urval.[1] Gruppering med hänsyn till jordbruksföretagens storlek samt en uppdelning på arbetare och tjänstemän inom industrin har gjorts på grundval av uppgifterna i 1950 års folkräkning samt befolkningsregistret (omfattande ungefär en trettiondel av den vuxna befolkningen).

Vissa resultat från ovannämnda specialbearbetning av taxeringsstatistiken anges i tabell 9. Uppgifterna avser medianinkomsten per inkomsttagare år 1951. Det bör observeras, att i jordbrukarens inkomst även ingår ersättning för av hustrun eller minderåriga barn i jordbruket utfört ar-

[1] Folke Larsson och Åke Sambergs, Utredning om inkomstförhållandena för jordbruksföretagare och andra yrkesgrupper, bilaga 4.

bete. Vidare får beaktas, att jordbrukarna har större eget kapital än arbetarna, vilket höjer deras taxerade inkomster. För industriarbetare finns inga direkta uppgifter tillgängliga om deras fördelning på olika industrigrenar. Enligt 1950 års folkräkning fanns i glesbygderna totalt 235 000 förvärvsarbetande män inom gruppen industri och hantverk. Ungefär 30 procent av dessa var sysselsatta inom byggnadsindustrin, 19 procent inom metallindustrin och 14 procent inom träindustrin. I den följande jämförelsen torde sålunda byggnadsarbetare inta en relativt dominerande ställning. Eftersom dessa i regel torde ha högre genomsnittliga timförtjänster än övriga arbetargrupper, synes detta åtminstone i viss mån kunna motväga förhållandet att jordbruksföretagarnas inkomster här även inbegriper ersättningen till familjemedlemmar.

Tabell 9. Inkomstförhållandena enligt taxeringsstatistiken inom jordbruk av olika storleksklasser samt inom industrin på landsbygden 1951. Medianinkomst per inkomsttagare. I kronor

Områden	Företagare inom jordbruk med binäringar			Manliga anställda inom industri och hantverk på landsbygden		
	10—15 ha	15—20 ha	20—30 ha	Landsbygden totalt	Därav i tätorter	Därav i egentlig landsbygd
Skåne-Hallands slättbygder (Ssl)	6 538	7 750	8 706	6 235	6 364	6 034
Sydsvenska mellanbygden (Smb)	6 767	6 800	8 666	6 065	6 254	5 607
Mellersta Sveriges slättbygder (Msl)	4 972	5 979	6 884	6 697	7 158	6 186
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder (Msk)	5 906	7 259	7 333	6 384	6 683	5 897
Norra Sverige (N)	8 000	9 250	12 000	6 737	7 070	6 283
Hela riket	*5 841*	*6 678*	*7 306*	*6 506*	*6 817*	*6 064*

Såsom framgår av tabell 9, understiger medianinkomsten för samtliga jordbruksföretagare i storleksgruppen 10—15 ha något medianinkomsten för manliga industrianställda på egentliga landsbygden. Däremot ligger motsvarande inkomstsiffra för storleksgruppen 15—20 ha väl i nivå med inkomstuppgiften för industrianställda och är icke oväsentligt högre än medianinkomsten för dessa på den rena landsbygden. Jordbrukarinkomsten i Skåne—Hallands slättbygder och i Sydsvenska mellanbygden överstiger även i storleksgruppen 10—15 ha inkomsten för industriarbetare på landsbygden. I mellersta Sveriges slättbygder uppnås däremot paritet först i storleksgruppen 20—30 ha. I södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder uppnås samma medianinkomst som industriarbetarnas på egentliga landsbygden redan i storleksgruppen 10—15 ha. I Norra Sverige ligger de redovisade inkomsterna för samtliga här angivna storleksgrupper väsentligt över industriarbetarlönen. Detta torde i hög grad sammanhänga med de relativt höga skogsinkomsterna år 1951. De senare har även väsentligt påverkat inkomsterna i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.

Det skulle ha varit av intresse att erhålla motsvarande inkomstjämförelse även för 1952. Det har emellertid vid tiden för utredningens arbete ännu icke varit möjligt att för senare år än 1951 på samma sätt beräkna inkomsten inom olika storleksklasser m. m. En framskrivning för 1952 har dock gjorts med utgång från de inkomstförskjutningar från 1951 till 1952 inom olika områden och storleksgrupper, som har kunnat bestämmas med hjälp av den på nästföljande sida omnämnda undersökningen på grundval av självdeklarationerna. För industriarbetare på landsbygden har framskrivningen skett på grundval av de i den officiella lönestatistiken meddelade uppgifterna om den genomsnittliga löneförändringen från 1951 till 1952 för industriarbetare inom den lägsta dyrortsgruppen.

Tabell 10. Beräknad medianinkomst 1952. I kronor

Områden (jfr tabell 9)	Företagare inom jordbruk med binäringar			Industriarbetare på egentlig landsbygd
	10—15 ha	15—20 ha	20—30 ha	
Ssl	8 400	9 900	10 800	7 100
Smb	8 200	8 300	10 000	6 600
Msl	6 000	7 200	8 900	7 300
Msk	6 500	8 000	8 800	7 000
N	8 600	9 900	12 100	7 400
Hela riket	*6 800*	*7 700*	*9 000*	*7 200*

Som framgår av tabell 10, leder framskrivningen för 1952 till ungefär samma resultat som de för 1951 redovisade uppgifterna. För hela riket ligger sålunda medianinkomsten för jordbruksföretagare i storleksgruppen 10—15 ha under medianinkomsten för industriarbetare på landsbygden, medan den för storleksgruppen 15—20 ha ligger ungefär lika mycket över.

Resultaten av taxeringsundersökningen får givetvis behandlas med försiktighet. Såsom tidigare nämnts, ingår i jordbrukarens inkomster även ersättning för av vissa familjemedlemmar utfört arbete, vilket kan förrycka jämförelsen med industriarbetare. Som exempel kan nämnas, att i gruppen 10—20 ha antalet fullgoda manstimmar, utförda av familjen år 1952/53 utgjorde för brukaren 2 890, för hustrun 480 och för barn under 18 år 187. Vidare har åtminstone 1951 kännetecknats av relativt höga skogsinkomster. Samtidigt kan givetvis diskuteras om deklarationsmaterialet för företagare överhuvudtaget utan vidare kan jämföras med deklarationsmaterialet för löntagare.[1] Av de redovisade siffrorna torde man dock kunna dra slutsatsen,

[1] Det kan i detta sammanhang nämnas, att 1950 års skattelagssakkunniga i Förslag till effektivare taxering, SOU 1954: 24, konstaterar, att ett tydligt samband föreligger mellan deklarationernas kvalitet och möjligheterna till kontroll. Kontrollmöjligheterna är enligt nu gällande bestämmelser mycket ojämna. Tendenserna att deklarera oriktigt är enligt de sakkunniga i hög grad beroende av den brist på kontroll, som för närvarande föreligger beträffande vissa kategorier skattskyldiga. För närvarande råder en ytterst betänklig olikhet i kontrollmöjligheterna i så måtto, att vissa grupper, framförallt huvuddelen av arbetare och löntagare i allmän och enskild tjänst, är underkastade praktiskt taget fullständig kontroll, under det att kontrollen beträffande andra grupper är mycket ofullständig. Beträffande jordbrukare framhåller de sakkunniga, att kontrollen av deras deklarationer bereder åtskilliga svårigheter när de,

(forts.)

att under angivna år jordbruksföretagare i storleksgruppen 10—20 ha i genomsnitt åtminstone har uppnått totalinkomster, sålunda inkluderande inkomster av kapital, motsvarande industriarbetarlönen på den egentliga landsbygden.

I föreliggande sammanhang kan nämnas, att sedan slutet av 1930-talet självdeklarationerna för ett urval jordbrukare har bearbetats vid den s. k. deklarationsundersökningen. Därvid har bl. a. angivits jordbrukarnas nettointäkter inom vissa större områden med hänsyn till förvärvskällan och gårdsstorleken. Deklarationsundersökningens medelinkomst för alla grupper tillsammantagna var 1952 mer än 50 procent högre än medianinkomsten som erhölls vid den speciella bearbetningen av taxeringsmaterialet. För storleksgruppen 10—20 ha redovisade deklarationsundersökningen för 1951 en medelinkomst på 8 520 kronor och för 1952 på 9 867 kronor. För båda dessa år översteg jordbrukarinkomsterna enligt deklarationsundersökningen sålunda väsentligt industriarbetarlönen på landsbygden. Det bör emellertid framhållas, att urvalet av gårdar och brukare för undersökningen icke har förnyats sedan 1938. Innehavare av dessa jordbruk torde därför ha en betydligt mera konsoliderad ekonomisk ställning än genomsnittet och undersökningen är därför icke representativ. Vidare ingår inga arrendatorer, vilket innebär att skuldsättningen är relativt låg.

Socialstyrelsens undersökning av levnadskostnaderna i landsbygdshushåll år 1951

Socialstyrelsen utförde i början av år 1952 en undersökning av landsbygdshushållens levnadskostnader under föregående kalenderår. Undersökningen omfattade ca 800 slumpvis utvalda hushåll och materialet insamlades genom intervjuer. Undersökningsmaterialet utgjordes vid bearbetningen av 750 hushåll, varav 296 hushåll där huvudpersonen var företagare i lantbruk och där familjen hade sin största inkomst från gården. Nedan anges lantbrukshushållens fördelning på olika storleksgrupper.

Under 5 ha	5—9 ha	10—19 ha	20—29 ha	30 ha och däröver	Summa
92	101	66	20	17	296

De återstående 454 hushållen fördelade sig enligt följande på olika socialklasser.

Arbetare	248
Verkmästare, förmän	16
Lägre tjänstemän	29
Högre »	17
Företagsledare	3

såsom oftast är fallet, är uppgjorda efter kontantprincipen. Försäljningen till jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse kan relativt lätt kontrolleras genom stickprov, men från enskilda uppköpare kan ofta icke något tillfredsställande material lämnas som grundval för kontroll. Särskilt är emellertid kontrollen av jordbruksbilagornas utgiftssida besvärlig, främst när det gäller att särskilja avdragsgilla och icke avdragsgilla poster.

Företagare utom lantbrukare	65
Pensionärer	61
Änkor m. fl. med husligt arbete	8
Övriga, ej uppgift	7
	454

För att få fram grupper, som bättre lämpar sig för en jämförelse med hänsyn till jordbruksprisutredningens syften, har på utredningens uppdrag en särskild bearbetning av undersökningsmaterialet verkställts av socialstyrelsen. En begränsning av lantbrukarhushållen till endast sådana inom storleksgruppen 10—19 ha, vilket är den grupp som närmast bör jämföras i föreliggande sammanhang, skulle dock ha minskat antalet lantbrukarhus-

Tabell 11. Utgifterna år 1951 för jordbrukare och icke jordbrukare enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning fördelade på olika budgetposter

	Jordbrukare 5—30 ha åker		Icke jordbrukare	
Antal hushåll	187		336	
» personer per hushåll	3,9		3,3	
därav barn	1,0		1,0	
	Kronor	Procent	Kronor	Procent
Utgifter				
Livsmedel	4 109	42,1	3 075	39,3
Bostad, bränsle och lyse	957	9,8	857	10,9
Kläder och skor	1 441	14,8	1 102	14,1
kläder	1 039	10,7	772	9,9
tyger, garner, sybehör	176	1,8	141	1,8
skor	226	2,3	189	2,4
Övriga utgifter	3 250	33,3	2 796	35,7
möbler och husgeråd	431	4,4	383	4,9
sjukvård	170	1,7	128	1,6
personlig hygien	142	1,4	129	1,6
rengöringsmedel	143	1,5	130	1,7
föreningsavgifter	31	0,3	78	1,0
försäkringsavgifter	77	0,8	79	1,0
undervisning	54	0,6	22	0,3
läsning, skrivmaterial	132	1,4	121	1,5
telefon, telegraf- och postavgifter	141	1,4	71	0,9
nöjen och förströelser	197	2,0	173	2,2
semester	7	0,1	17	0,2
resor	846	8,7	680	8,7
tobak	126	1,3	147	1,9
vin och sprit	180	1,8	152	1,9
gåvor och understöd	245	2,5	223	2,9
diverse utgifter	328	3,4	263	3,4
Summa	9 757	100,0	7 830	100,0
Antal konsumtionsenheter per hushåll (endast hushållsmedlemmar)	3,29		2,67	
Antal konsumtionsenheter per hushåll (hushållsmedlemmar, gäster, tillfällig arbetshjälp o. s. v.)	3,52		2,78	
Utgifter per konsumtionsenhet (endast hushållsmedlemmar)	2 966		2 933	
Utgifter per konsumtionsenhet (samtliga)	2 772		2 817	

håll till endast 66. På grund härav har även jordbruk i storleksgruppen 5—9 ha medtagits (101 st), samtidigt som 20 jordbrukarhushåll inom storleksgruppen 20—29 ha också har fått ingå vid specialbearbetningen. Däremot har lantbrukarhushåll vid gårdar under 5 och över 29 ha utgallrats. Det sammanlagda antalet lantbrukarhushåll, som har medtagits vid bearbetningen, har härigenom kommit att uppgå till 187. Från gruppen icke jordbrukare har uteslutits högre tjänstemän, företagsledare, pensionärer, änkor m. fl., gruppen »övriga» samt lantarbetare. Jämförelsegruppen har därmed kommit att omfatta 336 hushåll.

Utgifterna fördelade på olika budgetposter redovisas i tabell 11. Den totala konsumtionsutgiften uppgår för jordbrukarhushåll till 9 757 kronor och för icke lantbrukare till 7 830 kronor. Det bör dock observeras, att antalet konsumtionsenheter per hushåll är betydligt större för lantbrukarhushåll (3,52) än för övriga hushåll (2,78). Räknar man utgiften per konsumtionsenhet, blir denna praktiskt taget samma för de olika grupperna. Den relativa fördelningen av utgifterna på olika poster i jordbrukarhushåll och övriga hushåll uppvisar icke några större skillnader. Procenten för livsmedel är dock något högre för jordbrukarhushåll än för övriga, samtidigt som bostadskostnaden är något lägre. Det bör observeras, att bostadskostnaden i undersökningen har beräknats som en ren självkostnad, d. v. s. man har utgått från de direkta utgifterna i form av räntor, fastighetsskatt, reparationer och andra omkostnader. Eftersom jordbrukare nästan uteslutande bebor egen bostad, medan i jämförelsegruppen även hyresbostäder förekommer, synes för de förstnämnda denna kostnadspost ha blivit underskattad. Vad livsmedel beträffar, utgörs denna utgiftspost till viss del av hemmaproducerade varor, varvid dessa för jordbrukare uppgår till ca två femtedelar och för övriga till ca en sjundedel. Dessa produkter har vid bearbetningen uppskattats till konsumentpriser för att möjliggöra en jämförelse

Tabell 12. Bostadens utrustning 1951 enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning

	Jordbrukare 5—30 ha åker		Icke jordbrukare	
	Antal hushåll	Procent	Antal hushåll	Procent
Antal hushåll	187		336	
Därav med:				
Vatten och avlopp	123	65,8	194	57,7
Elektriskt ljus	178	95,2	315	93,8
Centralvärme	61	32,6	125	37,2
Vattenklosett	28	15,0	68	20,2
Badrum	28	15,0	40	11,9
Elspis	25	13,4	63	18,8
Agaspis	10	5,3	—	—
Vedspis + elplatta	82	43,9	161	47,9
Vedspis + fotogenkök	11	5,9	54	16,1
Kylskåp	9	4,8	17	5,1
Frysbox	1	0,5	2	0,6
Telefon	147	78,6	139	41,4

Tabell 13. Förekomst av bil eller motorcykel samt genomsnittliga kostnader enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning 1951

	Jordbrukare 5—30 ha			Icke jordbrukare		
	Antal	Procent	Driftkostnader, kr	Antal	Procent	Driftkostnader, kr
Förekomst av:						
bil	20	10,7	651	29	8,6	959
motorcykel	26	13,9	291	54	16,1	257
bil + motorcykel	4	2,1	1 431	9	2,7	1 406
Uppgift saknas om fordonets art	4	2,1	628	4	1,2	348
Inget motorfordon	133	71,2	—	240	71,4	—
Summa	187	100,0	562	336	100,0	581
Inköp av motorfordon	28	15,0	2 677	46	13,7	2 014
Genomsnittlig utgift för motorfordon (inköp och driftkostnader)	54		1 950	96		1 546

med övriga poster och mellan olika kategorier av hushåll. I övrigt synes budgetundersökningen icke tyda på några skillnader i genomsnitt i levnadsstandarden mellan hushåll vid jordbruk med 5—30 ha åker och övriga hushåll på landsbygden.

I tabell 12 redovisas uppgifter om bostädernas utrustning. Man får naturligtvis på grundval av dessa siffror icke dra alltför långtgående slutsatser i fråga om bostadens kvalitet. Jämför man de både grupperna, synes uppgifterna icke tyda på några nämnvärda skiljaktigheter. Vatten och avlopp finns i något större utsträckning hos jordbrukarhushållen, vilket även gäller förekomsten av badrum. Däremot är centralvärme och vattenklosett mera vanliga i de övriga hushållen. Telefon finns i 79 procent av lantbrukarhushållen, medan siffran för icke lantbrukare endast är 41 procent.

Slutligen har i tabell 13 uppgifter om förekomsten av motorfordon redovisats. Såsom framgår därav, är motoriseringsgraden ungefär densamma bland jordbrukare och icke jordbrukare.

Som framgått av ovanstående redogörelse, tyder budgetundersökningen icke på några signifikanta skillnader i levnadsstandarden mellan jordbruksbefolkningen och övriga befolkningsgrupper på landsbygden. Man bör observera, att i den här relaterade bearbetningen ingått ett betydligt större antal jordbruk under 10 ha än över 20 ha och att de i undersökningsmaterialet ingående jordbrukarhushållen i genomsnitt synes ha representerat en lägre inkomststandard än i storleksgruppen 10—20 ha.

Sparande, skuldsättning och nettoförmögenhet

Av intresse vid bedömningen av jordbruksbefolkningens inkomstläge är också sparandets omfattning. På grundval av material från den jordbruksekonomiska undersökningen har vissa i bilaga 3 redovisade beräkningar

Tabell 14. Genomsnittlig taxerad nettoförmögenhet i 1 000-tal kronor 31 december 1952 för dels självägande (A), dels arrendatorer (B)

		Storleksgrupp		
		5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha
Götalands södra slättbygder	A	29	54	87
	B	14	25	41
Götalands mellanbygder	A	26	44	70
	B	12	21	32
Götalands norra slättbygder	A	24	37	62
	B	11	18	28
Svealands slättbygder	A	28	43	63
	B	12	17	28
Götalands skogsbygder	A	39	57	83
	B	13	19	24
Svealands skogsbygder	A	37	56	79
	B	12	15	23
Norrland, nedre	A	35	60	108
	B	13	13	34
Norrland, övre	A	24	39	42
	B	11	..	..

utförts. Dessa visar, att det relativa familjesparandet i jordbruket är ganska betydande. I genomsnitt för 1939/40—1949/50 har sparandet beräknats till 13 procent av totalinkomsten för storleksgruppen 5—10 ha, till 16 procent av denna inkomst för storleksgruppen 10—20 ha och till 17 procent av samma inkomst för storleksgruppen 20—30 ha. Det kan nämnas, att enligt socialstyrelsens undersökning sparandeprocenten för arbetare på landsbygden var helt obetydlig.

I fråga om skuldsättningen och nettoförmögenheten har preliminära resultat nyligen publicerats från en undersökning, som gjorts av statistiska centralbyrån.[1] Vissa resultat från denna undersökning, som har utförts

Tabell 15. Skuldsättningsprocenten 31 december 1952, alla storleksgrupper

Områden (jfr tabell 9)	Självägande brukare	Arrendatorer	Totalt
Ssl	32	30	32
Smb	29	29	29
Msl	28	27	28
Msk	19	26	20
N	17	17	17

[1] O. Zetterberg och J. Södergren, Preliminär redogörelse för utredningen om jordbrukarnas tillgångar och skulder den 31 dec. 1952, Jordbruksekonomiska Meddelanden 1954: 9.

på ett representativt urval i anslutning till självdeklarationerna till 1953 års taxering, redovisas i tabellerna 14 och 15. Med skuldsättningsprocent avses skuldernas procentuella andel av de totala tillgångarna. De senare har upptagits till marknadsvärden.

De relativt stora förmögenheterna är delvis resultatet av ett kraftigt sparande av de löpande inkomsterna. I hög grad beror de dock även på att tillgångsvärdena i lantbruket har ökat i takt med prisnivåns stegring, samtidigt som lånen har stått oförändrade. Prisstegringen på olika tillgångar, jämfört med levnadskostnader och partipriser från 1938/39—1953/54 har beräknats till följande.

	Index 1938/39 = 100
Fastigheter	269[1]
Maskiner	208
Kreatur	306
Levnadskostnader	198
Partipriser	262

Ökningen av tillgångarnas nominella värden har också medfört, att skuldsättningsprocenten under de gångna åren har reducerats.

Utredningen

Inkomstjämförelserna i detta kapitel mellan jordbruksbefolkningen och andra befolkningsgrupper syftar först och främst till att belysa i vad mån den i 1947 års riksdagsbeslut angivna målsättningen om inkomstlikställighet har förverkligats under de gångna åren. I enlighet med vad nyss sagts bör jämförelserna därför, såvitt angår jordbrukarna, i detta sammanhang gälla arbetskraften vid rationellt drivna gårdar i storleksgruppen 10—20 ha. I fråga om de grupper utanför jordbruket, vilkas inkomstförhållanden skall jämföras med basjordbrukens, kan först konstateras, att dessa i överensstämmelse med 1947 års riktlinjer bör väljas bland arbetare i andra näringar på *landsbygden*. Frågan är då, vilka arbetargrupper på landsbygden som skall jämföras med basjordbrukens arbetskraft. Såsom tidigare har nämnts, gjorde 1942 års jordbrukskommitté icke en direkt jämförelse mellan inkomstförhållandena för arbetskraften vid basjordbruken och inkomstförhållandena för jämförliga befolkningsgrupper. Man ansåg nämligen, att en sådan jämförelse icke var möjlig att göra då erforderligt material saknades för basjordbrukets arbetskraft. I detta läge nödgades man utgå från löneläget för den i jordbruket anställda arbetskraften. Därvid tog man på jordbrukssidan som jämförelsematerial det genomsnittliga löneläget för kördrängar och med dessa ungefärligen jämställda arbetare. I fråga om jämförelsematerialet utanför jordbruket ansåg kommittén, att man icke skulle begränsa jämförelsen till vissa speciella grupper av arbetare; jämförelsen skulle i stället avse löneläget i stort för arbetare på

[1] 1952/53.

landsbygden utanför jordbruket med ungefär samma ställning inom sina yrken som kördrängar och dylika inom lantbruket. Jämförelsegruppen kom sålunda bl. a. att omfatta vägarbetare, skogsarbetare, dikningsarbetare, flottningsarbetare samt grovarbetare inom industrin m. m. Den mera kvalificerade arbetskraften vid industrin medtogs sålunda ej. Såsom har framgått av den föregående redogörelsen för de nya undersökningar som har framkommit, har sådan begränsning nu icke ansetts motiverad. De arbetargrupper, med vilka jordbrukets arbetskraft nu jämförts, representerar på grund härav såväl vid undersökningen byggd på material från den jordbruksekonomiska undersökningen som undersökningarna på grundval av taxeringsstatistiken ett högre löneläge än den jämförelsegrupp 1942 års jordbrukskommitté utgick ifrån.

Det är givetvis av väsentlig betydelse för resultatet av inkomstjämförelsen, om man utgår enbart från jordbrukarnas arbetsinkomst eller om man även tar hänsyn till att utöver denna en del av kostnaderna för det i jordbruket investerade kapitalet tillförs jordbrukarna själva i form av kapitalinkomst. Skillnaden mellan jordbrukarnas totalinkomst och den beräknade arbetsinkomsten är betydande och har under senare år för basjordbruken uppgått till närmare 2 500 kronor. Denna summa utgör beräknad ränta på jordbrukarnas eget kapital. Industriarbetarnas kapitalinkomster torde däremot vara relativt obetydliga.

I propositionen 75/1947 s. 135—136 anförde departementschefen i fråga om avvägningen av prisstödet, att han med uttrycket full lönsamhet avsåg att avkastningen av jordbruket skall förslå till att dels täcka samtliga kostnader för jordbruksdriften, däri inräknat ränta på investerat kapital och erforderliga avskrivningar, dels ge den i jordbruket sysselsatta arbetskraften en ersättning, motsvarande jämförliga befolkningsgruppers arbetsinkomst. 1942 års jordbrukskommitté hade lagt samma innebörd i begreppet full lönsamhet. Jordbrukspris utredningen har också samma principiella uppfattning. Emellertid uppkommer här frågan hur man skall bestämma storleken av det investerade kapital, varpå räntekostnaden skall beräknas. I förut berörda beräkningar, som bygger på den jordbruksekonomiska undersökningen, har tillgångarna upptagits till marknadsvärden, något som i och för sig kan vara riktigt vid företagsekonomiska undersökningar. En del av de kapitalbelopp, som representeras av nuvarande jordbruksvärden, liksom en del av de nuvarande förmögenheterna motsvaras emellertid icke av gjorda investeringar utan har framkommit genom värdestegringar, i främsta rummet på fastigheterna. Då räntekostnad beräknas även på kapital, som motsvarar denna värdestegring, leder det till att vissa inkomster, vilka eljest skulle redovisas som arbetsinkomster, blir överflyttade till kapitalinkomster. Frågan är hur denna del av inkomsterna skall behandlas vid inkomstjämförelsen. Ur vissa synpunkter kan det anses berättigat att jordbrukaren får tillgodoräkna sig ränteinkomst för ett kapitalbelopp med samma realvärde som summan av hans tidigare förmögenhet (eget kapital) i jordbruket och löpande spa-

rande. Däremot är det enligt utredningens mening icke berättigat att han tillgodoräknas ränta på övrigt eget kapital, som framkommit genom prisstegringar. Denna övriga del av det egna kapitalet kan delvis härröra från starkare värdestegring på tillgångarna än som motsvaras av penningvärdeförsämringen men uppkommer i första rummet genom att en del av tidigare investeringar varit finansierade med lån, vilka förblir oförändrade, samtidigt som realtillgångarnas värde ökas. Vid en jämförelse med andra befolkningsgrupper bör den del av kapitalinkomsten, som motsvarar ränta på dylikt eget kapital, likställas med arbetsinkomst.

Vid den praktiska tillämpningen av angivna princip är det dock förenat med stora svårigheter att göra en bestämd uppdelning av kapitalinkomsterna på det ena och andra slaget, enär man icke vid varje tillfälle kan fastställa hur stor del av tillgångarnas värde som motsvaras av verklig investering från jordbrukarnas sida och hur stor del som utgörs av prisstegringsvinst. Det får i detta sammanhang också beaktas att frågan har aktualitet endast under och efter prisstegringsperioder. Under efterföljande perioder med fast penningvärde kommer prisstegringsdelen att successivt minskas samt ersättas av reella investeringar från brukarnas sida allt eftersom nyanskaffningar görs av byggnader och inventarier samt jordbruken förvärvas av nya ägare till rådande pris. Vilken hänsyn som skall tas till berörda, av prisstegring förorsakade kapitalkostnader resp. -inkomster torde därför endast kunna bli föremål för skälighetsbedömning från tid till annan.

Vid bedömningen av inkomstförhållandena bör vidare observeras, att brukaren av ett basjordbruk är en självständig företagare och att det därför ställs särskilda krav på honom vid hans yrkesutövning och att han står större ekonomiska risker än de arbetargrupper med vilka jämförelsen här har skett.

En annan fråga av väsentlig betydelse är, huruvida inkomstjämförelsen bör gälla årsinkomster eller timlöner. Enligt arbetsredovisningen i den jordbruksekonomiska undersökningen skulle brukarens arbetstid vara ca 10 procent längre än vad som genomsnittligt kan beräknas för en industriarbetare med 8 timmars arbetsdag och tre veckors semester. Arbetsredovisningen i den jordbruksekonomiska undersökningen har emellertid hittills varit ganska bristfällig och torde sannolikt överskatta den *effektiva* arbetstiden, i varje fall vid en jämförelse med ackordsarbetare i industri och anläggningsverksamhet. Arbetsförhållandena i jordbruk och industri är dock mycket olika. I detta sammanhang bör bl. a. beaktas den stora bundenhet och den obekväma arbetstid, som särskilt kreatursskötseln på det egna jordbruket medför. En jämförelse mellan jordbruk och industri i fråga om arbetstiden är på grund därav förenad med stora svårigheter. Utredningen har också begränsat inkomstjämförelsen till årsinkomsterna.

I detta kapitel har bl. a. redovisats vissa senare undersökningar utförda enligt 1942 års jordbrukskommittés metodik. De bidrar emellertid icke till en direkt belysning av inkomstförhållandena hos jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper och är dessutom ur statistisk synpunkt

synnerligen osäkra. Däremot ger undersökningen byggd på material från den jordbruksekonomiska undersökningen bättre ledning för en bedömning av jordbruksbefolkningens relativa inkomstläge. Grundmaterialet är här visserligen icke ur statistisk synpunkt representativt — deltagandet i bokföringsverksamheten är frivilligt och det torde i regel vara bättre skötta gårdar som ingår i denna undersökning. Emellertid innebar 1947 års riksdagsbeslut, att inkomstjämförelsen just skulle avse bättre skötta gårdar i storleksgruppen 10—20 ha. Urvalet i den jordbruksekonomiska undersökningen torde därför vara användbart i föreliggande sammanhang.

Som jämförelsematerial har man utgått från socialstyrelsens lönestatistik för industriarbetare över 18 år i de två lägsta dyrortsgrupperna. Härvid har samtliga industriarbetargrupper (utom stats- och kommunalanställda samt byggnadsarbetare) medtagits. I jämförelsematerialet ingår följaktligen även specialarbetare och liknande och de representerar tydligen ett högre löneläge än den jämförelsegrupp som tillämpades av 1942 års jordbrukskommitté. Av betydelse har varit att utröna huruvida några dolda förmåner utgår till industriarbetare utöver de löner som redovisas i socialstyrelsens lönestatistik. Nyligen har undersökningar om sådana s. k. sociala förmåner utförts såväl av arbetsgivareföreningen som av landsorganisationen. Resultaten från dessa undersökningar redovisas i bilaga 5.[1] Såsom framgår därav, utgör de icke redovisade förmånerna endast ett par procent av arbetarnas redovisade inkomster och de torde därför icke nämnvärt påverka jämförbarheten i föreliggande sammanhang. Av större betydelse kan däremot vara, att möjlighet icke har funnits att belysa de inkomster industriarbetarna kan erhålla genom skilda tillfällighetsarbeten. Att varken sociala förmåner eller tillfälliga inkomster redovisas för industriarbetare torde motverka förhållandet att industriarbetargruppen här representerar ett i genomsnitt högre löneläge än de grupper som uttogs vid 1942 års jordbrukskommittés jämförelser.

Resultaten av inkomstjämförelsen på grundval av material från den jordbruksekonomiska undersökningen har i det föregående närmare redovisats. För perioden 1946/47—1952/53 anger undersökningen brukarens arbetsinkomst i storleksgruppen 10—20 ha till i genomsnitt 4 850 kronor och totalinkomsten till i genomsnitt ungefär 6 900 kronor, om kapitalkostnaderna beräknas på grundval av marknadsvärden. Vid beräkning på grundval av taxeringsvärden blir arbetsinkomsten 5 300 och totalinkomsten 6 700 kronor. Den genomsnittliga industriarbetarlönen i de två lägsta dyrortsgrupperna har samtidigt uppgått till ca 5 850 kronor. Vid jämförelsen med industriarbetarlönen bör dock observeras, att naturaförbrukningen i jordbrukarhushåll värderats till producentpris och att denna förmån kan antas motsvara ungefär 6—7 procent av arbetsinkomsten eller sålunda över 300 kronor. Tas hänsyn till detta uppgår arbetsinkomsten till närmare 5 200 resp. 5 650 kronor och understiger industriarbetarlönen med 650 resp. 200 kronor. Samtidigt är emellertid totalinkomsten då ungefär 1 400 resp. 1 200

[1] Åke Sambergs, De sociala förmånernas betydelse för olika yrkesgrupper, bilaga 5.

kronor större än industriarbetarlönen. Skulle ungefär en tredjedel av skillnaden mellan jordbrukarnas total- och arbetsinkomst bero på högre beräkningsmässiga kapitalkostnader på grund av prisstegringar på tidigare anskaffade tillgångar, vilket enligt överslagsberäkningar icke förefaller orimligt, skulle skillnaden mellan jordbrukarnas arbetsinkomst och industriarbetarlönen utjämnas. Emellertid är det tydligt, att de årliga variationerna i jordbrukarnas inkomster kan bli betydande bl. a. beroende på skördeutfallet.

Specialundersökningen på grundval av taxeringsstatistiken lämnar en mera detaljerad redovisning endast för 1951 (om man bortser från den relativt osäkra framskrivningen för 1952). Urvalet är här helt slumpmässigt, vilket torde innebära att jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha hänför sig till en lägre genomsnittlig rationaliseringsgrad än vad som i fråga om basjordbruk åsyftas i 1947 års riksdagsbeslut. Jämförelsegruppen representerar däremot ett högre löneläge än vad som tillämpades vid jämförelser av 1942 års jordbrukskommitté. Naturakonsumtionen har i detta material beräknats efter de priser jordbrukarna erhåller vid försäljning till omkringboende löntagare och sålunda ej fullt till detaljhandelspris. Detta kan dock näppeligen vara av någon större betydelse och torde i huvudsak utjämnas av de i inkomststatistiken icke redovisade till industriarbetare utgående förmånerna. Viktigare är däremot, att i jordbrukarnas inkomster även ingår ersättning till av hustru eller minderåriga barn utfört arbete i jordbruket.

Jämför man inkomsterna för jordbrukare och industriarbetare enligt taxeringsstatistiken för 1951, uppgår, såsom i det föregående nämnts, medianinkomsten för jordbrukare i storleksgruppen 10—15 ha till 5 850 kronor och i storleksgruppen 15—20 ha till ungefär 6 700 kronor. Eftersom urvalet här uttagits helt slumpmässigt, torde jordbruken i båda storleksgrupperna ha lägre produktionseffektivitet än gårdar av motsvarande storlek i den jordbruksekonomiska undersökningen. Ovannämnda inkomst på 6 700 kronor överstiger industriarbetarinkomsten på den rena landsbygden med över 600 kronor. I motsats till lönestatistiken torde den i taxeringsstatistiken redovisade industriarbetarinkomsten här även innefatta inkomster från en del tillfällighetsarbeten. Å andra sidan inkluderar jordbrukarinkomsten här även kapitalinkomster.

Vid bedömning av ovanstående siffror är att märka, att 1951 representerade ett år med höga skogsinkomster. Vidare innesluter jordbrukarinkomsten, såsom förut nämnts, även ersättning för arbetsprestationer utförda av familjemedlemmar. Dessa förhållanden, liksom svårigheterna överhuvudtaget att på grundval av taxeringsstatistiken jämföra inkomsterna hos företagare och löntagare, bör beaktas när man bedömer den redovisade skillnaden mellan jordbrukar- och industriarbetarinkomsten. Resultaten från den speciella bearbetningen av taxeringsstatistiken synes dock enligt utredningens mening i huvudsak överensstämma med de resultat, som har erhållits på grundval av uppgifter från den jordbruksekonomiska undersökningen.

Uppgifterna om konsumtionsstandarden ger ingen direkt upplysning om inkomstläget, eftersom konsumtionen vid samma inkomst självfallet kan variera beroende på i vilken utsträckning inkomsten sparas eller konsumeras. Vissa uppgifter om sparandets storlek föreligger dock. Den speciella bearbetningen av socialstyrelsens konsumtionsundersökning uppvisar inga signifikanta skillnader mellan jordbrukarbefolkningens konsumtion och konsumtionen hos andra befolkningsgrupper på landsbygden. Likheten i konsumtionen föreligger trots att undersökningsmaterialet för jordbrukarbefolkningen torde ha representerat en lägre inkomstnivå än basjordbrukens. Att märka är att likhet i konsumtionsstandard kan konstateras samtidigt som sparprocenten hos jordbrukarbefolkningen tydligen ligger tämligen högt. Detta stämmer i och för sig väl med övriga undersökningsresultat, som tyder på en totalinkomst för innehavare av basjordbruken vid ifrågavarande tidpunkt väl i nivå med jämförda befolkningsgruppers, och med den roll familjesparandet spelar i jordbruket.

I fråga om lantarbetarlönen synes föreliggande material ange, att denna understiger såväl inkomsterna vid basjordbruken som industriarbetarlönen på landsbygden. Undersökningar utförda enligt 1942 års jordbrukskommittés metodik synes tyda på en löneklyfta mellan lantarbetarna och industriarbetarna på omkring 15 procent. Även lönestatistiken tycks peka på en klyfta av ungefär denna storleksordning. I detta sammanhang bör emellertid beaktas, att lantarbetarna, såsom framgår av uppgifter på s. 46, i form av låg hyra erhåller en större dold bostadsförmån än industriarbetarna. Även om man tar hänsyn till att övriga dolda förmåner är större inom industrin än inom jordbruket, torde löneklyftan mellan lantarbetare och industriarbetare därför vara mindre än vad som ovan angivits.

En jämförelse mellan inkomstläget för olika befolkningsgrupper kan näppeligen utföras så, att man för varje tidpunkt exakt kan fastslå storleken av en eventuell inkomstklyfta. Svårigheterna blir särskilt påtagliga när inkomsterna hos en företagargrupp skall jämföras med löntagarinkomster. I föreliggande sammanhang har det icke gällt att för enstaka år ange någon exakt siffra för den s. k. inkomstklyftan. Syftet med de redovisade undersökningarna har i stället varit att erhålla underlag för en allmän bedömning av huruvida jordbrukarbefolkningens inkomster vid rationellt skötta gårdar i storleksgruppen 10—20 ha fortfarande mera väsentligt kan anses avvika från inkomsterna för jämförliga befolkningsgrupper. När 1942 års jordbrukskommitté utförde sitt arbete ansågs ifrågavarande inkomstklyfta vara helt påtaglig. Sedan dess har jordbruksbefolkningens inkomstläge höjts och någon egentlig skillnad mellan inkomsterna hos basjordbrukens innehavare och inkomsterna hos jämförliga befolkningsgrupper kan ej nu konstateras. Det nu föreliggande materialet synes sålunda tyda på att den i 1947 års riksdagsbeslut åsyftade inkomstlikställigheten i huvudsak har uppnåtts.

TREDJE KAPITLET

Det svenska jordbruket och utlandsmarknaden

1. Utvecklingstendenserna på den internationella livsmedelsmarknaden

De priser, som vid internationell handel tillämpas för olika jordbruksprodukter, påverkas ofta av den handelspolitik vederbörande handelspartner för. Är denna utpräglat bilateral, behöver de tillämpade priserna icke vara uttryck för något visst internationellt marknadsläge. Detsamma gäller om köpar- och säljarlandet träffat avtal om preferenser i förhållande till handeln med andra länder. Om man med begreppet världsmarknad avser en fri marknad av sådan omfattning, att det där utbildade priset blir tillämpat för en väsentlig del av världsproduktionen av ifrågavarande produkt, kan världsmarknadspriser med någorlunda fog sägas föreligga för t. ex. spannmål, socker samt fetter och oljor. För vissa andra produkter existerar däremot överhuvudtaget icke några egentliga världsmarknadspriser. Den övervägande delen av den internationella handeln med smör sker exempelvis inom ramen av långtidsavtal mellan exportländerna och det viktigaste importlandet Storbritannien. De därvid tillämpade priserna kan väsentligt avvika från de priser, som samtidigt förekommer vid övrig internationell handel. På det hela taget existerar stora skillnader mellan priserna vid internationella försäljningar och priserna på de nationella marknaderna. Vad nu sagts måste ihågkommas när den internationella prisutvecklingen diskuteras.

En bedömning av utvecklingen på den internationella livsmedelsmarknaden är förenad med betydande vanskligheter. Hur priserna kommer att bli framdeles, beror ej minst på den världspolitiska utvecklingen. Koreakrigets utbrott 1950 återverkade t. ex. omedelbart på de internationella livsmedelspriserna. I det följande kommer att pekas på vissa mera centrala förhållanden, som har haft särskild betydelse för prisbildningen på livsmedel under de senaste decennierna resp. kan komma att påverka denna under den närmaste framtiden.

Liksom före kriget är Västeuropa även nu det viktigaste importområdet för jordbruksprodukter. Sålunda går t. ex. ungefär 50 procent av veteexporten till olika västeuropeiska länder, medan motsvarande siffra är för fodersäd 65 procent och för socker 35 procent. Ifråga om animalieimporten intar Västeuropa, med Storbritannien som det främsta köparlandet, en ännu mer dominerande ställning. Förhållandena i vår världsdel är därmed av stor betydelse för den internationella marknadsutvecklingen på jordbruksområdet.

Det europeiska jordbruket har härjats svårt under två världskrig. Stora livsmedelsunderskott uppstod under och efter första världskriget och för att klara försörjningen behövdes en betydande tillförsel av livsmedel från transoceana länder. Produktionen i dessa länder expanderade under kriget mycket starkt och väsentliga mängder kunde skeppas till underskottsländerna. Återhämtningen av den europeiska produktionen skedde relativt snabbt; samtidigt förblev produktionen i exportländerna på en hög nivå. Försörjningen med livsmedel förbättrades, förkrigsförbrukningen kunde efter hand återställas och en allmän förbättring av konsumtionsstandarden kunde så småningom genomföras. Under senare delen av 1920-talet började man nå den gräns, vid vilken den köpkraftiga efterfrågan var tillfredsställd. Svårigheter började nu uppstå att finna köpare till en del av överskottsproduktionen. Livsmedelslagren i överskottsländerna ökade, och ett starkt tryck uppstod på priserna. I slutet av 1920-talet blev trycket för hårt och priserna föll kraftigt — den internationella jordbrukskrisen var ett faktum. För att rädda det inhemska jordbruket från ruin vidtogs nu i ett flertal länder långtgående protektionistiska åtgärder. Dessa har sedermera i regel blivit bestående.

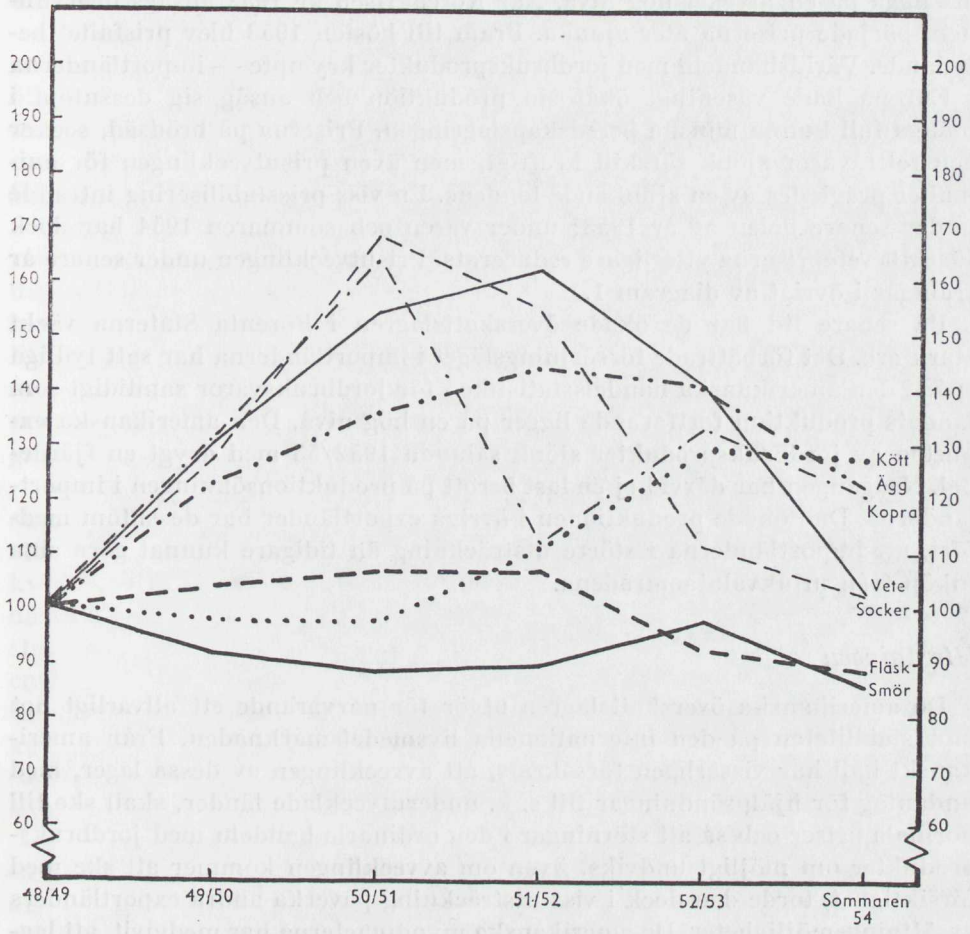
Även under andra världskriget medförde krigsskadorna en kraftig minskning av den europeiska jordbruksproduktionen. Dessutom klövs Europa efter krigsslutet i två delar, och jordbruksbygderna i öster skiljdes från industriområdena i väster. Under de första efterkrigsåren förelåg en skriande livsmedelsbrist i många länder, och befolkningen fick på åtskilliga håll klara sig på en konsumtionsstandard långt under förkrigstidens. En betydande livsmedelsimport från transoceana länder krävdes åter. Jordbruksproduktionen i Förenta Staterna hade under krigsåren stigit kraftigt och var vid krigsslutet ca 30 procent större än före kriget. Stora amerikanska överskott skeppades till de europeiska underskottsländerna, och det europeiska försörjningsproblemet under de första efterkrigsåren kunde därigenom någorlunda lösas.

Den europeiska jordbruksproduktionen har under de följande efterkrigsåren återhämtat sig hastigt. Såsom framgår av tabell 16, vilken bygger på uppgifter publicerade av Förenta Nationernas jordbruksorganisation (FAO), uppnåddes förkrigsproduktionen i Västeuropa redan 1949/50, och produktionen är numera icke obetydligt större än före kriget. Räknas produktionen per capita, har även befolkningsökningen kunnat kompenseras, och man producerar nu mera livsmedel per invånare än vad man gjorde på 1930-talet.

Tabell 16. Den indexmässiga utvecklingen av total- och per capitaproduktionen av jordbruksprodukter i Västeuropa. 1934/38 = 100

	Jordbruks-produktion	Folk-mängd	Produktion per capita		Jordbruks-produktion	Folk-mängd	Produktion per capita
1946/47	86	106	81	1950/51....	109	110	99
1947/48	84	107	79	1951/52....	114	111	103
1948/49	95	108	88	1952/53....	114	112	102
1949/50	103	109	94	1953/54....	121	113	107

Diagram 1. Prisutvecklingen för olika jordbruksprodukter. 1948/49 = 100

Anm. Vete: Importpris för icke avtalsbundet dollarvete.
Socker: Kubasocker mot dollarbetalning.
Kopra: Karlshamns importnotering för filippinsk kopra.
Smör: Svenskt exportpris.
Kött: » importpris.
Fläsk: » » till och med 1951/52. Därefter exportpris.
Ägg: » exportpris.

Den efter kriget rätt allmänt rådande autarkiska inställningen har lett till produktionsstimulerande åtgärder. Strävandena mot självförsörjning har i hög grad berott på underskottsländernas svårigheter att betala jordbruksimporten från särskilt dollarområdet, som efterhand har blivit den mest betydande överskottsmarknaden.

De internationella livsmedelspriserna steg kraftigt under efterkrigsårens bristsituation. Icke förrän i slutet av 1940-talet kunde över huvud några tendenser till prisreduktioner skönjas. Prisnedgången avbröts dock av Koreakriget och de därav föranledda omfattande lagringsköpen. Priserna på så-

dana produkter som vete, fettråvaror och socker steg hastigt och kom åter att ligga på en mycket hög nivå. När Koreakrisen år 1952 ansågs övervunnen, började priserna åter sjunka. Fram till hösten 1953 blev prisfallet betydande. Världshandeln med jordbruksprodukter krympte — importländerna i Europa hade väsentligt ökat sin produktion och ansåg sig dessutom i många fall kunna minska beredskapslagringen. Priserna på brödsäd, socker och fettråvaror sjönk särskilt kraftigt, men även prisutvecklingen för animalier präglades av en sjunkande tendens. En viss prisstabilisering inträdde under senare delen av år 1953; under våren och sommaren 1954 har dock särskilt vetepriserna ytterligare reducerats. Prisutvecklingen under senare år framgår i övrigt av diagram 1.

På senare tid har de ökade överskottslagren i Förenta Staterna väckt stark oro. Det förbättrade försörjningsläget i importländerna har satt tydliga spår i den amerikanska handelsstatistiken för jordbruksvaror samtidigt som landets produktion fortfarande ligger på en hög nivå. Den amerikanska exporten av jordbruksprodukter sjönk sålunda 1952/53 med drygt en fjärdedel. Nedgången har därvid ej endast berott på produktionsökningen i importländerna. Den ökade produktionen i övriga exportländer har dessutom medfört, att importländerna i större utsträckning än tidigare kunnat göra sina inköp från mjukvalutaområdena.

Utredningen

De amerikanska överskottslagren utgör för närvarande ett allvarligt hot mot stabiliteten på den internationella livsmedelsmarknaden. Från amerikanskt håll har visserligen försäkrats, att avvecklingen av dessa lager, med undantag för hjälpsändningar till s. k. underutvecklade länder, skall ske till normala priser och så att störningar i den ordinarie handeln med jordbruksprodukter om möjligt undviks. Även om avvecklingen kommer att ske med försiktighet, torde den dock i viss utsträckning påverka andra exportländers avsättningsmöjligheter. De amerikanska myndigheterna har medgivit, att lagren får säljas mot betalning i köparlandets egen valuta. Betalningsvillkoren är alltså förmånliga och försäljningarna kan få karaktären av amerikansk kreditgivning. Frågan är, om de importländer, som begagnar sig av det amerikanska erbjudandet, kommer att använda de inköpta varorna för att höja den på många håll ännu ganska låga konsumtionsstandarden, eller om de med denna relativt fördelaktiga import kommer att ersätta den ordinarie införseln från andra länder. Det bör i detta sammanhang framhållas, att även om avvecklingen icke kan ske utan svårigheter för andra exportländer, dessa i alla fall måste ha intresse av att det amerikanska överskottsproblemet snarast möjligt löses. Betydande överskottslager verkar nämligen redan genom sin existens tryckande på den internationella marknaden. Av stor betydelse på längre sikt är vidare hur det amerikanska prisstödet fortsättningsvis utformas. Bibehåller man i detta land det höga prisstödet på vissa produkter, samtidigt som exporten subventioneras, är risken betydande för mera per-

manenta amerikanska överskott. Eftersom produktionen i importländerna är i stigande, kan en sådan politik leda till låga priser även på längre sikt.

Å andra sidan bör framhållas, att de aktuella överskottslagren kan komma att väsentligt nedgå under ett år med svaga skördar. Redan under 1954/55 torde lagren av vissa produkter komma att betydligt reduceras på grund av de mindre goda skördarna i Europa och Kanada. Av allt att döma kommer dock brödsädslagren i Förenta Staterna att vara betydande även vid ingången till nästa konsumtionsår.

Särskilda riskmoment utgör vidare de kvarstående kvantitativa importrestriktionerna och det i många länder höga tullskyddet för jordbruksprodukter. Dessa hinder för en fri internationell handel har medfört, att den fria marknadssektorn i många fall är relativt liten. På en »världsmarknad» av liten omfattning kan även begränsade överskott utmynna i plötsliga och kraftiga prisfall. Farhågor för en fortplantning av ett prisfall från »världsmarknaden» till den inländska kan lätt leda till nya skyddsåtgärder vid gränserna, varigenom den internationella handelns volym ytterligare går ned.

Såsom närmare framgår av kapitel VII, har man i varje fall i de i OEEC samverkande länderna ögonen öppna för dessa risker. Under senare år har ett tidvis ganska intensivt internationellt arbete pågått för att avskaffa de kvantitativa importrestriktionerna. Man kan hysa förhoppningar om att sådana restriktioner inom en relativt snar framtid skall kunna avvecklas i ett stort antal länder. Gränsskyddet i dessa länder kommer i så fall att lämnas endast genom tullar eller annan avgiftsbeläggning av införseln. En övergång till icke kvantitativt gränsskydd, särskilt om detta förknippas med överenskommelser om tullarnas maximala höjd, torde komma att verka stabiliserande på den internationella marknaden genom att produktionen och konsumtionen vid en sådan ordning snabbare anpassar sig till varandra.

I olika sammanhang har under efterkrigsåren pekats på de betydande konsumtionsreserver, som föreligger i sådana områden där näringsstandarden ännu är ytterst låg. På grund av den svaga köpkraften i dessa länder är emellertid deras inflytande på den internationella marknadsutvecklingen tills vidare ringa. Problemet för dessa länder är att höja sin köpkraft genom fortsatt industrialisering. De har därför främst inriktat sin införsel på kapitalvaror och i möjlig mån sökt begränsa importen och öka sin egen produktion av livsmedel.

Å andra sidan bör påpekas, att även i Europa livsmedelskonsumtionen i åtskilliga länder långtifrån är optimal. I vissa länder är förbrukningen fortfarande kalorimässigt låg, i andra kan den utvidgas genom att den förskjuts mot högförädlade produkter. Befolkningsökningen, som i Europa uppgår till ca en procent om året, är också en faktor av stor betydelse. Man torde därför kunna räkna med att en del av den europeiska produktionsökningen under de kommande åren skall absorberas av ökad förbrukning. Produktionsökningen i importländerna behöver sålunda icke leda till en motsvarande minskning i deras jordbruksimport.

2. Det svenska jordbrukets konkurrensläge gentemot utlandet

Av väsentligt intresse för utformningen av de jordbrukspolitiska åtgärderna är vårt jordbruks möjligheter att på längre sikt hävda sig i konkurrensen med jordbruket i andra länder. Under hela 1930-talet låg de internationella jordbrukspriserna väsentligt under de svenska. Under 1940-talets bristår pressades däremot de internationella priserna uppåt och de kom att överstiga de svenska högst betydligt. Såsom framgår av punkt 1 i detta kapitel, har de internationella livsmedelspriserna numera väsentligt reducerats. Sålunda översteg hösten 1954 priserna på de svenska produkter, som går i internationell handel, de internationella med i genomsnitt 20 procent. Bortser man ifrån att producentpriserna i olika länder ofta ligger högre än de priser, som tillämpas vid export, kan dessa fakta leda till slutsatsen att vårt jordbruk är av naturen mindre gynnat — en uppfattning som också i många sammanhang utan vidare har godtagits. Såsom framgår av det följande, ger dock en granskning av jordbruksproduktionens förutsättningar i de viktigaste områdena ej belägg för en sådan pessimistisk uppfattning.

Naturliga produktionsförutsättningar

Till de naturliga produktionsförutsättningarna brukar man räkna följande fem:

1. Temperaturförhållanden, särskilt vegetationsperiodens längd och tiden för uppträdande av vår- och höstfrost.
2. Fuktighetsförhållanden: nederbörd, dimma, luftfuktighet och avdunstning.
3. Ljusförhållanden.
4. Topografi.
5. Jordmån, innefattande jordens struktur och kemiska sammansättning samt bakterieflora.

De nämnda produktionsbetingelserna är i första hand av betydelse för växtproduktionen. Klimatet är emellertid av direkt och omedelbar betydelse även för den animaliska produktionen, medan jordmån och topografi endast indirekt påverkar denna produktion via produktionen av fodergrödor.

Jordmånen i vårt land är av växlande beskaffenhet, men övervägande är den så god att den väl kan mäta sig med jordmånen i andra i detta avseende väl lottade länder. Topografin är gynnsam i slättbygderna men sämre i skogs- och dalbygderna. Ingenstädes är klimatet eller topografin så ogynnsamma att erosionen, som i flera andra jordbruksländer är omfattande, medför några allvarliga problem.

Ser man på förutsättningarna för odling av handelsväxter, närmast produktionen av spannmål, oljeväxter, sockerbetor och potatis, kan konstateras att slättbygderna i Skåne och — fastän i något mindre grad — slättbygderna i södra och mellersta Sverige i övrigt har gynnsamma sådana. Slättbygderna i Skåne torde i detta hänseende endast överträffas av vissa områden i västra och södra Europa.

Såväl temperatur som fuktighetsförhållanden i Skånes slättbygder ger mycket goda förutsättningar för de vanliga sädesslagen samt oljeväxter och sockerbetor. I södra och mellersta Sveriges slättbygder i övrigt är temperaturförhållandena icke fullt så gynnsamma särskilt med hänsyn till vegetationsperiodens längd. I mellersta Sveriges skogs- och dalbygder och i ännu högre grad i Norrland är vegetationsperioden alltför kort och medeltemperaturen alltför låg för att mera krävande växtslag med fördel skall kunna odlas.

Den relativt korta vegetationsperioden och det tämligen svala klimatet begränsar emellertid, särskilt i de nordligare delarna av landet, valmöjligheterna beträffande de grödor, som skall odlas, samt nödvändiggör en ofta ensidig produktionsinriktning. Dessa omständigheter medför också, att de med växtodlingen sammanhängande arbetena måste utföras under en begränsad och i de nordliga områdena helt kort period av året. Härigenom uppstår svårigheter att åstadkomma en jämn arbetsfördelning och att effektivt utnyttja den till jordbruket knutna arbetskraften. Nämnda olägenheter elimineras endast delvis genom den kombination av växtodling och husdjursskötsel, som är utmärkande för svenskt jordbruk. De här berörda förhållandena har i stora delar av vårt land gjort det nödvändigt att jordbruksproduktionen inriktas på en relativt omfattande husdjursskötsel. Emellertid erbjuder kombinationen av jordbruk med skogsbruk och skogsarbeten rätt stora möjligheter att uppväga de olägenheter, som här berörts.

Vad den animaliska produktionen angår, är de naturliga förutsättningarna för foderproduktion tämligen gynnsamma; de överträffas dock av områden som har minst lika stor eller större nederbörd än vårt land och därtill en längre vegetationsperiod. Ett handikap för den animaliska produktionen i vårt land är det relativt kalla klimatet och den långa vintern, som medför att djurstallarna drar stora kostnader och att djuren måste hållas på stall en lång tid av året med allt vad det medför av ökade kostnader för bärgning av foderskördar och djurens skötsel. I detta avseende är utgångsläget

Tabell 17. Hektarskörden i olika länder 1952 och 1953. I 100 kg/ha

	Vete		Råg		Korn		Havre		Sockerbetor		Potatis	
	1952	1953	1952	1953	1952	1953	1952	1953	1952	1953	1952	1953
Sverige, medelskörd	23,6	25,5	22,6	22,6	21,5	24,8	15,8	19,4	295,0	390,0	134,9	135,9
Malmöhus län	31,1	33,5	27,5	28,3	34,0	34,3	27,8	29,0	307,7	404,8	133,1	135,6
Belgien	34,5	32,6	26,4	26,0	30,7	29,0	28,6	28,5	333,4	406,8	299,2	229,6
Danmark	40,7	40,4	26,1	24,9	37,6	35,1	35,8	33,5	284,0	409,8	212,8	169,4
Finland	16,6	18,0	15,4	14,1	15,3	18,3	17,1	19,3	217,0	241,0	155,1	150,2
Frankrike	19,6	21,3	11,2	11,4	16,1	18,6	14,7	16,1	216,0	309,0	116,9	141,0
Nederländerna	39,9	38,3	27,0	25,2	34,3	27,1	31,6	30,8	442,7	433,8	270,7	242,2
Norge	18,6	22,9	21,4	..	23,1	25,6	20,3	24,9	—	—	204,7	223,0
Storbritannien	28,5	30,2	21,7	23,9	24,4	28,4	24,2	24,9	262,4	316,1	198,9	204,8
Västtyskland	27,6	27,5	23,0	23,5	24,9	26,3	23,5	24,2	297,7	376,7	208,0	210,8
Förenta Staterna	12,3	11,6	7,2	8,2	14,8	15,2	11,8	11,1	342,9	361,4	167,6	166,7
Kanada	17,8	16,2	12,3	12,1	18,5	15,8	16,1	15,8	243,7	247,0	136,3	140,3

ogynnsammare än i flertalet länder i den tempererade zonen. Mest gynnade i detta hänseende är sådana länder, där djuren kan gå ute året om, vilket medför såväl betydligt mindre arbetskraftsbehov för djurens skötsel och bärgningen av foder som lägre byggnadskostnader. Å andra sidan är förutsättningarna i vårt land avsevärt gynnsammare än i stora områden av den subtropiska och den tropiska zonen, där den höga temperaturen mycket ogynnsamt påverkar djurens produktionsförmåga.

I tabell 17 anges hektarskördarna i olika länder. Såsom framgår därav, är de svenska hektarskördarna av spannmål högre än i Frankrike och ligger väsentligt över hektarskördarna i Förenta Staterna och Kanada. Däremot redovisar bl. a. Danmark och Nederländerna avsevärt högre avkastningssiffror. I fråga om sockerbetor hävdar sig de svenska hektarskördarna tämligen väl vid en internationell jämförelse, medan våra hektarskördar för potatis är relativt låga. I Malmöhus län, som i tablån har fått representera våra bästa jordbruksområden, ligger hektarskördarna icke mycket lägre än i de bästa europeiska jordbruksländerna.

Företagsstrukturen

Såsom framgår av kapitel II, har det svenska jordbruket under de senaste åren rationaliserats i betydande grad. Främst har det varit fråga om inre rationalisering och rationalisering av driftsförhållandena. Det råder knappast någon tvekan om, att stora möjligheter finns att driva rationaliseringen

Diagram 2. Åkerarealens procentuella fördelning på storleksgrupper i olika länder

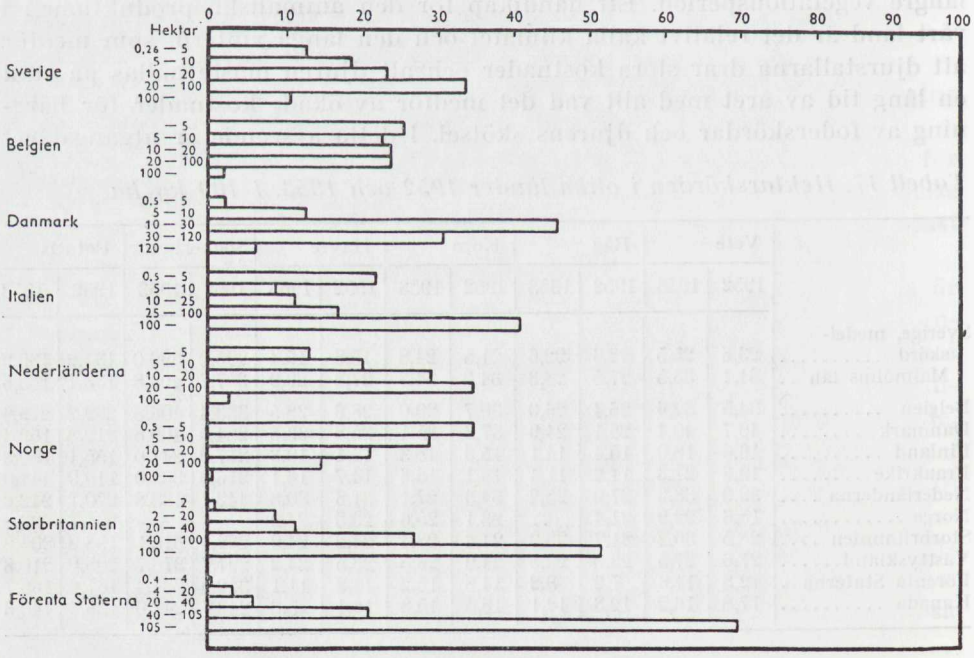
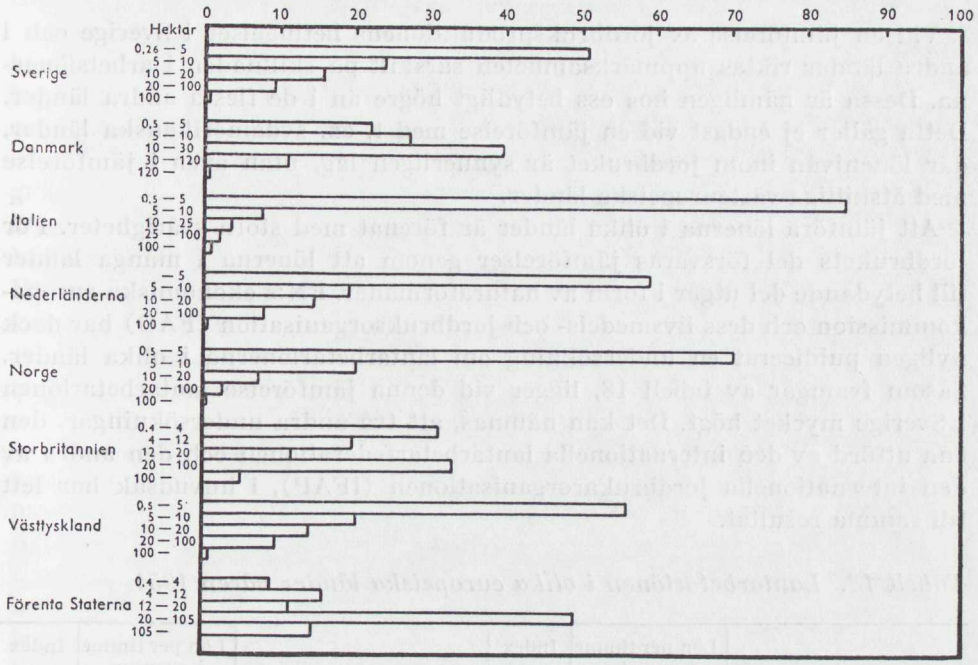

Diagram 3. Brukningsdelarnas procentuella fördelning efter åkerareal i olika länder

betydligt längre. Ett hinder härför utgör emellertid den på många håll långt drivna ägosplittringen och den starka dominansen av mindre brukningsdelar. Av den totala svenska jordbruksarealen faller sålunda en tredjedel på brukningsdelar under 10 ha. Den nuvarande företagsstrukturen är på många håll direkt betingad av topografiska förhållanden, vilka även i framtiden kommer att hindra bildandet av större brukningsenheter. Detta gäller särskilt skogsbygderna. I slättbygderna föreligger däremot i regel inga sådana hinder. Splittringen i mindre brukningsdelar har här bl. a. föranletts av de i kapitel I nämnda, tidigare strävandena att i en tid med betydande befolkningsöverskott utvidga arbetsmöjligheterna inom jordbruksnäringen genom nybildning av jordbruksfastigheter. Möjligheterna att använda och utnyttja mekaniska hjälpmedel kan ökas väsentligt allteftersom brukningsdelarna blir större och bättre arronderade. Genom att större brukningsdelar, bättre lämpade för jordbruksproduktionens nuvarande tekniska förutsättningar bildas, kan vår jordbruksproduktion ytterligare rationaliseras.

Såsom framgår av diagram 2 och 3 är ägosplittringen icke något för vårt land särpräglat problem. Även i åtskilliga andra länder finns betydande möjligheter att genom en omdaning av företagsstrukturen åstadkomma en väsentlig rationalisering av jordbruksproduktionen. Sysselsättningssvårigheterna i andra näringar har dock hittills på många håll hindrat en aktivare verksamhet på detta område. Det bör emellertid nämnas, att på senare tid t. ex. i Västtyskland åtgärderna för att förbättra företagsstrukturen har fått ökad aktualitet.

Arbetslönerna

Vid en jämförelse av jordbruksproduktionens betingelser i Sverige och i andra länder riktas uppmärksamheten särskilt på skillnaden i arbetslönerna. Dessa är nämligen hos oss betydligt högre än i de flesta andra länder. Detta gäller ej endast vid en jämförelse med t. ex. sydamerikanska länder, där lönenivån inom jordbruket är synnerligen låg, utan även i jämförelse med åtskilliga västeuropeiska länder.

Att jämföra lönerna i olika länder är förenat med stora svårigheter. För jordbrukets del försvåras jämförelser genom att lönerna i många länder till betydande del utgår i form av naturaförmåner. FN:s ekonomiska europakommission och dess livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) har dock nyligen publicerat en undersökning om lantarbetarlönerna i olika länder. Såsom framgår av tabell 18, ligger vid denna jämförelse lantarbetarlönen i Sverige mycket högt. Det kan nämnas, att två andra undersökningar, den ena utförd av den internationella lantarbetarfederationen och den andra av den internationella jordbrukarorganisationen (IFAP), i huvudsak har lett till samma resultat.

Tabell 18. Lantarbetarlönen i olika europeiska länder våren 1954

	Lön per timme i svenska kronor	Index		Lön per timme i svenska kronor	Index
Sverige	2,83	100	Schweiz	1,79	63
Belgien	2,25	80	Norge	1,78	63
Storbritannien	2,14	76	Nederländerna	1,58	56
Danmark	2,02	71	Västtyskland	1,36	48

Källa: Prices of Agricultural Products and Fertilizers 1953/54.

Av intresse är också förhållandet mellan lantarbetarlönen och industriarbetarlönen i olika länder. En sådan internationell jämförelse är emellertid förenad med ännu större vanskligheter än en jämförelse av lantarbetarlönen i olika länder. Utgår man från industriarbetarlönen enligt internationella arbetsbyråns statistik och ställer den enligt förutnämnda undersökning angivna lantarbetarlönen i relation till denna, visar det sig, att lantarbetarlönen i Sverige hösten 1952 utgjorde 71 procent av den genomsnittliga industriarbetarlönen. Motsvarande siffror är för Danmark 64, för Norge 56, för Frankrike 60 och för Storbritannien 73 procent. I alla här angivna länder utom Storbritannien är sålunda skillnaden mellan lantarbetar- och industriarbetarlönen större än i Sverige. Det bör framhållas, att ovanstående siffror endast framräknats för en internationell jämförelse och att de givetvis icke anger den reella löneklyftan mellan industri- och lantarbetare i olika länder. Vid ovanstående jämförelse har man nämligen, såsom anförts, utgått från den genomsnittliga industriarbetarlönen och ej tagit hänsyn till

skillnaderna i levnadskostnader på landsbygden och i städerna och ej heller till dolda förmåner.

De i förhållande till andra länder höga arbetslönerna inom vårt jordbruk bör ses i samband med den starka efterfrågan på arbetskraft, som har förelegat från industrins sida. Den högre lönesättningen inom industrin har hos oss lockat särskilt den yngre och den lejda arbetskraften inom jordbruket att övergå till annat yrke — något som i andra länder har hindrats av de begränsade sysselsättningsmöjligheterna inom industrin. För att någorlunda kunna hävda sig i konkurrensen om denna arbetskraft har det svenska jordbruket vid sin lönesättning måst följa lönehöjningarna för industriarbetare. Höjningen av arbetslönerna har möjliggjorts av de senaste årens produktivitetsstegring inom jordbruket och av den förda prispolitiken.

Världsmarknadspriserna och de inhemska priserna i olika länder[2]

Såsom tidigare framhållits, ger en jämförelse med de priser, som tillämpas vid internationell handel, icke ett rätt uttryck för förhållandet mellan produktionskostnaderna i Sverige och andra länder. I många exportländer tillämpas en högre prissättning vid försäljning inom landet än vid export. Underskottsländerna har vidare ofta högre inlandspriser än vad importen betingar vid gränsen. Protektionistiska åtgärder medför sålunda, att inlandspriserna högst väsentligt kan avvika från de vid internationell handel tillämpade.

Inledningsvis nämndes i denna punkt, att skillnaden mellan de svenska och internationella priserna för de jordbruksprodukter, som går i internationell handel, hösten 1954 utgjorde ungefär 20 procent. Vid denna be-

Tabell 19. Producentpriserna i olika länder 1953/54

Priset i Sverige = 100

	Vete	Korn	Potatis	Sockerbetor[1]	Nötkreatur	Svin	Mjölk	Ägg
Sverige	100 (48,62 kr/dt)	100 (28,30 kr/dt)	100 (15,30 kr/dt)	100 (7,35 kr/dt)	100 (1,79 kr/kg)	100 (2,41 kr/kg)	100 (0,36 kr/kg)	100 (2,94 kr/kg)
Belgien	100	111	120	89	126	117	92	121
Danmark	76	120	107	68	80	93	78	89
Frankrike	110	131	104	97	96	129	103	87
Irland	95	157	109	..	96	118	97	98
Nederländerna	73	109	85	79	111	105	78	101
Norge	119	175	98	—	98	107	103	100
Schweiz	157	..	177	126	191	162	127	178
Storbritannien	89	141	116	115	93	144	137	148
Västtyskland	106	167	91	109	100	129	87	138

[1] Vid 16 procent sockerhalt.

Källa: Prices of Agricultural Products and Fertilizers 1953/54 samt för sockerbetor IFAP januari 1954.

[2] Se vidare Erik Swedborg och Karl Säkk, Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser på jordbruksprodukter, bilaga 6.

räkning har våra inländska priser jämförts med export- eller importpriserna. En jämförelse av våra producentpriser med producentpriserna i andra länder visar däremot, att den svenska producentprisnivån ingalunda är särskilt hög. Endast i Danmark och Nederländerna ligger producentpriserna genomgående lägre än i Sverige. I dessa länder går en väsentlig del av jordbruksproduktionen till export. Trots en viss differentiering mellan inlands- och exportpriserna blir ändå de sistnämnda i hög grad bestämmande för den inländska prisnivån i Danmark och Nederländerna.

Av intresse är även förhållandet mellan konsumentpriserna i Sverige och andra länder. I tabell 20 redovisas detaljhandelspriser i olika europeiska länder i relation till de svenska. Såsom därav framgår, är i stort sett de svenska detaljhandelspriserna lägre än motsvarande priser i andra länder med undantag av Danmark, Norge, Storbritannien och Nederländerna. Att detaljhandelspriserna i Norge och Storbritannien trots höga producentpriser ligger ganska lågt beror främst på att priserna på inhemska livsmedel där subventioneras starkt. Såväl Storbritannien som Norge får vidare för sin försörjning importera betydande mängder livsmedel, och denna billiga import utjämnar delvis i prishänseende den dyrare inhemska produktionen.

I fråga om omfattningen av subventionerna i Storbritannien och Norge kan nämnas, att dessa 1953/54 beräknats uppgå till 4 700 resp. 300 miljoner svenska kronor. I Sverige uppgick subventionerna samma år inkl. producentbidrag till ca 300 miljoner kronor. Relativt sett, räknat på den inhemska produktionen, är subventionerna i Storbritannien och Norge omkring tre gånger så höga som i Sverige.

Tabell 20. Detaljhandelspriser i olika länder i juli 1954

Priset i Sverige = 100

	Vete-mjöl	Strö-socker	Konsum-tionsmjölk	Smör	Marga-rin	Nöt-kött	Fläsk-kotlett	Ägg
Sverige	100	100	100	100	100	100	100	100
(I öre/kg)	(103)	(117)	[1](40,8)	(690)	(385)	(432)	(816)	[2](24,5)
Danmark	69	58	86	77	64	112	72	83
Frankrike	150	146	150	139	[3]117	90	100	128
Nederländerna	..	96	81	[4]96	58	123	84	101
Norge	52	94	93	90	47	138	85	115
Storbritannien[5]	92	86	154	85	62	..	..	105
Schweiz	165	95	152	176	[3 4]124	151	124	141
Västtyskland	91	144	118	110	65	120	80	107

[1] Öre per liter. — [2] Öre per styck. — [3] Smörblandat margarin. — [4] Mars 1954. — [5] Våren 1954.

Utredningen

Enligt utredningens mening kan vägande skäl ej åberopas för uppfattningen att det svenska jordbruket icke skulle ha möjligheter att på längre sikt frambringa jordbruksprodukter lika billigt som i flertalet andra län-

der. Jordmånen i våra egentliga jordbruksbygder är i huvudsak tillfredsställande. Även temperatur- och fuktighetsförhållanden är gynnsamma i större delen av dessa bygder. Det kalla klimatet medför dock att kostnaderna för byggnader blir tämligen höga; samtidigt bereder den korta vegetationsperioden och de topografiska förhållandena i stora delar av landet svårigheter att nå en hög produktionseffektivitet. Man torde emellertid ha rätt att räkna med, att en minskad ägosplittring och en anpassning av brukningsstrukturen till de nuvarande tekniska förutsättningarna för jordbruksproduktionen kan medföra en icke oväsentligt billigare produktion. Man måste emellertid vid denna bedömning förutsätta att jordbruksproduktionen i samband med strukturrationaliseringen inom olika områden nedläggs på sådana ägor, där den ställer sig som dyrast — t. ex. där de topografiska förhållandena och jordmånen lägger verkliga hinder i vägen för en effektiv produktion.

Det bör emellertid understrykas, att också i åtskilliga andra länder stora möjligheter föreligger att effektivera jordbruksproduktionen genom strukturrationalisering. Härvid kan främst pekas på Frankrike och Västtyskland. Särskilt i det förstnämnda landet är de naturliga förutsättningarna för jordbruksproduktionen mycket gynnsamma, men en effektiv produktion hindras av den långt gångna ägosplittringen. Det är icke möjligt att säga, i vilken takt strukturrationaliseringen kan komma att ske i dessa andra länder. På grund av sysselsättningssvårigheter i stadsnäringarna synes i en del länder med låg industrialiseringsgrad möjligheterna till strukturrationalisering vara betydligt mer begränsade än i Sverige.

De höga arbetslönerna i Sverige utgör självfallet en avsevärd belastning när det gäller möjligheterna för vårt jordbruk att hävda sig i internationell konkurrens. Skillnaden mellan de svenska och utländska arbetslönerna är för närvarande så pass stor, att även om man räknar med stigande arbetslöner i andra länder så synes det sannolikt, att en betydande differens kommer att bli bestående lång tid framåt. Samma handikap i konkurrenshänseende har dock även förelegat och föreligger fortfarande för den svenska industrin. För att kunna hävda sig i den internationella konkurrensen har man fått utjämna detta handikap genom en ständig rationalisering och förbättring av produktionen. Också jordbruket söker på samma sätt att övervinna den försämring i konkurrensläget, som föranleds av de internationellt sett höga arbetslönerna. Redan nu torde vårt land i fråga om mekanisering och tillämpning av rationella produktionsmetoder samt lämpliga sorter och raser för olika växt- och djurslag kunna mäta sig med de främsta jordbruksländerna i världen. Även jordbrukarnas yrkesutbildning står hos oss på en genomsnittligt sett hög nivå. Det är angeläget att man genom intensiv jordbruksforskning och vidgad upplysningsverksamhet ytterligare söker förbättra produktionsbetingelserna. De svenska jordbrukarnas lyhördhet för vetenskapens landvinningar torde borga för att de för forskning och upplysning använda medlen kommer att lämna god avkastning.

För att driftsrationaliseringen och den inre rationaliseringen skall kunna

göra verkligt betydande framsteg, krävs emellertid, att brukningsdelarna mera allmänt blir av sådan storleksordning att de tekniska landvinningarna på jordbruksproduktionens område på bästa sätt kan utnyttjas. På längre sikt torde därför strukturrationaliseringen få den största betydelse för höjandet av konkurrenskraften hos stora delar av vårt jordbruk. Denna rationalisering är emellertid tidskrävande. Jordbruket arbetar under andra förhållanden än industrin. Man kan icke utgå ifrån att det inom en snar framtid skall kunna ge jordbruksbefolkningen skäliga inkomstvillkor med mindre det får behålla ett skydd mot utländsk konkurrens som är något högre än industrins. I detta sammanhang bör beaktas, att man i de flesta länder tillämpar regleringar, som medför, att import- och exportpriserna för jordbruksprodukter långt ifrån motsvarar vad producenterna i respektive länder erhåller för varorna ifråga. Så länge våra producentpriser icke blir högre än producentpriserna i de flesta andra länder finns det icke något att erinra mot att jordbruket erhåller ett något högre gränsskydd än industrin, i den mån detta är nödvändigt för att principen om inkomstlikställighet skall kunna förverkligas.

FJÄRDE KAPITLET

Problem i samband med produktionens fördelning på olika produkter

Såsom utredningen tidigare framhållit, är det sannolikt att den svenska jordbruksproduktionen under åtskilliga år framåt kommer att överstiga den inhemska förbrukningen. En del av vår produktion måste sålunda exporteras, och de priser jordbrukarna erhåller blir därigenom beroende icke endast av hemmamarknaden utan också av de priser som uppnås vid exporten. Det blir under dessa omständigheter ej minst ur jordbrukets egen synpunkt av betydelse, att överskottsproduktionen fördelar sig på sådana produkter, för vilka avsättningsmöjligheterna är gynnsammast. Erfarenheten visar, att avsättningsmöjligheterna på utlandsmarknaden rätt snabbt kan komma att ändras. Skall överskottsproduktionen kunna avsättas på gynnsammaste sätt, måste produktionen därför i möjlig mån anpassas till ändrade förhållanden vid export. Med den långa produktionsperiod, som kännetecknar jordbruket, är det naturligtvis icke möjligt att anpassa produktionen till de kortsiktiga prisvariationerna. Här avses den mera långsiktiga utveckling av prisrelationerna, som har en reell bakgrund i varaktigt förändrade avsättningsförhållanden.

Fastare prisrelationer under en följd av år underlättar givetvis jordbrukarnas produktionsplanering. De förutsätter emellertid, att man genom olika åtgärder avskärmar den inhemska marknaden från den internationella prisutvecklingen. Såsom ovan nämnts, kan detta ej helt ske när den inländska produktionen är större än förbrukningen. Man får i ett sådant läge väga fördelarna ur produktionssynpunkt med fastare prisrelationer mot de förluster, som uppstår om produktionen icke anpassas till ändrade avsättningsförhållanden. Dessa förluster kan vid en omfattande överskottsproduktion bli ganska betydande, även om man tar hänsyn till att omställningar i produktionen kan föranleda såväl direkta kostnader som produktionsbortfall. Genom att produktionen anpassas till ändrade betingelser på den internationella marknaden kan jordbruket, om överskottet är stort, otvivelaktigt utvinna en bättre lönsamhet än vad det eljest skulle kunna uppnå. En sådan anpassning ligger också i linje med det internationella samarbetet på livsmedelsområdet. En utjämning av brister och överskott på världsmarknaden medverkar till en stabilare prisutveckling och ligger därför även i vårt eget intresse.

Möjligheterna att variera produktionens sammansättning är emellertid långtifrån obegränsade. En förskjutning mellan olika spannmålsslag eller

mellan olika vegetabilier överhuvudtaget kan inom vissa gränser åstadkommas relativt lätt vid ändrade prisrelationer. En ej oväsentlig del av den svenska överskottsproduktionen av jordbruksprodukter hänför sig emellertid till mjölkproduktionen. Denna är i betydande utsträckning koncentrerad till mindre brukningsdelar, vilka endast har begränsade möjligheter att övergå till annan produktion.

Under de senaste åren har animalieproduktionen ökat just vid de mindre brukningsdelarna. Den tidigare omnämnda produktionsomläggningen 1950/51 har främst medfört en nedgång i mjölkproduktionen vid de medelstora och större jordbruken, medan produktionen vid de mindre brukningsdelarna har stigit främst på grund av en intensifierad utfodring. Från 1949 till 1952 har sålunda mjölkproduktionen vid jordbruk över 10 ha reducerats med 5 procent samtidigt som den vid gårdar i storleksgruppen 2—10 ha har ökat med 2 procent. Eftersom antalet brukningsdelar i den sistnämnda storleksgruppen samtidigt har minskat med ca 3 procent är förskjutningen i mjölkproduktionen starkare än vad dessa siffror utvisar. För den svenska jordbrukspolitiken kan utvecklingen på detta område bli av väsentlig betydelse. En mera betydande överskottsproduktion av mejeriprodukter kan nämligen komma att medföra svårigheter att uppnå rimliga försäljningspriser och att upprätthålla ett tillfredsställande inkomstläge för jordbruksbefolkningen.

Det sagda innebär givetvis icke, att problemet om överskottsproduktionens anpassning till marknadsutvecklingen begränsar sig till frågan om mjölkproduktionens omfattning.

I det följande kommer utredningen att först beröra frågan om smörproduktionen och de möjligheter som föreligger att avsätta överskott på detta område. Därefter behandlas i korthet produktions- och avsättningsförhållandena för vissa andra produkter.

1. Smörproduktionen och matfettskonsumtionen

Enligt 1942 års jordbrukskommitté skulle utrymme beredas för en margarinförbrukning inom landet av 40 milj. kg. Inom margarinproduktionen skulle avsättning vidare säkras för svenskt vegetabiliskt fett, motsvarande 10 milj. kg margarin.

Kommittén framhöll emellertid, att denna margarinkvantitet ej under alla omständigheter fick anses fast. Man avsåg endast att ange en riktpunkt ifråga om storleken av den smörproduktion, för vilken statligt stöd kunde påräknas. Man menade med andra ord att en större smörproduktion än som svarade mot den inhemska matfettskonsumtionen efter avdrag av 40 milj. kg icke annat än undantagsvis borde omfattas av det statliga prisstödet, d. v. s. beredas avsättning till priser som garanterade jordbruket avsedd lönsamhet. I vad mån ytterligare margarin skulle få säljas på hemmamarknaden skulle främst bli beroende av exportmöjligheterna för smör. Kom-

mittén behandlade i konsekvens därmed två situationer, nämligen a) exportmöjligheter för smör finns, b) exportmöjligheter för smör saknas.

Om smörproduktionen mera tillfälligt skulle passera den angivna riktpunkten och exportmöjligheter saknades, borde hinder icke föreligga för statsmakterna att genom prishöjning på margarin begränsa förbrukningen av denna vara till en något lägre kvantitet än 40 milj. kg för att därigenom avsätta smöröverskottet utan att producentpriset behövde sänkas. Skulle smörproduktionen åter mera varaktigt stiga över riktpunkten, kunde det bli nödvändigt att — samtidigt som man höjde margarinpriset för att bereda ökat avsättningsutrymme för smöret — även låta smörpriset sjunka. Avsättning för smöret skulle alltså enligt kommittén i sistnämnda läge vinnas genom en kombination av prishöjning på margarin och prissänkning på smör. Samtidigt skulle man söka minska överskottsproduktionen genom att intensifiera de produktionsbegränsande åtgärderna i samband med strukturrationaliseringen.

Funnes det däremot möjlighet att exportera ett smöröverskott, borde det enligt kommittén i allmänhet vara möjligt för jordbruket att avsätta detta utan att den genomsnittliga producentprisnivån på smör behövde sänkas nämnvärt. Enligt kommittén skulle i en sådan situation statsmakterna icke behöva vidta några särskilda åtgärder för att underlätta avsättningen av överskottet på den inhemska marknaden. Det skulle i stället ankomma på jordbruket självt att avsätta överskottet på det sätt jordbruket fann lämpligast och att bära den förlust, som härvid kunde uppkomma.

Kommittén anförde vidare att den smörproduktion, som skulle stödjas av statsmakterna, ej ovillkorligen skulle äga företrädesrätt till avsättning på den inhemska marknaden. Till vilken del produktionen skulle avsättas inom landet eller exporteras ansågs vara en fråga, som statsmakterna fick avgöra. Därvid skulle dock beaktas att resultatet för jordbruket i båda fallen blev detsamma.

Rörande detta spörsmål anförde departementschefen i propositionen följande.[1]

»— jordbruket [bör] tills vidare i första hand — åtnjuta avsättningsskydd för en smörproduktion, motsvarande vad som kan frambringas medelst inhemska fodermedel och sådana importerade fodermedel, som erfordras för att uppnå balans i foderstaterna. Återstoden av det inhemska avsättningsutrymmet för matfett bör i första hand utfyllas medelst margarin (häri inbegripet även vegetabiliska oljor och fetter samt andra ersättningsmedel för smör och margarin), och endast i den mån det ej är möjligt att anskaffa råvaror för en margarinproduktion av denna storleksordning eller efterfrågan på smör skulle överstiga de smörkvantiteter, för vilka avsättningsutrymme beräknats i första hand, bör man möjliggöra en ökning av den för inhemsk konsumtion avsedda smörproduktionen genom att medgiva import av fodermedel.

Det är icke möjligt att exakt angiva, vad denna linje kommer att innebära i fråga om storleken av de margarinkvantiteter, för vilka avsättningsutrymme under de närmaste åren kommer att finnas här i landet. Med hänsyn särskilt till den ökning i matfettskonsumtionen, som kan väntas vid ett slopande av det nuvarande ransoneringssystemet, synes det dock sannolikt att, även om export av smör ej förekommer, utrymme kommer att finnas för en margarinkonsumtion, som är större än

[1] Prop. 75/1947, s. 129 f.

den i jordbrukskommitténs förslag angivna minimikvantiteten. Skulle export av smör kunna ske till med det inhemska marknadsläget konkurrerande priser, kan denna margarinkonsumtion, om efterfrågan finnes, ökas ytterligare.

— —

Vad till sist angår oljeväxtodlingen hyser jag den uppfattningen, att en oljeväxtodling av ej alltför ringa omfattning bör ingå i den jordbruksproduktion som, bland annat av beredskapsskäl, på lång sikt bör uppehållas här i landet. Jag finner det dock i nuvarande läge ej möjligt att göra något uttalande rörande storleken av den oljeväxtodling, som sålunda bör finnas på lång sikt. Avgörandet härvidlag torde bland annat böra bliva beroende av mjölkproduktionens utveckling ävensom av de erfarenheter, som i fortsättningen kunna vinnas rörande betingelserna för ifrågavarande odling. Emellertid anser jag, att statsmakterna tills vidare böra stödja en dylik odling, motsvarande upp till 10 000 ton margarin. Härvid har jag då ej tagit hänsyn till möjligheten av att det av aktuella försörjningspolitiska skäl kan befinnas önskvärt med en större oljeväxtodling. Denna fråga torde böra prövas för varje särskilt produktionsår i samband med fastställandet av storleken av stödet åt oljeväxtodlingen.»

Särskilda utskottet anslöt sig till vad departementschefen anfört i ärendet. Samma ståndpunkt intogs senare av riksdagen.

Produktions- och konsumtionsutvecklingen för smör och margarin fram till 1954

Såsom framgår av tabell 21 uppgick den totala smörproduktionen 1934/38 i genomsnitt till 92 milj. kg, varav 69 milj. kg förbrukades inom landet och resten exporterades. Den årliga margarinförbrukningen var samtidigt 56 milj. kg. Förbrukningen per capita (tabell 22) utgjordes av 11,0 kg smör och 9,0 kg margarin — 55 procent av matfettsförbrukningen täcktes sålunda av smör[1]. Under krigsåren begränsades råvaruimporten för margarintillverkning genom avspärrningen; bortfallet av importerade råvaror kunde under dessa år endast delvis kompenseras genom inhemsk oljeväxtodling. På grund härav var man i fråga om matfettsförsörjningen huvudsakligen hänvisad till smör. Matfettsransoneringen slopades 1949, och 1950 var det första hela efterkrigsåret då konsumtionen av smör och margarin ej längre reglerades av ransoneringarna. Under sistnämnda år uppgick matfettskonsumtionen till 24,5 kg per capita och var sålunda 4,5 kg större än före kriget. Av konsumtionsökningen per capita kom 58 procent på smör och 42 procent på margarin; den relativa andelen av smör och margarin i matfettsförbrukningen var således i stort sett oförändrad jämfört med förkrigstiden. Den totala smörproduktionen hade vid denna tidpunkt stigit till 111 milj. kg och lämnade över 14 milj. kg i exportöverskott. Den inhemska odlingen av matnyttiga oljeväxter, som under förkrigstiden närmast låg på experimentstadiet, omfattade 133 000 ha 1950 och produktionen av oljefrö uppgick i margarin räknat till ca 85 milj. kg. Denna kvantitet var något större än den inhemska förbrukningen av fettvaror för margarintillverkning. Enär margarin ej lämpligen kan tillverkas av enbart rapsolja, exporterades över hälften av oljefröskörden.

[1] Här och i det följande har bortsetts från de obetydliga kvantiteter matolja och annat matfett, som redovisas i tabell 26.

Tabell 21. Produktion och förbrukning av smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953

	Produktion i milj. kg av			Förbrukning i milj. kg. av										
	Mejeri-smör	Lant-smör	Summa	Mejeri-smör	Lant-smör	Summa	Index 1934/38 = 100	Hus-hålls-marga-rin	Bageri-marga-rin	Summa marga-rin	Index 1934/38 = 100	Summa smör och marga-rin	Index 1934/38 = 100	Summa smör och hushålls-margarin
1934/38...	69,3	22,6	91,9	46,4	22,6	69,0	100,0	..	..	56,3	100,0	125,3	100,0	..
1938.....	80,1	17,3	97,4	51,5	17,3	68,8	99,7	..	..	58,4	103,7	127,2	101,5	..
1939.....	83,7	16,2	99,9	54,3	16,2	70,5	102,2	51,5	8,0	59,5	105,7	130,0	103,8	122,0
1940.....	80,8	14,1	94,9	74,0	14,1	88,1	127,7	29,5	9,5	39,0	69,3	127,1	101,4	117,6
1941.....	77,7	11,1	88,8	76,2	11,1	87,3	126,5	17,5	8,0	25,5	45,3	112,8	90,0	104,8
1942.....	71,9	8,5	80,4	67,8	8,5	76,3	110,6	34,6	5,4	40,0	71,0	116,3	92,8	110,9
1943.....	79,3	7,7	87,0	76,0	7,7	83,7	121,3	30,9	5,5	36,4	64,7	120,1	95,8	114,6
1944.....	87,3	6,8	94,1	92,5	6,8	99,3	143,9	29,1	8,1	37,2	66,1	136,5	108,9	128,4
1945.....	94,1	6,3	100,4	90,3	6,3	96,6	140,0	30,4	12,3	42,7	75,8	139,3	111,2	127,0
1946.....	99,6	5,9	105,5	101,1	5,9	107,0	155,1	13,7	9,6	23,3	41,4	130,3	104,0	120,7
1947.....	95,0	5,5	100,5	98,7	5,5	104,2	151,0	20,8	9,7	30,5	54,2	134,7	107,5	125,0
1948.....	89,7	5,1	94,8	88,6	5,1	93,7	135,8	35,3	12,8	48,1	85,4	141,8	113,2	129,0
1949.....	98,1	2,8	100,9	93,9	2,8	96,7	140,1	46,3	22,2	68,5	121,7	165,2	131,8	143,0
1950.....	108,6	2,4	111,0	94,0	2,4	96,4	139,7	53,2	24,2	77,4	137,5	173,8	138,7	149,6
1951.....	106,3	2,1	108,4	81,9	2,1	84,0	121,7	65,2	22,1	87,3	155,1	171,3	136,7	149,2
1952.....	93,6	1,9	95,5	82,1	1,9	84,0	121,7	70,6	21,8	92,4	164,1	176,4	140,8	154,6
1953.....	97,9	1,7	99,6	83,5	1,7	85,2	123,5	69,6	21,7	91,3	162,2	176,5	140,9	154,8

Tabell 22. Förbrukning per capita av smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953

	Smör kg	Margarin kg	Summa smör och margarin, kg	Hushålls-margarin kg	Summa smör och hushålls-margarin, kg	Relativ fördelning %	
						Smör	Margarin
1934/38	11,0	9,0	20,0	..	..	55,0	45,0
1938.....	10,9	9,3	20,2	..	..	54,0	46,0
1939.....	11,1	9,4	20,5	8,1	19,2	54,1	45,9
1940.....	13,9	6,1	20,0	4,6	18,5	69,5	30,5
1941.....	13,7	4,0	17,7	2,7	16,4	77,4	22,6
1942.....	11,8	6,2	18,0	5,4	17,2	65,6	34,4
1943.....	12,8	5,6	18,4	4,7	17,5	69,6	30,4
1944.....	14,9	5,6	20,5	4,4	19,3	72,7	27,3
1945.....	14,3	6,3	20,6	4,5	18,8	69,4	30,6
1946.....	15,8	3,4	19,2	2,0	17,8	82,3	17,7
1947.....	15,2	4,5	19,7	3,0	18,2	77,2	22,8
1948.....	13,5	6,9	20,4	5,1	18,6	66,2	33,8
1949.....	13,8	9,8	23,6	6,6	20,4	58,5	41,5
1950.....	13,6	10,9	24,5	7,5	21,1	55,7	44,3
1951.....	11,8	12,2	24,0	9,1	20,9	49,2	50,8
1952.....	11,7	12,9	24,6	9,8	21,5	47,6	52,4
1953.....	11,8	12,6	24,4	9,6	21,4	48,4	51,6

Tabell 23. Priser på smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953

	Riksnotering på smör öre/kg	Detaljpriser på		Margarinpris i % av smörpris (i detaljhandeln)
		smör öre/kg	margarin öre/kg	
1934/38	240	283	143	50,5
1938.....	269	311	160	51,4
1939.....	288	328	165	50,3
1940.....	325	369	224	60,7
1941.....	385	431	300	69,6
1942.....	405	455	300	65,9
1943.....	405	455	300	65,9
1944.....	405	455	293	64,4
1945.....	405	455	270	59,3
1946.....	405	455	270	59,3
1947.....	455	510	286	56,1
1948.....	455	520	300	57,7
1949.....	486	550	269	48,9
1950.....	495	560	260	46,4
1951.....	570	645	354	54,9
1952.....	587	669	384	57,4
1953.....	603	688	398	57,8

Detaljhandelspriset för margarin (tabell 23) utgjorde under förkrigsåren 50,5 procent av smörpriset; år 1950 hade motsvarande siffra sjunkit till 46,4 procent. Såsom har framgått av ovanstående, medförde den ändrade prisrelationen först icke någon förskjutning av konsumtionen mot margarin. Detta sammanhängde möjligen med att ändringen i prisrelationen genomfördes ungefär samtidigt som matfettsransoneringen släpptes. Under ransoneringstiden framstod smör för konsumenterna som den mer begärliga varan, och man ökade till en början i första hand smörkonsumtionen när såväl smör som margarin kunde köpas fritt.

År 1951 var matfettskonsumtionen per capita 24,0 kg, varav 50,8 procent utgjordes av margarin och 49,2 procent av smör. Sedan föregående år hade margarinkonsumtionen stigit med 12 procent, medan smörkonsumtionen hade reducerats med 13 procent. Konsumtionsökningen för margarin gällde huvudsakligen hushållsmargarin, varav förbrukningen steg från 7,5 till 9,1 kg. Den totala smörproduktionen uppgick till 108,4 milj. kg och exportöverskottet hade trots minskad produktion stigit till 24,4 milj. kg.

Margarinets frammarsch hade skett trots en minskning av prisspänningen mellan smör och margarin. Såväl smör- som margarinpriset höjdes kraftigt under 1951; höjningen för smör uppgick till 15 procent och för margarin till 36 procent. Margarinpriset utgjorde nu 54,9 procent av smörpriset och prisspänningen var mindre än före kriget. När matfettspriserna 1952 åter höjdes inträffade en liknande reaktion. Smörpriset steg denna gång nära 4 procent och margarinpriset över 8 procent, och prisspänningen mellan de båda produkterna minskades alltså ytterligare. Margarinpriset utgjorde därefter 57,4 procent av smörpriset. Trots den relativt starkare prishöjningen på margarin steg 1952 per capita konsumtionen av margarin till 12,9 kg eller med 6 procent, medan smörförbrukningen sjönk något. Margarinet svarade därmed för 52,4 procent och smöret för 47,6 procent av matfettsförbrukningen. Konsumtionsökningen för margarin hänförde sig uteslutande till hushållsmargarin; förbrukningen av bagerimargarin minskade samtidigt.

Under 1953 skedde mindre prishöjningar på såväl smör som margarin, men prisspänningen mellan de båda produkterna blev i stort sett oförändrad. Smöret hävdade detta år väl sin ställning i den svenska matfettsförbrukningen. Den totala per capita förbrukningen av matfett uppgick 1953 till 24,4 kg, varav smör svarade för 48,4 och margarin för 51,6 procent.

Beräkningar av produktionsutvecklingen för smör

Utredningen har med utgångspunkt i nedan angivna antaganden sökt göra vissa beräkningar om den framtida produktions- och konsumtionsutvecklingen för smör och margarin. Beräkningarna avser endast att ge en uppfattning om storleksordningen av de smöröverskott, som kan väntas uppstå vid gjorda antaganden och under i övrigt oförändrade förhållanden. Intensifieras t. ex. strukturrationaliseringen eller genomförs mera väsent-

liga förskjutningar i prisrelationen mellan smör och margarin, kan utvecklingen naturligtvis bli en helt annan.

Vid beräkningarna har följande antaganden gjorts.

1. Antalet mjölkkor
   a) stiger med 1 procent årligen;
   b) förblir oförändrat;
   c) minskar med 1 procent årligen.
2. Mjölkavkastningen per ko ökar med 1,5 procent årligen.
3. Fodermjölkförbrukningen stiger något.
4. Mjölkförbrukningen för andra ändamål än smörtillverkning förändrar sig endast i förhållande till befolkningsökningen.

Resultaten av prognosberäkningarna redovisas i tabell 24 på s. 86. Här nedan skall några korta kommentarer lämnas till de olika antaganden, som har legat till grund för beräkningarna.

1. Följande skäl kan närmast anföras för antagandet om ett oförändrat eller stigande kobestånd. I förhållande till förkrigstiden har kobeståndet kraftigt reducerats. Efter den produktionsomläggning, som har skett, kan man vänta att nedgången i kostammen särskilt vid de större gårdarna kommer att dämpas. För ett antagande om en utvidgning av kobeståndet kan åberopas, att den starka reduktionen har visat sig resultera i foderöverskott under goda foderår.

Det finns å andra sidan också skäl för antagandet, att kostammen fortsätter att minska. Minskningen av kobeståndet under 1940-talet berodde bl. a. på att åtskilliga jordbrukare fann det mera lönande att minska sin besättning och i stället utfodra den återstående besättningen intensivare. Det är sannolikt att denna tendens i framtiden kommer att göra sig mest gällande vid de mindre brukningsdelarna. Utvecklingen mellan 1949 och 1952 tycks tyda på en sådan utveckling; produktionsökningen vid de mindre gårdarna har under denna tid främst åstadkommits genom en intensifierad utfodring.

2. För mellankrigstiden beräknas den genomsnittliga stegringstakten i avkastningen per ko till 1,5 procent per år. Stegringstakten från 1938/39 till 1953/54 har beräknats till 1,2 procent per år. Den sistnämnda siffran representerar riksgenomsnittet, medan avkastningsstegringen i de enskilda besättningarna troligen har varit större. Orsaken till sistnämnda förhållande är, att under senare delen av 1940-talet och i början av 1950-talet reduktionen av kobeståndet har varit särskilt stark inom slättbygderna och vid det större jordbruket, vilket bl. a. har berott på spannmåls- och oljeväxtodlingens utbredning där och övergång till kreaturssvag drift. Denna utveckling har främst berört områden och storleksgrupper, där mjölkavkastningen per ko har varit högre än genomsnittet, vilket dämpat stegringstakten i riksgenomsnittet för avkastningen per ko.

Räknar man med fortsatt minskning av kostammen, är det ej osannolikt, att effekten därav på mjölkproduktionen åtminstone delvis kommer att motvägas av en ökad stegringstakt i avkastningen per ko. Utrymmet för en

ökning i produktionen per ko är nämligen fortfarande betydande. Produktionen per ko, räknad i 4-procentig mjölk, uppgick sålunda hos kontrollbesättningarna 1951/52 till ej mindre än 3 953 kg samtidigt som motsvarande siffra för övriga kor var endast 2 390 kg. Även om dessa siffror är något felvisande på grund av att kontrollen är relativt mer omfattande i södra Sverige än i övriga delar av landet, är skillnaden betydande. Bättre utfodring, fortsatt avelsarbete samt en tidigare utgallring av produktionssvaga kor kan väsentligt bidra till en utjämning. En minskning av kostammen vid de mindre gårdarna torde leda till en intensifiering av dessa åtgärder. Dessa skäl talar för en starkare stegringstakt i avkastningen per ko vid en minskning i kostammen än om denna skulle förbli oförändrad. Det bör dock påpekas, att en på grund av minskad arbetskraftstillgång försämrad individuell omvårdnad kan verka hämmande på avkastningsstegringen per ko.

3. Förbrukningen av fodermjölk har antagits öka något på grund av en beräknad ökad uppfödning av ungnöt till slakt. Inflytandet av denna post på slutresultatet är dock av underordnad betydelse.

4. I beräkningarna har smörproduktionen kommit fram som en restpost, sedan användningen av mjölk för direkt konsumtion och för annan tillverkning än smör avdragits.

Att restposten i beräkningarna har fått representera smörmjölk och att överskotten i mjölkproduktionen har uttryckts i smör innebär givetvis icke, att en del av mjölköverskottet icke kan bli exporterat i annan form.

Beräkningar om konsumtionsutvecklingen för smör och margarin

Det är för närvarande synnerligen vanskligt att genom statistiska efterfrågeberäkningar söka utröna matfettskonsumtionens framtida fördelning mellan smör och margarin. Detta beror framförallt på att det enda statistiska material, som finns om sambandet mellan prisändringar och förändringar i efterfrågan på smör och margarin i Sverige, är från 1920- och 1930-talen. Mycket talar för att den starka stegringen av inkomstnivån, förändringen i konsumtionsvanorna och den fortgående generationsväxlingen medfört, att detta samband nu är ett annat än tidigare. Tillämpas de på det gamla materialet beräknade relationerna exempelvis för 1952, erhålls en underskattning av margarinkonsumtionen med ej mindre än 29 procent samtidigt som smörkonsumtionen överskattas med 4 procent. När det gäller att uppskatta matfettskonsumtionens framtida fördelning mellan smör och margarin, är man därför i stort sett hänvisad till allmänna bedömningar.

Den svenska margarinförbrukningen har under de senaste åren ökat trots att margarinpriset höjts kraftigare än smörpriset. Häri kan spåras en tendens, som icke endast är utmärkande för vårt land. När margarinet först fördes i marknaden, var dess kvalitet betydligt sämre än för närvarande, och det betraktades av konsumenterna som något slags sämre ersättnings-

Tabell 24. Vissa beräkningar om den framtida produktions- och konsumtionsutvecklingen för smör

	Smörproduktion i milj. kg vid nedanstående antaganden (betr. övriga antaganden se s. 84)			*Smörkonsumtion* i milj. kg vid nedanstående antaganden	
	Koantalet stiger med 1 procent årligen; 1,5 procent avkastningsstegring	Oförändrat koantal; 1,5 procent avkastningsstegring	Koantalet minskar med 1 procent årligen; 1,5 procent avkastningsstegring	Margarinets andel i matfettskonsumtionen förskjuts i samma takt som från 1934/38 till 1953	Oförändrad relation mellan konsumtionen av smör och margarin
	1	2	3	4	5
1960/61	136	120	105	81	87
1965/66	168	137	109	77	88

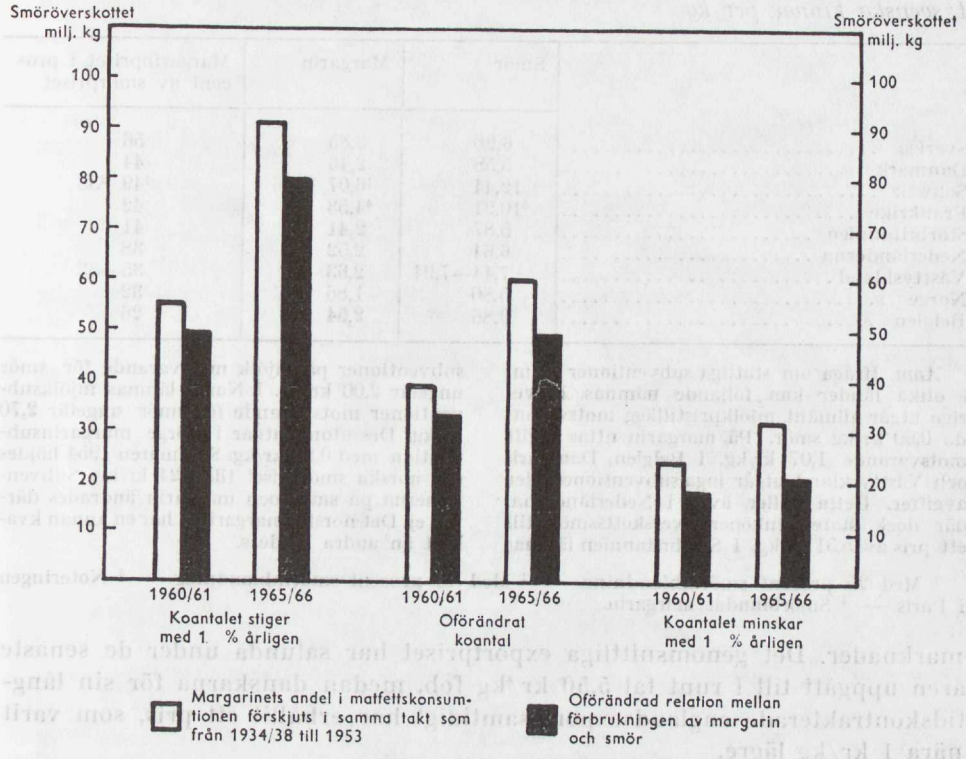
	Smöröverskott i milj. kg					
	1 kontra 4	1 kontra 5	2 kontra 4	2 kontra 5	3 kontra 4	3 kontra 5
1960/61	55	49	39	33	24	18
1965/66	91	80	60	49	32	21

medel för smör. Margarinets förbättrade kvalitet och generationsväxlingen bland konsumenterna har medfört, att allt flera betraktar margarin som en fullt acceptabel ersättningsvara för smör. Även en mindre prisskillnad mellan smör och margarin lockar nu många att övergå från smör- till margarinkonsumtion. Denna ändring i efterfrågestrukturen gör det också ytterligt svårt att förutsäga, hur matfettsförbrukningens fördelning mellan smör och margarin kommer att förskjutas vid en förändrad prisrelation mellan dessa varor eller vid en ändring av den genomsnittliga prisnivån för matfett med bibehållen prisrelation.

Förutsätter man oförändrad prisrelation mellan smör och margarin finns det skäl att anta, att margarinkonsumtionen även vid en fortsatt realinkomststegring kommer att öka på smörkonsumtionens bekostnad. Utgår man därvid från antagandet, att förskjutningen från smör till margarin kommer att ske i samma takt som från 1930-talet till 1953, blir margarinkonsumtionen 1960/61 99 milj. kg och smörkonsumtionen 81 milj. kg. För 1965/66 ger detta antgande en margarinförbrukning på 104 milj. kg och en smörförbrukning på 77 milj. kg. Förutsätter man å andra sidan, att smöret kommer att hålla sin ställning i matfettskonsumtionen, d. v. s. att relationen mellan smör och margarin i den totala matfettsförbrukningen kommer att vara oförändrad, blir margarinkonsumtionen 1960/61 93 milj. kg och smörkonsumtionen 87 milj. kg. År 1965/66 blir motsvarande siffror vid detta antagande 93 resp. 88 milj. kg.

Resultaten av de olika beräkningarna i fråga om produktions- och konsumtionsutvecklingen för smör och margarin, ställda mot varandra, redovisas i ovanstående tabell. Endast vid antagandet om en årlig minskning av koantalet med 1 procent och en oförändrad relation mellan förbrukningen

Diagram 4. Vissa beräkningar av smöröverskottet 1960/61 och 1965/66.

av smör och margarin, erhåller man ett i stort sett oförändrat smöröverskott. I samtliga övriga fall ger prognosberäkningarna en ökning av smöröverskottet.

Avsättningsmöjligheterna för smör i utlandet

Även om den exakta omfattningen av smöröverskotten icke kan anges på förhand, måste man tydligen räkna med att smörproduktionen under de kommande åren väsentligt kommer att överstiga det inhemska avsättningsutrymmet.

Smörexporten har alltsedan 1950 varit av betydande omfattning och har uppgått till 14 milj. kg 1950, 26 milj. kg 1951 och 13 milj. kg 1952 och 1953. De viktigaste avnämarländerna har tidigare varit Västtyskland och Schweiz, men under senare år har deras andel i exporten minskat och östeuropeiska länder i stället kommit att dominera. Bland övriga avnämarländer kan nämnas Kanada, Frankrike, Franska Marocko och Algeriet. Hittills har man i hög grad utnyttjat tillfälliga men ofta ur prissynpunkt gynnsamma exportmöjligheter. Därigenom har priser uppnåtts, som icke oväsentligt överstigit dem som skulle ha erhållits om exporten hade bundits fastare vid vissa

Tabell 25. Detaljhandelspriser på smör och margarin i olika länder våren 1954. I svenska kronor per kg

	Smör	Margarin	Margarinpriset i procent av smörpriset
Sverige	6,90	3,85	56
Danmark	5,58	2,46	44
Schweiz	12,44	[1]6,07 [2]4,76	[1]49 [2]38
Frankrike	[3]10,91	[4]4,53	42
Storbritannien	5,87	2,41	41
Nederländerna	6,64	2,52	38
Västtyskland	7,44—7,94	2,63	35—33
Norge	5,80	1,86	32
Belgien	9,86	2,54	26

Anm. Ifråga om statliga subventioner m. m. i olika länder kan följande nämnas. I Sverige utgår allmänt mjölkpristillägg motsvarande 0,60 kr/kg smör. På margarin uttas avgift motsvarande 1,07 kr/kg. I Belgien, Danmark och Västtyskland utgår inga subventioner eller avgifter. Detta gäller även i Nederländerna, där dock staten inköper överskottssmör till ett pris av 5,51 kr/kg. I Storbritannien lämnas subventioner på mjölk motsvarande för smör ungefär 2,00 kr/kg. I Norge lämnas mjölksubventioner motsvarande för smör ungefär 2,70 kr/kg. Dessutom utgår i Norge margarinsubvention med 0,20 kr/kg. Sommaren 1954 höjdes det norska smörpriset till 6,24 kr/kg. Subventionerna på smör och margarin ändrades därvid ej. Det norska margarinet har en annan kvalitet än andra länders.

[1] Med 25 procent smörinblandning. — [2] Med 10 procent smörinblandning. — [3] Noteringen i Paris. — [4] Smörblandat margarin.

marknader. Det genomsnittliga exportpriset har sålunda under de senaste åren uppgått till i runt tal 5,50 kr/kg fob, medan danskarna för sin långtidskontrakterade englandsexport samtidigt har erhållit ett pris, som varit nära 1 kr/kg lägre.

Förskjutningen mot ökad margarinkonsumtion gäller ej endast Sverige. Samma utveckling, med liknande konsekvenser för smörproduktionen, kan konstateras i flertalet europeiska länder, vilket med all tydlighet framgår av tabell 26. Vad som tidigare har anförts om anledningarna till förskjutningarna i den svenska matfettskonsumtionens fördelning på smör och margarin torde gälla även för andra länder. Man kan emellertid hävda att konsumtionen i åtskilliga av dessa länder ännu är så pass låg, att en rätt betydande utvidgning kan synas sannolik och att denna kan komma att gälla även smör. Häremot kan anföras, att prisspänningen mellan smör och margarin i de flesta andra länder dock är betydligt större än i Sverige. Uttrycks margarinpriset i procent av smörpriset är relationstalet för Sverige 56, för Danmark 44, för Storbritannien 41, för Norge 32, för Västtyskland 33 och för Belgien 26. En stark prisspänning verkar stimulerande på margarinkonsumtionen, och sedan margarinet vunnit ökat utrymme i kosten är en rubbning av dess ställning mindre sannolik. I de ledande europeiska exportländerna för smör — Nederländerna och Danmark — domineras den inhemska konsumtionen av margarin. Man har där i särskilt hög grad inriktat den inhemska matfettskonsumtionen på margarin och exporterar den dyrare varan smör. I Förenta Staterna har smörkonsumtionen sjunkit till drygt hälften av förkrigsförbrukningen samtidigt som margarinförbrukning-

Tabell 26. Konsumtionen av matfett per capita och år i olika länder före kriget samt 1949—1953. I kg

		Före kriget	1949	1950	1951	1952	1953
Belgien	Smör	8,1	11,1	10,7	10,8	11,3	11,4
	Margarin	6,7	7,3	7,4	7,8	8,3	8,5
	Summa	14,8	18,4	18,1	18,6	19,6	19,9
Danmark	Smör	8,3	4,2	4,8	7,2	8,0	8,4
	Margarin	21,5	13,0	14,2	16,9	17,6	18,2
	Summa	29,8	17,2	19,0	24,1	25,6	26,6
Nederländerna	Smör	5,6	3,3	2,6	2,8	2,5	2,8
	Margarin	7,1	14,1	17,0	16,8	17,7	18,5
	Summa	12,7	17,4	19,6	19,6	20,2	21,3
Storbritannien	Smör	10,9	6,3	7,6	6,6	4,9	6,0
	Margarin	4,5	8,1	7,6	8,5	8,8	8,1
	Summa	15,4	14,4	15,2	15,1	13,7	14,1
	Annat matfett	3,7	..	2,6	2,8	2,4	..
	Totalt	19,1	..	17,8	17,9	16,1	..
Sverige	Smör	11,0	13,8	13,6	11,8	11,7	11,8
	Margarin	9,0	9,8	10,9	12,2	12,9	12,6
	Summa	20,0	23,6	24,5	24,0	24,6	24,4
	Annat matfett	1,2	0,6	0,5	0,5	0,6	0,4
	Totalt	21,2	24,2	25,0	24,5	25,2	24,8
Västtyskland	Smör	8,8	..	6,0	6,3	6,5	6,4
	Margarin	6,1	..	7,8	9,4	10,5	11,7
	Summa	14,9	..	13,8	15,7	17,0	18,1
	Annat matfett	..	..	..	..	ca 1,5	..
	Totalt	..	..	..	..	ca 18,5	..
Förenta Staterna	Smör	7,4	4,8	4,8	4,4	3,9	3,9
	Margarin	1,3	2,6	2,8	2,9	3,5	3,7
	Summa	8,7	7,4	7,6	7,3	7,4	7,6
	Annat matfett	13,1	..	14,5	13,0	13,7	13,9
	Totalt	21,8	..	22,1	20,3	21,1	21,5
Kanada	Smör	14,5	10,7	10,7	9,6	9,4	9,5
	Margarin	—	2,6	3,1	3,4	3,3	3,3
	Summa	14,5	13,3	13,8	13,0	12,7	12,8

en har stigit väsentligt. En del av den tidigare smörkonsumtionen har här även ersatts av en vidgad konsumtion av olika matoljor. Prisspänningen mellan smör och margarin är i Förenta Staterna betydande, och den federala skatt på margarin, som tidigare utgick, har slopats för några år sedan. Också andra diskrimineringar av margarinet har upphävts i flertalet delstater. I Kanada rådde fram till 1949 försäljningsförbud för margarin, men sedan förbudet hävts fr. o. m. nämnda år har margarinet snabbt vunnit terräng.

I flera länder har man under de senaste åren sökt genom ett förbilligande av margarinet hålla levnadskostnaderna nere. En sådan politik står i kontrast mot den tidigare vanliga, vilken innebar att man medelst statliga åtgärder sökte stödja den inhemska mjölkproduktionen genom att minska prisspänningen mellan smör och margarin. I stället har man nu sökt att via export- och importpolitiken stödja den inhemska mejeriproduktionen.

De aktuella utvecklingstendenserna i olika länder antyder ökade svårig-

heter för smörexporten. Utvecklingen i det för Sverige viktiga avnämarlandet Västtyskland har medfört ett allt mindre utrymme för svenskt exportsmör. Under de senaste två åren har någon nämnvärd export dit icke kunnat ske. Möjligheterna att framdeles avsätta smör på andra marknader är svåra att bedöma; i åtskilliga länder har smörkonsumtionen reducerats på grund av ökad margarinförbrukning och i vissa fall har den inhemska smörproduktionen samtidigt utvidgats. Vår smörexport till Sovjetunionen har på senare tid varit rätt betydande. Huruvida exporten till detta land på längre sikt kan upprätthållas på nuvarande nivå eller utvidgas är emellertid ovisst. Eventuellt kan större kvantiteter avsättas på englandsmarknaden; man får dock därvid räkna med lägre priser än vad som hittills erhållits på övriga marknader. Några större överskott torde på längre sikt icke kunna avlastas på denna marknad — en betydande del av den engelska smörimporten är nämligen bunden genom långtidsavtal med samväldesländerna och Danmark. Särskilt Nya Zeeland har under de gångna åren ökat smörexporten betydligt.

2. Kött- och fläskproduktionen

Köttproduktionen i Sverige uppgick 1953/54 till 135 milj. kg och var därmed 17 milj. kg lägre än 1938/39. Av produktionen svarade utgallringen av kobeståndet för ungefär två femtedelar, uppfödningen av ungnöt till slakt för en femtedel och produktionen av kalv, varav huvuddelen utgörs av gödkalv, för ca en fjärdedel. Produktionsnedgången sedan förkrigstiden hänför sig främst till gödkalvsproduktionen, som sjunkit från 33 till 22 milj. kg.

Vår köttproduktion har under de senaste åren varit 10—15 milj. kg lägre än den inländska förbrukningen. Ett visst avsättningsutrymme finns sålunda inom landet för en ökad köttproduktion. Ifråga om utlandsmarknaden kan nämnas, att den internationella marknaden för kött är relativt begränsad och att priserna där uppvisar tämligen stora variationer.

En ökning av den svenska köttproduktionen torde endast komma ifråga genom en utvidgning av gödkalvsproduktionen och uppfödningen av ungnöt till slakt. En produktionsökning för kött vid oförändrat bestånd av mjölkkor kan dock ej väntas bli av större omfattning, och en överskottsproduktion på köttområdet synes tills vidare ej vara aktuell. Dessutom måste man räkna med, att den årliga utslaktningen av hästar så småningom kommer att avta. Detta kan väntas medföra en minskning av köttproduktionen med ca 5 milj. kg.

Vid en minskning av kostammen torde en del av de frigjorda foderresurserna, i första hand bete och grovfoder, med fördel kunna användas för uppfödning av ungdjur till slakt. För denna produktion kan användas redan befintliga byggnader och den lämpar sig på grund av den ringa arbetsåtgången rätt väl för de medelstora och större brukningsdelarna. Det

kan som exempel nämnas, att en minskning av kostammen med 5 procent skulle frigöra fodermedel, vilkas insats vid produktion av ungnöt till slakt skulle betyda ungefär 15 milj. kg kött. Den normala utslaktningen skulle dock samtidigt på grund av den lägre kostammen minska med 4 milj. kg, varför nettoökningen i köttproduktionen skulle bli 11 milj. kg. Mjölköverskottet skulle samtidigt i smör räknat reduceras med 10 milj. kg.

Som tidigare nämnts, är gödkalvsproduktionen betydligt lägre än före kriget. En orsak till denna nedgång torde ha varit, att bidrag av olika slag under de gångna åren knutits till mejerileveranserna, varigenom utfodringen av mjölk för gödkalvsuppfödning har framstått som mindre lockande. Eljest är gödkalvsproduktionen väl lämpad för mindre brukningsdelar. Den kräver nämligen personlig omsorg och noggrannhet. Förutsättningar synes sålunda föreligga för en utvidgad gödkalvsuppfödning. Det bör emellertid nämnas, att ökad mjölkanvändning för gödkalvsuppfödningen ej kan få någon större effekt på det totala mjölköverskottet. Sålunda skulle en ökning av gödkalvsproduktionen med 50 procent endast minska smöröverskottet med 3 milj. kg.

Fläskproduktionen har under de senaste åren kraftigt utökats. Man har beräknat, att den 1954/55 kommer att uppgå till 204 milj. kg. Därmed skulle den vara närmare 50 milj. kg större än före kriget. Det råder knappast tvekan om att fläskproduktionen ytterligare kan ökas. Minskas mjölkproduktionen kan de därigenom frigjorda arealerna överföras till odling av för fläskproduktion lämpliga fodermedel. I detta sammanhang bör särskilt framhållas, att tillgången till mejeriavfall ej längre anses utgöra en absolut förutsättning för fläskproduktionen. Sålunda torde mejeriavfall utan svårighet kunna ersättas av fisk- och köttmjöl och fläskproduktionen sålunda ökas oavsett tillgången på mejeriavfall. En ökning av fläskproduktionen vid minskad mjölkproduktion torde också kunna ske med små investeringar i byggnader, eftersom de då ledigblivna stallutrymmena kan tas i anspråk för detta ändamål.

Till stor del bedrivs smågris- och gödsvinsproduktionen vid skilda brukningsdelar. I synnerhet de större gödsvinsproducenterna köper i regel smågrisar. Smågrisuppfödningen kräver noggrann passning och bedrivs företrädesvis vid mindre brukningsdelar. En ökning av fläskproduktionen förutsätter sålunda att intresset för smågrisproduktionen ytterligare ökas vid dessa brukningsdelar.

Den svenska fläskkonsumtionen har under de senaste åren kraftigt ökat och i huvudsak absorberat produktionsstegringen. Någon ytterligare kraftigare ökning av den inländska konsumtionen kan näppeligen påräknas. Möjligen kan den inhemska förbrukningen något ökas genom en ytterligare förbättring av kvaliteten på fläsk genom en förskjutning av produktionen mot magrare vara. Vad beträffar avsättningsmöjligheterna för fläsk i utlandet, så har våra relativt begränsade överskott hittills förhållandevis lätt kunnat säljas. Fläskkonsumtionen i importländerna är stigande, och begränsade överskott torde även framdeles kunna avsättas.

3. Brödsädsodlingen

Den svenska brödsädsarealen omfattade vid sekelskiftet omkring 500 000 ha. Vid denna tid dominerade ännu rågen inom vår brödsädsodling och upptog ungefär fyra femtedelar av denna areal. Den totala brödsädsarealen ändrades icke nämnvärt fram till 1940-talet. Emellertid skedde under denna tid en markant förskjutning från råg- till veteodling. Under senare delen av 1930-talet svarade vetet sålunda för tre femtedelar av den sammanlagda brödsädsarealen. Höstveteareal en steg därvid från ca 75 000 ha 1901/05 till ca 230 000 ha 1936/40 medan motsvarande siffror för vårvete var 6 500 och ca 75 000 ha. Under senare delen av 1940-talet och i början av 1950-talet sjönk brödsädsarealen och låg flera år omkring 450 000 ha. Under 1953 och 1954 har ånyo en stark utvidgning skett och arealen uppgick under sistnämnda år till 583 000 ha. Vårveteareal en utgjorde härav 213 000 och höstveteareal en 220 000 ha medan rågen upptog 150 000 ha.

Samtidigt med ovan beskrivna utveckling har en kraftig ökning av arealavkastningen skett. Denna har från sekelskiftet stigit med nära 1,5 procent per år. Härav svarar övergången från rågodlingen till den högre avkastande veteodlingen för ungefär en tredjedel.

Medan odlingen av brödsäd har kännetecknats av en starkt stigande avkastning och numera på samma areal som vid sekelskiftet lämnar en ungefär 50 procent större produktion, har förbrukningen per capita starkt reducerats. Överflyttningen av konsumtionen till högförädlade livsmedel har medfört att konsumtionen av brödsäd nu endast uppgår till 100 kg per person och år mot ungefär 160 kg i medeltal 1896/1905. Den ovan skisserade utvecklingen har lett till att Sverige redan i slutet av 1930-talet blev nästan helt självförsörjande med brödsäd. Under de senaste åren har den svenska veteproduktionen väsentligt kommit att överstiga den inländska förbrukningen. En areal av samma omfattning som vid sekelskiftet eller 500 000 ha lämnar numera vid normal skörd en avkastning på närmare 1 200 milj. kg, en kvantitet som med 250 milj. kg överstiger den inländska förbrukningen. Såsom framgår av kapitel V, kan den stigande hektaravkastningen samt en ytterligare minskning av den inländska förbrukningen medföra, att överskottet från samma areal 1960/61 kan komma att uppgå till ca 350 milj. kg.

Av ovanstående framgår att redan en brödsädsareal av en för oss traditionell omfattning lämnar ett icke obetydligt överskott. Brödsädsodlingen är dessutom särskilt lämpad för mekanisering och i synnerhet på de medelstora och större jordbruken i slättbygderna har den ökat på bekostnad av odlingen av foderväxter till den arbetskrävande mjölkproduktionen. Som tidigare nämnts, kan vidare smöravsättningen på den internationella marknaden framdeles ytterligare försvåras och en ytterligare begränsning av vår mjölkproduktion därigenom aktualiseras. Det finns skäl att räkna med, att en del av den totala överskottsproduktionen mera permanent kommer att avse vete.

Ser man på avsättningsmöjligheterna för brödsäd föreligger en markant skillnad mellan vete och råg. Den internationella handeln med vete är mycket omfattande och har under de senaste åren uppgått till omkring 25 milj. ton. Av denna kvantitet går ungefär hälften till Europa. Vår världsdel utgör ett betydande underskottsområde och man torde kunna räkna med att även vid utvidgad europeisk produktion det europeiska importbehovet även på längre sikt normalt kommer att bli betydande.

För att stabilisera den internationella vetemarknaden kom 1949 ett internationellt veteavtal till stånd. I detta avtal deltog av de ledande exportländerna Förenta Staterna, Kanada och Australien samt på köparsidan de flesta importländerna. Enligt avtalet bestämdes export- resp. importkontingenter för olika deltagarländer. Exportländerna åtog sig att vid anfordran exportera sina kontingenter till det i avtalet fastställda maximipriset, medan importländerna på samma sätt förpliktade sig att vid anfordran importera sina kontingenter till det i avtalet fastställda minimipriset. Maximipriset fastställdes till 180 cents per bushel fob kanadensisk hamn (34,30 kr/dt fob). Den dominerande delen av försäljningarna kom under de följande åren att ske till maximipriset. Det oaktat var avtalet gynnsamt för importländerna, eftersom priserna vid de försäljningar, som skedde utanför avtalet, i regel låg ännu högre. När avtalet utlöpte sommaren 1953, hade läget emellertid förändrats. Visserligen höjdes i det nya avtalet, som gäller till sommaren 1956, maximipriset till 205 cents per bushel (39,00 kr/dt) men de försäljningar, som ägt rum inom avtalet, har verkställts till priser som betydligt understigit maximipriset och ofta legat icke långt ifrån minimipriset (29,50 kr/dt). De tidigare nämnda exportländerna deltar även i det nya veteavtalet, medan av importländerna Storbritannien har ansett det förmånligare att stå utanför avtalet. Sverige, som i det första veteavtalet deltog som importland, står nu ävenledes utanför.

Som framgår av vad i kapitel III sagts, har de internationella vetepriserna visserligen kraftigt reducerats under trycket av de stora överskottslager, som anhopats i Nordamerika. Detta torde emellertid vara en mera temporär företeelse — sedan ifrågavarande lager avvecklats finns det goda skäl att räkna med en stabilare prisutveckling på den internationella marknaden. Det finns i varje fall ej anledning att anta, att vetet på längre sikt kommer att uppvisa en ogynnsammare prisutveckling än andra jordbruksprodukter. Det kan därför synas rätt naturligt att för vår del koncentrera en väsentlig del av överskottsproduktionen till en produkt för vilken importbehovet på närliggande marknader är stort. Vidare torde den svenska veteodlingen ur produktionskostnadssynpunkt väl hävda sig vid en jämförelse med andra länder. Producentpriserna i olika länder 1953/54 har redovisats i tabell 27 s. 94. Det bör observeras, att det svenska vetepriset för 1954 års skörd kraftigt ha reducerats och att det, såsom framgår av denna tablå, hösten 1954 är ett av de lägsta i Västeuropa.

För råg är bilden en annan än för vete. Den internationella handeln med denna vara är relativt liten och uppgår till omkring 1 milj. ton årligen.

Tabell 27. Producentpriser på vete i olika länder hösten 1954

	Sv. kronor per dt	Index		Sv. kronor per dt	Index
Sverige	41,65	100	Schweiz	76,75	184
Danmark	[1]33,19	80	Storbritannien	[4]43,90	105
Frankrike	[2]50,66	122	Västtyskland	51,83	124
Nederländerna	35,07	84	Förenta Staterna	38,64	93
Norge	[3]65,43	157	Kanada	[5]27,52	66

[1] Notering på Köpenhamns börs.
[2] Av staten fastställt baspris 1954/55.
[3] Statens kornforretnings inköpspris 1954/55.
[4] Statligt garantipris 1954/55.
[5] Begynnelsebetalning för Northern 1 Fort William — Port Arthur eller Vancouver; slutlikvid sker vid produktionsårets slut. För 1952/53 låg slutlikviden ca 8 kr/dt över begynnelsebetalningen.

Dessutom har rågkonsumtionen i de viktigaste importländerna i Västeuropa visat en markant nedgång. I övrigt ligger de viktigaste rågkonsumerande länderna i Östeuropa och dessa har icke på länge importerat någon råg från andra områden. Rågpriserna har också under de senaste åren legat mycket lågt. Den begränsade internationella rågmarknaden reagerar dock rätt häftigt för växlingen i skördeutfallet i exportländerna. Ett dåligt skördeutfall i de större exportländerna kan, såsom skett hösten 1954, medföra, att priserna på råg under ett visst år tillfälligt kommer att stiga. Normalt måste man emellertid räkna med att avsättningsmöjligheterna för råg i regel kommer att bli tämligen små.

Sammanfattningsvis kan sägas, att med hänsyn till internationella avsättningsförhållanden en rätt betydande svensk veteodling kan bli fördelaktig för oss, medan man däremot icke ur avsättningssynpunkt kan förorda en större odling av råg än som motsvarar den inhemska förbrukningen. Frågan är emellertid hur stor veteodling som utan ofördelaktiga verkningar kan upprätthållas i vårt land. År 1954 har brödsädsarealen uppgått till 583 000 ha, varav 433 000 ha vete och 150 000 ha råg. Den starka utvidgningen av brödsädsodlingen har delvis åstadkommits genom att vårveteodlingen har utbretts till områden, där odling av detta sena växtslag kan innebära vissa risker. I många områden omfattar vetearealen över 15 procent av den totala åkerarealen. Åtskilliga jordbruk torde ha omkring 30 procent av sin areal besådd med vete, och man kan icke bortse ifrån, att en ensidig veteodling kan leda till en utbredning av växtsjukdomar. Emellertid får samtidigt beaktas, att veteodlingen har spritts till områden, där vete tidigare icke odlats i större omfattning, och att efter hand som växtförädlingen ställer nya sorter till förfogande denna odling kan komma att spridas ytterligare. Erfarenheterna från en veteodling av 1954 års omfattning är ännu för små för att man därav skall kunna dra några slutsatser om hur stor odling som i längden kan upprätthållas. Det synes emellertid ej osannolikt, att om avsättningsmöjligheterna så motiverar, en brödsädsodling på ca 600 000 ha

under vissa förutsättningar kan upprätthållas även under en följd av år. Vid nuvarande hektarskördar och inhemsk förbrukning skulle en sådan areal lämna ett exportöverskott på omkring 450 milj. kg.

4. Oljeväxtodlingen

När 1942 års jordbrukskommitté diskuterade frågan om smör och margarin var den svenska oljeväxtodlingen ännu av liten omfattning. Produktionen hade visserligen ökat betydligt under första hälften av 1940-talet, men oljeväxtarealen (exkl. oljelin) var 1945 endast 22 000 ha och produktionen motsvarade i margarin räknat 9,8 milj. kg. Därefter expanderade oljeväxtodlingen snabbt — redan 1948 var arealen uppe i 57 000 ha för att nå toppsiffran 167 000 ha år 1951. Sedan dess har emellertid odlingen minskat och den omfattade 1953 en areal av 76 000 ha motsvarande 42 milj. kg margarin. Produktionsnedgången sistnämnda år berodde dock till en del på en betydande utvintring. År 1954 har oljeväxtarealen (exkl. oljelin) uppgått till 97 000 ha.

En väsentlig del av den svenska oljefröproduktionen har under de gångna åren exporterats i form av frö och olja. Under nuvarande förhållanden har man ansett, att inblandningen av rapsolja i margarin av kvalitetsskäl bör uppgå till högst 50 procent. I verkligheten har inblandningen varit betydligt mindre. Det har nämligen ställt sig ekonomiskt gynnsamt för landet att hålla en lägre inblandningsprocent än 50, att utvidga exporten av inhemska oljor i motsvarande grad och att som ersättning importera bl. a. kokos- och valolja. Exporten har under flera år kunnat ske till priser, som väsentligt har överstigit de svenska. Sedan 1952 har dock utvecklingen svängt och de priser, som hösten 1954 kunde fås ut vid export, understeg odlarpriserna för 1954 års skörd med ca 15 procent.

Den fram till 1951 kraftiga utvidgningen av oljeväxtodlingen medförde vissa olägenheter. Oljeväxterna placerades ej alltid på ett lämpligt sätt i växtföljden och odlingen av dessa år efter år på samma jordar medförde särskilt i södra Sverige vissa växtsjukdomar samt utbredning av skadedjur. Å andra sidan besitter en mera begränsad odling av oljeväxter åtskilliga fördelar. Oljeväxterna utgör nämligen under sådana förhållanden en lämplig förfrukt, som väl kan inpassas i växtföljden. Oljeväxtodlingen är dessutom i vissa avseenden läglig ur arbetsfördelningssynpunkt.

I 1947 års riksdagsbeslut uttalades att statsmakterna tills vidare borde stödja en oljeväxtodling motsvarande upp till 10 milj. kg margarin. En utvidgning av odlingen utöver den angivna gränsen skulle bli beroende av den allmänna utvecklingen överhuvudtaget och på de erfarenheter, som i fortsättningen kunde vinnas om betingelserna för ifrågavarande odling. De gångna åren har visat, att förutsättningarna för oljeväxtodlingen i vårt land är ej oväsentligt bättre än vad man vid tiden för riksdagsbeslutet kunde förmoda. Genom odlingens utvidgning har också en betydande del av

råvarubehovet för margarintillverkningen under dessa år med fördel kunnat täckas med inhemsk vara.

Världsmarknadspriserna på vegetabiliska oljor har under de senaste åren sjunkit rätt betydligt. Därvid har dock de priser, som har erhållits vid export av svensk rapsolja, reducerats förhållandevis mindre än för andra vegetabiliska oljor. Sålunda har noteringen för kokosolja sjunkit från ca 2,30 kr/kg 1951 till ca 1,50 kr/kg hösten 1954, medan exportpriset för svensk rapsolja samtidigt nedgått från 2,40 kr/kg till ca 1,65 kr/kg.

Även om en del av oljeväxtskörden framdeles måste avsättas i utlandet till lägre priser än de inhemska, synes detta icke utgöra ett skäl för en begränsning av oljeväxtodlingen, så länge skillnaden mellan det inhemska priset och exportpriset ej överstiger motsvarande skillnad för andra exportprodukter. Avsättningsförhållandena för oljeväxterna synes för övrigt på längre sikt bli relativt goda särskilt med tanke på den tidigare nämnda ökningen av margarinkonsumtionen i olika europeiska länder. Utbudet av fetter och oljor på den internationella marknaden har hållits tillbaka på grund av konsumtionsökningen i de asiatiska överskottsländerna. Medan för åtskilliga andra jordbruksprodukter svårigheter kan uppstå att överhuvudtaget till någorlunda rimliga priser finna avsättning på utlandsmarknaden, är sådana avsättningssvårigheter mindre sannolika för oljeväxter även om man får räkna med att exportpriserna därvid kan bli lägre än för närvarande.

Vid diskussionen av smör- och margarinfrågan är en stabil inhemsk oljeväxtodling av betydelse icke minst med tanke på de beredskapspolitiska övervägandena. Så länge margarinproduktionen byggde på importerade fettråvaror var man angelägen om, att i en eventuell beredskapssituation en tillräcklig smörproduktion skulle finnas för täckning av befolkningens matfettsbehov. Visserligen tillverkas margarin i fredstid icke enbart av inhemsk olja men rent tekniska förutsättningar härför föreligger, om också margarinet i ett sådant fall i fråga om smaken avviker från det nu tillverkade. När oljeväxtodlingen 1951 var som störst, motsvarade den i margarin räknat 103 milj. kg och var därmed endast något lägre än den totala årliga svenska matfettsförbrukningen under krigsåren. I en eventuell ny avspärrningssituation är man sålunda ej längre huvudsakligen hänvisad till smör, utan matfettsbehovet kan i betydande utsträckning täckas genom inhemsk oljeväxtodling. Genom denna utveckling har beredskapssynpunkterna i sammanhanget fått en annan innebörd och upprätthållandet av en stor mjölkproduktion kan ej längre motiveras med försörjningsbehovet vid en eventuell avspärrning.

5. Sockerbetsodlingen

Sockerbetsarealen har under senare år överstigit 50 000 ha och var 1954 ej mindre än 59 000 ha. Vid normal skörd har en mycket betydande del av sockerförbrukningen inom landet kunnat täckas av socker utvunnet ur in-

hemska betor. Av odlingen faller över fyra femtedelar inom Malmöhus och Kristianstads län, där den omfattar ungefär 7 procent av den totala åkerarealen. Utanför Skåne odlas sockerbetor i Kalmar län och på Gotland, i Blekinge och södra Halland och på Östgötaslätten. En mindre odling förekommer också i Skaraborgs län.

I fråga om fordringar på klimat och jordmån är sockerbetan ett av våra mest krävande växtslag. Den är samtidigt vår högst avkastande gröda. Sockerbetsodlingen är vidare mycket arbetskrävande. Större och medelstora brukningsdelar måste anställa extra arbetskraft för gallringen under sommaren och för betupptagningen under hösten. Enligt nyligen verkställda undersökningar nedläggs vid odling av sockerbetor i genomsnitt närmare 450 arbetstimmar per ha, medan motsvarande siffra för höstvete är omkring 70 och för höstraps omkring 60 arbetstimmar. På senare tid har dock möjligheterna att nedbringa arbetsförbrukningen vid sockerbetsodlingen väsentligt utvidgats. För att minska gallringsarbetet har man i allt större utsträckning börjat övergå till s. k. enkornsfrö; härigenom sparar man omkring 20 procent av sommararbetet. År 1949 besåddes 8 procent av sockerbetsarealen med sådant frö; år 1954 hade procenttalet stigit till 34. Vidare har man sökt få fram uttunningsmaskiner, som skall kunna underlätta det manuella gallringsarbetet. Arbetet på detta område befinner sig dock ännu på experimentstadiet. Vid höstarbetet har maskinella betlossare allt mer kommit till användning. Vid betupptagningen hösten 1953 användes sådana på över två femtedelar av betarealen. Däremot är användningen av betupptagningsmaskiner ännu av liten omfattning. De kom 1953 till användning vid ungefär 11 procent av arealen. Efter hand som mekaniseringen fortskrider minskas behovet av arbetskraft. Samtidigt får man dock räkna med viss skördenedsättning genom skador och svinn.

Det svenska priset på socker översteg hösten 1954 priset på importvara med ungefär 50 procent, och skillnaden mellan inlands- och importpris är följaktligen större än för flertalet andra jordbruksprodukter. Denna betydande skillnad kan delvis förklaras med att sockerbetsodlingen, som förut nämnts, är särskilt arbetskrävande. Våra i förhållande till utlandet höga arbetslöner medför, att varje odling med stort arbetskraftsbehov blir belastad i konkurrenshänseende med utlandet. Vidare är världsmarknadspriserna på socker tämligen låga. Världsproduktionen av socker, varav rörsockret svarar för ungefär två tredjedelar och betsockret för en tredjedel, har ökat från omkring 25 milj. ton före kriget till 37 milj. ton 1953/54. Den europeiska produktionen har utvidgats från 6,6 till 10,0 milj. ton och den nord- och mellanamerikanska från 7,2 till 11,3 milj. ton. Den starka produktionsökningen medförde redan i början av 1950-talet ett starkt tryck på de internationella sockerpriserna. Det ledande exportlandet Kuba har därefter begränsat sin produktion från 7,2 milj. ton 1951 till 4,9 milj. ton 1953.

År 1953 träffades en internationell sockeröverenskommelse för att stabilisera den internationella marknaden på detta område. I avtalet deltar de

flesta export- och importländerna, dock icke Sverige. Avtalet syftar till att utan direkta ingrepp i prisbildningen eller något importtvång stabilisera priserna på socker. Exportländerna tilldelas exportkvoter, som beräknas med utgång från underskottsländernas uppskattade importbehov. Underskottsländernas införsel från icke medlemsstater får sedan ej vara större än under något av åren 1951—1953. Ett flertal dispensmöjligheter modifierar dock i viss mån denna bestämmelse. Exportländerna har ålagts att begränsa produktionen till att motsvara tillåten export, inhemsk konsumtion och en lagerkvantitet av 10—20 procent av årsproduktionen. Enligt avtalet skall tillämpas ett maximipris för råsocker av 4.35 cents/lb fas kubansk hamn och ett minimipris av 3,25 cents/lb (resp. 49,70 och 37,10 sv. kr/dt). Exportkvoterna skall höjas resp. sänkas när maximipriset överskrids resp. minimipriset underskrids under 15 dagar i följd. Efter en prisstegring skall man sålunda genom att öka exportkvoterna söka åstadkomma ett ökat utbud på den internationella marknaden. Analogt skall man vid prisfall söka begränsa utbudet för att åter höja prisnivån. Det har dock visat sig vara förenat med svårigheter att upprätthålla avtalets minimipris.

I ett flertal länder erhåller sockerbetsodlingen ett kraftigt stöd. Detta gäller, som förut nämnts, även Sverige. Gränsskyddet för socker är betydligt högre än för flertalet andra produktionsgrenar inom jordbruket. Emellertid torde relativt goda möjligheter finnas att i vårt land förbättra betodlingens konkurrensläge genom en rationalisering av såväl själva odlingen som sockerfabrikationen. Därvid aktualiseras frågan om en begränsning av odlingen till de områden, där betingelserna är lämpligast för sockerbetan. En koncentration av odlingen skulle bl. a. innebära icke obetydliga fördelar ur fabrikationssynpunkt.

Väsentliga skillnader föreligger mellan odlingsbetingelserna i de ledande sockerbetsdistrikten och i de s. k. ytterområdena. De sistnämnda utgörs främst av de områden, som levererar betor till sockerbruken i Linköping, Mörbylånga på Öland och Roma på Gotland. Som framgår av tabell 28, har odlingen i dessa områden på senare år omfattat 8—10 000 ha, varav od-

Tabell 28. Sockerbetsarealen i Sverige 1934—1954. I ha

	Totalt	Arealen i områden som levererar till sockerbruken i		
		Linköping	Mörbylånga	Roma
1934/38	51 819	2 573	2 792	3 122
1939/44	52 878	1 992	2 858	2 863
1945/49	50 900	1 812	2 908	2 297
1950/54	54 668	2 257	3 364	2 671
1950	54 428	2 935	3 144	2 530
1951	54 102	2 338	3 055	2 479
1952	54 146	1 998	2 991	2 766
1953	51 173	1 539	3 477	2 610
1954	59 489	2 475	4 154	3 172

Tabell 29. Hektarskörden av sockerbetor 1934—1953. I dt

	Hela riket	I odlingsdistrikten som levererar till sockerbruken i			
		Linköping	Mörbylånga	Roma	Övr. områden
1934/38	363	333	321	326	370
1939/44	348	288	289	246	361
1945/49	341	293	306	299	348
1950/53	342	268	287	288	353
1950	363	296	324	309	375
1951	320	230	271	225	333
1952	297	189	260	257	305
1953	390	357	294	359	399

lingen på Gotland och Öland har svarat för ungefär 5—6 000 ha. Av tabell 29 framgår, att hektarskördarna i ytterområdena har varit icke oväsentligt lägre än i övriga odlingsdistrikt.

Spörsmål i samband med sockerbetsodlingens framtida omfattning diskuteras närmare i kapitel XII.

6. Överskottsproduktionens bundenhet vid mjölk

De problem, som uppstår när totalproduktionen överstiger förbrukningen inom landet, har helt allmänt diskuterats i kapitel I. Därvid anfördes, att en sådan överskottsproduktion under vissa förutsättningar kunde anses som lönsam, även om överskottskvantiteterna måste avsättas i utlandet till lägre priser än de inhemska. Detta beror på att en mycket stor del av produktionsmedlen, särskilt i det mindre jordbruket, är bundna i produktionen och icke kan användas för annat ändamål. En sådan bundenhet föreligger generellt i fråga om byggnader och markanläggningar samt vid det mindre jordbruket även beträffande arbetskraften. För närvarande utgörs en väsentlig del av jordbrukets kostnader därför av sådana, som på kort sikt blir oförändrade, oavsett om produktionen ökar eller minskar. Detta utgör den väsentligaste orsaken till att produktionen i många fall ökas, även om försäljningspriset icke ger täckning för samtliga de kostnader, som genomsnittligt kan beräknas belöpa på densamma.

På grund av flera omständigheter är den nuvarande överskottsproduktionen delvis bunden till mjölk.

Även om större och medelstora jordbruk merendels har en rätt stor möjlighet till anpassning av sin produktion, medför dock jordens beskaffenhet och kravet på lämpliga växtföljder att en ganska betydande vallodling samt annan foderproduktion i regel måste bibehållas. Detta, jämte det i ladugårdsbyggnader investerade kapitalet, binder dessa jordbruk att uppehålla en mjölkproduktion av viss omfattning. I ännu högre grad föreligger en bundenhet till mjölkproduktionen vid det mindre jordbruket.

Det bör framhållas, att mjölkproduktionen är den mest arbetskrävande produktionsgrenen i jordbruket och att mjölkinkomsterna i högre grad än inkomsterna för någon annan jordbruksprodukt utgör ersättning för i produktionen nedlagt arbete. Vid de mindre jordbruken, som i förhållande till åkerarealens storlek har mycket arbetskraft, finns det därför ingen annan produktionsgren, som i samma utsträckning kan ge denna arbetskraft sysselsättning och inkomster. Jordbrukarna har visserligen möjlighet att delvis ersätta mjölkproduktionen med ägg-, smågris- och fläskproduktion eller att specialisera sig på odling av trädgårdsväxter, som också kan ge god sysselsättning åt arbetskraften. Utsikterna att med ekonomisk fördel genomföra sådana omläggningar är emellertid bl. a. beroende av avsättningsförhållandena för dessa produkter. Överskottsproduktion föreligger ju även för ägg och fläsk, och i fråga om trädgårdsalster är endast den begränsade inhemska marknaden att räkna med för avsättningen. Utrymmet på denna marknad ger knappast rum för någon större ökning av odlingsarealerna av trädgårdsväxter, även om konsumtionen kan väntas öka på lång sikt. Bristande kunskaper och erfarenheter i dessa produktionsgrenar medför också en betydande tröghet i övergången.

Slutligen och icke minst måste jordbrukarna i stora delar av landet, nämligen större delen av Norrland samt skogsbygderna i de sydligare områdena, främst inrikta sig på odling av vallar och andra foderväxter, som till allra största delen måste användas till mjölkproduktion.

En väsentlig nedskärning av mjölkproduktionen kan därför icke genomföras snabbt utan betydande förluster i form av oanvända produktionsmedel. Därtill kommer, som nämnts i annat sammanhang, att en prissänkning i syfte att minska mjölkproduktionen av nu nämnda orsaker på kort sikt i flertalet fall måste väntas få relativt liten effekt men däremot leda till en sänkt inkomst för småbruket. Å andra sidan är avsättningssvårigheterna för mejeriprodukter så stora, att en begränsning av mjölkproduktionen icke lämpligen bör uppskjutas längre än vad som kan bedömas berättigat med hänsyn till de här berörda produktionsekonomiska och sociala förhållandena. Det är nödvändigt, att detta beaktas såväl vid den fortsatta prisregleringen som vid genomförandet av rationaliseringsåtgärder av olika slag. Man måste bl. a. tillse, att man icke för en prispolitik inom landet, som lockar till ur samhällsekonomisk synpunkt icke försvarliga investeringar i denna produktionsgren.

Alternativa sysselsättningsmöjligheter

Åtgärder för att nedbringa mjölkproduktionen står i samband med vilka möjligheter det finns för befolkningen på särskilt de mindre brukningsdelarna att erhålla sysselsättning utanför jordbruket eller att utöka annan produktion inom detsamma.

Det kan då till en början konstateras, att de äldre åldersgrupperna är

starkt dominerande bland den förvärvsarbetande befolkningen inom jordbruket, och att denna dominans är särskilt framträdande vid de mindre brukningsdelarna. All erfarenhet visar, att det är mycket svårt att överflytta den äldre arbetskraften till nya yrken. En stor del av den arbetskraft, som är knuten till de mindre brukningsdelarna och sålunda är sysselsatt i mjölkproduktionen, saknar i stort sett möjligheter att byta yrke. I detta sammanhang bör dock nämnas, att antalet kreaturslösa småbruk ökat under senare år i såväl södra som norra Sverige. Detta torde delvis bero på att innehavarna av dessa brukningsdelar, som främst torde vara av karaktären stödjordbruk, kunnat finna ökad sysselsättning utanför den egna brukningsdelen, bl. a. i skogsbruket.

Möjligheterna för småbrukets arbetskraft att vid minskad arbetsinsats inom jordbruket finna kompletterande sysselsättning i någon hemindustri förefaller ej vara stora. Även om man i vissa trakter väl kunde tänka sig en utvidgad sysselsättning i sådan industri, är det ytterst tveksamt, om ifrågavarande verksamhet kan få någon större betydelse för lösningen av småbrukarnas sysselsättnings- och inkomstproblem. Däremot spelar anläggnings- och serviceverksamheten på landsbygden en mera betydande roll i detta sammanhang.

Mjölkproduktionen är, som tidigare nämnts, relativt arbetskrävande och det är ej lätt att finna något alternativ till denna, som i samma utsträckning kan ge den befintliga arbetskraften sysselsättning och inkomster. Detta gäller naturligtvis icke generellt. I södra och mellersta Sverige har sålunda småbrukare möjligheter att även ägna sig åt t. ex. fläsk- eller äggproduktion med delvis inköpt foder eller odling av arbetskrävande köksväxter. Som tidigare nämnts, kan någon mera betydande ökning av dessa produktionsgrenar dock knappast ifrågasättas med hänsyn till de begränsade avsättningsmöjligheterna. Smågrisuppfödningen, som spelar en viss roll i södra och mellersta Sverige, är uppenbarligen beroende av fläskproduktionens omfattning. I mellersta och norra Sveriges skogsbygder, vilka för närvarande svarar för över två femtedelar av den svenska mjölkproduktionen, har gödkalvsproduktionen visserligen förutsättningar att redan vid nuvarande brukningsstruktur komplettera mjölkproduktionen; en utvidgning av denna produktion kan emellertid endast bli av liten betydelse ur sysselsättnings- och inkomstsynpunkt och kan knappast medföra någon väsentlig minskning av mjölköverskottet. En ökning av gödkalvsproduktionen med 50 procent skulle medföra en minskning av smöröverskottet med endast 3 milj. kg. En större verkan för eliminering av mjölköverskottet skulle, som förut nämnts, erhållas genom ökad uppfödning av ungnöt till slakt. Denna är dock föga arbetskrävande och löser därför icke sysselsättningsproblemet samt lämpar sig på det hela taget icke för småbruket.

Enär alltså alternativa sysselsättnings- och inkomstmöjligheter vid de mindre brukningsdelarna i stor utsträckning saknas, måste man på kort

sikt, så länge dessa brukningsdelar består, vid en bedömning av mjölköverskottet räkna med arbetskraften som en i huvudsak fast kostnad. De rörliga kostnader, som belastar överskottsproduktionen, blir således låga i förhållande till totalkostnaderna.

Med tanke på avsättningssvårigheterna på mjölkområdet bör givetvis alla förefintliga möjligheter tillvaratas för att begränsa mjölkproduktionen genom utvidgning av någon alternativ produktion. Vidare bör beaktas möjligheterna att finna nya avsättningsområden för mejeriprodukter. Man kan dock icke räkna med, att någon mera betydande lindring av överskottsproblemet härigenom kan åstadkommas. Ett väsentligt bidrag till lösningen kan däremot ges genom att man vid strukturrationaliseringen skapar så stora brukningsenheter, att deras innehavare icke är bundna till en ensidig mjölkproduktion för att få full sysselsättning och tillräckliga inkomster. Så länge de mindre brukningsenheterna består, blir deras brukare tvungna att utnyttja alla produktionsmöjligheter för att överhuvudtaget kunna nå rimliga inkomster. Detta framgår bl. a. av att produktionens värde per hektar är betydligt större vid småbruken än vid de medelstora och större brukningsdelarna.

Incitament till ytterligare produktionsökning

Det finns stora latenta möjligheter till en produktionsökning. Särskilt vid småbruken kan utfodringen fortfarande i stor utsträckning förbättras. Det hemmaproducerade fodret är nu ofta av låg kvalitet och foderstaterna är ofta icke balanserade. Resultatet blir en relativt låg avkastning. Utbytet per enhet tillskottsfoder kan bli betydande om tillskottet samtidigt innebär en förbättring i näringsbalansen. Produktionen kan därför ganska snabbt ökas vid dessa brukningsenheter. Är överskottsproduktionen relativt liten kan den ofta avlastas på tillfälliga marknader, varvid fördelaktiga priser kan uppnås. När den blir mera betydande, måste man emellertid försöka säkra en kontinuerlig avsättning på bestämda marknader — i det nuvarande marknadsläget skulle man därvid troligen erhålla lägre genomsnittspriser.

Även om man för tillfället kan betrakta överskottsproduktionen av mejeriprodukter som samhällsekonomiskt lönande, bör det beaktas, att en ytterligare stegring av överskottet kan medföra, att exportpriset sjunker under de rörliga produktionskostnaderna.

Det bör understrykas, att den prissättning på mjölk, som i och för sig krävs för att befolkningen på de mindre brukningsdelarna skall uppnå en skälig inkomstnivå, i sig själv innebär incitament till en ökning av produktionen och till investeringar, som saknar berättigande om hänsyn tas till de framtida avsättningsmöjligheterna. Producenterna själva kommer ej direkt i kontakt med exportpriset. Deras produktionsplanering vägleds istället av det pris inkl. de bidrag de erhåller för sina mjölkleveranser. Ur producenternas synpunkt är det sålunda lönande att öka mjölkproduktionen så länge

marginalkostnaden är lägre än producentpriset (+ bidragen). Enär producentpriset (+ bidragen) kan vara ända till dubbelt så stort som exportpriset (övre Norrland), stimuleras produktionen att öka mer än vad som kan anses vara samhällsekonomiskt lönande.

Utredningen

I 1947 års riksdagsbeslut förutsatte man, att strukturrationaliseringen skulle genomföras på ett socialt varsamt sätt och utan en sänkning av inkomststandarden som påtryckningsmedel. Tvärtom skulle denna redan under övergångstiden höjas även för brukarna av mindre jordbruk. Den betydande överskottsproduktion, som har uppstått på jordbruksområdet sedan dessa riktlinjer fastställdes, kan emellertid, om avsättningsförhållandena blir ogynnsamma, komma att hota den uppnådda inkomstutjämningen och resultera i en sänkning av inkomstnivån. Svårigheterna accentueras av att överskottsproduktionen i hög grad är bunden till mjölk och mejeriprodukter, för vilka avsättningsförhållandena är särskilt besvärliga. Man har av dessa orsaker tvingats till att minska prisspänningen mellan smör och margarin, förutan vilken överskotten skulle ha varit mycket större.

I framtiden synes en försämring av avsättningsmöjligheterna i utlandet för smör vara sannolik. Ett läge kan då uppstå, där ett betydande smöröverskott endast kan avsättas till mycket låga priser, samtidigt som detta överskott ej kan begränsas genom en förskjutning av produktionen till andra produkter. Svårigheterna att i en sådan situation upprätthålla inkomststandarden för jordbruksbefolkningen överhuvudtaget och särskilt för arbetskraften vid de mindre brukningsdelarna kan bli mycket stora och medföra att det välfärdspolitiskt utformade jordbruksprogrammet icke kan fullföljas.

Utredningen har i kapitel I framhållit betydelsen av att överskottsproduktionen på jordbruksområdet begränsas genom en intensifierad strukturrationalisering. Överskottsproduktionen av smör och den utpräglade bundenhet, som vid nuvarande brukningsstruktur föreligger på detta område, understryker ytterligare de där anförda synpunkterna. Utredningen vill särskilt peka på vad som tidigare sagts om prisdifferentieringar och direkta bidrag till innehavare av mindre brukningsdelar. Dessa åtgärder stimulerar till nyinvesteringar i mjölkproduktionen, samtidigt som den skenbart förbättrade lönsamheten fördröjer strukturrationaliseringen. En avveckling av överskottsproduktionen av mejeriprodukter blir i väsentlig grad beroende av en strukturrationalisering som skapar så stora brukningsdelar, att deras innehavare icke är hänvisade till ensidig mjölkproduktion för att finna sysselsättning och att erhålla tillräckliga inkomster för sig själva och sina familjemedlemmar.

Även om strukturrationaliseringen går snabbt, kommer det emellertid att ta ett antal år innan den kan väntas få till effekt en mera väsentlig begränsning av överskottsproduktionen. Man måste sålunda under de närmaste åren

under alla förhållanden räkna med icke obetydliga smöröverskott. Omfattningen av dessa överskott blir, såsom framgick av de under punkt 1 i detta kapitel redovisade beräkningarna, i hög grad beroende av utvecklingen av den inhemska smörkonsumtionen. I den diskussion, som i fråga om smör- och margarinkonsumtionen fördes inom 1942 års jordbrukskommitté, fästes rätt stor vikt vid möjligheten att vid behov öka den inhemska smörförbrukningen genom en minskning av prisspänningen mellan smör och margarin. Smörförbrukningen borde i sådana fall, enligt kommitténs uppfattning, stimuleras genom att margarinpriset höjdes i förhållande till smörpriset. De förskjutningar i efterfrågestrukturen för smör och margarin, som har inträffat under efterkrigsåren, gör det dock sannolikt, att rätt starka prisförskjutningar krävs för att åstadkomma en sådan ökning av den inhemska smörkonsumtionen, att en mera avsevärd minskning i fråga om smöröverskottet erhålls. En höjning av matfettskostnaderna av den omfattning, som då skulle erfordras, skulle på ett ofördelaktigt sätt drabba bl. a. barnfamiljerna. Enligt utredningens åsikt bör man därför iaktta försiktighet när det gäller åtgärder, som leder till en ytterligare höjning av konsumenternas matfettskostnader. Mot bakgrunden av vad som tidigare anförts i detta kapitel anser utredningen å andra sidan, att man i nuvarande läge bör undvika sådana åtgärder, som kan leda till en ytterligare minskning av smörförbrukningen i landet. Av tidigare berörda skäl synes efterfrågestrukturen för smör och margarin redan vid oförändrade priser vara på väg att förskjutas mot ökad margarinkonsumtion. Det är naturligtvis svårt att bedöma effekten av en ändring av prisrelationen mellan smör och margarin, men det är icke osannolikt, att även en relativt begränsad ökning av prisspänningen kan resultera i en rätt stark förskjutning av förbrukningen från smör till margarin.

FEMTE KAPITLET

Vissa beräkningar angående konsumtions- och produktionsutvecklingen

Beräkningar av den framtida konsumtions- och produktionsutvecklingen måste bygga på ett flertal relativt osäkra antaganden, och beräkningsresultaten bör därför användas med försiktighet. Det är emellertid av betydande intresse att få åtminstone en ungefärlig uppfattning om de överskott på jordbruksområdet, som kan väntas föreligga under de kommande åren. Utredningen har på grund härav låtit göra vissa beräkningar om den väntade konsumtionen och produktionen av jordbruksprodukter i början av 1960-talet. Beräkningsresultaten och de antaganden beräkningarna bygger på redovisas i det följande.

Konsumtionen

Den realinkomststegring, som har ägt rum under de senaste decennierna, har icke resulterat i någon nämnvärd kalorimässig ökning i per capita konsumtionen. Detta beror främst på att vår konsumtionsstandard redan före kriget var synnerligen hög. Bidragande orsaker är också att tungt kalorikrävande arbete ersatts med lättare sådant och att befolkningsstrukturen förskjutits mot ett ökat barnantal. Konsumtionens sammansättning har emellertid ändrats genom att man successivt övergått från billigare vegetabiliska till dyrare animaliska livsmedel. Kaloriförbrukningen per capita 1960/61 har därför i beräkningarna antagits förbli i stort sett oförändrad. Däremot har man räknat med en ytterligare förskjutning av konsumtionen mot dyrare livsmedel. Att beräkna storleken av denna förskjutning är givetvis förenat med betydande vanskligheter. De elasticitetskoefficienter, som kan användas för ändamålet, bygger på material från 1920- och 1930-talen. Det är osäkert om de under nuvarande förhållanden rätt återspeglar reaktionerna vid en förskjutning i inkomsten. I fråga om t. ex. matfett är det tydligt, att en väsentlig ändring skett i efterfrågestrukturen (förskjutning mot ökad margarinkonsumtion); för denna varugrupp är ifrågavarande koefficienter följaktligen icke tillämpliga. För matfett har därför skilda konsumtionsalternativ ansetts böra tillämpas, vilka av utredningen närmare redovisats och motiverats i kapitel IV.

Utgångspunkten för prognosen har varit realinkomsten och konsumtionen av olika livsmedel år 1953. I fråga om realinkomsten har i beräkningarna

rent schematiskt antagits, att denna fram till 1960/61 kommer att stiga med 2,5 procent årligen. Prisrelationerna under 1953 har förutsatts gälla även under prognosåret.

För beräkning av totalkonsumtionen av olika livsmedel har använts en befolkningsprognos utförd av Hyrenius.[2] Enligt denna prognos beräknas totalbefolkningen 1960/61 till ca 7,3 miljoner.

I nedanstående tablå redovisas den under ovan angivna förutsättningar beräknade totalkonsumtionen av olika jordbruksprodukter 1960/61.

Tabell 30. Konsumtionen av vissa viktigare jordbruksprodukter 1953 och 1960/61 (prognos). I milj. kg

	1953	1960/61 prognos		1953	1960/61 prognos
Vete- och rågmjöl	538	498	Kött och fläsk	333	356
Matpotatis	840	827	därav kött	150	160
Socker och sirap (uttryckt i raffinad)	315	342	fläsk	183	196
Smör och margarin	177	194	Ägg	75	85

Jordbruksproduktionen

Enligt 1951 års jordbruksräkning uppgick åkerarealen till 3,65 milj. ha och var därmed 0,07 milj. ha lägre än enligt jordbruksräkningen 1944. I föreliggande beräkningar har antagits en lika stor årlig minskning av åkerarealen fram till 1960/61 som mellan 1944 och 1951. För detta år har sålunda räknats med en åkerareal på 3,57 milj. ha.

Tabell 31. Åkerjordens användning 1951—1953 och 1960 (prognos). I 1 000-tal ha

Växtslag	1951	1952	1953	1960 prognos
Brödsäd	420	452	520	525
Oljeväxter	191	149	87	100
Fodersäd	915	979	985	1 025
Trindsäd	24	22	23	20
Summa säd och oljeväxter	*1 550*	*1 602*	*1 615*	*1 670*
Potatis	124	129	129	130
Sockerbetor	54	54	51	45
Foderväxter[1]	1 722	1 669	1 636	1 525
Andra växtslag	24	23	22	25
Summa skördad areal	*3 474*	*3 477*	*3 453*	*3 395*
Träda	175	172	196	175
Summa åkerjord	*3 649*	*3 649*	*3 649*	*3 570*

[1] Vallväxter, säd till bete och grönfoder, foderrotfrukter.

[2] Hyrenius: Befolkning och samhälle, Stockholm 1951.

Fördelningen av åkerjorden på olika grödor anges i tabell 31. Som framgår därav, har för prognosåret räknats med en brödsädsareal av 525 000 ha, d. v. s. med ungefär samma areal som 1953. För oljeväxter har i beräkningarna upptagits en areal av 100 000 ha. Denna areal ger vid normalt utbyte en skörd som motsvarar över två tredjedelar av den aktuella inhemska förbrukningen av matnyttiga oljor.

För fodersäd har jämfört med 1953 räknats med en något större areal. Kornarealen har antagits till 215 000, havrearealen till 470 000 och blandsädsarealen till 340 000 ha. För sockerbetorna har räknats med en areal av 45 000 ha, medan potatisarealen antagits till 130 000 ha. I fråga om foderväxter har förutsatts en viss arealminskning, i första hand hänförlig till slåttervallarna.

Hektarskördarna 1960 (tabell 32) har uppskattats i enlighet med den i totalkalkylen tillämpade metoden, varvid beräkningarna baserats på skördeutvecklingen under åren 1921—1939 och 1948—1953. Avkastningen från betesvallar och betesängar har uppskattats till 1 990 resp. 570 foderenheter per ha. För ängshö har avkastningen angivits till 1 290 kg/ha.

Tabell 32. Normskördar 1953 och 1954 samt 1960 (prognos). I kg/ha

Växtslag	Normskördar 1953	Normskördar 1954	Prognos 1960	Växtslag	Normskördar 1953	Normskördar 1954	Prognos 1960
Höstvete	2 500	2 550	2 600	Ärter	1 650	1 650	1 700
Vårvete	2 000	2 150	2 300	Potatis	14 500	14 800	16 100
Höstråg	2 100	2 200	2 300	Sockerbetor	35 000	35 000	36 500
Korn	2 250	2 350	2 500	Foderrotfrukter	35 000	35 000	35 000
Havre	1 750	1 775	1 800	Vallhö	3 650	3 650	3 800
Blandsäd	2 075	2 150	2 100				

I tabell 33 redovisas den beräknade totalskörden 1960/61 uttryckt i skördeenheter.

Tabell 33. Skörden i miljoner skördeenheter vid normskörd 1953, 1954 och 1960 (prognos)

	1953	1954	1960 prognos
Brödsäd	1 148	1 348	1 272
Övrig spannmål	1 755	1 728	1 926
Oljeväxter	198	300	275
Summa	*3 101*	*3 376*	*3 473*
Potatis och rotfrukter	1 050	1 091	1 039
Hö och halm	2 887	2 920	2 996
Blast	92	102	82
Summa	*4 029*	*4 113*	*4 117*
Bete och grönfoder	2 500	2 500	2 320
Totalt	*9 630*	*9 989*	*9 910*

Tabell 34. Skörden av olika produkter vid normskörd 1953, 1954 och 1960 (prognos). I milj. kg

	1953	1954	1960 prognos
Brödsäd	1 148	1 348	1 272
Rapsfrö m. m.	99	150	138
Fodersäd	1 918	1 886	2 098
Trindsäd	37	41	34
Potatis	1 876	1 817	2 093
Sockerbetor	1 792	2 068	1 642
Foderrotfrukter	1 323	1 194	1 050
Vallhö	4 299	4 284	4 370

Som förut nämnts, har man för 1960/61 räknat med en minskad åkerareal. Skörden detta år blir därför något lägre än normskörden 1954 eller 9 910 milj. skördeenheter. I fråga om användningen av denna skörd har antagits, att brödsädsöverskottet icke till någon del kommer att utfodras. Den för animalieproduktionen disponibla inhemska fodertillgången utgör då prognosåret 7 287 milj. fe, varav 4 967 utgörs av stallfoder och 2 320 milj. fe av bete. Det antas vidare, att 80 milj. kg oljekraftfoder kommer att importeras för att tillgodose behovet av proteinrikt kraftfoder för balansering av foderstaterna. Dessutom räknas med en import av 50 milj. kg majs. För djurskötseln finns sålunda under prognosåret sammanlagt tillgängliga 5 109 milj. fe stallfoder vartill kommer, som ovan nämnts, 2 320 milj. fe av bete.

I fråga om fördelningen av foderförbrukningen och animalieproduktionen har följande antagits. Hästbeståndet kommer med all sannolikhet att minska ytterligare. Vid beräkningarna har använts en inom jordbrukets utredningsinstitut gjord prognos, enligt vilken hästbeståndet 1960 kommer att uppgå till 220 000. Vidare har man räknat med ett oförändrat nötkreatursbestånd samt en årlig avkastningsstegring per ko med 1,5 procent. Mjölkproduktionen 1960/61 uppgår då till 4 742 milj. kg (exkl. fodermjölk). Köttproduktionen har beräknats öka med 7 milj. kg på grund av ökad uppfödning av ungnöt till slakt. Fläskproduktionen har antagits motsvara den för prognosåret beräknade inhemska förbrukningen, medan ett mindre överskott beräknats för ägg. Den på ovan angivna sätt beräknade animalieproduktionen framgår av tabell 35.

Produktionen kontra konsumtionen prognosåret 1960/61

Enligt föreliggande beräkningar kommer 1960/61 att föreligga ett veteöverskott av 385 och ett rågöverskott av 28 milj. kg. För övriga vegetabilier, med undantag för socker och oljeväxter, motsvarar den beräknade produktionen den inländska förbrukningen. Produktionen av sockerbetor svarar vid den antagna arealen (45 000 ha) mot ungefär 75 procent av den väntade sockerkonsumtionen. Ca 100 milj. kg råsocker skulle alltså behöva importeras 1960/61. Den antagna arealen oljeväxter ger vid den beräknade hek-

tarskörden en produktion, som motsvarar över två tredjedelar av den nuvarande förbrukningen av fetter och oljor vid margarintillverkningen. Hur mycket fetter och oljor som behöver importeras blir beroende av de antaganden man gör om den framtida fördelningen av matfettskonsumtionen mellan smör och margarin.

Beträffande fördelningen av matfettskonsumtionen mellan smör och margarin används i det följande två alternativ. I alternativ I har antagits att förskjutningen i matfettskonsumtionens sammansättning kommer att ske i samma takt som från 1930-talet till 1953. Detta alternativ ger 1960/61 en smörkonsumtion av 81 milj. kg. I alternativ II förutsätts, att smöret kommer att hålla sin nuvarande relativa ställning i matfettskonsumtionen — smörkonsumtionen blir då 87 milj. kg 1960/61. Margarinförbrukningen inom landet blir 99 milj. kg vid alternativ I och 93 milj. kg vid alternativ II. Vid alternativ I måste man sålunda räkna med en nettoimport av oljeråvaror motsvarande i olja ungefär 30 milj. kg. Vid alternativ II är motsvarande siffra 25 milj. kg. I beräkningarna har dock antagits, att olja av inhemskt oljefrö kommer att inblandas vid margarintillverkningen med 35 procent och att en del av den inhemska oljefröskörden sålunda skall exporteras.

Tabell 35. Produktionen kontra konsumtionen av olika jordbruksprodukter 1960/61. I milj. kg

	Produktion	Konsumtion	Överskott (+) eller underskott (−)
Vete	1 042	[1] 657	+ 385
Råg	230	202	+ 28
Socker (räknat i råsocker)	263	360	− 97
Oljefrö[2]	138	Alt. I[3] 72	+ 66
		Alt. II[3] 68	+ 70
Smör	120	Alt. I 81	+ 39
		Alt. II 87	+ 33
Ägg	90	85	+ 5
Kött	142	160	− 18
Fläsk	196	196	± 0

[1] Inklusive utsäde, lagringsförluster och avrens.
[2] 9 procent vattenhalt.
[3] Vid inblandning i margarin av olja av inhemskt oljefrö med 35 procent.

För produkter, som icke har upptagits i ovanstående tablå, räknas med att produktionen kommer att motsvara förbrukningen.

I ovanstående beräkningar har, såsom nämnts, antagits ett oförändrat koantal. Detta antagande är givetvis av stor betydelse för fördelningen av överskottet på olika produktionsgrenar under prognosåret 1960/61. I kapitel IV har utredningen i ett alternativ räknat med en minskning av koantalet med 1 procent årligen. En sådan nedgång i koantalet skulle betyda en minskning av smöröverskottet med 15 milj. kg. Samtidigt skulle givetvis ökade överskott uppstå för andra produkter. Exempelvis skulle då veteöver-

skottet kunna öka från 385 milj. kg till ca 500 milj. kg eller ett överskott av fläsk på ca 25 milj. kg uppstå, samtidigt som köttproduktionen genom ökad uppfödning av ungnöt till slakt trots det mindre kobeståndet skulle hållas oförändrad.

I beräkningarna har vidare förutsatts, att brödsädsöverskottet kommer att exporteras. Huruvida denna export kommer till stånd eller om motsvarande kvantiteter i stället helt eller delvis blir använda till animalieproduktion, beror givetvis på de framtida avsättningsmöjligheterna för olika produkter.

Det kan nämnas, att de angivna överskotten på olika produkter 1960/61 svarar mot produktionen på ungefär 15 procent av den för detta år beräknade jordbruksarealen. Det bör observeras, att de här redovisade prognoserna gäller under förutsättning av normal skörd.

SJÄTTE KAPITLET

Förhållandena i de mera utpräglade jordbruksbygderna som underlag för prisstödets avvägning

Avvägningen av prisstödet enligt 1947 års riksdagsbeslut

I samband med redogörelsen för 1947 års riksdagsbeslut nämndes i kapitel I, att man enligt detta beslut skulle avväga prisstödet med hänsyn till förhållandena vid rationellt drivna gårdar i storleksgruppen 10—20 ha. Man hade nämligen ansett, att en sådan avvägning av prisstödet innebar ett skäligt hänsynstagande till de faktiska förhållandena inom jordbruket och till önskemålet att jordbruksbefolkningen skulle uppnå likställighet i inkomsthänseende med jämförliga befolkningsgrupper. Beslutet i denna del byggde i huvudsak på följande övervägande inom 1942 års jordbrukskommitté.

Det prisstöd, som det allmänna skulle lämna jordbruket, ansågs varken kunna eller böra vara sådant att full lönsamhet bereddes samtliga befintliga brukningsdelar, sålunda även de brukningsdelar, som hade de sämsta naturliga och strukturella produktionsförutsättningarna eller där resultatet av jordbruksdriften var av liten betydelse för brukarens inkomstnivå. Stödet skulle dock utformas så, att vid varje särskild tidpunkt åtminstone större delen av den i jordbruket sysselsatta arbetskraften kunde uppnå en skälig inkomstnivå. Detta innebar, att man på kortare sikt vid bestämmandet av jordbruksstödets storlek fick utgå från jordbrukets förhandenvarande struktur och rationaliseringsgrad i övrigt. Emellertid kunde dessa faktorer ej betraktas som konstanta. Man ansåg det bl. a. riktigt att vid bestämmandet av jordbruksstödets storlek på längre sikt beakta resultaten av den fortgående strukturrationaliseringen.

När det gällde att mera konkret ange rationaliseringsgraden hos de brukningsdelar, som genom stödet skulle beredas full lönsamhet, framhölls, att det med hänsyn till en mängd olika faktorer icke var möjligt att uppställa detaljerade normer för den åsyftade rationaliseringsgraden (exempelvis ifråga om areal, avkastning, arbetsförbrukning o. s. v.) Ett på sådant sätt beskrivet jordbruk skulle ju bli en ren konstruktion, som kanske endast i ett fåtal fall i samtliga avseenden hade sin motsvarighet i verkligheten. I praktiken är självfallet endast summan av alla de på lönsamheten inverkande faktorerna av betydelse. Brister i vissa avseenden kan sålunda uppvägas av att rationaliseringsgraden i andra avseenden är relativt hög.

1942 års jordbrukskommitté konstaterade på grundval av särskilda undersökningar, att en markerad skillnad förelåg i fråga om rationaliseringsgraden mellan jordbruk i olika storleksgrupper. Denna olikhet förklarades huvudsakligen därav, att de mindre jordbruken ej kunde utnyttja arbetskraften lika effektivt som de medelstora och större samt att byggnadskostnaderna vid de mindre jordbruken var oproportionerligt stora. Som nämnts i kapitel I, tydde vissa av professor Nanneson gjorda undersökningar på att man först ifråga om storleksgruppen 20—30 ha kunde säga, att önskemålen genomsnittligt var uppfyllda i fråga om ett effektivt utnyttjande av arbetskraften och anordnandet av jordbruksdriften på ett tillfredsställande sätt. Jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha syntes även ur andra synpunkter representera en i och för sig önskvärd jordbrukstyp. Detta gällde framför allt ur familjebildnings- och arbetskraftssynpunkt.

Jordbrukskommittén konstaterade emellertid, att jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha och däröver liggande storleksgrupper utgjorde en procentuellt ganska ringa del av samtliga brukningsdelar. Utgick man vid prissättningen på jordbrukets produkter från driftsresultaten vid jordbruk i denna storleksgrupp, skulle detta innebära, att endast en mindre del av den egentliga jordbruksbefolkningen skulle kunna driva jordbruk med full lönsamhet. De topografiska förhållandena ansågs vidare i stor utsträckning lägga hinder i vägen för förvandling av de mindre brukningsenheterna till dylika jordbruk, och även där en sådan förvandling i och för sig var möjlig, ansågs den ofta ta relativt lång tid i anspråk. Även om man sålunda var på det klara med de fördelar ifrågavarande jordbrukstyp erbjöd ur såväl driftsekonomisk som arbetskrafts- och familjebildningssynpunkt, kunde man enligt kommitténs uppfattning under avsevärd tid framåt icke tänka sig att i praktisk jordbrukspolitik lägga denna till grund för avvägningen av prisstödet.

Kommittén framhöll å andra sidan, att fordringarna icke kunde ställas lägre än vad som utgjorde rimlig rationaliseringsgrad inom den storleksgrupp, till vilken flertalet av de jordbruk hörde som under senare tid ansetts hänförliga till familje- eller bondejordbruk. Härvid avsågs storleksgruppen 10—20 ha. Inom denna grupp och större storleksgrupper låg två tredjedelar av åkerjorden. Genom att avväga det statliga jordbruksstödet med hänsyn till behovet för jordbruken i nyssnämnda grupp skulle man tillgodose önskemålen, att åtminstone större delen av jordbruket kunde uppnå en någorlunda skälig inkomstnivå och att prisstödet skulle avvägas efter behovet för jordbruk av en viss, ej alltför låg rationaliseringsgrad.

Jordbrukskommittén förordade därför, att statsmakterna skulle avväga prisstödet för jordbruket så, att det skulle syfta till att bereda full lönsamhet för jordbruk, som i storlek motsvarar genomsnittet i storleksgruppen 10—20 ha och som fyller rimliga anspråk ifråga om arronderingen och de fasta anläggningarnas beskaffenhet. Det angavs vidare, att man vid bedömningen av det erforderliga stödets storlek för jordbruket i skogsbygderna även borde beakta avkastningen av den egna skogen och inkomsten

från skogskörslorna. De jordbruk, som med hänsyn till storlek och beskaffenhet i övrigt var av den rationaliseringsgrad, som sålunda enligt jordbrukskommitténs uppfattning skulle tas till utgångspunkt vid avvägningen av prisstödet åt jordbruksnäringen, benämndes *basjordbruk*.

Som nämnts i kapitel I, skulle prisstödet avvägas med hänsyn till vad som med ledning av faktiska driftsresultat kunde beräknas bli behövligt för att bereda lönsamhet åt jordbruk, som till storleken motsvarade genomsnittet i storleksgruppen 10—20 ha. I detta syfte skulle man på grundval av räkenskapsmaterial från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning utföra s. k. typjordbrukskalkyler. Följande fordringar skulle enligt kommittén ställas på de jordbruk, vilkas driftsresultat skulle bilda underlaget för dessa kalkyler.

1. Med avseende på ägoformen m. m.: ej påfallande olämplig arrondering;
2. Med avseende på jordens beskaffenhet: ej påfallande dålig jord;
3. Med avseende på åkerfältens beskaffenhet: relativt stenfria och i erforderlig grad täckdikade (sålunda ej genom öppna tegdiken sönderstyckade) åkerfält;
4. Med avseende på ägosammansättningen: en för ortens förhållanden lämplig ägosammansättning av åker, betesmark och skogsmark (någorlunda normal skogsmarksareal);
5. En produktionsinriktning, som är någorlunda normal för orten.

Kommitténs ovan anförda synpunkter godkändes, som tidigare nämnts, i huvudsak vid frågans behandling i regering och i riksdag. Departementschefen diskuterade i prop. 75/1947 även kommitténs uttalanden beträffande möjligheterna att framdeles ta förhållandena vid jordbruk i storleksgruppen 20—30 ha som utgångspunkt för prisavvägningen och anförde därvid bl. a. (s. 137):

»I fråga om den rationaliseringsgrad, som bör läggas till grund för avvägningen av prisstödet, har kommittén vidare uttalat, att man i princip för södra och mellersta Sveriges slättbygder bör eftersträva en höjning av anspråken på jordbrukets yttre rationalisering därhän, att man på lång sikt vid prisavvägningen skall utgå från lönsamhetsgraden vid jordbruk i storleksgruppen 20—30 hektar, men att man i övriga delar av landet även på lång sikt bör tänka sig att avväga jordbrukstödets storlek efter behovet för något mindre brukningsdelar. Denna kommitténs uppfattning om den utveckling, som bör eftersträvas i slättbygderna, står i samband med kommitténs uppfattning om önskvärdheten av att de egentliga bondejordbruken, där förutsättningarna därför finnas, mera allmänt skola bliva av sådan storlek, att de kunna utgöra s. k. tvåfamiljsjordbruk.

I viss mån delar jag kommitténs uppfattning om fördelarna med tvåfamiljsjordbruken. Särskilt synes det uppenbart, att möjligheterna att bereda arbetskraften ordnad ledighet och semester äro väsentligt större å dessa brukningsdelar än å de mindre jordbruken. Detta gäller dock endast under förutsättning att den för skötseln av dessa beräknade arbetskraften verkligen finns tillgänglig. Man får emellertid ej bortse från att det här föreligger ett betydande osäkerhetsmoment och att brukarna med hänsyn till svårigheterna att lösa arbetskraftsfrågan kunna komma att draga sig för en utvidgning av brukningsdelarna, som skulle medföra att de i en helt annan grad än tidigare bleve beroende av lejd arbetskraft. Även om jag anser det önskvärt, att utvecklingen i slättbygderna åtminstone i viss ut-

sträckning skall gå i den av kommittén angivna riktningen, kan man därför enligt min uppfattning knappast räkna med att detta skall ske i sådan omfattning eller så snabbt, att man nu kan förutsäga, om eller när en höjning av den storleksgrupp, som skall ligga till grund för avvägningen av det allmänna prisstödet, skall kunna ske i slättbygderna.»

Urvalet av gårdar till den jordbruksekonomiska undersökningen enligt typjordbrukskommitténs förslag

I februari 1951 uppdrog Kungl. Maj:t åt lantbruksstyrelsen och statens jordbruksnämnd att gemensamt och efter samråd med jordbrukets utredningsinstitut bl. a. utreda frågan om de ändringar i metodiken för den jordbruksekonomiska undersökningen, som kunde befinnas påkallade med hänsyn till att undersökningsresultaten skulle användas för uppgörande av typjordbrukskalkyler. För detta arbete tillsattes en särskild delegation, den s. k. typjordbrukskommittén, som i april 1952 avgav betänkande. En omläggning av den jordbruksekonomiska undersökningen i huvudsaklig överensstämmelse med typjordbrukskommitténs förslag beslöts sedermera av 1953 års riksdag.

Typjordbrukskommittén diskuterade i sitt betänkande möjligheterna att i den jordbruksekonomiska undersökningen utvälja gårdar med en viss rationaliseringsgrad. Rörande de metoder, som härvid kunde komma i fråga, uttalade kommittén följande[1]:

»De vid en stickprovsundersökning uttagna undersökningsobjekten kunna uttagas på två principiellt olikartade sätt. Vid ett s. k. sannolikhetsurval är uttagningen automatisk och varken undersökningsledningen eller undersökningsobjekten själva ha någon möjlighet att påverka urvalets sammansättning. Endast vid sådana s. k. samplingsundersökningar kunna på den statistiska teorin grundade uttalanden angående undersökningsresultatens precision göras. Vid de s. k. partialundersökningarna sker uttagningen ej enligt ovannämnda slumpmässiga grunder. Ofta utföres undersökningar av den sistnämnda typen genom konstruktion av en miniatyrpopulation, som i vissa kända hänseenden överensstämmer med totalpopulationen. Några bestämda uttalanden om i vilken utsträckning sådan överensstämmelse även föreligger i andra avseenden, kunna dock ej göras. Värdet av partialundersökningar, som i regel tillgripas när förutsättningar för samplingsundersökningar saknas, beror naturligtvis i första hand på undersökningsledningens omdöme och sakkunnighet.»

Typjordbrukskommittén ansåg, att uttagningen ej kunde göras slumpvis eftersom man i sådant fall måste räkna med alltför stort bortfall främst av gårdar med mindre rationell drift och mindre skickliga driftsledare. Man var alltså av den uppfattningen, att uttagningen av gårdar måste ske med hänsyn till möjligheterna att överhuvudtaget erhålla medverkan från jordbrukarnas sida. Kommittén uttalade vidare, att de gårdar, som skulle delta i den jordbruksekonomiska undersökningen, ingående skulle granskas av den centrala ledningen för undersökningen inom varje län. Man förutsatte, att representativa undersökningar av olika indikatorer på rationaliseringsgraden efter hand skulle komma till stånd.

[1] Den jordbruksekonomiska undersökningen, SOU 1952: 41, s. 65.

Slutresultatet av typjordbrukskommitténs överväganden blev, att urvalet av gårdar måste ske lokalt på liknande sätt som dittills hade varit fallet, dock med beaktande av att urvalet ur geografiska med flera synpunkter skulle bli mera tillfredsställande.

Förhållandena i de mera utpräglade jordbruksbygderna i södra och mellersta Sverige

De mera utpräglade jordbruksbygderna i södra och mellersta Sverige kan sägas omfatta Skåne—Hallands slättbygder, mellanbygden i Skåne, slättbygderna i Blekinge och södra Kalmar län, Öland och Gotland, Östgötaslätten och Vänerslätten, Värmlands läns slättbygd samt Mälar- och Hjälmarbygden (i det följande kallat för slättbygdsområdet).[1] Inom ifrågavarande område finns enligt 1951 års jordbruksräkning 62 procent av samtliga brukningsdelar över 10 ha och 52 procent av samtliga brukningsdelar inom storleksgruppen 10—20 ha. Slättbygderna inrymmer av den totala åkerarealen vid jordbruk över 10 ha 71 procent och av den totala åkerarealen vid jordbruk inom storleksgruppen 10—20 ha 53 procent. Av den totala arealen bondeskogsmark vid jordbruk över 2 ha svarar slättbygderna för endast 17 procent.

Av den inom jordbruket arbetande befolkningen hänför sig över två femtedelar till slättbygderna, medan av arbetskraften inom storleksgruppen 10—20 ha detta område svarar för över hälften.

I slättbygderna faller över hälften av samtliga jordbruk över 10 ha inom storleksgruppen 10—20 ha, och denna storleksgrupp svarar i dessa bygder för ungefär en fjärdedel av totala åkerarealen vid jordbruk över 10 ha.

En uppfattning om slättbygdernas betydelse med hänsyn till avsaluproduktionen kan fås av den av statistiska centralbyrån årligen företagna undersökningen av jordbrukarnas kontanta inkomster och utgifter (den s. k. deklarationsundersökningen). Enligt uppgifterna från denna undersökning svarade slättbygderna 1952 för över 60 procent av värdet av jordbrukets totala avsaluproduktion.

Uppgifter om slättbygderna lämnas vidare i bilaga 1 och dess tabellavdelning. Vad först beträffar arealanvändningen framgår därav, att brödsäden i storleksgruppen 10—20 ha i slättbygdsområdet upptar 16 procent av åkerarealen, medan motsvarande procenttal i genomsnitt för riket utgör 12 procent. I fråga om fodersäd och potatis föreligger inga skillnader; såväl i slättbygdsområdet som i riket i genomsnitt upptar dessa grödor i storleksgrupp 10—20 ha 30 resp. 4 procent av åkerarealen. En viss skillnad föreligger däremot i fråga om arealen grönfoder och vall. Mot riksgenomsnittet 45 procent redovisas här för slättbygdsområdet 38 procent.

I fråga om animalieproduktionen är koantalet per arealenhet i storleks-

[1] Enligt den i bilaga 1 angivna områdesindelningen motsvarar dessa bygder följande naturliga jordbruksområden: Götalands södra slättbygder (Gss), Götalands mellanbygder (Gmb), Götalands norra slättbygder (Gns) och Svealands slättbygder (Ss).

Tabell 36. Produktionen per brukningsdel i storleksgruppen 10—20 ha 1952/53

	Slättbygds-området	Övriga områden	Hela riket
Växtprodukter			
Höstvete, kg	2 018	622	1 365
Vårvete, kg	1 267	657	981
Råg, kg	1 400	589	1 020
Övrig spannmål, kg	1 315	763	1 057
Matpotatis, kg	2 859	4 803	3 768
Fabrikspotatis, kg	2 003	—	1 066
Sockerbetor, kg	13 199	694	7 348
Oljeväxter, kg	792	105	472
Övriga växtprodukter, kr	363	215	294
Djurprodukter			
Levande djur och kött, kr	2 552	2 760	2 649
Mjölk, kg	22 292	24 225	23 196
Fläsk, kg	1 448	936	1 208
Ägg, kg	343	287	317
Övriga djurprodukter, dragarbete, kr	135	436	276

gruppen 10—20 ha i slättbygdsområdet något lägre än riksgenomsnittet, nämligen 39,5 mot 43,0 per 100 ha åkerjord. För ungnöt är motsvarande siffror 26,8 resp. 28,6. I fråga om hästantalet föreligger ingen nämnvärd skillnad.

Med utgångspunkt i material ur den jordbruksekonomiska undersökningen har tabell 36 sammanställts. I denna redovisas produktionen per brukningsdel av olika produkter år 1952/53. Liksom föregående siffror visar tabellen en större inriktning på vegetabilieproduktion i slättbygdsområdet.

I tabell 37 anges brukarens arbets- och totalinkomst samt familjens totalinkomst i storleksgruppen 10—20 ha i slättbygdsområdet och övriga områ-

Tabell 37. Brukarens total- och arbetsinkomst samt familjens totalinkomst i storleksgruppen 10—20 ha i slättbygderna och övriga områden 1939/40—1952/53[1]

	Brukarens totalinkomst			Brukarens arbetsinkomst			Familjens totalinkomst		
	Slätt-bygderna	Övriga områden	Hela riket	Slätt-bygderna	Övriga områden	Hela riket	Slätt-bygderna	Övriga områden	Hela riket
1939/40 ..	2 760	2 624	2 698	1 812	1 581	1 707	4 154	4 433	4 281
1940/41 ..	3 368	3 512	3 434	2 277	2 341	2 306	4 933	5 639	5 254
1941/42 ..	3 256	3 978	3 584	2 072	2 605	2 314	4 728	6 195	5 395
1942/43 ..	4 077	5 054	4 521	2 807	3 658	3 194	5 901	7 727	6 731
1943/44 ..	5 078	4 492	4 811	3 750	3 010	3 414	6 435	7 131	6 751
1944/45 ..	4 508	4 128	4 335	3 098	2 615	2 878	6 408	6 974	6 666
1945/46 ..	4 764	4 818	4 788	3 268	3 242	3 256	6 984	7 599	7 264
1946/47 ..	5 240	6 315	5 729	3 647	4 690	4 121	7 683	9 046	8 302
1947/48 ..	5 261	5 894	5 549	3 614	4 011	3 794	7 662	9 009	8 274
1948/49 ..	6 006	5 929	5 971	4 298	3 972	4 149	8 696	9 323	8 980
1949/50 ..	6 497	5 678	6 126	4 710	3 680	4 242	9 409	9 422	9 415
1950/51 ..	6 935	7 634	7 252	4 890	5 447	5 143	10 201	11 568	10 823
1951/52 ..	9 032	10 487	9 693	6 661	8 040	7 288	12 810	15 263	13 925
1952/53 ..	7 898	7 825	7 865	5 254	5 066	5 168	12 187	12 775	12 454

[1] Kapitalkostnaderna beräknade med utgång från marknadsvärden.

den enligt den av Hjelm utförda särskilda bearbetningen av den jordbruksekonomiska undersökningen. Inkomsterna innefattar samtliga redovisade inkomster av jordbruk och skogsbruk samt körslor och andra förvärvskällor. Som framgår av tabellen, är inkomsterna något lägre i slättbygderna än i övriga områden. För perioden 1946/47—1952/53 uppgår brukarens genomsnittliga arbetsinkomst i slättbygderna till 4 720, i övriga områden till 4 990 och i hela riket till 4 840 kronor per år. Motsvarande siffror för brukarens totalinkomst är resp. 6 700, 7 110 och 6 880 kronor per år samt för familjens totalinkomst resp. 9 810, 10 920 och 10 310 kronor per år. Det kan vara värt att påpeka, att skillnaden är störst i det senare fallet beroende på att antalet hemmavarande familjemedlemmar är mindre i slättbygderna än i övriga områden. Inkomsterna i slättbygderna uppvisar mindre årliga variationer än inkomsterna i övriga områden.

Utredningen

Jordbruksprisutredningen har icke funnit anledning att föreslå någon principiell ändring i de krav på produktionseffektivitet, som bör gälla vid de brukningsdelar, vilkas driftsresultat skall ligga till grund för bedömningen av effekten av de åtgärder, som vidtas för att fullfölja den jordbrukspolitiska målsättningen. De skäl, som av 1942 års jordbrukskommitté har åberopats för en avvägning av prisstödet med utgångspunkt i förhållandena vid rationella jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha, är enligt utredningens uppfattning fortfarande i stort sett gällande. I kapitel I har utredningen anfört vissa nyare uppgifter om produktionskostnaderna vid jordbruk i olika storleksgrupper. Dessa visar att skillnaderna i produktionskostnader mellan större och mindre jordbruk har ökat väsentligt. Utredningen anser dock, att denna förskjutning icke bör föranleda att man vid avvägningen av prisstödet utgår från större jordbruk än sådana inom storleksgruppen 10—20 ha.

Utredningen har däremot övervägt frågan om man icke vid prisstödets avvägning skulle kunna anknyta till förhållandena vid jordbruk i slättbygderna. Vid dessa jordbruk utgör jordbruksproduktionen den helt dominerande inkomstkällan för brukaren med familj. Enligt deklarationsundersökningen är jordbruksprodukternas andel i jordbrukarnas kontanta inkomster i slättbygderna 90 procent, medan i övriga områden motsvarande siffra är omkring 60 procent. Vidare har det av den föregående redogörelsen framgått, att den övervägande delen av jordbruksproduktionen faller inom slättbygderna.

När det gäller att finna underlag för generella prispolitiska bedömningar ligger det enligt utredningens uppfattning nära till hands att utgå från förhållandena vid en grupp jordbruk, som är någorlunda homogen till sin karaktär och där innehavarna har sin huvudsakliga utkomst av jordbruket. Man undviker då de svårigheter, som måste uppstå om man i detta sammanhang även tar med jordbruk, där en mycket betydande del av inkomsten hän-

för sig till skogsnäringen. Priserna på skogsprodukter uppvisar stora svängningar beroende på förändringarna på utlandsmarknaden. Låter man de aktuella skogsintäkterna påverka resultaten i de typjordbrukskalkyler, som används för jordbrukspolitiska bedömningar, innebär detta, att kalkylerna kommer att uppvisa betydande variationer i inkomstförhållandena. Dessa variationer hänför sig emellertid till ett helt annat område än den egentliga jordbruksproduktionen.

Jordbruket inom slättbygdsområdet är i stort sett av den homogena karaktär som nyss nämnts och lämpar sig från nu anförda synpunkter väl som underlag för de bedömningar, som måste göras i samband med prisavvägningen. Typjordbrukskalkyler, som upprättas för detta område, kommer att få en mera konkret och entydig innebörd än kalkyler för skogs- och dalbygderna. Som förut nämnts, bör det vidare betraktas som en fördel, att det generella prisstödet avvägs med utgång från förhållandena vid jordbruk, vilkas innehavare har sin huvudsakliga försörjning av jordbruket och vilka ligger i områden som svarar för den övervägande delen av jordbruksproduktionen. Det bör framhållas, att det sagda icke innebär, att man, om man tar slättbygdsområdet till underlag vid prisbedömningar, kommer att utgå från jordbruk med högre inkomstläge än vad som eljest skulle vara fallet. Som framgår av tidigare redovisade uppgifter, ligger den totala inkomstnivån för jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha i skogsbygderna snarare något högre än inkomsterna för jordbruk i denna storleksgrupp i slättbygderna. Däremot uppvisar förstnämnda jordbruk på grund av svängningarna i skogskonjunkturerna större årliga inkomstvariationer än jordbruken i slättbygderna.

På grund av ovan anförda skäl anser utredningen, att man vid avvägningen av jordbruksstödet bör utgå från förhållandena vid jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha i slättbygderna.

Som förut nämnts, skulle man enligt 1942 års jordbrukskommitté vid urval av gårdar till den jordbruksekonomiska undersökningen uppställa vissa speciella fordringar med hänsyn till rationaliteten i fråga om driftsförhållandena. Lägger man sådana icke kvantitativt bestämda fordringar till grund för urvalet, kan emellertid betydande skiljaktigheter uppstå mellan urvalsprinciperna i olika delar av landet. De angivna fordringarna kan nämligen uppfattas olika av de personer, som lokalt skall verkställa uttagningen av räkenskapsgårdar. Vid den i det föregående omnämnda omläggningen av den jordbruksekonomiska undersökningen har man därför ej ansett sig kunna uppställa urvalsprinciperna i enlighet med ifrågavarande fordringar på rationaliseringsgraden. I stället har i anvisningarna angetts, att man i fråga om beskaffenheten av de i jordbruksekonomiska undersökningen ingående brukningsdelarna bör se till att de utvalda brukningsdelarna tillsammantagna i görligaste mån representerar ett genomsnitt för resp. områden. Detta innebär, att brukningsdelar med olika driftsinriktning, olikartade förutsättningar med hänsyn till ägoslagsfördelning och produktionsutrustning samt olika skötsel o. s. v. skall tas med i såvitt möjligt samma proportion

som de förekommer inom området. Fordringarna på urvalsgårdar har sålunda satts lägre än vad som förutsatts i 1947 års riksdagsbeslut.

Det förhållandet att några speciella fordringar på rationaliseringsgraden icke har kunnat uppställas vid urvalet av räkenskapsgårdar betyder dock ej, att förhållandena vid urvalsgårdarna kommer att återspegla genomsnittet i storleksgruppen 10—20 ha. Eftersom räkenskapsföringen är frivillig och kräver en icke obetydlig insats från de deltagande jordbrukarnas sida, torde man kunna utgå ifrån, att de i den jordbruksekonomiska undersökningen ingående gårdarna även vid de ovan angivna urvalsprinciperna kommer att ligga över genomsnittet i de olika områdena.

SJUNDE KAPITLET

Utformningen av gränsskyddet med hänsyn till handelspolitiken och det internationella samarbetet på detta område

I 1947 års riksdagsbeslut framhölls, att frågan om den tekniska utformningen av olika prisreglerande åtgärder lämpligen icke borde lösas för någon längre tid framåt, utan att regleringsverksamheten istället borde anpassas efter de förhållanden, som föreligger vid varje särskild tidpunkt och de problem man då möter. Ställningstagandet i denna fråga begränsades därför i stort sett till vissa grundlinjer, och det underströks att även dessa kunde behöva justeras om de förhållanden, på vilka de baserades, förändrades. Som en central princip fastslogs emellertid, att prisstödet åt jordbruket skall lämnas genom importreglerande åtgärder. Med hänsyn till de olägenheter, som ur olika synpunkter ansågs förenade med kvantitativ importreglering, förutsattes att detta medel om möjligt skulle undvikas. Det förordades, att gränsskyddet främst skulle lämnas genom en avgiftsbeläggning av införseln. Endast om en sådan avgiftsbeläggning visade sig vara otillräcklig för att lämna det inhemska jordbruket erforderligt skydd, skulle kvantitativa importbegränsningar få tillgripas.

De i 1947 års riksdagsbeslut sålunda fastslagna principerna för gränsskyddets utformning har vidhållits av senare riksdagar. Så skedde dels 1950 i samband med behandlingen av Havana-stadgan och godkännandet av det internationella tull- och handelsavtalet (GATT), dels 1951 vid antagandet av nu gällande importregleringsförordning på jordbrukets område. Genom att ratificera GATT har statsmakterna — under förutsättning av ömsesidighet — förklarat sig vilja avstå från att tillämpa kvantitativa restriktioner i annan omfattning än vad i denna stadga är medgivet.

GATT

Omedelbart efter slutet av andra världskriget började arbete bedrivas för att bilda en internationell handelsorganisation med främsta uppgift att verka för en fri och multilateral handel. Vid årsskiftet 1947—48 hölls en konferens i Havana, vid vilken utarbetades en stadga för den planerade organisationen. Denna s. k. Havana-stadga syftade bl. a. till att undanröja handelshinder av olika slag och innehöll dessutom detaljerade föreskrifter om villkoren för användning av olika handelspolitiska medel. Stadgan ratifice-

rades emellertid icke av vissa länder, bl. a. Förenta Staterna, och den planerade organisationen kom icke till stånd. I stället träffades hösten 1947 ovannämnda tull- och handelsavtal (GATT). Deltagarna i GATT är

Australien	Grekland	Nya Zeeland
Belgien	Haiti	Pakistan
Brasilien	Indien	Peru
Burma	Indonesien	Rhodesia och Nyasaland
Ceylon	Italien	Storbritannien
Chile	(Japan)	Sverige
Danmark	Kanada	Sydafrikanska Unionen
Dominikanska republiken	Kuba	Tjeckoslovakien
	Luxemburg	Turkiet
Finland	Nederländerna	Västtyskland
Frankrike	Nicaragua	Uruguay
Förenta Staterna	Norge	Österrike.

Sveriges anslutning till GATT godkändes av riksdagen 1950.

I mom. 1 art. XI i GATT stadgas, att förbud mot import eller export av viss vara eller handelsrestriktioner beträffande denna vara av annat slag än tullar, skatter eller andra avgifter icke får införas eller bibehållas. Från detta principiella stadgande, vilket givetvis endast avser medlemsländernas handel, görs dock vissa undantag.

Härvid bör främst nämnas art. XII, enligt vilken kvantitativa restriktioner får tillämpas till skydd för ett lands yttre finansiella ställning och dess betalningsbalans. Så får emellertid endast ske om det är nödvändigt för att förekomma eller hejda en allvarlig nedgång i valutareserverna eller för att uppnå en rimlig ökning av mycket små sådana reserver.

Enligt art. XIX i GATT har ett medlemsland rätt att helt eller delvis suspendera en avtalsenlig förpliktelse, om denna i förening med en oförutsedd utveckling resulterat i en ökad import, som förorsakat eller hotar förorsaka allvarlig skada för producenter inom landet. Samråd skall i ett sådant fall ske med andra berörda länder. Kan överenskommelse därvid icke nås, är importlandet ändå oförhindrat att vidta den avsedda åtgärden, men motparterna har rätt att suspendera likvärdiga förpliktelser eller medgivanden. Stadgandet om tillåtna motåtgärder begränsar givetvis väsentligt ett lands möjligheter att tillämpa här nämnda undantagsbestämmelser utan nackdelar för den egna exporten.

Vidare får enligt art. XVIII i GATT vissa skyddsåtgärder vidtas för att främja upprättandet, utvecklingen eller återuppbyggandet av särskilda industrier eller jordbruksgrenar. Denna undantagsbestämmelse avser s. k. underutvecklade länder och saknar helt aktualitet för vår del.

Utöver vad som ovan nämnts är enligt art. XI kvantitativa restriktioner tillåtna i följande fall.

1. Förbud eller restriktioner tillåts i fråga om exporten, om dessa tillämpas tillfälligt för att förebygga eller avhjälpa en kritisk brist på livsmedel

eller andra nödvändiga produkter. Denna bestämmelse torde även tillåta tillfälliga exportrestriktioner för att hindra en avsevärd höjning av de inländska livsmedelspriserna på grund av prisstegringar i utlandet.

2. Förbud eller restriktioner avseende såväl importen som exporten får förekomma, om de är nödvändiga för tillämpning av normer eller föreskrifter angående klassificering, kvalitetskontroll eller saluhållande av varor i den internationella handeln. På jordbrukets område är denna punkt av särskild betydelse bl. a. när det gäller kvalitetskontrollen av utsäden och vissa animaliska produkter.

3. I fråga om införseln av jordbruks- och fiskeriprodukter tillåts restriktioner, om de är nödvändiga för att vissa statliga åtgärder skall kunna genomföras. Härvid åsyftas följande tre fall av statliga åtgärder.

a) För det första avses statliga åtgärder, vilka leder till en begränsning av de kvantiteter som får saluhållas eller produceras av en produkt som importeras eller, om någon väsentlig inhemsk produktion av sådan vara icke förekommer, av en inhemsk produkt som direkt kan ersättas av den importerade produkten. Enligt denna bestämmelse torde man t. ex. ha rätt att genomföra en kvantitativ införselreglering av brödsäd, då åtgärder samtidigt vidtas för att begränsa utbudet inom landet genom denaturering eller gröpning av brödsäd till foder.

Produktionsbegränsande åtgärder av här ifrågavarande slag har med vissa oväsentliga undantag icke förekommit inom vårt land sedan GATT ratificerades. Undantagen gäller huvudsakligen potatismjöl, för vilken vara vissa begränsningar av utbuden varit gällande.

b) För det andra åsyftas statliga åtgärder för att avveckla ett tillfälligt överskott av den inhemska produkt (eller ersättningsvara), som man önskar importreglera, genom att göra överskottet tillgängligt för vissa grupper av inhemska konsumenter utan betalning eller till priser under gällande marknadspris. Som exempel på här avsedda åtgärder kan anföras de rabatteringar, främst i fråga om matfett, som under 1940-talets början förekom i Sverige för vissa befolkningsgrupper. Det bör nämnas, att enligt en protokollsanteckning till den ursprungliga Havana-stadgan denna bestämmelse skulle tillåta kvantitativa importrestriktioner i fråga om spannmål, om en del av den inhemska brödsäden samtidigt genom eosinbehandling eller liknande gjordes oanvändbar som människoföda och såldes på den inländska marknaden till lägre priser än övrig brödsäd.

c) För det tredje avses statliga åtgärder för att begränsa de kvantiteter som får produceras av en animalisk produkt, vars framställning helt eller till huvudsaklig del är direkt beroende av den importerade varan. Det förutsätts i dessa fall att den inhemska produktionen av importvaran är relativt obetydlig. Denna bestämmelse synes sakna betydelse för oss, eftersom ingen gren av husdjursproduktionen helt eller till huvudsaklig del kan sägas bygga på importerade fodermedel.

I det föregående har redogjorts för det generella förbudet i GATT mot kvantitativa import- eller exportrestriktioner och de undantagsbestämmel-

ser som gäller i detta sammanhang. Av väsentligt intresse för gränsskyddets utformning är vidare art. III, i vilken bl. a. fastslås, att ett land icke får införa eller bibehålla någon inre kvantitativ reglering i fråga om blandning, bearbetning eller användning av varor i bestämda proportioner, om denna reglering direkt eller indirekt kräver att en bestämd kvantitet eller proportion av någon vara skall vara av inhemskt ursprung. Ej heller får på annat sätt inre kvantitativa regleringar tillämpas, så att skydd därigenom bereds inhemsk produktion. Dessa bestämmelser äger dock icke tillämpning i fråga om sådana inre kvantitativa regleringar, som har varit i kraft den 1 juli 1939, den 10 april 1947 eller den 24 mars 1948.[1] En reglering, som fanns vid någon av dessa tidpunkter, får emellertid ej ändras till nackdel för importen och skall i förhandlingsavseende behandlas som en tull.

Bland de svenska regleringar, som inryms under de till art. III knutna undantagsbestämmelserna, kan först nämnas inmalningstvånget för brödsäd. För att undvika att föreskriften om, att en tidigare tillämpad reglering icke får ändras till nackdel för importen, skulle hindra en höjning av inmalningsprocenten, gjordes i Havana en särskild protokollsanteckning i denna fråga. Enligt denna får ändringar i detaljerna i en reglering äga rum, förutsatt att en sådan ändring icke medför en förändring av regleringens verkan i stort till nackdel för införseln.

Vidare må erinras om de bestämmelser som nu finns om viss minimihalt av raps, rybs och/eller senap i oljekraftfoderblandningar och liknande. Motsvarande inblandningsregler var i kraft vid sådana tidpunkter, att de täcks av undantagsbestämmelser till art. III.

Vid 1954 års riksdag erhöll Kungl. Maj:t befogenhet att bemyndiga jordbruksnämnden att utfärda föreskrifter om inblandning av inhemsk olja i margarin m. m. Då bestämmelser om inblandning av olika råvaror i margarin fanns vid de i art. III angivna tidpunkterna, är sådana inblandningsföreskrifter förenliga med bestämmelserna i GATT-överenskommelsen.

I fråga om den nuvarande fettvaruregleringen kan i detta sammanhang nämnas, att den nu utgående regleringsavgiften verkar som skyddstull för inhemskt slakterifett och i övrigt som en skatt. Avgiftens storlek är, utom beträffande slakterifett, densamma för importerade och för inhemska produkter. Systemet står i överensstämmelse med våra åtaganden inom GATT.

Hittills har åtskilliga till GATT anslutna länder i betydande utsträckning bibehållit kvantitativa importregleringar. Såsom tidigare nämnts, har härvid främst åberopats dels valutaskäl, dels de speciella undantagsbestämmelserna till art. XI. Detta har hindrat även andra länder att genomföra en mera fullständig liberalisering av utrikeshandeln. På senare tid har man aktualiserat frågan om en mera restriktiv tillämpning av de bestämmelser i GATT, som medger bibehållandet av kvantitativa regleringar. Denna fråga är sedan hösten 1954 föremål för internationella förhandlingar.

[1] Enligt ett allmänt undantag i det s. k. Annecy-protokollet får sådana regleringar, som var i kraft vid ett senare datum än de här angivna, nämligen 10 oktober 1949, även bibehållas.

Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OEEC)

Arbete för avskaffande av kvantitativa restriktioner har sedan 1948 även bedrivits av organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OEEC)[1] Härvid har man kommit fram till en successiv frilistning av utrikeshandeln mellan de till organisationen anslutna länderna (upphävande av kvantitativa handelsrestriktioner mellan medlemsländerna). I de fall då den överenskomna frilistningsgraden — för närvarande 75 procent av privatimporten räknad med 1948 som basår — icke uppnåtts, har skälen härtill noga prövats av organisationen. Arbetet på en ytterligare frigörelse av handeln mellan ifrågavarande länder fortsätter, och avsikten är att så snart som möjligt avskaffa kvarstående kvantitativa importrestriktioner. I detta syfte underkastas de olika ländernas importpolitik ingående prövning, varefter man om så erfordras anmodar vederbörande länder att lätta på restriktionerna.

Såsom framgår av nedanstående uppgifter, har den svenska liberaliseringen av jordbruksprodukterna icke drivits så långt som liberaliseringen inom råvaru- och färdigvarusektorerna. Den svenska importfrilistningen gentemot OEEC-länderna uppgick sålunda den 1 oktober 1954 till följande procenttal beräknade på den privata införseln från nämnda länder under åren 1948 och 1952.

	Bas 1948	Bas 1952
Jordbruksvaror	77,8	76.1
Råvaror	100,0	100,0
Färdigvaror	91,0	86,7
Totalt	92,7	91,2

Beräknar man vår frilistningsprocent för den totala importen av jordbruksvaror (privatimport + statligt sanktionerad monopolimport), erhåller man en frilistningsprocent på 55,4, om man tar 1948 som bas, och på 62 med 1952 som bas. Större delen av frilistningen avser frukt och kolonialvaror.

Som jämförelse lämnas nedan uppgifter om frilistningsprocenten i fråga om jordbruksvaror beräknad på 1948 års import i några andra OEEC-länder. Siffrorna avser endast privatimport. Inom parentes anges vederbörande lands totala frilistningsprocent.

Italien	99,0	(99,7)
Storbritannien	89,5	(82,9)
Nederländerna	85,4	(92,5)
Danmark	80,0	(76,0)
Västtyskland	79,4	(90,1)
Belgien	64,0	(87,2)
Frankrike	44,7	(52,0)

Italien, Danmark, Belgien och Frankrike har till OEEC uppgivit, att någon monopolimport icke förekommer inom jordbrukssektorn. Vad Stor-

[1] Medlemmar i OEEC är Belgien, Danmark, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Turkiet, Västtyskland och Österrike.

britannien beträffar redovisas endast importen av bacon och potatis som monopolimport. Procentsiffran med monopolimporten inräknad utgör för detta land 85,3. I Nederländerna synes för närvarande endast veteimporten vara att hänföra till statlig handel. För nämnda land torde därför frilistningsprocenten beräknad på den totala jordbruksimporten ligga endast några få procent under den ovan redovisade siffran för privatimporten. För Västtysklands del föreligger däremot fortfarande en relativt omfattande statlig import inom jordbrukssektorn. Den västtyska frilistningsprocenten med inkluderande av monopolhandeln ligger vid 66,1 procent, räknat på 1948 års import.

Gröna poolen

Sedan våren 1951 har arbete bedrivits för att skapa en gemensam europeisk marknad för de viktigaste jordbruksprodukterna (gröna poolen). För att diskutera hithörande spörsmål sammanträdde en västeuropeisk konferens första gången i mars 1952. En andra session hölls ett år senare, varvid tillsattes en särskild interimskommitté med uppgift att utarbeta ett mera konkret förslag om metoder att organisera och förenhetliga de europeiska jordbruksmarknaderna. Kommitténs rapport, som avgavs våren 1954, diskuterades vid en internationell konferens sommaren samma år.

Vid konferensen, där även Sverige deltog, antogs en resolution, vari man inledningsvis erinrade om nödvändigheten av ett nära samarbete mellan regeringarna för att samorganisera de europeiska jordbruksmarknaderna. Det förklarades vidare, att all anledning fanns att fortsätta arbetet med gröna poolen. Konferensen framhöll därvid bl. a. angelägenheten av att åtgärder vidtas på konsumtionens, produktionens och handelns område i syfte att så småningom riva ner de hinder, som för närvarande står i vägen för en rationell utveckling av jordbruksproduktionen och för en ökning av handelsutbytet. Enligt konferensens beslut skall det fortsatta arbetet med en europeisk agrarunion bedrivas inom ramen för organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OEEC).

Det är synnerligen ovisst, om slutmålet för gröna-pool-arbetet, en sammanslagning av de europeiska jordbruksmarknaderna, kan förverkligas inom överskådlig framtid. Olika länders interna jordbrukspolitik synes utgöra ett väsentligt hinder i detta sammanhang. Däremot bör de strävanden, som på detta område kommit till uttryck, vara ägnade att påskynda en inomeuropeisk liberalisering av handeln med jordbruksprodukter.

Utredningen

Kvantitativa importrestriktioner i olika länder medför betydande olägenheter för handelsutbytet mellan länderna. Restriktioner av denna art begränsar den internationella handeln och medför att produktionen ej anpassas efter de olika ländernas naturliga förutsättningar. Effekten av ett tullskydd

är i princip likartad, men i motsats till kvantitativa importregleringar utgör tullar icke absoluta handelshinder. Om tullarna hålls på en rimlig nivå, kan en viss internationell utjämning med hänsyn till produktionskostnaderna ändå komma till stånd.

Även för de länder, som uppehåller kvantitativa restriktioner, medför dessa betydande olägenheter. Bl. a. hämmas konkurrensen och rörligheten inom näringslivet. De kvoteringar av importen, som nödvändiggörs, hindrar ofta önskvärda strukturförändringar.

Särskilt med tanke på den betydande svenska exporten torde det sammanfalla med vårt lands intressen i stort, att kvantitativa importrestriktioner avskaffas i alla länder i största möjliga omfattning. I de flesta länder har emellertid en allmän liberalisering av utrikeshandeln icke tidigare kunnat genomföras bl. a. av valutaskäl. Numera har emellertid dessa skäl för en restriktiv handelspolitik minskat i betydelse i många länder, däribland i Sverige. Alltjämt bibehålls dock kvantitativa restriktioner i ej obetydlig omfattning. Härvid har särskilt åberopats svårigheterna för ett enskilt land att ensidigt genomföra en liberalisering, så länge andra länder bibehåller kvantitativa restriktioner.

På jordbrukets område är de kvarstående handelshindren särskilt omfattande. Orsakerna härtill är flera. Restriktionerna grundar sig ofta på en önskan att trygga den väsentliga delen av livsmedelsbehovet genom inhemsk produktion, även om denna blir dyrare än tillförsel utifrån. En socialpolitisk strävan att höja inkomsterna för jordbruksbefolkningen, som i många länder har varit en i inkomsthänseende eftersatt grupp, till en skälig nivå ligger vidare bakom åtskilliga handelsrestriktioner. Som medel att nå dessa mål har bl. a. tillgripits höga tullar och kvantitativa importrestriktioner. Därjämte förekommer stöd i flera andra former, bl. a. genom direkta statliga subventioner.

Den handelspolitik, som förts, har för jordbrukets del lett till speciella svårigheter för exportländerna. Den minskade efterfrågan på livsmedel från importländernas sida har medfört, att betydande lager uppkommit. Den allmänt stigande produktionen har samtidigt för flera produkter medfört betydande prisfall på den internationella marknaden. Eftersom det ökade utbudet icke tillåtits påverka prisnivån inom de olika länderna, har stora skillnader uppkommit mellan de priser, som tillämpas på resp. länders inhemska marknader, och prisläget vid internationell handel. Detta gäller icke blott underskottsländer utan även länder, som har överskott om ock i regel av relativt begränsad omfattning i förhållande till deras totala produktion. Endast för utpräglade exportländer blir den internationella marknadens priser i huvudsak avgörande.

Enligt utredningens uppfattning är det önskvärt, att en friare handel med jordbruksprodukter mellan olika länder uppnås, att en tämligen fast anknytning av olika länders priser till en internationell prisnivå kan åstadkommas och att differenserna mellan de nationella och internationella priserna därvid minskas. Detta är av väsentlig betydelse för att prisstegringar och prisfall

skall få så vidsträckt spridning, att de i större omfattning kan utöva en korrigerande verkan på produktionen å ena sidan och konsumtionen å den andra. Eftersom produktionens storlek inom jordbruket i allmänhet icke kan regleras planmässigt, torde detta vara den enda väg som står till buds för att få någorlunda jämvikt mellan produktion och konsumtion. Det kan härvid icke vara utan betydelse för det hela, att varje enskilt land låter ett av överflöd förorsakat prisfall på den internationella marknaden utöva en återhållande verkan på det egna landets produktion och en stimulerande inverkan på dess konsumtion. Likaså har det sin betydelse, att en av knapphet föranledd prisstegring får utöva en motsatt inverkan.

Om det fortsatta internationella samarbetet på handelns område leder till ytterligare väsentliga inskränkningar i möjligheterna att tillämpa kvantitativa restriktioner eller andra handelshinder, bör Sverige icke ställa sig utanför detta. Ett isolerat slopande från svensk sida av de kvantitativa restriktionerna kan å andra sidan vara förenat med risker för det svenska jordbruket med hänsyn till ovissheten om den internationella marknadens utveckling under nuvarande förhållanden. På grund av rådande restriktioner och genom att viktiga avnämarländer delvis tillgodoser sitt behov genom långtidskontrakt blir vidare de varukvantiteter, som kan absorberas på den internationella marknaden, relativt begränsade. Då de varierande överskotten skall placeras på en så begränsad marknad, uppstår lätt stora och oberäkneliga prisfluktuationer och dumpingförsäljningar.

Prisbildningen vid internationella affärer är dessutom oenhetlig och förrycks av att det ej finns fri konvertibilitet mellan olika valutor, vilket lockar till dumpingförsäljningar och kompensationsaffärer i valutaanskaffningssyfte. En förutsättning för att slopa berörda restriktioner bör därför vara, att de på likartat sätt avlägsnas i de viktigare produktions- och konsumtionsländerna. Genomförandet av en mera allmän valutakonvertibilitet är i detta sammanhang också av betydelse.

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att den av Kungl. Maj:t tillsatta kommittén för översyn av GATT i sitt betänkande uttalat, att det bör vara angeläget att förhindra en uppmjukning av det principiella förbudet i GATT mot kvantitativa restriktioner i den internationella handeln. Skulle från andra länder framföras förslag om inskränkningar av undantagsbestämmelserna, bör enligt kommittén sådana strävanden stödjas från svensk sida i den mån de befinns lämpliga och rimliga. Kommittén understryker härvid angelägenheten av att skapa en ordning, som medger ökad kontroll av de olika medlemsstaternas tillämpning av reglerna enligt avtalet; därför förordas en samordning av konsultationerna inom Internationella valutafonden och GATT samt enhetliga regler för de enskilda medlemsstaternas samråd med respektive organisationer. Jordbruksprisutredningen vill ansluta sig till vad kommittén anfört. Utredningen vill dock samtidigt särskilt understryka, att man i föreliggande sammanhang icke kan bortse från tullskyddets höjd i olika länder. Om de kvantitativa regleringarna ersätts av höga tullar är icke mycket vunnet.

Det är svårt att bedöma vilka praktiska resultat, som kan nås genom de pågående strävandena att genomföra en mera allmän liberalisering av den internationella handeln. Man bör dock utgå ifrån att kvantitativa införselbegränsningar framgent kommer att tillämpas högst i den omfattning, som nu anges i GATT med därtill hörande undantagsbestämmelser. Berörda strävanden kan emellertid också leda längre. Av skäl som nu anförts bör Sverige enligt utredningens uppfattning biträda strävandena att minska handelshindren för jordbruksprodukter mellan länderna. Som redan antytts, kan Sverige emellertid icke isolerat ta ett sådant steg, utan förutsättningen måste härvid vara, att handelshindren minskas allmänt och på ett likartat sätt.

ÅTTONDE KAPITLET

Det nuvarande prissättningssystemet

Som nämnts i kapitel I, utgick man på 1930-talet vid handhavandet av prisregleringarna från det genomsnittliga prisläget för jordbruksprodukter 1925/29, och de prisstödjande åtgärderna utformades i relation till detta. Däremot gjordes inga beräkningar om inträdda förändringar i jordbrukets kostnader eller produktionsvolymen. I samband med att andra världskriget bröt ut fann man det dock nödvändigt att vid prissättningen ta större hänsyn till de aktuella produktionskostnaderna och att via prissättningen söka anpassa produktionen till föreliggande försörjningsbehov. För att man skulle kunna följa utvecklingen av intäkter och kostnader för jordbruket utarbetades ett index, som byggde på de genomsnittliga volymerna för olika produkter och produktionsmedel under åren 1935—1937. Detta index redovisade förändringarna i jordbrukets intäkter och kostnader till den del dessa berodde på förskjutningarna i priser, löner och räntor. Enär fasta volymer användes, påverkades indexet icke av förskjutningarna i produktionen eller användningen av olika produktionsmedel. När skörden år 1940 blev onormalt låg, ansågs det dock nödvändigt att även ta hänsyn till de volymmässiga förändringarna.

Sedan 1941 har beräkningar beträffande utvecklingen av jordbrukets intäkter och kostnader utförts kontinuerligt. De grundläggande principerna för dessa beräkningar har under de gångna åren varit oförändrade — samtidigt har dock detaljutformningen och det statistiska underlaget ständigt granskats och förbättrats. Vid beräkningarna har hänsyn tagits såväl till förändringar i priser, löner och räntor som till volymförändringar för olika produkter och produktionsmedel. Beräkningarna har emellertid ej kunnat göras så fullständiga, att jordbrukets intäkter och kostnader under ett beräkningsår bokföringsmässigt har kunnat avstämmas mot varandra. För att kunna bedöma jordbrukets ställning i förhållande till läget under basåret har man därför fått jämföra den indexmässiga utvecklingen på intäkts- och kostnadssidorna.

1. Huvudprinciperna för totalkalkylen

Beräkningarna över jordbrukets samlade intäkter[1] och kostnader — i det följande benämnda *totalkalkylen* — avser hela det svenska jordbruket ta-

[1] I totalkalkylen har hittills använts termen *inkomster*. Termen *intäkter* synes dock i detta sammanhang bättre motsvara den i den ekonomiska litteraturen använda terminologin.

get som *ett företag*. Totalkalkylen åsyftar endast att ge en bild av intäkts- och kostnadsutvecklingen för hela jordbruket räknat från ett visst basår — mot den indexmässiga utvecklingen av jordbrukets kostnader ställs den indexmässiga utvecklingen av jordbrukets intäkter. Totalkalkylen ger följaktligen icke någon information om de skiljaktigheter i utvecklingen, som föreligger mellan jordbruksföretag i olika områden och storleksgrupper. Enär totalkalkylen avser den genomsnittliga utvecklingen för samtliga svenska jordbruk, innesluter den givetvis icke omsättningen mellan olika jordbruksföretag. Köp och försäljningar jordbrukare emellan ingår sålunda ej i kalkylen.

Beräkningarna i totalkalkylen gäller jordbruksföretaget. Bland intäkterna i kalkylen ingår följaktligen även jordbrukarens egen förbrukning av de vid gården producerade livsmedlen. Bland kostnaderna upptas ersättning till brukarna själva och deras familjemedlemmar för det i jordbruksdriften nedlagda arbetet. Därvid tillämpas för den egna arbetskraften samma lön som för den lejda. Vidare räknas bland kostnaderna ränta på jordbrukarnas i företaget investerade eget kapital. Vid beräkningarna medtas endast sådana intäkter och kostnader, som hänför sig till den egentliga jordbruksdriften. Man har sålunda i totalkalkylen icke tagit med exempelvis försäljningsinkomsterna från skogsprodukter, samtidigt som man på kostnadssidan har sökt att utesluta kostnaderna för skogsbruket.

Inledningsvis nämndes, att totalkalkylen ej har kunnat göras så fullständig, att de absoluta beloppen för intäkter och kostnader direkt kan jämföras. Istället har man räknat med den indexmässiga kostnadsstegringen från ett visst basår. Basårets intäktsbelopp har multiplicerats med den på detta sätt erhållna indexsiffran. Därigenom får man ett indexmässigt framräknat intäktsbelopp, som jordbruket skulle behöva ernå för att basårets relation mellan intäkter och kostnader skall förbli oförändrad. Skillnaden mellan det för beräkningsåret primärt erhållna intäktsbeloppet och det med kostnadsindex framskrivna intäktsbeloppet har kallats för det kalkylmässiga underskottet resp. överskottet. Som basår har t. o. m. hösten 1951 tillämpats produktionsåret 1938/39 och sedan våren 1952 produktionsåret 1950/51. Det nya basåret anknöts dock till det gamla, och totalkalkylens resultat anger fortfarande i princip de justeringar i jordbrukets intäkter som behövs för att 1938/39 års intäkts- och kostnadsrelation skall hållas oförändrad. Som redan nämnts, tillämpar man därvid den lejda arbetskraftens lönesättning vid beräkningen av arbetskostnaderna såväl för jordbrukarfamiljens egen som för lejd arbetskraft.

Att jordbrukets intäkter och kostnader under ett beräkningsår icke bokföringsmässigt har kunnat avstämmas mot varandra, behöver icke betyda att utvecklingen av de kalkylmässiga intäkterna och kostnaderna ej tillfredsställande återspeglar den verkliga utvecklingen. Såväl intäkts- som kostnadssidan omfattar den absolut övervägande delen av de faktiska beloppen. Även om de intäkter och kostnader, som icke ingår i kalkylen, skulle visa en annan utveckling än de i kalkylen ingående, kan inflytandet på

kalkylens slutresultat av att de ej medtagits endast vara relativt begränsat. De osäkerhetsmoment, som vidlåder kalkylen såsom mätare av den faktiska utvecklingen, hänför sig i stället främst till de skattningar, som man på grund av det statistiska underlagets bristfällighet är nödsakad att göra beträffande vissa betydelsefulla kostnadsposter. I detta sammanhang kan arbetskostnadsposten särskilt nämnas.

De totalkalkyler, som har legat till grund för prissättningen, har under de gångna åren upprättats som prognoser (normkalkyler) för kommande produktionsår. Därvid har man utgått från antagandet om en skörd av normal storlek och kvalitet.

Vid en bedömning av totalkalkylen måste man främst komma ihåg, att den avser *jordbrukets* intäkter och kostnader redovisade efter företagsmässiga grunder. Härvid upptas ersättningen till jordbrukets egen arbetskraft samt ränta på eget kapital som kostnader. En kalkylmässig balans mellan intäkter och kostnader eller ett kalkylmässigt över- eller underskott behöver icke ge uttryck för att jordbrukarnas inkomstläge bibehållits resp. förändrats. En bedömning av detta inkomstläge måste göras med hänsyn ej endast till det kalkylmässiga över- eller underskottet utan även och i första rummet till förskjutningarna i de löne- och räntebelopp, som kalkylmässigt tillförs jordbrukarna själva. Beror t. ex. ett kalkylunderskott på en höjning av den arbetslön, som i kalkylen tillgodoräknas den egna arbetskraften, betyder täckningen av detta underskott vid oförändrat penningvärde en förbättring av jordbrukarnas inkomstläge.

2. Totalkalkylens tillämpning vid prissättningen

I början av 1940-talet skedde prissättningen på jordbruksprodukter på hösten i början av resp. produktionsår. Prissättningen för 1943/44 skedde däremot redan våren 1943. Även i fortsättningen har prissättningen med vissa undantag skett på våren. Fr. o. m. 1944 har den på våren upprättade normkalkylen baserats på den produktion, som under normala väderleksförhållanden och vid beräkningstillfället kända förutsättningar för produktionen har kunnat uppskattas för det kommande produktionsåret. Vårprissättningen har dock i princip ej varit definitiv. Justeringar har genomförts, om de på hösten kända förskjutningarna i produktionen har medfört en avvikelse med minst 4 procent i förhållande till den i våruppgörelsen beräknade intäktssumman. Jordbruket har sålunda inom ramen för denna 4-procentregel fått chansen till en viss inkomstförbättring, samtidigt som det har fått ta risken av en inkomstminskning av samma storleksordning.

Att man vid förhandlingarna om prissättningen på jordbruksprodukter har utgått från totalkalkylens resultat betyder icke, att man formellt eller principiellt har varit bunden att vid prissättningen ovillkorligen utjämna ett eventuellt över- eller underskott. Vid flera tillfällen har man frångått kalkylresultaten. Sålunda uppvisade normkalkylen våren 1944 ett kalkylmäs-

sigt överskott för produktionsåret 1944/45 på 107 milj. kr. Enligt prisöverenskommelsen föranledde detta överskott icke några andra prissänkningar än sådana, som var betingade av marknadsläget. Man ansåg nämligen, att överskottet i enlighet med den jordbrukspolitiska målsättningen borde få användas för en höjning av ersättningen åt jordbrukets arbetskraft. En liknande situation förelåg även vid prissättningen för produktionsåret 1946/47. Normkalkylen för detta år uppvisade ett kalkylmässigt överskott på ca 55 milj. kr. Detta belopp jämte vissa prishöjningar togs i anspråk för att möjliggöra en höjning av arbetslönerna i jordbruket. Å andra sidan hade man t. ex. vid vårprissättningen 1950/51 accepterat vissa nya principer för räntekostnadsberäkningar, varvid ett kalkylmässigt underskott på 21 milj. kr uppstod. Med tanke på de allmänna ekonomiska stabiliseringssträvandena utjämnades dock icke detta underskott vid prissättningen. Till grund för prissättningen för 1952/53 låg vidare en totalkalkyl, som visade ett underskott på 215 milj. kr. Av detta underskott hänförde sig ca 55 milj. kr till ökade räntekostnader, som uppstod genom höjning av värdena på jordbruksfastigheter enligt 1952 års fastighetstaxering samt ökade värden på kreaturs- och förrådskapital. Enligt prisbeslutet beaktades endast en femtedel eller 11 milj. kr av denna räntekostnadsökning vid prissättningen för 1952/53; den återstående delen eller 44 milj. kr skulle successivt täckas med en fjärdedel under vart och ett av de följande fyra åren. Vidare förelåg våren 1954 som underlag för prissättningen för 1954/55 en totalkalkyl med ett överskott på 20,5 milj. kr. På kostnadssidan i kalkylen hade då inräknats den lönehöjning, som lantarbetarna erhållit enligt det i januari 1954 slutna kollektivavtalet. Motsvarande lönehöjning hade i kalkylen tillgodoräknats jordbrukets egen arbetskraft. Dessa lönehöjningar motsvarade i kalkylen totalt 120 milj. kr. Prisöverenskommelsen innebar ej blott en utjämning av överskottet på 20,5 milj. kr. Därutöver genomfördes prissänkningar i förhållande till de i kalkylen upptagna prîserna med 37 milj. kr. Jordbruket fick alltså icke täckning för hela den kalkylmässiga kostnadsstegring, som hade förorsakats av att jordbrukarna själva i kalkylen tillgodoräknats samma lön som lantarbetarna.

3. Kritiken mot totalkalkylen och mot dess tillämpning vid prissättningen

Totalkalkylen och dess tillämpning vid prissättningen har under de gångna åren livligt diskuterats. Den mot totalkalkylen framförda kritiken har i den offentliga diskussionen tillmätts stor betydelse och tarvar därför ett närmare klargörande.

Kritiken kan sammanfattas i följande punkter.

1. Kalkylen är omgiven av alltför stora osäkerhetsmarginaler för att ligga som grund för en preciserad prissättning.

2. I kalkylen tas ej hänsyn till alla inkomster för jordbruksbefolkningen, t. ex. icke till intäkterna från skogsbruket, och ej heller till alla kostnader.

3. Kalkylen mäter icke den absoluta inkomstnivån.

4. Variationer mellan jordbruk i olika områden och storleksgrupper kommer icke till synes i kalkylen.

5. Tillämpningen av den aktuella lantarbetarlönen i kalkylen har medfört, att kalkylutfallet och avtalsförhandlingarna mellan lantarbetare och lantarbetsgivare blir ömsesidigt beroende av varandra.

6. Användningen av totalkalkylen som underlag för prissättningen har medfört, att priserna har blivit alltför bundna vid kalkylresultatet.

7. Beräkningarna i totalkalkylen är alltför detaljerade och svårbegripliga.

Beträffande dessa erinringar må följande anföras.

1. Liksom andra beräkningar på det ekonomiska området är givetvis även totalkalkylen behäftad med viss osäkerhet. Tillförlitlighetsberäkningar ger vid handen, att dessa osäkerhetsmarginaler troligen ej är exceptionellt stora. Man får nämligen komma ihåg, att det statistiska grundmaterialet på det ekonomiska området överhuvudtaget är osäkert. Totalkalkylen är en relativkalkyl, som endast mäter förskjutningar i intäkter och kostnader i förhållande till basåret. En över- eller underskattning av en viss intäkts- eller kostnadsposts absoluta storlek i såväl basåret som det aktuella beräkningsåret behöver sålunda icke betyda en felvisning beträffande utvecklingen. Det måste vidare särskilt framhållas, att totalkalkylen upprättas som en prognos (normkalkyl) för ett kommande produktionsår. Som tidigare nämnts, utgår man därvid bl. a. från antagandet om normal skörd; någon möjlighet att på våren uppskatta det verkliga skördeutfallet föreligger för övrigt icke. På liknande sätt måste man i normkalkylen även göra andra antaganden beträffande olika intäkts- och kostnadsposter. Det är givet att en prognosberäkning, som bygger på antaganden om att väderleksbetingelser och andra på skörden inverkande faktorer skall vara »normala», nästan aldrig kan stämma med efterhandskalkylen. Avvikelser mellan prognosberäkningen och efterhandskalkylen behöver följaktligen ej betyda en otillfredsställande prognosmetodik. Normkalkylen måste givetvis bedömas i sin egenskap av prognosberäkning.

Det bör emellertid ytterligare påpekas, att beräkningar av totalkalkylens typ ofta medför, att systematiska fel adderas och kan uppnå en betydande storleksordning. En sådan systematisk felvisning har också under vissa år förelegat i totalkalkylen i fråga om arbetskostnadsposten.

2. De intäkter och kostnader, som man har sökt redovisa i totalkalkylen, gäller jordbruket. Följaktligen har intäkter, som jordbrukarna erhåller från andra förvärvskällor, icke medtagits i kalkylen. Likaså har man sökt utskilja kostnader hänförliga till annat än jordbruksdriften. I detta sammanhang har särskilt kritiserats, att man i totalkalkylen ej tagit hänsyn till jordbrukarnas intäkter från skogsnäringen. Det är emellertid mycket diskutabelt om intäkterna från skogen överhuvudtaget bör medtas i en kalkyl, som ligger till grund för en generell prissättning på jordbruksprodukter. Priser på skogsprodukter uppvisar ju betydande svängningar beroende på prisfluktuationerna på världsmarknaden. Utgick man vid pris-

sättningen från en kalkyl, där de aktuella skogsintäkterna påverkade resultatet, skulle detta betyda att man lät världsmarknadspriserna på skogsprodukter och de efter konjunkturerna skiftande avverkningarna öva inflytande på den årliga avvägningen av den allmänna prisnivån för jordbruksprodukter. Däremot måste skogsinkomsterna beaktas, när det gäller att bedöma jordbrukarnas inkomstläge och jordbruksfastigheternas bärkraft. Vid en jämförelse mellan jordbruksbefolkningens inkomstläge och inkomstläget för andra befolkningsgrupper måste sålunda hänsyn även tas till jordbruksbefolkningens inkomster från andra förvärvskällor än jordbruket. Vid den nyligen genomförda omläggningen av den jordbruksekonomiska undersökningen har detta beaktats och skogsbokföringen har väsentligt utvidgats och förbättrats.

Det är riktigt att alla kostnadsposter icke är medtagna i kalkylen. Emellertid är, som tidigare påpekats, totalkalkylen en relativkalkyl, som mäter förskjutningar i intäkter och kostnader i förhållande till basåret. Att vissa kostnadsposter icke har kunnat medtas, torde därför ej vara av väsentlig betydelse, förutsatt att de icke medtagna kostnaderna i stort sett har utvecklats på samma sätt som övriga kostnadsposter.

3. Som framgår av den tidigare redogörelsen för totalkalkylens uppläggning, ger denna kalkyl icke en uppfattning om jordbrukarnas absoluta inkomststandard. Totalkalkylen har aldrig varit avsedd att mäta en sådan inkomststandard. Dess syfte har i stället varit att mäta de relativa förskjutningarna på såväl intäkts- som kostnadssidan och att upplysa om hur jordbrukets totala intäkter förändrats i förhållande till dess totala kostnader. Vid totalkalkylens tillämpning vid prissättningen har man sålunda avvägt prisstödet i förhållande till intäkts- och kostnadsläget under basåret. Man är hänvisad till andra beräkningar när det gäller att få ett grepp om den absoluta inkomststandarden. Dessa beräkningar har närmare diskuterats bl. a. i kapitel II.

4. Totalkalkylen ger icke någon information om skiljaktigheter i utvecklingen mellan jordbruksföretag i olika områden eller med olika produktionsbetingelser och produktionsinriktning. Man har på grund härav anfört, att totalkalkylen icke möjliggör en »rättvis» prissättning. Såsom har framgått av den tidigare redogörelsen för totalkalkylen, ger denna endast ett samlat uttryck för volym- och prisförändringarnas inverkan på hela jordbrukets intäkter och kostnader; dess syfte som underlag för prissättningen har också varit att utgöra utgångspunkten för en generell och icke för en differentierad prissättning. Totalkalkylen har sålunda aldrig varit avsedd att säga något om hur den relativa prissättningen på olika produkter skulle ske. Avvägningar, som berör den relativa prissättningen, har skett vid prisförhandlingarna. Bestämningen av priserna på olika produkter bildar sålunda ett annat led i prissättningen på jordbruksprodukter — ett led där totalkalkylen aldrig har utgjort underlaget. Den relativa prissättningen har, såsom tidigare påpekats, i hög grad måst präglas av marknads- och försörjningsmässiga förhållanden. Givetvis har räkenskaps-

undersökningarnas resultat och förhandlingsparternas uppfattning om prisavvägningens betydelse för jordbruk i olika delar av landet och i olika storleksgrupper också spelat en viktig roll i detta sammanhang.

5. I fråga om tillämpningen av lantarbetarlönen i totalkalkylen har påstått, att avtalsförhandlingarna mellan lantarbetsgivare och lantarbetare därigenom har fått en avgörande betydelse för prissättningen på jordbruksprodukter. Samtidigt har de marknadsmässiga och politiska möjligheterna att i kalkylen tillgodoräkna jordbrukarfamiljens egen arbetskraft samma lönehöjning som lantarbetarna blivit i hög grad utslagsgivande för löneförhandlingarnas resultat.

Från lantarbetarnas sida har särskilt framhållits, att de genom tillämpningen av lantarbetarlönen i kalkylen kommer i en mellanställning mellan jordbrukare och konsumenter, emedan ett bifall till deras lönekrav automatiskt resulterar i högre jordbrukspriser. Deras löneutveckling blir, anser man, beroende av möjligheten att via priserna bereda jordbrukarfamiljernas egen arbetskraft, som svarar för fyra femtedelar av totalkostnaderna för arbetskraften, motsvarande inkomststegring. Det görs i detta sammanhang gällande, att lönsamheten vid de företag, som sysselsätter huvuddelen av den lejda arbetskraften, skulle vara så god att den väl möjliggör en viss lönehöjning utan kompensation i form av högre priser. Från andra håll har det vidare framhållits, att det ur allmän ekonomisk synpunkt är olämpligt att ökade kostnader till följd av en lönerörelse automatiskt täcks via totalkalkylen.

Vid upprättande av totalkalkylen har såväl jordbrukarnas egen som lejd arbetskraft tillgodoräknats den *senast kända* lönen till lejda arbetare. Ibland har löneavtalsförhandlingarna slutförts tidigare än jordbrukskalkylen. Om avtalslönen då har höjts, har i enlighet med vad nyss sagts lönehöjningen omedelbart återverkat på kalkylresultatet. Vid kalkylens användning som prissättningsunderlag har det dock icke varit givet, att ett av den höjda lönesättningen förorsakat kalkylunderskott automatiskt skulle utjämnas. Denna fråga har alltid omfattats av förhandlingarna. Ofta har avtals- och prisförhandlingarna löpt parallellt. I dessa fall har storleken av en eventuell lönehöjning blivit beroende på i vilken omfattning kompensation har kunnat påräknas. Att underskott i totalkalkylen, förorsakade av höjd lönesättning, vid de flesta tillfällen har utjämnats, sammanhänger icke med totalkalkylens konstruktion såsom sådan utan med utgångspunkten för vår jordbrukspolitik — nämligen den eftersträvade inkomstutjämningen mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper. Så länge man har ansett, att en inkomstklyfta av betydande omfattning har förelegat, har en prissättning som lett till en minskning av denna klyfta ansetts böra accepteras. Även om en höjning av lantarbetarlönen alltså icke har betytt, att de därav följande högre kalkylmässiga kostnaderna automatiskt skulle täckas genom höjda priser eller subventioner, är utredningen dock medveten om att vid tillämpningen av nuvarande system en icke önskvärd växelverkan kan uppstå mellan löneutvecklingen

för lantarbetarna och utvecklingen av jordbrukspriserna. Denna fråga, som är av väsentlig betydelse, kommer senare att beröras närmare.

6. Är man ovillkorligen bunden vid att ett kalkylöverskott eller -underskott skall utjämnas via prissättningen, kan man tvingas att vidta ur olika synpunkter mindre lämpliga prisändringar på vissa produkter. Som förut framhållits, har emellertid frågan om utjämningen av ett kalkylmässigt överskott eller underskott varit en förhandlingsfråga, och man har vid åtskilliga tillfällen frångått kalkylresultatet. En viss bundenhet vid detta har dock i praktiken förelegat. Utredningen anser det icke påkallat att här närmare gå in på de särskilda fall då så varit förhållandet, men vill understryka, att denna bundenhet vid totalkalkylens resultat ingalunda kan anses ha ensidigt gynnat jordbruket. Vid åtskilliga tillfällen torde jordbruket sålunda ha kunnat uppnå bättre förhandlingsresultat om den här berörda bundenheten icke hade funnits.

Det är naturligt, att om man som hittills har skett, använder endast en kalkyl som underlag för prissättningen, så kan en konventionsmässig automatik lätt utbilda sig i samband med prisförhandlingarna. Som utredningen närmare berör i kapitel X, är det därför önskvärt att ett mångsidigt informationsmaterial kommer till användning vid prissättningen.

7. Själva grundprinciperna för totalkalkylen — prognoserna för intäkts- och kostnadsutvecklingen — är relativt enkla. De medför emellertid ofta, att de pris- och volymförändringar, som inräknas i kalkylen, får för lekmannen oväntade konsekvenser ifråga om slutresultatet. Detta sammanhänger i huvudsak med att man endast mäter den relativa utvecklingen av intäkter och kostnader. Därtill kommer, att åtskilliga beräkningar i kalkylen utan tvekan är tämligen invecklade och svårbegripliga för lekmannen. Detta sammanhänger med önskemålet att erhålla den möjligast säkra skattningen av intäkts- och kostnadsutvecklingen. Lättfattlighet för lekmannen kan emellertid när det gäller ekonomiska beräkningar knappast uppställas som kriterium på deras användbarhet.

Ovanstående genomgång av den mot totalkalkylen framförda kritiken visar, att denna ofta synes ha överdimensionerat de rent beräkningsmässiga vanskligheterna och har tillskrivit totalkalkylen en alltför avgörande ställning vid prissättningen. Samtidigt är det tydligt, att totalkalkylen ensam icke kan lämna all för prissättningen önskvärd information. Under de förhållanden med bl. a. kraftiga fluktuationer i priser och löner, som rått under de gångna åren, har dock totalkalkylen enligt utredningens uppfattning utgjort ett acceptabelt underlag för en generell prissättning.

NIONDE KAPITLET

Grunddragen av utredningens förslag

Strävan att uppnå och bevara inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och andra jämförliga befolkningsgrupper skall enligt direktiven ligga till grund för utredningens arbete. Hur kriteriet på denna inkomstlikställighet skall utformas har utredningen diskuterat i tidigare kapitel, varvid jordbrukarna vid basjordbruken (10—20 ha åker) i slättbygderna i södra och mellersta Sverige å ena sidan samt industri- och anläggningsarbetare på landsbygden å den andra sidan angetts som jämförelsegrupper. Två vägar har i 1947 års riksdagsbeslut anvisats för att nå detta mål, nämligen dels en fortsatt rationalisering av jordbruksproduktionen, dels prisstödjande åtgärder i form av importskydd. Det ligger i sakens natur, att principen om inkomstlikställighet avsevärt begränsar de metoder, som kan komma i fråga för avvägningen av det allmänna prisstödet åt jordbruket. Därigenom utesluts nämligen till en början varje system, som skulle kunna få till effekt, att inkomstläget inom jordbruket skulle komma att mera avsevärt och under längre tidrymder under- eller överstiga inkomstläget inom motsvarande befolkningsgrupper. Utredningen har på grund därav ej ansett sig kunna förorda ett system, som skulle innebära att jordbruksstödet skulle få formen av vanliga tullar eller helt fasta importavgifter, vilket i realiteten är detsamma. Även om dessa skulle avvägas så, att de i själva utgångsläget ger den avsedda effekten, måste man nämligen räkna med att priserna på utlandsmarknaden kan komma att stiga eller sjunka så väsentligt, att den gjorda avvägningen blir oförenlig med nyssnämnda princip.

Å andra sidan har utredningen ej heller ansett sig böra förorda något system, som innebär att prisstödet och därmed utvecklingen av jordbrukarnas inkomster via arbetskostnadsberäkningen automatiskt anknyts till lantarbetarlönens utveckling eller till inkomstnivån för någon annan befolkningsgrupp. Den kritik, som riktats mot det nuvarande prissättningssystemet, har ju till stor del gällt det förhållandet, att detta system skulle ha inneburit en dylik automatisk anknytning mellan lantarbetarlönen och jordbrukarnas inkomstutveckling. Ehuru denna kritik, som tidigare framhållits, enligt utredningens uppfattning inneburit en överdrift, såvitt den gällt den faktiska prissättningen under de gångna åren, är även utredningen av den uppfattningen, att en verkligt automatisk anknytning av jordbruksstödet till löneutvecklingen för lantarbetare ej är lämplig. En sådan anknytning skulle leda till att jordbruksstödets storlek i verkligheten kommer att avgöras vid löneförhandlingarna för lantarbetare och icke vid de egentliga

förhandlingarna om prissättningen. Då den vidare skulle innebära, att jordbrukarna icke blott fick täckning för lönehöjningar åt lejd arbetskraft utan även fick mot dessa svarande ökning av sina egna arbetsinkomster, skulle genomförandet av lönehöjningar bli ett gemensamt intresse för arbetsgivare och arbetare. En anordning, som skulle leda till sådana konsekvenser, måste givetvis avvisas.

Med hänsyn till att inkomstläget för jordbrukarna inom basjordbrukens grupp enligt de i kapitel II berörda undersökningarna numera synes motsvara målsättningen om inkomstlikställighet med andra jämförliga grupper, kan det förefalla naturligt att anknyta den fortsatta inkomstutvecklingen för jordbrukets egen arbetskraft till löneutvecklingen hos vissa grupper av industriarbetare. Jordbruksprisutredningen vill dock icke heller förorda en sådan anknytning. Det synes nämligen överhuvudtaget olämpligt att ställa inkomstutvecklingen inom en viss näringsgren, och i synnerhet en näringsgren av sådan storleksordning som jordbruket, i nära beroende av löneavtal och löneutveckling inom andra, helt skilda näringsgrenar. Även om det är angeläget, att jordbruksbefolkningens inkomster kan uppehållas i nivå med andra befolkningsgruppers, kan det dock icke vara lämpligt att söka åstadkomma en strikt bindning dem emellan. Som framhållits i annat sammanhang, måste vid prissättningen hänsyn tas till marknadsförhållandena. Konjunkturutvecklingen är ofta olika inom olika näringsgrenar, vilket mer eller mindre återspeglar sig i inkomstutvecklingen även för arbetskraften. Genom denna olikartade utveckling erhålls en viss utjämning och anpassning inom samhällsekonomin, medan åtgärder för att åstadkomma en likformig inkomstutveckling inom olika näringsgrenar lätt leder till ackumulerade effekter. Vad nu sagts utgör dock intet hinder för att i kalkyler till ledning för prissättningen arbetslönen till jordbrukarna framräknas med utgångspunkt i industriarbetarlönens utveckling, något som utredningen i det följande också föreslår beträffande vissa kalkyler. Någon automatisk bindning av prissättningen vid de så erhållna kalkylresultaten bör emellertid icke förekomma.

Utredningen anser vidare, att prisstödet liksom hittills bör få formen av ett gränsskydd. Utredningen har visserligen också diskuterat en lågprislinje, som skulle innebära att priserna fritt skulle få anpassa sig efter den internationella marknadens, medan jordbruksstödet i stället skulle utbetalas över statsbudgeten direkt till producenterna på sätt som för närvarande sker exempelvis för vissa produkter i Storbritannien. Denna linje behandlades redan av 1942 års jordbrukskommitté, som emellertid av olika skäl icke fann den lämplig. Departementschefen uttalade samma mening i proposition nr 75/1947. Jordbruksprisutredningen har också samma uppfattning.

Inom de gränser, som sålunda angivits, har utredningen övervägt flera från varandra mer eller mindre skiljaktiga metoder att avväga prisstödet åt jordbruket. Det nuvarande prissättningssystemet bygger på principen att man med utgångspunkt i fortlöpande beräkningar av jordbrukets intäkter och kostnader årligen fastställer en för gränsskyddets omfattning väg-

ledande intäktssumma. Denna *princip om fortlöpande kostnadstäckning* lämnar en viss garanti för att den som rimlig ansedda inkomstutvecklingen förverkligas i stort sett oberoende av produktionsutvecklingen och för att eventuella inkomstavvikelser hålls inom relativt snäva gränser. Det ligger i sakens natur, att prissättningen vid tillämpningen av en sådan princip blir relativt bunden, även om den icke behöver automatiskt knytas till något visst kalkylförfarande; jfr kapitel X, punkt 1.

Man kan även tänka sig olika mellanformer mellan å ena sidan en strikt tillämpning av en princip om fortlöpande kostnadstäckning, vilket i så fall förutsätter helt rörliga importavgifter, och å andra sidan ett gränsskydd av den typ samhället ger de flesta andra näringsgrenar, d. v. s. ett gränsskydd genom långsiktigt fastställda tullar. Utredningen har också övervägt en rad sådana mellanformer och har kommit till uppfattningen, att lösningen av prissättningsfrågorna bör sökas enligt endera av de två linjer som anges i det följande.

Enligt den första linjen, som närmare utvecklas i följande kapitel, fastställs för kortare perioder, dock ej mindre än ett år, den prisnivå, som skall stödjas. Stödet lämnas sedan genom rörliga importavgifter, som justeras i anslutning till förändringarna i priserna på världsmarknaden, samt genom olika åtgärder för att underlätta exporten av produkter på vilka överskott föreligger. Kvantitativa importregleringar kan också förekomma som komplettering till importavgifterna. Såtillvida överensstämmer detta system, i det följande kallat *systemet med rörliga importavgifter*, med det nuvarande. Det innebär en relativt strikt tillämpning av principen om fortlöpande kostnadstäckning. Det avviker från det hittills tillämpade systemet i det hänseendet, att avvägningen av prisstödsnivån förutsätts ske med ledning av ett mera allsidigt och differentierat material än det, som nu finns tillgängligt som grund för prisavvägningen. De nackdelar, som är förknippade med ett till *ett visst* kalkylresultat bundet prissättningssystem har nämligen givit utredningen anledning att söka undvika ett sådant. Utredningen föreslår visserligen i det följande att till ledning för prissättningen vid detta system skall upprättas typjordbrukskalkyler för basjordbruk i slättbygderna i södra och mellersta Sverige (slättbygdskalkylen). Dessa kalkyler avses få en central ställning men dock icke en så dominerande roll som totalkalkylen nu har. De skall kompletteras med annat material, bl. a. en totalkalkyl av ungefär nuvarande utformning. Med utgångspunkt i detta material och den allmänna målsättningen skulle man få göra en bedömning av vilka prisändringar, som kan anses erforderliga och lämpliga.

Det andra systemet överensstämmer såtillvida med det första, att prisstödsnivån även enligt detta förutsätts — efter överläggningar med jordbrukets organisationer — bli avvägd på grundval av ett mera differentierat material än det som totalkalkylen representerar. Bl. a. skall ingående undersökningar om inkomstutvecklingen för jordbrukare och andra befolkningsgrupper företas i samband med att prisstödsnivån fixeras eller ändras. Enligt detta system skall emellertid prisstödet fastställas ej för ett eller ett par

år i sänder utan för längre perioder. De vid prissättningsperiodens början fastställda importavgifterna skall hållas oförändrade så länge de inhemska priserna ligger inom vissa gränser, i fortsättningen kallade den övre och den nedre prisgränsen. Med det stöd, som dessa fasta importavgifter representerar, skall sedan priserna under perioden få utveckla sig fritt mellan den övre och den nedre prisgränsen. De inhemska priserna skall sålunda få påverkas av prisutvecklingen på den internationella marknaden så länge de håller sig inom dessa gränser. Spännvidden mellan dessa prisgränser har för vissa produkter satts till 20 och för andra till 30 procent av den åsyftade prisstödsnivån för ifrågavarande produkt och importavgifternas storlek har som regel föreslagits till 15 eller 20 procent av ett beräknat importpris. Statsmakterna skall vara skyldiga att skydda den nedre prisgränsen genom höjning av avgifterna och överhuvudtaget med alla andra till buds stående medel, således även kvantitativa regleringar, men å andra sidan också äga sänka eller ta bort avgifterna om de inhemska priserna skulle överskrida den övre prisgränsen. Bortsett från vad nu sagts skall avgifterna under perioden kunna justeras endast under vissa särskilt angivna förutsättningar, exempelvis om penningvärdet förändrades mera påtagligt. Sådan justering skall göras enligt vissa på förhand fastställda regler. Åtgärder till stöd för exporten av överskottsprodukter skall vidare vidtas i samma omfattning som vid tillämpningen av det första systemet. Utformningen av detta system, i det följande kallat *systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter*, behandlas närmare i kapitel XI och XII, varefter utredningen slutligen i kapitel XIII diskuterar de olika systemens för- och nackdelar samt anger vilket av dem utredningen förordar.

Utredningen föreslår, att typjordbrukskalkyler på grundval av bokföringsstatistik från lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning upprättas i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut, om systemet med rörliga importavgifter skall tillämpas. De informationer, som dessa kalkyler ger om prisutvecklingens inverkan på jordbrukens lönsamhet i olika storleksgrupper och inom olika delar av landet, är av så stor betydelse för att kunna följa och bedöma det tillämpade prissättningssystemets verkningar, att man enligt utredningens uppfattning bör ha dem tillgängliga vid prisavvägningen. Av detta skäl — liksom för att få fylligare material till belysning av jordbrukens driftsförhållanden, bärighet och lönsamhet överhuvudtaget — är det vidare av stor betydelse, att arbetet med att skapa ett mera representativt urval för dessa undersökningar fortsätts liksom att de i undersökningarna deltagande jordbrukens antal blir så stort att man kan dra slutsatser därav med tillfredsställande säkerhet. I det senare avseendet synes det av typjordbrukskommittén på sin tid angivna antalet 2 500 vara att betrakta som ett minimikrav. Detta innebär med nuvarande storleksgruppsfördelning ca 1 700 deltagande jordbruk i storleksgrupperna 10—20 och 20—30 ha, medan 1942 års jordbrukskommitté yrkade på 2 000 deltagare i dessa storleksgrupper.

Såväl systemet med rörliga som systemet med inom vissa gränser fasta

importavgifter avser en generell prissättning på jordbruksprodukter. Det bör emellertid påminnas om, att enligt 1947 års riksdagsbeslut under en övergångstid särskilt stöd skulle lämnas åt innehavare av mindre jordbruk. Syftet med detta stöd skulle vara att brukarna av mindre jordbruk, under tiden till dess rationaliseringen av deras brukningsdelar kunde genomföras, skulle få ett bistånd från det allmännas sida, som stod i rimligt förhållande till vad innehavarna av mera rationella brukningsdelar erhöll genom det allmänna prisstödet. De av jordbruksprisutredningen gjorda inkomstundersökningarna visar, att det genomsnittliga inkomstläget vid jordbruk under 10 ha trots detta stöd är icke obetydligt lägre än vid basjordbruken. Enligt utredningens uppfattning är också särskilt stöd åt det mindre jordbruket fortfarande påkallat. Utredningen anser emellertid, att detta är en speciell fråga av huvudsakligen socialpolitisk karaktär, och har därför icke upptagit den till behandling. Ej heller har utredningen ansett sig böra framlägga några förslag om prisdifferentieringar med hänsyn till olikartade produktionsförutsättningar i olika delar av landet.

TIONDE KAPITLET

Prissättningssystem med rörliga importavgifter

1. Prissättningens bundenhet till kalkylunderlaget

Vid tillämpning av principen om fortlöpande kostnadstäckning sker bestämningen av gränsskyddet i stora drag på följande sätt. För en viss kortare period, t. ex. ett regleringsår, beräknar man för jordbruket totalt eller för en viss grupp av jordbruk den intäktssumma som erfordras för att täcka jordbrukets kostnader, däri inräknat ersättning till arbetskraften. Därefter fastställs för olika produkter den prisnivå inom landet, vid vilken intäktssumman under normala väderleksförhållanden förverkligas. Gränsskyddet utformas sedan på ett sådant sätt att denna prisnivå kan uppehållas vid produkternas avsättning inom landet. Av regleringstekniska skäl är det dock motiverat, att gränsskyddet sätts något högre än ifrågavarande prisstödsnivå.

Det är angeläget att noga skilja mellan de kalkyler, som används för att beräkna nyssnämnda intäktssumma, och fastställandet av själva prisnivån. Kalkylerna i sig själva innebär i regel ingenting annat än en ekonomisk-statistisk redovisning av faktiska förhållanden eller framskrivningar resp. prognoser. Detta är oavsett skillnaderna i detaljutformningen gemensamt för alla de olika kalkyler, som kan komma i fråga. Då kalkylerna används vid prissättningen, kan emellertid två principiellt olika förfaringssätt användas.

Man kan för det första använda en eller flera kalkyler som *vägledning* för olika bedömningar i samband med prissättningen. Prisstödsnivån bestäms i detta fall icke direkt av de resultat en viss kalkyl utvisar. Vid ett sådant förfaringssätt lämnas istället möjligheter till ett allsidigt hänsynstagande till såväl olika kalkylmässiga resultat som marknadsförhållanden m. m. Man kan då tala om ett system, som icke har bundits till ett bestämt kalkylresultat.

För det andra kan bestämningen av prisstödsnivån direkt *fastlåsas* vid en kalkyl på ett sådant sätt, att den intäktssumma, som kalkylen utvisar såsom erforderlig, i princip tillförs jordbruket utan större hänsyn till resultaten av andra kalkyler eller andra kända förhållanden. Man kan då tala om ett till bestämda kalkylresultat bundet system.

Ett system, där bestämningen av prisstödet bundits till utfallet av en viss kalkyl, besitter främst den fördelen att, sedan ett visst kalkylförfarande av berörda parter har accepterats som underlag för prissättningen, intresse-

motsättningarna vid prissättningstillfällena begränsas. Frågan om sättet att beräkna och/eller fastställa prisstödsnivån, som eljest varje gång kan medföra segslitna förhandlingar, löses ju vid detta system en gång för hela den tid under vilken kalkylförfarandet skall tillämpas. Å andra sidan kan bundenheten vid det beräkningsmässiga underlaget medföra, att prissättningen leds i en ur såväl samhällets som jordbrukets synpunkt icke önskvärd riktning. En kalkyls beräkningstekniska innebörd kan naturligtvis utan vidare fastställas. Det är däremot ytterst vanskligt att uttala sig om de samhällsekonomiska följderna av att prissättningen binds vid resultaten av samma kalkyl. Som tidigare framhållits, måste marknadsmässiga synpunkter tillmätas rätt stor betydelse i samband med bestämningen av prisstödsnivån. Det kan synas som om det förhållandet, att man vid bestämningen av intäktssumman är bunden vid ett visst kalkylutfall, icke nämnvärt behöver inskränka möjligheterna att vid prissättningen ta hänsyn till marknadsutvecklingen; en viss intäktssumma kan ju uppnås med högst varierande kombinationer av de enskilda produktpriserna. Denna bundenhet kan emellertid medföra mindre önskvärda konsekvenser. För att kalkylmässigt uppnå en viss intäktssumma kan man bli nödsakad att för olika produkter genomföra prisändringar, som icke är betingade av marknads- eller kostnadsläget. Kalkylen anger exempelvis, att intäktssumman för den kommande prissättningsperioden bör höjas med ett visst belopp. Samtidigt är det tydligt, att anledningen härtill är kostnadsstegringar, som i särskilt hög grad träffar produktionen av vissa produkter. Marknadsläget antas vidare vara sådant, att högre priser för dessa produkter icke kan uttas. Skall nu den högre intäktssumman täckas vid prissättningen, måste detta leda till, att prisstödsnivån i stället höjs för andra produkter. Pris- och kostnadsrelationen för olika produktgrupper förskjuts därmed ytterligare, eventuellt med en icke önskvärd utveckling av produktionen som följd. När jordbrukspriserna automatiskt regleras efter utfallet av en viss kalkyl, blir det vidare svårare att på önskvärt sätt samordna jordbrukets prissättning med den allmänna ekonomiska politiken.

I varje kalkyl, som skall utgöra underlag för prissättningen, föreligger speciella problem i samband med bestämningen av arbetskostnaderna. Detta beror på att dessa endast till en mindre del motsvaras av några utgifter för jordbrukarna utan i stället till större delen utgör deras egen behållning av jordbruksdriften. Man kan därför icke ange arbetskostnaderna utan att först ta ställning till den jordbrukspolitiska målsättningen och hur denna konkret skall fullföljas. Man kan t. ex. i en kalkyl tillgodoräkna jordbrukets arbetskraft en lön, motsvarande lönen för en viss arbetargrupp. Binds bestämningen av gränsskyddet till utfallet av denna kalkyl, har därmed ett för inkomstutvecklingen i jordbruket grundläggande beslut fattats för den tid kalkylen skall tillämpas som prissättningsunderlag. Å andra sidan kan arbetsersättningen göras till en förhandlingsfråga mellan statens och jordbrukets representanter (jfr det norska systemet). Bundenheten vid utfallet av en sådan kalkyl innebär, att man automatiskt beaktar de ändringar i

prisstödet, som pris- och volymmässiga förändringar betingar, medan ingen sådan bundenhet föreligger i fråga om arbetslönen.

Utredningen

Utredningen har funnit, att så väsentliga nackdelar är förknippade med ett prissättningssystem, i vilket de enskilda priserna eller jordbrukarnas inkomster enligt på förhand fixerade regler bestäms av löneutvecklingen för jordbruksarbetare eller av något mått på inkomstutvecklingen i andra näringsgrenar, att ett sådant system ej bör komma i fråga. Av samma skäl avvisar utredningen varje automatisk bindning till någon bestämd kostnadskalkyl eller till en viss kombination av flera sådana kalkyler. Prissättningen bör i stället bygga på överläggningar på grundval av kalkyler, som på olika sätt ger upplysningar om de ekonomiska förhållandena i jordbruket, och allt annat material, som kan ge informationer av värde i detta sammanhang.

Enligt utredningens uppfattning kan dock svårigheter uppstå även vid tillämpningen av ett av kalkyler helt obundet system. Vid varje prissättningstillfälle måste man nämligen då ta ställning till på vilket sätt den jordbrukspolitiska målsättningen enligt 1947 års riksdagsbeslut skall inverka på gränsskyddet och därmed inkomstbildningen för jordbruksbefolkningen. Även om man till att börja med utgår från ett till bestämda kalkylresultat icke bundet system, kan svårigheterna att vid varje prissättningstillfälle ena de olika uppfattningarna lätt leda till, att en viss bundenhet ändå uppstår genom att man enas om att tillmäta ett visst kalkylförfarande särskild betydelse.

Enligt utredningens uppfattning bör på grund härav vid tillämpning av systemet med rörliga importavgifter en mera central ställning ges åt vissa kalkylresultat. Denna ståndpunkt innebär dock ingalunda, att resultaten av en viss kalkyl skall bestämma prisstödet. Vid sidan om här avsedda kalkylresultat bör vid prissättningen föreligga också annat informationsmaterial om förhållandena inom jordbruket att beaktas vid prissättningen. Liksom vid det nuvarande systemet bör även fortsättningsvis frågan om gränsskyddets utformning bli föremål för förhandlingar mellan staten och jordbrukets representanter.

2. Förhållandena i slättbygderna i södra och mellersta Sverige som ett centralt underlag vid bestämningen av prisstödsnivån

I kapitel VI har utredningen närmare berört förhållandena i de mera utpräglade jordbruksbygderna i södra och mellersta Sverige. Av skäl, som där närmare utvecklats, anser utredningen, att man vid de jordbrukspolitiska bedömningar, som här avses, bör utgå från de ekonomiska förhållandena vid bonde- eller familjejordbruken och då i första hand vid basjordbruken (10—20 ha) i dessa bygder. Detta ställningstagande gäller oavsett vilket prissättningssystem som i övrigt skall tillämpas. Kännedom om det eko-

nomiska läget vid dessa jordbruk skall erhållas från faktiska driftsresultat vid i lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning deltagande gårdar.

Vid den i detta kapitel behandlade metoden att bestämma prisstödets storlek ligger det nära till hands att direkt utgå från kalkyler baserade på bokslut från de i denna undersökning deltagande basjordbruken. Dessa kalkyler skulle få formen av en typjordbrukskalkyl för slättbygderna. Som i det föregående betonats, behöver detta icke innebära att man vid prissättningen är bunden till resultatet av dessa kalkyler. En sådan bundenhet kan, såsom tidigare påvisats, få mindre önskvärda konsekvenser. I det följande kommer därför även annat material, som vid prissättningen kan belysa de ekonomiska förhållandena i jordbruket, att behandlas. Att förhållandena vid basjordbruken i slättbygderna föreslås som centralt underlag för prissättningen innebär endast, att man i huvudsak söker åstadkomma en prissättning, som genomsnittligt ger en skälig kostnadstäckning för dessa jordbruk. Om däremot andra omständigheter, t. ex. marknadsläget, så påfordrar, bör avvikelser från denna norm kunna accepteras. Bestämningen av gränsskyddet bör alltså bli en fråga, som man bör söka lösa genom förhandlingar mellan staten och jordbrukets representanter.

Som framgår av bilaga 1 föreslår utredningen, att typjordbrukskalkyler skall upprättas för åtta områden, som anges nedan. Varje sådan kalkyl representerar en viss storleksgrupp inom respektive område och bygger på medeltal av bokföringsresultat från jordbruk, som ingår i den jordbruksekonomiska undersökningen. Varje kalkyl kan därför sägas representera en på detta sätt framkommen jordbrukstyp. Typjordbrukskalkylen för slättbygderna (slättbygdskalkylen) grundar sig på materialet från fyra av dessa områden, nämligen Götalands södra slättbygder (Gss), Götalands mellanbygder (Gmb), Götalands norra slättbygder (Gns) och Svealands slättbygder (Ss). Den innebär helt enkelt en sammanvägning av resultaten från dessa områden.

Områdesbenämning	Området omfattar
Gss Götalands södra slättbygder	Skåne-Hallands slättbygd
Gmb Götalands mellanbygder	Sydsvenska mellanbygden + Öland och Gotland
Gns Götalands norra slättbygder	Östgötaslätten + Vänerslätten exkl. Värmlands slättbygd
Ss Svealands slättbygder	Värmlands slättbygd + Mälar- och Hjälmarbygden
Gsk Götalands skogsbygder	Sydsvenska höglandet + Östsvenska dalbygden + Västsvenska dalbygden
Ssk Svealands skogsbygder	Södra Bergslagen + Västsvenska dalsjöområdet + Norra Bergslagen + Östra Dalarna + Gästrikland
Nn Norrland, nedre	Kustlandet i Nedre Norrland + Nordsvenska mellanbygden + Jämtländska silurområdet
Nö Norrland, övre	Kustlandet i övre Norrland + Fjäll- och moränbygden

Uppläggningen av typjordbrukskalkylerna behandlas närmare i bilaga 1. Därför kommer i det följande endast vissa mera centrala spörsmål att beröras.

Slättbygdskalkylen bygger, liksom övriga typjordbrukskalkyler, på faktiska bokföringsresultat från gårdar, som deltar i den jordbruksekonomiska undersökningen. Medeltal framräknas rörande den kvantitativa omsättningen vid ifrågavarande jordbruk. Med utgång från dessa medeltal och gällande priser på produkter och produktionsmedel gör man sedan beräkningar över lönsamheten under en kommande prissättningsperiod. Denna beräkning framåt i tiden karaktäriserar typjordbrukskalkylen till skillnad från den jordbruksekonomiska undersökningen, som i efterhand redovisar de faktiska resultaten. Fråga uppstår då, om det är möjligt att på detta sätt upprätta prognoser eller om beräkningarna får begränsas till framskrivningar. Med *prognos* avses i detta sammanhang en beräkning för kommande tid, där man så långt möjligt beaktar såväl prisförändringar som kvantitetsförändringar, d. v. s. förändringar av produktionens storlek och användningen av produktionsmedel. Såsom framgick av redogörelsen för den nuvarande totalkalkylen innebär denna en prognos för ett kommande regleringsår. Med *framskrivning* avses däremot en förhandskalkyl, där hänsyn endast tas till prisförändringar.

Möjligheterna att göra prognoser är starkt begränsade i slättbygdskalkylen. En förändring av den totala produktionen eller den totala förbrukningen av produktionsmedel i hela landet under ett kommande år kan ofta med ganska stor säkerhet fastställas i förväg. Sådana förskjutningar i totalkvantiteterna kan emellertid vara resultatet av vitt skilda tendenser inom olika områden och storleksgrupper. Om slättbygdskalkylen skulle användas för egentliga prognosberäkningar, skulle detta erfordra särskilda undersökningar av utvecklingstendenserna just inom den storleksgrupp och det område kalkylen avser. Sådana undersökningar torde i praktiken på nuvarande stadium vara förenade med mycket stora svårigheter. Kalkylerna torde därför få inskränkas till framskrivningar i ovan angiven mening.

En annan fråga av stor betydelse är vilka *volymer* som skall användas för prismässiga framskrivningar av intäkter och kostnader i slättbygdskalkylen. Detta hänger intimt samman med den nedan behandlade frågan om kalkylen skall användas till en absolut lönsamhetsberäkning eller endast, på samma sätt som totalkalkylen, till en relativberäkning, d. v. s. en beräkning i förhållande till ett tidigare basår. Man kan för framskrivningarna antingen välja volymer från de senaste år, för vilka bokföringsresultat föreligger, eller volymer från något eller några tidigare år. I första fallet måste volymerna ändras vid varje nytt kalkyltillfälle, men i det senare kan samma volymer tillämpas under en längre period. Innebörden av dessa två alternativ berörs närmare i fortsättningen i samband med redogörelsen för framskrivningen av arbetskostnaderna.

Ytterligare några viktiga fakta i fråga om volymberäkningarna, som gäller vid båda ovan angivna alternativ, må här påpekas. Även om man ändrar

volymerna vid varje nytt kalkyltillfälle, blir eftersläpningen i förhållande till det år framskrivningen avser ganska stor. De vid varje kalkyltillfälle färskaste uppgifterna kommer att hänföra sig till ett räkenskapsår, som slutar mer än ett och ett halvt år före början av den period, som framskrivningen avser (räkenskapsåret vid den jordbruksekonomiska undersökningen sammanfaller numera med kalenderåret). De färskaste bokföringsresultaten våren 1956 kommer exempelvis att avse kalenderåret 1954.

Vare sig volymerna ändras vid varje kalkyltillfälle eller icke, kan de antingen avse ett år eller vara medeltal för flera år. Om medeltal för två eller flera år tillämpas som bas för framskrivningar, kan verkan av tillfälliga avvikelser i produktionens storlek eller inriktning dämpas. Med hänsyn till den snabba utvecklingen av produktionstekniken och eventuella förändringar i produktionsinriktningen torde det dock icke vara lämpligt att använda medeltal för mer än några år.

Vidare kan volymerna för sådana år, som med hänsyn till produktionsresultatet väsentligt avviker från det normala, näppeligen utan vidare läggas som underlag för framskrivningar. En normalisering av volymerna kan därför ibland bli erforderlig. Detta kan bli fallet oavsett om volymerna ingår i en bas som omfattar ett eller flera år. Normalisering torde på intäktssidan i första hand komma att beröra handelsväxterna, medan en normalisering av animalieproduktionen mera sällan torde vara påkallad på grund av denna produktions större stabilitet. Av skäl som närmare berörts i bilaga 1, bör dock normalisering tillgripas endast i undantagsfall. Behovet av normalisering minskas också av den utjämning mellan olika produktionsgrenar, som i allmänhet äger rum även när produktionen delvis avviker från det normala.

Framskrivningen av arbetskostnaderna erbjuder särskilda problem. Eftersom prognoser icke är möjliga i typjordbrukskalkyler, måste man i dessa inskränka sig till att skriva fram intäkter och kostnader för vissa basår med hjälp av kända eller väntade prisförändringar. Att man därvid för en längre eller kortare period ej beaktar de förändringar som kvantiteter eller volymer undergår med tidens lopp innebär, att man bortser från den minskning av produktionskostnaderna, som är en följd av en effektivisering av produktionen. En sådan effektivisering av produktionen är ju i varje näring den viktigaste hävstången till en allmän inkomstförbättring. Vid konstant penningvärde innebär därför en balans mellan inkomster och kostnader i en kalkyl, i vilken volymförändringarna ej beaktats och arbetskostnaderna upptas med konstant belopp, att näringens utövare tillräknas effektiviseringsvinsten under ifrågavarande period.

Innebörden av de båda ovan angivna alternativen för valet av volymer för framskrivningen torde framgå av det följande.

I det fall då volymerna hålls oförändrade under en längre följd av år *(fastvolymkalkyl)*, bör arbetskostnadernas realvärde för jordbrukarna, som ovan antytts, hållas konstant. Arbetskostnaderna bör därför framskrivas med ett prisindex, som representerar den allmänna förändringen i penning-

värdet. Följer man en sådan kalkyl vid prissättningen, får jordbrukets utövare behålla hela vinsten av produktionseffektiviseringen. Jordbruksbefolkningens inkomstutveckling relativt andra befolkningsgruppers blir då beroende av rationaliseringstakten i jordbruket jämfört med rationaliseringstakten i andra näringar.

Även i det fall då volymerna ändras vid varje nytt kalkyltillfälle *(kalkyl med rörliga volymer)* bör arbetskostnaderna framskrivas med ett prisindex, som representerar den allmänna förändringen i penningvärdet. Följer man en sådan kalkyl vid prissättningen, innebär det, att förändringar i jordbrukarnas inkomster till den del, som motsvaras av utvecklingen från mitten av den period volymerna avser till mitten av den period framskrivningen avser, blir beroende av effektiviseringen i jordbruket, men så långt volymerna är kända, av den lön, som används för beräkning av arbetskostnaderna.

En annan fråga av stor betydelse för kalkylens utformning är som tidigare nämnts, om man väljer *en absolut eller en relativ jämförelse* mellan intäkter och kostnader. En absolut jämförelse grundas på en fullständig, bokföringsmässig lönsamhetsberäkning medan en relativ jämförelse innebär att man liksom i nuvarande totalkalkyl endast fäster sig vid utvecklingen från ett basår. I det förra fallet (absolut jämförelse) kan man se hur den på ena eller andra sättet mätta lönsamheten vid slättbygdsjordbruket förhåller sig till lönsamheten andra år inom detta område, inom andra områden eller inom andra näringsgrenar. Man kan dock aldrig beräkna lönsamheten för framskrivningsåren, eftersom framskrivningen baseras på äldre volymer. En lönsamhetsjämförelse med andra näringsgrenar försvåras vidare av att slättbygdskalkylen icke mäter jordbrukarnas totala inkomster utan bara inkomsterna från jordbruket och att gränsdragningen mot andra förvärvskällor i bokföringen är vansklig.

I det andra fallet (relativ jämförelse) utgår man från ett basår, för vilket man med hjälp av särskilda undersökningar har kunnat bedöma jordbrukets lönsamhet. Det blir därvid mera fråga om en bedömning av den art som utredningen företagit och redovisat i kapitel II, varvid bokföringsresultaten är en av bedömningsgrunderna. Sedan mäter man i kalkylerna endast den indexmässiga inkomst- och kostnadsutvecklingen från basåret. Det är givet, att mera omfattande lönsamhetsundersökningar ej kan företas så ofta. Ett basår måste därför gälla en viss längre tid.

Vad som i det föregående sagts ifråga om valet av volymerna för framskrivningen i slättbygdskalkylen och om valet av metod (absolut eller relativ) vid jämförelse mellan intäkts- och kostnadssidorna, blir bestämmande även för det sätt på vilket kalkylens resultat skall redovisas. I bilaga 1 har angivits tre *lönsamhetsmått,* som kan ifrågakomma i denna kalkyl. Dessa tre lönsamhetsmått är förräntningsprocenten, löneförmågan och familjens arbetsinkomst.

Förräntningsprocenten erhålls, om man från de sammanlagda intäkterna per hektar eller per brukningsdel drar samtliga kostnader exkl. ränta på eget och lånat kapital och sedan räknar ut differensens storlek i förhål-

lande till hela det i företaget investerade kapitalet. Detta mått på lönsamheten är mindre lämpligt vid lönsamhetsberäkningar för familjejordbruk och mindre jordbruk, eftersom ersättningen för familjens eller brukarens arbetsinsats vid dessa jordbruk är avsevärt större än det belopp, som erfordras för förräntning av kapitalet.

Drar man från de totala intäkterna alla produktionskostnader exkl. kostnaderna för lejd arbetskraft och beräknad arbetsersättning till brukaren och övriga familjemedlemmar men inkl. ränta på allt investerat kapital, erhålls en differenspost, som kan anses utgöra den till förfogande stående summan till ersättning för den totala manuella arbetsinsatsen i jordbruket. Om detta belopp divideras med antalet till fullgoda manstimmar reducerade arbetstimmar, erhålls *löneförmågan per timme*, d. v. s. den arbetsersättning, som genomsnittligt kan tillgodoräknas för manuellt arbete per fullgod manstimme. Hela vinsten eller förlusten påverkar vid detta lönsamhetsmått den beräknade arbetsersättningen. Det passar bättre än förräntningsprocenten för jordbruk, där brukare och familjemedlemmar gör den största delen av arbetsinsatsen och arbetsinkomsten således är av avsevärt större betydelse för dem än ränteinkomsten. Löneförmågan är främst av intresse vid jämförelse med lönenivån i någon annan näring.

Om man från den del av intäkterna, som står till förfogande för kapitalförräntning och arbetsersättning, drar dels räntan på allt i rörelsen investerat kapital, dels ersättningen till lejd arbetskraft, kvarstår det belopp vilket kan tas i anspråk som familjens ersättning för manuellt arbete och driftsledning. Det är uppenbart, att *familjens arbetsinkomst* vid två jordbruk under i övrigt lika förutsättningar blir olika, så snart skillnad föreligger ifråga om insatsen av lejd arbetskraft. Detta lönsamhetsmått kan användas för jämförelser mellan olika år endast under förutsättning att familjens arbetsinsats är i stort sett konstant. Vid användningen av detta mått bör familjebegreppet begränsas till brukaren, hustrun och minderåriga barn, t. ex. under 15 år.

Utredningen

Vid systemet med rörliga importavgifter anser utredningen, att en typjordbrukskalkyl baserad på förhållandena vid jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha åker i slättbygderna i södra och mellersta Sverige (slättbygdskalkylen) bör utgöra ett centralt underlag för förhandlingar om prissättningen. Det förutsätts härvid, att kalkylen och prissättningen skall avse det kommande produktionsåret. Av skäl som redan redovisats blir det icke möjligt att göra prognoser i ovan angiven mening (d. v. s. beräkningar där hänsyn tas till förändringar av både kvantiteter och priser) för kommande produktionsår; beräkningarna för dessa måste i stället åtminstone tills vidare inskränkas till framskrivningar av basårsvärdena med hjälp av redan kända eller väntade prisförändringar. Som framgår av det föregående, kan slättbygdskalkylen utformas på olika sätt med hänsyn till bl. a. volymbe-

räkningar, arbetskostnadsberäkningar och metod att redovisa kalkylresultatet. Enligt utredningens uppfattning bör de olika möjligheterna utnyttjas, d. v. s. slättbygdskalkylen bör icke framläggas endast i en form. För de bedömningar, som måste göras vid prissättningen, är det värdefullt om resultaten av beräkningar med olika uppläggning kan vägas mot varandra. En framskrivning, i vilken arbetskostnaderna endast korrigeras med hänsyn till penningvärdets förändringar, kan sålunda ge information om vid vilka priser jordbrukarna helt får tillgodoräkna sig resultatet av effektiviseringen inom sin näring. En beräkning, i vilken arbetskostnaderna får följa löneutvecklingen för någon annan samhällsgrupp samt hänsyn även tas till volymförändringar, visar å andra sidan vilka priser som krävs för att de i jordbruket sysselsatta skall följa reallöneutvecklingen för denna andra grupp. En sådan beräkning går dock, som tidigare nämnts, icke att föra fram längre än till det senaste år, för vilket bokföringsuppgifter föreligger.

Slättbygdskalkylen bör i en version utformas så att volymerna hålls oförändrade under en viss tid. Enligt utredningens uppfattning bör man därvid icke i förväg bestämma, med vilka mellanrum volymerna skall skiftas. Detta bör istället bli beroende på förändringarna i produktionens inriktning och produktionstekniken. Som basår bör man välja ett ur produktionssynpunkt normalt år (sålunda ej medeltal för en följd av år) och normalisering av basvolymerna bör så långt möjligt undvikas. För basåret bör särskilda undersökningar utföras om inkomstläget för jordbrukarna i förhållande till inkomstläget för andra jämförliga befolkningsgrupper. Beräkningarna avser i detta fall den relativa utvecklingen av intäkter och kostnader.

I den andra versionen, beräkning med vid varje nytt beräkningstillfälle förändrade volymer, har utredningen icke ansett sig kunna förorda, att volymer från det senast kända räkenskapsåret skall tillämpas. Vid extrema förskjutningar i produktionen eller produktionsmedelsanvändningen under ett räkenskapsår kan detta komma att kräva mycket omfattande normaliseringar. Utredningen vill i stället förorda att vid ifrågavarande beräkning medelvolymer för tre år används. I regel bör man därvid utgå från de tre senast kända räkenskapsåren. Skulle något av dessa år bli extremt med hänsyn till produktion eller produktionsmedelsanvändning, bör ett sådant år uteslutas vid beräkningen. Vid en på detta sätt utformad kalkyl med rörliga volymer kan man göra en absolut jämförelse mellan intäkter och kostnader. Vid kalkylens användning för prissättningsändamål bör emellertid hänsyn främst tas till intäkts- och kostnadssidornas relativa utveckling från en tidigare period. Det förutsätts då, att särskilda undersökningar om inkomstläget under denna period utförs på samma sätt som vid tillämpning av den första versionen.

I detta sammanhang får beaktas, att den inkomstlikställighet, som i kapitel II påvisats för jordbrukarna inom basjordbrukens grupp, har framkommit sedan vissa beräknade kapitalinkomster jämställts med arbetsinkomster. I den mån investeringarna i jordbruket fortskrider och någon

nämnvärd penningvärdeförsämring ej äger rum, kommer dessa kapitalinkomster att få karaktären av räntekostnader för investerat kapital, varvid en motsvarande höjning av arbetsinkomsten kan bli erforderlig. Hänsyn härtill bör tas vid nämnda inkomstundersökningar.

För framskrivning av arbetskostnaderna bör enligt utredningens uppfattning socialstyrelsens nya konsumentprisindex tillämpas. Skulle det i fortsättningen vid de återkommande kontrollundersökningarna av detta index konstateras, att förbrukningen i jordbrukarhushåll är sammansatt på ett sådant sätt, att levnadskostnadsutvecklingen här blir en annan än i samhället i övrigt, bör detta beaktas genom att ett index, som så nära som möjligt ansluter sig till jordbruksbefolkningens konsumtionsval, tillämpas vid framskrivningen av arbetskostnaderna.

Inom den jordbruksekonomiska undersökningen skall skogsbokföringen betydligt utvidgas. Så länge resultat icke föreligger från denna bokföring, har utredningen icke ansett sig kunna ta ställning till frågan, om skogsbruket bör ingå i slättsbygdskalkylen. För denna kalkyl torde för övrigt skogsbruket vara av mindre betydelse, eftersom skogen icke spelar en lika stor roll i slättsbygdsområdet som i övriga delar av landet. Utredningen vill emellertid i detta sammanhang framhålla, att skogsinkomsterna självfallet bör beaktas vid de grundligare inkomstjämförelser, som måste göras för basåren, både mellan jordbruksbefolkningen inom olika områden och mellan jordbruksbefolkningen och andra befolkningsgrupper.

3. Övrigt informationsmaterial för prissättningen

Information om prissättningens effekt i olika områden

Som tidigare nämnts, har vid tillämpningen av totalkalkylen som underlag för prissättningen direkt information saknats om skiljaktigheter i utvecklingen mellan jordbruksföretag i olika områden och storleksgrupper. Detta har dock icke inneburit, att man vid avvägningen av priserna på olika produkter icke har tagit hänsyn till prissättningens effekt vid jordbruk i skilda områden och storleksgrupper. Uppgifter om produktionsförhållandena vid olika jordbruk har bl. a. förelegat från den jordbruksekonomiska undersökningen. Vid vissa tillfällen har man exempelvis sökt åstadkomma en förbättrad lönsamhet åt mindre jordbruk genom att vid prissättningen särskilt gynna animalieprodukterna, vilka spelar en större roll för de mindre än för de större jordbruken. Emellertid har priserna på olika produkter under de gångna åren främst måst bestämmas med hänsyn till marknads- och försörjningsförhållanden.

I bilaga 1 har utredningen ingående behandlat uppläggningen av typjordbrukskalkylerna. Uppgifter om förhållandena vid jordbruk i andra storleksgrupper än de, för vilka sådana upprättas, kan för de år, för vilka bokfö-

ringsresultat föreligger, erhållas direkt ur den jordbruksekonomiska undersökningen.

Det bör i föreliggande sammanhang framhållas, att resultatet av typjordbrukskalkylerna självfallet blir osäkrare vid uppdelning på olika områden. Antalet gårdar, som ingår i den jordbruksekonomiska undersökningen och därmed bildar underlaget för typjordbrukskalkylerna, är tämligen begränsat. Antalet bokföringsgårdar i varje område uppgår i storleksgruppen 10—20 ha till ungefär 100—150 och är ännu mindre i storleksgruppen 20—30 ha. Vidare kan gårdarna i undersökningen, eftersom deltagandet självfallet är frivilligt, icke uttas slumpmässigt. Så länge som undersökningen och typjordbrukskalkylerna avser utvecklingen inom ett större område, t. ex. slättbygdsområdet, torde de dock lämna ett tämligen säkert underlag för prispolitiska bedömningar. Osäkerheten blir däremot betydligt större vid en uppdelning av materialet på flera områden. Detta bör beaktas vid en jämförelse av lönsamhetsutvecklingen i olika områden.

Det bör vidare understrykas, att typjordbrukskalkylerna icke kan tillämpas för direkta inkomstjämförelser mellan olika områden så länge som skogsbruket icke har inordnats i dessa kalkyler.

Utredningen

I det föregående har framhållits, att det med hänsyn till bl. a. överskottsproduktionen är angeläget att produktionen av olika produkter anpassas till förändringarna i marknadsläget. Vid den relativa prisavvägningen måste därför i första hand marknadsförhållandena beaktas. Slättbygdskalkylen är icke avsedd att tjäna till vägledning för annat än en *generell* prissättning. Möjligheterna att avväga de generella priserna på olika produkter i syfte att åstadkomma en utjämning av lönsamheten mellan å ena sidan jordbruken i slättbygderna och å andra sidan jordbruken inom områden utanför dessa är tämligen begränsade. I den mån så är möjligt bör dock vid prisavvägningen för olika produkter dess verkan för olika områden och storleksgrupper beaktas. Det är därför önskvärt att information härom kan erhållas.

I praktiken kommer synpunkterna i detta hänseende under alla förhållanden att göra sig gällande och kommer att tilldra sig intresse vid prissättningens bedömning i de politiska instanserna, ej minst vid avvägningen av stödet till mindre jordbruk. Dessa frågor har utredningen, som nämnts i kapitel IX, icke upptagit till behandling i detta sammanhang, enär utredningen anser dem vara av huvudsakligen socialpolitisk karaktär. Utredningen förordar dock, att typjordbrukskalkyler för tidigare angivna åtta områden och storleksgrupperna 10—20 och 20—30 ha upprättas för att vid sidan om slättbygdskalkylen ligga till grund för övervägandena om prissättningen.

Totalkalkylen och information om produktions- och konsumtionsutvecklingen

Genom undersökningar inom ramen för den nuvarande totalkalkylen, vilka under årens lopp allt mer har utvidgats och förbättrats, har ganska ingående kännedom erhållits om den totala produktionsutvecklingen inom jordbruket. De prognosmetoder, som har utarbetats, möjliggör också vissa bedömningar av produktionsutvecklingen under ett kommande produktionsår. Likaså har de undersökningar om konsumtionsutvecklingen och därmed om avsättningsmöjligheterna och det aktuella marknadsläget för olika produkter, som under de gångna åren utförts inom såväl jordbruksnämnden som jordbrukets ekonomiska organisationer i anslutning till prisförhandlingarna, väsentligt vidgat kunskaperna även på detta område och ökat möjligheterna att på förhand bedöma konsumtionsutvecklingen vid olika pris- och inkomstalternativ. Ingående redogörelser för dessa förhållanden har också lämnats i jordbruksnämndens årliga regleringsskrivelser till Kungl. Maj:t och i propositionerna om prisreglerande åtgärder.

De informationer man erhåller av beräkningar av denna typ har visat sig mycket värdefulla såväl vid handhavandet av prisregleringarna på jordbruksområdet som vid själva prissättningen. Beräkningar i en eller annan form av såväl produktions- som konsumtionsutvecklingen för olika produkter, och därmed av de överskott eller underskott som är att vänta, är nämligen ofrånkomliga som underlag för de marknads- och försörjningsmässiga bedömningar, som måste göras i detta sammanhang.

Det är tydligt att sådana beräkningar, med eller utan anknytning till någon priskalkyl, även i fortsättningen måste föreligga vid prissättningen. Detsamma gäller beräkningar av förbrukningen av sådana produktionsmedel som fodermedel, handelsgödselmedel o. s. v.

Utredningen

Oberoende av vilket prissättningssystem, som kommer att tillämpas, är det givetvis av intresse att under de närmaste åren erhålla en beräkning av den totala intäkts- och kostnadsutvecklingen för jordbruket. Enligt utredningens mening är det önskvärt, att denna totalkalkyl uppgörs i två versioner i analogi med slättbygdskalkylen. Vid sidan om en totalkalkyl där rörliga volymer tillämpas och prognoser för ett kommande produktionsår verkställs, bör sålunda även en kalkyl göras med från ett visst basår oförändrade volymer. Som i det föregående nämnts, ger en jämförelse mellan slättbygdskalkylen med fasta volymer och motsvarande kalkyl med rörliga volymer upplysning om vinsten av produktionseffektiviseringen och rationaliseringen vid basjordbruk i slättbygdsområdet. Totalkalkylen med fasta volymer kan på samma sätt jämföras med totalkalkylen med rörliga volymer, varigenom en viss uppfattning kan erhållas i fråga om rationalise-

ringsvinsten inom hela jordbruket. Den i bilaga 2 redovisade beräkningen över resultatet av olika effektiviseringsåtgärder inom jordbruket utgör just en sådan jämförelse mellan intäkts- och kostnadsutvecklingen vid oförändrade volymer samt intäkts- och kostnadsutvecklingen när volymförändringarna beaktats.

I fråga om arbetskostnaderna måste totalkalkylen med rörliga volymer och totalkalkylen med fasta volymer behandlas på olika sätt. I den förstnämnda kalkylen har, som förut nämnts, hittills lantarbetarlön tillämpats även vid beräkningen av kostnaderna för brukarens och familjens arbetskraft. Totalkalkylen har därmed angivit den intäktssumma som jordbruket totalt behövde uppnå för att ernå samma relativa inkomstutveckling som lantarbetarna. I föreliggande sammanhang är det emellertid av intresse att erhålla kännedom om den intäktssumma, som krävs för att jordbrukarnas inkomstutveckling totalt skall bli samma som för befolkningen utanför jordbruket. Framskrivningen bör följaktligen icke ske med löneutvecklingen för en begränsad yrkesgrupp. I stället bör den genomsnittliga löneutvecklingen för arbetare inom industrin tillämpas vid framskrivningen av arbetskostnaderna för den egna arbetskraften. Däremot bör lantarbetarlönen liksom hittills användas för beräkning av arbetskostnaderna i basåret. För lantarbetarna bör vidare i kalkylen deras faktiska löneutveckling tillämpas.

I totalkalkylen med fasta volymer bör arbetskostnaderna av tidigare angivna orsaker framskrivas med ett index för penningvärdeförändringen. Framskrivningen bör kunna ske med socialstyrelsens nya konsumentprisindex.

Den nuvarande totalkalkylen bör i enlighet med vad nu sagts upprättas även i fortsättningen. Därvid vinns automatiskt de informationer man hittills haft att tillgå beträffande produktionsutvecklingen. Med tanke på den vikt marknadsläget och avsättningsförhållandena framdeles måste tillmätas vid prisavvägningen, bör enligt utredningens uppfattning en ingående redogörelse härom utarbetas och framläggas vid prissättningen. I denna redogörelse bör bl. a. belysas produktionsutvecklingen för olika produkter i utlandet, de aktuella tendenserna i fråga om prisutvecklingen samt möjligheterna att avsätta överskott av olika svenska produkter i utlandet.

4. Vissa spörsmål i samband med bestämningen av prisstödsnivån

I det föregående har berörts olika kalkyler, som enligt det här framlagda systemet bör föreligga vid prissättningen och bilda underlaget för bestämningen av prisstödsnivån för olika produkter. Som tidigare betonats bör denna bestämning vara en avvägningsfråga vid prisförhandlingar mellan staten och jordbrukets organisationer, och några särskilda regler om denna bestämning bör icke anges.

Förhandlingarna om prissättningen bör liksom hittills ske i början av varje kalenderår så att prisstödsnivån för det kommande regleringsåret kan

fastställas tidigt på våren. Utredningen har övervägt möjligheterna att flytta regleringsåret från 1 september—31 augusti till 1 juni—31 maj, så att det skulle komma närmare prissättningstillfället och i större utsträckning sammanfalla med ett verkligt produktionsår. En sådan förflyttning har emellertid befunnits ur administrativ synpunkt svårgenomförbar, bl. a. beroende på att budgetåret icke börjar förrän 1 juli. Utredningen har vidare diskuterat möjligheterna att vid det här framlagda systemet fastställa prisstödsnivån ej endast för ett produktionsår i taget utan exempelvis för två år. En sådan prissättning skulle innebära att jordbruket skulle ta vissa risker med hänsyn till de eventuella förändringar, t. ex. en stigande kostnadsnivå, som skulle ha påkallat en höjning av prisstödsnivån om prissättningsperioden varit kortare. Å andra sidan skulle jordbruket få chansen att vid stigande produktion och sjunkande kostnader under den längre prissättningsperioden uppnå en högre inkomstnivå än vad fallet skulle ha blivit vid en årlig prissättning. Bestämningen av prisstödsnivån för en flerårsperiod ökar självfallet den intervall, inom vilken jordbrukets inkomster vid det föreslagna systemet kan komma att fluktuera. Man kan emellertid hålla intervallen inom vissa gränser genom att t. ex. konstruera en variationsmarginal på slättbygdskalkylen i stil med nuvarande 4-procentregel, inom vilken marginal växlingar tolereras utan att ändring av prisstödsnivån påkallas.

Det är emellertid andra skäl, som inger betänkligheter mot en bestämning av prisstödsnivån för en flerårsperiod. Tidigare har betonats angelägenheten av att man vid prissättningen tar hänsyn till förändringarna i marknadsläget. Har prisstödsnivån för olika produkter fastställts för en längre period, kommer man enligt det här skisserade systemet att söka upprätthålla denna prisstödsnivå genom rörliga importavgifter. Vid prisförändringar på världsmarknaden kan detta medföra, att den inhemska prisbildningen alltmera avviker från den internationella marknadens och att skillnaderna för vissa produkter kan bli relativt stora. I vissa fall kan detta leda till, att en justering av prisavvägningen före prissättningsperiodens utgång icke kan undgås. Som närmare belyses i kapitel XII, måste skillnaden mellan det inhemska priset och exportpriset för överskottsprodukter täckas genom att clearingavgifter tas ut på den salufördа produktionen. Exempelvis utgår för vete förmalningsavgift. På grund av kontrollsvårigheter har denna förmalningsavgift maximerats till 5 kr/dt. Skillnaden mellan exportpriset och det inhemska priset får sålunda icke bli större än att den vid förhandenvarande exportkvantiteter kan täckas med det belopp, som en förmalningsavgift på högst 5 kr/dt inbringar. Sjunker vetepriserna vid export eller ökas exportkvantiteten så att medlen blir otillräckliga, måste det inhemska priset sänkas. Vid en prissättning för en flerårsperiod torde sålunda marknadsmässiga justeringar ej helt kunna undvikas.

Vad nu sagts behöver emellertid icke hindra att prisstödsnivån fastställs för en längre period, eftersom justeringarna oftast kan göras så, att den genomsnittliga prisnivån hålls oförändrad. Även vid nuvarande system genomförs sådana justeringar i viss utsträckning under produktionsårets lopp. Om

man icke på förhand vill binda prisnivån för en längre period, kan man t. ex. låta en uppgörelse med jordbrukarna gälla även under ett kommande produktionsår om ingen av parterna påkallar en ändring.

Vid tillämpningen av den nuvarande totalkalkylen som underlag för prissättningen har man, som förut nämnts, vid vårprissättningen utgått från en s. k. normkalkyl. Har det faktiska skördeutfallet medfört en avvikelse från denna kalkyl med mer än 4 procent, har en justering av prissättningen gjorts på hösten. Vid det i detta kapitel skisserade systemet utgår man i första hand från slättbygdskalkylen. I denna kalkyl görs emellertid ingen prognos för ett kommande produktionsår, utan endast framskrivningar för prismässiga förskjutningar. Någon efterjustering bör därför ej göras vid detta system och vårprissättningen bör således vara definitiv. Jordbruket får därmed helt tillgodogöra sig vinsten vid ett gynnsamt skördeutfall liksom det får ta förlusten vid en minskad skörd. Frågan om stöd vid omfattande skördeskador behandlas för närvarande av en särskild utredning.

I kapitel VII har utredningen berört vissa frågor i samband med våra internationella åtaganden på det handelspolitiska området. Utredningen konstaterade därvid, att en begränsning av de kvantitativa importrestriktionerna kan komma till stånd. Om så blir fallet, måste prisstödet framgent främst lämnas i form av importavgifter i enlighet med de principer som har angivits i 1947 års riksdagsbeslut. Härvid bör understrykas, att importskyddet givetvis icke innebär, att statsmakterna garanterar en viss producentprisnivå. Huruvida den producentprisnivå, som har varit vägledande vid fastställandet av importskyddet, kommer att förverkligas, måste bli beroende av produktionens omfattning och avsättningsförhållandena inom landet och vid export. Blir exportpriserna lägre och/eller exportkvantiteterna större än man har räknat med vid prisavvägningen, kommer detta att återverka på producentprisnivån, förutsatt att statligt exportstöd ej heller framdeles lämnas. Statliga exportsubventioner skall dock enligt 1947 års riksdagsbeslut i princip icke utgå.

Slutligen bör påminnas om, att särskilda årliga prisförhandlingar hittills har förts i fråga om prissättningen på sockerbetor och oljeväxter. Det torde dock vara önskvärt, att bedömningar vid prissättningen sker för samtliga jordbruksvaror i ett sammanhang och att prissättningen för dessa produkter alltså sker på samma sätt som för övriga jordbruksalster.

5. Den närmare utformningen av systemet med rörliga importavgifter

När det gäller den tekniska utformningen av regleringsanordningarna och avvägningen av prisstödet för enskilda produkter företer systemet med rörliga importavgifter och systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter många gemensamma drag. Som framgår av kapitel IX skall gränsskyddet i båda fallen lämnas huvudsakligen genom att avgifter uttas vid import. Vidare kan vid båda systemen olika åtgärder vidtas för att underlätta exporten av

produkter på vilka överskott föreligger. Regleringstekniskt skiljer sig de båda systemen i nu nämnda hänseenden från varandra främst därigenom att statsmakterna vid systemet med rörliga avgifter varje år skall fastställa de produktpriser, som regleringsmyndigheten bör eftersträva att uppehålla under det kommande regleringsåret. Vid det andra systemet däremot fattas ett motsvarande prisbeslut i regel endast i början av den längre prissättningsperiod, som skall tillämpas vid detta system. Prisbeslutet kommer då att gälla för hela denna period. De tekniska instrumenten för att förverkliga statsmakternas avsikter blir i stort sett desamma vilket system man väljer. Detta har också bekräftats vid den närmare utformningen av de båda systemen. Med hänsyn härtill har endast systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter detaljutformats för olika produkter. Detta har skett i kapitel XII. Vad där sägs om regleringsanordningarna gäller i tillämpliga delar även systemet med rörliga importavgifter, och utredningen nöjer sig därför med att hänvisa till innehållet i nämnda kapitel.

Bland de förslag, som framläggs i kapitel XII, vill utredningen här beröra följande.

Utredningen föreslår, att de tullar, som nu utgår på vissa jordbruksprodukter, skall slopas och ersättas med importavgifter. En del mindre betydelsefulla varor, som nu kan beläggas med importavgifter inom jordbruksregleringens ram, skall utskiljas från denna reglering och i stället lämnas skydd i form av tullar i den mån så behövs. Vidare skall de importmonopol upphöra, som nu finns för en rad viktigare jordbruksvaror. De nuvarande organen på utrikeshandelns område (Svensk Kötthandel, Sveriges export- och importförening för ägg och Svensk Spannmålshandel) skall dock framdeles vara kvar såsom exportorgan inom respektive branscher. Medel, som inflyter genom att avgifter uttas vid import och export, skall tillföras nämnda organ för att användas för regleringsändamål på jordbruksområdet, exempelvis för att täcka förluster vid export av jordbruksprodukter till lägre priser än de inhemska. Organen bör emellertid själva erlägga importavgifter i vanlig ordning. De regleringsavgifter, som uttas för att utjämna producentpriserna inom landet, bör utgå även vid import. Detsamma bör gälla de särskilda avgifter, exempelvis förmalningsavgift och slaktdjursavgift, som upptas för att utjämna exportförlusterna.

I fråga om de särskilda produktslagen framlägger utredningen i kapitel XII vissa förslag om smör- och margarinpriserna samt om vissa ändringar i fettvaruregleringen och stödet åt den inhemska oljeväxtodlingen. Dessa förslag avser i tillämpliga delar även systemet med rörliga importavgifter.

Vad i kapitel XII anförts om nödvändigheten att i vissa lägen tillämpa inmalningstvång för brödsäd gäller däremot endast systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter.

Utredningen framhåller i kapitel XII, att produktionen av potatisprodukter och socker för närvarande erhåller ett betydligt högre gränsskydd än produktionen av övriga jordbruksalster. Samtidigt har utredningen funnit att möjligheter föreligger att nedbringa kostnaderna vid framställning av

dessa produkter genom rationalisering såväl av odlingen som av fabrikationen. I den mån så sker bör gränsskyddet kunna sänkas. Vid tillämpning av systemet med inom vissa gränser fasta avgifter har de senare avvägts med hänsyn härtill. Utredningen utgår ifrån att ifrågavarande synpunkter skall beaktas även vid tillämpning av systemet med rörliga avgifter.

Vad sockret beträffar föreslår utredningen, att gränsskyddet skall kunna kompletteras med pristillägg enligt vissa närmare angivna regler. För detta ändamål skall inrättas en särskild konjunkturutjämningsfond, vilken tillförs de medel, som inflyter genom införselavgift på socker m. m. Detta förslag avser även nu ifrågavarande system.

ELFTE KAPITLET

System med inom vissa gränser fasta importavgifter

I föregående kapitel har diskuterats en bestämning av prisstödet enligt principen om fortlöpande kostnadstäckning. Såsom framgår därav leder en strikt tillämpning av denna princip vid prissättningen till en ganska långtgående bundenhet. Den innebär nämligen, att man för varje prissättningsperiod fastställer en prisstödsnivå för varje produkt och man söker effektuera denna genom att variera importavgifterna (eller genom kvantitativa regleringar). Sjunker importpriserna, så höjs avgifterna, medan de vid stigande importpriser reduceras. Även om de faktiskt realiserade priserna i viss utsträckning ändå kommer att avvika från prisstödsnivån, ligger det i systemets natur att avvikelserna hålls inom relativt snäva gränser. Vid en produktionsvolym understigande den inhemska förbrukningen kan den inländska prisbildningen vid detta system helt avskärmas från den utländska; vid överskottsproduktion och export av jordbruksprodukter får man däremot genom utjämningen av exportförlusterna för olika produkter en viss anknytning till den utländska prisnivån. Anpassningen av de inhemska priserna till den internationella marknadens blir därför i huvudsak beroende av den hänsyn som tas till de senare vid den årliga bestämningen av prisstödsnivåns höjd. Under loppet av en regleringsperiod kommer de inhemska priserna att i huvudsak bli oberoende av utvecklingen utomlands.

En fortlöpande anpassning till den internationella prisutvecklingen får man däremot, om gränsskyddet lämnas i form av helt fasta tullar eller importavgifter. Man kan emellertid ej bortse ifrån, att prissvängningarna på den internationella marknaden kan bli mycket betydande. Ett helt fast gränsskydd skulle kunna innebära, att jordbruksbefolkningens inkomstläge under ganska lång tid reducerades under det som med hänsyn till den jordbrukspolitiska målsättningen kan anses skäligt. Å andra sidan kan vid stigande priser på den internationella marknaden ett helt fast gränsskydd medföra en från konsumentsynpunkt otillbörligt hög inhemsk prisnivå. Ett system med helt fasta tullar eller importavgifter kan därför ej anses tillfredsställande vare sig med hänsyn till jordbrukets eller konsumenternas intressen.

Helt fasta tullar eller införselavgifter utgör ej det enda alternativet till ett system med fortlöpande kostnadstäckning. I detta kapitel anger utredningen ett system där importavgifterna är fasta endast inom vissa gränser. För varje produkt bestäms vid detta system en övre och en nedre gräns för det inhemska producentpriset, och importavgiften för produkten i fråga

hålls oförändrad så länge inlandspriset ligger mellan dessa gränser. Inom prisgränserna blir sålunda den inländska prisutvecklingen ganska omedelbart beroende av den utländska. Blir ett eventuellt prisfall på den utländska marknaden så kraftigt, att inlandspriset sjunker under den nedre prisgränsen, vidtas särskilda åtgärder för att hindra ett ytterligare prisfall inom landet. Jordbruket erhåller härigenom en viss säkerhet för att dess inkomster ej reduceras under en bestämd nivå. Å andra sidan skall vid detta system åtgärder vidtas för att hindra en ytterligare prisstegring om priset på en produkt överstiger den övre prisgränsen. Därmed erhåller konsumenterna en viss garanti för att stigande priser på utlandsmarknaden ej medför ett oskäligt högt prisläge inom landet.

Ovannämnda system innebär, att såväl jordbrukarna som konsumenterna får ta vissa vinstchanser och vissa förlustrisker med hänsyn till den internationella prisutvecklingen. Inom prisgränserna kommer, eftersom införselavgifterna där hålls oförändrade, det inländska priset i huvudsak att utveckla sig på samma sätt som importpriserna. Är utlandspriserna låga under ett år, kan jordbruket detta år få en lägre inkomst än vad det hade uppnått om prisstödet årligen hade avvägts med hänsyn till den allmänna jordbrukspolitiska målsättningen. Å andra sidan kan jordbruket vid stigande priser på utlandsmarknaden uppnå en högre inkomst än vad som svarar mot denna målsättning. Systemet utgör en mellanform av ett system med helt fast gränsskydd och ett system enligt principen om fortlöpande kostnadstäckning. Avsikten är, att systemet skall medföra en prisnivå som i genomsnitt för en följd av år tillgodoser principen om inkomstlikställighet. Större eller mindre avvikelser kan emellertid uppkomma såväl uppåt som nedåt ej endast för enstaka år utan även för medeltalet av en följd av år. Samtidigt skall prisbildningen ge incitament till en anpassning av produktionen till den mera långsiktiga utvecklingen på den internationella marknaden.

En förutsättning för att det här behandlade systemet skall fungera tillfredsställande är att den internationella marknaden har uppnått en viss grad av stabilitet. Så är enligt utredningens uppfattning nu fallet.

1. Prisgränser

I enlighet med vad ovan anförts bör man vid bestämningen av prisgränserna och de importavgifter, som skall gälla när det inhemska priset befinner sig inom dessa gränser, utgå från producentpriser vilka kan förutsättas ge innehavarna av basjordbruken inkomstlikställighet med jämförliga befolkningsgrupper. I kapitel II har utredningen på grundval av olika undersökningar konstaterat, att sådan inkomstlikställighet i stort sett kan anses vara förverkligad vid nu gällande prisläge. Utredningen har vid uppgörandet av sitt förslag av prisgränser och importavgifter ansett sig kunna utgå från de nuvarande producentpriserna och det gränsskydd, som fordras för att uppehålla desamma. Om jordbrukets kostnadsläge eller inkomstutveck-

lingen för jämförliga befolkningsgrupper senare, före systemets genomförande, föranleder ändring av producentpriserna, bör naturligtvis detta beaktas. Vid den tidpunkt systemet introduceras bör nämligen de priser, från vilka man utgår, motsvara ett inkomstläge för jordbruket huvudsakligen i paritet med jämförliga befolkningsgruppers.

I följande kapitel redovisas de av utredningen föreslagna prisgränserna för olika produkter. De hänför sig för varje produkt till en för denna vedertagen marknadsnotering, t. ex. för smör riksnoteringen, eller till genomsnittet av vissa noteringar. I huvudsak har den övre och nedre prisgränsen beräknats i förhållande till det produktpris, som fastställts för produktionsåret 1954/55, varvid detta pris i allmänhet har tagits som mittpris mellan prisgränserna. Intervallen mellan den övre och den nedre prisgränsen har satts till i allmänhet antingen 20 eller 30 procent av mittpriset, beroende på produktprisernas rörlighet. Exempelvis uppgår priset för en viss produkt till 5,00 kr/kg. Vid tillämpning av en 20-procentig intervall har då den nedre prisgränsen satts till 4,50 kr/kg (5,00 kr/kg minus 10 procent) och den övre prisgränsen till 5,50 kr/kg (5,00 kr/kg plus 10 procent).

Det ligger i sakens natur, att ovannämnda förfaringssätt vid bestämningen av prisgränserna endast har utgjort ett mera allmänt rättesnöre och att det i vissa fall har modifierats. Vidare har nödiga avrundningar genomförts.

Frågan om intervallens storlek mellan prisgränserna torde tarva några närmare kommentarer. Det är angeläget att intervallen görs så vid, att den normala säsongvariationen i priserna faller inom prisgränserna. Vidare bör vid det här skisserade systemet en sådan anknytning till den internationella marknaden erhållas, att prisförändringarna där påverkar den inhemska produktionens fördelning på olika produkter. Fastställer man alltför snäva intervaller mellan prisgränserna, kan priserna allt som oftast komma att tangera någon av gränserna, och ändringar i införselavgifterna eller andra åtgärder får då ständigt vidtas. Därigenom skulle den internationella marknadsutvecklingens inflytande på den inländska produktionsfördelningen väsentligen begränsas. Å andra sidan bör intervallerna mellan prisgränserna ej heller vara alltför vida. Det skulle ju innebära, att avvikelserna från den jordbrukspolitiska målsättningen tidvis kunde bli mycket betydande och medföra kraftiga kastningar i den inhemska prisnivån och i jordbruksbefolkningens inkomstläge. Som ovan nämnts, har prisgränserna i det följande i allmänhet satts till antingen ± 10 eller ± 15 procent från mittpriset. De viktigaste undantagen härifrån gäller för socker och potatisprodukter. Den större intervallen har huvudsakligen tillämpats för animalier. Det kan nämnas, att jordbrukspriserna i slutet av 1930-talet fick variera mellan 15 procent under och 15 procent över 1925/29 års genomsnittliga prisläge.

I kapitel XII redovisas prisgränserna för olika produkter. De har, som tidigare nämnts, angivits med utgångspunkt i priserna för 1954/55. Den mittprisnivå, som man därvid kommer till, kan beräknas ge jordbruket kostnadstäckning vid nuvarande kostnadsläge. Under den period prisgränserna

tillämpas kan kostnadsläget naturligtvis komma att ändras. En sådan ändring kan ske genom att användningen av olika produktionsmedel förskjuts, t. ex. genom att arbetskraft utbyts mot mekaniska hjälpmedel. Förskjutningen kan i detta fall leda till en rationalisering av jordbruksproduktionen i form av lägre kostnader per produktenhet. Det ligger i det här skisserade systemets natur, att ifrågavarande rationaliseringsvinst skall tillfalla jordbruket. Å andra sidan förutsätter systemet, att jordbruket också skall bära förluster i samband med sådana förskjutningar i produktionsinriktningen eller produktionsmedelsanvändningen som medför en högre kostnad per produktenhet. Dessa förskjutningar bör följaktligen icke föranleda ändringar av prisgränserna eller av de inom dessa gällande importavgifterna. Om rationaliseringstakten inom jordbruket blir större eller mindre än i andra näringar skall detta ej heller påverka prisgränserna eller importavgifterna under perioden. Däremot bör här nämnda förhållanden beaktas vid den återkommande översyn av systemet, som utredningen föreslår i punkt 6 nedan.

En annan fråga är om en justering av prisgränserna bör ske när jordbrukets kostnadsläge ändras på grund av en allmän förskjutning av penningvärdet. Vid starkare sådana förskjutningar torde detta vara ofrånkomligt. Skulle justering icke göras vid en stark penningvärdeförsämring, skulle jordbrukets möjligheter att uppnå den avsedda reella inkomstnivån uppenbarligen minskas. Justering bör sålunda ske för att eliminera verkningarna på realinkomsterna av en *allmän* förskjutning av penningvärdet men däremot icke för att utjämna smärre förskjutningar i priserna på jordbrukets produktionsmedel. Vidare bör endast mera påtagliga penningvärdeförändringar beaktas. Som mätare på dessa bör socialstyrelsens nya konsumentprisindex kunna användas. Som allmän regel kan uppställas, att det statliga regleringsorganet — statens jordbruksnämnd — bör ha skyldighet att så snart index har ändrats med minst 5 procent, räknat från systemets genomförande resp. från närmast föregående justeringstillfälle, genomföra en motsvarande ändring av samtliga prisgränser och importavgifter. Om exempelvis prisgränserna för en produkt är 5,00 resp. 6,00 kr/kg och importavgiften mellan dessa gränser utgår med 80 öre/kg, höjs vid en uppgång i index med 5 procent prisgränserna till 5,25 resp. 6,30 kr/kg samt importavgiften till 84 öre/kg.

Vid prisgränserna är vissa spärrar avsedda att träda i funktion. Som tidigare nämnts, har dessa spärrar till uppgift att hindra det inhemska priset att stiga mer än som kan anses skäligt ur konsumentsynpunkt resp. falla mer än vad som är rimligt ur producentsynpunkt. När den övre prisgränsen tenderar att överskridas skall det statliga regleringsorganet reducera importavgiften; när den nedre gränsen tenderar att underskridas bör avgiften höjas. Reduktionen bör vid stigande prisutveckling kunna ske stegvis ner till noll. Man bör vid sjunkande importpriser söka undvika att höja avgiften utöver 25 procent av importpriset. Skulle emellertid importprisnivån för någon produkt vara så låg, att det inhemska priset även vid en 25-procentig avgift kan antas komma att mer än tillfälligt ligga under den nedre prisgränsen, bör jordbruksnämnden ha skyldighet att skydda gränsen med

alla till buds stående medel. Härvid skall sålunda importavgiften höjas ytterligare, eller kvantitativa restriktioner införas, i den mån detta icke strider mot våra internationella åtaganden. (Statsmakterna kan givetvis även besluta om subventionering av jordbruksproduktionen om nedre prisgränsen underskrids.) På motsvarande sätt bör nämnden ha skyldighet att vid starkt stigande priser på världsmarknaden tillvarata konsumenternas intressen. Går det inhemska priset — trots att importavgiften slopats — upp till en ur konsumentsynpunkt oskäligt hög nivå, kan det komma i fråga att införa kvantitativ exportreglering, att pålägga exportavgifter eller att subventionera importen. Utredningen har i det följande för olika produkter angivit de nivåer, där sådana åtgärder bör övervägas.

Utredningen har icke räknat med att subventioner till skydd för vare sig den övre eller den nedre prisgränsen skall lämnas annat än i exceptionella fall. Frågan om anvisande av medel till dylika subventioner bör prövas särskilt av riksdagen, om den blir aktuell.

2. Import- och regleringsavgifter

I kapitel III konstaterades, att de inhemska priserna på de av våra jordbruksprodukter, som går i internationell handel, nu (november 1954) överstiger de internationella med omkring 20 procent. Det nuvarande gränsskyddet, vilket lämnas jordbruket såväl i form av avgiftsbeläggning av införseln som genom direkta kvantitativa restriktioner, möjliggör följaktligen att inom landet upprätthålla en producentprisnivå på nämnda jordbruksprodukter, som är ungefär 20 procent högre än den skulle vara om något gränsskydd icke fanns. Skall motsvarande gränsskydd tillämpas inom prisgränserna innebär detta, att importavgiften vid nuvarande pris- och löneläge i genomsnitt bör motsvara ungefär 20 procent av importvärdet. Av intresse är givetvis, hur ett gränsskydd av denna storleksordning ter sig i förhållande till det gränsskydd andra näringar åtnjuter och i förhållande till gränsskyddet i andra länder.

I fråga om gränsskyddet för andra näringar kan följande nämnas. Som mått på en tullnivå använder man ofta den samlade tulluppbördens storlek i förhållande till införselns sammanlagda värde. Vill man få en uppfattning om det tullskydd, som den inländska produktionen erhåller, är det dock icke riktigt att vid beräkningarna utgå från de importerade kvantiteterna. Den genomsnittliga tullnivån bör då i stället beräknas med utgång från vad som produceras i skydd av tullarna. Denna princip har också tillämpats vid ovannämnda beräkning av det gränsskydd jordbruket erhåller. Det genomsnittliga gränsskyddet har framräknats genom vägning av gränsskyddet (den procentuella skillnaden mellan inlands- och utlandspriset) för olika produkter med deras värdemässiga andel i den samlade produktionen av ifrågavarande produkter inom landet. För övriga näringar har 1952 års tulltaxekommitté verkställt liknande beräkningar, varvid man har utgått från produktionskvantiteterna år 1950. Ifrågavarande beräkningar vi-

sar att den genomsnittliga tullnivån för andra varugrupper än livsmedel uppgår till 11—12 procent.

Skillnaden mellan det gränsskydd jordbruket och andra näringar åtnjuter kan synas vara rätt betydande. I kapitel III har utredningen berört frågan om det svenska jordbrukets konkurrensläge gentemot utlandet. Utredningen framhöll därvid, att de internationellt sett mycket höga arbetslönerna i det svenska jordbruket utgör ett besvärande handikap. Skillnaden mellan lantarbetarlönerna i Sverige och andra länder är större än skillnaden mellan våra och utlandets industriarbetarlöner. Ett högre gränsskydd för jordbruket än för industrin är redan av detta skäl motiverat. Vidare framhöll utredningen, att man vid en jämförelse med industrin bör beakta, att export- och importpriserna för jordbruksprodukter i väsentligt större utsträckning än vad som är fallet för industrin understiger de priser producenterna i exportländerna erhåller. Så länge detta är fallet kan man ej rimligen begära, att samma skydd som för industrin skall vara tillräckligt för jordbruket.

En jämförelse av gränsskyddets omfattning mellan olika länder är förenad med betydande svårigheter. Liksom hos oss lämnas i flera andra länder skydd åt den inhemska produktionen i form av såväl kvantitativa importrestriktioner som avgiftsbeläggning av införseln. Importavgifterna eller tullarna i ett land ger sålunda oftast ej en riktig bild av det skydd landets jordbruk verkligen åtnjuter. Detta gäller i hög grad för Sverige på grund av den nuvarande utformningen av vårt gränsskydd. Om man bortser från vissa tullar av underordnad betydelse, utgår inga avgifter för de produkter för vilka importen är monopoliserad. Det kan ändå vara av visst intresse att se vilken storlek avgifter och tullar för jordbruksprodukter har i olika länder. I samband med de inom GATT bedrivna utredningarna om reduktion av tullnivåerna har en del länder för ett antal produkter lämnat uppgifter om tullarnas höjd i procent av importvärdet 1950. Av tidigare nämnda skäl blir siffran för Sverige låg — den genomsnittliga redovisade tullnivån för livsmedel anges till 9 procent. För övriga länder är siffrorna följande: Danmark 5, Storbritannien 9, Benelux 11, Norge 16, Västtyskland 20, Österrike 26, Frankrike 27, Italien 30.

För att få en jämförelse av gränsskyddets verkliga storlek kan man söka beräkna hur mycket högre priser än de internationella gränsskyddet i dess olika former möjliggör att upprätthålla i olika länder. En sådan beräkning redovisas i bilaga 6[1]. I denna beräkning har skillnaden mellan de inhemska och utländska priserna undersökts för vete, socker, smör, kött, fläsk och ägg. Den genomsnittliga skillnaden är för Danmark och Nederländerna mindre än 5 procent och för Sverige och Västtyskland ungefär 20 procent. För Norge blir motsvarande siffra något högre än för de sistnämnda länderna, medan den ligger vid 25 procent för Storbritannien. För Frankrike och Belgien ger denna beräkning 30 procent och för Schweiz närmare 50 procent.

[1] Erik Swedborg och Karl Säkk, Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser på jordbruksprodukter, bilaga 6.

I detta sammanhang kan påminnas om de internationella strävandena att hålla gränsskyddet i olika länder inom vissa gränser. Härvid kan nämnas den s. k. Pflimlinplanen för en sänkning av tullnivåerna i olika länder. Denna plan innebär i korthet att deltagande länder skall reducera sin tullnivå med 30 procent inom loppet av tre år med 10 procent varje år. Härvid skall varorna indelas i t. ex. 10 sektioner och reduktionen avse genomsnittet i var och en av dessa. Enligt planen skulle individuella tullsatser, som överskrider vissa maximigränser, före utgången av de tre åren nedsättas till dessa gränser. De föreslagna gränserna är för råvaror 5 procent, för halvfabrikat 15 procent, för färdigfabrikat 30 procent samt för jordbruksprodukter 27 procent. Det är emellertid ännu ovisst om eller när planen kommer att genomföras.

Som framgår av det föregående, torde en genomsnittlig avgiftsbeläggning av importen på jordbruksområdet med 20 procent väl kunna motiveras med hänsyn såväl till det gränsskydd andra näringar åtnjuter som till det gränsskydd som tillämpas i andra länder i fråga om jordbruksprodukter.

Det är från olika synpunkter angeläget, att avgiftsbeläggningen för enstaka jordbruksprodukter ej alltför mycket avviker från genomsnittsnivån. I detta sammanhang bör framhållas, att ett av syftena med ett system av nu ifrågavarande slag bör vara att få en sådan inriktning av produktionen på olika produkter, att en förskjutning sker mot sådana produkter för vilka våra konkurrensförutsättningar gentemot utlandet är gynnsammast. Differentierar man avgifterna, lämnar man vissa produkter ett extra stöd och eliminerar delvis den eftersträvade anknytningen till den internationella marknadsutvecklingen. Såsom framgår av det följande, har utredningen dock ej helt kunnat tillämpa principen om ett enhetligt avgiftsskydd. För några produkter förordar utredningen sålunda ett skydd överstigande 20 procent, beroende på att ett lägre skydd alltför starkt skulle avvika från det skydd som produktionsgrenarna i fråga för närvarande åtnjuter. I huvudsak har utredningen emellertid utgått från två avgiftssatser, nämligen 15 och 20 procent.

Utredningen har noga övervägt frågan, huruvida inom prisgränserna borde tillämpas fasta införselavgifter eller procentuella avgifter i förhållande till importvärdet. Procentuella avgifter (värdetullar) torde enligt vad utredningen inhämtat i huvudsak komma att förordas av 1952 års tulltaxekommitté. Utredningen har emellertid ej ansett sig böra föreslå procentuella avgifter på jordbruksområdet. Detta sammanhänger dels med att det absoluta avgiftsskyddet vid en sådan avgift minskar vid sjunkande priser, dels med att kortsiktiga prisfluktuationer på jordbruksområdet är tämligen vanliga. Antag, att för en produkt ett procentuellt avgiftsskydd på 20 procent skall tillämpas. Vid ett importpris på 4,50 uppgår avgiften då till 90 öre/kg. Sjunker importpriset däremot till 3,50, minskas avgiftsskyddet till 70 öre/kg, och det inhemska priset kan i detta fall sjunka med 1,20 kr/kg, trots att världsmarknadspriset endast reducerats med 1,00 kr/kg. Vid tillämpning av en procentuell importavgift blir sålunda

det absoluta avgiftsskyddet mindre när ett högre avgiftsskydd egentligen är påkallat. Genomgående föreslår utredningen därför fasta öresavgifter per viktenhet. Vid beräkningen av de fasta avgifterna har man utgått från mittpriset mellan prisgränserna och framräknat den öresavgift, som motsvarar en procentuell avgift av 15 eller 20 procent på det importpris som med tillägg av avgiften ger mittpriset. Avgifterna blir alltså konventionellt fastställda. För att återgå till den ovan gjorda exemplifieringen, var enligt denna mittpriset för en viss vara 5,00 kr/kg. För att uppnå detta pris krävs det en importavgift på 83 öre/kg. Dessa 83 öre/kg motsvarar ett 20-procentigt pålägg vid ett nettoimportpris av 4,17 kr/kg. I föreliggande fall skulle sålunda 83 öre/kg tillämpas som fast avgift inom prisgränserna.

Det ingår som ett väsentligt moment i det här angivna systemet, att så länge det inhemska priset håller sig inom de fastställda prisgränserna importavgifterna skall hållas oförändrade och förändringarna i importpriserna skall få direkt påverka den inhemska prisutvecklingen. För att denna effekt av systemet skall fullt uppnås bör import mot erläggande av importavgift få göras av vem som helst, när det inhemska priset ligger mellan prisgränserna. Några importmonopol bör följaktligen icke finnas. Särskilt för ändamål, som senare berörs, bör de nuvarande organen på utrikeshandelns område (Svensk Kötthandel, Sveriges export- och importförening för ägg och Svensk Spannmålshandel) bestå, men de bör vid import liksom andra importörer erlägga införselavgifter i vanlig ordning. Självfallet ligger det samtidigt i systemets natur, att jordbruket inom prisgränserna får ta ut de priser som marknadsförhållandena tillåter, d. v. s. att någon priskontroll i fråga om jordbruksvaror icke tillämpas.

För närvarande utgår utöver importavgifter även tull med mindre belopp på vissa jordbruksprodukter. I samband med att systemet införs bör utgående tullar på produkter, som omfattas av detsamma, slopas. De genom införselavgifterna inflytande medlen bör få användas för regleringsändamål på jordbruksområdet. Såsom i det följande närmare berörs, bör exportorganisationerna få använda dessa medel bl. a. för att täcka de förluster som uppstår genom export av svenska jordbruksprodukter till lägre priser än de inländska.

Som framgår av kapitel XII, upptas för närvarande i ej obetydlig utsträckning regleringsavgifter för jordbruksprodukter, vilkas syfte är att utjämna producentpriserna inom landet. Av denna karaktär är exempelvis tillverknings- och försäljningsavgifterna på vissa mejeriprodukter. I den mån avgifter av ifrågavarande slag förekommer, bör de utgå även vid import. I annat fall skulle nämligen gränsskyddet komma att minskas med avgifternas belopp. Detsamma bör gälla de särskilda avgifter, som enligt vad nedan under 3 anges kan komma att upptas för att utjämna exportförluster. Till den senare kategorin hör för närvarande slaktdjursavgifterna för svin, förmalningsavgifterna på brödsäd, clearingavgiften på stärkelse och de regleringsavgifter för ägg som tas ut av medlemmarna i Sveriges export- och importförening för ägg. Som framgår av kapitel XII, s. 190 f., är däremot clearingavgiften på fettvaror av annan karaktär.

Till de importavgifter, som utredningen i detta avsnitt närmast behandlar, bör alltså läggas de interna avgifter som omförmäls i näst föregående stycke.

Utredningen förutsätter, att restitution av importavgift liksom hittills kommer att lämnas vid export av färdigprodukt, vari avgiftsbelagd vara ingår, motsvarande den fördyring som produkten undergår på grund av avgiftsbeläggningen. Vidare förutsätts, att ifrågavarande varor vid försäljning inom landet i mån av behov får ett tullskydd mot utländsk konkurrens motsvarande råvarufördyringen.

3. Exportförhållanden

För de produkter, för vilka överskott föreligger, kan importskyddet icke effektivt utnyttjas för att uppehålla en högre prisnivå utan att överskottskvantiteterna avlastas från den inhemska marknaden genom export. De förluster, som uppstår genom att en del av produktionen därvid måste exporteras till lägre priser än de inhemska, skall enligt 1947 års riksdagsbeslut i princip bäras av de produktionsgrenar från vilka exporten härrör. Någon utjämning av förlusterna på andra produktionsgrenar bör således i allmänhet ej ske. De incitament till produktionsanpassning, som skyldigheten att bära förlusterna i och för sig innebär, skulle nämligen i annat fall helt eller delvis elimineras. 1947 års riksdagsbeslut innebär, att de förluster som uppstår vid export av en viss produkt om möjligt skall slås ut på *hela* den saluförda produktionen av denna produkt. För att nå en sådan fördelning av förlusterna måste avgifter uttas på den saluförda tillverkningen och de influtna beloppen användas för täckning av exportförluster. Emellertid kan vid tillämpningen av denna princip vissa svårigheter uppstå.

På områden, där jordbrukets organisationer tar hand om den absolut övervägande delen av produktionen, vållar fördelningen av förlustbeloppen inga större tekniska svårigheter. Detta gäller t. ex. smör. Genom mejeriernas samverkan i en gemensam organisation finns här ett organ, som kan ombesörja förlustbeloppens fördelning. För andra produkter, såsom t. ex. brödsäd samt kött och fläsk, där ingen organisation intar en lika dominerande ställning, kan fördelningsproblemet däremot näppeligen lösas utan direkt statlig medverkan.

För täckning av förluster, som uppstår vid export på grund av att exportpriserna understiger inlandspriset med tillägg för exportkostnader, bör förutom nyssnämnda avgiftsmedel få användas de avgifter, som inflyter vid import av olika produkter. Härvid bör den regeln tillämpas, att importavgiften för viss produkt används för att avlasta överskottet av samma eller av en likartad produkt. Vissa modifikationer av denna regel kan dock behöva medges. Avgifter som upptas vid import av fodermedel, bör fördelas mellan de olika produktionsgrenarna i förhållande till deras användning av fodermedlen.

För de produkter, för vilka överskottsproduktion föreligger, blir frågan

om storleken av de pristillägg, som kan utbetalas till vederbörande exportör för att utjämna skillnaden mellan det inhemska priset och exportpriset, av väsentlig betydelse. En prisnivå inom landet motsvarande importpris plus införselavgift kan för dessa produkter endast uppnås, om tillräckliga medel står till jordbrukets förfogande för att utfylla prisskillnader vid export. Eljest måste ifrågavarande överskott komma att verka tryckande på den inländska prisnivån. Eftersom exportpriserna i regel är lägre än importpriserna, torde det erfordras att pristillägget är större än importavgiften för att en prisnivå motsvarande importpris plus införselavgift skall kunna uppehållas inom landet.

De medel som står till förfogande för täckning av exportförluster är emellertid tämligen begränsade. Avgifter på den del av produktionen, som försäljs inom landet, måste bl. a. med tanke på kontrollsvårigheterna i praktiken begränsas till en liten del av producentpriset. Vid mycket stora överskott kan därför priserna inom landet bli lägre än vad som motsvaras av importpris plus importavgift.

De nuvarande organen för utrikeshandeln, Svensk Kötthandel, Sveriges export- och importförening för ägg och Svensk Spannmålshandel, bör även efter systemets genomförande vara kvar såsom exportorgan inom respektive områden. De bör i enlighet med allmänna direktiv från staten få disponera de medel, som inflyter i form av clearing- och importavgifter, dock med undantag för clearingavgifterna för fettvaror. Det bör delegeras åt dem att inom ramen för nämnda direktiv bestämma storleken av eventuella exportbidrag. I direktiven bör ingå, att nu nämnda medel ej får användas för utbetalande av exportbidrag, om det inhemska priset för vederbörande produkt överstiger den övre prisgränsen. I princip bör det stå fritt för var och en att verkställa export utan bidrag. Emellertid bör de särskilda exportorganen ha möjlighet att ta ut exportavgifter, när det utländska priset överstiger det inhemska.

Vilket system man än väljer för prissättningen är det uppenbarligen såväl ur jordbrukets som ur det allmännas synpunkt angeläget att effektiviseringen inom jordbruksnäringen på allt sätt främjas. Ett av de viktigaste medlen härvidlag är utan tvivel ett kraftigt stöd åt forsknings- och försöksverksamheten samt upplysningsverksamheten på jordbrukets område. Kostnaderna för denna verksamhet har hittills huvudsakligen burits av det allmänna. De medel, som i denna ordning ställs till förfogande, är dock i nuvarande läge ej tillräckliga. Varje åtgärd från jordbrukets sida, som innebär att denna verksamhet tillförs ökade resurser, måste därför hälsas med tillfredsställelse.

I den mån man genom ett sådant stöd kan öka framstegstakten inom jordbruket får detta vidare bl. a. betydelse för exporten därigenom att exportförlusterna och behovet av exportbidrag då blir mindre än vad som eljest skulle ha varit fallet. Med hänsyn härtill och i än högre grad med hänsyn till den nytta ett dylikt stöd innebär för jordbruket och samhället i dess helhet, anser utredningen det önskvärt att de särskilda exportorganen skall äga befogenhet att använda till deras förfogande stående avgiftsmedel även för att stödja forsknings- och försöksverksamhet inom jordbruket. Som villkor

härför torde emellertid böra gälla att lägst en tredjedel av kostnaderna för de forsknings- och försöksuppgifter, till vilka anslag beviljas, bestrids av enskilda medel. Det förutsätts vidare, att bidragsbeviljandet sker efter samråd med de statliga organ, som normalt fördelar medel för dylik verksamhet, och att medelsanvisningen ej kommer att få en omfattning, som nämnvärt begränsar regleringsorganens möjligheter att fullgöra sina uppgifter i fråga om exporten m. m.

Ordföranden och herr Nordlander har var för sig avgett reservation i fråga om bidragen till forsknings- och försöksverksamhet.

4. Informationsmaterial om förhållandena i jordbruket

Det är angeläget, att den ekonomiska utvecklingen inom jordbruket fortlöpande följs även under de längre perioder, som skall tillämpas för prissättningen vid systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter. Den jordbruksekonomiska undersökningen kommer, efter den omläggning som nu pågår, att utgöra en av våra främsta källor i detta hänseende. Det är följaktligen även vid ifrågavarande system nödvändigt att fullfölja arbetet med att göra denna undersökning så tillförlitlig och representativ som möjligt.

I anslutning till vad som anförts i kapitel VI är det särskilt angeläget att få de ekonomiska förhållandena i de mera utpräglade jordbruksområdena belysta. Därmed avses de fyra områden som föreslagits ingå i den s. k. slättbygdskalkylen.

Information om den totala produktions- och konsumtionsutvecklingen är också nödvändig vid det i detta kapitel föreslagna systemet. Sålunda behöver såväl det statliga regleringsorganet som jordbrukets ekonomiska organisationer vägledning för att bedöma omfattningen av de eventuella överskott av olika produkter, som kan väntas föreligga under ett kommande produktionsår. Detta behövs bl. a. då man skall bestämma storleken av de avgifter, som skall tas ut för att täcka eventuella exportförluster. Information av denna art får man nu främst genom uppställande av totalkalkylen, företrädesvis dess inkomstsida. Utredningen förutsätter att, om det här behandlade systemet genomförs, i varje fall jordbrukets totala produktion beräknas ungefär på samma sätt som nu sker. Det är även av intresse att följa den totala produktionsmedelsanvändningen, om vilken upplysning nu erhålls från totalkalkylens kostnadssida.

En jämförelse mellan jordbrukets totala intäkts- och kostnadsutveckling är i och för sig icke nödvändig för att bedöma systemets verkningar. Som nämnts i kapitel X punkt 3 kan det emellertid i varje fall under de första åren efter ett nytt systems ikraftträdande ändå vara av visst intresse att få kännedom om denna utveckling. Utredningen föreslår därför, att totalkalkylen tillsvidare upprättas även i fortsättningen. Därvid bör de omläggningar göras, som förordats under sagda punkt i kapitel X. Med hänsyn till det här behandlade systemets karaktär kan det emellertid icke bli fråga om några prognoser utan endast om efterhandsberäkningar.

Tillämpar man systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter behöver man däremot icke nödvändigtvis upprätta några typjordbrukskalkyler. Något större arbete inbesparas dock icke härigenom. Typjordbrukskalkylerna är nämligen, sedan metoden klarlagts, relativt litet arbetskrävande.

Information om prisutvecklingen på den internationella marknaden och inom landet måste finnas att tillgå oberoende av vilket prissättningssystem som tillämpas. Vid det här behandlade systemet gäller det för de statliga organen dock främst att ge akt på om priset för en produkt tenderar att under- eller överskrida någon av prisgränserna.

5. Ikraftträdandet av systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter

Beslut om ändringar i den nuvarande utformningen av prissättningen på jordbruksprodukter kan fattas tidigast av 1955 års riksdag. Beslutar riksdagen därvid, att systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter framgent skall tillämpas, torde systemet ändå ej helt kunna genomföras förrän fr. o. m. regleringsåret 1956/57. Av skäl, som anges i det följande, kan nämligen definitiva förslag till prisgränser och importavgifter icke anges förrän på våren 1955. Vidare har utredningen föreslagit att vissa varor, som hittills fallit under jordbruksregleringen, framdeles skall lämnas gränsskydd i form av tullar. Övergången till ifrågavarande system bör därför koordineras med en revision av tulltaxan för vissa jordbruksprodukter. För regleringsåret 1955/56 bör prissättningen följaktligen ske i huvudsak enligt hittillsvarande grunder.

I kapitel XII redogör utredningen för den närmare utformningen av ett system med inom vissa gränser fasta importavgifter. Därvid har utredningen vid bestämningen av prisgränserna och importavgifterna för olika produkter i huvudsak utgått från produktpriserna 1954/55. Som i det föregående angetts, bör enligt utredningens mening prisgränserna i utgångsläget utformas så, att mittprisnivån mellan dessa gränser motsvarar de vid systemets introduktion aktuella producentpriserna. Det förutsätts då, att dessa vid sagda tidpunkt ger den avsedda inkomstlikställigheten och även i övrigt med hänsyn till den inbördes avvägningen är lämpade att tas till utgångspunkt. Det är icke möjligt att nu bedöma i vad mån och i vilken riktning priserna kan behöva ändras på våren 1955. Det är emellertid ganska säkert, att vissa ändringar av de av utredningen föreslagna prisgränserna och importavgifterna blir erforderliga med hänsyn till kommande prisändringar. Med hänsyn till vissa väntade ändringar har utredningen för övrigt icke ansett sig kunna föreslå prisgränser för spannmål. Om riksdagen beslutar att ifrågavarande system skall genomföras, bör det därför ankomma på statens jordbruksnämnd att före ikraftträdandet av systemet göra en översyn av de föreslagna prisgränserna och importavgifterna och — efter överläggningar med jordbrukets representanter — framlägga förslag härom till Kungl. Maj:t.

6. Översyn av systemet

Systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter bygger bl. a. på tanken, att statsmakterna i strävandena att förverkliga målsättningen om inkomstlikställighet ej alltför mycket fäster sig vid hur inkomstförhållandena blir under enskilda år utan i stället lägger huvudvikten vid hur de utvecklar sig under loppet av flera år. Härvid utgår man från att avvikelser under enskilda år från den eftersträvade inkomstnivån skall gå i olika riktningar och utjämna varandra. Hur inkomstutvecklingen verkligen blir för jordbruket kommer givetvis i hög grad att bero på den internationella prisutvecklingen. Sjunker priserna på den internationella marknaden överlag, och stabiliserar de sig sedan på en låg nivå, kan de inhemska priserna under en följd av år komma att ligga under mittprisnivån. På liknande sätt kan en allmän lyftning av den internationella prisnivån resultera i att de svenska priserna genomgående kommer att ligga närmare den övre prisgränsen. Det finns emellertid föga anledning att förmoda, att under mera normala förhållanden prisutvecklingen på den internationella marknaden kommer att vara av sådan enhetlig karaktär. Det är befogat att räkna med prisförskjutningar för olika produkter än i den ena, än i den andra riktningen.

Huruvida avvikelserna från inkomstlikställighetsprincipen under olika år utjämnar varandra framgår självfallet ej direkt av prisutvecklingen. Vid en sådan bedömning måste hänsyn också tas till förändringarna i produktionsvolymen och kostnadsläget samt till inkomstutvecklingen för andra befolkningsgrupper.

På grund av vad nu anförts synes det lämpligt att man, sedan det här angivna systemet har blivit infört, efter ett antal år gör en allmän undersökning av hur det verkat i olika hänseenden. Härvid bör främst utredas hur jordbruksbefolkningens inkomstläge utvecklats under tillämpningsperioden samt om principen om inkomstlikställighet har kunnat realiseras vid det givna gränsskyddet. Några närmare regler för ifrågavarande undersökning kan näppeligen uppställas i förväg. I detta betänkande har utredningen redovisat skilda beräkningar över jordbrukets ekonomiska förhållanden. Det kan förutsättas, att utvecklingen på området ständigt följs bl. a. av det statliga regleringsorganet, och att det ekonomiskt-statistiska materialet ständigt förnyas och förbättras. Anses ändringar i systemet påkallade, bör det ankomma på Kungl. Maj:t att framlägga förslag härom till riksdagen.

Översyn av systemet bör icke verkställas efter en alltför kort period. Enligt utredningens uppfattning bör en sådan lämpligen ske ungefär vart femte år. En översyn kan dock redan före utgången av en löpande femårsperiod bli nödvändig, exempelvis om växelkurserna ändras eller på annat sätt en avsevärd förskjutning sker mellan de inhemska och utländska prisnivåerna eller om utvecklingen av andra orsaker visar tecken på en långvarig förskjutning av den internationella prisnivån på jordbruksprodukter.

TOLFTE KAPITLET

Den närmare utformningen av systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter

1. Brödsäd

Det nuvarande systemet

Utrikeshandeln med brödsäd är fr. o. m. 1954/55 centraliserad till föreningen Svensk Spannmålshandel. I denna förening ingår som medlemmar Sveriges lantbruksförbund, såväl enskilda som producentkooperativa spannmålshandelsföretag samt privata och konsumentkooperativa kvarnar. I föreningens styrelse ingår två representanter för staten, nämligen ordföranden och en ledamot. Föreningen och dess medlemmar handhar utrikeshandeln med brödsäd. Föreningen stöder även den inhemska prisnivån genom marknadsreglerande åtgärder inom landet.

Medlemmarna i föreningen får själva uppträda på utlandsmarknaden. Emellertid kan föreningen göra köp och försäljningar i eget namn, vilket främst sker när det gäller länder med centraliserade marknader.

Om utlandspriserna ligger så lågt, att förlust kan väntas uppstå på export, som medlemmarna verkställer, kan föreningen utbetala exportbidrag för täckning av förlusten. Överstiger exportpriserna i ett visst läge den inhemska prisnivån, har föreningen rätt att av medlemmarna ta ut exportavgifter. Avgifter och bidrag bestäms på förhand. Om den inhemska prisnivån tenderar att stiga över den för året förutsatta, kan jordbruksnämnden begränsa eller stoppa exporten.

Föreligger brist på brödsäd, skall föreningen föranstalta om import. Föreningens försäljningar av importvaror skall ske till priser motsvarande det inhemska prisläge, som eftersträvas för året. För import, som sker genom medlemmarna, äger föreningen ta ut avgift.

Föreningen har på eget ansvar och egen risk hand om lagring av brödsäd för att utjämna variationer i den inhemska skörden. Den ombesörjer vidare den kontinuerliga omsättningen av beredskapslagren. Kostnaderna för beredskapslagren täcks helt av statsmedel.

Jordbruksnämnden lämnar föreningen allmänna direktiv för dess verksamhet.

Den inhemska prisnivån på brödsäd fastställs för närvarande efter förhandlingar mellan staten och jordbrukets representanter. Med utgångspunkt i den sålunda fastställda prisnivån bestämmer Svensk Spannmålshandel

ett inlösenpris gällande viss dag på våren. Såväl odlarna som handeln och kvarnindustrin har rätt att inlösendagen få sina lager inlösta till det fastställda priset.

För 1954 och 1955 års skördar har 1 april fastställts såsom inlösendag. Före denna dag är prisbildningen på brödsäd i princip fri.

Föreningens kostnader i samband med dess verksamhet, däri inräknat dess egna exportförluster jämte kostnaderna för bidrag vid export, täcks med de medel, som inflyter genom att avgift uttas på förmalningen av brödsäd.[1] Denna förmalningsavgift bestäms av Kungl. Maj:t eller efter Kungl. Maj:ts bemyndigande av jordbruksnämnden och får icke överstiga 5 kr/dt. Avgiftens storlek blir i en överskottssituation av stor betydelse för det inlösenpris, som kan fastställas vid prisförhandlingarna. Inlösenpriset bör nämligen ej vara högre än att exportförlusten (skillnaden mellan inlösenpriset och det pris, som kan uppnås vid export av överskottet efter avdrag av kostnader för transport, lagring m. m.) kan täckas med avgiftsmedlen.

Enligt gällande bestämmelser[1] äger jordbruksnämnden föreskriva att viss del av den vid handelsförmalning använda brödsäden skall vara av svenskt ursprung (inmalningstvång). Någon föreskrift av detta slag har dock icke utfärdats sedan slutet av 1930-talet.

Tull utgår för vete och råg med 3,70 kr/dt.

Utredningens förslag

Inlösenförfarande och inmalningstvång

Vid tillämpning av systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter skall prisstödet åt brödsäden principiellt lämnas genom att brödsädsimporten avgiftsbeläggs. Importavgifterna skall vidare hållas oförändrade, så länge de inhemska priserna ligger inom fastställda prisgränser. Under loppet av ett skördeår skulle inlandspriserna alltså, om inga ytterligare åtgärder vidtas, i motsats till vad som nu är fallet i regel bli direkt beroende av den internationella prisutvecklingen.

Den övervägande delen av odlarnas saluöverskott av brödsäd marknadsförs kort tid efter skörden. Spannmålshandeln kan dock vid denna tidpunkt icke göra någon säker bedömning av prisutvecklingen på den internationella marknaden. Det är naturligt, att spannmålshandeln under sådana förhållanden i möjligaste mån kommer att söka skydda sig mot de förluster, som kan uppstå genom senare prisfall. Man kan därför befara, att handeln vid uppköp på hösten kommer att bjuda odlarna priser, som bygger på den mest pessimistiska bedömningen av marknadsutvecklingen. Det kan också förväntas, att handeln på grund av det större risktagandet nödgas begränsa sina inköp. Detta skulle medföra svårigheter för odlarna att sälja sin brödsäd vid den tid på året, som för dem är önskvärd med hänsyn till lagringsmöjligheter och behov att skaffa sig likvida medel. Bl. a. till följd av de senaste årens

[1] KF 1953:375 (ändr. 1954:303) och KK 1953:525 (ändr. 1954:540).

starka expansion av brödsädsodlingen disponerar jordbrukarna för närvarande icke över lagerutrymmen i sådan omfattning, att de har möjlighet att begränsa sina utbud på det sätt som de kan finna önskvärt med hänsyn till marknadsläget. Svårigheterna för alla dem som ej har egna torkar att lagra skördetröskad spannmål samt jordbrukarnas behov av likvida medel medverkar även till att framdriva tidiga leveranser. Genom att odlarna sålunda tvingas att acceptera handelns framtidsbedömning skulle odlarpriserna, om en fast importavgift tillämpas, i regel bli lägre än vad som under skördeåret motsvaras av importpriserna plus importavgiften.

Utredningen har ingående diskuterat olika möjligheter att komma ifrån dessa olägenheter. Som tidigare nämnts, tillämpas för närvarande inlösenförfarande per den 1 april. Utredningen förutsätter, att inlösenpriser för brödsäd även i fortsättningen kommer att fastställas och att Svensk Spannmålshandel även under det nya systemet kommer att handha erforderliga regleringar. Dock bör föreningens importmonopol upphöra.

Genom att endast införa inlösengaranti löser man dock icke alla problemen. Inlösenpriserna för vete och råg måste nämligen fastställas i början av säsongen och blir alltså grundade på en bedömning vid denna tidpunkt av marknadsutvecklingen under skördeåret. Faller världsmarknadspriserna under tiden mellan fastställandet och inlösendagen, kommer kvarnarna vid en fri prisbildning icke att betala de priser, som handeln med utgång från inlösenpriserna har betalt odlarna. Följden blir att kvarnarna i ett sådant läge använder billigare importvara och att handeln kvarligger med sin brödsäd till inlösendagen. Teoretiskt kan givetvis tänkas, att Svensk Spannmålshandel redan före inlösendagen på något sätt lämnar handeln ersättning för det inträdda prisfallet. I praktiken är emellertid ett sådant system ytterst svårgenomförbart. Antalet handlare och kvarnar är stort, och systemet skulle kräva en mycket omfattande administration. Det torde dessutom bli svårt att göra en rättvis bedömning av den skäliga ersättningen för prisfall. Vidare måste föreningen vid en sådan ordning disponera ytterligare medel utöver vad som beräknas för täckande av exportförluster och lagringskostnader. Ett prisfall på världsmarknaden med omkring 4 kr/dt under en löpande säsong kan icke ens under relativt normala förhållanden anses uteslutet. Ett prisfall sker visserligen i regel ej på en gång, men drabbar det t. ex. halva den kvantitet brödsäd som förmals hos handelskvarnarna (omkring 300 milj. kg) uppstår en förlust för föreningen på 12 milj. kr. Det kan invändas, att utsikterna till prisstegring bör vara lika stora, men det torde bli svårt för föreningen att ta in den prisstegringsvinst som handeln gör.

Med hänsyn till dessa svårigheter bör enligt utredningens uppfattning följande ordning tillämpas. Svensk Spannmålshandel fastställer liksom nu inlösenpriser för vete och råg att gälla exempelvis per den 1 april. Härigenom tillförsäkras odlarna fasta priser för årets gröda, vilket är önskvärt för att undvika spekulationer. Dessa inlösenpriser får, om så erfordras, stödjas genom inmalningstvång. Förutsättningen för att inmalningstvång skall

få tillämpas i detta syfte bör dock vara, att inlösenpriserna har fastställts med rimlig hänsyn till utvecklingstendenserna på den internationella marknaden. Har så skett, och så bör anses vara fallet om beslutet om inlösenpriset biträtts av statens representanter i Svensk Spannmålshandel, bör det ankomma på statens jordbruksnämnd att om så behövs tillämpa inmalningstvång för svensk brödsäd för att stödja inlösenpriserna. Inmalningsprocenten för vete och råg bör bestämmas av nämnden, varvid dock ett 100-procentigt inmalningstvång i regel bör undvikas. Såsom tidigare nämnts, måste fastställandet av inlösenpriserna ske redan på sommaren före den aktuella skörden. Med hänsyn till de då kända förhållandena på världsmarknaden bör man, om ej särskilda förhållanden föranleder annat, söka avväga priserna så att de under regleringsåret kan väntas sammanfalla med de genomsnittliga importpriserna plus införselavgift. Vid stora överskott kan det dock bli nödvändigt att fastställa lägre inlösenpriser på grund av att förmalningsavgiftsmedlen eljest icke skulle förslå till att täcka skillnaden mellan export- och odlarpriser.

Genom den nu beskrivna ordningen kan vissa garantier skapas för att marknadspriserna för brödsäd icke under ett inlösningsår faller under den prisnivå (för vete resp. råg) som med hänsynstagande till lagringskostnader m. m. vid varje tidpunkt kan anses motsvara inlösenpriserna. Genom att på lämpligt sätt anpassa exportbidragen till utlandspriserna på brödsäd kan Svensk Spannmålshandel, så länge dessa priser är lägre än de inhemska priserna, även förhindra att de inhemska priserna stiger över ovannämnda nivå. Man torde kunna utgå ifrån att föreningen finner detta önskvärt. Skulle utlandspriserna stiga i sådan grad, att export kan ske utan bidrag, bör föreningen kunna ta ut exportavgifter för brödsäd i samma syfte. (Häremot svarande avgifter bör då även få tas ut vid export av mjöl.)

Det nu skisserade systemet innebär, att de inhemska priserna, bortsett från inverkan av lagringskostnader och dylikt, under loppet av ett inlösningsår blir i huvudsak fasta. De prisändringar, som motiveras av utvecklingen på världsmarknaden, blir beaktade först i samband med fastställandet av inlösenpriserna, d. v. s. en gång varje år.

I detta avsnitt omnämnda prisgränser avser priset på brödsäd till odlare på prisort.

Vete

Inlösenpriset för 1954 års skörd utgör 44,75 kr/dt. Sommaren 1954 har inlösenpriset för 1955 års skörd preliminärt angivits till 40 kr/dt. Dessa priser gäller på prisort (exkl. förmalningsavgift) vid inlösen den 1 april. Utredningen har av olika skäl på nuvarande stadium icke ansett sig kunna ange det mittpris och de prisgränser, som bör tillämpas för vete under den för ifrågavarande system gällande förutsättningen att jordbrukarnas inkomster i utgångsläget skall bli oförändrade. Inlösenpriset för 1954 års skörd upp-

fyller visserligen nämnda förutsättning under innevarande regleringsår (1954/55), men kan för närvarande icke uppnås vid den importavgift, som utredningen anser sig böra föreslå, nämligen 6 kr/dt. Som framgår av den tablå, som återfinns nedan, och av de i det följande angivna importpriserna, kan vid nämnda avgift och nuvarande importpris högre inhemskt pris än 41 kr/dt för höstvete och 43 kr/dt för vårvete icke hållas (i det senare priset har inbegripits kvalitetstillägg). Används å andra sidan som mittpris ett lägre pris än det för 1954 års skörd fastställda inlösenpriset, blir berörda förutsättning icke uppfylld utan att kompensation för prissänkningen lämnas genom ändrad prissättning på andra produkter. Utredningen har icke ansett sig böra göra något uttalande om hur en sådan kompensation bör åstadkommas. Med hänsyn härtill redovisas här endast — till belysning av systemet — de prisgränser som skulle bli gällande om man som mittpris tar ettdera av de för 1954 resp. 1955 års skörd fastställda inlösenpriserna, nämligen 45 (44,75) och 40 kr/dt. Vid alt. I blir prisgränserna 40 resp. 50 kr/dt och vid alt. II 35 resp. 45 kr/dt. Så länge inlandspriset ligger inom prisgränserna bör importavgiften, som förut nämnts, utgå med 6 kr/dt (motsvarande ca 15 procent i avgiftsskydd).

Effekten av ovannämnda avgiftsskydd belyses i följande tablå. För att importpriset skall bli jämförbart med odlarpriset har det förstnämnda reducerats med 1 kr/dt för handelskostnader, som uppstår vid uppsamling av den inhemska skörden.

Importpris fritt svensk gräns minus 1 kr/dt	Högsta odlarpris per 1/4 (exkl. förmalningsavgift) vid en införselavgift på 6 kr/dt	
30,00—1,00	35,00	nedre prisgräns (alt. II)
31,00—1,00	36,00	
32,00—1,00	37,00	
33,00—1,00	38,00	
34,00—1,00	39,00	
35,00—1,00	40,00	nedre prisgräns (alt. I) mittpris (alt. II)
36,00—1,00	41,00	
37,00—1,00	42,00	
38,00—1,00	43,00	
39,00—1,00	44,00	
40,00—1,00	45,00	mittpris (alt. I) övre prisgräns (alt. II)
41,00—1,00	46,00	
42,00—1,00	47,00	
43,00—1,00	48,00	
44,00—1,00	49,00	
45,00—1,00	50,00	övre prisgräns (alt. I)

Importpriset på vete, som i kvalitetshänseende ungefär motsvarar svenskt vårvete, kan för 1954 beräknas till ca 38 kr/dt cif. För utländskt vete, motsvarande svenskt höstvete, ligger importpriset i allmänhet 2 kronor lägre. Det kan vidare nämnas, att det lägsta importpriset i tabellen ungefär motsvarar minimipriset cif Sverige enligt nuvarande internationella veteavtal, vilket utlöper den 1 juni 1956. Minimipriset har då omräknats att motsvara vete av svensk kvalitet.

Som tidigare nämnts, får enligt gällande författning en högre förmalningsavgift än 5 kr/dt icke uttas. En hög förmalningsavgift är förenad med

betydande kontrollsvårigheter, och en förmalningsavgift av denna storlek måste därför även framgent anses som maximal. Så länge det inhemska vetepriset (räknat på prisort per den 1 april) överstiger 40 kr/dt bör vid båda alternativen förmalningsavgiften få utgöra högst 3 kr/dt. Ligger inlösenpriset vid 40 kr/dt eller lägre bör förmalningsavgiften få utgå med högst 5 kr/dt. Dess storlek bör i övrigt fastställas av jordbruksnämnden efter samråd med Svensk Spannmålshandel.

De belopp, som förmalningsavgiften inbringar, måste, som förut nämnts, räcka till för att täcka skillnaden mellan inlandspriset och exportpriset (jämte föreningens övriga kostnader). Maximal förmalningsavgift på 5 kr/dt beräknas inbringa omkring 35 milj. kr. Är exportöverskottet exempelvis 400 milj. kg, räcker detta belopp för att täcka en skillnad mellan exportpriset och odlarpriset på högst 8,75 kr/dt. Vid ett exportpris på t. ex. 32 kr/dt fob (detta exportpris motsvarar ett odlarpris på ungefär 31 kr/dt) blir det högsta inlösenpris, som kan fastställas, följaktligen ca 40 kr/dt. I detta exempel har för enkelhets skull antagits, att hela exportöverskottet utgörs av vete.

Liksom för andra produkter bör jordbruksnämnden äga vidta särskilda åtgärder i form av kvantitativ exportreglering, exportavgifter eller subventionering av importen om vetepriset tenderar att överstiga en viss nivå. Denna nivå bör ligga 5 kr/dt högre än den övre prisgränsen.

Råg

För råg av 1954 års skörd har inlösenpriset fastställts till 39,75 kr/dt, avseende odlarpris på prisort per den 1 april (exkl. förmalningsavgift). För 1955 års skörd har motsvarande pris sommaren 1954 preliminärt fastställts till 35 kr/dt.

Liksom för vete har jordbruksprisutredningen ansett sig här — utan att ange något förslag — endast böra redovisa de prisgränser, som skulle bli gällande, om man som mittpris tar ettdera av ovan angivna inlösenpriser. Utgår man från inlösenpriset för 1954 års skörd blir den nedre prisgränsen 35 och den övre 45 kr/dt. Vid tillämpning av det preliminärt fastställda inlösenpriset för 1955 års skörd blir prisgränserna 30 resp. 40 kr/dt. I fråga om importavgiften för råg har utredningen ansett, att denna, så länge inlandspriset ligger inom prisgränserna, bör utgå med samma belopp som för vete eller med 6 kr/dt.

Importpriset för råg har våren och sommaren 1954 uppgått till omkring 26—27 kr/dt cif. Den kvalitetsmässigt dåliga skörden av råg i flertalet europeiska länder gav dock hösten 1954 ett kraftigt utslag på den internationella marknaden, och rågpriset har under höstmånaderna stigit till omkring 40 kr/dt cif.

Förmalningsavgiften för råg bör alltid utgå med samma belopp som för vete. Vad i övrigt i det föregående sagts i fråga om utformningen av stödet för veteodlingen bör gälla även för råg.

2. Mjöl och gryn av vete och råg

Priserna på mjöl och gryn stöds för närvarande dels genom tullar, dels genom kvantitativa importrestriktioner. I fråga om importerat vete- och rågmjöl kan Kungl. Maj:t vidare förordna[1] att i samband med tullbehandlingen inhemsk vara till viss procent skall inblandas i det utländska mjölet. Sådant förordnande är avsett att utfärdas, när inmalningstvång skall tillämpas i fråga om brödsäd. För mjöl och gryn av vete och råg utgör tullen 6,50 kr/dt. Den är alltså 2,80 kr/dt högre än tullen på råvaran.

Importskyddet för mjöl och gryn bör vid det här föreslagna systemet direkt anknyta till gränsskyddet för råvaran. Tullen bör slopas och ersättas med en importavgift. Den senare bör för såväl vetemjöl och vetegryn som rågmjöl ligga 4 kr/dt högre än den importavgift, som vid varje särskilt tillfälle tillämpas för råvaran. Vid en bedömning av skäligheten av denna avgift bör hänsyn tas till den importavgift, som föreslås utgå för kli.

Utgår förmalningsavgift för vete och råg, bör importen av mjöl och gryn belastas med en motsvarande avgift. Avgiftens belopp bör fastställas till kvoten mellan förmalningsavgiften och utmalningsgraden. Den senare bör bestämmas enligt de grunder, som gäller vid restitution av tull (kvarnindustrirestitution).

Tillämpas inmalningstvång, bör importör av vete- och rågmjöl vara skyldig att inblanda inhemsk vara i samma proportion som föreskrivits i fråga om inmalningen.

3. Fodersäd och andra fodermedel samt havregryn och korngryn

Det nuvarande systemet

Handeln med fodermedel är numera i princip fri. Detta gäller såväl köp och försäljningar inom landet som import och export. Kvantitativa regleringar av utrikeshandeln förekommer i regel ej. Avgifter kan däremot uttas både vid import[2] och export.[3] Jordbruksnämnden har bemyndigats att fastställa importavgiften för fodermedel till högst 8 kr/dt. För närvarande (december 1954) utgår sådan avgift endast för majs och melass. Vidare kan tillverkningsavgift[4] tas ut vid framställning inom landet av oljekraftfoder ur andra råvaror än svenskodlat raps-, rybs- och senapsfrö. Sistnämnda avgift utgör en motsvarighet till importavgiften för oljekraftfoder. Korn är belagt med tull av 3,70 kr/dt. Denna är för tillfället suspenderad.

[1] KF 1953: 375 (ändr. 1954: 303).
[2] KF 1951: 379 (ändr. 1952: 366 och 1954: 301).
[3] KF 1952: 365 (ändr. 1954: 302).
[4] KF 1954: 305 och KK 1954: 462.

Utredningens förslag

Fodermedlens ställning i jordbruksproduktionen m. m.

Man kan lämpligen indela de importerade fodermedlen i äggviterika och äggvitefattiga. De förstnämnda, av vilka oljekraftfoder är det viktigaste, är huvudsakligen att betrakta som komplement till de inhemska fodermedlen. De senare, av vilka fodersäd är viktigast, utgör däremot snarast ersättningsmedel för det i landet producerade fodret. En särställning intar majs, som i vissa hänseenden tillmäts ett speciellt värde särskilt för äggproduktionen.

I växtodlingen konkurrerar fodersäden med andra fodermedel och vegetabilier till direkt försäljning. Om de senare lämnas skydd genom avgiftsbeläggning av importen bör därför i regel också fodersäden beredas ett motsvarande skydd. Om så icke sker, löper man risken att arealer, som tidigare använts för fodermedelsproduktion, överförs till odling av andra produkter, varigenom utbudet av dessa ökas. Inom animalieproduktionen blir man, om fodersädsproduktionen går ned, nödsakad att ersätta inhemsk fodersäd med importerade fodermedel. Resultatet kan alltså bli en ökning av den totala produktionen och därmed också av de sammanlagda överskotten. Det bör i detta sammanhang påpekas, att ett uppehållande av prisstöd åt animalieproduktionen samtidigt som fodermedelsimporten får fortgå obehindrat och utan avgift, skulle innebära, att jordbruk, där växtodlingen på grund av jordmån eller klimatiska betingelser är särskilt inriktad på produktion av fodersäd för försäljning, blir diskriminerade i stödhänseende. En sådan ordning är uppenbarligen icke önskvärd. Med hänsyn även härtill är det rimligt, att fodersädsproduktionen i likhet med vad som föreslås för annan produktion bereds ett gränsskydd i form av avgifter vid import. Som regel bör gränsskyddet för fodersäd avvägas i visst konstant förhållande till gränsskyddet för brödsäd.

Under år, då fodersädsskörden har blivit osedvanligt stor, kan fodersädspriserna sjunka betydligt under importprisnivån och ned till exportprisnivån (i utlandet gällande pris minus exportkostnader). Detta blir särskilt olägligt om man även i utlandet har fått en stor skörd, vilken pressar utlandspriserna. Är överskottet stort och den normala importen liten, påverkas de inhemska fodersädspriserna icke nämnvärt av en höjning av importavgiften. För att hindra att priserna i dylikt fall skall gå ned till ett icke önskat läge, krävs ofta att fodersädsmarknaden avlastas genom export. Emellertid får jordbrukets avgiftsmedel för närvarande enligt riksdagens beslut icke användas för att stödja exporten av fodersäd. Utredningen vill ifrågasätta, om denna princip i fortsättningen undantagslöst bör uppehållas. Om en möjlighet skapas att i sådana lägen, som nyss nämnts, lämna bidrag åt exporten, skulle utan tvivel systemets funktion komma att underlättas, givetvis under förutsättning att exporten handhas med all försiktighet och under beaktande av dess verkningar inom landet. Utredningen vill för sin del förorda, att Svensk Spannmålshandel, som nu har hand om överskottsexporten av brödsäd, i

här avsedda undantagsfall får avlasta marknaden genom att lämna bidrag vid export av fodersäd. För att täcka föreningens kostnader för sådana bidrag bör emellertid få användas endast de medel, som kan komma att inflyta genom utförselavgifter på foderspannmål och andra fodermedel.

Vad härefter angår komplementfodermedlen (majs och oljekraftfoder), anses som nyss sagts importen av majs, i varje fall upp till en viss gräns, ha särskild betydelse för äggproduktionen, medan importen av oljekraftfoder spelar särskild roll för mjölkproduktionen. I den mån importen av dessa fodermedel icke är större än som svarar mot behovet med hänsyn till att foderstaterna skall få en lämplig sammansättning, torde ingen särskild anledning finnas att fördyra desamma genom avgiftsbeläggning. Emellertid konkurrerar nämnda fodermedel också med inhemsk fodersäd; oljekraftfodret därjämte med raps-, rybs- och senapsmjöl, som framställts av inom landet odlade oljeväxtfröer. Man kan därför ofta icke undgå att avgiftsbelägga importen när importpriserna är låga. Vidare är det naturligt, att man genom avgiftsbeläggning söker begränsa införseln av ifrågavarande fodermedel, om denna är av betydande omfattning samtidigt som överskotten på animalieområdet endast med stora svårigheter kan avsättas. Med hänsyn till vad nu sagts, bör avgifternas storlek lämpligen anpassas till förhållandena vid varje särskild tidpunkt. Detta innebär att avgifterna bör vara rörliga.

Korn och havre m. m.

Prisgränserna för korn och havre kan lämpligen fastställas i viss relation till prisgränserna för brödsäd. Då utredningen icke nu har ansett sig kunna avge förslag till prisgränser för brödsäd, följer härav, att förslag i absoluta tal icke heller kan lämnas till prisgränser för fodersäd. Emellertid finner utredningen att övre och nedre prisgränserna skäligen bör ligga för korn 8 kronor lägre och för havre 12 kronor lägre än de motsvarande gränser, som kommer att fastställas för vete. Som mätare för de inländska fodersädspriserna bör i detta sammanhang användas genomsnittet av noteringarna på olika orter för foderkorn resp. vit foderhavre. Importavgiften inom resp. prisgränser bör normalt utgöra 4 kr/dt (motsvarande ett avgiftsskydd på ca 15 procent).

För maltkorn och grynhavre bör utgå samma importavgift, som vid varje särskild tidpunkt tillämpas för foderkorn resp. havre. För sorghum, tapioka, melass och hirs bör utgå samma avgift som för korn.

I den våren 1954 upprättade jordbrukskalkylen beräknades det genomsnittliga odlarpriset under regleringsåret 1954/55 komma att utgöra för korn 32 kr/dt och för havre 27 kr/dt. Av allt att döma kommer dessa prognospriser att överskridas. Importpriserna har oktober 1954 uppgått till omkring 35 kr/dt cif för kanadensiskt korn och till omkring 34 kr/dt för argentinsk havre.

Fodersädspriserna visar normalt rätt stora variationer i förhållande till brödsäd och andra jordbruksprodukter. De angivna prisgränserna torde i

allmänhet ge tillräckligt utrymme för fodersädspriserna att anpassa sig efter växlingar i marknadsförhållandena, samtidigt som därigenom beaktas intresset från animalieproducenternas sida att fodersäden ej blir för dyr. Vid riklig foderskörd får man räkna med att importskyddet icke ger effektiv verkan samt att fodersädspriserna kan falla under den nedre prisgränsen. Å andra sidan kan situationer uppkomma, då det finns anledning att fodersädspriserna får stiga över den angivna övre prisgränsen. Detta kan exempelvis bli fallet, om vetepriset ligger vid eller överstiger den övre prisgränsen och fläskpriserna samtidigt är särskilt höga. Jordbruksnämnden bör därför icke ha ovillkorlig skyldighet att ändra importavgiften så snart övre prisgränsen uppnåtts. Efter samråd med jordbrukets organisationer bör avgiften, om särskilda skäl föranleder därtill, kunna behållas oförändrad även ovanför övre prisgränsen. Å andra sidan bör, med hänsyn till fodersädens ställning som råvara för den inhemska animalieproduktionen — förutom sänkning eller slopande av importavgifter — även exportbegränsande åtgärder få vidtas redan när den övre prisgränsen uppnåtts.

Gryn och mjöl av havre och korn

För havregryn utgår för närvarande tull med 3,50 kr/dt, medan tullen på havremjöl är 6,50 kr/dt. Även för korngryn och kornmjöl är tullen 6,50 kr/dt. De inhemska priserna på dessa varor stöds nu dessutom genom en kvantitativ importreglering.

Med hänsyn till att importavgifter föreslagits på havre och korn bör även gryn och mjöl av dessa sädesslag medtas i avgiftssystemet. Med utgång från de för havre och korn föreslagna avgifterna ävensom den utvinning, som erhålls vid tillverkningen, bör importavgiften fastställas till belopp, som vid varje särskild tidpunkt i fråga om havregryn och havremjöl överstiger avgiften för havre med 8 kr/dt och i fråga om korngryn och kornmjöl överstiger avgiften för korn med 6 kr/dt. Dessa avgifter innefattar då även skäligt manufaktureringsskydd. Avgiftsskyddet torde vid nuvarande importpriser möjliggöra att nu gällande priser på ifrågavarande produkter kan uppehållas. Några prisgränser bör icke uppställas för produkterna.

Kliprodukter

Vete- och rågkli intar en ställning mellan inhemsk fodersäd och oljekraftfoder. De står fodersäden närmast. Med hänsyn härtill föreslås, att för vete- och rågkli skall utgå samma importavgift som vid varje särskild tidpunkt tillämpas för korn. Denna avgift bör också utgå för kli av andra slag utom mandelkli. Några prisgränser erfordras icke för nu avsedda produkter.

Importpriset för vetekli beräknas hösten 1954 till 33 à 34 kr/dt cif.

Majs och oljekraftfoder

Under senare år har införseln av majs och oljekraftfoder väsentligt begränsats. Importen torde nu icke vara större än vad som är lämpligt med hänsyn till anspråken på foderstaternas sammansättning i kvalitativt avseende. Som förut nämnts anser utredningen, att rörliga importavgifter även fortsättningsvis bör tillämpas för ifrågavarande produkter. Införselavgiften bör dock icke överstiga 25 procent av importvärdet. Det kan nämnas, att importpriset på majs hösten 1954 uppgått till omkring 38 kr/dt cif. Även importpriserna på oljekraftfoder har varit höga.

4. Potatis och potatisprodukter

Potatis

Potatissorterna brukar med hänsyn till kvalitet och användning uppdelas i fabrikspotatis och matpotatis. En mera bestämd gränsdragning mellan dessa är svår att göra. Det finns nämligen ett antal mellansorter, som kan användas både till fabriksändamål och direkt till mat.

Såväl importen som exporten av potatis är i allmänhet begränsad till potatis av högsta kvalitetsklass. Vid införsel av potatis utgår tull under januari—juli med 1 öre/kg. För nyskördad potatis (färskpotatis) är tullen under tiden januari—juni 10 öre/kg. Vidare kan jordbruksnämnden för närvarande ta ut importavgift med högst 5 öre/kg för matpotatis och 8 öre/kg för utsädespotatis.[1]

För 1953/54 har lantbruksförbundets stockholmsnotering för »prima välsorterad matpotatis» avseende september—maj uppgått till i genomsnitt 21,4 öre/kg. Under 1954/55 kan noteringen beräknas bli högre. Vid sidan av den vanliga noteringen för prima matpotatis noterar förbundet även potatis av sortklass I. Denna notering brukar ligga ungefär 5 öre/kg högre än noteringen för den vanliga potatisen. För 1954/55 kan stockholmsnoteringen för sortklass I beräknas till omkring 29—30 öre/kg. Prisgränserna för *matpotatis* bör fastställas med utgång från denna notering och kan lämpligen anges till 25 resp. 34 öre/kg, fritt Stockholm.

Importavgiften för *matpotatis* bör, oberoende av kvaliteten, utgå med 4 öre/kg (motsvarande ca 15 procent i avgiftsskydd) så länge det inhemska priset på potatis av sortklass I ligger mellan prisgränserna. För *fabrikspotatis* och *utsädespotatis* bör importavgift alltid utgå med samma belopp som vid varje särskild tidpunkt tas ut för matpotatis.

Importpriset för potatis av sortklass I kan oktober 1954 beräknas till 22 öre/kg cif Malmö eller Hälsingborg, vilket i Stockholm motsvarar 25—26 öre/kg.

Under januari och februari förekommer praktiskt taget ingen import av *färskpotatis*. Även under mars är importen i allmänhet så obetydlig, att

[1] KF 1951: 379 (ändr. 1952: 366 och 1954: 301) samt KK 1953: 122 och 1954: 34

man kan bortse från den i detta sammanhang. Under april importeras större kvantiteter, men importen konkurrerar då icke med motsvarande svensk vara. Av den färskpotatis, som saluförs under maj samt första hälften av juni, är den övervägande delen importerad. Den svenska färskpotatisen brukar vanligen komma i marknaden strax före midsommar, och samtidigt därmed brukar importen upphöra. Grossistpriserna för färskpotatis, importerad under april—juni, har under åren 1951—1953 i genomsnitt uppgått till 58 öre/kg.

Utredningen anser, att särskilt skydd liksom hittills bör lämnas odlingen av färskpotatis. Gränsskyddet åt sådan potatis har hittills lämnats dels i form av fast tull, dels i form av kvantitativ reglering. Jordbruksprisutredningen vill föreslå, att färskpotatis icke medtas i här föreslagna system och förordar, att man vid den nu pågående revisionen av tulltaxan åsätter färskpotatis, som importeras under maj och juni, tull med 15 öre/kg. Någon importavgift bör ej utgå därutöver.

Särskilda åtgärder i form av exportreglering, exportavgifter m. m. för att hindra en oskälig prisstegring på den inhemska marknaden torde icke erfordras när det gäller potatis. Export av svensk potatis förekommer endast i mycket begränsad utsträckning.

Potatisprodukter

De betydelsefullaste produkterna, som framställs av potatis, är potatisstärkelse och potatissprit. Potatisstärkelse används till en icke obetydlig del för vidareförädling, främst för tillverkning av glykos samt dextrin och limämnesprodukter. Tillverkningen av potatisprodukter har sedan länge varit föremål för särskild reglering i syfte att stödja potatisodlingen i sandjordsområdena främst i östra Skåne och västra Blekinge.

Den nuvarande regleringen, som är av gammalt datum, innebär i korthet, att jordbruksnämnden årligen fastställer tillverkningskvantiteten för stärkelse och garanterar avsättningen av denna kvantitet till ett fastställt pris.[1] För potatissprit föreligger statligt inköpsmonopol och tillverkningskvantiteten fastställs här av AB Vin- och Spritcentralen.[2] Tillverkningskvantiteterna bestäms, när potatisskörden det medger, i stort sett till vad som motsvarar den inhemska förbrukningen. Vidare gäller särskilda bestämmelser för tillverkningens uppdelning på fabriksenheterna, för närvarande ungefär 100 stärkelsefabriker och 80 brännerier. Det pris, som stärkelsefabriker och brännerier skall betala odlarna för råvaran, fastställs i samband med den årliga prissättningen på jordbruksprodukter. Av detta pris fonderas en viss del, för närvarande 3 öre/hl och stärkelseprocent, för att användas som bidrag till avsättningen inom eller utom landet av förekommande överskott. En intern mindre avgift tas vidare ut för rationaliseringsändamål. Formerna för regleringen av stärkelse- och potatissprit-

[1] KF 1943: 454.
[2] KF 1926: 207.

tillverkningen är för närvarande under översyn inom statens jordbruksnämnd.

Tullen på stärkelse har alltsedan år 1895 utgjort 20 öre/kg; för glykos och dextrin är tullen sedan 1930-talet 33 resp. 25 öre/kg. Under kriget och tiden därefter har de inhemska priserna på ifrågavarande produkter undergått en avsevärd stegring. Utöver tullen har på senare år även importavgifter uttagits. Hösten 1954 gäller för stärkelse ett gränsskydd av 35 öre/kg (tull 20 öre, importavgift 15 öre), för glykos 48 öre/kg (33 + 15) och för dextrin 45 öre (25 + 20). Det nuvarande grossistpriset är för stärkelse 87, för glykos 106 och för dextrin (franko köparen) 141 öre/kg. Dessa priser inkluderar de tidigare nämnda interna avgifterna, som för stärkelse och glykos motsvarar ungefär 5 och för dextrin 6 öre/kg. Importpriserna för ovannämnda produkter kan hösten 1954 beräknas till resp. 60, 70 och 95 öre.

Som framgår av ovanstående, är gränsskyddet för potatisprodukter betydligt högre än för andra jordbruksalster. Som i det föregående nämnts, har det höga skyddet motiverats av strävanden att stödja jordbruk på magra sandjordar i sydöstra Sverige. Det bör emellertid påpekas, att genom växtodlingens utveckling numera även andra grödor i större omfattning än tidigare med fördel kan odlas på ifrågavarande jordar. Genom bl. a. ensileringsmetodens utbredning är det numera ofta lönande att odla fabrikspotatis till foder. Ytterligare kan framhållas, att ganska stora möjligheter finns att rationalisera både brännvins- och stärkelsetillverkningen bl. a. genom att koncentrera driften till ett mindre antal enheter. Även potatisodlingen bör kunna ytterligare rationaliseras. Med hänsyn till vad nu anförts anser utredningen, att en viss sänkning av det höga gränsskyddet för potatisprodukter bör kunna vara möjlig. En sådan sänkning torde kunna genomföras utan en mera påtaglig inkomstsänkning för producenterna av fabrikspotatis. Omläggningen av odlingen och rationaliseringen måste emellertid ta viss tid i anspråk och utredningen föreslår därför en successiv reduktion av det nuvarande gränsskyddet.

Tills vidare torde några särskilda prisgränser icke behöva fastställas för potatisprodukter. Utredningen föreslår att tullen slopas för stärkelse, glykos samt dextrin och ersätts med en *fast* införselavgift. Den senare bör efter en övergångstid utgöra 20 öre/kg för stärkelse och 33 öre/kg för glykos och dextrin. Samma avgift som för stärkelse bör utgå för manioka- och arrowrot. Inom loppet av 4 år, räknat från hösten 1955, bör enligt utredningens förslag det nuvarande gränsskyddet för dessa produkter sänkas till den angivna nivån. Reduktionen bör lämpligen fördelas i stort sett lika på vart och ett av de fyra åren. I förhållande till nuvarande importpriser utgör nyssnämnda avgifter ett gränsskydd på resp. 33, 47 och 35 procent.

I den mån den inhemska tillverkningen av stärkelse (eller potatis) även fortsättningsvis belastas med avgift, bör häremot svarande avgifter utgå även på importen av här avsedda varor.

Andra potatisprodukter än som nu nämnts, bör ej tas med i det här be-

handlade systemet utan bör få skydd i form av tullar. Detta gäller exempelvis potatispulver och sorbitol.

Herrar Lindskog och Odhner har ifråga om det föreslagna skyddet åt potatisprodukter avgivit reservation.

5. Socker och sockerbetor m. m.

Enligt årliga avtal mellan Svenska Sockerfabriksaktiebolaget och staten garanteras bolaget i stort sett täckning för med sockertillverkningen förbundna kostnader mot det att bolaget är redovisningsskyldigt till staten för sina inkomster av tillverkningen. Priset på sockerbetor och fabrikspriset på socker fastställs årligen efter förhandlingar mellan dels staten och Sveriges betodlares centralförening, dels staten och sockerbolaget. Vid förhandlingarna om betpriset föreligger bl. a. vissa beräkningar av produktionskostnaderna vid betodlingen. Vid bestämningen av sockerpriset utgår man från det för året förutsatta betpriset och en kalkyl över framställningskostnaderna för socker. Bolaget har tillerkänts ensamrätt till import av socker[1] mot skyldighet att till staten redovisa intäkterna av försäljningen av importsockret.

Skillnaden mellan inlandspriset och världsmarknadspriset är sedan några år tillbaka väsentligt större för socker än för flertalet andra jordbruksprodukter, och speciella problem uppstår därför i samband med utformningen av gränsskyddet åt sockernäringen. Partipriset för socker i Skåne (avseende strösocker K 5, förpackat i säck) uppgår hösten 1954 till 88 öre/kg. Detta pris har i viss utsträckning påverkats av importen av billigare utländskt socker. Partipriset utgör nämligen ett vägt medelpris av självkostnadspriset för svenskt socker och importpriserna, inkl. tull, för i försäljningen ingående kvantiteter utländskt socker. Självkostnadspriset för svenskt betsocker kan beräknas till 91 à 92 öre/kg. Motsvarande importpris (exkl. tull) utgör hösten 1954 omkring 60 öre/kg. Det skydd sockernäringen åtnjuter uppgår sålunda till ungefär 50 procent. Den betydande skillnaden mellan det svenska sockerpriset och importpriset har delvis sin förklaring i att betodlingen är mycket arbetskrävande. Våra höga arbetslöner utgör på detta område ett särskilt märkbart handikap i konkurrensen med utlandet. Till en annan del beror skillnaden på att de internationella sockerpriserna under senare år utbildats under trycket av en överproduktion inom såväl sockerrörs- som betodlingsområdena. För att motverka överskottsproduktion och för att stödja prisbildningen på världsmarknaden har beträffande socker träffats en råvaruöverenskommelse, till vilken de flesta exportländerna och ett stort antal importländer, dock ej Sverige, anslutit sig. Enligt denna överenskommelse skall de deltagande länderna gemensamt söka förhindra, att sockerpriset sjunker under en viss minimiprisnivå eller överstiger en viss maximiprisnivå. Under sommaren och hösten 1954 har världsmarknadsno-

[1] KF 1932: 30 och K. Brev den 23 april 1954 (SFS 1954: 170).

teringarna på socker legat ca 15 procent under medeltalet av nämnda nivåer eller ungefärligen vid minimiprisnivån.

Skillnaden mellan det inhemska priset och världsmarknadspriset är, som nyss nämnts, betydligt större i fråga om socker än i fråga om flertalet andra jordbruksprodukter. Man torde dock ej behöva räkna med att den nuvarande skillnaden ger ett riktigt uttryck för det skydd, som den inhemska sockerbetsodlingen kan behöva på längre sikt. Delvis beror den på att världsmarknadspriset nu är mycket lågt. Man torde vidare kunna räkna med, att goda möjligheter finns att nedbringa kostnaderna för framställning av socker genom rationalisering såväl av odlingen som i fabrikationsledet. Vad odlingssidan angår, kan därvid uppmärksamheten särskilt fästas på de vinster, som torde kunna göras genom en ytterligare mekanisering av odlingen. Vad fabrikationen angår, synes det möjligt att nedbringa produktionskostnaderna ganska väsentligt genom en koncentration av fabriksdriften. En sådan rationalisering måste emellertid komma att dra en viss tid. Enligt utredningens uppfattning är det icke lämpligt att på längre sikt ge sockerproduktionen ett avsevärt högre skydd än det, som utgår för andra jordbruksprodukter, såvida detta ej befinns motiverat ur beredskapssynpunkt. Det är därför angeläget, att de rationaliseringsmöjligheter som finns utnyttjas i så snabb takt som överhuvudtaget är möjligt. Man måste emellertid utgå ifrån att en prissänkning kommer att leda till en viss nedskärning av betodlingen inom de områden, som har de största kostnaderna.

Sockerbetsarealen har växt ganska mycket. Odlingen omfattade under förkrigstiden en areal på omkring 50 000 ha. I början av 1940-talet utvidgades odlingen och uppgick med undantag för 1943 till 53 000—55 000 ha. I slutet av 1940-talet minskade odlingen till 48 000—49 000 ha. I början av 1950-talet har betarealen åter utvidgats; åren 1950—1952 uppgick den till omkring 54 000 ha, 1953 till 51 000 ha och 1954 till icke mindre än 59 000 ha. Den övervägande delen av den inhemska sockerförbrukningen har på senare år täckts genom socker utvunnet ur svenska sockerbetor. Den goda skörden 1953 medförde t. ex. att produktionen detta år mycket nära motsvarade förbrukningen.

1942 års jordbrukskommitté uttalade i fråga om sockerbetsodlingens omfattning, att hänsyn till livsmedelsförsörjningen under en avspärrningssituation ej syntes nödvändiggöra att man skulle söka uppehålla en sockerproduktion, som är tillräckligt stor för att täcka hela den inhemska förbrukningen. Kommittén ansåg, att man i första hand borde inrikta sig på att uppehålla en odling mellan 40 000 och 50 000 ha. Vidare uttalades, att frågan i vad mån en odling, som ligger över den genomsnittliga odlingen under åren närmast före kriget (50 000 ha), bör anses önskvärd under normala förhållanden, främst borde bli beroende på hur kostnaden för en dylik större odling ställer sig i förhållande till importkostnaden för socker ävensom på möjligheterna att anskaffa arbetskraft för odlingen. Kommitténs här anförda synpunkter godkändes sedermera vid frågans behandling i regering och riksdag. Det kan nämnas, att man i kommitténs beräkningar av den produktion,

som med hänsyn till försörjningen vid eventuell avspärrning lägst behövde upprätthållas inom landet (det s. k. minimialternativet), utgick från en sockerbetsareal på 40 000 ha.

Utredningen har icke funnit anledning att frångå de uttalanden, som 1942 års jordbrukskommitté gjorde i fråga om den från beredskapssynpunkt önskvärda omfattningen av sockerbetsodlingen. Utredningen vill i sammanhanget påpeka, att lagringskostnaderna för socker är 4—5 öre/kg och år (inkl. räntekostnaderna), varför det icke är någon svårighet att till viss del tillgodose beredskapsbehovet genom lagring. Vid avvägningen av det generella stödet åt sockerbetsodlingen har utredningen i överensstämmelse med dessa uttalanden ansett sig böra utgå från att en areal på 40 000—50 000 ha är önskvärd. Enligt utredningens åsikt bör en areal av denna storleksordning kunna upprätthållas vid det prisstöd, som nedan föreslås, under förutsättning att en kraftig rationalisering av betodlingen och sockertillverkningen kommer till stånd. Då emellertid denna rationalisering icke kan genomföras omedelbart, bör den sänkning av det nuvarande höga skyddet, som förslaget innebär, företas stegvis.

Med ledning av en våren 1953 verkställd undersökning torde man kunna räkna med att förädlingskostnaderna under loppet av 7 à 10 år kan nedbringas med 8 à 9 öre/kg socker vid en odling av 45 000 ha, under förutsättning att odlingen koncentreras till Skåne, Halland och Blekinge. Denna kostnadsminskning skulle i huvudsak uppnås genom att vissa betbruk och raffinaderier nedläggs och de kvarvarande utbyggs. En motsvarande koncentration av driften kan däremot icke ske i Linköpings-, Mörbylånga- och Romadistrikten.

Det är icke möjligt att nu ange i vilken grad eller i vilken takt den fortgående rationaliseringen av odlingen kan komma att bidra till en kostnadssänkning för socker. Ersättningen åt arbetskraften torde också i fortsättningen komma att bli av väsentlig betydelse för produktionskostnaderna för betor.

Utredningen förordar, att gränsskyddet skall avvägas med utgångspunkt i att den ur försörjningssynpunkt önskvärda odlingen förläggs till Skåne, Halland och Blekinge. Emellertid är det, om importpriset på socker kommer att stå kvar på nuvarande nivå, icke troligt att ett gränsskydd av samma storlek, som föreslagits för andra jordbruksprodukter, skall vara tillräckligt för att på lång sikt uppehålla odlingen ens inom detta område. Utredningen föreslår därför ett högre gränsskydd och att detta dessutom, på sätt nedan närmare anges, skall kunna kompletteras med pristillägg.

Som tidigare antytts, används för närvarande de vinster, som sockerbolaget gör på import av utländskt socker och utländsk sirap samt vid tillverkning av produkter av utländska sockerbetor, till att nedbringa priset på svenskt socker. I huvudsaklig överensstämmelse härmed bör de medel, som inflyter i importavgift för socker, sirap och sockerbetor, få användas för att stödja betodlingen och tillverkningen av socker. I tablån på nästa sida anges de belopp, importavgifterna kan väntas inbringa, samt de pristillägg, räkna-

de på hela betsockerproduktionen resp. hela råsockertillverkningen, som vid olika produktionsalternativ högst skulle kunna utgå. Man har i beräkningarna förutsatt normal skörd samt att importen kommer att ske i form av råsocker. Konsumtionen har, räknat i råsocker, antagits uppgå till 347 milj. kg (inkl. sirap).

	Areal i ha		
	40 000	45 000	50 000
Råsockerproduktionen vid normal skörd, milj. kg ..	224	252	280
Beräknat importbehov, milj. kg	123	95	67
Importavgiftsmedel i milj. kr vid en importavgift på råsocker av			
21 öre/kg	25,8	20,0	14,1
14 öre/kg	17,2	13,3	9,4
11 öre/kg	13,5	10,4	7,4
Högsta pristillägg i öre/dt betor vid en importavgift på råsocker av			
21 öre/kg	184	127	81
14 öre/kg	123	84	54
11 öre/kg	96	66	42
Högsta pristillägg i öre/kg råsocker vid en importavgift på råsocker av			
21 öre/kg	11,5	7,9	5,0
14 öre/kg	7,7	5,3	3,4
11 öre/kg	6,0	4,1	2,6

Under förutsättning, att nyssnämnda medel får användas för utbetalande av pristillägg föreslår utredningen beträffande gränsskyddet följande.

Sockerbolagets importmonopol slopas. Socker, sirap och sockerbetor erhåller i stället ett gränsskydd, utformat enligt i föregående kapitel angivna principer. Prisgränserna för socker bör avse strösocker K 5, förpackat i säck, och föreslås till 78 och 95 öre/kg. Genomförs det föreslagna systemet fr. o. m. 1955/56 bör importavgiften detta år, om inlandspriset ligger mellan prisgränserna, uppgå till 26 öre/kg. Vid nuvarande importpris skulle inlandspriset då bli 86 öre, motsvarande 43 procent i avgiftsskydd. Under de följande åren bör importavgiften successivt sänkas så att den efter sju år uppgår till 16 öre/kg, motsvarande ett avgiftsskydd av ca 25 procent vid nuvarande importpris.

För råsocker (polariserande högst 98 procent) bör importavgiften vara 5 öre/kg lägre än motsvarande avgift för raffinerat socker. Eftersom möjligheterna till rationalisering är mindre när det gäller raffinering av råsocker än när det gäller odling och råsockertillverkning, bör denna skillnad gälla även efter övergångstiden. Till jämförelse nämnes, att sockertullen, vilken föreslås skola upphöra, för närvarande utgör 10 öre/kg för raffinad och 7 öre/kg för råsocker.

För sockerbetor utgår för närvarande tull med 1 kr/dt. Sockerbolaget importerar årligen vissa kvantiteter betor från Danmark, vilka ingår i sockerfabrikationen. För det socker, som framställs ur dessa betor, tillgodoräknas bolaget i sitt mellanhavande med staten gällande importpris. Utredningen

föreslår att tullen på sockerbetor — liksom gällande tull på socker — slopas och ersätts av en importavgift. Den senare bör fastställas i viss proportion till importavgiften på socker. Utbytet av danska sockerbetor är i regel lägre än av svenska. Tar man hänsyn till transportkostnader m. m., torde det vara skäligt att importavgiften för betor fastställs till en tiondel av den avgift, som vid varje särskild tidpunkt utgår vid import av raffinerat socker. Avgiften bör avse rena betor. Enligt vad som inhämtats, föreligger inga svårigheter att vid tullbehandlingen få tillförlitlig uppgift om jordprocenten.

Sirap omfattas nu icke av sockerbolagets importmonopol. Importlicens för sirap har dock under senare år icke medgivits någon annan än bolaget. Varan är belagd med en tull av 5 öre/kg. Utredningen föreslår, att denna slopas och att importavgift i stället uttas med ett belopp, som vid varje tillfälle med 4 öre/kg understiger importavgiften för raffinerat socker.

I anslutning till vad ovan anförts bör gränsskyddet kompletteras med ett pristilläggsförfarande. För detta ändamål inrättas en särskild konjunkturutjämningsfond. Denna tillförs de medel, som inflyter i importavgift för socker, sirap och sockerbetor. Från fonden bör pristillägg kunna utbetalas när så finns påkallat med hänsyn till prisläget på världsmarknaden eller till den inhemska odlingens omfattning. Om användningen av fonden och storleken av utgående pristillägg bör jordbruksnämnden bestämma efter överläggningar med betodlarna och bolaget. Hinder bör icke möta att någon del av ifrågavarande medel används för att stödja rationaliseringen inom sockerbetsodlingen.

Genomförs det nu föreslagna systemet, bör producentpriset på sockerbetor bli en förhandlingsfråga mellan sockerbolaget och betodlarnas centralorganisation. Med hänsyn till jordbruksnämndens föreslagna befattning med konjunkturutjämningsfonden torde det vara lämpligt att nämnden deltar i förhandlingarna mellan bolaget och betodlarna om producentpriset på sockerbetor. Prisets höjd påverkas nämligen av huruvida eller med vilket belopp pristillägg kommer att utgå.

Som förut nämnts är det sannolikt, att den sänkning av gränsskyddet, som utredningens förslag innebär, kommer att leda till en begränsning av den nuvarande betodlingen och koncentration av driften vid sockerbruken. Detta torde, om inga särskilda åtgärder vidtas, i första hand komma att ta sig uttryck i en nedläggning av sockerbruken i Linköping, Mörbylånga på Öland och Roma på Gotland ävensom av odlingen inom de områden, som nu levererar betor till dessa bruk. Betodlingen ger nämligen där en förhållandevis låg avkastning, räknat i råsocker.

Utredningen är väl medveten om den betydelse, som sockerbetsodlingen särskilt på Gotland och Öland har för jordbruket och näringslivet överhuvudtaget. Om det anses önskvärt att bibehålla odlingen på dessa öar, kan detta underlättas genom att visst extra pristillägg utbetalas för betor, som levereras från odlingsområdena till bruken i Roma och Mörbylånga, resp. för vid dessa bruk tillverkat socker. Medel härför bör få tas ur konjunkturutjämningsfonden.

Herrar Nordlander och Stensgård har med instämmande av herrar Holmström och Åstrand angående det föreslagna skyddet för socker och sockerbetor m. m. avgivit reservation.

6. Fettvaror

Det nuvarande systemet

Det nuvarande regleringssystemet på fettvaruområdet har till syfte att bereda stöd dels åt den inhemska oljeväxtodlingen, dels åt den inhemska smörproduktionen. Genom att systemet omfattar alla slag av animaliska och vegetabiliska fetter och oljor ger det även ett stöd åt prisbildningen på det inhemska slakterifettet.

Den inhemska skörden av oljefrö omhänderhas enligt nu gällande ordning av Sveriges Oljeväxtintressenter, ekonomisk förening. Som medlemmar i denna förening ingår Sveriges oljeväxtodlares centralförening, Sveriges lantbruksförbund, föreningen Svensk Spannmålshandel, AB Karlshamns Oljefabriker och AB Kalmar Oljefabrik. Intressentföreningen inlöser enligt avtal inom landet odlat oljefrö. Föreningen ombesörjer vidare nedtorkning av inköpt frö och försäljer den del av skörden, som icke exporteras i form av frö, till de båda oljefabrikerna i Karlshamn och Kalmar. Staten fastställer varje år det pris, som skall gälla vid försäljning av frö till oljefabrikerna. Detta pris låg hösten 1954 ca 25 öre/kg eller 25 procent över världsmarknadsnivån. Odlarna erhåller 1954/55 ett 10 öre/kg lägre pris än det, som betalas av oljefabrikerna. Skillnaden mellan dessa priser används av Sveriges Oljeväxtintressenter för att täcka uppkommande prisdifferenser vid export. Exporten av oljefrö sker genom Svensk Spannmålshandel.

Enligt beslut av riksdagen äger Kungl. Maj:t bemyndiga statens jordbruksnämnd att lämna föreskrift, att vid tillverkningen av margarin och andra födoämnen med mera väsentlig tillsats av fett skall i viss omfattning användas ur inhemska oljefröer framvunna fettämnen (inblandningstvång)[1].

Vid införsel av fettvaror erläggs särskild regleringsavgift. Olja, framvunnen ur utländska fröer och frukter, beläggs med regleringsavgift i samband med försäljningen på den svenska marknaden. Uttagandet av regleringsavgift grundar sig på förordningen 1953: 395 angående regleringen av införseln av fettråvaror och fettvaror m. m. samt kungörelsen 1953: 578 med tillämpningsföreskrifter till denna förordning. Enligt nämnda förordning får efter Kungl. Maj:ts förordnande icke utan tillstånd av jordbruksnämnden importeras oljehaltiga fröer och frukter, exkl. linfrö, samt fettämnen och fettsyror med vissa angivna undantag.[2] Tillståndsgivningen har icke till

[1] KF 1953: 395 (ändr. 1954: 306).

[2] Förordningen avser följande produkter: jordnötter, kopra, sojabönor samt andra oljehaltiga fröer och frukter (dock ej linfrö); fettämnen och fettsyror (dock ej ullfett, lanolin, degras och annat garverifett, icke härdad linolja, ricinolja samt kinesisk eller japansk träolja); margarin, konstister, fettemulsion, andra till födoämnen avsedda ersättningsmedel för smör, grädde, ister, talg eller hästflott, ävensom andra livsmedel under förutsättning att däri ingår en mera väsentlig tillsats av fett.

syfte att begränsa importen utan fungerar endast som ett instrument för avgiftsuppbörd. Regleringsavgiftens huvuduppgift är att åstadkomma sådan relation mellan smörpris och margarinpris att smöravsättningen tryggas. Avgiften fastställs av jordbruksnämnden med hänsyn till de aktuella världsmarknadspriserna på margarinråvaror. Stiger genomsnittet av dessa priser, beräknat enligt vissa fastställda regler, sänks avgiften och vice versa. Genom detta system kan man inom landet hålla råvarukostnaden vid margarinframställning konstant. Ändringar i handels- och fabrikantmarginalerna föranleder däremot i princip icke ändring av regleringsavgiften.

Av oljefabrikerna inköpt svenskt frö lagras och bearbetas av dem enligt avtal med jordbruksnämnden. Vid försäljning på den inhemska marknaden av olja, som framvunnits ur svenskt oljeväxtfrö, tillämpas av jordbruksnämnden fastställda priser (clearingpriser). Priserna bestäms till belopp motsvarande världsmarknadspriserna för varorna i fråga — eller för därmed närmast jämförbara varor — med tillägg av gällande regleringsavgift vilken alltså i detta fall erläggs för den svenska varan. Det inhemska slakterifettet belastas däremot icke med regleringsavgift, men prisnivån på denna vara påverkas givetvis indirekt av regleringsavgiften på importvarorna.

För att den tekniska industrins fettförbrukning icke skall belastas genom avgifter på vegetabiliska och marina fetter och oljor resp. prishöjning på inhemskt slakterifett, utgår för fett, som används för annat än matnyttigt ändamål, s. k. regleringsbidrag. Detta bidrag utgör hösten 1954 95 procent av regleringsavgiften. Anledningen till att regleringsbidraget satts lägre än regleringsavgiften är, att prisnivån på det inhemska slakterifettet, trots det stöd varan erhåller, ej oväsentligt brukar understiga världsmarknadspriset plus regleringsavgift. Detta beror på den förhållandevis rikliga tillgången inom landet. Med hänsyn till vad nu sagts och då den tekniska industrins råvaruförbrukning till ungefär två tredjedelar utgörs av inhemskt slakterifett, skulle ett regleringsbidrag, motsvarande 100 procent av regleringsavgiften, innebära en icke oväsentlig subvention av denna industris råvarukostnader.

Vid export av avgiftsbelagd vara eller av livsmedel, vid vars framställning använts avgiftsbelagt fett eller slakterifett, lämnas regleringsbidrag helt motsvarande regleringsavgiften.

Tull utgår för oleomargarin med 10 öre/kg, för ister och flott med 15 öre/kg, för margarin med 15 öre/kg, för rapsolja med 7 öre/kg, för olivolja i glas- eller lerkärl med 5 öre/kg, för konstister med 15 öre/kg och för stearin med 9 öre/kg.

Utredningens förslag

Utredningen anser, att stödet åt den inhemska oljeväxtodlingen bör lämnas i samma former som stödet åt annan jordbruksproduktion. Förslaget innebär följande. Vid bestämningen av prisgränser och importavgift tas rapsfrö som utgångspunkt. Odlarpriset för rapsfrö 1954/55 utgör 75 öre/kg. Med

utgångspunkt i detta pris fastställs den nedre prisgränsen till 65 öre/kg och den övre till 85 öre/kg. Priserna avser vara med 18 procent vattenhalt vid försäljning från odlare. Så länge det inhemska priset på rapsfrö ligger mellan dessa gränser bör importavgift utgå för vegetabiliska och animaliska fetter av olika slag (inkl. fettsyror) med 25 öre/kg (motsvarande 15 procent i avgiftsskydd för vegetabiliska fetter). Eftersom man vid import i regel icke kan särskilja fettvaror för matnyttigt ändamål från andra fettvaror, bör denna avgift tillämpas för alla de varor för vilka regleringsavgift utgår. För obearbetade, vegetabiliska fettråvaror — fröer och frukter — bör importavgiften erläggas av resp. oljefabrik i samma ordning som gäller för regleringsavgifterna. Detta innebär, att avgiften icke tas ut vid tullbehandlingen utan först när varan efter bearbetning försäljs på den inhemska marknaden. Avgiften kommer alltså att utgå för den utvunna oljan.

Införs dylik importavgift, bör regleringsavgiften minskas med motsvarande belopp, d. v. s. 25 öre/kg. I övrigt bör det nuvarande fettregleringssystemet tillämpas oförändrat. Utgör regleringsavgiften före systemets införande exempelvis 145 öre/kg, skall denna sålunda vid tillämpning av det föreslagna systemet vara 120 öre/kg. Införandet av importavgiften bör i övrigt icke påverka det nuvarande regleringssystemet på fettvaruområdet. Regleringsavgiften bör alltså — i motsats till importavgiften — även i fortsättningen vara rörlig med hänsyn till prisutvecklingen på världsmarknaden.

Nu utgående tullar på vissa fettvaror utgör huvudsakligen ett manufaktureringsskydd för industrin och bör prövas av 1952 års tulltaxekommitté.

Vid tillämpning av ovannämnda gränsskydd kan, om inblandningstvång icke är i kraft, icke tas ut högre pris för det svenska oljeväxtfröet än vad som motsvarar oljeinnehållet, värderat till världsmarknadspris, med tillägg för importavgiften på olja, 25 öre/kg. Försäljningspriset kommer alltså att följa utvecklingen på världsmarknaden. Gentemot odlarna torde det emellertid bli nödvändigt för Sveriges Oljeväxtintressenter att liksom nu tillämpa ett fixt inlösenpris för varje års skörd. (Viss efterbetalning med hänsyn till det verkliga ekonomiska utbytet är dock tänkbar.) Detta pris torde komma att fastställas på sommaren före skörden. Under år med fallande priser kan föreningen alltså komma att förorsakas förluster. För att möta sådana är det angeläget att föreningen har en viss ej obetydlig ekonomisk reserv. Föreningen kommer vidare att ha vissa kostnader för uppsamling och lagring m. m. av oljefröskörden och kan därjämte komma att göra förluster i samband med export av oljefrö och därur utvunna produkter.

Nämnda kostnader och förluster bör täckas av de medel, som inflyter i importavgifter. Dessa bör därför tillföras föreningen. Det kan beräknas, att avgiftsmedlen kommer att uppgå till ca 12 milj. kr per år. Vid de odlarpriser och världsmarknadspriser, som gäller hösten 1954, skulle utgifterna bli ca 10 milj. kr per år. En mindre del av avgiftsmedlen skulle alltså vid bibehållen prisrelation mellan inhemsk och utländsk vara kunna fonderas. Emellertid kan föreningens förluster, som förut nämnts, bli betydande, om priserna under ett år faller starkt samtidigt som föreningen gentemot od-

larna är bunden vid ett fast inlösenpris. Av denna anledning bör föreningens konjunkturutjämningsfond, som lämpligen bör tjäna som ekonomisk stötdämpare, i samband med systemets införande tillföras 10 milj. kr från jordbruksnämndens fettclearingkassa. Härigenom skulle fonden komma upp till ca 15 milj. kr, vilket får anses vara tillräckligt. Det förutsätts att inlösenpriserna fastställs så att förluster, som uppkommit under år med fallande priser, under andra år återvinns till konjunkturutjämningsfonden.

Den nuvarande fullmakten för Kungl. Maj:t att föreskriva om inblandningstvång torde böra bibehållas. Därest det på grund av avsättningssvårigheter blir nödvändigt att inblanda härdad rapsolja i margarinet, kan man troligen icke undvara sådan föreskrift. Vid den föreslagna importavgiften blir det nämligen — i varje fall i dagens marknadsläge — alltjämt avsevärt billigare att använda härdad valolja än härdad rapsolja.

För den tekniska industrin är den väsentligaste skillnaden mellan det föreslagna systemet och det nuvarande fettregleringssystemet att denna enligt förslaget icke skall erhålla restitution för importavgiften. Den tekniska industrins råvarukostnad skulle sålunda genom det föreslagna systemet komma att stiga med importavgiften, d. v. s. med 25 öre/kg fettvara. Emellertid föreslår utredningen samtidigt, att regleringsbidraget, sedan importavgift införts, skall höjas från nuvarande 95 till 100 procent av regleringsavgiften. Vid en regleringsavgift på 120 öre/kg stannar höjningen av råvarukostnaden vid 18 öre/kg.

Även om den tekniska industrins hela fettvarubehov täcktes genom import, skulle fördyringen av råvaran för denna industri genom den föreslagna importavgiften ändå bli relativt begränsad. Den skulle t. ex. motsvara drygt 15 öre/kg för tvål eller mindre än 1,5 öre per tvål. Det är att märka, att tvålen med hänsyn till sin höga fetthalt (ungefär 80 procent) är den vara, som drabbas hårdast av importavgiften.

Det bör emellertid nämnas, att den viktigaste råvaran för den tekniska industrin utgörs av det inhemska slakterifettet. Av industrins totala förbrukning på 16,5 milj. kg fett per år utgörs sålunda 10 milj. kg av slakterifett, medan knappt 5 milj. kg utgörs av importfetter och återstoden av inhemska vegetabiliska fettsyror. En importavgift på 25 öre/kg skulle alltså innebära en årlig avgiftsbelastning för hela den tekniska industrin med i runt tal 1 milj. kr. Av nedan angivna skäl kan man nämligen förutsätta, att priset på det inhemska slakterifettet icke kommer att påverkas av omläggningen. Ovannämnda avgiftsbelastning kompenseras praktiskt taget helt genom det med 5 procentenheter höjda regleringsbidraget på den tekniska industrins hela fettförbrukning.

Som redan antytts, har den inhemska slakterinäringen icke haft möjligheter att tillämpa ett pris på tekniskt fett motsvarande världsmarknadspris plus regleringsavgift. Den inhemska produktionen av slakterifett har nämligen, som förut sagts, varit större än den inhemska förbrukningen. Det föreligger sålunda visst behov av avlastning av slakterifett genom export. Även om sådan export numera i viss utsträckning kommit till stånd, torde

man ej heller i fortsättningen kunna räkna med att uppnå ett pris på tekniskt slakterifett på den svenska marknaden, som fullt motsvarar världsmarknadspris plus regleringsavgift. Med all sannolikhet kommer det svenska slakterifettet att ligga någon 10-öring eller kanske mera under världsmarknadspriset plus regleringsavgift och den föreslagna importavgiften. Man torde nämligen kunna räkna med att en importavgift av 25 öre/kg på den *mindre* delen av den tekniska industrins råvaror, importfettet, icke kommer att ge fullt utslag i priset på den *större* delen av råvarorna, det inhemska slakterifettet.

Den kompensation, som eventuellt kan erfordras på grund av införandet av importavgiften, kan icke beräknas vara större än att den ryms inom det allmänna tullskydd, som vid den pågående revisionen av tulltaxan kan komma att lämnas åt den tekniska industrin.

7. Mjölk och mejeriprodukter

Det nuvarande systemet

Mjölkinvägningen sker så gott som uteslutande vid mejerier anslutna till Svenska Mejeriernas Riksförening (SMR). Dessa mejerier svarar sålunda för 98 procent av mjölkinvägningen. Inkomsterna av försåld mejerimjölk beräknas år 1953/54 fördela sig enligt följande.

Konsumtionsmjölk	23 procent
Smör	49 »
Grädde	11 »
Ost	16 »

I mejeriernas avräkningspris till producenterna ingår förutom försäljningsinkomster för olika produkter vissa statliga bidrag. Av statliga bidrag utgår *allmänt mjölkpristillägg* med ett över hela landet lika belopp beräknat på basis av den invägda mjölkens fettinnehåll. För 1954/55 har allmänna mjölkpristillägget totalt beräknats till ca 104 milj. kr. I genomsnitt motsvarar detta bidrag 2,8 öre/kg invägd mjölk med genomsnittlig fetthalt av 3,77 procent. Dessutom utbetalas statliga s. k. *leveranstillägg,* som differentieras med hänsyn till olika leverantörers årsinvägning. Leveranstillägget, som 1954/55 sammanlagt beräknas uppgå till ca 50 milj. kr, utgår med 3 öre/kg mjölk för mejerileveranser av mjölk som icke överstiger 10 000 kg per år. För leveranser mellan 10 000 och 25 000 kg per år utgår leveranstillägget med 300 kr. För leveranser över 25 000 kg per år minskas leveranstillägget med 6 öre/kg för överskjutande kvantitet, så att tillägget helt upphör vid en årsleverans av 30 000 kg. Tillägg under 30 kr per år utbetalas ej. I *norra Sverige* utgår vidare *extra mjölkpristillägg,* som 1954/55 sammanlagt beräknas uppgå till 32 milj. kr. Dessa extra mjölkpristillägg utgår med olika belopp per kg mjölk inom skilda områden, lägst i söder och

högst i norr, och motsvarar i genomsnitt 5,7 öre/kg vid en fetthalt av 3,77 procent.

Dessutom utgår i hela landet *producentbidrag*, vilka tidigare var knutna till mjölkleveranserna. Numera har dessa bidrag karaktären av behovsprövade kontantbidrag.

I genomsnitt för *hela riket* har för 1954/55 försäljningsinkomsterna för mjölk och mejeriprodukter beräknats motsvara 30,2 öre/kg levererad mjölk. Därtill kommer de statliga bidrag, vilka utgår som tillägg till mjölkpriset. Dessa utgår med i genomsnitt 5 öre/kg.

För att möjliggöra en utjämning i lönsamheten mellan olika mejeriprodukter och för att åstadkomma balans mellan tillgång och efterfrågan på sådana produkter, upptas vissa clearingavgifter med stöd av statliga förordningar[1]. I december 1954 upptogs försäljnings- och tillverkningsavgifter för ost med sammanlagt 70 öre/kg samt försäljningsavgift för färsk grädde. Sistnämnda avgift utgjorde 32 öre/kg om fetthalten understeg 40 procent, samt i annat fall 43 öre/kg. Tidigare har under vissa perioder även konsumtionsmjölk, sterilgrädde samt torr- och kondensmjölk varit avgiftsbelagda. De på detta sätt upptagna clearingmedlen går till en viss del tillbaka till mejerierna i form av utjämningsbidrag, som efter mjölkfettsinnehåll fördelas med lika belopp på all invägd mjölk. I övrigt används clearingmedlen till att täcka förluster vid export av mejeriprodukter till lägre priser än de inländska samt till att bestrida lagringskostnader för smör och vissa andra avgifter. Det bör nämnas, att här avsedda utjämningsavgifter belastar både de till mejeriorganisationen anslutna och de utom denna stående mejerierna. I princip är ifrågavarande avgifts- och bidragssystem att betrakta som en intern utjämning mellan olika produktionsgrenar inom mejerihanteringen, och utredningen har i det följande ej gått närmare in på principerna för denna utjämning. Då utjämningsavgifter av här ifrågavarande slag uttas, bör de, som tidigare nämnts, även erläggas för importerade kvantiteter.

I fråga om prisbildningen på mejeriområdet kan nämnas, att normalprissättningen för ost upphörde redan hösten 1952. Normalpriserna för konsumtionsmjölk och grädde har slopats fr. o. m. 1954/55. Emellertid har såsom villkor för ett mejeris rätt att erhålla mjölkpristillägg stadgats, att det vägda genomsnittspriset för mejeriets eller i vissa fall en större mejerienhets hela konsumtionsmjölkförsäljning till handlande för år räknat icke får överstiga ett visst angivet pris per liter. För smör är prisbildningen numera fri. Det pris, som kan tas ut för smör, är dock beroende av det aktuella margarinpriset. Genom en särskild avgiftsbeläggning av margarinråvarorna håller man råvarukostnaden för margarin oförändrad. Höjs smörpriset, medan margarinpriset hålls oförändrat, måste man räkna med en avsättningsminskning för smöret. Med tanke på de ogynnsamma avsättningsförhållandena på utlandsmarknaden, kan en minskning av försäljningen inom landet leda till svårigheter för mejerinäringen. I praktiken vågar mejerierna därför icke nämnvärt höja smörpriset utan att margarinpriset samtidigt höjs.

[1] KF 1947:378 (ändr. 1948:428, 1952:364 och 1953:377).

Av samma skäl leder en sänkning av margarinpriset oftast till att även smörpriset reduceras. Smörpriset är sålunda i verkligheten direkt beroende av det margarinpris, som man upprätthåller inom landet.

Utredningens förslag

Smör- och margarinpriserna m. m.

Utredningen är klart medveten om, att prisbildningen på mejeriprodukter även i framtiden blir beroende av möjligheterna att i en eller annan form avsätta överskottet på världsmarknaden. Troligtvis måste det även i fortsättningen i huvudsak avsättas i form av smör. Efter vad som för närvarande kan bedömas, torde emellertid avsättningsförhållandena för smör bli alltmer begränsade. Såsom påvisats i kapitel IV, tyder produktions- och konsumtionsutvecklingen i våra avnämarländer på ökade svårigheter vid export av smör. Samtidigt synes det sannolikt, att smörförsäljningen inom landet även vid en oförändrad prisrelation mellan smör och margarin fortsätter att krympa. Det är under sådana förhållanden angeläget, att mjölkproduktionen anpassar sig till rådande avsättningsmöjligheter. På grund av föreliggande, av utredningen tidigare berörda svårigheter att snabbt åstadkomma en samhällsekonomiskt försvarlig begränsning av mjölkproduktionen bör man emellertid nu undvika åtgärder, som kan leda till en minskning av smörförsäljningen inom landet. En ökning av prisspänningen mellan smör och margarin genom en ensidig sänkning av margarinpriset bör ej nu ifrågasättas. Utredningen är på det klara med att en ökad uppmärksamhet måste ägnas åt en anpassning av mjölkproduktionen till avsättningsmöjligheterna. En sänkning av enbart margarinpriset bör kunna företas så snart en sådan anpassning har kunnat genomföras eller avsättningsmöjligheterna för vår smörproduktion på annat sätt väsentligt har förbättrats.

Samtidigt som utredningen sålunda nödgas konstatera, att den nuvarande situationen kräver en kraftig avgiftsbeläggning av margarinet, vill utredningen å andra sidan framhålla, att priset i Sverige på konsumtionsmjölk är påfallande lågt. I kapitel III har utredningen redovisat priserna på konsumtionsmjölk i olika länder. Det framgick därvid, att det nuvarande priset på konsumtionsmjölk i Sverige är lågt i förhållande till motsvarande pris i andra länder. Det är även lågt i förhållande till mjölkens näringsvärde.

Utredningen anser därför, att en ändring i relationen mellan priserna på konsumtionsmjölk och grädde å ena sidan och matfettspriserna å den andra bör komma till stånd. Priset på margarin hålls för närvarande på en relativt hög nivå i avsikt att stödja avsättningen av smör inom landet, samtidigt som statliga subventioner utgår på mjölk. Utredningen anser, att man genom en höjning av priserna på konsumtionsmjölk och grädde bör kunna möjliggöra både en sänkning av margarinpriset och en minskning av mjölksubventionerna. Prisbildningen på smör är för närvarande fri. Med hänsyn till vad som tidigare anförts om sambandet mellan priserna på mar-

garin och smör förutsätts, att en prissänkning på margarin framtvingar en motsvarande prissänkning på smör, för vilken kompensation till jordbruket således också bör beräknas.

Enligt utredningens uppfattning är det önskvärt, att man vid introduktion av det här behandlade systemet genom en höjning av priset på konsumtionsmjölk, t. ex. av storleksordningen 5 öre/kg, möjliggör en minskning av såväl margarinpriset som smörpriset som av det allmänna mjölkpristillägget utan en samtidig inkomstminskning för jordbruket. Det förutsätts, att prisändringarna icke påverkar statskassans nettoutgifter för jordbruksregleringen. Ur statskassans synpunkt skulle inkomstbortfallet genom sänkt margarinbeskattning kompenseras genom en lika stor minskning av de allmänna mjölkpristilläggen.

För att belysa det ovan sagda kan följande siffror anföras. En höjning av priset på konsumtionsmjölk med 5 öre/kg skulle innebära en ökning av jordbrukets kalkylmässiga inkomster med omkring 75 milj. kr. Därtill kommer en höjning av priset på grädde, vilken dock på grund av denna varas priskänslighet icke kan förutsättas bli lika stor som för konsumtionsmjölk. Prishöjningen på grädde har här beräknats till ca 5 öre/kg för tunn grädde och ca 15 öre/kg för tjock grädde, sammanlagt motsvarande en inkomstökning för jordbruket med 5 milj. kr. Den totala inkomstökningen för jordbruket genom en höjning av priserna på konsumtionsmjölk och grädde skulle sålunda uppgå till ungefär 80 milj. kr. Samtidigt skulle emellertid smörpriset sänkas med 45 öre/kg, vilket betyder en inkomstminskning för jordbruket med ca 37 milj. kr. Vidare skulle det allmänna mjölkpristillägget sänkas med ca 41 milj. kr. Den sammanlagda inkomstminskningen för jordbruket skulle sålunda uppgå till närmare 80 milj. kr. Inkomstökningen för jordbruket genom höjning av priset på konsumtionsmjölk och grädde utjämnas sålunda i stort sett genom sänkningen av smörpriset och minskningen av det allmänna mjölkpristillägget. Eftersom margarinpriset skall sänkas med samma belopp som smörpriset eller med 45 öre/kg, skulle statens inkomster på grund av minskad regleringsavgift sjunka med över 41 milj. kr. Denna inkomstminskning skulle dock utjämnas genom ovannämnda minskning av utgifterna för det allmänna mjölkpristillägget. Ur konsumenternas synpunkt skulle här nämnda prisändringar innebära att matfettskostnaderna reduceras med omkring 80 milj. kr, samtidigt som kostnaderna för konsumtionsmjölk och grädde stiger med samma belopp.

Sedan ovannämnda sänkning av margarinpriset genomförts, bör detta enligt utredningens uppfattning tills vidare hållas oförändrat så länge avsättningsmöjligheterna för smör icke väsentligt förbättrats. Vidare anser utredningen, att återstoden av det allmänna mjölkpristillägget bör kvarstå så länge priserna på mejeriprodukter icke stiger över utgångsnivån och margarinpriset hålls oförändrat. Mindre lokala justeringar av priset på konsumtionsmjölk, t. ex. betingade av distributionskostnader m. m., bör dock få göras utan att detta skall kunna tas till intäkt för en ändring av mjölkpristillägget. Detsamma gäller eventuella prishöjningar för konsumtionsmjölk vid direkt försäljning från producent till konsument.

Utredningen anser, att det på längre sikt icke är möjligt att i övrigt uppgöra några bestämda regler, efter vilka mjölksubventionernas storlek och margarinprisets höjd bör anpassas med hänsyn till marknadsutvecklingen för mejeriprodukter och margarinråvaror, utan förutsätter, att dessa frågor från tid till annan blir föremål för statsmakternas prövning.

Ordföranden och herr Nordlander har avgivit reservation i fråga om smör- och margarinpriserna samt subventionerna på mjölkområdet. Den däri framförda tanken på en viss rörlighet i margarinpriset i anknytning till avsättningsförhållandena för smör på utlandsmarknaden har framförts på ett så sent stadium av utredningens arbete, att det ej har varit möjligt för utredningens övriga ledamöter eller dess experter att ta ställning till densamma.

Smör

Smörpriset i Sverige (riksnoteringen, vilken närmast motsvarar mejeripriset) uppgår för närvarande (1954/55) till 6,05 kr/kg för runmärkt smör. Denna kvalitetsklass omfattar mer än 95 procent av den totala försäljningen av mejerismör. Till ovannämnda smörpris kommer allmänt mjölkpristillägg med 60 öre/kg. Vid bestämningen av prisgränserna för smör har utredningen utgått från riksnoteringen exkl. tillägg, d. v. s. från 6,05 kr/kg. Prisgränserna föreslås till 5,45 och 6,65 kr/kg (± 60 öre/kg från mittpriset, motsvarande en intervall på ungefär 20 procent). Någon justering av prisgränserna vid en sänkning av det allmänna mjölkpristillägget bör icke göras.

Den nuvarande tullen på smör, vilken utgör 20 öre/kg, slopas och ersätts med en importavgift. Den senare bör, när det inhemska priset ligger mellan prisgränserna, uppgå till 80 öre/kg (motsvarande ca 15 procent i avgiftsskydd). Effekten av denna avgift anges i nedanstående tablå. För att få importpriset jämförligt med det inländska, har i tablån till det förstnämnda lagts 5 öre/kg för importkostnader.

Importpris i öre/kg fritt svensk gräns plus 5 öre/kg i spedition m. m.	Högsta möjliga riksnotering i öre/kg för smör vid en avgift på 80 öre/kg
460 + 5	545 nedre prisgräns
470 + 5	555
480 + 5	565
490 + 5	575
500 + 5	585
510 + 5	595
520 + 5	605 mittpris
530 + 5	615
540 + 5	625
550 + 5	635
560 + 5	645
570 + 5	655
580 + 5	665 övre prisgräns

Importpriset för smör av sådan kvalitet, som den svenska riksnoteringen avser, kan sommaren och hösten 1954 med ledning av importpriserna till västeuropeiska kontinentalländer beräknas till i genomsnitt 5,30 kr/kg. De

priser Danmark får vid export till Storbritannien ligger däremot vid 4,70 kr/kg. Vid en importavgift på 80 öre/kg ger det förstnämnda importpriset ett inländskt pris av 6,15 kr/kg. Detta pris är sålunda 10 öre/kg högre än smörpriset 1954/55. Tidigare har dock framhållits, att smörpriset i hög grad är beroende av margarinpriset inom landet. En höjning av smörpriset utan en motsvarande höjning av margarinpriset skulle med stor sannolikhet medföra en nedgång i smörkonsumtionen. Det är följaktligen icke troligt, att smörpriset kommer att höjas vid ett oförändrat margarinpris. Utredningen förutsätter vidare, som förut nämnts, en sänkning av såväl margarin- som smörpriset, vilket innebär att smörpriset kommer att ligga väsentligt lägre än det högsta pris som är möjligt att uppehålla inom landet vid det aktuella importpriset och den föreslagna importavgiften. Vid en sänkning av smörpriset med 45 öre/kg till 5,60 kr/kg blir skillnaden 55 öre/kg. Smörpriset kommer då att ligga 15 öre över den nedre prisgränsen.

Liksom i fråga om andra produkter förutsätts, att importavgiften sänks eller till slut slopas, om det inhemska priset stiger över den övre prisgränsen. I dylikt fall bör det inhemska priset ej heller få stödjas genom exportpristillägg. En prishöjning över nämnda gräns blir då uteslutande beroende av prisutvecklingen utomlands. Så länge överskott föreligger, kommer därvid att råda följande samband mellan inlands- och exportpris, om exportkostnaderna antas uppgå till 25 öre/kg.

Riksnotering i öre/kg	Exportpris som måste utvinnas för att noteringen skall kunna hållas
660	660 (eller lägre) upp till 685
670	lägst 695
680	lägst 705
	o. s. v.

För att hindra att en prishausse i utlandet skall driva upp det inhemska smörpriset på en ur konsumentsynpunkt oskäligt hög nivå bör särskilda åtgärder i form av kvantitativ exportreglering, exportavgifter eller subventionering av importen få företas, om smörpriset tenderar att överstiga 7,50 kr/kg.

Smörexporten är för närvarande centraliserad till Svenska Mejeriernas Riksförening (SMR). Även efter introduktion av det här skisserade systemet bör smörexporten handhas av SMR, som därvid liksom hittills bör ha skyldighet att på lika villkor verkställa export även för utomstående mejerier. Export av smör utan anlitande av clearingmedel för täckning av förluster bör dock få ske även direkt av andra affärsföretag.

De clearingmedel som, när det inländska priset ligger inom prisgränserna, bör få användas för att täcka de exportförluster, som uppstår på grund av skillnader mellan inhemskt pris och exportpris, utgörs i första hand av utjämnings- samt försäljnings- och tillverkningsavgifter, som tas upp av SMR med stöd av statliga förordningar. Dessutom bör även de medel, som kan komma att inflyta genom införselavgifter för dels mjölk, smör, grädde, ost och andra mejeriprodukter, dels fodermedel, som används i mjölk-

produktionen, få användas för detta ändamål. Skulle dessa medel ej visa sig vara tillräckliga för att täcka exportförlusterna, bör möjlighet föreligga att utta en allmän mjölkavgift. Det bör emellertid påminnas om, att genom den av utredningen föreslagna sänkningen av smörpriset skillnaden mellan inlandspriset och exportpriset minskas och exportförlusterna i motsvarande mån reduceras.

Härovan nämnda medel bör även få användas till att täcka förlusterna vid export av andra mejeriprodukter än smör. Härvid bör eventuella exportbidrag beräknas med utgångspunkt i den mängd smör, som den exporterade varan kan anses motsvara. Export av andra mejeriprodukter än smör med anlitande av ifrågavarande medel för täckning av förluster bör få ske även direkt av andra företag än SMR. De bidrag, som bör utgå vid export, bör på förhand fastställas av SMR.

Ordföranden och herr Nordlander förordar i sin reservation en annan importavgift för smör än här ovan föreslagits.

Ost

Tull utgår för närvarande med 50 öre/kg för dessertost och 20 öre/kg för annan ost. Dessa tullar bör slopas. Jordbruksnämnden har bemyndigats att utöver tullen utta importavgift för ost med 100 öre/kg. Avgift utgår hösten 1954 med 40 öre/kg för dessertost och 80 öre/kg för annan ost.

Som mätare för det inländska ostpriset bör användas det vägda medeltalet av partipriserna i Stockholm för 45 + herrgårds- och sveciaost. Under 1954/55 beräknas detta pris komma att uppgå till 3,55 kr/kg (exkl. tillverknings- och försäljningsavgift, som uttas även vid import och för nämnda regleringsår beräknas till i genomsnitt 65 öre/kg). Med utgångspunkt i ovannämnda pris som mittpris kan prisgränserna fastställas till 3,20 resp. 3,90 kr/kg (± 35 öre/kg från mittpriset, motsvarande en intervall på 20 procent). Införselavgiften inom prisgränserna fastställs till 55 öre/kg, motsvarande nära 20 procent i avgiftsskydd. Effekten av denna importavgift framgår av nedanstående tablå. Tillägg för speditionskostnader m. m. har därvid gjorts till importpriset med 5 öre/kg.

Importpris i öre/kg fritt svensk gräns plus 5 öre/kg i spedition m. m.	Högsta möjliga partipris i öre/kg (exkl. tillverknings- och försäljningsavgift) vid en avgift på 55 öre/kg.
260 + 5	320 nedre prisgräns
265 + 5	325
275 + 5	335
285 + 5	345
295 + 5	355 mittpris
305 + 5	365
315 + 5	375
325 + 5	385
330 + 5	390 övre prisgräns

Importpriset hösten 1954 kan beräknas till ungefär 3,00 kr/kg. Högsta möjliga partipris vid en avgift på 55 öre/kg uppgår vid detta importpris till

3,60 kr/kg (exkl. tillverknings- och försäljningsavgift) och överstiger därmed något det för 1954/55 beräknade priset.

Tillverknings- och försäljningsavgifter, som utgår på den inhemska produktionen, bör även tas ut på importerade kvantiteter.

Konsumtionsmjölk och grädde

Frågan om priset på konsumtionsmjölk har tidigare berörts på s. 196 f. Någon mera omfattande import av denna vara kan icke beräknas ske utom eventuellt i vissa gränsområden såsom i Norrbotten och i Skåne. Importpriset kan sålunda näppeligen bli normerande för prisbildningen inom landet. Vid import bör dock importavgift utgå med 6 öre/kg, motsvarande vid nuvarande mjölkpris 20 procent i avgiftsskydd.

För tunn grädde beräknas priset 1954/55 till 178 och för tjock grädde till 482 öre/kg. Med utgångspunkt i dessa priser bör importavgiften fastställas till resp. 30 och 80 öre/kg, motsvarande liksom för konsumtionsmjölk ungefär 20 procent i avgiftsskydd.

Några prisgränser bör icke gälla för här avsedda produkter.

Eventuella clearingavgifter, som tas ut på den inhemska produktionen av här ifrågavarande produkter, bör även utgå på importerade kvantiteter.

Andra mejeriprodukter

Tull utgår för närvarande med 20 öre/kg för kondenserad mjölk samt med 15 öre/kg för torrmjölk. Dessa tullar slopas och ersätts med importavgifter.

Med utgångspunkt i de för 1954/55 beräknade priserna för torrmjölk och kondenserad mjölk har nedan angivna prisgränser och importavgifter beräknats. Samtliga priser avser partipriser i Stockholm.

	Beräknat pris 1954/55, öre/kg	Prisgränser, öre/kg	Införselavgift inom prisgränserna, öre/kg
Torrmjölk, mager	245	210—280	40
Torrmjölk, övrig	370	325—415	60
Kondenserad mjölk	160	135—185	30

Vid de på hösten 1954 gällande internationella priserna skulle det angivna avgiftsskyddet inom landet medföra den för 1954/55 beräknade prisnivån.

Eventuella clearingavgifter på den inhemska produktionen bör även tas ut vid import.

8. Kött och fläsk

Det nuvarande systemet

Prisbildningen på kött och fläsk är för närvarande icke bunden av några normalprisbestämmelser. Genom avtal mellan staten och Sveriges Slakteriförbund, som har hand om ca 75 procent av den marknadsförda slakten,

har emellertid för regleringsåret 1954/55 överenskommits, att slakteriförbundet skall söka tillämpa priser, som under regleringsåret i genomsnitt motsvarar de i jordbruksöverenskommelsen fastställda. Import och export av de viktigaste varuslagen är centraliserad till Svensk Kötthandel, ekonomisk förening, vari som medlemmar ingår Sveriges Slakteriförbund och Kooperativa förbundet ävensom Sveriges Charkuteri- och Slakteriidkares Riksförbund och Sveriges Köttgrossister såsom företrädare för den privata sektorn. Vinster och förluster på föreningens affärsverksamhet skall i första hand utjämnas inom föreningen. Dessutom tillförs föreningen införselavgifter för sådana köttvaror, som får importeras fritt. Härjämte kan till föreningen restitueras införselavgifter för de fodermedel, som används inom fläskproduktionen. Erfordras ytterligare medel för ändamålet, upptas med statens medverkan avgift för slaktade djur. Sådan avgift får enligt gällande förordning[1] utgå, räknat för hel kropp, för storboskap och häst med högst 15 kronor samt för kalv och svin med högst 8 kronor. Slaktdjursavgift utgick i november 1954 endast för svin och utgjorde för hel kropp 2 kronor. Föreningen är skyldig att om så är möjligt importera köttvaror i en sådan utsträckning, att den i jordbruksöverenskommelsen för regleringsåret förutsatta prisnivån icke överskrids.

Utredningens förslag

Export och import

Vid det här behandlade systemet bör föreningen Svensk Kötthandels importmonopol slopas. När inlandspriserna ligger högre än nedre prisgränsen bör import mot erläggande av införselavgift få göras av vem som helst. Det förutsätts, såsom tidigare nämnts, att Svensk Kötthandel skall bestå. Den bör emellertid erlägga importavgifter i vanlig ordning. Export utan bidrag bör få verkställas även av andra än föreningen.

För att täcka de förluster, som uppstår när exportpriserna är lägre än inlandspriserna, bör få användas importavgiftsmedel för produkter inom den här behandlade varugruppen samt eventuella exportavgiftsmedel. För detta ändamål bör också restitueras importavgifter för de fodermedel, som har använts vid produktion av ifrågavarande exportvaror. Vidare bör slaktdjursavgifter få tas ut.

Kött av nötkreatur, häst och får

Tull utgår för här avsett kött med 7 öre/kg. Denna tull bör slopas. Jordbruksnämnden har bemyndigats att utöver tullen utta importavgift för salt hästkött med 1,50 kr/kg. För närvarande (december 1954) utgör denna avgift 70 öre/kg.

[1] KF 1953:376.

Som mätare på köttpriset bör tillämpas det genomsnittliga vägda partipriset i Stockholm för kött av nötkreatur och häst (med ben). Detta genomsnittliga pris beräknas 1954/55 komma att uppgå till 3,55 kr/kg. Den nedre prisgränsen fastställs med utgångspunkt häri till 3,05 kr/kg och den övre till 4,05 kr/kg (50 öre/kg från mittpriset, motsvarande en intervall på omkring 30 procent).

Införselavgiften mellan prisgränserna bör fastställas till 45 öre/kg (motsvarande ca 15 procent i avgiftsskydd). Effekten av detta avgiftsskydd belyses i följande tablå, varvid tillägg till importpriset har gjorts med 15 öre/kg för speditionskostnader m. m.

Importpris i öre/kg fritt svensk gräns plus 15 öre/kg i spedition m. m.	Högsta möjliga partipris i öre/kg (exkl. slaktdjursavgift) vid en avgift på 45 öre/kg	
245 + 15	305	nedre prisgräns
255 + 15	315	
265 + 15	325	
275 + 15	335	
285 + 15	345	
295 + 15	355	mittpris
305 + 15	365	
315 + 15	375	
325 + 15	385	
335 + 15	395	
345 + 15	405	övre prisgräns

Importpriset kan hösten 1954 beräknas till omkring 3,35 kr/kg. Vid ovan angivna importavgift skulle stockholmspriset sålunda ha kunnat uppgå till 3,95 kr/kg.

Prisgränserna och avgiften på 45 öre/kg avser hela, halva och fjärdedels kroppar med ben samt styckningsdetaljer innehållande ben. För benfri vara bör avgiften inom prisgränserna utgå med 75 öre/kg.

Går det inhemska priset på kött upp till 4,50 kr/kg, trots att importavgiften slopats, bör särskilda åtgärder, såsom exportreglering, exportavgifter eller subventionering av importen, få vidtas för att hindra en ytterligare prisuppgång.

Uttas slaktdjursavgift, bör en motsvarande avgift utgå även vid import av kött.

Fläsk

Tull utgår för färskt och saltat fläsk med 12 öre/kg. Denna tull bör slopas.

Som mätare på fläskpriset bör användas partipriset i Stockholm. Detta pris beräknas 1954/55 till 3,15 kr/kg. Prisgränserna fastställs med utgångspunkt häri till 2,70 resp. 3,60 kr/kg (± 45 öre/kg från mittpriset, motsvarande en intervall av ca 30 procent).

Importavgiften mellan prisgränserna fastställs till 50 öre/kg, motsvarande ett avgiftsskydd på ca 20 procent. Det högsta pris, som vid detta avgiftsskydd vid olika importpriser kan upprätthållas inom landet, framgår av följande tablå.

Importpris i öre/kg fritt svensk gräns plus 15 öre/kg i spedition m. m.	Högsta partipris i öre/kg (exkl. slaktdjursavgift) vid en avgift på 50 öre/kg.
205 + 15	270 nedre prisgräns
215 + 15	280
225 + 15	290
235 + 15	300
245 + 15	310
250 + 15	315 mittpris
255 + 15	320
265 + 15	330
275 + 15	340
285 + 15	350
295 + 15	360 övre prisgräns

Beräknar man importpriset på fläsk med utgång från det pris Storbritannien betalar för sin baconimport från Danmark, har importpriset under 1954 i genomsnitt understigit det svenska med 70 öre/kg. Ett gränsskydd på 50 öre/kg skulle sålunda, om vårt land haft möjlighet att importera till samma pris, ha medfört ungefär samma inhemska pris som det som nu varit gällande. Emellertid torde tillfällig import till Sverige icke kunna göras till priser gällande vid den danska englandsexporten. Priset vid den danska exporten till sekundära marknader har under 1954 legat högre, och vid en importavgift på 50 öre/kg torde det högsta inhemska partipriset komma att ligga något över det för 1954/55 fastställda.

Särskilda åtgärder, utöver borttagandet av importavgiften och exportprisbidragen, bör få vidtas om partipriset i Stockholm överstiger 4,00 kr/kg.

Uttas slaktdjursavgift för svin, bör en motsvarande avgift utgå vid import av fläsk.

Kött och fläsk har i det föregående i regleringshänseende behandlats var för sig. Ur försörjningssynpunkt är emellertid kött och fläsk intimt hopkopplade och kan inom vida gränser ersätta varandra. Därför kan det vara lämpligt att såsom ett alternativ till huvudregeln låta den övre prisgräns, upp till vilken rätt till utbetalning av exportbidrag för fläsk föreligger, förskjutas med hänsyn till de vid tillfället gällande köttpriserna. Detta kan ske på så sätt att gränsen för rätt att utbetala exporttillägg för fläsk sänks med 10 öre/kg för varje 10 öre som köttpriset avviker uppåt från medelpriset.

Vidare bör i så fall den övre prisgränsen för fläsk höjas med 10 öre/kg för varje 10 öre varmed köttpriset avviker nedåt från medelpriset. En sådan sammankoppling skulle medföra, att vid ett marknadsläge, där köttpriserna kraftigt avviker från det förutsatta medelpriset, fläskexporten försvårades eller underlättades. Härigenom vinner man en viss utjämning i priserna på hemmamarknaden. Regleringsorganet på jordbruksområdet bör därför ha möjlighet att i samförstånd med branschorganisationerna införa ett sådant system.

Levande hästar, nötkreatur, får och svin

Utrikeshandeln med dessa djur avser dels slaktdjur, dels livdjur (avels- och bruksdjur). Beträffande slaktdjur bör gälla samma regler som angivits för kött resp. fläsk. Slaktutbytet bör beräknas enligt vedertagna grunder. Livdjur bör i princip ligga utanför det här angivna systemet. Det föreligger emellertid mycket stora svårigheter att i vissa fall kontrollera huruvida det är fråga om livdjur eller slaktdjur. Därför föreslås att importavgift uttas för samtliga levande djur, men att avgiftsrestitution för livdjur bör medges.

Nu utgående tullar på levande djur torde främst avse livdjur och behandlas därför icke här.

Charkuterivaror m. m.

Tull utgår för närvarande med 18 öre/kg för rökt fläsk och med 75 öre/kg för andra charkuterivaror. I samband med det nya systemets införande bör nämnda tullar slopas.

Jordbruksnämnden har bemyndigats att utöver utgående tull utta importavgift för organ och inälvor, korv och andra beredda köttvaror samt köttkonserver med högst 150 öre/kg. För närvarande utgår införselavgift med 40 öre/kg för svinlever, 70 öre/kg för lever av häst och nötkreatur samt 50 öre/kg för tunga av häst och nötkreatur och svin. För charkuterivaror samt kött- och fläskkonserver, med undantag av corned beef, utgör avgiften 25 öre/kg.

Med hänsyn till den ytterst varierande beskaffenheten hos charkuterivarorna kan några särskilda prisgränser för dessa icke fastställas. Av samma skäl kan en absolut importavgift i öre per viktenhet för dessa varor ej tillämpas. Så länge såväl kött- som fläskpriset ligger inom prisgränserna, bör en importavgift utgå för charkuterivaror med 18 procent av importvärdet. Överskrider kött- eller fläskpriset någon av prisgränserna, bör en erforderlig justering av den procentuella importavgiften för charkuterivaror göras av jordbruksnämnden.

Vad ovan sagts om charkuterivaror, bör också gälla konserver, vari ingår kött och fläsk, samt organ och inälvor av nötkreatur, häst, får och svin.

Fjäderfäkött

Tull utgår för kött av tamfågel med 20 öre/kg. Denna tull bör slopas. Jordbruksnämnden har bemyndigats att fastställa importavgift för kött av tamfågel med högst 75 öre/kg. Avgift utgår för närvarande (december 1954) endast för kött av gås med 75 öre/kg.

Fjäderfäkött utgör för närvarande en relativt liten del av den totala köttförbrukningen inom landet. Man har dock anledning tro, att i fortsättningen en större del av konsumtionsbehovet skall komma att tillgodoses med fjäderfäkött. Erfarenheterna från andra länder och under senare år

även från vårt land visar, att produktionen av tamfågel, om den drivs i stor skala, har stora möjligheter att konkurrera med det finare nötköttet. Då en utveckling mot ökad produktion och konsumtion av tamfågel icke bör hämmas, är det angeläget att produktionen får ett importskydd som är likvärdigt med nötköttets. Utredningen föreslår, att för fjäderfäkött införselavgift uttas med 15 procent av varans importvärde. De medel, som härigenom inflyter, bör få användas för att utjämna skillnaderna mellan inlandspris och exportpris på ägg.

9. Ägg

Den nuvarande prisbildningen på ägg präglas av relativt stor frihet. Det fastställs dock övre prisgränser, vid vilka exporten bör stoppas och import av ägg bör äga rum. Utrikeshandeln med ägg handhas sedan 1951 av Sveriges export- och importförening för ägg och dess medlemmar. Föreningen får utjämna utrikes- och hemmamarknadspriset genom att ta ut avgifter[1] resp. lämna bidrag vid export. Medel för utbetalning av exportbidrag erhålls vidare genom att införselavgifter för i äggproduktionen använda fodermedel tillförs föreningen.

Äggpriserna är utsatta för betydligt större säsongväxlingar än priserna för de flesta andra jordbruksprodukter. Därvid präglas hösten alltid av relativt höga producentpriser för ägg, medan priserna är betydligt lägre under övriga delen av året. Utredningen har därför ansett, att skilda prisgränser bör fastställas för ägg under hösten och för den övriga delen av året.

Tull utgår för ägg, äggula och flytande äggvita med 20 öre/kg. Tullen bör slopas för ägg, medan gränsskyddet för äggula och äggvita bör lämnas i form av tull.

Som mätare för det inhemska äggpriset bör tas producentpriset i de viktigaste produktionsområdena (svensk äggnotering), vilket under 1954/55 beräknas uppgå till i genomsnitt 2,95 kr/kg. För perioden 1 augusti—31 november fastställs prisgränserna till resp. 2,90 och 3,80 kr/kg och för övriga delar av året till resp. 2,40 och 3,30 kr/kg. Importavgiften inom prisgränserna bör dock utgå med samma belopp under hela året eller med 50 öre/kg, vilket motsvarar ungefär 20 procent i avgiftsskydd vid ett mittpris på 2,95 kr/kg. Effekten av nämnda importavgift illustreras i tablån på nästa sida. För att komma fram till ett pris på inhemska ägg, som är jämförbart med importpriset, måste tillägg göras till producentpriset med 60 öre/kg för partihandelskostnader.

Importpriserna för ägg, beräknade med utgångspunkt i det svenska exportpriset, kan under innevarande år beräknas understiga de svenska partipriserna med i genomsnitt 30 öre/kg. Det bör emellertid nämnas, att äggpriset på den internationella marknaden varierar betydligt. Sålunda har

[1] KK 1954:589.

under 1954 importpriset tidvis legat inemot 100 öre/kg under den svenska partiprisnivån.

Importpris fritt svensk gräns i öre/kg plus 5 öre/kg i spedition m. m.	Högsta svenska producentpris i öre/kg vid en avgift på 50 öre/kg (partihandelsmarginalen beräknad till 60 öre/kg)
245 + 5	240 nedre prisgräns 1/12—30/7
255 + 5	250
265 + 5	260
275 + 5	270
285 + 5	280
295 + 5	290 nedre prisgräns 1/8—30/11
305 + 5	300
315 + 5	310
325 + 5	320
335 + 5	330 övre prisgräns 1/12—30/7
345 + 5	340
355 + 5	350
365 + 5	360
375 + 5	370
385 + 5	380 övre prisgräns 1/8—30/11

Särskilda åtgärder i form av exportreglering, exportavgifter m. m. för att hindra en oskälig prisstegring på den inhemska marknaden torde icke erfordras när det gäller ägg.

Utredningens ovannämnda förslag tar i första hand sikte på ägg i skal. Det bör emellertid gälla även för heläggmassa, i den mån denna produkt kan komma att importeras.

10. Övriga produkter

I det föregående har omnämnts att vissa produkter, som nu kan beläggas med importavgift inom jordbruksregleringens ram[1], icke har medtagits i det här angivna systemet. Detta innebär ej, att ifrågavarande varor bör lämnas utan skydd. Emellertid bör det skydd, som kan anses erforderligt för dem, enligt utredningens uppfattning lämnas i form av tullar. De medtas sålunda icke i det här behandlade systemet. Det bör ankomma på 1952 års tulltaxekommitté att i förekommande fall med ledning av det stöd, som föreslås skola utgå för de viktigare jordbruksprodukterna, ta ställning till gränsskyddet för ifrågavarande produkter.

I nedanstående tablå anges de varor, som för närvarande (hösten 1954) ingår bland jordbruksregleringsvarorna, men som icke medtagits i utredningens förslag.

Nom. nr[2]	Varuslag
ur 04.05	Ägg i skal av annan tamfågel än höns, andra produkter än s. k. heläggmassa.
ur 07.01	Nyskördad potatis inkommande under tiden maj—juni.
ur 07.04	Torkad potatis.
ur 07.05	Ärter, bönor och linser tjänliga till människoföda.

[1] KF 1951: 379 samt KF 1953: 395 och KK 1953: 578.
[2] Enligt den s. k. Brysselnomenklaturen.

Nom. nr	Varuslag
ur 10.07 ur 11.01 ur 11.02	Bovete, kanariefrö och annan spannmål med undantag av vete, råg, korn, havre, majs, hirs och sorghum; mjöl och gryn därav.
11.05	Mjöl, gryn och flingor av potatis.
ur 12.01	Ricinoljefrö och oiticicafrö.
ur 12.03	Vicker, pelusker, foderärter och foderbönor avsedda till utsäde.
ur 12.10	Luzernmjöl (hömjöl), vicker, pelusker, foderärter och foderbönor för foderändamål.
ur 15.08	Oiticicaolja.
ur 15.10	Ullfettsyra, linoljesyra, ricinoljefettsyra, dehydratiserad ricinoljefettsyra.
ur 16.01	Korv och liknande varor av tamfågel.
ur 17.02	Frukt- och mjölksocker, sockerkulör, sackaros ej framställd av betor eller sockerrör.
19.03	Makaroner, spaghetti och liknande produkter.
19.04	Tapioka- och sagogryn, även tillverkad av potatisstärkelse eller annan stärkelse.
ur 19.07 ur 19.08	Bröd, skeppsskorpor och liknande enklare bakverk utan tillsats av socker, honung, ägg, fett, ost eller frukt.
23.01	Animaliskt mjöl, pulver och avfall för foderändamål.
ur 23.06	Vegetabiliskt avfall för foderändamål, ej särskilt nämnt.
ur 35.02	Hönsäggvita.
ur 35.06	Lim och klister, beredda, innehållande stärkelseprodukter, i detaljhandelsförpackningar med en nettovikt av högst 1 kg.
ur 38.12	Beredda glätt-, appretur- och betmedel innehållande stärkelseprodukter.
ur 38.19	Kärnbindemedel (stärkelsehaltiga).
ur 57.01	Mjuk hampa (cannabis sativa) obearbetad eller beredd men icke spunnen, blånor och avfall av hampa; rivna varor härunder inbegripna.
ur 57.04	Annan hampa (med undantag av manilla- och cantalahampa) obearbetad eller beredd men icke spunnen; avfall därav; rivna varor härunder inbegripna samt blånor därav.

Utredningen har icke funnit anledning att i detta sammanhang ompröva de särskilda stödåtgärder, som vidtas för vissa specialprodukter, exempelvis lin och hampa.

11. Översikt av importgränser och importavgifter m. m.

De i punkterna 1—9 för olika produkter angivna prisgränserna och importavgifterna m. m. redovisas i tabell 38.

Tabell 38. Översikt av system med inom vissa gränser fasta importavgifter

Produkt	Prisgränser	Prisgränserna avser	Importavgiften inom prisgränserna	Gräns för särskilda åtgärder	Anm.
Vete	(40—50 kr/dt) (35—45 kr/dt)	Inlösenpris på prisort (exkl. förmalningsavgift)	6 kr/dt	5 kr/dt högre än övre prisgränsen	Inlösenpris fastställs av Svensk Spannmålshandel och skall principiellt motsvara världsmarknadspriset med tillägg av importavgiften. Inlösenpriset får stödjas genom inmalningstvång. Förmalningsavgift får tas ut med upp till 5 kr/dt om inlandspriset ligger vid eller understiger 40 kr/dt, eljest med högst 3 kr/dt. Sker export utan bidrag får exportavgift uttas.
Råg	(35—45 kr/dt) (30—40 kr/dt)	Inlösenpris på prisort (exkl. förmalningsavgift)	6 kr/dt	5 kr/dt högre än övre prisgränsen	Samma utformning som för vete. Alltid samma förmalningsavgift som för vete.
Mjöl och gryn av vete och råg	—	—	4 kr/dt högre än den importavgift som tillämpas för råvaran	—	Utgår förmalningsavgift för vete och råg, belastas importen av mjöl och gryn med en motsvarande avgift.
Korn	8 kr/dt lägre än motsvarande prisgränser för vete	Genomsnittet av noteringarna på olika orter för foderkorn	4 kr/dt	—	Samma importavgift skall gälla för maltkorn, kliprodukter, sorghum, tapioka, melass och hirs. Ingen ovillkorlig skyldighet att ändra importavgiften så snart övre prisgränsen uppnåtts. Exportbegränsande åtgärder får vidtas redan när den övre prisgränsen uppnåtts.
Havre	12 kr/dt lägre än motsvarande prisgränser för vete	Genomsnittet av noteringarna på olika orter för vit foderhavre	4 kr/dt	—	Samma importavgift skall gälla grynhavre. I övrigt se ovan under korn.
Gryn och mjöl av korn	—	—	6 kr/dt högre än för korn	—	—
Gryn och mjöl av havre	—	—	8 kr/dt högre än för havre	—	—
Majs och oljekraftfoder	—	—	Rörliga avgifter	—	Avgifternas storlek anpassas till förhållandena vid varje särskild tidpunkt. Bör dock ej överstiga 25 % av importvärdet.

(forts.)

Produkt	Prisgränser	Prisgränserna avser	Importavgiften inom prisgränserna	Gräns för särskilda åtgärder	Anm.
Potatis	25—34 öre/kg	Stockholmsnoteringen för sortklass I	4 öre/kg	—	För fabrikspotatis och utsädespotatis alltid samma importavgift som för matpotatis. På färskpotatis, som importeras maj—juni, tull med 15 öre/kg.
Stärkelse	—	—	20 öre/kg efter 4 år (räknat från hösten 1955)	—	Samma avgift för manioka- och arrowrot.
Glykos o. dextrin	—	—	33 öre/kg efter 4 år (räknat från hösten 1955)	—	—
Socker	78—95 öre/kg	Strösocker K 5, förpackat i säck	26 öre/kg 1955/56. Sänks därefter under loppet av 7 år till 16 öre/kg	—	Importavgiftsmedel för socker, sirap och sockerbetor tillförs en särskild konjunkturutjämningsfond. Från fonden får pristillägg utbetalas när så finns påkallat med hänsyn till prisläget på världsmarknaden. För råsocker (polariserande högst 98 %) importavgiften 5 och för sirap 4 öre/kg lägre än för raffinad. För sockerbetor importavgiften en tiondel av den avgift som utgår för raffinad.
Fettvaror	65—85 öre/kg	Rapsfrö med 18% vattenhalt vid försäljning från odlare	25 öre/kg för olja	—	Regleringsavgiften minskas med den föreslagna importavgiften (25 öre/kg). Regleringsbidraget höjs till 100 % av regleringsavgiften. Sveriges Oljeväxtintressenter fastställer fixt inlösenpris för varje års skörd. För täckning av prisfalls- och exportförluster tillförs föreningen importavgiftsmedlen. Inblandningstvång bör få tillgripas.
Smör	545—665 öre/kg	Riksnotering (exkl. mjölkpristillägg)	80 öre/kg	750 öre/kg	Höjning av priset på k-mjölk och en samtidig sänkning av smör- och margarinpriserna förordas.
Ost	320—390 öre/kg	Vägt medeltal av partipriserna i Stockholm för 45+ herrgårds- och sveciaost (exkl. tillverknings- och försäljningsavgift)	55 öre/kg	—	—

K-mjölk	—	—	6 öre/kg	—	—
Grädde, tunn	—	—	30 öre/kg	—	—
Grädde, tjock	—	—	80 öre/kg	—	—
Torrmjölk, mager	210—280 öre/kg	Partipris i Stockholm	40 öre/kg	—	—
Torrmjölk, övrig	325—415 öre/kg	Partipris i Stockholm	60 öre/kg	—	—
Kondenserad mjölk	135—185 öre/kg	Partipris i Stockholm	30 öre/kg	—	—
Kött	305—405 öre/kg	Vägt genomsnittligt partipris i Stockholm för kött av nötkreatur och häst (med ben)	45 öre/kg	450 öre/kg	För benfri vara är importavgiften inom prisgränserna 75 öre/kg. Betr. slaktdjur samma regler som för kött.
Fläsk	270—360 öre/kg	Partipris i Stockholm	50 öre/kg	400 öre/kg	En viss sammankoppling mellan gränsen för utbetalning av exporttillägg på fläsk och köttpriset bör kunna få införas. Betr. slaktsvin samma regler som för fläsk.
Charkuterivaror m. m.	—	—	18 % av importvärdet, så länge kött- eller fläskpriserna ligger inom prisgränserna	—	Samma avgift för konserver, vari ingår kött eller fläsk, samt organ och inälvor av nötkreatur, häst, får och svin.
Fjäderfäkött	—	—	15 % av importvärdet	—	Importavgiftsmedel bör få användas för att utjämna skillnaderna mellan inlandspris och exportpris på ägg.
Ägg	290—380 öre/kg 1 aug.—31 nov. 240—330 öre/kg övriga delar av året	Svensk äggnotering	50 öre/kg	—	—

TRETTONDE KAPITLET

Utredningens ställningstagande ifråga om prissättningssystemet

På grundval av verkställda undersökningar, vilka redovisats i kapitel II, har utredningen ansett sig kunna konstatera, att inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen vid rationellt drivna basjordbruk och jämförliga befolkningsgrupper i huvudsak kan anses vara uppnådd. Detta konstaterande innebär självfallet ej att principen om inkomstlikställighet därmed mister sin aktualitet. Liksom tidigare bör den även framgent utgöra en hörnsten för vår jordbrukspolitik. För utformningen av de prisstödjande åtgärderna är ovannämnda konstaterande emellertid av en viss betydelse. Så länge man fick räkna med en betydande inkomstklyfta kom möjligheten att genom prisstöd höja jordbruksbefolkningens inkomster i förhållande till andra befolkningsgruppers att spela en ganska betydande roll i den jordbrukspolitiska debatten. Sedan inkomstlikställighet i huvudsak uppnåtts vid basjordbruken är det naturligt, att den fortsatta förbättringen av jordbruksbefolkningens inkomstläge främst görs beroende av vad som kan vinnas genom fortsatt rationalisering. Möjligheterna att på denna väg ytterligare höja jordbruksbefolkningens inkomstläge torde fortfarande vara stora. Huruvida jordbruket härvid kan hålla jämna steg med andra befolkningsgrupper är självfallet även beroende av effektiviseringstakten inom andra näringsgrenar och den omfattning, i vilken man inom dessa lyckas genomföra en höjning av sin inkomstnivå.

I detta sammanhang bör vidare framhållas, att det nu skulle vara svårt att genom direkta prishöjningar ytterligare höja jordbruksbefolkningens inkomstläge i förhållande till andra befolkningsgruppers, alldeles bortsett från om det finns någon inkomstklyfta eller ej. En höjning av de inhemska livsmedelspriserna vid oförändrat pris- och löneläge i övrigt skulle nämligen bl. a. kunna leda till minskad förbrukning inom landet och därmed till ökade svåravsättbara överskott.

Det sagda innebär att man vid avvägningen av prisstödet under de närmaste åren i första hand bör eftersträva att bibehålla nuvarande relation mellan prisnivån på jordbruksprodukter och prisnivån för andra varor. I enlighet härmed bör man söka uppehålla ett gränsskydd av den storleksordning, som erfordras för att uppehålla denna prisrelation.

Jordbruksprisutredningen har under sitt arbete diskuterat ett flertal olika former för uppläggningen av prisstödet. I kapitel IX—XII har redogjorts

för de båda system mellan vilka enligt utredningens mening valet bör stå. Som framgår av denna redogörelse, bygger båda systemen på samma princip, nämligen att stödet bör avvägas så, att det rationellt arbetande jordbruket skall kunna få täckning för sina kostnader och ge sin arbetskraft en inkomst motsvarande den som uppnås av jämförliga befolkningsgrupper på landsbygden. Denna princip, sådan den kommit till uttryck i 1947 års riksdagsbeslut, har i enlighet med givna direktiv utgjort utgångspunkten för jordbruksprisutredningens arbete. Enligt det system, som grundas på rörliga importavgifter — i det följande kallat *system A* — skall man för förverkligande av detta mål årligen ompröva prisstödets höjd och använda rörliga importavgifter för att trygga uppehållandet av den avsedda prisnivån. Enligt det system, som grundas på inom vissa gränser fasta importavgifter — i det följande kallat *system B* — syftar man till att den eftersträvade prisnivån i genomsnitt skall kunna uppnås under den period prisavvägningsbeslutet avser, men man accepterar att den faktiska prisnivån kan komma att ligga både över och under det avsedda genomsnittet.

Utredningen vill först och främst fastslå, att båda systemen principiellt är förenliga med den jordbrukspolitiska målsättningen. Av skäl som närmare berörts i kapitel VI har utredningen ansett, att det i 1947 års riksdagsbeslut angivna kriteriet för produktionseffektivitet bör utformas så, att man som utgångspunkt för de jordbrukspolitiska bedömningar, som måste göras i samband med prisavvägningen, tar förhållandena vid jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha i de mera utpräglade jordbruksområdena i södra och mellersta Sverige. Syftet med gränsskyddet skall sålunda vara att bereda arbetskraften vid dessa jordbruk inkomstlikställighet med jämförliga befolkningsgrupper. Vid system A söker man förverkliga detta för varje kortare prissättningsperiod. Avvikelserna från den som rimlig ansedda inkomstutvecklingen begränsas vid detta system i möjligaste mån. Vid system B utgår man likaledes från principen om inkomstlikställighet men avväger prisstödet så, att denna princip kan väntas bli förverkligad för genomsnittet av en följd av år. Under enstaka år kan däremot jordbrukets kostnadstäckning bli lägre eller högre än vad som i genomsnitt anses befogat för hela ifrågavarande period. Sådana avvikelser från den som rimlig ansedda inkomstutvecklingen strider dock icke mot innebörden i 1947 års riksdagsbeslut. Principen om inkomstlikställighet innebär ej, att jordbruksbefolkningen för varje år skall garanteras en inkomst jämförlig med vad andra befolkningsgrupper samtidigt erhåller. Det står helt i överensstämmelse med denna princip, att variationer i jordbrukets inkomstläge får förekomma beroende på t. ex. skördeutfallet eller förändringar i avsättningsförhållandena. Ingen principiell skillnad föreligger för övrigt här i förhållande till system A. Även vid det sistnämnda systemet kan sådana variationer förekomma — både genom växlingar i skördeutfall och priser — även om de genom tillämpningen av ett rörligt gränsskydd blir mera begränsade än vid system B.

Innan skiljaktigheterna mellan system A och B närmare berörs, bör ytter-

ligare vissa *gemensamma* drag påpekas. Tidigare har framhållits, att prisstödssystemet bör utformas så, att vinster av produktionseffektiviseringen tillförs jordbruket. Vid system B ändras, bortsett från justeringar för penningvärdeförändringar, gränsskyddet under en följd av år icke med hänsyn till jordbrukets intäkts- och kostnadsutveckling. Jordbruket får följaktligen i sin helhet automatiskt tillgodogöra sig vinster av förskjutningar i produktionsinriktningen och användningen av produktionsmedel. Å andra sidan får jordbruket också automatiskt bära förluster i samband med sådana förskjutningar i produktionsinriktningen och produktionsmedelsanvändningen, som leder till ett ekonomiskt sett ogynnsamt resultat. Så har däremot icke varit fallet vid nuvarande prissättningssystem eftersom prissättningen baserats på beräkningar över jordbrukets intäkter och kostnader, i vilka hänsyn tagits till såväl prismässiga som volymmässiga förskjutningar. Emellertid kan system A också tillämpas så, att vinsten av produktionseffektiviseringen mer eller mindre automatiskt tillgodoräknas jordbruket. Vid bestämningen av prisstödsnivån utgår man bl. a. från beräkningar, i vilka volymförändringar icke omedelbart beaktas. Den i kapitel X beskrivna slättbygdskalkylen ger nämligen besked om hur intäkterna och kostnaderna från basåret utvecklats på grund av prisändringar vid oförändrade volymer. Då volymerna både på intäkts- och kostnadssidan hålls oförändrade innebär detta — om man vid prissättningen tillser att indextalen för intäkter och kostnader blir lika — att jordbrukarna får behålla rationaliseringsvinsten inom sin näring. I fråga om rationaliseringsvinsten behöver följaktligen ingen principiell skillnad föreligga mellan system A och B.

I fråga om fördelningen av de affärsmässiga förluster, som uppstår vid export av jordbruksprodukter till lägre priser än de inländska, föreligger ej heller någon principiell skillnad mellan de båda systemen. För att nå en fördelning av exportförlusterna på hela produktionen måste i båda fallen avgifter tas ut på den salufördа tillverkningen och de influtna beloppen användas för att täcka förlusterna.

Jordbrukets inkomster bedöms enligt såväl system A som system B med utgångspunkt i de priser, som betalas till jordbrukarna. Dessa priser är givetvis beroende av inkomsterna såväl från den inhemska försäljningen som från exporten och utgör ett slags vägda medeltal av vid dessa försäljningar uppnådda priser. Vid bestämningen av den inhemska prisstödsnivån kommer hänsyn sålunda vid båda systemen att ha tagits till då kända exportförluster. Under loppet av den period, för vilken prisstödsnivån gäller, kan emellertid uppkomma större exportförluster genom en ökande skillnad mellan de inhemska försäljningspriserna och exportpriserna eller genom att exportkvantiteterna ökas. I den mån reserver av clearingmedel icke finns får dylika förluster bäras av jordbruket, som enligt båda systemen får ta ansvaret för avsättningen av uppkommande överskott.

Om man härefter söker bedöma de *fördelar resp. nackdelar,* som är förknippade med de båda systemen, kan det till en början konstateras, att system A ur jordbrukets synpunkt erbjuder större trygghet än system B.

Såväl genom att prisstödsnivån förutsätts bli omprövad årligen som genom att den fastställda prisstödsnivån skyddas genom rörliga importavgifter får jordbruket här alla de garantier, som rimligen kan lämnas för att den åsyftade inkomstlikställigheten skall förverkligas resp. bevaras, i den mån detta marknadsmässigt är möjligt. I fråga om system B kan det visserligen sägas att detta skulle kunna ge samma resultat, om de fasta importavgifterna samt de övre och de nedre prisgränserna kunde avvägas så, att möjligheterna till inkomstökning vid prisstegring på världsmarknaden exakt uppväger risken för inkomstminskning vid prisfall på världsmarknaden. Det är emellertid klart att en sådan exakt avvägning icke är möjlig. Hur man bestämmer importavgifterna blir ju beroende på hur man bedömer den sannolika utvecklingen på världsmarknaden, och en sådan bedömning måste med nödvändighet bli mycket osäker, eftersom den är beroende på en rad faktorer, om vilka man endast kan göra antaganden. Det kan visserligen göras gällande att den möjlighet till inkomstökning, som jordbruket skulle få, om priserna på utlandsmarknaden stiger och därigenom även den inhemska prisnivån pressas upp, samt den risk för inkomstminskning, som jordbruket skulle löpa till följd av prisfall på utlandsmarknaden och en däremot svarande sänkning av den inhemska prisnivån, bör komma att uppväga varandra. Men möjligheterna att vid en prisstegring på världsmarknaden ta ut en däremot svarande prishöjning kan måhända begränsas av det köpmotstånd, som kan uppstå, medan en prissänkning på världsmarknaden rätt snabbt kan slå igenom på den inhemska marknaden. Å andra sidan underlättas exporten av överskottsproduktionen vid stigande internationella priser. Man bör nog ej heller överdriva den inhemska prisnivåns följsamhet nedåt till den internationella, särskilt icke vid mindre eller tillfälliga prisfall på utlandsmarknaden.

Om de kvantitativa importregleringarna icke avskaffas i åtminstone så stor omfattning, att ett ej alltför litet område med liberaliserad handel uppstår, kan Sverige som tidigare nämnts icke ensamt gå in för en sådan liberalisering. De kommer då att kvarstå även vid system B, men endast för att skydda den nedre prisgränsen. Även om de fasta importavgifterna är riktigt avvägda med hänsyn till den genomsnittliga internationella prisnivån, kan det finnas risk för att vissa överskottspartier, som på grund av de kvantitativa regleringarna ej kan finna avsättning på annat håll, söker sig till den svenska marknaden såsom en av de få, där dessa regleringar ej omedelbart träder i funktion, och säljs här till väsentligt lägre priser än som eljest skulle gälla vid import. Om detta blir vanligt, riskerar man att priset i Sverige ständigt kommer att tendera mot nedre prisgränsen. Det är utan praktisk erfarenhet av det föreslagna systemet icke möjligt att avgöra vilken vikt man bör fästa vid farhågor av nu angivet slag.

Vidare är att märka, att man vid system B — även bortsett från den inverkan, som prisutvecklingen på världsmarknaden kan få för inkomstutvecklingen inom jordbruket — ej har samma möjligheter som enligt system A att snabbt justera prisstödet åt jordbruket för att följa principen om in-

komstlikställighet. Principen att prisgränserna under en period skall ändras endast vid mera påtagliga förändringar av penningvärdet, kommer sålunda att medföra en viss eftersläpning för jordbrukets vidkommande, eftersom dylika justeringar förutsätts ej skola göras förrän konsumentprisindex förändrats med 5 procent i förhållande till utgångsläget eller närmast föregående justering. Denna eftersläpning skulle visserligen teoretiskt göra sig gällande både vid sänkning och höjning av konsumentprisindex. I betraktande av den utveckling, som penningvärdet successivt undergått, måste emellertid risken för eftersläpning vid höjning av konsumentprisindex ur jordbrukets synpunkt anses väga tyngre än möjligheten till inkomstökning vid en sänkning av index.

Vidare torde man ej heller kunna bortse från en ytterligare risk för eftersläpning, nämligen den som inträffar om rationaliseringen i andra näringar går väsentligt snabbare än i jordbruket och helt eller delvis tar sig uttryck i lönehöjningar för i dessa näringar sysselsatt arbetskraft. Det torde icke kunna bestridas att de svårigheter, som uppstår om man vid slutet av en så pass lång period skall söka återhämta en ackumulerad eftersläpning, blir betydligt större än de som uppstår om en dylik anpassning görs med kortare mellanrum. Såsom framgår av den redogörelse för rationaliseringsvinsterna inom jordbruket under senare år, som lämnats i kapitel II, har dessa vinster varit betydande, och rationaliseringstakten under dessa år har sannolikt väl kunnat jämföras med industrins. Man kan emellertid ej bortse från att det för jordbrukets del i viss mån varit fråga om en engångsomställning och att det ingalunda är säkert, att jordbruket i fortsättningen skall kunna redovisa årliga rationaliseringsvinster av samma storleksordning. Hittills har omställningen emellertid främst berört de större och medelstora jordbruken. Den fortsatta utvecklingen måste när det gäller det mindre jordbruket bli beroende på takten i den yttre rationaliseringen. Som inledningsvis nämnts torde möjligheterna till rationaliseringsvinster i jordbruket alltjämt vara goda.

En annan fördel med system A kan sägas vara att det ger möjlighet att genom prisavvägningen för olika produkter påverka produktionen i viss riktning. Om så befinns önskvärt kan producentpriserna nämligen avvägas i andra inbördes relationer än de, som skulle uppkomma till följd av utvecklingen på den internationella marknaden. Härigenom kan hänsyn också tas till prissättningens inverkan på inkomsterna vid olika grupper av jordbruk. Vid system B blir förändringarna i prisrelationerna däremot huvudsakligen beroende av prisutvecklingen utomlands. Detta är å andra sidan förenat med vissa fördelar, som behandlas i det följande.

Det bör måhända även påpekas, att system A kan väntas medföra mindre svängningar i de inhemska livsmedelspriserna än system B, eftersom man enligt det förra systemet har möjlighet att ändra importavgifterna så att prisfluktuationer på utlandsmarknaden utjämnas.

Vad nu anförts talar i och för sig till förmån för system A. Å andra sidan erbjuder även system B ur flera viktiga synpunkter påtagliga fördelar

framför system A. Som en av de mest betydande torde böra betecknas den större frihet, som enligt system B lämnas jordbruket. Genom att detta friare än hittills får utveckla sig inom ramen för ett inom vissa gränser fast avgiftsskydd, slipper det den undantagsställning som en statsreglerad näring det hittills intagit i samhällsekonomin och får en position, som mer svarar mot den andra näringsgrenar har. Det måste enligt utredningens uppfattning anses angeläget, att jordbruket skall få arbeta med det största mått av frihet och likställighet, som är förenligt med principen om ett visst prisstöd från det allmännas sida och den kontroll över inkomstutvecklingen som måste bli en konsekvens av detta stöd. Med system A blir denna frihet i hög grad begränsad, eftersom den årliga omprövning av prisstödsnivån och den snäva begränsning av prisfluktuationerna, som detta system förutsätter, i själva verket kommer att innebära att prissättningen för flertalet viktiga produkter blir bunden av statliga beslut. Enligt system B kommer jordbruket, sedan prisstödsnivån och prisgränserna en gång fastställts, att under den period beslutet avser få utveckla sig fritt utan att någon omprövning görs år för år med hänsyn till produktionsutvecklingen eller andra omständigheter.

System B föranleder dessutom ej lika lätt missförstånd om jordbrukstödets innebörd som ett system, där en detaljbestämning av priserna med jämna mellanrum sker med utgångspunkt i olika kalkylresultat. Vidare föranleder system B betydligt mindre detaljregleringar än system A.

Ett annat avseende, i vilket system B är att föredra framför system A, gäller prisavvägningen mellan olika produkter och anpassningen till utlandsmarknaderna. Genom att i detta system utlandspriserna i viss utsträckning får öva inflytande på den inhemska prisnivån, får man här en naturlig anknytning till prisutvecklingen på världsmarknaden, vilken blir av värde då det gäller avsättningen av de överskott, som normalt torde kunna påräknas. System B ger överhuvudtaget större möjligheter till en fri anpassning av produktionen till avsättningsförhållandena såväl inom som utom landet.

System A blir mera stelt beträffande prisavvägningen mellan olika produkter. Prisavvägningen blir här en bedömningsfråga vid överläggningar mellan statens och jordbrukets representanter. Härvid kommer givetvis hänsyn att tas till marknadsutvecklingen utomlands men som förut nämnts också till prisavvägningens inverkan på produktionens fördelning samt på inkomsterna vid olika grupper av jordbruk. Man kan utgå från, att detta leder till importavgifter av varierande höjd. Det ligger vidare i systemets natur, att man i första hand bedömer den genomsnittliga produktprisnivå, som skall bestämmas, mot bakgrund av kostnadsutvecklingen inom jordbruket och söker anpassa producentpriserna härefter. Om priserna utomlands är låga, samtidigt som kostnaderna hos oss motiverar väsentligt högre priser än importpriserna, kan gränsskyddet bli ganska högt. Ställs krav på att man skall förverkliga den en gång fastställda prisstödsnivån vid senare inträffade förändringar i den internationella marknadsutvecklingen och

importpriserna, kan importavgifterna för vissa produkter vidare bli speciellt höga. Ett särskilt högt skydd för vissa produkter kan emellertid medföra handelspolitiska svårigheter och av andra länder åberopas som skäl för tullhöjningar på våra exportvaror. Å andra sidan kan det ofta vara motiverat att uppehålla ett högt skydd för vissa produkter, om produktionen av dessa går ned under vad som är att betrakta som ett minimum ur beredskapssynpunkt. Detta gäller båda systemen.

Med hänsyn till den betydelse exportmöjligheterna överhuvudtaget har för vårt näringsliv, måste det betecknas som ett stort allmänt intresse för vårt land att handelspolitiska hinder av den art, som rörliga — och i realiteten ofta prohibitiva — importavgifter utgör, försvinner och ersätts med fasta importavgifter. Det är emellertid klart, att våra strävanden i detta avseende försvåras så länge vi på ett viktigt område tillämpar ett system av samma karaktär som de system vi önskar avvecklade i andra länder. En väsentlig fördel med system B torde därför vara, att det bättre än system A överensstämmer med våra allmänna handelspolitiska intressen samt också med de åtgärder till skydd för den inhemska produktionen, som tillämpas på andra områden av det svenska näringslivet.

Tillämpar man vid system A ett särskilt högt gränsskydd för vissa produkter, vilket främst kan bli fallet i fråga om de i konkurrensen med utlandet sämst ställda, stimuleras produktionen och bromsas konsumtionen av dessa produkter. Därigenom blir jordbruksstödet dyrare ur samhällsekonomisk synpunkt och avsättningssvårigheterna ökas för överskottsproduktionen. Det ligger därför i jordbrukets eget intresse, att priserna inom landet även vid system A såvitt möjligt anpassas till utvecklingen på den internationella marknaden. Skillnaderna mellan system A och system B behöver därför i detta hänseende icke bli så stora som man i förstone kanske kunde väntat. Om system A tillämpas blir det i sista hand beroende på marknadsförhållandena, om man anser sig kunna fastställa en prisstödsnivå, som helt svarar mot en kalkylmässig intäktssumma. Det är icke heller under alla förhållanden givet, att en fastställd prisstödsnivå överhuvudtaget kan förverkligas. Även om hänsyn tas till vad nu nämnts, är det emellertid nog ofrånkomligt, att det blir dyrare för samhället att uppehålla en viss bestämd inkomstnivå inom jordbruket med system A än med system B.

Som en fördel med system B måste även betecknas, att jordbruket enligt detta system under den period beslutet angående prisstödet avser *automatiskt* får tillgodogöra sig de rationaliseringsvinster, som uppkommer, och att sålunda frågorna om dessa vinsters storlek och fördelning icke behöver tas upp till prövning varje år.

Man torde vidare ej böra överskatta nackdelarna av att de inhemska livsmedelspriserna blir rörligare än vad som varit fallet under tiden efter det andra världskrigets utbrott. En dylik rörlighet förekommer ju på snart sagt alla andra områden. Risken för alltför stora kastningar i priserna minskas även av det förhållandet, att det torde komma att ligga i jordbruksorganisationernas intresse att söka undvika sådana fluktuationer i priserna,

som kan inverka menligt på avsättningsförhållandena. Med den utformning, som reglerna om importskyddet förutsatts få (jfr kapitel XI och XII), kommer variationerna, såvitt förhållandena nu kan bedömas, att bli ganska begränsade.

Vid ett övervägande av för- och nackdelarna med de båda systemen har utredningen kommit till den uppfattningen, att system B är att föredra såväl ur jordbrukets som ur det allmännas synpunkt. Utredningen har härvid särskilt fäst vikt vid den större frihet, som jordbruket skulle få enligt detta system, samt vid den omständigheten att detta system bättre än det andra överensstämmer med våra allmänna handelspolitiska intressen. Vidare har betydelse tillmätts de samhällsekonomiska fördelar system B kan väntas medföra i förhållande till system A. Vad angår bedömningen av de båda systemen ur jordbrukets synpunkt vill utredningen understryka, att värdet av en friare marknadsmässig anpassning till avsättningsförhållandena inom och utom landet samt möjligheterna för jordbruket att arbeta under större frihet enligt utredningens uppfattning måste anses väga tyngre än de risker, som är förenade med systemet. Icke minst torde det psykologiskt sett vara av betydelse, om den på sina håll förekommande uppfattningen om jordbruket som en statsgaranterad näring kan motverkas genom övergång till ett system, som innebär att skyddet för jordbruket bestäms på ett sätt som bättre än det nuvarande överensstämmer med det skydd andra näringar erhåller.

När utredningen sålunda ansett sig böra förorda system B, vill utredningen emellertid samtidigt framhålla att en förhandsbedömning av detta systems verkningar måste bli osäker. Särskilt kan det i detta sammanhang vara anledning att fästa uppmärksamheten på den situation, som skulle kunna uppstå om avsättningen av våra överskott på jordbruksprodukter i andra länder skulle försvåras genom handelspolitiska åtgärder från andra länders sida, vilka icke står i god överensstämmelse med GATT, eller om vi skulle komma att bli utsatta för import av dumpingkaraktär. Utredningen anser därför, att man tillsvidare bör begränsa sig till att tillämpa detta system under en femårsperiod och sedan låta frågan om prisskyddets utformning efter utgången av denna period bli beroende av de erfarenheter, som därvid vunnits.

Här må erinras om, att en viss övergångstid krävs, innan system B med inom vissa gränser fasta importavgifter helt kan genomföras.

Särskilda yttranden i fråga om systemet för prissättningen har avgivits dels av herrar Stensgård, Holmström och Åstrand, dels av herrar Lindskog och Odhner.

FJORTONDE KAPITLET

Sammanfattning

Utredningen konstaterar inledningsvis, att vår jordbruksproduktion numera icke oväsentligt överstiger förbrukningen inom landet. Av allt att döma kommer överskott att föreligga under åtskilliga år framåt. Förhållandena på den internationella marknaden tyder vidare på, att dessa överskott kommer att få säljas i utlandet till lägre priser än de som med hänsyn till målsättningen i 1947 års jordbruksprogram bör upprätthållas inom landet. Stora överskott, som endast med betydande förluster kan exporteras, kan göra det svårt att fullfölja denna målsättning. En viss minskning av produktionen genom en krympning av själva produktionsapparaten ligger därför på längre sikt i jordbruksbefolkningens eget intresse. Däremot är en hastig minskning av produktionsvolymen, utan hänsyn till de på kort sikt i produktionsprocessen bundna produktionsmedlen, icke ekonomiskt motiverad. En snabb begränsning av produktionen skulle innebära, att de produktionsmedel, för vilka alternativa användningsmöjligheter saknas, icke utnyttjades i en samhällsekonomiskt lönande omfattning.

En krympning av produktionsapparaten bör framförallt komma till stånd genom att sämre åkerarealer överförs till skog. Det är härvid av vikt, att vid genomförandet av yttre rationaliseringsåtgärder de nybildade fastigheternas areal, i den mån så är möjligt, tillmäts så att brukaren ej av sysselsättningsskäl skall avhållas från sådan överföring där den är motiverad av jordens läge och beskaffenhet.

Vid överskottsproduktion blir producentpriserna beroende ej endast av priserna på hemmamarknaden utan även av de priser, som uppnås vid export. Det är följaktligen av betydelse, att överskottsproduktionen fördelar sig på sådana produkter för vilka avsättningsmöjligheterna är gynnsammast. Genom att produktionen anpassas till de förändringar av prisrelationerna på den internationella marknaden, som har en reell bakgrund i varaktigt ändrade avsättningsförhållanden, kan jordbruket, om överskotten är stora, utvinna en bättre lönsamhet än vad det eljest skulle kunna uppnå. Möjligheterna att variera produktionens omfattning är emellertid begränsade. I detta sammanhang framhåller utredningen, att produktionen vid de mindre jordbruken i särskilt hög grad är bunden vid mjölk och att en stor del av vår överskottsproduktion därför kan komma att hänföra sig till denna vara. Det kan samtidigt befaras, att avsättningsmöjligheterna för smör alltmer kommer att försämras genom en fortsatt ökning av margarinförbrukningen på smörförbrukningens bekostnad såväl inom landet som i våra avnämarländer.

I 1947 års riksdagsbeslut sattes som ett mål för jordbrukspolitiken att bereda jordbruksbefolkningen inkomstlikställighet med jämförliga befolkningsgrupper. Detta mål skulle enligt beslutet anses vara uppnått, när jordbrukarna vid rationellt drivna gårdar i storleksgruppen 10—20 ha förutom ränta på sitt i jordbruket investerade kapital erhöll en arbetsersättning, som låg i nivå med arbetslönen för jämförliga arbetargrupper på landsbygden. Utredningen har gjort olika undersökningar om inkomstläget hos jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper. Dessa tyder på att den i 1947 års riksdagsbeslut åsyftade inkomstlikställigheten i huvudsak har uppnåtts.

Målsättningen om inkomstlikställighet mellan jordbruksbefolkningen och jämförliga befolkningsgrupper har i enlighet med direktiven legat till grund för utredningens arbete. Utredningen har icke funnit anledning att föreslå någon principiell ändring beträffande kraven på rationaliseringsgraden hos de jordbruk, vilkas inkomstförhållanden skall ligga till grund för prisstödets avvägning. Emellertid föreligger praktiska skäl att vid denna avvägning anknyta till förhållandena vid jordbruk i storleksgruppen 10—20 ha i de egentliga jordbruksbygderna i södra och mellersta Sverige (slättbygderna). Därigenom undgår man bl. a. de svårigheter som uppstår, om man vid generella prispolitiska bedömningar även tar med jordbruk vilkas brukare har en betydande del av sin inkomst från skogsbruket.

Genom att utredningens förslag enligt direktiven skall bygga på principen om inkomstlikställighet har de metoder begränsats, som kan komma ifråga för avvägningen av det allmänna prisstödet åt jordbruket. Sålunda utesluts varje system, som kan leda till att inkomstläget inom jordbruket mera avsevärt och under längre tidrymder under- eller överstiger inkomstläget för jämförliga befolkningsgrupper. Av detta skäl kan ett system, som innebär att jordbruksstödet enbart får formen av vanliga tullar eller helt fasta importavgifter, icke ifrågasättas. Utredningen har övervägt ett flertal andra metoder att avväga prisstödet. Två system har därvid närmare utformats och framlagts i betänkandet.

Enligt det ena systemet fastställs för kortare perioder, dock ej mindre än ett år, den prisnivå som skall stödjas. Stödet lämnas sedan huvudsakligen genom rörliga importavgifter, som justeras med hänsyn till förändringarna i de internationella priserna *(system med rörliga importavgifter)*. Ifrågavarande system överensstämmer i väsentliga avseenden med det nuvarande men avviker från det hittills tillämpade prissättningssystemet bl. a. i det hänseendet, att avvägningen av prisstödsnivån förutsätts ske med ledning av ett mera allsidigt och differentierat material än vad som för närvarande kommer till användning. Utredningen framhåller, att man bör undvika varje system, som innebär att prisstödsnivån automatiskt följer resultatet av en viss kalkyl. Visserligen föreslås, att en typjordbrukskalkyl för storleksgruppen 10—20 ha i slättbygderna i södra och mellersta Sverige (slättbygdskalkylen) skall upprättas till ledning för prissättningen. Denna kalkyl bör emellertid icke få en så dominerande roll som totalkalkylen nu har. Den

skall kompletteras med annat material, bl. a. en totalkalkyl med i vissa hänseenden ändrad utformning, och fylliga informationer om marknadsutvecklingen. Med utgångspunkt i den allmänna målsättningen skall man på grundval av detta material göra en bedömning av vilka prisändringar, som vid varje prissättningstillfälle kan anses erforderliga och lämpliga. Förhandlingarna om prissättningen skall vid detta system liksom hittills ske i början av varje kalenderår så att prisstödsnivån för det kommande regleringsåret kan fastställas tidigt på våren. Vårprissättningen skall vara definitiv och någon justering med hänsyn till det faktiska skördeutfallet skall icke göras. Utredningen har vidare ansett det önskvärt, att prissättningen för samtliga jordbruksvaror sker i ett sammanhang och att sålunda exempelvis prissättningen på sockerbetor och oljeväxter, som hittills har skett efter särskilda förhandlingar, innesluts i de allmänna prisförhandlingarna.

I fråga om de kalkyler, som skall föreligga vid systemet med rörliga importavgifter, kan följande nämnas. Slättbygdskalkylen skall framläggas i två versioner: dels beräknad med från ett basår oförändrade volymer, dels med de senast kända volymförändringarna beaktade. I analogi med slättbygdskalkylen skall även totalkalkylen göras upp i två versioner. Vid sidan om en totalkalkyl, där rörliga volymer tillämpas och prognoser görs för ett kommande produktionsår, skall även en kalkyl göras med från ett basår oförändrade volymer.

Behandlingen av arbetskostnaderna blir olika i kalkyler med fasta resp. rörliga volymer. När volymförändringarna liksom i den nuvarande totalkalkylen beaktas, skall arbetskostnaderna beräknas med hänsyn till löneutvecklingen. Härvid skall man emellertid ej tillämpa utvecklingen av lantarbetarlönerna utan i stället anknyta till löneutvecklingen för industriarbetare m. fl. Kalkylen kommer i detta fall att utvisa vilka intäkter och priser jordbruket behöver för att jordbruksbefolkningens inkomster skall följa löneutvecklingen inom industrin. I kalkyler med fasta volymer får jordbrukarna, i den mån kalkylerna följs vid prissättningen, automatiskt tillgodogöra sig resultatet av den fortgående effektiviseringen inom jordbruket, och denna blir då främst avgörande för förändringarna i jordbrukarnas inkomststandard. I dessa kalkyler skall basårets arbetskostnader blott framskrivas med hänsyn till penningvärdets utveckling. Dessa senare kalkyler kommer sålunda icke att innehålla upplysning om den verkliga utvecklingen av löner och arbetsinkomster inom jordbruket utan endast om de förändringar i dessa som motiveras av penningvärdets utveckling.

Enligt det andra av de prissättningssystem, som utredningen har utformat i sitt betänkande, skall prisstödet fastställas ej för ett eller par år i sänder utan för längre perioder. Vid prissättningsperiodens början fastställs för varje jordbruksprodukt en importavgift, vilken sedan icke ändras så länge det inhemska priset på produkten ligger inom vissa gränser, kallade den övre resp. nedre prisgränsen *(system med inom vissa gränser fasta importavgifter)*. Inom dessa gränser skall priserna under prissättningsperioden få utveckla sig fritt. Prisgränserna skall fastställas så, att mittpriserna mellan dem i

utgångsläget ger den eftersträvade inkomstlikställigheten. Spännvidden mellan prisgränserna har för vissa produkter satts till 20 och för andra till 30 procent av mittprisnivån, och importavgifternas storlek har som regel föreslagits till 15 eller 20 procent av ett beräknat importpris. Statsmakterna skall vara skyldiga att skydda de nedre prisgränserna genom höjningar av avgifterna och överhuvudtaget med alla till buds stående medel, således även kvantitativa regleringar. Å andra sidan skall avgifterna sänkas eller tas bort om de inhemska priserna överskrider den övre prisgränsen. Går inlandspriset ändå upp till en ur konsumentsynpunkt oskäligt hög nivå, kan det komma ifråga att införa kvantitativ exportreglering, att utta exportavgifter eller att subventionera importen. Bortsett från vad nu sagts, skall prisgränserna och avgifterna under perioden justeras endast under vissa särskilt angivna förutsättningar, exempelvis vid mera påtagliga förändringar i penningvärdet. En översyn av systemet skall ske med vissa mellanrum, exempelvis vart femte år. Härvid skall utredas hur jordbruksbefolkningens inkomstläge utvecklats under senaste prissättningsperioden samt om principen om inkomstlikställighet har kunnat förverkligas vid det givna gränsskyddet.

Utredningen har utgått från att kvantitativa restriktioner i handeln framdeles skall tillämpas endast i undantagsfall. Vid båda systemen lämnas gränsskyddet i form av importavgifter — i det ena fallet genom rörliga och i det andra genom inom vissa gränser fasta avgifter. Samtidigt med övergången till avgiftsskydd skall förekommande tullar slopas på de produkter, som avgiftsskyddet skall omfatta. Vidare skall vid båda systemen de importmonopol upphöra, som nu finns för viktigare jordbruksprodukter. De nuvarande organen på utrikeshandelns område (Svensk Kötthandel, Sveriges export- och importförening för ägg och Svensk Spannmålshandel) skall bestå, men de skall vid import erlägga införselavgifter i vanlig ordning liksom andra importörer. De medel, som inflyter genom införselavgifterna, skall få användas för regleringsändamål på jordbruksområdet, exempelvis för att täcka förluster vid export av jordbruksprodukter till lägre priser än de inländska. Samma regleringsavgifter, som uttas på den inländska produktionen, skall även uttas för importerade kvantiteter. I vissa fall skall möjlighet finnas att ta ut exportavgift. Åtgärder för att underlätta exporten av de produkter, för vilka överskott föreligger, vidtas vid de båda systemen i ungefär samma omfattning som för närvarande.

I fråga om utformningen av utredningens förslag för enskilda produkter kan först nämnas, att utredningen anser det önskvärt, att man genom en höjning av priset på konsumtionsmjölk möjliggör en minskning av margarinpriset och smörpriset med exempelvis 45 öre/kg utan en samtidig inkomstminskning för jordbruket.

Utredningen har vidare utformat detaljerade förslag om hur systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter skall tillämpas för olika produkter. Dessa förslag redovisas för vissa viktigare produkter i korthet i det följande. Vid bestämningen av prisgränserna och de avgifter, som skall gälla inom dessa gränser, har utredningen med vissa undantag utgått från produktpriserna 1954/55.

För *brödsäd* har utredningen av olika skäl på nuvarande stadium icke ansett sig kunna ange de mittpriser och de prisgränser, som bör tillämpas under den för systemet gällande förutsättningen att jordbrukarnas inkomster i utgångsläget skall bli oförändrade. Inlösenpriserna för 1954 års skörd uppfyller visserligen 1954/55 nämnda förutsättning, men de kan för närvarande icke uppnås vid den importavgift, som utredningen anser sig böra föreslå för såväl vete och råg, nämligen 6 kr/dt.

Utredningen har förutsatt, att föreningen Svensk Spannmålshandel även i fortsättningen kommer att fastställa inlösenpriser för vete och råg att gälla exempelvis per den 1 april. Inlösenpriserna, som principiellt bör motsvara världsmarknadspriserna med tillägg av importavgifter, får om så erfordras stödjas genom inmalningstvång. Förutsättningen för att inmalningstvång skall få tillämpas bör dock vara, att inlösenpriserna har fastställts med rimlig hänsyn till utvecklingstendenserna på den internationella marknaden.

För *korn* och *havre* föreslås prisgränserna bli fastställda i relation till prisgränserna för vete. För korn skall prisgränserna ligga 8 kr/dt och för havre 12 kr/dt lägre än för vete. Importavgiften inom resp. prisgränser skall för korn och havre utgöra 4 kr/dt. Ovillkorlig skyldighet att ändra importavgiften så snart övre prisgränsen uppnåtts skall icke föreligga. Å andra sidan skall, om så anses påkallat, exportbegränsande åtgärder få vidtas redan när den övre prisgränsen uppnåtts. Avgifterna för *majs* och *oljekraftfoder* skall anpassas till förhållandena vid varje särskild tidpunkt och skall sålunda även vid ifrågavarande system vara rörliga.

För *potatis* anges prisgränserna till 25 resp. 34 öre/kg, avseende sortklass I fritt Stockholm. Importavgiften föreslås utgå med 4 öre/kg så länge priset ligger mellan angivna prisgränser. Ifråga om färskpotatis föreslås, att skyddet åt denna lämnas i form av tull, som utgår under maj och juni med 15 öre/kg.

Gränsskyddet för *potatisprodukter* är för närvarande betydligt högre än för andra jordbruksalster. Utredningen har ansett, att det bör vara möjligt att genomföra en sänkning av detta skydd. Härför krävs framförallt rationalisering av både odlingen och fabrikationen. En sådan tar emellertid tid i anspråk och utredningen föreslår därför en successiv reduktion av det nuvarande gränsskyddet. Tullen bör slopas för stärkelse, glykos samt dextrin och ersättas med en fast införselavgift. Den senare skall efter en fyraårig övergångstid (räknat från 1955) utgöra 20 öre/kg för stärkelse och 33 öre/kg för glykos och dextrin.

Det skydd *sockernäringen* åtnjuter uppgår 1954/55 till ungefär 50 procent och är sålunda betydligt högre än det skydd de flesta andra produktionsgrenar inom jordbruket erhåller. Utredningen har ansett, att möjligheter finns att nedbringa kostnaderna vid framställning av socker genom rationalisering såväl av odlingen som i fabrikationsledet. En sådan rationalisering måste emellertid komma att dra en viss tid. Det föreslås att prisgränserna för socker (avseende strösocker K 5 förpackat i säck) fastställs

till 78 och 95 öre/kg. Genomförs det föreslagna systemet fr. o. m. 1955/56, skall importavgiften detta år, om inlandspriset ligger mellan prisgränserna, uppgå till 26 öre/kg. Under de följande åren bör importavgiften successivt sänkas så att den efter sju år uppgår till 16 öre/kg. Gränsskyddet skall kunna kompletteras med pristillägg. För detta ändamål inrättas en särskild konjunkturutjämningsfond, vilken tillförs de medel som inflyter genom införselavgift på socker m. m. Ur denna fond skall under vissa förhållanden pristillägg få utbetalas för att stödja betodlingen och tillverkningen av socker. Pristilläggens storlek bestäms av jordbruksnämnden efter förhandlingar med sockerbolaget och betodlarna. Fastställandet av producentpriset på sockerbetor föreslås bli en förhandlingsfråga mellan sockerbolaget och betodlarnas centralorganisation.

För *oljefröer* skall odlarpriset för rapsfrö vara utgångspunkt. Prisgränserna för rapsfrö (avseende vara med 18 procent vattenhalt) anges till 65 och 85 öre/kg. Så länge det inhemska priset på rapsfrö ligger mellan dessa gränser skall importavgift utgå för vegetabiliska och animaliska fetter av olika slag med 25 öre/kg.

När inblandningstvång icke tillämpas, kan vid det föreslagna systemet ett högre pris för svenskt oljefrö icke tas ut än vad som motsvarar oljeinnehållet, värderat till världsmarknadspris, plus importavgiften på olja (25 öre/kg). Försäljningspriset kommer alltså att följa utvecklingen på världsmarknaden. Gentemot odlarna torde det emellertid bli nödvändigt för Sveriges Oljeväxtintressenter att liksom nu tillämpa ett fixt inlösenpris för varje års skörd. Utredningen föreslår, att föreningens konjunkturutjämningsfond tillförs inflytande importavgiftsmedel på fettvaror och att dessa medel får användas för att täcka förluster i samband med export eller inlösen. Fonden bör vidare i samband med systemets införande såsom en reserv tillföras 10 milj. kr från jordbruksnämndens fettclearingkassa.

Den nuvarande regleringsavgiften för fettvaror skall minskas med ett belopp motsvarande den föreslagna importavgiften. Restitution för importavgiften skall icke lämnas den tekniska industrin. Denna industris råvarukostnad skulle således stiga med importavgiften, d. v. s. med 25 öre/kg importerad fettvara. Emellertid kompenseras denna avgiftsbeläggning praktiskt taget helt av att det s. k. regleringsbidraget föreslås skola höjas från nuvarande 95 till 100 procent av regleringsavgiften.

För *smör* föreslås prisgränserna till 5,45 och 6,65 kr/kg (riksnoteringen, exkl. mjölkpristillägg). Importavgiften inom prisgränserna föreslås till 80 öre.

För *ost* anges prisgränserna till 3,20 och 3,90 kr/kg, avseende det vägda medeltalet av partipriserna i Stockholm för 45+ herrgårds- och sveciaost (exkl. tillverknings- och försäljningsavgift). Importavgiften inom prisgränserna skall utgöra 55 öre/kg.

För *kött* föreslås prisgränserna till 3,05 och 4,05 kr/kg, avseende det genomsnittliga vägda partipriset i Stockholm för kött av nötkreatur och häst (med ben). Införselavgiften mellan prisgränserna skall uppgå till 45 öre/kg.

För *fläsk* anges prisgränserna till 2,70 resp. 3,60 kr/kg och importavgiften inom dessa gränser till 50 öre/kg.

Eftersom *ägg*priserna är utsatta för betydligt större säsongväxlingar än priserna för de flesta andra jordbruksprodukter, har man ansett att skilda prisgränser här bör tillämpas under hösten och under den övriga delen av regleringsåret. Prisgränserna anges för perioden 1 augusti—31 november till 2,90 resp. 3,80 kr/kg och för övriga delar av året till 2,40 resp. 3,30 kr/kg. Importavgiften inom prisgränserna föreslås till 50 öre/kg.

Då utredningen jämfört de båda systemen har utredningen kommit till den uppfattningen, att systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter är att föredra såväl ur jordbrukets som ur det allmännas synpunkt. Särskild vikt har därvid fästs vid den större frihet, som jordbruket får enligt detta system, och vid den omständigheten att detta system bättre än det andra överensstämmer med våra allmänna handelspolitiska intressen. Vidare betonas värdet icke minst ur samhällsekonomisk synpunkt av den friare marknadsmässiga anpassning till avsättningsförhållandena, som systemet medför. Emellertid blir en förhandsbedömning av systemets verkningar osäker. Utredningen har därför ansett, att man tillsvidare bör begränsa sig till att tillämpa detta system under en femårsperiod och sedan ta frågan om prisskyddets utformning under förnyat övervägande. En översyn kan dock bli nödvändig redan före utgången av perioden, exempelvis om växelkurserna ändras eller på annat sätt en avsevärd förskjutning sker mellan de inhemska och utländska prisnivåerna.

Av olika skäl kan det föreslagna systemet ej helt genomföras förrän fr. o. m. regleringsåret 1956/57. För regleringsåret 1955/56 måste prissättningen följaktligen ske enligt i huvudsak hittillsvarande grunder. Som tidigare nämnts, har utredningen vid bestämningen av prisgränserna och importavgifterna för olika produkter utgått från produktpriserna 1954/55. Det är icke möjligt att nu bedöma i vad mån och i vilken riktning priserna kan komma att ändras fram till 1956/57. Vissa ändringar av de av utredningen föreslagna prisgränserna och importavgifterna blir sannolikt erforderliga med hänsyn till kommande prisförändringar. Det bör därför ankomma på statens jordbruksnämnd att före ikraftträdandet av systemet göra en översyn av de föreslagna prisgränserna och importavgifterna och — efter överläggningar med jordbrukets representanter — framlägga förslag härom till Kungl. Maj:t.

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation av ordföranden angående exportorganens rätt att bevilja medel till forskning och försök

Jag ansluter mig helt till vad majoriteten anfört om önskvärdheten av ett ökat stöd åt forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område. Jag vill inte heller motsätta mig att denna verksamhet i rimlig omfattning får stödjas av exportorganen med anlitande av de medel, som ställs till deras förfogande. Då dessa medel insamlas huvudsakligen genom avgifter på den inhemska omsättningen av jordbruksprodukter och primärt är avsedda för andra ändamål, finner jag det emellertid nödvändigt, att exportorganens beslut om bidrag av ifrågavarande medel till forskning och försök underställs statlig myndighet för prövning och godkännande. Denna prövning bör lämpligen, såsom nu är fallet med bidrag från föreningen Sveriges Oljeväxtintressenter till forskning och försök i fråga om oljeväxter, verkställas av statens jordbruksnämnd som är den statliga myndighet under vilken exportorganen närmast lyder. Jag förutsätter, att nämnden före prövningen infordrar yttrande från de statliga organ, som normalt fördelar medel för här avsedd verksamhet.

Reservation av herr Nordlander angående exportorganens rätt att bevilja medel till forskning och försök

Jag är helt ense med majoriteten om angelägenheten av att forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område skall kunna stödjas av de medel, som står till förfogande för utbetalande av exportbidrag m. m. Det synes emellertid föreligga risk för att detta önskemål ej kommer att bli förverkligat i önskvärd omfattning, därest man, i enlighet med vad majoriteten föreslagit, såsom villkor för att dylikt stöd skall utgå uppställer att en tredjedel av kostnaden för verksamheten skall bestridas av enskilda medel. Något dylikt krav bör därför enligt min mening ej uppställas. Inte heller finner jag det nödvändigt att man i övrigt skall uppställa några särskilda restriktioner beträffande rätten att anslå medel för ifrågavarande ändamål eller underkasta besluten härom någon särskild prövning. Då meningen är att de organ, som förvaltar medlen, skall äga att inom vida gränser självständigt disponera över dem för utbetalande av exportbidrag m. m. bör man även kunna låta dem på eget ansvar besluta om anvisande av medel för sådana ändamål, om vilka nu är fråga, detta i all synnerhet som denna me-

delsanvisning uppenbarligen icke kan komma att omfatta mer än en mycket liten del av de totalt tillgängliga medlen. Jag förutsätter härvid att yttrande från vederbörande statliga organ för forsknings- och försöksverksamheten inhämtas före ärendenas avgörande samt att de medel, som anvisas, i regel kommer att ställas till förfogande för de organ, som normalt sysslar med hithörande uppgifter.

Ehuru det förefaller mig uppenbart att det icke föreligger någon risk för att medelsanvisningen för nu ifrågavarande ändamål skall få en omfattning, som kan äventyra organens möjligheter att fullgöra sina egentliga uppgifter, vill jag till slut framhålla, att den befogenhet i fråga om fastställande av storleken av förmalningsavgifter och slaktavgifter m. m., som avses skola tillkomma statens jordbruksnämnd, kommer att ge nämnden möjlighet att hindra eventuella missbruk.

Reservation av herrar Lindskog och Odhner angående det föreslagna skyddet åt potatisprodukter

Utredningen anser att strävan att stödja jordbruket på de magra sandjordarna i sydöstra Sverige motiverar ett dubbelt så högt gränsskydd för potatisprodukter som i genomsnitt för övriga jordbruksprodukter. Vi kan inte dela denna utredningens uppfattning och har tredubbelt skäl att inte göra det. För det första har växtodlingen utvecklats mycket och nya, just för sandjordarna viktiga grödor tillkommit sedan skyddet för fabrikspotatis utbyggdes i början av 1930-talet, vilket gör att potatisen inte längre spelar samma roll för dessa jordar som tidigare. För det andra kan man numera finna användning för fabrikspotatisen i andra former, särskilt som foder, och därvid utvinna en praktiskt taget lika hög ersättning för potatisen som vid sprit- eller stärkelsetillverkning. Dessutom skulle bristen på matpotatis av hög kvalitet med fördel kunna täckas genom odling på dessa jordar. För det tredje är det inte alls säkert eller ens sannolikt att fabrikspotatisodlarnas intressen tillvaratas på bästa sätt genom att det nuvarande fabrikationsmonopolet med dess ålderdomliga tillverkningsmetoder konserveras. En rationalisering av produktionen, men efter andra linjer än dem man nu beträtt, kan efter vad tidigare utredningar visat säkert leda fram till en fabrikation, som ger samma ersättning till odlarna men ett väsentligt lägre pris till konsumenterna.

Dessa tre skäl skall här utvecklas något närmare.

Tillkomsten av bl. a. oljeväxter och sötlupin har under de senaste åren medfört en omläggning av växtodlingen på sandjordarna. Man är numera inte alls på samma sätt som för tjugo år sedan hänvisad till att odla råg och potatis för att kunna få några skördar från dessa jordar. Genom ensileringsteknikens utveckling har man också vunnit större möjligheter att ekonomiskt tillvarata de fodergrödor, som speciellt passar sandjordarna. Man kan numera skapa för sandjordarna både odlingstekniskt lämpliga och eko-

nomiskt fördelaktiga växtföljder, som innehåller både avsalugrödor och fodergrödor, utan att ge potatisen den dominerande roll den tidigare måste inta. Enligt den jordbruksekonomiska undersökningen spelar potatisen inte heller alls samma roll längre för inkomsterna vid jordbruken i dessa områden som den tidigare gjorde. Dess andel av bruttointäkterna är inte mer än ungefär hälften så stor som tidigare.

Ensileringstekniken har också skapat andra möjligheter att ekonomiskt tillvarata fabrikspotatisen än att framställa sprit och stärkelse. Ensilering av kokt potatis ger ett gott foder, särskilt för fläskproduktion. Konserveringsmetoden är billig om kokningen utförs i större anläggningar och lagringsförlusterna blir betydligt mindre än vid lagring av rå potatis. Potatisen ger 0.25—0.30 fe/kg, vilket jämfört med nuvarande fodersädspris ger en ersättning för potatisen, som ligger endast obetydligt under den ersättning som sprit- och stärkelsefabrikationen ger. Dessutom ger de stegrade kraven på matpotatisens kvalitet sandjordarna försprång framför många andra jordar, där matpotatis inte borde odlas eller inte återkomma så ofta i växtföljden. Det torde därför knappast vara några svårigheter att finna ekonomiskt lönande avsättning för den potatis, som även i fortsättningen måste odlas på sandjordarna, även om man inte ger potatisprodukterna ett exceptionellt högt gränsskydd.

I den mån fabrikspotatisproducenterna i egenskap av odlare endast är intresserade av att få ut högsta möjliga pris för sin potatis vore de antagligen bäst betjänta av en radikal effektivisering och sammanläggning av vidareförädlingen till några få stora, kombinerade sprit- och stärkelsefabriker. Med hänsyn till de transportmöjligheter man nu har behöver en sådan koncentration inte leda till någon omfattande omlokalisering av odlingen. De ökade frakterna för potatisen kompenseras delvis av minskade frakter för de färdiga produkterna. Tidigare utredningar har visat att den ekonomiska vinsten av en sådan sammanläggning kan väntas bli mycket stor, både vad gäller själva tillverkningskostnaderna och de tillverkade produkternas kvalitet, som nu är tämligen ojämn.

Det är därför inte som odlare utan som ägare till de nuvarande fabrikerna som producenterna har det största intresset av att nuvarande tillverkningsmonopol bibehålls. Fabrikernas *medelålder* kan beräknas till omkring 40 år och deras tekniska utrustning är med några få undantag inte mycket modernare. Det hela borde därför vara avskrivet för länge sedan. Men monopolet ger fabrikerna ett värde, som deras ägare naturligtvis inte utan vidare vill avhända sig. Deras huvudargument i diskussionerna har också hittills varit att monopolet är ett privilegium, som de en gång fått och som de ej har någon anledning att avstå ifrån. Den nuvarande rationaliseringen, som utredningen berört i sin redogörelse, går också till på så sätt, att man lägger en avgift på stärkelse, som höjer konsumenternas utgifter för denna, och med de insamlade medlen bygger nya moderna fabriker, som man skänker producenterna i utbyte mot deras andelar i de gamla, nedslitna företagen. Dessa lägger man sedan ner för att vinna besparingar genom en koncentra-

tion av driften. På detta sätt lägger man ner 5—10 stärkelsefabriker om året av cirka 100 som ännu finns kvar.

Få av de monopol, som för närvarande förekommer i vårt land, torde ha lett till så allvarliga avarter som monopolet för tillverkning av potatisprodukter. Producentföreningarna går inte med på att ta in nya medlemmar, trots att många som står utanför för sin växtodling skulle ha lika stort behov av att få odla fabrikspotatis som delägarna. Det s. k. fruktvattnet, som är en biprodukt till stärkelsefabrikationen, är ett utomordentligt råmaterial för brännvinstillverkning, men eftersom andra fabriker har monopol på denna kan en kombinerad produktion inte komma till stånd utan man måste istället bygga dyra anläggningar för rening av fruktvattnet eller släppa ut det i förefintliga vattendrag, som därigenom blir starkt förorenade.

Stärkelsemonopolet tillämpar vidare en prissättning, som ger så gott som samma villkor åt små och stora köpare. Rationaliseringen av grossistförpackningarna från jutesäckar till modernt pappersemballage, som till stor del eliminerar svinnet, lät länge vänta på sig. Genom att produktionen är uppdelad på många, små enheter, de flesta utan lagerutrymmen, fördyras produkten genom dubbelfrakter till och från centrala lagerhus och dubbla hanteringskostnader i samband härmed.

En omläggning av sprit- och stärkelsefabrikationen kan emellertid ur sysselsättningssynpunkt väntas skapa vissa problem. En del av jordbruksbefolkningen får här arbete under höst- och vintermånaderna, då sysselsättningsmöjligheterna på slättbygderna annars är rätt begränsade. Detta gäller dock inte mer än ca 1 000 personer eller 3—4 procent av den befolkning, som sysslar med jordbruk inom ifrågavarande område. Inte heller i detta avseende är man i lika hög grad som tidigare beroende av fabrikspotatisindustrin. Under senare år har det på vissa håll tvärtom förelegat svårigheter att *skaffa* arbetskraft till fabrikerna. För övrigt kan det i vilket fall som helst knappast vara rimligt att av detta skäl med ett utomordentligt tullskydd hålla liv i en hantverksmässig produktion. Sysselsättningsproblemen i ett modernt samhälle kan inte lösas på det sättet.

Gränsskyddet för potatisprodukter bör enligt vår mening av dessa skäl reduceras till vad som gäller för övriga jordbruksprodukter. Detta torde sannolikt komma att innebära att tillverkningsmonopolet måste avskaffas utan ersättning till ägarna av de gamla fabrikerna. Jordbruksprisutredningen har inte behandlat denna fråga eftersom den för närvarande prövas av en annan utredning. Om producenterna vill uppföra en modern fabrik för potatisprodukter bör de kunna erhålla finansiellt stöd men inte någon monopolställning. De Normanderska och Wintzellska produktionsmetoderna bör därvid tas upp till förnyad prövning. Vi kan inte godta de av 1948 års potatisindustriutredning framlagda skälen mot en rationalisering av denna fabrikation. Det förefaller särskilt orimligt när denna utredning mot rationaliseringen invänder att den skulle bli för dyr därför att man måste ersätta de nuvarande fabriksägarna med stora summor för deras förlust av monopolrättigheterna. Denna argumentering tyder mera på en önskan att bevara monopolet än att gå in på en saklig prövning av dess berättigande.

Reservation av herrar Nordlander och Stensgård med instämmande av herrar Holmström och Åstrand angående det föreslagna skyddet för sockerbetor m. m.

En sänkning av produktionskostnaderna för svenskt socker framstår som ytterst angelägen, så mycket mer som världsmarknadspriserna troligen kommer att förbli låga under en längre tid. Möjligheterna att förbilliga sommarskötseln av sockerbetorna förefaller dock ännu vara mycket begränsade. Genom utökad användning av s. k. enkornfrö av nuvarande typ kan kanske en arbetsbesparing på ytterligare ca 10 procent vara möjlig i fråga om sommarskötseln. Skördearbetet däremot kan redan med nu kända metoder mekaniseras i långt högre grad än hittills. En väsentlig del av odlingen ligger dock på små brukningsdelar — medelarealen per kontrakt är drygt 2 hektar — och skötes av familjens egna medlemmar. Endast genom en omfattande gemensam maskinhållning kan en mekanisering genomföras vid dessa gårdar, men då kvarstår ändå problemet om alternativa sysselsättningar för den frigjorda arbetskraften. Arbetslöner utgör 40 procent av betodlingens produktionskostnader. Även om det vore möjligt att under en femårsperiod genomföra en 20-procentig total arbetsbesparing i betodlingen, blir sänkningen av produktionskostnaderna inte ens de 8 procent, som kan beräknas ur ovanstående siffror, eftersom investeringarna skall betalas och lönerna utan tvivel kommer att stiga. Dessutom har mekanisering av odlingen i varje fall hittills dragit med sig en viss nedsättning av skörden.

Sockerbolaget bedriver sedan länge ett omfattande rationaliseringsarbete, som bl. a. tagit sig uttryck i nedläggning av åtskilliga råsockerbruk samt ett raffinaderi och lett till en betydande nedpressning av arbets- och bränsleförbrukningen per ton betor. En väsentlig ytterligare sänkning av tillverkningskostnaderna kan sannolikt ernås genom nedläggning av ännu fler anläggningar och fortsatt övergång till vitsockerframställning. En dylik rationalisering kräver enligt uppgift investeringar av storleksordningen 100 milj. kr. och för med sig ökade fraktkostnader och lagringsförluster för betor, varjämte den totala avverkningskapaciteten sjunker. Man måste även för sockerindustriens del räkna med höjda löner, så mycket mer som medeltimlönen till arbetarna f. n. ligger ej oväsentligt under motsvarande medeltal för all industri. Förändringar i både lantarbetarnas och sockerbruksarbetarnas löner måste naturligtvis komma att påverka prissättningen på socker.

Det av utredningen framlagda förslaget leder troligen till en för tillfället önskvärd arealminskning, men genom det effektiva prisstöd, som vid liten inhemsk betodling kan ges denna genom konjunkturutjämningsfonden, riskerar man att få en minskad odling utan motsvarande rationalisering. Industriens avverkningskapacitet för betor kan vidare komma att pressas ned så långt, att tillräcklig försörjning med socker under avspärrning inte kan uppehållas, eftersom genom utredningens förslag bolagets intresse troligen främst inriktas på raffinering av utländskt råsocker.

Enligt vår mening bör därför, innan det av utredningen rekommenderade

systemet med ett inom vissa gränser fast gränsskydd tillämpas för socker, följande åtgärder vidtagas. Den normala betarealen torde böra fixeras till omkring 45 000 hektar. Arealens storlek kan begränsas genom en prissättning på sockerbetor, som tar hänsyn till denna odlings lönsamhet i relation till konkurrerande grödors. Av importavgiftsmedel lämnas bidrag till odlingens mekanisering — såväl till forskning och maskinanskaffning som till organisation av gemensam maskinanvändning. Prisstöd lämnas vidare till uppehållande av betodlingen på Gotland och Öland, eftersom fortsatt odling och fortsatt drivande av sockerbruken är av väsentlig betydelse för näringslivet på dessa öar. Sedan nödiga tekniskt-ekonomiska utredningar blivit gjorda, träffas överenskommelse med sockerbolaget om genomförandet av ett flerårigt rationaliseringsprogram, som innebär koncentration och omläggning av driften med bibehållande av tillräcklig avverkningskapacitet. Det har inte varit möjligt för oss att på grundval av tillgängligt utredningsmaterial bedöma, vilka kostnadssänkningar som härigenom blir möjliga. Resultaten av ovan angivna åtgärder får utvisa, hur stort skydd betodlingen och sockertillverkningen bör beredas på längre sikt. Omläggningen av odling och industri förutsätter ett efter förhållandena anpassat prisstöd under övergångstiden, d. v. s. med rörliga importavgifter. Först efter genomförandet av angivna omläggningar kan det bli möjligt att övergå till systemet med inom vissa gränser fasta importavgifter. Under omläggningstiden bibehålles systemet med årliga avtalsförhandlingar mellan statens jordbruksnämnd, sockerbolaget och betodlareföreningen. Importmonopolet kan slopas under förutsättning att man arbetar med en rörlig importavgift, som till en början måste fixeras till betryggande höjd. Allt eftersom det vid den årliga prisuppgörelsen visar sig vara möjligt sänkes avgiften.

Reservation av ordföranden och herr Nordlander angående smör- och margarinpriserna samt subventionerna på mjölkområdet

I likhet med majoriteten anser vi att överskottsproduktionen av mjölk kan komma att bli ett av jordbrukets mest brännande problem. Sett på längre sikt ter sig avsättningsmöjligheterna för smör i utlandet icke särskilt ljusa. Hur mycket som kan avsättas inom landet blir i hög grad beroende av matfettskonsumtionens framtida fördelning på smör och margarin. För den senare är prisrelationen mellan varorna avgörande. Också vi håller det för sannolikt, att smörförsäljningen inom landet även vid en oförändrad prisrelation fortsätter att krympa. Härför talar bl. a. utvecklingen under kalenderåret 1954, vilken har visat en nedgång av smörkonsumtionen.

Nu nämnda omständigheter kan synas tala för att man bör undvika att förändra prisrelationen mellan smör och margarin på ett sätt, som kan bli till nackdel för smöravsättningen inom landet.

Å andra sidan talar starka skäl för att man genom en sänkning av margarinpriset skall göra det möjligt att nedbringa matfettskostnaderna.

Det bör också beaktas, att det ur samhällsekonomisk och handelspolitisk synpunkt är lämpligt med en viss rörlighet i fråga om smörpriset och därmed även smörkonsumtionen. Ur dessa synpunkter är det sålunda önskvärt, att exporten av smör kan ökas, när efterfrågan är god och exportpriset därför relativt förmånligt i våra avnämarländer, och omvänt att avsättningen på hemmamarknaden kan ökas, om efterfrågan på smör utifrån minskas, och exportpriset till följd därav är lågt. Det torde vara alldeles klart, att det blir billigare för samhället att uppehålla stödet åt mjölkproduktionen, om en sådan ordning tillämpas. Med hänsyn till vad nu sagts anser vi i likhet med majoriteten att, när möjligheter finns att öka exporten, det inte bör finnas någonting att erinra mot att ökade smöröverskott framkallas genom att margarinpriset sänks under utgångsnivån. Jordbrukets inkomster behöver därigenom inte bli mindre, eftersom den lägre betalningen för ökningen av överskotten kan motvägas av en höjning av smörpriset (och/eller priserna på andra mejeriprodukter) på hemmamarknaden, i den mån gränsskyddet det medger. Skulle exportmöjligheterna betydligt försämras, bör det å andra sidan accepteras att överskotten begränsas genom att margarinpriset höjs över utgångsnivån. I båda fallen förutsätts, att ändringarna i margarinpriset sker genom sänkning resp. höjning av regleringsavgiften för fettråvaror.

Om margarinpriset sänks, föreligger en viss risk för att den inhemska smörkonsumtionen vid en återgång till de gamla priserna på smör och margarin eller till den tidigare relationen mellan dessa priser icke återtager sitt gamla läge utan stabiliserar sig på en lägre nivå. Detta risktagande bör enligt vår mening för jordbrukets del kompenseras *dels* genom att systemet med prisgränser och fast importavgift utformas på ett för jordbruket något gynnsammare sätt än vad som är fallet i majoritetens förslag, *dels* genom att jordbruket ges möjligheter att, om det skulle finna en prissänkning å smör påkallad ur marknadssynpunkt, använda medel, som kan erhållas genom höjning av priset å konsumtionsmjölk till att genomföra en sådan prissänkning, *dels* genom att margarinpriset såsom nyss nämnts i viss grad får höjas, när exportpriset på smör faller.

Majoriteten föreslår, att nuvarande margarinpris vid introduktionen av det nya systemet skall sänkas med ca 45 öre/kg och därefter tills vidare hållas oförändrat, så länge avsättningsmöjligheterna för smör icke väsentligt förbättrats.

Vi anser oss böra godtaga det av majoriteten förordade lägre margarinpriset såsom utgångsnivå i vårt förslag. Emellertid innebär vårt förslag att margarinpriset skall i viss grad få röra sig omkring utgångsnivån för att möjliggöra en anpassning av smöröverskotten till avsättningsförhållandena utomlands. Man kan här exempelvis tänka sig följande ordning. Med utgångspunkt i 1954 års medelexportpris, 5,30 kr/kg, och under detta år rådande förhållanden i övrigt höjes vid en konstaterad eller väntad nedgång av detta pris margarinpriset med ungefär det belopp per kg, som motsvarar nedgången, dock högst 50 öre/kg. Vid ett genomsnittligt exportpris

av 4,80 kr/kg eller därunder skulle alltså margarinpriset få återgå till den nu gällande nivån. Ligger exportpriset mellan 5,30 och 5,70 kr/kg bör margarinpriset vara oförändrat (= utgångsnivån), såvida inte jordbruksnämnden och jordbrukets förhandlingsdelegation enas om en sänkning. Stiger det däremot över 5,70 kr/kg, bör en sänkning komma till stånd med högst 50 öre/kg.

De regler för bestämmande av regleringsavgiften för fettvaror, som ovan exemplifierats, bör dock ej vara helt fasta utan avgifterna bör höjas i den mån så kan visa sig erforderligt för att trygga avsättningen av smörproduktionen och hindra att priserna inom landet skall sjunka under den nedre prisgränsen.

De av majoriteten föreslagna prisgränserna för smör, vilka angivits exklusive mjölkpristillägg, anser vi vara lämpligt avvägda under förutsättning att nu utgående mjölkpristillägg, motsvarande 60 öre/kg smör, bibehålles. Minskas mjölkpristilläggen bör enligt vår åsikt prisgränserna justeras med hänsyn härtill. Slopas tilläggen helt, bör gränserna bli resp. 6,05 och 7,25 kr/kg.

Importavgiften mellan prisgränserna bör, oberoende av mjölkpristilläggens storlek, utgöra 1 kr/kg, motsvarande ett skydd av inemot 20 procent.

Vi anser oss sakna anledning att närmare gå in på frågan, i vilken omfattning eller i vilken takt det allmänna mjölkpristillägget bör slopas. Skulle riksdagen besluta en sänkning av tillägget, bör jordbruket enligt det av oss förordade systemet ha rätt att kompensera det därav förorsakade inkomstbortfallet genom en höjning av priset på konsumtionsmjölk (och grädde) eller andra mejeriprodukter. Vidare lämnas i sådant fall enligt vårt förslag ett högre skydd åt smörpriset genom att prisgränserna då höjs. Skulle jordbruket å andra sidan — utan att statsmakterna fattat beslut om sänkning av mjölkpristillägget — höja konsumtionsmjölkpriset, bör hälften av den inkomststegring, som jordbruket därigenom erhåller, utjämnas genom en sänkning av pristillägget. Mindre lokala justeringar av konsumtionsmjölkpriset, t. ex. betingade av distributionskostnader m. m., bör även enligt vårt förslag få göras utan att detta skall kunna tas till intäkt för en ändring av mjölkpristillägget. Detsamma gäller även prishöjningar för konsumtionsmjölk för direkt försäljning från producent till konsument. När det allmänna mjölkpristillägget helt har bortfallit, bör prisbildningen på konsumtionsmjölk lämnas helt fri.

Vi anser oss böra understryka, att vårt förslag i ett visst läge kan bringas att ganska nära överensstämma med majoritetens. Vid nuvarande exportpris för smör blir även enligt vårt system margarinpriset 45 öre/kg lägre än det nu gällande. Höjer jordbruket konsumtionsmjölkpriset med 5 öre/kg, vilket ger en inkomstökning av ca 80 milj. kronor, minskas mjölkpristillägget enligt båda förslagen endast med 40 milj. kronor. I sådant fall kan jordbruket alltså utan att minska sina inkomster sänka även smörpriset med 45 öre/kg. Därmed skulle man vara framme vid majoritetens förslag. En skillnad mellan förslagen består däri, att vårt system medger en större valfrihet

mellan tänkbara priskombinationer. Det är inte omöjligt att det, särskilt efter de prisändringar som kan komma att beslutas redan våren 1955, från avsättningssynpunkt är lämpligare med en annan priskombination.

Vi vill slutligen framhålla, att enligt vår uppfattning jordbruket — även om mjölkpristilläggen bibehålls på nuvarande nivå — beträffande andra mejeriprodukter än konsumtionsmjölk bör äga rätt att utnyttja de möjligheter, som kan finnas att höja priserna upp till den övre prisgränsen.

Särskilt yttrande av herr Holmström

I kap. X har utredningen behandlat tillämpningen av de båda olika versioner, i vilka slättbygdskalkylen respektive övriga typjordbrukskalkyler, skall utföras. Härvid har förordats att den s. k. fastvolymkalkylen skall användas för relativa jämförelser ifråga om utvecklingen av intäkter och kostnader från basåret. Detta innebär, att man vid tillämpandet av fastvolymkalkylen ej skall söka bedöma eller taga hänsyn till det ekonomiska resultatet av jordbruksproduktionen med hjälp av denna kalkyl utan endast den relativa utvecklingen av intäkter och kostnader. Jag delar till fullo denna uppfattning. En kalkyl med oförändrade volymer under relativt lång tid lämpar sig endast för relativberäkningar. Det bör även erinras om att en prissättningsmetod enligt vilken jordbrukarnas inkomstutveckling främst skall bestämmas av takten i effektiviseringen inom näringen förutsätter en dylik tillämpning av kalkylresultaten.

Däremot kan jag icke ansluta mig till det uttalande utredningen gjort ifråga om tillämpningen av kalkylen med rörliga volymer. Utredningen har nämligen rekommenderat att man vid användningen för prissättningsändamål även ifråga om denna kalkyl främst bör taga hänsyn till intäkts- och kostnadssidornas relativa utveckling från en tidigare period (kap. X, s. 150). Detta uttalande synes dåligt överensstämma med utredningens intentioner såväl som de beräkningstekniska förfaranden som föreslagits.

Det bör först erinras om att kalkylen med rörliga volymer på grund av att framskrivningen vid varje beräkningstillfälle kan göras med utgång från volymer, som är i det närmaste aktuella, alltid lämnar god information om det faktiska resultatet vid typkalkylgårdarna. Utredningen har i andra sammanhang uttalat och starkt understrukit önskvärdheten av att ett så allsidigt material som möjligt skall användas till vägledning vid prisförhandlingarna. Jag delar denna uppfattning men anser samtidigt att utredningens förut omnämnda rekommendation att tillämpa slättbygdskalkylerna med rörliga volymer som relativkalkyler ej överensstämmer med önskemålen om allsidig information.

Det kan naturligtvis anföras, att de direkta utslag för det ekonomiska resultatet av jordbruksproduktionen, som erhålles i de nämnda kalkylerna, ej ger ett uttryck för resultatet av hela den verksamhet jordbrukarna bedriver. I detta sammanhang bör emellertid även erinras om att utredningen

tagit avstånd från varje automatisk anknytning mellan någon enskild kalkyl och prissättningen. Det torde i varje fall vara av stort intresse vid prisöverläggningar att även kunna bedöma de resultat, som erhålles från enbart jordbruket, eftersom samtliga jordbruk ej är sammankopplade med skogsbruk.

Önskar man ej utnyttja den information, som kan erhållas ifråga om jordbrukets ekonomiska resultat, skall man givetvis ej heller lägga ner ett så omfattande beräkningsarbete som det, vilket planerats för slättbygdskalkylerna och typjordbrukskalkylerna i övrigt. Beräknandet av löneförmåga, familjens arbetsinkomst samt förräntningsprocenten har då ingen större uppgift att fylla. Det kan knappast finnas skäl till att först göra betydande ansträngningar för att åstadkomma beräkningar, där resultaten uttrycks i absoluta lönsamhetsmått, och därefter avstå från att utnyttja dessa.

Det må i detta sammanhang även erinras om att den nuvarande totalkalkylen är en relativkalkyl. Varken intäkter eller kostnader redovisas till fullo, varför kalkylen måste tillämpas som en index för intäkts- respektive kostnadsutvecklingen. En av huvudanmärkningarna mot totalkalkylen har gällt just detta förhållande.

Om man för vägledning vid prissättningen likväl endast önskar tillämpa kalkyler, som visar den relativa utvecklingen från ett basår torde enklare vägar kunna användas än slättbygdskalkylen — oavsett om man avser fastvolymkalkyl eller kalkyl med rörliga volymer. Om man utgår ifrån att storleken av jordbrukarnas inkomster skall vara avgörande vid prissättningen blir uppgiften för varje prissättningskalkyl att vara vägledande vid prissättningen för att söka bevara eller uppnå en viss målsättning ifråga om inkomsternas storlek. Man kan här ställa frågan, vilken kalkyl som ger den bästa vägledningen. Slättbygdskalkylen medför den fördelen, att den endast gäller egentliga jordbruksbygder samt därtill gårdar av viss storlek. Det kan därigenom förväntas att den ger den bästa anvisningen om utvecklingen av intäkter och kostnader från jordbruket inom just de områden, där jordbruksproduktionen är den viktigaste förvärvsgrenen inom lantbruksföretagen. En totalkalkyl ger emellertid sannolikt ungefär samma upplysning. Om man söker bilda sig en uppfattning om den vägledning som erhålles ur å ena sidan en slättbygdskalkyl med fasta volymer och å andra sidan en totalkalkyl med fasta volymer kommer man till den uppfattningen, att skillnaden närmast består i att priserna på produkter och produktionsmedel appliceras på volymer med något olika sammansättning för de olika produkterna och produktionsmedlen — man erhåller något olika vägningstal. Det är därför möjligt att de båda kalkylerna kan visa en något olika utveckling för intäkter och kostnader. Det är emellertid svårt att bedöma vilkendera som ger den för ändamålet bästa vägledningen. Totalkalkylen har emellertid vissa fördelar. Den kan med lätthet utföras både som fastvolymkalkyl och liksom hittills med rörliga volymer, vilket även framhållits av utredningen. Den besitter även den avgjorda fördelen att den möjliggör prognoser. Över huvud taget torde totalkalkylen efter avsedda justeringar ge bättre vägled-

ning och bättre kännedom om den faktiska utvecklingen än slättbygdskalkylerna använda enbart för att mäta den relativa utvecklingen. Därtill kommer att totalkalkylen är avsevärt lättare att förstå och överblicka samt mindre arbetskrävande vid utformningen.

Särskilt yttrande av herrar Stensgård, Holmström och Åstrand angående systemet för prissättningen

Utredningen har efter bedömande av de båda system för prisstöd åt jordbruket, som utformats i betänkandet, förordat system B, som avser att stödet skall lämnas genom inom vissa gränser fasta importavgifter, varigenom en fastare anknytning erhålles mellan prisbildningen på den internationella marknaden och prisutvecklingen inom landet. Härigenom skulle mycket av de nuvarande detaljregleringarna beträffande priserna på jordbruksprodukter samtidigt avvecklas. Ehuru det även enligt vår mening är önskvärt och riktigt, att prisutvecklingen inom landet röner inflytande av utvecklingen utomlands och att större frihet kan ges åt jordbruket och handelsorganen beträffande anpassning av priserna efter marknadsförhållandena, kan vi dock för närvarande icke biträda det förord, som utredningen givit åt system B. Ett av de avgörande skälen för denna vår ståndpunkt är att det är synnerligen ovisst, huruvida strävandena att liberalisera den internationella handeln med jordbruksprodukter kommer att leda till några större positiva resultat inom överskådlig framtid.

Eftersom utredningen avser, att någon försämring av jordbruksbefolkningens inkomstnivå i förhållande till andra befolkningsgrupper icke skall äga rum, måste utredningens ställningstagande till förmån för system B grundas på ett bedömande, att den internationella marknaden nu nått sådan grad av stabilitet, att en direkt anknytning till den internationella prisutvecklingen icke behöver innebära några nämnvärda risker för en relativ försämring av jordbrukets produktprisnivå. Ett uttalande av sådan innebörd göres också i elfte kapitlet. Denna uppfattning kan vi icke dela. Visserligen innebär förslaget, att särskilda åtgärder skall vidtagas för att förhindra, att priserna underskrider en viss nedre gräns, vilken ligger 10 à 15 procent under den nivå, som skulle ge jordbruksbefolkningen samma inkomst som den nuvarande. Det får emellertid härvid beaktas, att en prissänkning med i genomsnitt endast 5 procent sänker jordbruksbefolkningens arbetsinkomster med ca 9 procent, varför en långvarig prissänkning även inom den föreslagna ramen kan få svåra konsekvenser för jordbrukarna. Enligt vår mening bör valet av stödsystem och regleringsinstrument på detta område i första hand bedömas mot bakgrund av förhållandena utanför vårt eget land och övergången till ett system av föreslagen karaktär göras beroende av om handelshindren på ett motsvarande sätt minskas även i andra länder. Till stöd för vårt ställningstagande vill vi något närmare utveckla vår syn på de följdverkningar, som utvecklingen av jordbruksproduktionen i världen och förhållandena på den internationella marknaden kan medföra.

Som framgått av redogörelser i betänkandet har under de senaste årtiondena i de flesta länder vidtagits särskilda statliga åtgärder i form av gränsskydd, subventioner m. m. för att stödja jordbruksnäringen och för att åstadkomma en höjning av jordbruksbefolkningens inkomststandard. Det stöd, som härvid kommit att lämnas jordbruket, är i allmänhet av betydligt större omfattning än motsvarande stöd i form av tullar m. m. till andra näringar. Även i de internationella handelsöverenskommelserna intar jordbruksprodukterna en särställning.

Som bakgrund till att så blivit fallet, kan pekas på flera förhållanden.

1. Jordbruket framställer produkter, av vilka de växande befolkningsgrupperna i andra näringar är beroende för sin existens, varom särskilt krigsperioderna givit en sträng påminnelse. Intet land och i synnerhet inte länder med verklig eller befarad underskottsproduktion kan med hänsyn härtill försumma jordbruksnäringen i sin ekonomiska politik.

2. Jordbruksproduktionen bedrives vid i allmänhet små företagsenheter, vilkas antal är mycket stort och vilka utgör inkomstkälla för miljontals människor i praktiskt taget varje land. Om dessa många producenter skall försälja sina produkter under helt fria marknadsförhållanden — rådande såväl inom resp. land som vid internationell handel — blir de för sin utkomst ytterst beroende av den prisbildning, som uppstår på världsmarknaden. Ehuru jordbrukarna i olika länder sammanslutit sig i försäljningsorganisationer, torde dock omedelbart inses, att dessa inte kan eliminera inflytandet av en fri internationell handel på prisbildningen inom eget land. Det torde vidare kunna betraktas som uteslutet, att det skulle kunna bildas internationella jordbrukaresammanslutningar, som hade förmåga att reglera produktionen och därmed priserna på den internationella marknaden. Ingen annan näringsgren, vilken producerar stora standardartiklar för allmänt bruk, företer en så splittrad produktion och försäljning som jordbruket.

3. Jordbrukets produktion liksom industrins har under senare årtionden uppvisat en stark effektivisering och produktionsökning. Möjligheterna till ytterligare framsteg är stora, särskilt i länder, som ännu befinner sig på ett lågt utvecklingsstadium i dessa avseenden. För jordbruket öppnar sig emellertid inte — till skillnad mot vad fallet är beträffande industrin — stora möjligheter till snabbt vidgad avsättning för dess produkter. Jordbrukets produktion tenderar därför under fredliga förhållanden att öka i snabbare takt än de behov, som kommer till uttryck i köpkraftig efterfrågan. Härtill bidrar ytterligare särskilda förhållanden. Jordbruksbefolkningen kan i flertalet länder inte övergå till andra näringar i den takt, som möjligheterna till mekanisering av jordbruksproduktionen skulle motivera. Detta leder till att den förefintliga befolkningen måste anstränga sig att utnyttja förefintliga produktionsmöjligheter, även om produktionens lönsamhet är ringa. Någon valmöjlighet finnes i stor utsträckning inte. Anpassningen av produktionen till avsättningsmöjligheterna blir därigenom dålig och starkt eftersläpande. I detta sammanhang får beaktas, att man inom den alldeles övervägande delen av världens jordbruk inte kan tala om en viss produk-

tionskostnad, vari en bestämd arbetslön ingår som en integrerande del. Den allra största delen av arbetet utföres nämligen av brukarna själva och deras familjemedlemmar, och dessa får nöja sig med den lön, som kan utvinnas. Att jordbrukarna vid dålig lönsamhet inte lämnar sina jordbruk beror inte blott på svårigheterna att få sysselsättning i andra näringar. I stor utsträckning avhålls de härifrån genom de band, som ofta knyter dem till innehavet av ett jordbruk, vari deras tillgångar är bundna och där de har möjligheter till självständig verksamhet m. m.

Det ligger därför i förhållandenas egen natur, att jordbruksproduktionen i världen under utnyttjande av vetenskapens och teknikens framsteg tenderar att öka i snabbare takt än konsumtionen (vilket inte är samma sak som de fysiska behoven), så länge produktionsresurserna är tillräckliga härför. Under sådana förhållanden tenderar produktpriserna också att sjunka till en nivå, som medför låga inkomster för jordbruksbefolkningen.

Det kan knappast råda något tvivel om att 1930-talets allmänna jordbrukskris hade sin rot i nu berörda utvecklingstendenser, ehuru nämnda kris i hög grad förstärktes genom en omfattande industrikris. Likaså torde den allmänna nedgång i jordbrukets produktpriser, som ägt rum under de senaste åren, vara ett utslag av samma tendens. Erfarenheterna världen över visar ju också, att de arbetslöner jordbruket förmår betala ligger väsentligt lägre än lönerna inom andra näringar. Å andra sidan kan inträffa allvarliga bristsituationer i livsmedelstillgången vid omfattande störningar i produktionen såsom vid krig, stundom också genom ogynnsamma väderleksförhållanden, varvid priserna hotar att stiga osedvanligt högt. Orsaken till att dessa i regel inte alltför omfattande växlingar i produktionens storlek medför så starka förändringar i försörjningsläget och priserna är den låga elasticiteten i efterfrågan på livsmedel.

Att statsmakterna skulle ingripa reglerande beträffande tillförsel och prissättning vid bristsituationer har länge ansetts som nödvändigt. Ovan berörda förhållanden har emellertid föranlett statsmakterna i de flesta länder att vidtaga åtgärder av långt större räckvidd än tidigare i syfte att stödja jordbruket även under normala förhållanden och att söka förebygga starka prisfall å dess produkter, vare sig åtgärderna främst motiverats av hänsyn till befolkningens livsmedelsförsörjning eller av sociala hänsyn till en eftersatt befolkningsgrupp, som fullgör en för samhället nödvändig produktionsuppgift. Dessa åtgärder torde nu vara så starkt förankrade i resp. länders politik, att en återgång till de mera fria förhållanden, som rådde före 1930, kan anses utesluten.

Det torde emellertid inte kunna bestridas, att den nationella jordbrukspolitik, som sålunda kommit att föras, till stor del fått en sådan omfattning och styrka, att vittgående och allvarliga konsekvenser hotar att uppstå för den samlade jordbruksproduktionen och för prisbildningen på den internationella marknaden. Eftersom produktionen i de flesta fall helt eller till större delen avsättes inom resp. land, kan långt gående prisstöd på de nationella marknaderna leda till att totalproduktionen ökas, i stort sett utan hänsyn

till prisutvecklingen på den internationella marknaden. Detta bidrar till att medföra ökade överskott, samtidigt som utrymmet för internationell försäljning krymper genom att importländernas egen produktion stiger. Det råder icke något tvivel om att utvecklingen under de senaste åren delvis präglats av dessa förhållanden.

Då man nu på de nationella marknaderna i flertalet fall söker hålla en i möjligaste mån stabil prisnivå för de egna produkterna och därför skyddar sitt jordbruk genom kvantitativa restriktioner, tullar och andra importavgifter, som kan ändras, ligger det vidare i sakens natur, att växlingar i produktionen kan komma att ge kraftiga utslag i utbuden och priserna på den begränsade internationella marknaden. Det kan därför enligt vår mening befaras, att priserna på den internationella marknaden kommer att visa stora förändringar och tidvis pressas avsevärt nedåt.

Under angivna förhållanden synes det oss ligga en avsevärd risk uti att för så lång tid som fem år i taget binda prisbildningen hos oss vid utvecklingen på den internationella marknaden på det sätt, som system B innebär. Risken består för jordbruket däri, att priserna för längre perioder kan komma att drivas ned mot den nedre prisgränsen. För konsumenterna föreligger å andra sidan risken, att priserna kan komma att stiga avsevärt högre än målsättningen för jordbrukspolitiken motiverar. Dylika förskjutningar kan i sin tur innebära risker för stabiliteten inom samhällsekonomin.

Vad ovan anförts visar i övrigt, att jordbruksstödet i flera länder fått en storlek, som icke är hållbar. Här föreligger problem om lämplig avvägning både med hänsyn till jordbruksbefolkningens berättigade krav på rimlig inkomststandard och med hänsyn till stödets konsekvenser för produktionens utveckling och prisbildningen på den internationella marknaden. Uppenbarligen är detta emellertid ett problem, som endast kan lösas genom internationella förhandlingar och överenskommelser.

Bedömt mot bakgrund av ovanstående borde dessa strävanden syfta till att nå i första hand en begränsning av de särskilt höga jordbruksstöd, som nu lämnas i vissa länder, vidare en avvägning av prisstödet i olika länder med hänsyn till de inbördes skillnaderna i naturliga produktionsförutsättningar samt slutligen tillämpning av sådana principer för gränsskyddet, att följsamhet inom gränsskyddets ram kan erhållas mellan prisutvecklingen på de nationella marknaderna och prisutvecklingen på den internationella marknaden. Det senare torde medföra, att kvantitativa importrestriktioner i allmänhet skulle få slopas och ersättas av fasta tullar eller importavgifter. I princip överensstämmer detta med system B i betänkandet. Även om riskerna för starka prisväxlingar med svårartade prisfall icke elimineras härigenom, bör prisbildningen på den internationella marknaden dock bli väsentligt jämnare genom att prisförändringarna sprider sig till alla länder och kan influera på både produktionen och konsumtionen i dessa.

Ur de allmänna synpunkter, som här lagts på problemen, anser vi det önskvärt, att en viss nivellering av jordbruksstöden och begränsning av handelshindren även på jordbrukets område kommer till stånd genom interna-

tionella överenskommelser. Däremot kan vi inte anse det riktigt, att Sverige isolerat skall gå in för en sådan politik och utsätta sitt jordbruk för de risker detta skulle innebära under de förhållanden, som nu råder. En sådan fristående åtgärd skulle också internationellt sett vara av mycket ringa betydelse. Vi anser därför att införandet i tillämpning av system B bör bli beroende på utvecklingen av det internationella samarbetet beträffande handeln med jordbruksprodukter. Med hänsyn till de nationella intressen, som föreligger och de utfästelser, som givits jordbrukarna i olika länder, förefaller det inte troligt, att snabba och genomgripande begränsningar av handelshindren kommer till stånd. Åtgärder i denna riktning torde endast kunna genomföras successivt. De kan också få en innebörd, som ändrar förutsättningarna för våra egna åtgärder.

Beträffande innebörden och tillämpningen av system A vill vi här göra några kommentarer.

System A har i betänkandet givits benämningen systemet med rörliga importavgifter, vilket kan inge föreställningen, att importavgifterna ständigt skulle ändras efter fluktuationerna i importpriserna, för att de inhemska priserna skall hållas vid en viss nivå. Detta behöver emellertid inte vara fallet. Det egentligen utmärkande för system A är i stället enligt vår mening, att stödprisnivåns höjd i regel årligen tas upp till prövning och bestämning och att importskyddet anpassas med hänsyn härtill för det kommande året, medan importskyddets storlek i system B bestämmes för en period av flera år. Något principiellt hinder synes emellertid icke kunna föreligga att även i system A bestämma en importavgift, som inom vissa gränser hålles fast under året. Riskerna ur jordbrukets synpunkt med ett sådant förfarande är givetvis väsentligt mindre, om den fixerade avgiften gäller endast för *ett* år mot om den skall tillämpas för en längre period. I analogi med system B skulle detta innebära, att det för året fastställda priset kan betraktas som mittpris och att importavgiften vid regleringsårets början fixeras till belopp, som erfordras för att ge detta pris inom landet. Importavgiften hålles sedan oförändrad, så länge svängningarna i importpriserna eller de inhemska priserna håller sig inom viss ram från utgångsläget. Härigenom skulle vinnas, att det administrativa arbetet med regleringen underlättas. Vidare skulle erhållas viss erfarenhet om hur system B skulle komma att fungera. En viss sådan rörlighet förutsättes också i 1947 års riktlinjer, ehuru den icke har kommit i tillämpning.

Ett dylikt förfaringssätt bör kunna tillämpas i fråga om flertalet animaliska produkter ävensom beträffande oljefröer och socker. Ifråga om brödsäd måste importavgiften däremot hållas mera rörlig, om man vill undvika att tillämpa inmalningstvång. Med hänsyn till att prisförändringar, som eventuellt skall göras vid ingången av ett nytt regleringsår, blir kända i förväg, torde det vidare kunna bli behövligt att tidvis tillämpa licensgivning för importen i syfte att förebygga spekulativa importaffärer innan en eventuell prishöjning genomförts.

Vad nu anförts bör enligt vår mening vinna beaktande vid en praktisk tillämpning av system A.

Även i vissa andra avseenden än de förut berörda bedömer vi de fördelar och nackdelar, som är förenade med de båda systemen, på annat sätt än utredningen.

Såsom framhållits av utredningen bör jordbruket anpassa sin produktion efter de långsiktiga förändringarna i prisrelationerna mellan olika produkter. Vid system B kommer emellertid även de kortsiktiga förändringarna på den internationella marknaden att till stor del direkt återspegla sig i de inhemska priserna. Detta kan föranleda jordbrukarna till produktionsomläggningar, som visar sig oriktiga och förlustbringande. System A medger ävenledes anpassning till marknadsutvecklingen, men ger möjlighet att moderera verkningarna av de utländska prisförändringarna, så att större stabilitet och en jämnare utveckling erhålles inom landet.

Vad utredningen anfört om att det för samhället blir dyrare att uppehålla en viss bestämd inkomstnivå inom jordbruket med system A än med system B kan möjligen vara riktigt, om man räknar för jordbruket i dess helhet och icke tar hänsyn till hur inkomsten kommer att fördela sig på olika landsdelar och grupper av jordbruk samt icke heller fäster sig vid hur produktionen fördelar sig på olika produkter. Emellertid synes det vara en av de väsentliga principiella nackdelarna med system B, att det i dessa hänseenden slår tämligen blint. I målsättningen om inkomstlikställighet bör enligt vår mening ingå, att olika grupper av producenter i möjlig mån får del av inkomstlikställigheten. Likaså bör det ligga i samhällets intresse, att produktionen av viktigare produkter uppehålles i erforderlig omfattning. Dessa ändamål vinns bättre med system A. Med den utformning system B fått är utredningens nyss åberopade uttalande emellertid, även betraktat som teoretisk tes, mycket tvivelaktigt. En förutsättning för dess giltighet synes vara att stödet enligt system B skall procentuellt sett vara lika för alla produkter, vilket icke är fallet. Det är mycket möjligt, att stödet genom årlig prissättning enligt system A kan bli lämpligare avvägt ur samhällsekonomisk synpunkt.

Härtill kommer att system B visat sig för flera viktiga produkter icke kunna konsekvent fullföljas enligt sina grundläggande principer samt därför inte heller för dessa bereder den frihet, som åsyftats. Dess tillämpning torde även komma att bereda åtskilliga praktiska svårigheter. Såsom förut berörts kan å andra sidan en del av de förenklingar, som ges med system B, också ernås i system A. Sett enbart ur svensk synpunkt utfaller vårt förord till förmån för system A. Däremot är vi medvetna om att en lämplig reglering av samarbetet på den internationella handelns område efter sådana linjer, som förut angivits, torde kräva ett system av typ B. En fortsatt utveckling av nämnda samarbete kan därför komma att påfordra tillämpningen av ett sådant system. Dessa ovissa framtidsperspektiv bör emellertid enligt vår mening icke vara bestämmande för de avgöranden, som nu är aktuella.

Av de skäl, som ovan anförts, kan vi icke förorda en övergång för närvarande till system B. Vi får därför förorda, att system A tillämpas till dess att

man genom internationella överenskommelser nått en ömsesidig begränsning av handelshindren och nivellering av stödåtgärderna på jordbrukets område i viktigare produktions- och konsumtionsländer.

Särskilt yttrande av herrar Lindskog och Odhner

Vi anser att utredningen vid jämförelsen mellan de båda systemen för prissättningen inte i tillbörlig grad betonat fördelarna med system B och tillskrivit system A förtjänster som det inte har. Vi vill sålunda betydligt starkare än utredningen understryka de samhällsekonomiska vinsterna av en närmare anknytning till världsmarknaden. Med de höga kostnader jordbruksstödet medför för konsumenterna på grund av den stora skillnaden mellan de inhemska priserna och importpriserna, anser vi att detta argument bör tillmätas utslagsgivande betydelse. Även ganska obetydliga anpassningar i produktionsinriktningen får vid denna skillnad en så stor ekonomisk betydelse att de blir eftersträvansvärda. De senaste årens produktionsökning för smör och socker visar hur lätt en samhällsekonomiskt dyrbar produktion växer fram när kontakten med världsmarknaden inte upprätthålles. Det kan i detta sammanhang vara på sin plats att påpeka att konsumenternas kostnader för prisstödet blir praktiskt taget lika stora vare sig produkterna försäljs inom landet eller exporteras; det är bara själva exportkostnaderna som skiljer. Skillnaden är bara att de blir så mycket påtagligare när medel måste insamlas för att direkt finansiera export till låga priser. Vi har inga exportförluster på socker men det skulle vara 30 öre/kg billigare om det importerades istället för att framställas inom landet.

Utredningen har visserligen framhållit att man även vid system A har goda möjligheter att anpassa priserna till den internationella utvecklingen och att man därvid t. o. m. skulle ha större möjligheter att med prisavvägningen styra produktionsinriktningen efter rationella grunder. Denna planhushållarnas önsketanke borde väl ändå de gångna årens erfarenheter av prissättningen tillräckligt eftertryckligt ha vederlagt. Det är så många olika synpunkter som kommer till uttryck vid de årliga prisförhandlingarna: regionala synpunkter, gruppintressen, socialpolitiska aspekter och mycket annat och när alla dessa skall förlikas med de marknadspolitiska synpunkterna är chanserna för en klok avvägning ganska små. Man får vara tacksam om man överhuvudtaget kan komma överens. Den hittillsvarande utvecklingen bär knappast vittne om något större utrymme för en rationell prispolitik i dylika former.

Om man hyser farhågor för att priserna på den internationella marknaden i framtiden skall komma att bli ändå lägre än för närvarande talar detta enligt vår mening inte för system A utan snarast för system B, eftersom det då blir ändå angelägnare att förlusterna minskas genom en anpassning av produktionen till de produkter för vilka våra produktionsförutsättningar är bäst. En annan fråga är emellertid om prisutvecklingen på den internatio-

nella marknaden kan väntas bli så ojämn att ett land som inte tillämpar kvantitativa importrestriktioner riskerar att bli utsatt för omfattande dumpingförsäljningar av tillfälliga överskottspartier. Detta skulle ju kunna leda till att importpriserna blev mycket ojämna.

Endast en närmare analys av prisläget vid faktiska affärer under senare år kan ge något svar på denna fråga och även ett sådant svar är ganska otillförlitligt eftersom handelshindrens art och omfattning ändras mycket snabbt. Utredningen har heller inte försökt sig på någon sådan analys. Här kan endast påpekas att dessa farhågor nog i viss utsträckning gäller beträffande mycket lättförstörbara varor såsom frukt och grönsaker. Däremot förefaller dylika affärer vara av betydligt mindre omfattning för egentliga jordbruksprodukter. Det må erinras om att den svenska exporten av jordbruksprodukter kunnat ske till i allmänhet betydligt *högre* priser än som annars skulle varit möjligt genom att vi utnyttjat tillfälliga marknader. Danskarna får t. ex. ut betydligt lägre priser vid leverans enligt sina långtidskontrakt. Tillfälliga brister på varor synas sålunda för dessa produkter ha varit vanligare än tillfälliga överskott. Även om liberaliseringssträvandena inte skulle leda så långt som man nu kan hoppas synes riskerna vid tillämpningen av system B därför inte behöva vara så stora.

Vi vill emellertid här understryka nödvändigheten av att Sverige även på jordbrukets område tar del i de allmänna liberaliseringssträvandena. Den svenska jordbruksprotektionismen har under senare år varit bland de starkare i Västeuropa. Inte minst som en förberedelse för ett nordiskt ekonomiskt samarbete synes en liberalare jordbrukspolitik vara av betydelse. De aktuella problemen i gränshandeln med Norge och Danmark visar vilka konflikter en högprislinje för med sig. Dessa påtagliga konflikter har stor betydelse för opinionsbildningen även om deras reella innebörd är begränsad.

Bilaga 1 har tryckts separat

BILAGA 2

Det ekonomiska resultatet av olika effektiviseringsåtgärder i jordbruket från förkrigsåren t. o. m. 1953/54

Av SVEN HOLMSTRÖM

När riktlinjerna för den statliga verksamheten med den s. k. yttre och inre rationaliseringen utformades, tillmättes denna verksamhet stor och berättigad betydelse för jordbrukets förmåga att på lång sikt förbilliga produktionen och därmed öka konkurrensförmågan gent emot andra näringar och utlandet. Den fortsatta rationaliseringen av driftsförhållandena kom i denna diskussion delvis i skymundan, vilket är förklarligt, emedan denna process icke på samma sätt som den yttre rationaliseringen principiellt var någon nyhet. För främjandet av den s. k. yttre rationaliseringen (som i främsta rummet innebär bildandet av större brukningsenheter) resp. den inre rationaliseringen (som i främsta rummet innebär grundläggande förbättring av fälten och byggnaderna) tillkom en ny organisation, medan de statliga åtgärderna för rationaliseringen av driftsförhållandena alltjämt skulle effektueras genom hushållningssällskapen. Någon avsevärd förändring i denna verksamhet var icke aktuell. Även om driftsrationaliseringens relativt undanskymda plats i diskussionen sålunda icke berodde på ett underskattande av möjligheterna på detta område, är det troligt, att den faktiska utvecklingen på detta område gått snabbare och varit mera genomgripande än vad som exempelvis i början av 1940-talet skulle ha ansetts sannolikt.

Den gynnsamma helhetsbild av framstegen genom bl. a. driftsrationalisering, som i efterhand erhålles, har delvis sin grund i att utvecklingen under senare år samtidigt gått snabbt framåt inom vitt skilda delar av jordbrukets produktionsteknik. Mest markant och av största ekonomiska betydelse är dock mekaniseringsprocessen samt den därmed sammanhängande möjligheten att nedbringa arbetsbehovet inom jordbruket.

Under tiden 1938—1954 har antalet traktorer i jordbruket mer än femdubblats (från ca 18 000 till drygt 100 000) och antalet hästar minskat med omkring 300 000 (från över 600 000 till 321 000). Under åren 1938—53 har jordbruket tillförts omkring 98 000 traktorplogar, 116 000 gödselspridare, 13 000 skördetröskor, 130 000 mjölkningsmaskinanläggningar etc. Trots att den som exempel anförda anskaffningen av vissa nya maskiner icke medför en motsvarande ökning av maskinparken, ger siffrorna en bild av förändringen. Mekaniseringen torde vara den faktor, som starkast bidragit till respektive motvägt nedgången av arbetsförbrukningen.

Bland andra produktionstekniska förändringar av stor betydelse må erinras om, att årsförbrukningen av handelsgödsel sedan förkrigsåren mer än fördubb-

Förbrukning av handelsgödsel i Sverige per år, milj. kg

	1920/29	1930/39	1952/53	Index 1952/53 (1930/39 = 100)
Kvävehaltiga (15,5 %)	70	150	462	308,0
Fosfat (20 %)	170	250	519	207,6
Kalisalt (40 %)	60	75	173	230,7

lats. Särskilt stark har ökningen varit i fråga om de kvävehaltiga gödselmedlen.

Den totala tillgången på stallgödsel inom landet är enligt beräkningar år 1954 av ungefär samma storleksordning som före kriget. Däremot är det sannolikt, att kvaliteten genomsnittligt försämrats genom mindre omsorgsfull gödselvård. Den starkt minskade tillgången på arbetskraft medger numera ej alltid en god gödselvård och spridning under lämpliga förhållanden. Man torde nu ofta av ekonomiska skäl bortse från förlusterna av växtnäringsämnen och ombesörja utkörning och spridning av stallgödsel, när möjligheter därtill finns. Samtidigt har emellertid de ökade maskinella resurserna möjliggjort snabbare utspridning än tidigare. Det är dock mest sannolikt, att förändringarna sammanlagt lett till ökade förluster av stallgödselns näringsämnen.

Vidare må i fråga om produktionstekniska förändringar erinras om, att jordbruket under den nämnda perioden i långt större utsträckning än tidigare tagit kemiska hjälpmedel i sin tjänst för bekämpning av skadeinsekter, växtsjukdomar och ogräs. Detta har möjliggjorts genom att helt nya preparat kommit i marknaden. Det kan även erinras om den förbättring av utfodringstekniken i form av rikligare utfodring, bättre balanserade foderstater samt ökad användning av mineral- och vitaminfoder, som synes ha ägt rum samtidigt med minskningen av koantalet. I vilken omfattning växt- och djurförädlingen bidragit till förändringar i produktionens storlek under den relativt korta tid, som här diskuterats, torde icke kunna avgöras. Slutligen må omnämnas tillkomsten av en betydande oljeväxtodling, som är den viktigaste förändringen i produktionens inriktning och som i hög grad bidragit till produktionsökningen.

De produktionstekniska förändringar, som här kortfattat omnämnts, har tillsammans medfört *dels* en ansenlig ökning av produktionsvolymen, *dels* ett relativt förbilligande av produktionen.

Då man i efterhand söker klarlägga det sammanlagda ekonomiska resultatet av effektiviseringen inom jordbruket sedan förkrigsåren, förtjänar understrykas, att det härvid icke är möjligt att särskilja resultat framkomna genom den ena eller andra av de tre grupper av rationaliseringsåtgärder, som diskuterats av 1942 års jordbrukskommitté (yttre resp. inre rationalisering samt rationalisering av driftsförhållandena).

Ehuru den s. k. rationaliseringen av driftsförhållandena uppenbarligen gett den största ekonomiska effekten, har denna verksamhet givetvis underlättats genom yttre och inre rationalisering. Det är t. ex. uppenbart, att den yttre rationaliseringen direkt bidragit till minskad arbetsförbrukning. Likaså har den fortgående inre rationaliseringen bl. a. bidragit till effektivare användning av maskiner, vilket i sin tur möjliggjort minskade anspråk på arbetskraft för jordbruksproduktionen. Det är emellertid, som förut anförts, icke möjligt att ens ungefärligt fördela den totala effekten av olika tekniska och organisatoriska förändringar i jordbruksproduktionen på de tre grupperna av rationaliseringsåtgärder. Eftersom rationaliseringen av driftsförhållandena inom vissa geografiska områden torde vara relativt långt driven med hänsyn till nuvarande storlek på brukningsdelarna, kan det förväntas, att den yttre rationaliseringen framdeles blir av relativt stor betydelse för den fortsatta effektiviseringen.

Det ekonomiska resultatet av de olika förändringarna i produktionens storlek och inriktning samt produktionsmetoderna från förkrigsåren t. o. m. 1952/53 har varit föremål för särskilda undersökningar inom Jordbrukets utredningsinstitut.[1] Kompletterande beräkningar har senare utförts även för åren 1953/54 och 1954/55. Då beräkningsresultaten för år 1954/55 givetvis ännu är relativt osäkra, återges dessa icke i detalj. Den följande framställningen i denna bilaga är ett referat av nämnda undersökningar.

Först behandlas den sammanlagda ef-

[1] *Sven Holmström*, Det ekonomiska resultatet av arbetsrationaliseringen i jordbruket. Meddelande nr 7/1953 från Jordbrukets utredningsinstitut.

fekten av ökad produktion och ändrade produktionsmetoder. Därefter följer en särskild analys beträffande verkningarna av den viktigaste förändringen i produktionsmetoderna — ersättandet av arbete utfört av jordbrukets arbetskraft med olika produktionsmedel jämte tjänster från specialister och serviceföretag.

Total effekt av förändringar i produktionsinriktning och produktionsmetoder. Ett ungefärligt mått på de ekonomiska konsekvenserna av de förändringar, som inträtt i fråga om produktionsinriktning och produktionsmetoder sedan förkrigsåren, kan erhållas genom omräkning av förkrigsårens produktionsvärden och produktionskostnader till nuvarande prisnivå. En dylik beräkning har utförts och slutresultaten redovisas i tabellerna 1 och 2. Förkrigsåren representeras av produktionsåret 1938/39 och jämförelsen göres med produktionsåret 1953/54. Beräkningen har delvis utförts med utgångspunkt från intäkter och kostnader enligt jordbrukskalkylen.

Det har emellertid icke ansetts lämpligt att genomgående utgå från de kvantiteter, som ligger till grund för intäktsberäkningarna i jordbrukskalkylen. I fråga om vegetabilieprodukterna blir verkningarna av skördevariationerna av sådan storleksordning, att dessa avsevärt kan förrycka beräkningsresultaten, om skördesiffrorna för ett enstaka år tillämpas direkt. Därför har i stället för de verkliga kvantiteterna åren 1938/39 och 1953/54 införts normalkvantiteter för vegetabilieprodukterna. Härvid har för året 1938/39 räknats med genomsnittsskördar under åren 1936—1940 samt för år 1953/54 med de normskördar, som med hänsyn till senare års utveckling av ha-skördarna tillämpats i jordbrukskalkylen för samma år. De sålunda tillämpade normskördarna har applicerats på de för åren 1938 resp. 1953 aktuella arealsiffrorna för olika grödor. Med utgångspunkt från de så erhållna totala normskördekvantiteterna har salukvantiteter (vegetabilieprodukter till försäljning jämte förbrukning i jordbrukarnas egna hushåll) beräknats enligt de principer, som tillämpas i totalkalkylen (avdrag för utsäde, lagringsförluster, avrens, utfodring).

Omräkningarna omfattar endast de vegetabilieprodukter, som till övervägande del går till direkt försäljning, d. v. s. brödspannmål, matärter, olje- och spånadsväxter, sockerbetor samt fältmässigt odlade köksväxter. Även i fråga om fabrikspotatis har omräkning gjorts, dock endast på så sätt, att det räknas med normal stärkelsehalt i stället för den för de enskilda åren aktuella. Omräkning av skördarna har alltså icke gjorts för potatis, fodersäd, vallväxter och foderrotfrukter. En omräkning till normalskörd i fråga om dessa växtslag har icke ansetts motiverad, enär det ändock icke skulle ha varit möjligt att med tillräcklig säkerhet beräkna den inverkan på animalieproduktionens storlek, som skulle ha inträtt, om foderväxtskördarna under de berörda åren hade motsvarat vad som 1938 resp. 1953 ansetts utgöra normalskörd. Det är nämligen känt, att animalieproduktionen icke till sin storlek helt återspeglar årsvariationerna i skördarna. Eftersom såväl 1938 som 1953 foderskörden genomgående var relativt god, kan rimligtvis förväntas, att animalieproduktionen under produktionsåren 1938/39 och 1953/54 icke nämnvärt avvek från den, som skulle erhållits vid normalskörd. Det har i varje fall icke ansetts vara möjligt att med tillräcklig säkerhet korrigera animalieproduktionen till normalskörd.

Det har även ansetts obefogat att göra omräkning av de försålda kvantiteterna mat- och fabrikspotatis samt maltkorn. Dessa kvantiteter påverkas nämligen endast obetydligt vid variationer i skördarnas storlek. Dylika variationer ger sig i stället till känna i form av ändringar i fodertillgången, som dock i sin tur delvis utjämnas genom förändringar i lagerhållningen i fråga om foderspannmål och hö.

Då beräkningarna gjorts i syfte att erhålla intäkterna av de s. k. handelsväxterna vid normal skörd, har det även ansetts naturligt att tillämpa priser, som motsvarar normala kvaliteter. Följaktligen har genomgående räknats med de

Tabell 1. Kvantiteter och intäktsbelopp för handelsväxter 1938/39 och 1953/54 — verkliga kvantiteter enligt jordbrukskalkylen samt kvantiteter beräknade med utgångspunkt från normalskörd jämte intäktsbelopp i 1953/54 års priser för normalkvalitet motsvarande de olika kvantiteterna

	Pris 1953/54 öre/kg[1]	A. Enligt jordbrukskalkylen		B. Enligt normalskörd		Differens A—B	
		Kvant., milj. kg	Värde, milj. kr	Kvant., milj. kg	Värde, milj. kr	Kvant., milj. kg	Värde, milj. kr
I Produktionsåret 1938/39							
Höstvete	47,65	556	264,9	430	204,6	126	60,3
Vårvete	48,15	108	52,0	93	44,8	15	7,2
Råg	46,10	247	113,9	247	113,9	—	—
Matärter	59,00	15,0	8,9	15,0	8,9	—	—
Sockerbetor	8,20	1 834	150,4	1 832	150,2	2	0,2
Oljeväxter	—	—	—	—	—	—	—
Spånadsväxter	—	—	—	—	—	—	—
Köksväxter	—	—	18,4	—	18,4	—	—
II Produktionsåret 1953/54							
Höstvete	47,65	433	206,3	396	188,6	37	17,7
Vårvete	48,15	384	184,9	324	155,8	60	29,1
Råg	46,10	242	111,6	225	103,8	17	7,8
Matärter	59,00	16,0	9,4	18,0	10,6	− 2,0	− 1,2
Sockerbetor	8,20	1 997	163,8	1 792	146,9	205	16,9
Oljeväxter	—	—	89,5	—	101,2	—	− 11,7
Spånadsväxter	—	—	4,3	—	3,8	—	0,5
Köksväxter	—	—	48,8	—	42,2	—	6,6

[1] För vara av normalkvalitet enligt prisuppgörelsen för år 1953/54.

priser, som enligt uppgörelsen för produktionsåret 1953/54 skulle gälla för detta år vid normalkvaliteter. I fråga om sockerbetor innebär detta, att värdeberäkningen skett under förutsättning av 17,5 % sockerhalt. För fabrikspotatisen har räknats med 17,25 % stärkelse.

I tabell 1 har de enligt normalskördeberäkningen erhållna kvantiteterna (försäljningskvantiteter jämte partier använda i jordbrukarnas hushåll) och intäktsbeloppen jämförts med kvantiteter för de båda åren enligt jordbrukskalkylen samt på dessa beräknade intäktsbelopp i 1953/54 års priser.

Bortsett från de i det föregående omnämnda beräkningarna av intäkter från normalskördar av handelsväxterna har jämförelserna för övriga intäktsposter gjorts med utgångspunkt från de i jordbrukskalkylen förekommande kvantiteterna. Dock har förändringen i mjölkens fetthalt beaktats. På grund av att intäkterna av mjölkproduktionen liksom övriga poster beräknats enligt 1953/54 års priser, har det ansetts enklast att omräkna 1953/54 års mjölkpris — då detta tillämpats för beräkning av 1938/39 års produktvärde i 1953/54 års priser — med hänsyn till den lägre genomsnittliga fetthalten under 1938/39. Mjölkens reella värde bestämmes visserligen ej av enbart fettprocenten. Då emellertid betalningen alltjämt sker utan hänsyn till äggvitehalten, torde omräkningen få anses motiverad.

I fråga om kostnaderna har genomgående räknats med volymer enligt jordbrukskalkylen. Någon justering av volymerna med hänsyn till omräkningen till normal skörd och kvalitet för vissa intäktsposter har icke ansetts befogad, enär kostnaderna icke påverkas i

Tabell 2. Jordbruksproduktionen 1938/39 och 1953/54 värdeberäknad i 1953/54 års priser. Kvantiteter enligt normalskördar för handelsväxterna samt i övrigt enligt jordbrukskalkylen

	Kvantiteter, milj. kg		Priser, öre/kg	Värden i 1953/54 års priser, milj. kr		Differens B—A
	1938/39	1953/54	1953/54	1938/39 A	1953/54 B	
Höstvete	430	396	47,65	204,6	188,6	— 16,0
Vårvete	93	324	48,15	44,8	155,8	+ 111,0
Råg	247	225	46,10	113,9	103,8	— 10,1
Korn	96	128	28,25	27,1	36,2	+ 9,1
Havre	67	66	23,50	15,7	15,5	— 0,2
Matärter	15	18	59,00	8,9	10,6	+ 1,7
Matpotatis	755	825	16,50	124,6	136,1	+ 11,5
Fabrikspotatis	273	251	11,34	31,0	28,5	— 2,5
Sockerbetor	1 832	1 792	8,20	150,2	146,9	— 3,3
Oljeväxter	—	.	.	—	101,2	+ 101,2
Spånadsväxter	—	.	.	—	3,8	+ 3,8
Köksväxter	.	.	.	18,4	42,2	+ 23,8
Tobak	0,4	0,3	387	1,5	1,2	— 0,3
Mejerimjölk	3 129	3 720	35,47	[1] 1 056,7	1 319,6	+ 262,9
K-mjölk utanför mejeri	240	115	40,70	97,7	46,8	— 50,9
K-mjölk till hemmaförbrukning	537	437	37,65	202,2	164,5	— 37,7
Lantsmörmjölk	420	40	22,08	[2] 85,6	8,8	— 76,8
Ägg	53,3	69,7	295	157,2	205,6	+ 48,4
Slakt av fjäderfä	.	.	.	15,1	22,5	+ 7,4
Storboskap	89,0	87,7	375,4	334,1	329,2	— 4,9
Större kalv	34,3	22,2	471,8	161,8	104,7	— 57,1
Mindre kalv	13,1	12,1	371,4	48,7	44,9	— 3,8
Får	3,4	2,0	463	15,7	9,3	— 6,4
Häst	11,8	12,6	231,5	27,3	29,2	+ 1,9
Svin	145,6	189,2	312,5	455,0	591,3	+ 136,3
Militärhästar	.	.	.	0,7	1,2	+ 0,5
Ull	0,7	0,4	600	4,2	2,4	— 1,8
Export av levande djur	.	.	.	18,3	1,0	— 17,3
Summa växtprodukter				*740,7*	*970,4*	+ *229,7*
Summa djurprodukter				2 680,3	2 881,0	+ 200,7
Avgår för minskning av kreaturskapitalet					— 17,3	
Summa djurprodukter, justerad					*2 863,7*	+ *183,4*
Totalsumma				*3 421,0*	*3 834,1*	+ *413,1*

[1] Räknat efter ett pris av 33,77 öre/kg mjölk.
[2] » » » » » 20,38 » » »

någon större omfattning genom skördens storlek. Det torde t. o. m. vara så, att de i jordbrukskalkylen ingående arbetskostnaderna, vilka beräknas med utgångspunkt från de genomsnittliga förändringarna under flera år, bättre ansluter sig till normalskörd än till den aktuella skörden. Det må även erinras om, att mera långsiktiga förändringar i jordbrukets varuförbrukning (handelsgödsel, växtskyddsmedel, kraftfoder), vilka påverkar växternas och djurens avkastning, automatiskt beaktas genom tillämpandet av kalkylsiffrorna.

Sedan samtliga intäkter och kostnader för basåret (1938/39) omräknats i 1953/54 års priser och löner enligt här angivna principer, har dessa jämförts med 1953/54 års intäkter och kostnader beräknade med utgångspunkt från 1953/54 års kvantiteter och samma års priser (volymerna för vegetabiliepro-

dukterna normaliserade på sätt som angetts i texten). Beräkningarna är utförda med hänsyn till volymredovisningen för året 1953/54 enligt vårkalkylen 1954.

Intäkterna. Beräkningen ger vid handen, att intäkterna år 1953/54 i samma års priser är ca 413 milj. kr större än vad de skulle ha varit vid samma priser och 1938/39 års volymer. I beräkningarna har tagits full hänsyn till förändringar i djurkapitalet år 1953/54, medan eventuell förändring under jämförelseåret 1938/39 ej kunnat beaktas. Under år 1953/54 inträffade en nedgång i djurstammen, i vårkalkylen 1954 värdeberäknad till 17,3 milj. kr. Det är icke känt, huruvida någon avsevärd förändring i djurbeståndet ägde rum under jämförelseåret 1938/39. I varje fall torde den — oavsett i vilken riktning förändringen gått — ha varit av relativt liten omfattning.

Av den beräknade totala ökningen kommer som synes en avsevärd del på brödspannmål (vårvete) och oljeväxter. Betydande produktionsökning förekommer även i fråga om köksväxterna, vilka volymmässigt bidragit till en ökning av jordbrukets totala produktionsvärde sedan förkrigsåren med mer än 20 milj. kr i 1953/54 års priser.

Mjölkproduktionen har bidragit med 98 milj. kr ökning av produktionsvärdet år 1953/54 jämfört med förkrigsåren. Detta står i samband med såväl direkt produktionsökning genom ökad fetthalt i mjölken som omdisponering från produktion av s. k. lantsmör till ökade mejerileveranser. I övrigt har bland animalieprodukterna fläsk och ägg svarat för en stor del av produktionsökningen, medan produktionen av slaktdjur minskat.

Tillsammans uppvisar vegetabilieprodukterna en volymmässigt betingad värdeökning 1953/54 jämfört med förkrigsåren av 230 milj. kr, medan animalieprodukterna ökat produktionsvärdet med 183 milj. kr. Tillsammans blir den beräknade volymmässigt betingade produktionsökningen 413 milj. kr. Då det här gällt att söka så långt möjligt beräkna verkningarna av produktionsutvecklingen, har producent- och kontantbidragen för mjölk borttagits såväl för förkrigsåret som 1953/54.

Tabell 3. Jordbrukets kostnader enligt jordbrukskalkylen 1953/54 samt 1938/39 omräknade i 1953/54 års priser och löner

	Värden i 1953/54 års priser, milj. kr		Differens B—A
	1938/39 A	1953/54 B	
Arbetskostnader	3 404,2	2 435,4	— 968,8
Kapitalkostnader			
Grundförbättringar ..	25,3	25,7	+ 0,4
Ekonomibyggnader ..	189,6	189,6	± 0,0
Maskiner och redskap	180,3	369,6	+ 189,3
Elekricitet	31,1	69,6	+ 38,5
Räntekostnader	410,4	420,0	+ 9,6
Summa kapitalkostnader	836,7	1 074,5	+ 237,8
Kostnader för förnödenheter			
Driv- och smörjmedel	16,9	100,4	+ 83,5
Handelsgödsel o. kalk	133,3	255,9	+ 122,6
Köpfodermedel	249,1	209,5	— 39,6
Div. förnödenheter ..	38,7	45,0	+ 6,3
Summa förnödenheter	438,0	610,8	+ 172,8
Frakter m. m.			
Frakter	72,8	100,1	+ 27,3
Mjölkkontroll	8,5	7,2	— 1,3
Seminkostnader	—	7,6	+ 7,6
Summa frakter m. m	81,3	114,9	+ 33,6
Summa kostnader ..	4 760,2	4 235,6	— 524,6

Kostnaderna. Bland kostnaderna dominerar arbetskostnadsposten i fråga om såväl absolut storlek som volymmässig förändring sedan förkrigsåren. Genom nedgången i arbetsvolymen efter 1938/39 beräknas arbetskostnaden 1953/54 till ett belopp, som med 969 milj. kr understiger den på förkrigsvolymen beräknade arbetskostnaden vid 1953/54 års löneläge. Förändringen i den beräknade arbetsinsatsens storlek framgår närmare av följande översikt. Det må erinras om, att beräkningen i jordbrukskalkylen över nedgången i arbetsbehovet är schematisk. Den bygger på siffror angående arbetsförbrukningen per ha vid bokfö-

ringskontrollerade jordbruk, men i beräkningarna tillämpas arbetsförbrukningen per ha vid gårdar med 5—10 ha åker även för de arealer, som finns på jordbruk med lägre åkerareal än 5 ha. Den avvikande utveckling, som kan ha ägt rum vid de minsta jordbruken, är alltså icke beaktad vid beräkningarna angående förändringen i arbetsvolymen.

År	Arbetsvolym, milj. tim.	Avtalslön inkl. tillägg, öre/tim.	Kostnad, milj. kr
1938/39 ...	1 232,50	276,20	3 404,2
1953/54 ...	881,74	276,20	2 435.4
Differens ...	350,76		968,8

Förändringen i kapitalkostnadernas storlek genom ökad maskinanvändning m. m. skall här icke diskuteras, enär dessa frågor behandlas i en följande speciell analys av arbetsrationaliseringens ekonomiska resultat. Förändringarna på kostnadssidan gäller huvudsakligen sådana kostnader, som står i samband med förändringarna i arbetskraftsanvändningen. Den enda betydande förändring, som icke har direkt beröring härmed, är den volymmässigt betingade kostnadsökningen för handelsgödsel och kalk (kalkförbrukningen har minskat sedan 1938/39, varför den volymmässiga förändringen för handelsgödsel är större än vad som i tabellen anges för gödsel och kalk).

Totalt visar kostnaderna en volymmässigt betingad sänkning med omkring 525 milj. kr.

Sammanlagd effekt av produktionsökning och kostnadsminskning. Ur tabellerna kan utläsas en sammanlagd effekt av förändringarna i produktionsinriktningen och produktionsmetoderna från 1938/39, som efter reducering av värdet för produktionsökningen med hänsyn till minskningen i djurbeståndet 1953/54 kan anges till storleksordningen 940 milj. kr. Detta belopp kan sägas utgöra ett ungefärligt mått på den effektivisering, som ägt rum, om man räknar med 1953/54 års priser och löner.

Som förut nämnts har beräkning även gjorts för produktionsåret 1954/55 med utgångspunkt från de normalkvantiteter, som införts i jordbrukskalkylen våren 1954. Härvid erhålls — alltjämt i 1953/54 års priser — ett sammanlagt årsresultat av effektiviseringen av storleksordningen 1 200 milj. kr. Förutsättningen är normal skörd 1954 samt i övrigt den utveckling, som ansågs mest sannolik vid upprättandet av vårkalkylen 1954. Huruvida 1954 års skörd blir normal och förutsättningarna i övrigt kommer att infrias kan då detta skrives (aug. 1954) ännu icke avgöras.

Enligt de i beräkningarna framkomna resultaten är den sammanlagda relativa kostnadsminskningen större än värdet av produktionsökningen. Det må samtidigt erinras om, att produktionsökningen i viss mån står direkt i samband med mekaniseringen, i det att foder frilagts för animalieproduktionen genom att antalet hästar minskats.

För en riktig bedömning bör hänsyn tas till de prismässiga förändringarna på olika områden. Det resultat av förändrad produktion och förändrade produktionsmetoder, som vid detta beräkningssätt erhålls, har förstärkts bl. a. genom de kraftiga lönestegringarna och olika prisutveckling för olika produkter. Timlönerna i jordbruket har sedan 1938/39 stigit med drygt 300 procent, medan priserna på handelsgödsel, som stigit minst, höjts med i genomsnitt endast 80 procent (1953/54). Den starka lönehöjningen torde ha medverkat till den kraftiga nedgången i arbetsvolymen, samtidigt med att en minskad arbetsinsats (utbyte mot billigare produktionsmedel) skapat utrymme — d. v. s. möjliggjort täckning — för högre löner. En växelverkan har ägt rum, vilken starkt bidragit till det betydande ekonomiska resultat av omställningen, som i efterhand vid rådande priser och löner kan konstateras.

Effektiviseringen inom jordbruket sedan förkrigsåren har alltså tagit sig uttryck i såväl ökad produktion som en kostnadsbesparande omläggning av produktionsmetoderna. Kostnadsbesparingen kan sägas innebära en relativ minskning av produktionskostnaderna, d. v. s. en sådan omläggning av produktionsmetoderna — främst genom utbyte av vissa produktionsmedel mot andra —

att produktionen nu ställer sig billigare, än den skulle göra vid samma insats av de olika produktionsmedlen som före kriget. Det förtjänar här måhända att erinras om det i och för sig självklara faktum, att en ökning av produktionen ingalunda är liktydig med en effektivisering. Huruvida en produktionsökning även inneburit effektivisering beror på, till vilka kostnader produktionsökningen åstadkommits. I det nu aktuella fallet har vi emellertid samtidigt en ökning av produktionen och ett relativt förbilligande av densamma. Därmed är det uppenbart, att en effektivisering ägt rum. Det är däremot icke utan vidare klart, huruvida effektiviteten kunde ha förbättrats ännu mera vid en annan intensitet för vissa produktionsmedel.

De faktorer, som torde ha bidragit till effektivisering av jordbruksproduktionen under senare år, kan sammanfattas enligt följande.

1. Förbättrade egenskaper hos jord (t. ex. dräneringar), växter (växtförädlingens insatser) och djur (avels- och kontrollarbetets insatser).

2. Förbättrat utnyttjande av jord, växter och djur genom

a) ökade insatser (höjd intensitet) av vissa varor i produktionen (t. ex. handelsgödsel)

b) förbättrad avvägning mellan olika varor, som insätts i produktionen (t. ex. de olika växtnäringsämnenas och fodermedlens inbördes avvägning)

c) minskad trädesareal.

3. Förbättrat utnyttjande av arbetskraften såväl genom förbättrad arbetsorganisation som genom utbyte av manuellt arbete mot andra billigare produktionsmedel (maskiner, byggnadstekniska anordningar, kemiska ogräsbekämpningsmedel).

4. Ökad differentiering av arbetsuppgifterna mellan den till jordbruket knutna arbetskraften och olika specialister eller specialföretag (anlitande av service samt överflyttning av förädling och transporter av jordbruksprodukter till de ekonomiska föreningarna).

5. Förändrad produktionsinriktning.

Närmare analys av arbetsrationaliseringens ekonomiska resultat. Som förut anförts är utbytet av mänskligt arbete vid jordbruken mot andra produktionsmedel samt tjänster från specialister och serviceföretag det viktigaste ledet i den betydande driftsrationalisering, som ägt rum inom jordbruket under senare år. En närmare analys i fråga om denna del av rationaliseringen är därför av särskilt intresse. En fullständig beräkning över effekten av utbytet av manuellt arbete inom jordbruket mot olika arbetsbesparande hjälpmedel, anlitande av tjänster samt förbättrad arbetsorganisation — i fortsättningen benämnt arbetsrationaliseringen — kan icke utföras. Detta skulle förutsätta, att den volymmässigt betingade kostnadsökningen vore känd för alla de hjälpmedel samt tjänster från serviceföretag, som bidragit till att nedbringa arbetsförbrukningen i jordbruket. Så är dock icke fallet. I den förut omnämnda utredningen inom Jordbrukets utredningsinstitut har emellertid de viktigaste hithörande kostnadsförändringarna klarlagts.

Vidare bör, då man diskuterar de ekonomiska verkningarna av arbetsrationaliseringen, ett par speciella frågeställningar omnämnas, vilka icke ens med omfattande undersökningar torde kunna slutgiltigt besvaras.

Den första frågan är i vad mån arbetsrationaliseringen påverkat produktionens storlek. Genom traktoriseringen har, som förut omnämnts, antalet hästar kunnat minskas starkt, vilket i sin tur friställt betydande foderkvantiteter till animalieproduktionen. Det torde numera röra sig om årliga foderkvantiteter motsvarande 500—600 milj. foderenheter. Att arbetsrationaliseringen härigenom direkt bidragit till att höja produktionen är uppenbart. Däremot är det icke möjligt att med säkerhet avgöra, hur arbetsrationaliseringen i övrigt påverkat produktionen. De genom traktoriseringen ökade möjligheterna till förbättrad jordbearbetning samt till att utföra arbetena i rätt tid torde ha befrämjat produktionsökningen, medan den

minskade tillgången på arbetskraft samtidigt på andra sätt kan ha verkat hämmande.

Den andra frågan är, huruvida arbetsbehovet i jordbruket påverkats genom bl. a. ändrad produktionsinriktning, d. v. s. andra faktorer än de, vilkas ekonomiska verkningar diskussionen här gäller. Vissa beräkningar har utförts i avsikt att klarlägga eventuella förändringar i det totala arbetsbehovet genom dels ändrad arealanvändning, dels ändrat djurantal. Resultaten är osäkra i fråga om siffrornas absoluta storlek, men det förefaller, som om ändringarna i arealanvändningen sammanlagt icke skulle ha medfört någon ändring i jordbrukets totala arbetsbehov. Däremot synes förändringarna i antalet husdjur ha medverkat till nedgången i arbetsbehovet, men det är icke möjligt att åstadkomma någon tillförlitlig beräkning av effekten.

Det har ansetts angeläget att understryka dessa förhållanden, vilka givetvis i viss mån minskar säkerheten i de siffror, som i det följande framläggs i fråga om den ekonomiska effekten av enbart arbetsrationaliseringen. Dessutom får beaktas den osäkerhet, som står i samband med eventuella fel i arbetskostnadsberäkningen genom över- eller underskattning av den fortlöpande nedgången i arbetsvolymen. På grund av arbetskostnadernas dominerande ställning bland jordbrukets kostnader, får redan ett mindre fel i fråga om den beräknade takten i arbetsvolymminskningen betydande inverkan. Även om beloppets storlek kan diskuteras, anger detta dock, hur den beräknade arbetsvolymminskningen f. n. påverkar det intäktsbelopp, som enligt jordbrukskalkylen behöver tillföras jordbruket. Därför synes även försöket att så långt möjligt klarlägga de kostnadsökningar, som möjliggjort resp. uppstått på grund av den minskade arbetsförbrukningen vara av stort intresse.

I det föregående har anförts, att nedgången i arbetsförbrukningen i jordbruket icke helt behöver stå i samband med arbetsrationalisering. Det har sålunda omnämnts, att utförda beräkningar ger vid handen, att nedgången till någon del kan stå i samband med förändringar i djurantalet, ehuru inverkan härav svårligen kan mätas. I detta sammanhang bör även erinras om, att det ekonomiska resultat, som med förut angivna reservationer kan beräknas ha åstadkommits genom arbetsrationaliseringen, står i samband med dels förbättrad arbetsorganisation, dels utbyte av manuellt arbete mot andra billigare produktionsmedel respektive tjänster från serviceföretag.

Tyvärr saknas förutsättningar för att kunna särskilja verkningarna av de båda faktorsgrupperna. Det må även erinras om, att förbättrad arbetsorganisation i allmänhet hänger nära samman med exempelvis mekanisering av arbetet och att det även av detta skäl icke är möjligt att särskilja inverkan av dessa faktorer. Det har dock ansetts motiverat påpeka, att en förändring i arbetsförbrukningen givetvis kan åstadkommas och sannolikt även har åstadkommits enbart genom förbättrade arbetsmetoder, förbättrad sammansättning av arbetslagen o. s. v. Som exempel kan anges, att vissa resultat av tidsstudier lett till ändrad arbetsorganisation. Det har följaktligen varit nödvändigt att i beräkningarna avstå från varje försök till uppdelning. I stället har hela den kända effekten av arbetsrationaliseringen vägts mot kostnadsökningen för de varor och tjänster, som direkt minskat arbetsförbrukningen — så långt denna kostnadsökning kunnat beräknas. Följande systematiska uppställning visar den gruppering av ifrågavarande varor och tjänster, som tillämpats vid beräkningarna.

a) Direkt utbyte av arbete mot andra produktionsmedel för sådana arbetsuppgifter, som alltjämt bedrivs av gårdens folk

1. Arbete mot maskiner och diverse tekniska anordningar
2. Arbete mot byggnadstekniska anordningar eller förändrad planlösning i ekonomibyggnaderna
3. Arbete mot rena förbrukningsartiklar, t. ex. kemiska medel för bekämpning av ogräs och skadedjur, rengöringsmedel, ensileringsmedel m. m.

b) Anlitande av service från specialföretag och specialister för att ombesörja arbeten på gården eller arbeten som tidigare utförts av gårdens folk

1. Reparationer av inventarier
2. Reparationer av byggnader
3. Transportservice
4. Service från maskinstationer, bekämpningsföretag och liknande
5. Service från seminstationer
6. Elektrisk ström (kunde även hänföras till gruppen a)
7. Förändring i omfattningen av produktionsförädling vid gården.

Behandlingen av de utförda beräkningarna måste här i stort sett inskränkas till en sammanfattning av resultaten.

I fråga om avskrivningskostnader för maskiner och redskap föreligger en mindre brist i redovisningen, i det att investeringarna i elektriska motorer, pumpar och hydroforer, vagnar, kälkar m. m. icke är kända. Denna brist torde emellertid icke vara av större betydelse vid den jämförande beräkningen, eftersom redovisning för ifrågavarande inventarier saknas även under förkrigsåren. Underhållskostnaderna för maskiner och redskap är fullständigt redovisade för den del av dessa inventarier, som finns vid jordbruken. Däremot är underhållskostnaderna och dessas förändringar icke kända för maskiner och redskap vid maskinstationerna.

Kostnadsförändringarna på grund av nya byggnadstekniska anordningar och förändrad planlösning i ekonomibyggnaderna i avsikt att minska arbetsbehovet eller att göra arbetet bekvämare har icke kunnat klarläggas. Det är heller icke möjligt att avgöra, huruvida de sammanlagda kostnaderna för ekonomibyggnader på grund av ändrad standard ökat eller minskat.

Vissa förbrukningsartiklar har tillkommit eller fått ökad användning i direkt samband med strävandena att minska arbetsbehovet i jordbruket. I första hand må nämnas ogräsbekämpningsmedlen. För dessa har kostnaderna kunnat klarläggas. I fråga om övriga förbrukningsartiklar, som delvis verkat direkt sänkande på arbetsbehovet, har något försök till beräkning icke gjorts. Det torde emellertid sammanlagt röra sig om relativt obetydliga belopp.

Det är uppenbart, att jordbrukarna numera i mindre omfattning än förr med den ordinarie arbetskraften utför reparationer av inventarier. Inverkan härav är emellertid till fullo beaktad i den beräkning, som utförts i fråga om underhållskostnader för maskiner och redskap. Även i fråga om reparationer av ekonomibyggnader är den till jordbruket knutna arbetsstyrkan engagerad i mindre omfattning än förr. Specialarbetskraft anlitas även här i ökad omfattning. De kostnadsökningar, som på detta område kan ha inträffat genom att en mindre del av reparationsarbetet än förr nu utförs av jordbrukets ordinarie arbetskraft, har icke kunnat beräknas.

Beträffande kostnadsförändringar för transportservice inom jordbruket i samband med minskningen av jordbrukets arbetskraftsvolym har konstaterats, att det icke med tillgängliga utredningar kan klarläggas, huruvida jordbrukarna nu utför transporter med egna transportmedel till en större eller mindre relativ andel av de totala transporterna än 1938/39. Eventuell förändring i fråga om transportkostnaderna i allmänhet har därför icke kunnat beaktas. I fråga om jordbrukets andel i mjölktransporterna till mejeri är däremot kostnadsutvecklingen närmare känd. Den ökade kostnad jordbruket fått vidkännas genom att praktiskt taget hela mjölktransporten numera bedrivs i mejeriernas regi har beräknats till ca 19 milj. kr.

En av de mera betydande kostnadsökningarna på grund av anlitande av service utifrån torde gälla maskinlegor. På grund av att avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap beräknats på hela maskinbeståndet, är förändringen i avskrivningskostnaderna beaktad i sin helhet — alltså även för de maskiner och redskap, som finns vid maskinstationerna. Även räntekostnaderna får anses till fullo klarlagda. Drivmedelskostnaderna och dessas utveckling för maskinstationernas traktorer beaktas

också i de utförda beräkningarna. Däremot är maskinstationernas kostnader för maskinunderhåll, personal, byggnader och administration samt eventuella vinster icke beräknade.

De totala kostnaderna för maskinservice inom jordbruket är nu visserligen ungefärligt kända genom undersökningar inom Jordbrukets utredningsinstitut.[1] Då dessa undersökningar emellertid endast avser åren fr. o. m. 1948, är det likväl ej möjligt att beräkna kostnadsförändringen på grund av ökad maskinservice sedan 1938/39.

Den nytillkomna servicen från seminstationer, som även bidragit till att möjliggöra minskning av arbetskraftsvolymen, är beräknad till en kostnad av 7,6 milj. kr år 1953/54. Även kostnadsökningen på grund av ökad användning av elektrisk kraft sedan förkrigsåren har beräknats (ca 38 milj. kr).

Bland kostnadsökningar på grund av ökat anlitande av service inom jordbruket kan även diskuteras ökningar i samband med ändrad omfattning av produktförädlingen på gårdarna. Det har dock icke varit möjligt att i allmänhet utföra exakta beräkningar. (Den ökade transportkostnaden för mjölk genom ökade mejerileveranser och genom att jordbrukarna nu i mindre omfattning än tidigare själva ombesörjer mjölktransporterna har i det föregående beaktats.) Minskad arbetsförbrukning i jordbruksdriften genom minskad förädlingsverksamhet på gårdarna torde i första hand gälla mjölk, slaktdjur och brödspannmål. Den mest betydande förändringen föreligger i fråga om hemmaförädlingen av mjölk. Det torde dock vara så, att denna förändring, som visserligen starkt bidragit till att minska arbetsvolymen i jordbruket, i stort sett kunnat äga rum utan någon egentlig kostnadsökning, eftersom jordbrukarna kunnat ta ut ett högre pris på det smör, som tillverkats vid mejerier, än på det tidigare i större omfattning tillverkade s. k. lantsmöret. I stort sett torde därför överflyttningen av smörtillverkningen till mejerier ha kunnat försiggå utan reell kostnadsökning trots den betydande minskning av arbetet på gårdarna, som denna förändring måste ha medfört.

I fråga om inverkan på arbetsförbrukningen vid gårdarna genom ändrad omfattning av hemslakt och förmalning av brödsäd för hushållsändamål har några beräkningar icke kunnat göras. Dessa poster torde emellertid vara av relativt liten betydelse sett ur jordbruksföretagens synpunkt. Däremot har jordbruket haft en kostnadsökning på ca 5 milj. kr sedan förkrigsåren för artificiell torkning av spannmål, vilket direkt bidragit till att minska jordbrukets arbetsbehov.

Resultaten av beräkningar och diskussioner kan sammanfattas på följande sätt.

I. Sammandrag över volymmässigt betingade kostnadsökningar 1953/54 jämfört med 1938/39 för de produktionsmedel och tjänster, vilka ersatt arbetskraft i jordbruket

A. Kostnadsökningar, vilkas ungefärliga storlek kunnat bestämmas

	Milj. kr
Maskiner och tekniska anordningar	
Avskrivning	126
Underhåll	64
Ränta	52
Driv- och smörjmedel	84
Summa	326
Förbrukningsartiklar	
Ogräsbekämpningsmedel	6
Transportservice	
Mjölktransporter	19
Service från seminstationer	8
Elektricitet	38
Produktförädling	
Torkning av spannmål	5
Summa kostnadsökningar, vilka kunnat bestämmas	402

B. Kostnadsposter, vilka delvis torde inkluderas under A eller vilkas storlek ej kan bestämmas

	ökn. el. minskn sedan 1938/39 (+ eller —)
Byggnadstekniska anordningar och förändrad planlösning i ekonomibyggnaderna (standardförändring)	?

[1] *S. Holmström* och *G. Hansson*, Maskinhållarverksamheten i det svenska jordbruket. LT:s förlag 1954.

	ökn. el. minskn. sedan 1938/39 (+ eller −)
Reparationer av byggnader (överflyttning av arbetsuppgifter från jordbrukets arbetsstyrka till andra)	+
Transportservice för annat än mjölk	?
Service från maskinstationer, bekämpningsföretag och liknande[1])	+
Produktförädling, annan än spanmålstorkning	+

II. Sammandrag över beräknade bruttobesparingar genom arbetsrationaliseringen i jordbruket

	Milj. kr
A. Minskad foderkostnad till följd av minskat hästbestånd möjliggjort genom mekaniseringen (uppsk.)	100
B. Nedgång i arbetskostnaderna	969

Beräkningarna ger enligt det föregående sammandraget en skillnad mellan bruttobesparingar och kostnadsökningar genom arbetsrationaliseringen av 667 milj. kr. Försöket att frilägga de ekonomiska verkningarna av arbetsrationaliseringen i jordbruket 1938—1954 genom mekanisering och andra åtgärder har alltså resulterat i en beräknad ekonomisk vinst genom de vidtagna förändringarna av storleksordningen 650—700 milj. kr år 1953/54. Detta betyder, att produktionen inom jordbruket under år 1953/54 åstadkoms till en kostnad, som med ca 650—700 milj. kr understiger den, som skulle varit aktuell, om de förändringar, vilka här sammanförts under begreppet arbetsrationalisering, icke hade inträffat. Beräkningen gäller vidare vid de löner och priser på produktionsmedel, som var rådande 1953/54. Resultatet påverkas givetvis av de förändrade prisrelationerna för de olika produktionsmedlen.

Vid bedömandet av resultatet måste dessutom följande beaktas:

1. Det har icke kunnat avgöras, huruvida de omställningar, som möjliggjort minskningen av arbetsbehovet, påverkat jordbruksproduktionens storlek.

2. Det har icke heller kunnat avgöras, till vilken del minskningen av arbetsvolymen möjliggjorts genom förbättrad arbetsorganisation, mekanisering och andra åtgärder, som innebär direkta utbyten av arbete mot andra produktionsmedel. Det har därför varit nödvändigt att räkna med hela det bruttobelopp, som sparats genom minskad arbetsförbrukning.

3. Det har heller icke kunnat till fullo klarläggas, till vilken del minskningen i arbetsbehovet möjliggjorts genom förändrad produktionsinriktning. Vissa beräkningar har dock utförts, vilka visar, att förändringarna i arealanvändningen knappast torde ha påverkat arbetsbehovet vare sig i positiv eller negativ riktning, medan däremot minskningen i djurantalet till viss del torde ha medverkat till den minskade arbetsförbrukningen.

4. Det har icke varit möjligt att till fullo klarlägga de kostnadsökningar, som stått i samband med minskningen av arbetsförbrukningen i jordbruket. Som exempel på icke klarlagda kostnadsökningar kan anges kostnader för diverse service, vars omfattning ökat, jordbrukets personbilar etc.

Av de reservationer, som i det föregående anförts med hänsyn till vissa brister och ofullständigheter i det statistiska underlaget, är punkterna 1—3 aktuella endast för analysen av arbetsrationaliseringens ekonomiska resultat. Vad som anförts i punkt 4 är däremot aktuellt även i fråga om den tidigare i framställningen refererade analysen av de totala resultaten av olika effektiviseringsåtgärder.

Det kan alltid invändas, att beräkningar av det slag, som i det föregående diskuterats, är osäkra. Om t. ex. minskningen av arbetsförbrukningen enligt jordbrukskalkylen är större än i verkligheten, är den beräknade nettobesparingen genom arbetsrationaliseringen i motsvarande grad övervärderad — och omvänt. Oavsett de anmärkningar som på grund härav kan göras och oavsett de reservationer, som i det föregående måst göras på grund av svårigheterna att till fullo klarlägga de relativt komplicerade

[1] Kostnaderna för maskinservice inom jordbruket är kända för senare år men ej för jämförelseåret 1938/39.

sammanhangen och verkningarna av olika åtgärder, torde beräkningsresultaten ge ett riktigt uttryck för de väsentliga ekonomiska följderna av arbetsrationaliseringen i jordbruket sedan 1938/39.

Vidare må erinras om, att beräkningarna visar hur förändringarna i kostnadssammansättningen i jordbruket påverkat de belopp, som nu årligen behöver tillföras jordbruket för att infria principerna för prissättningen på produkterna. I det hänseendet finns intet att erinra, enär underlaget hämtats just från jordbrukskalkylen. Utjämnandet av jordbrukskalkylen skulle *vid 1953/54 års pris- och löneläge* ha förutsatt ytterligare 650—700 milj. kr per år, om arbetsrationaliseringen icke hade ägt rum.[1]

Lägges härtill den tidigare påvisade ekonomiska effekten av bl. a. ökad produktion, erhålles som förut nämnts ett sammanlagt nuvarande årligt resultat av effektiviseringen inom jordbruket under åren 1938—1954 av mer än 900 milj. kr. Om jordbrukarna icke hade rationaliserat, hade det dock förvisso icke varit möjligt att åstadkomma löne- och inkomstförbättringar inom jordbruket av den storleksordning, som inträffat. Beräkningarna visar emellertid, att jordbrukarna genom effektivisering av arbetsanvändningen i hög grad lyckats underlätta löne- och inkomstförbättringarna inom sin näring.

Den utveckling, som här behandlats, och som i första hand kännetecknas av minskad arbetsförbrukning i jordbruket, har även medfört andra samhällsekonomiska verkningar än de här berörda, beroende på de produktionsresultat, som uppnåtts inom de näringar, dit arbetskraften överförts.

Då full sysselsättning kunnat beredas den från jordbruket friställda arbetskraften inom andra näringar — med högre inkomstläge än inom jordbruket — förefaller det som om den totala ökningen av nationalinkomsten genom omflyttningarna skulle vara större, än vad som framkommer i den föregående analysen. Sluträkningen kan emellertid ej presenteras med mindre än att olika kostnadsökningar i samhället förenade med den snabba folkomflyttningen tas med i kalkylen. Det gäller såväl tillfälliga som bestående merkostnader, varav i första hand torde få nämnas större sociala kostnader av olika slag, ökade totala bostadskostnader under en övergångsperiod, ökade kostnader för livsmedelsdistribution o. s .v. Det skulle leda för långt att här söka fortsätta analysen, men det har ansetts motiverat att erinra om, att det samhällsekonomiska resultatet genom jordbrukets arbetsrationalisering ingalunda är till fullo utrett genom de beräkningar som presterats.

[1] Strängt taget är inverkan av arbetsrationaliseringen på det belopp, som behöver tillföras jordbruket för att kompensera kostnadsökningen, lägre än angivna belopp, enär de i kalkylen redovisade intäkterna är lägre än de redovisade kostnaderna. En viss kostnadsändring leder icke till en lika stor ändring av de erforderliga intäkterna, då kostnadsutvecklingen tillämpas procentuellt på den kända basårsintäkten och icke absolut.

BILAGA 3

Lantbrukets lönsamhetsutveckling under efterkrigstiden

Av LENNART HJELM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Undersökningens omfattning och uppläggning 258
1. Inledande synpunkter 258
2. Material och uppläggning 259
Redovisning av lönsamhetsresultaten..... 260
1. Företagarvinst och förräntningsprocent.. 260
2. Brukarens och familjens inkomster samt löneförmågan..... 263
3. Jämförelse mellan lantbrukare i grupperna 2—50 ha och andra yrkesgrupper 270
Sparande, förmögenhet och skuldsättning inom storleksklasserna 2—50 ha..... 273
1. Sparande 273
2. Förmögenhet 274
3. Skuldsättning 275
Analys av på lönsamheten inverkande faktorer 275
1. Lönsamhetsmått 275
2. Faktorer, som påverkat brukarens inkomst från lantbruket inom storleksklasserna 2—50 ha 276
3. Faktorer, som påverkat den totala arbetskraftens inkomstutveckling i jordbruket 278
Efterskrift 279

Undersökningens omfattning och uppläggning

1. Inledande synpunkter

Inom Jordbrukets utredningsinstitut har företagits undersökningar angående lantbrukets lönsamhetsutveckling sedan förkrigstiden. Den redogörelse, som här skall lämnas, utgör en sammanfattning av resultaten från dessa undersökningar, varvid dock framför allt efterkrigsperioden kommer att beaktas, d. v. s. åren 1945/46—1951/52. Resultaten för tidigare år, ävensom nyssnämnda mera omfattande analys av hithörande frågor, redovisas i särskilda publikationer från utredningsinstitutet.[1]

Då det är fråga om att studera lantbrukets lönsamhet är det angeläget att först understryka, att ett exakt klarläggande av detta problem är en omöjlig uppgift. De kostnader och måhända även de intäkter, som är nödvändiga att fixera för ändamålet, är inga absoluta storheter. De är i hög grad betingade av de utgångspunkter man väljer. Detta gäller särskilt ersättningen för familjens arbetskraft, räntor och avskrivningar. Vidare är det material, som står till buds för en undersökning på hithörande område, osäkert och dåligt representativt. De analyser, som har företagits, bör därför endast betraktas såsom en relativt grov orientering rörande lönsamhetens storlek och utveckling.

Med hänsyn till de svårigheter, som sålunda finns, då det gäller att på ett riktigt sätt klarlägga lönsamhetsförhållandena inom lantbruket, är det önskvärt, att studiet av detta problem får en relativt omfattande och mångsidig uppläggning. I de undersökningar, som företagits inom utredningsinstitutet, har därför ett försök gjorts att samtidigt

[1] *Lennart Hjelm*, Studier i det svenska lantbrukets lönsamhetsutveckling under 1940-talet. Skrift nr 2 från Jordbrukets utredningsinstitut, Stockholm 1952.
Bertil Törner, Lönsamheten inom lantbruket år 1950/51. Meddelanden från Jordbrukets utredningsinstitut, nr 2: 53, Stockholm 1953.

behandla olika sidor av den ekonomiska verksamheten, jordbruk, skogsbruk, andra förvärvskällor, kapitalinkomster o. d. Vidare har lönsamheten setts ur skilda synvinklar. Sålunda har belysts utvecklingen av företagarvinst och förräntningsprocent, brukarens och familjens inkomster, förbrukning och sparande, skuldsättning och förmögenhet. Undersökningen har även omfattat olika områden och storleksklasser. Däremot har det ej varit möjligt att ingå på de individuella variationerna. Slutligen har också jämförelser gjorts med inkomstförhållandena inom vissa andra yrkesgrupper. På detta sätt torde den samlade bilden bli mera tydlig än om blott ett par lönsamhetsuttryck presenteras, i synnerhet med det siffermaterial, som står till buds. Det blir också möjligt att från olika utgångspunkter studera lantbrukets ekonomiska resultat.

2. *Material och uppläggning*

Det material, som kan användas för en analys av det svenska lantbrukets ekonomiska utveckling, kan i huvudsak hämtas från tre källor, nämligen jordbrukets totalkalkyl, deklarationsundersökningen och bokföringsresultaten (Lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökning). I undersökningarna på utredningsinstitutet har ett försök gjorts att begagna alla dessa källor. Totalkalkylen och deklarationsundersökningen möjliggör dock icke någon mera differentierad analys utan har i första rummet använts för att kontrollera räkenskapsundersökningarna. Det är sålunda resultaten från dessa, som främst har lagts till grund för de mera ingående analyserna av lönsamhetens storlek och utveckling. Då emellertid ifrågavarande undersökningar icke bygger på ett representativt material, är det angeläget att vid bedömningen av lönsamhetsresultaten göra särskilda beaktanden.[1] Hithörande frågor kommer att närmare diskuteras längre fram.

Med hänsyn till att räkenskapsundersökningarna icke varit tillfredsställande upplagda vare sig ur lantbruksekonomisk eller statistisk synpunkt, har ett betydande arbete måst läggas ned för att göra de tidigare resultaten mera användbara för en jämförande lönsamhetsanalys. Det har då givetvis icke varit möjligt att kontrollera primäruppgifterna i bokslutssammandragen och icke heller att förbättra representativiteten. Däremot har kalkylmässiga kostnader blivit förmål för ingående behandling och revidering på de punkter, där kalkylförfarandet ansetts böra läggas upp efter andra riktlinjer.[2] Detta har naturligtvis icke helt eliminerat bristerna i materialet. Det bör vidare påpekas, att denna revidering av bokföringsuppgifterna icke har kunnat göras individuellt för varje gård utan endast för de olika jordbruksgrupperna.

De omräkningar av räkenskapsmaterialet, som gjorts, avser i första hand att beräkna totalintäkter och totalkostnader för driften i dess helhet.[3] Tankegången har därvid varit att beräkna lantbrukets lönsamhet under förutsättning att föreliggande produktion skall kunna upprätthållas på lång sikt. Som kostnader räknas då värdet av de uppoffringar, som krävs för att icke blott tillfälligt utan även på lång sikt framställa den produktion, som kalkylerats med i intäktsberäkningen. Det är uppenbart, att åtskilliga konventioner då måste göras. Framför allt gäller detta värderingen av produktionsmedlen. I första omgången har dessa värderats efter det för vederbörande år rådande prisläget. Nu redovisade betraktelsesätt har medfört, att såsom kostnad räknas lantbrukarfamiljens arbetsinsats samt ränta å såväl eget som lånat kapital. Arbetsinsatsen har genomgående värderats efter lantarbetarlön, och ränteberäkningen har skett på tillgångarnas marknads- eller bruksvärden. Avskrivningar på anläggningarna har vidare företagits utifrån återanskaffningsvärdena. I andra hand

[1] Se f. ö. *Hjelm*, op. cit., kap. 4.

[2] I stort sett överensstämmer de principer, som då använts, med av typjordbrukskommittén föreslagna omläggning av redovisnings- och kalkylförfarandet i den jordbruksekonomiska undersökningen (jfr SOU 1952: 4).

[3] Se *Hjelm*, op. cit., Bilaga 1.

har emellertid vissa alternativa beräkningar gjorts i fråga om värderingen, och vidare har lönsamhetsuttrycken modifierats så att en del konventioner kunnat släppas. Dessa frågor kommer att närmare diskuteras i samband med redovisningen av lönsamhetsresultaten.

Redovisning av lönsamhetsresultaten

1. Företagarvinst och förräntningsprocent

Lönsamheten har i första hand belysts genom att jämföra de totala intäkterna med de totala kostnader, som krävs för att upprätthålla produktionen på lång sikt enligt föreliggande produktionsmetoder och produktionsapparat. Det torde emellertid vara angeläget att understryka, att familjearbetet i detta sammanhang värderats efter utgående lantarbetarlön och att fastigheterna åsatts saluvärden. Differensen mellan de på detta sätt beräknade intäkterna och kostnaderna har benämnts *företagarvinst*. Denna kan uppenbarligen vara positiv eller negativ. Det är icke möjligt att beräkna företagarvinsten för samtliga storleksgrupper mer än för själva jordbruket. För det totala *lantbruket*, d. v. s. jordbruk + skogsbruk, kan företagarvinsten endast beräknas för grupperna 2—50 ha, eftersom skogsredovisning saknas för storjordbruken.

Vad *jordbruket* beträffar, redovisas företagarvinsten för detta i tabell 1. Åtskillnad har där gjorts mellan olika storleksklasser,[1] och vidare har medeltalsberäkningar företagits för vissa sammanslagna grupper. Som syns av denna tabell, har företagarvinsten i stort sett varit negativ för de flesta grupperna under den redovisade perioden. Detta innebär, att balans mellan intäkter och kostnader icke kunnat erhållas med utgångspunkt från de konventioner, som gjorts i fråga om kostnadsberäkningen. Hithörande problem kommer att närmare diskuteras längre fram.

[1] Storleksklasserna är:

I	2— 5	ha	åker
II	5— 10	»	»
III	10— 20	»	»
IV	20— 30	»	»
V	30— 50	»	»
VI	50—100	»	»
VII	>100	»	»

Om man med ledning av tabell 1 försöker bedöma utvecklingstendensen i företagarvinsten, visar det sig, att de negativa talen i genomsnitt för samtliga storleksklasser har stigit under den undersökta perioden. Det bör emellertid framhållas, att detta icke behöver innebära en real försämring av lönsamheten ur brukarens synpunkt. I första hand bör observeras, att en icke obetydlig penningvärdeförsämring ägt rum sedan 1945/46, och om justering företas med hänsyn härtill, blir nedgången i lönsamheten icke så framträdande. I andra hand bör påpekas, att räkenskapsmaterialet företett en viss utvidgning under den undersökta perioden. Detta syns ha fått till följd, att flera gårdar med mindre effektiv drift kommit med i undersökningen.[2] I viss mån kan sålunda den försämrade lönsamheten, uttryckt såsom företagarvinst, sammanhänga med ett utvidgat räkenskapsmaterial. Effekten härav torde dock — vilket kommer att visas längre fram — icke ha varit så betydande, eventuellt kan andra faktorer ha verkat i motsatt riktning.

Tabell 1 visar även, att betydande skillnader mellan de olika storleksgrupperna förefinns i fråga om företagarvinsten per ha jordbruksjord. De mindre jordbruken redovisar en avsevärt större negativ företagarvinst än de medelstora och större egendomarna. För grupperna V—VII föreligger nästan balans mellan intäkter och kostnader. Det förefaller dessutom, som om nu nämnda lönsamhetsskillnader mellan storleksklasserna har skärpts under de senare åren. Företagarvinstens utveckling går i motsatt riktning vid mindre än större jordbruk. Detta syns ganska naturligt, och torde i första hand sammanhänga med de medelstora och större lantbrukens goda möjligheter att mekanisera sin pro-

[2] Jfr s. 42—43 i *Hjelm*, op. cit.

Tabell 1. Företagarvinst i jordbruket, kronor per ha

År	Storleksgrupp										
	I	II	III	IV	V	VI	VII	I—VII	I—V	III—IV	III—VII
1945/46 ..	— 324	— 176	— 93	— 16	— 19	— 25	— 59	— 110	— 128	— 67	— 52
1946/47 ..	— 373	— 212	— 98	— 36	— 34	— 42	— 64	— 131	— 151	— 77	— 63
1947/48 ..	— 527	— 290	— 166	— 94	— 49	— 18	— 92	— 190	— 225	— 142	— 100
1948/49 ..	— 510	— 294	— 149	— 66	— 24	+ 27	— 17	— 167	— 211	— 121	— 67
1949/50 ..	— 532	— 285	— 142	— 36	+ 29	+ 90	+ 45	— 143	— 198	— 107	— 31
1950/51 ..	— 509	— 296	— 166	— 61	— 4	+ 28	+ 2	— 166	— 213	— 131	— 65
1951/52 ..	— 616	— 392	— 213	— 90	— 8	+ 14	— 21	— 218	— 273	— 172	— 93

duktion och därvid nedbringa arbetsförbrukningen.

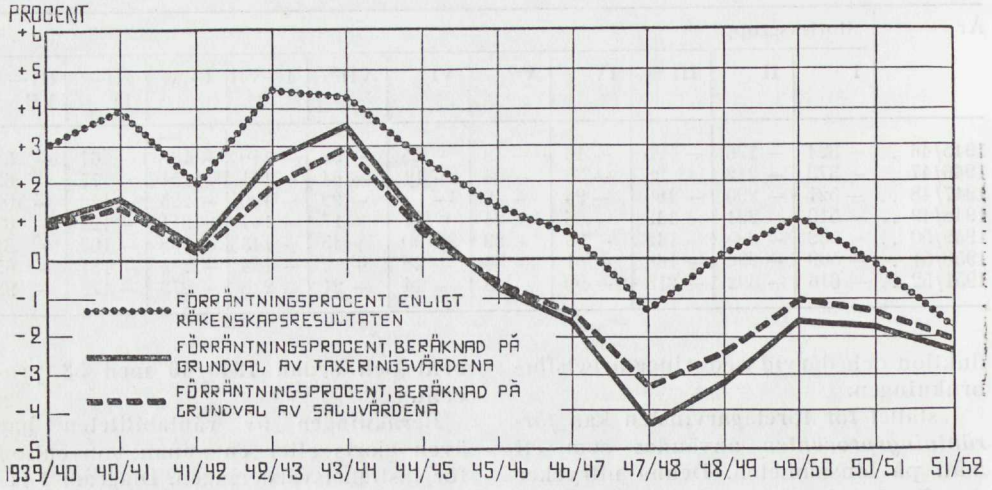
I stället för företagarvinsten kan *förräntningsprocenten* användas som ett mått på lönsamheten. Denna uttrycker den förräntning, som erhållits på investerat kapital. Om detta värderas efter marknadsvärdet, kan samma konvention sägas ha använts vid beräkningen, som tillämpats vid fastställandet av företagarvinsten. I tidsserier syns förräntningsprocenten vara ett bättre uttryck än företagarvinsten, eftersom inverkan av penningvärdeförändringen automatiskt elimineras. För jordbruket i dess helhet redovisas ett genomsnitt av förräntningsprocenten i diagram 1. I detta har hela perioden 1939/40—1951/52 medtagits. Som framgår av diagrammet har förräntningen för de sju efterkrigsåren genomgående varit negativ, och medeltalet för dessa år blir —1,8 procent. Detta resultat erhåller man således, om ett genomsnitt beräknas för samtliga storleksgrupper. Om grupperna I och II utesluts, blir förhållandena bättre, och medelförräntningen blir då 1,2 procent. Av särskilt intresse syns här vara lönsamhetsförhållandena inom grupperna III och IV. För dessa storleksklasser erhåller man såsom genomsnitt för efterkrigsperioden en förräntning i jordbruket av —1,2 resp. 1,8 procent. Det bör i detta sammanhang påpekas, att kapitalvärderingen av fastigheterna i föreliggande räntabilitetsberäkning skett på basis av marknadsvärdena. Dessa har sedan förkrigstiden stigit med ca 130 procent och sedan 1945/46 med 58 procent.

Beräkningen av räntabiliteten har även gjorts efter en annan konvention för fastighetsvärderingen. Diagram 1 redovisar en serie, där fastigheterna även värderats efter taxeringsvärdena. Som syns är dock de absoluta skillnaderna i förräntningsprocent mellan dessa beräkningar relativt små. Den serie, som bygger på taxeringsvärdena, resulterar emellertid i variationer, som icke kontinuerligt följer den ekonomiska utvecklingen utan sammanhänger med de instruktioner, som utlämnats till taxeringsmyndigheterna i samband med fastighetstaxeringen.

I diagram 1 har även gjorts en jämförelse med hittillsvarande redovisning i räkenskapsresultaten. Det visar sig då, att fram till 1949/50 föreligger en skillnad mellan här företagna beräkningar och räkenskapsresultaten i sin ursprungliga utformning på ungefär två enheter i förräntningsprocenten. Detta torde sammanhänga med den omräkning av vissa kostnadsposter, som ansetts vara motiverad att göra och för vilken tidigare redogjorts. Under 1950/51 och 1951/52 är skillnaderna avsevärt mindre, vilket syns bero på att kalkylförfarandet i räkenskapsresultaten, framför allt då det gäller kostnaderna för byggnader och arbetskraft, successivt omlagts i enlighet med de principer, som kommit till användning i denna undersökning.

Allt för stor vikt bör icke tillmätas en isolerad beräkning av förräntningspro-

Diagram 1. Förräntningsprocentens utveckling inom jordbruket (grupperna I—VII)

centen inom jordbruket, särskilt i skogsbygderna och över huvud taget vid mindre gårdar. Medtas även skogen, vilket är möjligt endast för grupperna 2—50 ha, blir förhållandena annorlunda. För nämnda grupper kan såväl företagarvinst som förräntningsprocent beräknas för det samlade jord- och skogsbruket *(lantbruket)*. Med hänsyn till svårigheterna att för hela lantbruket finna en gemensam nämnare beträffande företagarvinsten, kommer här endast förräntningsprocenten på investerat kapital att redovisas. I tabell 2 har denna återgivits med samma konventioner i intäkts- och kostnadsberäkningen, som kommit till användning vid beräkningen av företagarvinsten.

Vid bedömningen av resultaten i tabell 2 bör uppmärksammas, att utjämning icke har kunnat göras för över- eller underavverkning i skogsbruket. Vissa analyser har emellertid företagits rörande relationen mellan tillväxt och avverkning i bondeskogsbruket sedan 1938. Denna jämförelse redovisas i skrift nr 2 från utredningsinstitutet. Det framgår därav, att i genomsnitt för hela perioden syns en viss ökning av skogstillgångarna ha förekommit. Detta är även fallet, om ytterligare två år medtas i beräkningarna, d. v. s. om dessa framförs t. o. m. kalenderåret 1951. I genomsnitt för bondeskogsbruket syns tillväxten ha legat ca 10 procent högre än avverkningarna. Detta innebär sålunda, att de

Tabell 2. Förräntningsprocent på investerat kapital i lantbruket (jordbruk + skogsbruk)

År	Storleksgrupp						
	I	II	III	IV	V	I—V	III—IV
1945/46	— 2,3	+ 0,1	+ 2,2	+ 4,1	+ 3,3	+ 1,3	+ 2,8
1946/47	— 3,3	± 0,0	+ 3,1	+ 4,1	+ 3,1	+ 1,3	+ 3,4
1947/48	— 8,8	— 2,4	+ 0,7	+ 1,2	+ 2,5	— 1,4	+ 0,9
1948/49	— 6.4	— 2,3	+ 0,7	+ 2,3	+ 3,4	— 0,8	+ 1,2
1949/50	— 7,1	— 2,1	+ 0,7	+ 3,1	+ 5,0	— 0,6	+ 1,5
1950/51	— 3,0	+ 1,0	+ 1,9	+ 3,6	+ 5,4	+ 1,4	+ 2,5
1951/52	+ 2,9	+ 3,1	+ 2,8	+ 4,0	+ 5,4	+ 3,4	+ 3,2

redovisade förräntningstalen för det samlade lantbruket ger något för låga uttryck för räntabiliteten. Om man studerar utvecklingen år från år, bör dessutom observeras, att avverkningarna syns ha varit något större relativt sett under början av 1940-talet, men att de under senare år legat något lägre än medeltalet för perioden. Detta har givetvis inverkat på förräntningsprocentens utvecklingsförlopp. För år 1952 föreligger dock ännu icke några uppgifter, som belyser skogsavverkningarnas storlek. Då det icke har varit möjligt att närmare belysa hithörande problem inom olika områden, är det svårt att säga, huruvida de för landet i dess helhet funna tendenserna är lika utmärkande inom varje särskilt område. Skogstaxeringarna syns tyda på att nämnda skillnad mellan tillväxt och avverkning torde vara större i södra än i norra Sverige.

I genomsnitt för efterkrigsperioden har lantbruket för storleksklasserna III och IV givit en förräntning av 2,2 procent. För motsvarande storleksgrupper inom jordbruket var förräntningen —2,2 procent. Samtliga grupper I—V redovisar en genomsnittsförräntning under denna period av 0,7 procent i lantbruket och —2,9 procent i jordbruket. Om man i beräkningen medtar hela den undersökta perioden, d. v. s. 1939/40—1951/52, erhålls en genomsnittlig förräntningsprocent för grupperna I—V av 1,7, medan enbart jordbruket för dessa storleksklasser ger en förräntning av —1,4 procent. Det är således en skillnad av ungefär tre procentenheter.

Den största förbättringen i lönsamheten, när skogen medtas, visar givetvis skogsområdena. Dessa förhållanden belyses i tabell 3, där hela perioden 1939/40—1951/52 medtagits i beräkningen. Härigenom torde en viss utjämning av över- eller underavverkningar i skogsbruket ha åstadkommits. Som syns av tabellen ligger Ssl-området bättre till än de andra områdena. Det är emellertid av intresse, att Norrland visar högre förräntningstal än Msl och Msk och ligger på ungefär samma nivå som Smb. Tabell 3 är intressant även ur en annan synpunkt. Man finner där stora skillnader mellan lantbruk och jordbruk i skogsområdena. Detta visar, hur vanskligt det är att dela upp det samlade företaget, när lönsamhetsförhållandena skall undersökas.

Tabell 3. Förräntningsprocent på investerat kapital inom olika områden och i genomsnitt för åren 1939/40—1951/52 (standardmedeltal för grupperna 2—50 ha)

	Jordbruk	Lantbruk
Södra Sveriges slättbygder (Ssl)	+ 4,2	+ 4,4
Sydsvenska mellanbygden (Smb)	+ 1,9	+ 2,9
Mellersta Sveriges slättbygder (Msl)	— 1,6	+ 0,5
Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder (Msk)	— 3.1	+ 0,7
Norra Sverige (N)	— 6,8	+ 2,7
Hela landet	— 1,4	+ 1,7

2. *Brukarens och familjens inkomster samt löneförmågan*

Som tidigare något berörts, är det icke tillfredsställande att belysa lantbrukets lönsamhetsutveckling enbart med företagarvinst och förräntningsprocent. En sjunkande räntabilitet behöver t. ex. icke betyda, att brukaren och dennes familj erhållit en mindre inkomst. Vid beräkningen av förräntningsresultaten har nämligen lantbruket debiterats en kostnad för familjens arbete, motsvarande lantarbetarlönen, och i den mån denna har stigit kraftigt, kan detta uppväga den försämrade räntabiliteten. En förräntningsprocent understigande normal låneränta innebär dock, att brukaren erhållit lägre arbetsersättning än lantarbetarlönen. Med hänsyn till nu berörda förhållanden syns det angeläget att även studera lönsamhetens utveckling ur andra synpunkter.

I räkenskapsresultaten har man fäst stor vikt vid familjens inkomster (arbets- och kapitalinkomster). Detta mått är dock svårt att använda vid jämförelser. Familjens storlek och arbetsinsat-

Tabell 4. Brukarens arbetsinkomst i lantbruket, kronor per år

År	Storleksgrupp						
	I	II	III	IV	V	I—V	III—IV
1945/46	1 784	2 438	3 256	4 481	4 170	2 544	3 532
1946/47	1 898	2 807	4 121	5 153	4 806	2 946	4 354
1947/48	1 354	2 551	3 794	4 040	4 946	2 533	3 849
1948/49	1 884	2 948	4 149	5 137	6 279	3 046	4 372
1949/50	1 877	3 029	4 242	6 082	8 612	3 231	4 657
1950/51	2 449	4 276	5 143	6 863	9 455	4 115	5 531
1951/52	4 455	6 298	7 288	8 996	11 506	6 163	7 673

ser varierar, dels år från år och dels mellan olika jordbruksgrupper. Detta medför, att familjeinkomsten icke är något entydigt lönsamhetsmått, om man därmed avser att fastställa slutresultatet såsom en funktion av produktivitet och priser och i relation till viss bestämd prestation. I detta sammanhang har därför *brukarens inkomster* tillmätts större vikt. Därvid har åtskillnad gjorts mellan *arbets- och totalinkomster*. Den förra omfattar debiterad kostnad för brukarens arbete (manuellt + driftsledning) samt företagarvinst i jordbruk och skogsbruk. Därtill kommer inkomster genom körningar och skogsarbeten samt diverse förvärvskällor, i den mån redovisning föreligger för dessa. Det bör nämligen påpekas, att vissa arbetsinkomster utanför jord- och skogsbruk troligen icke har redovisats. Totalinkomsten är brukarens arbetsinkomst plus debiterad ränta å eget kapital. Arbetsinkomsten har med hänsyn till timredovisningens brister uttryckts i kr per år. Det är icke möjligt att på grundval av räkenskapsmaterialet framräkna brukarens inkomster i lantbruket mer än för grupperna 2—50 ha.

Lönsamheten har även bedömts såsom den ersättning driften kunnat lämna den totala arbetsinsatsen (familje- plus lejt arbete). Denna *löneförmåga* har uttryckts i procent av debiterade kostnader för arbetskraften. Ifrågavarande ersättning, som företaget kan lämna till arbetskraften, utgörs av debiterade kostnader för driftsledning plus manuellt arbete samt företagarvinst. Löneförmågan har uträknats för samtliga storleksgrupper, men begränsning har måst göras till jordbruket. Även om *familjeinkomsten* icke kan användas såsom ett lönsamhetsmått, kan det dock vara av intresse att belysa densamma, bl. a. för att bedöma den totala inkomststandard lantbrukarfamiljen lever under. Den redovisning, som här har kunnat göras av familjens inkomst, är emellertid ofullständig, beroende på att föreliggande inkomster utanför jordbruket är bristfälligt antecknade i bokföringen. Begränsning har vidare måst göras till grupperna I—V.

Brukarens *arbetsinkomst* från samtliga redovisade förvärvskällor belyses i tabell 4. Som syns föreligger betydande variationer i denna inkomst, dels mellan olika år och dels mellan olika storleksklasser. Årsvariationerna är främst betingade av skördeutfall och extrema skogsinkomster. Brukarens arbetsinkomst blev således ganska dålig under missväxtåret 1947/48. En betydande ökning har inträffat 1950/51 och 1951/52, till stor del beroende på goda skogskonjunkturer. Mellan olika storleksklasser är skillnaderna högst väsentliga, vilket närmare belyses för 1951/52 i tabell 5. Som framgår av denna tabell, har lantbrukare med 10—20 ha åker ca 65 procent större arbetsinkomster än brukare med 2—5 ha. I gruppen 30—50 ha är arbetsinkomsterna drygt 50 procent större än i jämförelsegruppen. Det är följaktligen svårt att i ett genomsnittstal bedöma lantbrukarens ekonomiska villkor. Ännu större variationer skulle med sannolikhet framkomma, om det hade varit möjligt att belysa brukarens arbetsinkomst vid den enskilda gården.

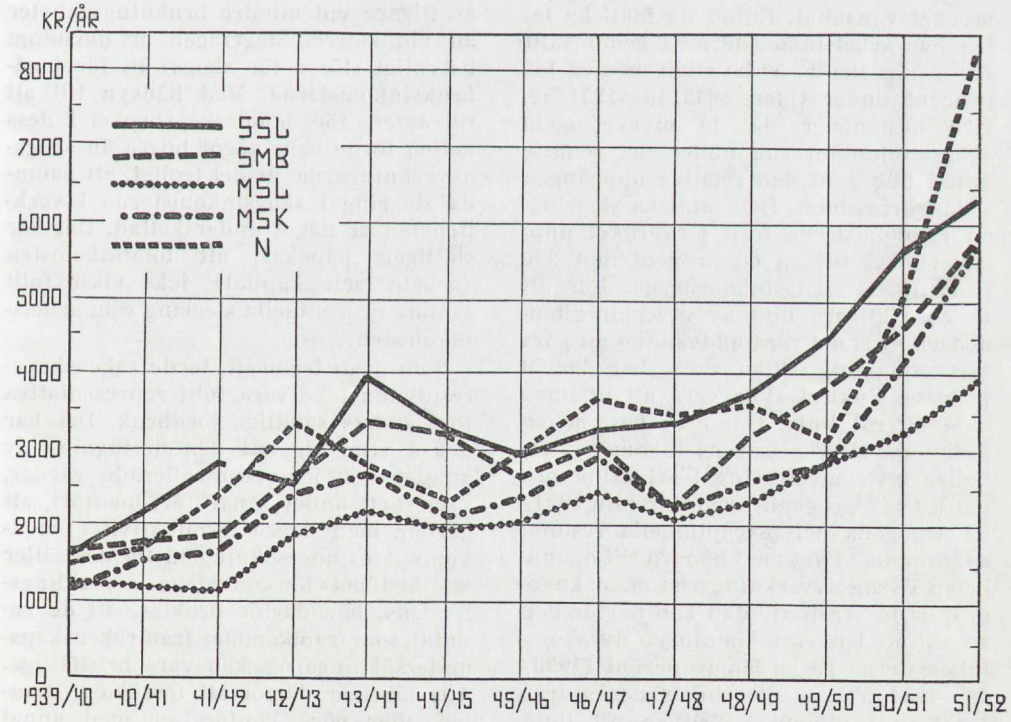
Tabell 5. Brukarens inkomst från lantbruket i olika storleksklasser 1951/52

Storleksgrupp	Arbetsinkomst		Totalinkomst	
	Kronor	Rel. tal	Kronor	Rel. tal
I	4 455	61	5 740	59
II	6 298	86	8 082	83
III	7 288	100	9 693	100
IV	8 996	123	12 255	126
V	11 506	158	15 929	164

I diagram 2 har belysts brukarens inkomstutveckling inom olika produktionsområden. Där har dock medtagits hela perioden 1939/40—1951/52, och standardmedeltal har beräknats för grupperna 2—50 ha. Det visar sig då, att under den undersökta perioden har brukarens arbetsinkomst legat högst i Ssl- och N-områdena. Inom det senare området är följaktligen de sammanlagda inkomsterna från jordbruk, skogsbruk, körförtjänster o. dyl. icke så dåliga, som man ofta är benägen att tro. Siffran för 1951/52 är dock extrem, beroende på de exceptionellt goda skogskonjunkturerna. De lägsta genomsnittsinkomsterna redovisas i Msl-området. Detta är ganska anmärkningsvärt och kan bero på urvalet av gårdar.

Uppdelningen av brukarens inkomster på arbets- och kapitalinsatser är givetvis konventionell. Vid beräkningen av arbetsinkomsten har förutsatts, att lantbruket debiteras kostnader för eget kapital utifrån normal låneränta. Man kan säga, att i detta fall har man vänt på frågeställningen gentemot beräkningen av förräntningsprocenten, vilken syftar till att klarlägga den ersättning, som kapitalet erhållit under förutsättning, att lantbruket debiterats en kostnad för brukarens arbetsinsatser, motsvarande lantarbetarlönen. Det kan emellertid va-

Diagram 2. Brukarens arbetsinkomst i lantbruket inom olika områden (standardmedeltal) i genomsnitt för grupperna 2—50 ha

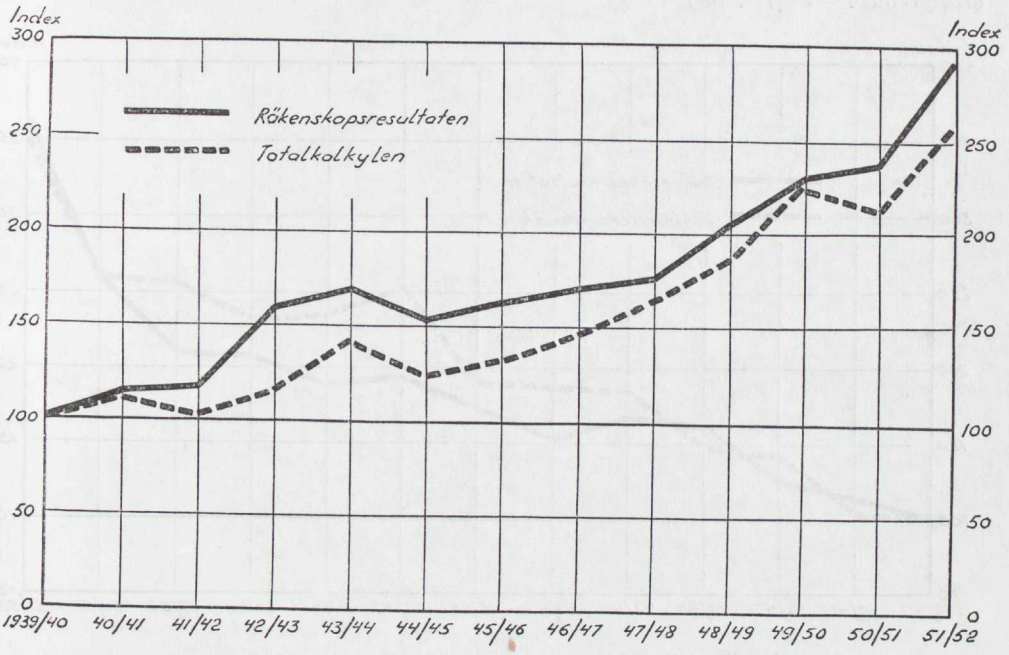
ra skäl att framräkna den totala inkomsten från såväl arbete som kapital. Då insatserna av framför allt kapital är mycket varierande mellan olika jordbruksgrupper, är det naturligtvis svårt att använda denna totalinkomst för jämförelser. Den kan dock ge en uppfattning om de inkomster, som brukaren verkligen kan beräkna erhålla från sin verksamhet, under förutsättning att övriga produktionsmedel värderas efter föreliggande marknadspriser. I tabell 5 har även denna *arbets- och kapitalinkomst* redovisats för år 1951/52. Det framgår därav, att totalinkomsten är ca 1 500—2 000 kr större per brukare än arbetsinkomsten i grupperna 2—20 ha men blir sedan 3 000—4 000 kr större i grupperna 20—50 ha. Som ett medeltal för grupperna 2—50 ha redovisas en totalinkomst 1951/52 av 8 072 kr. Motsvarande tal för enbart arbetsinkomsten är 6 163 kr.

Brukarens inkomster visar, som redan något berörts, stora växlingar mellan olika år. Att närmare belysa utvecklingen under en viss tidsperiod är därför mycket vanskligt. Enligt de faktiska talen har arbetsinkomsterna i genomsnitt för grupperna 2—50 ha stigit med ca 140 procent under tiden 1945/46—1951/52. Här bestämmer då de mycket goda skogskonjunkturerna under det senaste året i hög grad den relativa uppgången sedan krigsslutet. Den faktiska stegringen i inkomsterna från *jordbruket* uppgår endast till ca 60 procent mot 290 procent för skogsinkomsterna. För att få en riktigare bild av utvecklingstendensen syns det vara nödvändigt att göra viss utjämning. Olika vägar har därvid prövats. Enklast syns vara att utjämna med en rät linje. Om man baserar en sådan på efterkrigsårens inkomster, erhåller man en stegring i arbetsinkomsten av 147 procent. Även här blir 1951/52 års goda och exceptionella resultat avgörande, vilket med hänsyn till ojämnheten i skogsavverkningarna m. m. knappast är försvarbart. Man kan därför tänka sig att basera utjämningen av skogsinkomsterna på en längre period (1939/40—1951/52), medan inkomsterna från jordbruket utjämnas med en rät linje, som endast sträcker sig bakåt till 1945/46. Därvid blir stegringen ca 60 procent. Ungefär samma stegring erhålls, om man utjämnar de totala arbetsinkomsterna med en rät linje för hela perioden 1939/40—1951/52. Med hänsyn till att inkomststegringen de senaste åren delvis beror på en allmän engångsartad upplyftning av prisnivån, blir dock icke en utjämning enligt en rät linje fullt tillfredsställande. En andragradsekvation syns även vara värd att pröva. Denna bör dock baseras på samtliga undersökta 13 år. Stegringen i brukarens arbetsinkomst blir därvid 105 procent sedan krigsslutet.

De alternativa förslag till utjämning, som här presenterats, ger ganska varierande resultat. Ett mera exakt klarläggande av stegringstakten är svårt att göra. Någon möjlighet till utjämning av kvantiteterna i intäktsberäkningen finns icke i räkenskapsmaterialet, varför man inte heller kan komma fram på den vägen. Oberoende av vilken utjämning, som används, finner man emellertid, att den procentuella ökningen är något kraftigare vid mindre brukningsenheter än vid större. Stegringen är dessutom betydligt större för skogs- än för jordbruksinkomsterna. Med hänsyn till att tillväxten för bondeskogsbruket i dess helhet torde vara något högre än skogsavverkningarna, är det troligt, att nämnda stegring i skogsinkomsterna i verkligheten är något underskattad. Det bör slutligen påpekas, att totalinkomsten (arbete och kapital) icke visar fullt samma procentuella stegring som arbetsinkomsten.

Som ovan framgått, torde räkenskapsresultaten icke vara fullt representativa för landets samtliga jordbruk. Det har också visat sig, att den utvidgning av antalet bokföringskontrollerade gårdar, som skett under senare år, medfört, att gårdar med lägre produktivitet medkommit i undersökningen. Då det gäller att bedöma lönsamhetens utvecklingstendens, bör därför beaktas, att de resultat, som framkommer från räkenskapsundersökningarna, kan vara bristfälliga. Angeläget är därför att försöka avstämma eller göra jämförelser med annat

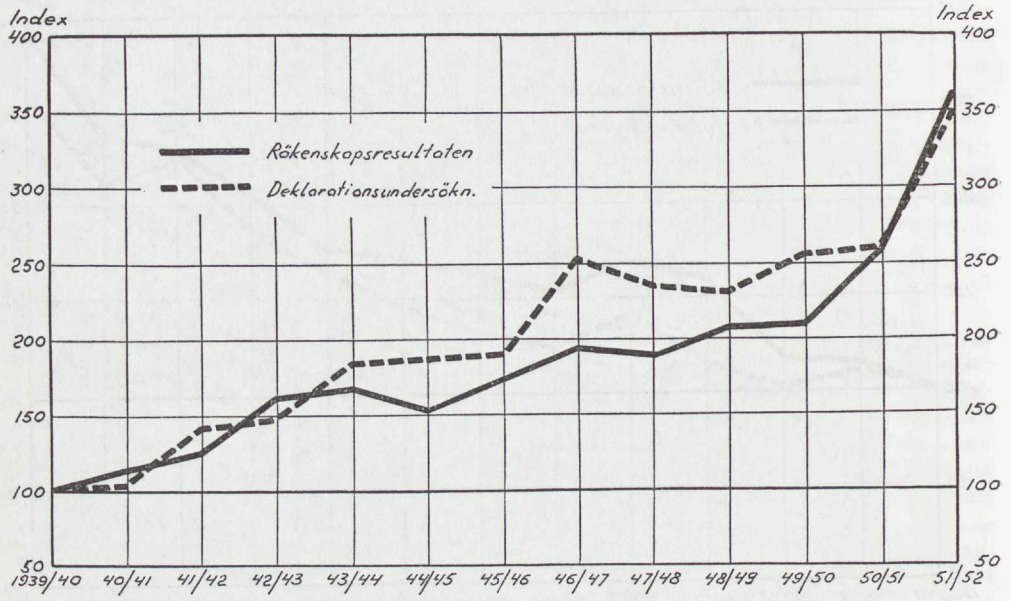
Diagram 3. Jämförelse mellan räkenskapsresultaten och totalkalkylen rörande utvecklingen av familjens arbetsinkomst i jordbruket (rel. tal)

material. Här skall göras en jämförelse med jordbrukets totalkalkyl samt den s. k. deklarationsundersökningen. I fråga om totalkalkylen föreligger vissa skillnader mellan denna och räkenskapsundersökningarna beträffande beräkningen av de kalkylmässiga kostnaderna. Särskilt gäller detta räntekostnaderna för i fastigheten investerat kapital, vilka i totalkalkylen bygger på utjämnade resultat från fastighetstaxeringarna, under det att räkenskapsresultaten i föreliggande utformning redovisar räntekostnader, beräknade på grundval av fastigheternas saluvärden. För att få överensstämmelse har räntekostnadsposten i totalkalkylen justerats så att samma principer använts för beräkningen som i räkenskapsresultaten. De jämförelser, som sedan kan göras, måste avse familjens arbetsinkomst. Därvid har utgåtts från de totala arbetskostnaderna i totalkalkylen och antagits, att lika stor del av dessa faller på lantbrukarfamiljen som dennas arbetsinsatser utgör i relation till de totala arbetsinsatserna enligt räkenskapsresultaten. Därtill har lagts de omräknade kalkylmässiga över- eller underskotten i totalkalkylen. Den arbetsinkomst, som man på så sätt erhåller, har jämförts med familjens arbetsinkomst från jordbruket enligt räkenskapsresultaten. Jämförelsen belyses i diagram 3. Man finner därav, att vissa mindre skillnader föreligger i utvecklingstendensen mellan de båda undersökningarna. Delvis kan dessa bero på att arbetskostnadsposten i totalkalkylen bygger på en regressionslinje, under det att räkenskapsresultaten utgår från den faktiska förbrukningen för varje år. Med hänsyn till svårigheterna att över huvud taget göra en jämförelse av detta slag, syns man dock kunna konstatera att samstämmigheten är relativt god mellan räkenskapsresultaten och totalkalkylen beträffande utvecklingen av familjens arbetsinkomst i jordbruket.

Vid en jämförelse med deklarationsundersökningen måste såväl jordbruk

Diagram 4. Jämförelse mellan räkenskapsresultaten och deklarationsundersökningarna rörande utvecklingen av familjens arbetsinkomst i jordbruk och skogsbruk för grupperna I—V (rel. tal)

som skogsbruk medtas. Då detta endast är möjligt i grupperna I—V i räkenskapsresultaten, har begränsning till dessa storleksklasser gjorts. Jämförelsen kommer då att avse familjens arbetsinkomst från jordbruk och skogsbruk i dessa storleksgrupper. Även här kan endast den relativa utvecklingen belysas. Därvid bör beaktas, att i deklarationsundersökningen omfattar arbetsinkomsten för familjen huvudsakligen brukaren och dennes hustru samt minderåriga barn. Arbetsinkomsten i räkenskapsresultaten omfattar även arbetsersättning till barn över 16 år, vilka deltagit i lantbruksarbetet. I deklarationsundersökningen upptas såsom kostnad endast gäldräntor. En omräkning av räntekostnaderna har därför företagits utifrån samma principer, som tillämpats för räkenskapsundersökningarna.

Den relativa utvecklingen belyses i diagram 4. Enligt detta är samstämmigheten relativt god även mellan räkenskapsresultaten och deklarationsundersökningen. Det föreligger visserligen en ganska betydande avvikelse 1946/47. Den starka stegringen för familjeinkomsten detta år enligt deklarationsundersökningen kan dock förklaras av att 1947 var skattefritt till följd av omläggningen till källskatt. Förskjutningar torde därvid ha gjorts i såväl försäljningar som inköp.

Den jämförelse, som här gjorts mellan räkenskapsresultaten och andra undersökningar, är uppenbarligen behäftad med åtskilliga osäkerhetsmoment och felkällor. De resultat, som man erhåller, kan endast ge en mycket grov orientering. Det förefaller dock som om så stora skillnader i utvecklingsförloppet icke föreligger mellan dessa undersökningar. Med hänsyn till att räkenskapsmaterialet i detta sammanhang framför allt har använts för att belysa lantbrukets lönsamhetsutveckling, bör nämnda samstämmighet stärka bokföringsresultatens användbarhet för detta ändamål. Det bör då även påpekas, att räkenskapsmaterialets successiva utvidgning icke syns haft så stor effekt på lönsamhets-

Tabell 6. Familjens totala inkomst i grupperna III och IV

År	Brukarens arbetsinkomst i lantbruket		Inkomst av kapital i lantbruket		Övr. fam. medl. arbetsinkomst i lantbruket		Övriga inkomster		Summa	
	Kronor	%	Kronor	%	Kronor	%	Kronor	%	Kronor	%
1945/46	3 532	46,2	1 662	21,7	2 190	28,6	266	3,5	7 650	100,0
1946/47	4 354	50,3	1 767	20,4	2 283	26,4	248	2,9	8 652	100,0
1947/48	3 849	45,2	1 927	22,6	2 470	29,0	273	3,2	8 519	100,0
1948/49	4 372	46,3	1 999	21,2	2 661	28,2	411	4,3	9 443	100,0
1949/50	4 657	46,7	2 050	20,5	2 765	27,7	511	5,1	9 983	100,0
1950/51	5 531	48,7	2 287	20,2	3 002	26,5	524	4,6	11 344	100,0
1951/52	7 673	52,7	2 598	17,8	3 607	24,8	678	4,7	14 556	100,0

utvecklingen. Om så ändå skulle ha varit fallet, kan det tänkas att andra faktorer verkat i motsatt riktning.

Det är uppenbarligen betydligt svårare att kontrollera, huruvida de genom räkenskapsmaterialet erhållna *absoluta* lönsamhetssiffrorna kan anses representativa. Med hänsyn till att räkenskapsgårdarna visar högre produktivitet i driften, torde lönsamheten vid ifrågavarande gårdar vara något bättre än vad som gäller i genomsnitt för hela jordbruket. *Hyrenius*[1] beräknar skillnaden i räntabel arbetslön för jordbruket till ca 5 procent. Brukarens arbetsinkomst skulle då, med hänsyn till att dennes arbete utgör ungefär hälften av den totala arbetsinsatsen, ligga ca 10 procent högre. Det bör dock uppmärksammas, att Hyrenius endast har undersökt bokföringsåret 1939/40. Vidare bör påpekas, att i räkenskapsmaterialet värderas de naturaprodukter, som lantbrukarfamiljen använder, till producentpris. Häri ligger en dold förmån, särskilt om man skall jämföra med andra yrkesgrupper. Det har icke varit möjligt att företa justeringar med hänsyn härtill.[2] I detta sammanhang bör även observeras, att skogsarealerna i genomsnitt är något större för landets samtliga jordbruk än vad fallet är vid räkenskapsgårdarna.

[1] *Hyrenius, Hannes*, Statistiska-ekonomiska studier rörande det svenska jordbruket, Kungl. Lantbruksakademiens Tidskrift, Årgång LXXXVI, Stockholm 1947.

[2] En viss analys av naturaförmånernas betydelse för utvecklingen av brukarens inkomster har gjorts (se *Hjem*, op. cit. s. 77).

Utöver den redovisning av *familjeinkomsten*, som gjorts i diagram 3 och 4, skall även hänvisas till tabell 6, där denna inkomst och dess sammansättning belyses för grupperna III och IV under efterkrigsåren. Det framgår därav, att även familjeinkomsten visar en betydande nominell stegring sedan 1945/46, ehuru icke så kraftig som brukarens inkomst i dessa storleksklasser. De faktiska årssiffrorna visar en uppgång av familjens totala inkomst med 90 procent, men av brukarens arbetsinkomst med ca 115 procent. Även här är dock resultatet i hög grad betingat av goda skogskonjunkturer 1951/52. Tabell 6 visar även, att familjeinkomsten till ungefär 70 procent härrör från brukarens arbets- och kapitalinsatser. Familjemedlemmarnas arbetsinkomst uppgår till drygt 25 procent och övriga inkomster (barnbidrag, pensioner, styrelsearvoden m. m.) till knappt 5 procent. Det bör dock påpekas, att familjemedlemmarnas arbetsinkomster från förvärvskällor utanför lantbruket icke torde vara fullständigt redovisade. Särskilt gäller detta om vuxna söner finns hemma på gården, vilka har haft arbeten med skogshuggning eller dylikt utanför denna. Även familjernas storlek över huvud taget är oklar, varför den redovisning, som här gjorts av familjeinkomsten, är svår att använda för jämförelser av skilda slag.

Vid ovan redovisade beräkning av brukarens arbetsinkomst har den konventionen måst göras, att lantbruket för övrigt familjearbete debiterats en kost-

Tabell 7. Löneförmåga i procent av arbetskostnaderna i jordbruket

År	Storleksgrupp									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	I—VII	I—V	III—IV
1945/46	58,6	69,8	79,3	95,5	93,8	91,3	79,4	75,9	74,4	84,0
1946/47	57,8	67,3	79,6	90,6	90,0	86,5	78,2	73,7	72,5	82,8
1947/48	49,3	60,0	69,1	78,1	86,9	94,6	70,5	66,1	63,9	71,7
1948/49	53,2	61,4	74,0	85,9	94,1	107,6	95,0	71,9	68,1	77,5
1949/50	52,1	64,2	76,3	92,3	107,1	124,4	112,8	76,7	70,9	80,7
1950/51	55,4	63,4	73,6	87,4	99,0	107,4	100,6	73,7	69,6	77,4
1951/52	54,9	60,2	71,7	84,8	98,4	103,1	95,0	71,3	67,7	75,4
Medeltal	57,0	63,8	74,8	87,8	95,6	102,1	90,2	72,8	69,6	78,5

nad, motsvarande lantarbetarlönen. För att komma ifrån denna konvention kan i stället familjens inkomst beräknas. Med hänsyn till de nyss berörda svårigheterna att använda denna familjeinkomst för jämförelser, kan det emellertid vara lämpligare att ställa lönsamheten i relation till den totala arbetsinsatsen. Det lönsamhetsuttryck, som då lämpligen bör användas, är *löneförmågan,* vilken här uttryckts i procent av de debiterade arbetskostnaderna. Denna löneförmåga har endast kunnat uträknas för jordbruket. Tabell 7 redovisar de resultat, som därvid erhållits för olika storleksklasser. Som framgår därav har grupperna I och II redovisat en löneförmåga, som uppgår till i genomsnitt omkring 60 procent av arbetskostnaderna. Motsvarande procenttal för grupperna III och IV ligger vid omkring 75—85. Vid övriga storleksklasser har jordbruket redovisat en löneförmåga, som uppgår till 90—100 procent av de debiterade arbetskostnaderna för manuellt arbete och driftsledning.

Tabell 7 ger vissa intressanta upplysningar om skillnaderna i lönsamhetens utvecklingstendens mellan olika storleksklasser. Det visar sig nämligen, att löneförmågan, uttryckt såsom procenttal av de debiterade arbetskostnaderna, företett en sjunkande tendens för grupperna I och II. Samma sak gäller även, ehuru icke fullt så markerat, för grupperna III och IV. För övriga storleksklasser har däremot löneförmågan under ifrågavarande tidsperiod stigit. Det är sannolikt, att denna skillnad i lönsamhetsutvecklingen sammanhänger med skillnader i effektivisering av driften. Detta har påtalats även i samband med redovisningen av företagarvinsten. Det mindre jordbruket har sålunda icke kunnat effektivisera sin drift i den utsträckning, som varit nödvändigt för att vid föreliggande priser vidmakthålla löneförmågan under efterkrigstiden. Förhållandet är det omvända vid det medelstora och större jordbruket, där tydligen effektiviseringen resulterat i en bättre förmåga att betala arbetet för dess insatser i produktionen.

3. Jämförelser mellan lantbrukare i grupperna 2—50 ha och andra yrkesgrupper

Det är uppenbarligen mycket svårt att göra en jämförelse mellan lantbrukarnas och andra yrkesgruppers inkomster. Som ovan konstaterats, är lantbrukarna ingalunda någon enhetlig grupp utan visar mycket varierande inkomster. Detta torde även gälla andra yrkeskategorier, exempelvis industriarbetarna, ehuru kanske icke i samma utsträckning. Om det ändå är av intresse att göra en jämförelse, måste vissa konventioner uppställas beträffande vilka grupper som skall ställas mot varandra. Det blir då fråga om rena värdeomdömen, och här skall hänvisas till 1942 års jordbruksskommitté, som ansåg det lämpligt att jämföra inkomsterna för lantbrukare inom vissa jordbruksgrupper med inkoms-

terna för industriarbetare i de båda lägsta dyrorterna. En jämförelse skall även göras med lantarbetarlönen. För industriarbetarna har ett aritmetiskt medeltal beräknats av löneuppgifterna enligt socialstyrelsens lönestatistik för manliga industriarbetare över 18 år, avseende de två lägsta dyrorterna. För lantarbetare skall användas den genomsnittslön, som redovisas i socialstyrelsens lönestatistik för manliga arbetare över 18 år. Denna lön innefattar samtliga förmåner utom den, som dessa arbetare oftast kan sägas ha genom en låg hyra för bostäderna. Utöver utgående löner torde nu nämnda arbetargrupper ha vissa extrainkomster genom skilda tillfällighetsarbeten. Det har icke varit möjligt att belysa storleken därav.

Då det gäller lantbrukarnas inkomster, torde det vara uppenbart, att det här bör vara fråga om *brukarens* inkomster. Om jämförelsen då avser att uttrycka den inkomst, som erhållits för ungefär likvärdiga prestationer, bör brukarens *arbetsinkomst* per timme beaktas. Som ovan framgått, är det emellertid vanskligt att framräkna denna timersättning. Jämförelserna måste i stället avse årsbelopp, varvid lantbrukarna dock kommer i en något ofördelaktig ställning, beroende på att deras årliga arbetsprestation i allmänhet torde omfatta flera timmar än de andra yrkesgruppernas. Även s. k. extra förtjänster torde vara bättre redovisade för lantbrukarna. Därest man önskar en uppfattning om vilka inkomster, som vederbörande kan sägas ha till sitt förfogande, torde brukarens *totalinkomst* kunna användas. Det bör dock framhållas, att industri- och lantarbetare också har vissa kapitalinkomster, vilka icke redovisas i lönestatistiken. Det är emellertid obestridligt, att dessa är avsevärt mindre än lantbrukarnas.[1] Vid de jämförelser, som här gjorts med andra yrkesgrupper, har endast brukarens inkomster i storleksklasserna 2—50 ha beaktats, varvid största vikt fästs vid gruppen 10—20 ha.

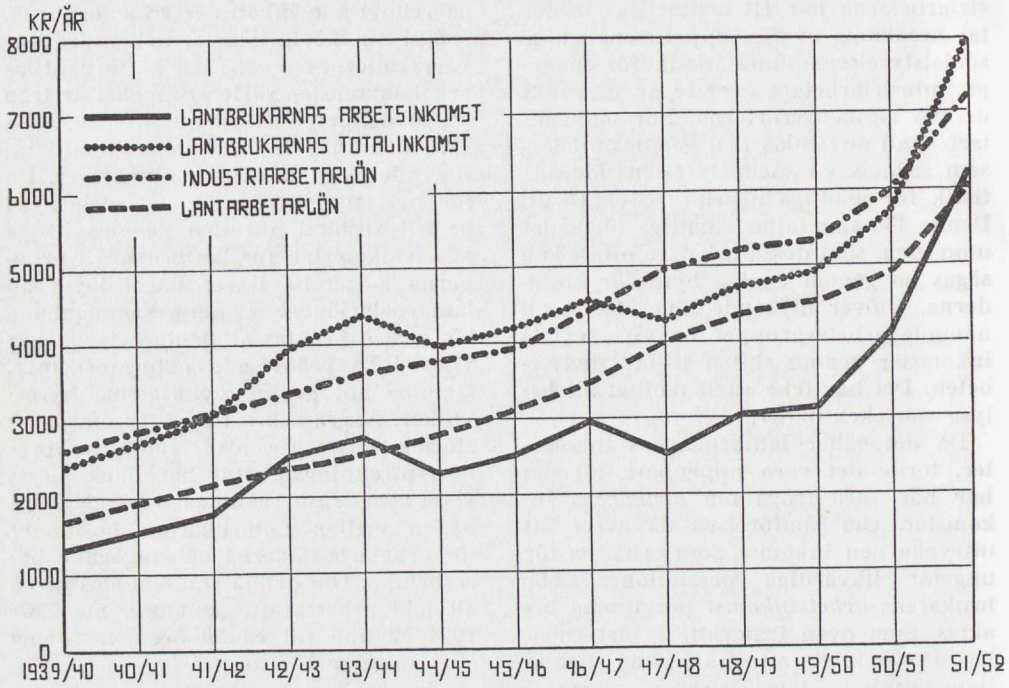
I diagram 5 görs först en jämförelse mellan arbetarnas löner och lantbrukarens arbets- och totalinkomster i genomsnitt för grupperna 2—50 ha. Lantbrukarnas inkomster innefattar där samtliga redovisade inkomster från jordbruk, skogsbruk, körförtjänster och andra förvärvskällor. Som syns har lantbrukarnas arbetsinkomster varierat mycket år från år, beroende på skördeutfall m. m. Åren 1951 och 1952 var dessutom särskilt influerade av goda skogskonjunkturer. En för hela perioden utjämnad serie syns ge till resultat, att den genomsnittliga arbetsinkomsten för lantbrukare i grupperna 2—50 ha ligger något lägre än lantarbetarlönen. I detta sammanhang bör också beaktas att lantarbetarna har vissa icke redovisade naturaförmåner, framför allt genom gynnsamma hyresvillkor. Några säkra uppgifter om deras storlek föreligger icke. Inom jordbrukets utredningsinstitut har dock gjorts vissa överslagsberäkningar rörande skillnaden mellan lantbrukarnas kostnader för arbetarbostäderna och utgående hyresbelopp. Om denna skillnad slås ut på all lejd arbetskraft, kommer man för 1951/52 upp till ca 20 öre per timme eller ungefär 500 kr per år.

Diagram 5 redovisar även lantbrukarnas totalinkomst, d. v. s. vad de erhållit i ersättning för egna arbets- och kapitalinsatser. Det visar sig då, att denna inkomst för grupperna 2—50 ha ungefär motsvarar industriarbetarlönen. I detta sammanhang bör dock erinras om, att industriarbetarna också torde ha vissa kapitalinkomster, vilka icke har kunnat redovisas i denna jämförelse.

Som ovan påpekats, föreligger betydande variationer i lantbrukarnas inkomster mellan olika gårdsstorlekar. Dessa har ovan redovisats i tabellerna 4 och 5. Vid jämförelser med industri- och lantarbetarlöner finner man, att vid de minsta storleksklasserna 2—5 och 5—10 ha, är brukarens totala arbets- och kapitalinkomst i allmänhet lägre än lönerna för industriarbetare. Däremot är totalinkomsterna i det medelstora och större lantbruket betydligt högre än nämnda löner, vilket bl. a. sammanhänger med att betydande egna kapital är investerade i dessa företag. Dylika jäm-

[1] Jfr *Hjelm*, op. cit. s. 81.

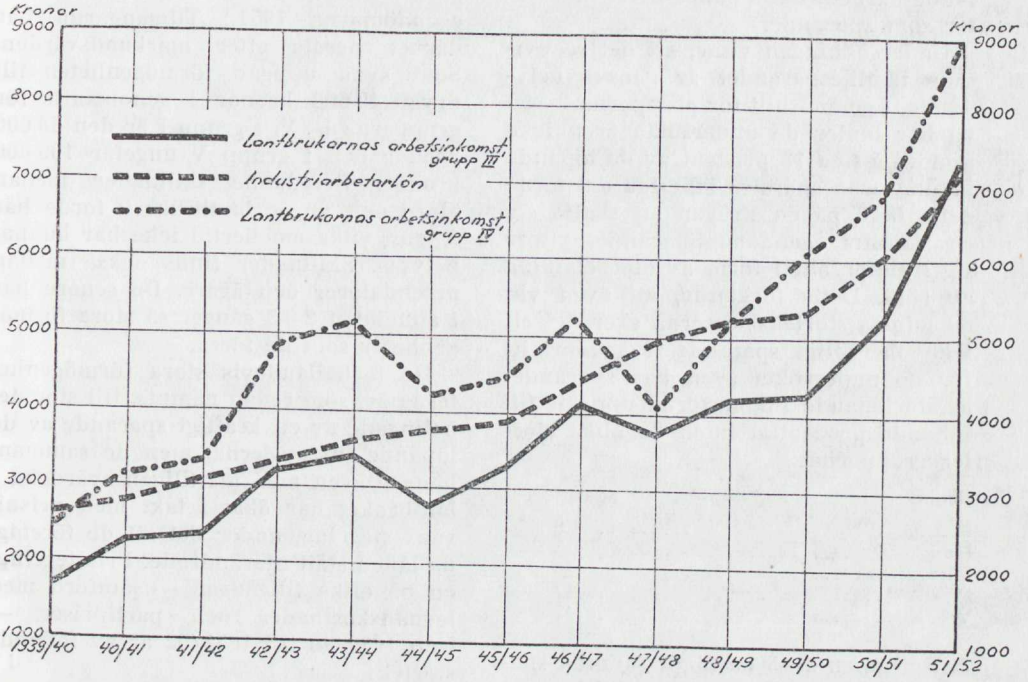
Diagram 5. Jämförelse mellan årsinkomsterna för arbetare och lantbrukare, medeltal för grupperna 2—50 ha

förelser syns därför mindre adekvata. Det kan däremot vara skäligt (jfr 1942 års jordbrukskommitté) att jämföra inkomsterna för lantbrukare i grupperna III och IV med industriarbetarlönen. En dylik jämförelse har gjorts i diagram 6, där emellertid endast lantbrukarnas arbetsinkomster redovisats. Man finner därav, att de senare i gruppen 10—20 ha under perioden 1939/40—1951/52 legat något lägre än industriarbetarlönen, men att den relativa differensen nu är mindre än vid periodens början. Diagrammet visar också, att lantbrukarnas arbetsinkomster i gruppen 20—30 ha i allmänhet har legat något högre än industriarbetarlönen. Vid beräkningen av lantbrukarnas arbetslöner har räntor för eget kapital betraktats såsom kostnader. En del av dessa är att anse som ett resultat av prisstegring på tidigare anskaffade tillgångar. I en jämförelse med andra grupper torde viss hänsyn även böra tas till dessa kapitalinkomster. Vidare bör uppmärksammas de förmåner lantbrukarna har genom att naturaprodukter värderats till producentpris. Å andra sidan bör beaktas ovan berörda svårigheter att fånga industriarbetarnas totala arbetsinkomster, ävensom det större antal timmar, som lantbrukarna i allmänhet arbetar per år. Man syns ändå kunna konstatera, att de *bokföringskontrollerade* lantbruken inom gruppen 10—20 ha numera ger sina utövare en inkomst för utförda prestationer, som i *genomsnitt* börjar ligga i nivå med den lön industriarbetarna erhåller i de lägsta dyrorterna. Lantbrukarnas inkomster varierar dock mycket år från år och här skall erinras om att det endast är för de två sista åren, som denna överensstämmelse uppnåtts.

Inom gruppen 10—20 ha föreligger dessutom stora skillnader i brukarens arbetsinkomster mellan olika områden. För *efterkrigsperioden* kan dessa belysas av följande tablå, som anger inkoms-

Diagram 6. Jämförelse mellan årsinkomsterna för arbetare och lanbrukare (grupperna III och IV)

terna i de olika områdena i relation till genomsnittet:

Ssl	129	Msk	96
Smb	119	N	129
Msl	85		

Som syns ligger Ssl och N på samma nivå och 29 procent högre än genomsnittet. Däremot har arbetsinkomsterna i Msk och Msl varit lägre än i medeltal för grupp III, nämligen med 4 resp. 15 procent. För det senaste året ligger Ssl och Smb på samma nivå i förhållande till genomsnittet som under perioden 1945/46—1951/52. En viss relativ förbättring har inträtt för Msk och N, beroende på de gynnsamma skogskonjunkturerna. I stället har Msl-området kommit i ett ännu sämre läge än förut. Det bör emellertid varnas för att pressa dessa skillnader mellan områdena för hårt. Särskilt gäller detta för N-området, där det senaste årets exceptionella skogskonjunkturer starkt bidragit till det höga relationstalet. Vidare skall erinras om att Norrland ligger i högre dyrorter än andra områden och bör av denna anledning ligga något högre på inkomstskalan.

Sparande, förmögenhet och skuldsättning inom storleksklasserna 2—50 ha

1. Sparande

Särskilt intresse bör sparandet ägnas, när det gäller att belysa lantbrukarnas ekonomiska förhållanden. En undersökning har också företagits rörande sparandet vid de bokföringskontrollerade gårdarna, varvid dock begränsning har gjorts till grupperna I—V för åren 1939/40—1949/50.[1] Det kan dessutom endast bli fråga om jordbrukarfamiljens spa-

[1] Beräkningsprinciperna redovisas av *Hjelm*, op. cit.

rande. Påpekas bör emellertid, att redovisningen är relativt ofullständig beträffande barnen. Detta gäller såväl inkomster som sparande.

Undersökningen visar, att det redovisade familjesparandet är ganska betydande. I genomsnitt för grupperna 2—50 ha har under de undersökta åren icke mindre än ca 13 procent av de löpande inkomsterna sparats. Till stor del torde detta bero på en strävan att skaffa sig en skuldfri egendom. Sparandet yttrar sig framför allt i form av återbetalning av gäld. Detta förklarar, att även vid de minsta storleksklasserna sker det ett icke obetydligt sparande. I genomsnitt för de undersökta åren har sparandet av de löpande inkomsterna uppgått till följande procenttal inom de olika storleksgrupperna:

Grupp	Sparprocent
I	8
II	13
III	16
IV	17
V	17

I gruppen 2—5 ha utgör sålunda sparandet omkring 8 procent av inkomsten. Det ökar sedan procentuellt sett med gårdsstorleken, d. v. s. med inkomsten, vilket är en känd sak. I de två största grupperna utgör det sålunda ca 17 procent av den löpande totalinkomsten.

2. *Förmögenhet*

Det är naturligt, att detta ganska stora sparande inom lantbruket medfört en icke föraktlig förmögenhetsbildning. I tabell 8 redovisas förmögenheterna per gård vid de bokföringskontrollerade egendomarna 1951.[1] Tillgångarna har där värderats efter marknadsvärden. Som syns uppgår förmögenheten till drygt 40 000 kronor i genomsnitt för grupperna I—V. I grupp I är den 28 000 kronor och i grupp V ungefär 100 000 kronor. Betydande skillnader mellan äldre och yngre lantbrukare torde här finnas, vilka emellertid icke har kunnat belysas. Skillnader finns också mellan arrendatorer och ägare. De senare har i allmänhet 2—3 gånger så stora förmögenheter som de förra.

De förhållandevis stora förmögenheterna är, som redan nämnts, till stor del betingade av ett kraftigt sparande av de löpande inkomsterna, men de sammanhänger även med att tillgångsvärdena i lantbruket har ökat i takt med prisnivåns stegring, under det att de företagna lånen stått oförändrade. Prisstegringen på olika tillgångar — jämförd med levnadskostnader och partipriser — från 1939/40 till 1951/52 är av följande storlek:

	Procent
Fastigheter	131
Maskiner	75
Kreatur	137
Levnadskostnader	74
Partipriser	135

Det är obestridligt, att lantbrukarna här har haft en fördel, som icke tillkommit många andra samhällsgrupper med ringa möjligheter att placera sina tillgångar i realvärden.

Tabell 8. Förmögenhet i kronor per gård 1951

Område	Storleksgrupp					Medeltal
	I	II	III	IV	V	
Ssl	(21 700)	47 800	63 600	87 100	147 200	47 300
Smb	(20 800)	37 400	58 300	68 800	117 600	40 300
Msl	(22 500)	34 600	43 400	61 800	82 100	35 200
Msk	32 700	46 400	59 200	70 900	84 300	46 700
N	26 700	43 000	57 200	97 300	·	50 100
Samtliga	28 400	42 800	53 400	69 400	99 200	43 300

[1] Sammanställningen är hämtad från Åke Sambergs »Balansräkningar från svenska lantbruk år 1950/51», Meddelande nr 5, 1953, från Jordbrukets utredningsinstitut.

3. Skuldsättning

Ökningen av tillgångarnas nominella värden har också medfört, att skuldprocenten minskat. Vissa beräkningar häröver har företagits inom utredningsinstitutet.[1] I dessa beräkningar har tillgångarna värderats efter marknadsvärdena. Någon fullständig redovisning för varje år har emellertid icke gjorts, utan begränsning har skett till åren 1939 och 1950 samt 1951.

Enligt nämnda undersökningar, uppgick skuldsättningen år 1939 vid de bokföringskontrollerade gårdarna till i genomsnitt 32 procent för grupperna I—V. Fram till 1951 har den sedan gått ned till ca 20 procent. Det bör emellertid observeras, att de tal, som här framräknats, icke är jämförbara med Statistiska centralbyråns tidigare undersökning på området. I den har fastigheterna upptagits till taxeringsvärdet, och även för driftstillgångarna har skett en mycket försiktig värdering. I utredningsinstitutets undersökning har tillgångarna som ovan nämnts värderats efter marknadsvärde.

Den nedgång, som har skett i skuldprocenten sedan 1939, är störst för de mindre gårdarna samt för skogsbygderna. Det kan tyckas vara anmärkningsvärt att över huvud taget en så kraftig sänkning av skuldsättningen har skett mot bakgrunden av den senare tidens omfattande mekanisering. Men samtidigt härmed har såväl häst- som kobeståndet minskat och även förrådstillgångarna har reducerats. Detta innebär, att det totalt investerade kapitalet nu är obetydligt större än före kriget, om man mäter i samma prisnivå. Nominellt sett har dock en betydande stegring förelegat, vilket bland annat har fått till följd, att kapitalanskaffningen för en nytillträdande lantbrukare numera är ett svårt problem och medför ofta stor skuldbelastning.

En beräkning har även gjorts rörande skuldsättningen inom olika områden och storleksklasser. Det framgår därav, att skuldprocenten i regel är större inom slättbygdsområdena än inom skogsbygderna. Följande procenttal för 1951 illustrerar detta (standardmedeltal):

	Procent
Ssl-området	32
Smb- »	25
Msl- »	20
Msk- »	19
N- »	16

Den större skuldprocenten på slättbygderna torde delvis bero på att lantbruken där har högre fastighetsvärden samt intensivare och mera kapitalkrävande drift över huvud taget. Fastighetspriserna har dessutom i dessa områden icke stigit fullt så mycket som i skogsbygderna. Den lägre skuldprocenten i de senare kan även vara betingad av större svårigheter att belåna växande skog än själva jordbruket. Skuldsättningens variation med gårdsstorleken belyses i följande tablå för 1951:

	Procent
Storleksgrupp I	13
II	19
III	23
IV	25
V	22

Som syns ökar i allmänhet skuldsättningen i och med att egendomarna blir större, vilket torde vara ganska naturligt. Behovet av kapital för fastigheten och driften stiger givetvis väsentligt med gårdsstorleken.

Analys av på lönsamheten inverkande faktorer

1. Lönsamhetsmått

Det torde vara av stort intresse att söka klarlägga orsakerna till den förbättring, som lantbrukets lönsamhet visat under efterkrigsperioden. På grund av att denna tidrymd endast omfattar sju år, torde en sådan analys vara mycket vansklig att genomföra. Här har därför också åren 1939/40—1944/45 medtagits, men även då erhåller man endast en period av 13 år, och det är uppen-

[1] Se *Hjelm* och *Sambergs* op. cit. Beräkningsprinciperna redovisas av Hjelm, s. 90—94.

bart, att analyserna även i sådant fall endast kan lämna en relativt grov orientering.

En fråga av primär betydelse i detta sammanhang är, vilket lönsamhetsmått som skall användas. Man kan diskutera, huruvida man bör bedöma lönsamheten ur ren företagsekonomisk synpunkt eller ur mera allmänna ekonomiska synpunkter. Företagsekonomiskt sett bör lönsamheten i första hand uttryckas såsom en differens eller relation mellan de totala intäkterna eller de totala kostnaderna. De senare bör då avse samtliga uppoffringar, som krävs för att på lång sikt framställa den produktion, som kalkylerats med i intäktsberäkningen. Med hänsyn till den speciella typ av företag, som lantbruken utgör, syns dock företagaren (brukaren) även i detta fall kunna ställas i förgrunden. Lönsamheten bör sålunda uttryckas såsom brukarens inkomst även vid en driftsekonomisk studie av på lönsamheten inverkande faktorer. Begränsning måste då göras till grupperna I—V.

Ur allmänna ekonomiska synpunkter torde det vara av största intresse att klarlägga den ersättning, som lantbruket har lämnat arbetskraften över huvud taget (såväl familjearbetet som lejd arbetskraft). Här blir det emellertid icke fråga om det tidigare använda lönsamhetsuttrycket, löneförmågan i relation till debiterade kostnader. Det är i stället nödvändigt att utgå från ett absolut uttryck för de inkomster, som erhållits, d. v. s. det är angeläget att uttrycka dessa i relation till viss fixerad prestation, t. ex. per timme. Vidare är det nödvändigt att justera för prisnivåns förändringar. Det är sålunda realutvecklingen av arbetsersättningen per timme, som bör fastställas och i detta fall ligga till grund för analysen över de på lönsamheten inverkande faktorerna. Helt naturligt kan denna ersättning endast i stora drag belysas.

Det syns vara av intresse att i en analys av nyssnämnda slag utgå från såväl företagsekonomiska som mera allmänt ekonomiska synpunkter. Begränsning skall dock göras till att studera de faktorer, som påverkat brukarens samt den totala arbetskraftens inkomstutveckling.

2. Faktorer, som påverkat brukarens inkomst från lantbruket inom storleksklasserna 2—50 ha

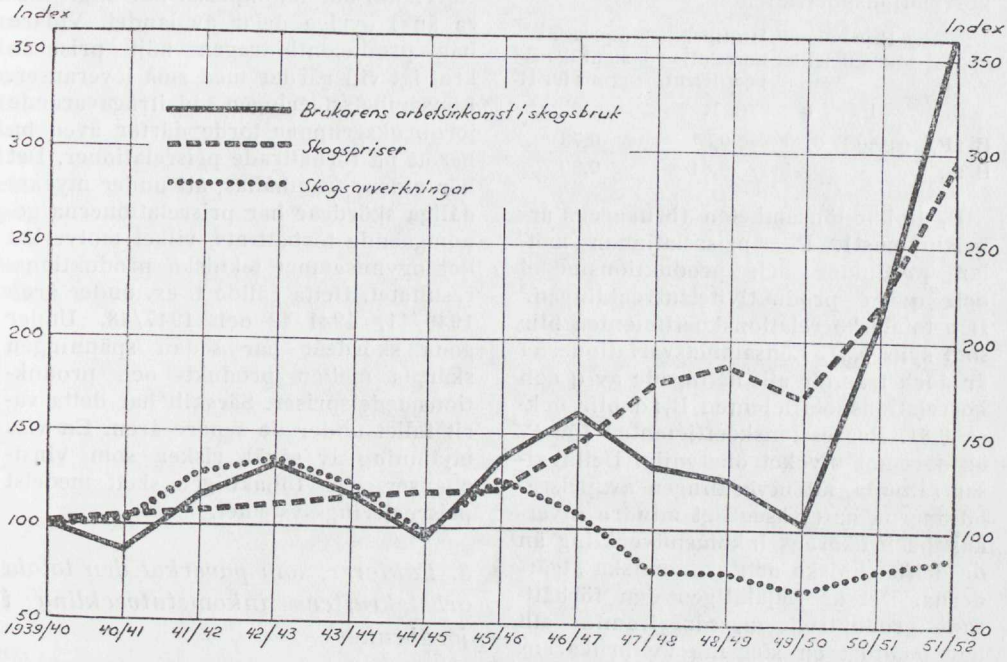
Till att börja med kan det vara av intresse att belysa fördelningen av brukarens totala inkomst på arbete och kapital. Man finner då, att i genomsnitt för den undersökta perioden uppgår kapitalinkomsten till ungefär 30 procent och arbetsinkomsten till 70 procent. Detta gäller som ett genomsnitt för grupperna 2—50 ha. Arbetsinkomsten väger i regel något tyngre, ju mindre gårdarna är. Det bör observeras, att vid denna uppdelning mellan kapital och arbete, har vissa konventioner måst företas. Kapitalinkomsten avser här debiterad ränta å eget kapital, under det att arbetsinkomsten avser debiterad ersättning för brukarens arbete plus eventuell företagarvinst. Den senare har sålunda lagts till arbetet och icke till kapitalet. Då den emellertid i genomsnitt varit negativ för de storleksklasser det gäller, innebär detta, att arbetsinkomsten i allmänhet blivit lägre än den debiterade ersättningen för arbetet.

Vad arbetsinkomsten beträffar, härstammar i medeltal 60 procent från jordbruket, 30 procent från skogen och 10 procent från annan verksamhet. I utpräglade skogsbygder kan väsentligt större del av arbetsinkomsten komma från skogen, för vissa år upp till 80—90 procent. Även annan verksamhet, främst körförtjänster, väger där förhållandevis tungt.

Brukarens arbetsinkomst från *skogen* är framför allt beroende av avverkningarnas storlek samt det relativa prisläget på skogsprodukterna. I diagram 7 har utvecklingen av dessa serier illustrerats.[1] Som syns därav har arbetsinkomsten under förra delen av 1940-talet i stort sett följt avverkningarnas variationer. Sedan dess har emellertid skogspriserna stigit

[1] Brukarens inkomst samt skogspriserna är justerade med ledning av levnadskostnadsindex.

Diagram 7. Jämförelse mellan brukarens arbetsinkomst i skogsbruk samt skogspriser och avverkningar

kraftigt och resulterat i högre inkomster än vad avverkningarna annars skulle motiverat. Särskilt har detta varit fallet under de två sista åren.

Med hänsyn till att ändå arbetsinkomsten från *jordbruket* är den största posten, har det varit av särskilt intresse att studera, vilka faktorer som påverkat denna inkomst, d. v. s. dess realutveckling. En undersökning på detta område har företagits inom utredningsinstitutet, avseende perioden 1939/40—1949/50.[1] Den utveckling, som förelegat under åren 1950/51 och 1951/52, torde icke ha förändrat bilden av de faktorer, som under 1940-talet framför allt påverkade brukarens realinkomstutveckling i jordbruket. Här har därför icke någon komplettering företagits med hänsyn till de sista årens utveckling. En kort sammanfattning skall lämnas rörande de resultat, som erhållits för 1940-talet.

Det har framför allt varit av intresse att undersöka, i vad mån förändring i prisrelationerna eller/och i produktiviteten har påverkat brukarens realinkomstutveckling. De prisrelationer, som det därvid måste vara fråga om, är förhållandet mellan produktpriserna och produktionsmedlen exkl. brukarens arbetsinsats. Denna prisutveckling har belysts med ledning av utredningsinstitutets index. Produktivitetsutvecklingen har studerats på grundval av totalkalkylens uppgifter rörande produktion och produktionsmedelsinsats. Dessa beräkningar avser sålunda jordbruket i dess helhet och anknyter icke till de bokföringskontrollerade gårdarna. Det bör vidare påpekas, att brukarens arbetsinkomst endast kan uträknas för grupperna I—V. Jämförelsen blir därför bristfällig men torde dock kunna ge viss orientering. Den nominella arbetsinkomsten för brukaren har justerats med levnadskostnadsindex för att få fram ett ungefärligt mått på realutvecklingen.

Om man söker analysera brukarens arbetsinkomst såsom en funktion av

[1] Se *Hjelm*, op. cit. s. 101—109.

pris- och produktivitetsutvecklingen, erhåller man följande regressions- och korrelationskoefficienter:[1]

	Regressionskoefficienter		Multipel korrelationskoefficient	5-procent signifikansgräns för R
	P_r	q	R	
$B_j : P_r$, q	0,08	0,86	0,81	0,73
B_j : q		0,81	0,81	0,60

B_j är här lönsamheten (brukarens arbetsinkomst), P_r = prisrelationen mellan produkter och produktionsmedel och q = produktivitetsutvecklingen.[2] Den totala korrelationskoefficienten blir som syns 0,81. Lönsamhetsvariationerna är dock framför allt betingade av q och korrelationskoefficienten B_j: q blir också 0,81. Regressionskoefficienten för P_r är däremot mycket obetydlig. Detta visar sålunda, att utvecklingen av prisrelationerna haft väsentligt mindre inverkan på brukarens inkomstutveckling än de driftstekniska och ekonomiska åtgärderna. Det är följaktligen den förbättrade produktiviteten, som framför allt har medfört en stegring av brukarens arbetsinkomst. Denna produktivitetsförbättring sammanhänger med å ena sidan en stegrad avkastning i växtodling och husdjursskötsel och å andra sidan med den genom mekaniseringens utbredning möjliggjorda minskningen av arbetsförbrukningen.

Med hänsyn till de skillnader, som torde föreligga mellan olika storleksgrupper rörande produktivietsförbättringen — framför allt beroende på skillnader i möjligheter till mekanisering — är det naturligt, att betydande olikheter har uppstått i lönsamhetsutvecklingen mellan olika storleksgrupper. Detta har också tidigare visats. Det har då framgått, att lönsamhetsstegringen i allmänhet varit något större vid de medelstora och större jordbruken än vid de mindre. Över huvud taget torde kunna sägas, att sådana gårdar, som icke haft möjlighet att förbättra produktiviteten, har i allmänhet haft svårare att höja lönsamheten. Vissa undantag härifrån torde dock finnas. Detta gäller framför allt Norrland, där mjölkpriset har stigit mera än i övriga delar av landet. Vidare har producentbidragen höjt priserna kraftigt vid gårdar med små leveranser. Lönsamhetsstegringen vid ifrågavarande jordbruksgrupper torde därför även ha berott på förbättrade prisrelationer. Det bör vidare framhållas, att under mycket dåliga skördeår har prisrelationerna genomgående förbättrats, vilket motverkat det ogynnsamma tekniska produktionsresultatet. Detta gällde t. ex. under åren 1940/41, 1941/42 och 1947/48. Under goda skördeår har sedan spänningen skärpts mellan produkt- och produktionsmedelspriser. Särskilt har detta varit fallet under de senare åren. En viss utjämning av såväl risker som vinstchanser har följaktligen skett medelst prisregleringssystemet.

[1] Se *Hjelm*, op. cit. s. 101—109.

[2] P_r och q är normaliserade. Funktionen har antagits ha följande utseende: $B_j = a \cdot P_r + b \cdot q$.

3. Faktorer, som påverkat den totala arbetskraftens inkomstutveckling i jordbruket

Den undersökning, som ovan redogjorts för, har endast tagit sikte på de mera driftsekonomiska aspekterna i fråga om på lönsamheten inverkande faktorer. Det har då varit brukarens arbetsinkomst, som lagts till grund för analysen. Om man i stället utgår från den totala arbetskraftens inkomstutveckling, torde resultatet bli något annorlunda. Ett försök att belysa de faktorer, som påverkat denna inkomstutveckling sedan förkrigstiden, skall i det följande redovisas. När det gäller att i detta fall få ett mått på lönsamheten, är det, som ovan berörts, nödvändigt att söka uträkna en timinkomst, d. v. s. att utgå från en bestämd prestation. Detta har endast varit möjligt för själva *jordbruket*. Även en beräkning för enbart denna driftsgren måste bli förenad med stora felmarginaler.

Som inkomstmått har här använts *löneförmågan* i jordbruket, uttryckt i öre per timme i genomsnitt för grupperna I—VII. Med hänsyn till timredovisningens brister, blir givetvis denna osäker

men synes någorlunda återspegla utvecklingen. Med ledning av levnadskostnadsindex har justering gjorts för prisnivåns förändring. Som beskrivande faktorer har även här använts prisrelationerna mellan produkter och produktionsmedel (i detta fall exkl. hela arbetsinsatsen) samt produktivitetsutvecklingen. Analysen avser då i första hand ett genomsnitt för samtliga storleksgrupper.

Det statistiska sambandet mellan nu berörda serier har analyserats och givit följande resultat:

	Regressions-koefficienter		Multipel korrelations-koefficient	5-procent signifikansgräns för R
	P_r	q	R	
L: P_r, q	0,37	0,75	0,98	0,67
L: q		0,92	0,92	0,55

L är här = löneförmågan, P_r = prisrelationen mellan produkter och produktionsmedel exkl. arbete och q = produktivitetsutvecklingen.[1] Den totala korrelationskoefficienten blir här så hög som 0,98. Lönsamhetsvariationerna kan i detta fall — till skillnad från brukarens inkomstutveckling — både beskrivas av P_r och q, ehuru produktivitetsförhållandena avgjort har betytt mest.

Det vore givetvis av intresse att genomföra motsvarande analys inom olika jordbruksgrupper och områden. Med hänsyn till svårigheterna att klarlägga pris- och produktivitetsutvecklingen inom skilda grupper, kräver emellertid detta en specialundersökning av betydande omfattning. Man syns emellertid resonemangsvis kunna bilda sig en viss uppfattning om hithörande spörsmål.

Som ovan framgått stiger löneförmågan särskilt under efterkrigsåren kraftigare vid större än mindre jordbruk. Detta torde även gälla i fråga om produktiviteten, vilket framför allt sammanhänger med bättre möjligheter att minska arbetsförbrukningen. Denna har vid grupperna över 50 ha nedgått med ca 5 procent årligen sedan krigsslutet mot 1—2 procent vid mindre egendomar. I fråga om prisutvecklingen torde så stora skillnader icke föreligga mellan olika grupper. Det bör dock påpekas, att mjölkpriset stigit kraftigare vid småbruken än vid medelstora och större gårdar. Mjölkpriset har dessutom över huvud taget stigit starkare i Norrland än inom andra områden. Nu berörda förhållanden bör ha medfört, att vid större jordbruk produktivitetsförbättringen i högre grad än för genomsnittet har påverkat löneförmågan och torde där ha varit den helt dominerande lönsamhetsfaktorn. Vid småbruken har i stället lönsamheten i större utsträckning än för genomsnittet kunnat höjas tack vare förbättrade prisrelationer.

[1] Lönsamheten (löneförmågan) har uttryckts såsom en funktion av prisrelationer och produktivitetsutveckling ($L = a P_r + bq$). Det bör observeras, att P_r och q även här är normaliserade.

EFTERSKRIFT

Lönsamhetsförhållandena 1952/53

Sedan den i det föregående presenterade lönsamhetsundersökningen slutförts, har material framkommit, som möjliggör en beräkning av lönsamhetsförhållandena även under bokföringsåret 1952/53. En omräkning av detta bokföringsmaterial har gjorts i enlighet med de tidigare använda principerna. I det följande skall lämnas en kortfattad redogörelse för därvid erhållna resultat, varvid jämförelser jämväl görs med 1951/52.

Företagarvinst och förräntningsprocent

I följande tablå presenteras företagarvinst och förräntningsprocent för *jordbruket* inom olika storleksklasser.

Storleksklass	Företagarvinst, kronor per ha		Förräntningsprocent	
	1951/52	1952/53	1951/52	1952/53
I	— 616	— 839	—10,2	—14,3
II....	— 392	— 545	— 6,3	— 9,7
III ..	— 213	— 305	— 2,0	— 4,0
IV ..	— 90	— 123	+ 1,4	+ 0,7
V....	— 8	— 15	+ 3,7	+ 3,6
VI ..	+ 14	+ 20	+ 4,4	+ 4,5
VII ..	— 21	+ 108	+ 3,2	+ 6,6

Som syns har jordbrukets lönsamhet, beräknad såsom företagarvinst eller förräntningsprocent, starkt försämrats vid mindre egendomar från 1951/52 till 1952/53. Däremot är lönsamhetsförhållandena oförändrade eller t. o. m. gynnsammare vid grupperna V—VII. Denna utveckling är delvis betingad av ett gott skörderesultat under 1952 för de grödor, som har stor omfattning i de större egendomarnas produktionsplan. Framför allt kan pekas på, att vetet gav väsentligt högre hektaravkastning än 1951, då svartrost förekom. Vid de bokföringskontrollerade jordbruken var sålunda medelavkastningen för höstvete 35 dt per ha 1952 mot 22 dt 1951.

Lönsamhetsförskjutningen sammanhänger emellertid även med de förändringar, som skett beträffande priserna på produkter och produktionsmedel. Vad först produktpriserna angår har dessa från 1951/52 till 1952/53 i genomsnitt stigit med 6 procent. Uppgången är emellertid 14 procent för vegetabilier mot 3 procent för animalier — alltså en väsentligt mindre stegring för de produkter, som främst produceras vid mindre och medelstora egendomar. Ökningen av animaliepriserna har där icke kunnat eliminera den kostnadsstegring, som inträffat genom höjda priser på förnödenheter och stigande lantarbetarlöner. Särskilt de senare har ökat kraftigt och gått upp med 27 öre per timme eller 11 procent. Då även familjearbetet värderats efter lantarbetarlön vid beräkningen av förräntningsprocent och företagarvinst, har uppenbarligen jordbrukets kostnader ökat väsentligt härigenom. Vid större egendomar har detta icke fått motsvarande konsekvenser som vid småbruken, beroende på att arbetskostnaderna där har mindre relativ betydelse. Någon nämnvärd skillnad mellan storleksklasserna beträffande reducering av arbetsförbrukningen föreligger dock icke mellan 1951/52 och 1952/53.

Vid bedömning av räntabiliteten bör även uppmärksammas att kapitalberäkningen av fastighetstillgångarna har skett på grundval av marknadsvärdena, och att dessa stigit med i genomsnitt 10 procent sedan föregående år.

För grupperna I—V har lönsamheten även kunnat uträknas i *skogsbruket*. Nedanstående tablå redovisar förräntningsprocenten i det samlade *jord- och skogsbruket* för de båda senaste åren:

Storleksklass	1951/52	1952/53
I	+ 2,9	— 8,1
II	+ 3,1	— 3,4
III	+ 2,8	— 1,0
IV	+ 4,0	+ 2,1
V	+ 5,4	+ 4,2

Även här föreligger en betydande nedgång, särskilt i storleksklasserna I—IV, varvid framför allt de försämrade skogskonjunkturerna spelat en avgörande roll. Rotpriserna har sålunda sjunkit med 30 procent från 1951 till 1952. Vid jämförelse med jordbruket ligger dock lantbrukets räntabilitet icke obetydligt högre. Speciellt gäller detta för mindre egendomar samt för skogsbygderna, vilket följande tablå visar:

Område	Förräntningsprocent för grupperna I—V 1952/53	
	Jordbruk	Lantbruk
Ssl	+ 0,8	+ 0,8
Smb	— 3,5	— 1,7
Msl	— 6,2	— 4,5
Msk.....	— 7,0	— 2,1
N.....	—11,8	— 1,3

Brukarens och familjens inkomster samt löneförmågan

Den sjunkande räntabiliteten i lantbruket vid mindre egendomar under 1952/53 behöver icke i och för sig betyda sämre inkomster för brukaren och dennes familj. I den mån lantarbetarlönen har stigit kraftigt, kan detta uppväga en nedgång i förräntningsprocenten. Lönsamhetsresultatet bör därför även bedömas ur andra synpunkter. Lik-

som i tidigare undersökningar har beräkningar också gjorts över brukarens och familjens inkomster. Detta kan dock endast göras för grupperna I—V. Med hänsyn till att brukarens arbetsförtjänster utanför lantbruket syns vara mycket ofullständigt redovisade 1952/53, har presentationen av brukarens inkomster begränsats till grupperna III—V, där dessa biförtjänster spelar en relativt underordnad roll.

Brukarens arbetsinkomst från samtliga redovisade förvärvskällor (jordbruk, skogsbruk, körförtjänster) belyses i nedanstående tablå (vid beräkningen av denna inkomst har lantbruket debiterats räntekostnader för såväl lånat som eget kapital).

Storleksklass	Brukarens arbetsinkomst, kronor per år	
	1951/52	1952/53
III	7 288	5 168
IV	8 996	7 649
V	11 506	10 647

Som framgår har vid dessa storleksklasser en betydande nedgång i arbetsinkomsterna förelegat jämfört med 1951/52. Det kan påpekas, att nedgången syns vara ännu kraftigare vid grupperna I och II. Grupp V i Ssl- och Smb-områdena visar dock högre inkomster 1952/53 än året förut. Orsaken härtill är delvis att söka i den ovan berörda pris- och produktivitetsutvecklingen i jordbruket. Arbetsinkomstens starka minskning i skogsområdena beror även på väsentligt mindre skogsinkomster, vilket i främsta rummet är en följd av prissänkningen på skogsprodukterna. De standardiserade medeltalen för olika områden är följande:

Område	Brukarens arbetsinkomst (genomsnitt för grupperna III och IV)	
	1951/52	1952/53
Ssl	9 754	8 350
Smb	8 759	7 699
Msl	6 066	4 917
Msk	7 983	5 317
N	10 809	5 369

Det har ovan framhållits, att fastighetsvärdena stigit med i genomsnitt 10 procent från 1951/52 till 1952/53. Då detta vid ränteberäkningen beaktats på kostnadssidan bör även förändringen i kapitalinkomsterna uppmärksammas. I nedanstående tablå har brukarens sammanlagda redovisade arbets- och kapitalinkomst från lantbruket belysts.

Storleksklass	Brukarens totalinkomst	
	1951/52	1952/53
III	9 693	7 865
IV	12 255	11 323
V	15 929	15 352

Nedgången i denna totala inkomst från 1951/52 till 1952/53 är betydligt mindre än arbetsinkomstens minskning.

En beräkning har även gjorts av *familjens inkomster*. Därvid bör observeras att också vissa familjemedlemmars inkomster utanför lantbruket är ofullständigt redovisade. I följande tablå redovisas emellertid denna familjeinkomst (av arbete, kapital samt sociala bidrag etc.).

Storleksklass	Familjens totala inkomst	
	1951/52	1952/53
I	10 715	7 975
II	12 150	9 969
III	13 925	12 454
IV	16 723	15 905
V	20 104	19 894

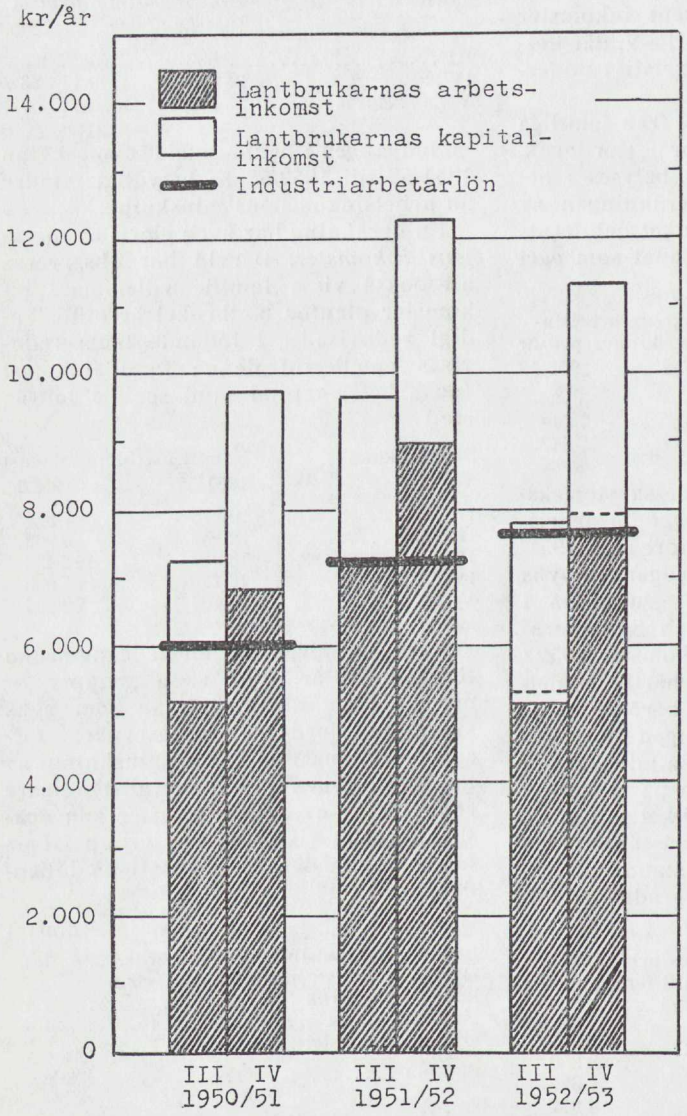
Även här föreligger en nedgång sedan föregående år. För vissa grupper är minskningen större än vad som syns svara mot jord- och skogsbrukets försämrade lönsamhet. En minskning av familjestorleken och en ofullständigare redovisning av extrainkomster kan också ha spelat viss roll. För grupp III är familjeinkomsten sammansatt på följande sätt:

	procent
Brukarens arbetsinkomst i lantbruk	41,5
Övriga familjemedlemmars arbetsinkomst i lantbruk	31,4
Kapitalinkomst	21,6
Övriga inkomster	5,5
Summa	100,0

Liksom för tidigare år har även för 1952/53 *löneförmågan i jordbruket* beräknats. Därvid erhålls å s. 283 angivna resultat för olika storleksklasser.

Detta lönsamhetsuttryck visar ungefär samma lönsamhetsutveckling som för-

Diagram 8. Jämförelse mellan lantbrukarnas inkomster och industriarbetarnas arbetsförtjänster. (Den streckade linjen för 1952/53 avser lantbrukarnas arbetsinkomster, därest fastighetsvärderna hå lits oförändrade gentemot 1951/52.)

Storleksklass	Löneförmåga i procent av arbetskostnaderna	
	1951/52	1952/53
I	54,9	42,8
II	60,2	50,2
III	71,7	63,6
IV	84,8	81,2
V	98,4	97,2
VI	103,1	103,9
VII	95,0	122,9

räntningsprocenten i jordbruket — alltså en nedgång vid mindre brukningsenheter och en stegring vid större gårdar, särskilt i grupp VII. Det är följaktligen främst medelstora och större egendomar, som haft en sådan produktivitets- och prisutveckling under 1952/53 att löneförmågan kunnat upprätthållas eller stegras. De tidigare skillnaderna härvidlag mellan mindre och större jordbruk har således förstorats under det senaste året.

Jämförelser med industriarbetare

Lantbrukarnas inkomster i grupperna III och IV skall också jämföras med industriarbetarnas arbetsförtjänster inom de två lägsta dyrorterna. Man erhåller därvid den bild, som illustreras i diagram 8 (avser årsinkomster). Det framgår därav, att den utjämning, som uppnåddes 1951/52 beträffande lantbrukarnas arbetsinkomster i grupp III och industriarbetarnas löner, icke har kunnat hållas 1952/53. Viss hänsyn bör dock i detta sammanhang tas till kapitalinkomsten, som till följd av ökade fastighetsvärden under det senaste året stigit med 127 resp. 240 kr per brukningsenhet i grupperna III resp. IV. Det bör vidare påpekas, att hänsyn har icke tagits till att lantbrukarnas naturaprodukter värderats relativt lågt. Å andra sidan torde icke heller industriarbetarnas totala arbetsinkomster helt kunnat fångas varjämte någon redovisning av deras kapitalinkomster icke föreligger.

Lantbrukarnas inkomster varierar, som torde framgått av den företagna lönsamhetsundersökningen, väsentligt år från år. Att därför bedöma relationerna mellan dessa och t. ex. industriarbetarlönen genom ett års resultat är mycket vanskligt. En medeltalsberäkning för grupperna III och IV, avseende de tre senaste åren, ger följande relativtal gentemot industriarbetarlönen (= 100).

	III	IV
Arbetsinkomst	84	112
Totalinkomst	119	159

I detta sammanhang bör emellertid beaktas att lantbrukarnas inkomster också varierar mycket mellan olika områden. För åren 1950/51—1952/53 kan dessa variationer belysas av följande tablå, som anger inkomsterna för grupp III inom de olika områdena i relation till genomsnittet:

Område	Arbets-inkomst	Total-inkomst
Ssl	136	136
Smb	123	122
Msl	79	81
Msk	100	101
N	124	115

Det visar sig här, liksom i dylika jämförelser för andra perioder, att de lägsta inkomsterna redovisas i Msl och de högsta i södra och norra Sverige. De senaste årens goda skogspriser har dock pressat upp siffrorna för Norrland i en exceptionellt hög nivå, vilken icke torde kunna hållas vid vikande skogskonjunkturer.

BILAGA 4

Utredning om inkomstförhållandena för jordbruksföretagare och andra yrkesgrupper

Av FOLKE LARSSON och ÅKE SAMBERGS

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I. Olika inkomstbegrepp 284
1. Inkomst och levnadsstandard..... 284
2. Inkomsternas arter och former 285
3. Inkomstens köpkraft och sociala betydelse..... 286
II. Inkomsternas redovisning 286
1. Redovisningsenheter 286
2. Värderingsfrågor..... 286
3. Redovisningens fullständighet..... 287
4. Representativiteten..... 288
5. Olika genomsnittsmått 288
III. Jämförelsegrupper 288
IV. Det statistiska materialet 289
V. Inkomstutvecklingen 1943—1952 294
VI. Inkomstläget 1951 och 1952..... 296

Vid beräkningar av olika befolkningsgruppers relativa inkomstlägen är det nödvändigt att klargöra innebörden av använda inkomstbegrepp och inkomstmått samt att redovisa beskaffenheten av det statistiska material, som kommer till användning. I denna promemoria, som utgör en kortfattad sammanfattning av vissa resultat från inom första och fjärde avdelningarna vid Jordbrukets utredningsinstitut utförda undersökningar, skall därför först en översikt ges över olika inkomstbegrepp och redovisningsproblem, varjämte frågan om jämförliga grupper beröres. Endast de allra viktigaste principiella frågorna har dock här kunnat behandlas.

Efter den principiella diskussionen redogöres för de olika statistiska material, som står till förfogande, och för möjligheterna att med uppgifter från dessa olika material uttrycka olika gruppers relativa inkomstlägen. I senare delen av denna promemoria göres slutligen en del jämförelser mellan jordbruksföretagares och vissa andra yrkesgruppers inkomster. Materialet till dessa jämförelser har erhållits från den allmänna inkomststatistiken och särskilda bearbetningar av denna.

I. Olika inkomstbegrepp

1. Inkomst och levnadsstandard

Begreppet inkomst har i skilda sammanhang definierats på olika sätt. Dessa definitioner har växlat med hänsyn till ändamålet med de jämförelser eller undersökningar man velat göra. Ett vanligt syfte med inkomstberäkningarna har sagts vara att erhålla material för jämförelser rörande olika gruppers levnadsstandard. Man börjar emellertid numera ge begreppet levnadsstandard ett betydligt vidare omfång än vad som kan uttryckas av enbart inkomsten. I levnadsstandarden anser man sålunda ingå inte blott konsumtionen utan även sådana

komponenter som arbetsförhållanden och arbetstid, familjeförhållanden, trivsel med omgivning och miljö m. m. Om man låter inkomsten bli ett uttryck för en persons levnadsstandard får man endast med en del av de ting som konstituerar denna standard. Följaktligen ger inkomstjämförelser endast ett ofullständigt svar på frågan om skillnader i olika individers eller olika gruppers levandsstandard och det är i och för sig inte givet att en högre inkomst medför en högre levnadsstandard.

Den del av levnadsstandarden, som uttrycker konsumtionen av varor och tjänster, kallas *konsumtionsstandard.* Det är viktigt att skilja mellan dessa två begrepp, eftersom konsumtionsstandarden endast är en del av levnadsstandarden. Man kan skilja på eftersträvad, möjlig och realiserad konsumtionsstandard. Med den eftersträvade standarden menas den konsumtionsnivå, som man avser att åstadkomma genom olika utförda eller planerade åtgärder. Den möjliga konsumtionsstandarden bestämmes av den till förfogande stående inkomsten. Individerna kan emellertid avstå från att konsumera en del av inkomsten, vilket innebär ett sparande, eller konsumera mer än inkomsten, varvid de måste tära på sitt kapital eller låna upp medel. Vad som sålunda faktiskt konsumeras bildar den realiserade konsumtionsstandarden.

2. *Inkomsternas arter och former*

Den totala inkomsten kan uppdelas i *förvärvsinkomster,* som utgör ersättning för de produktionsfaktorer, vilka deltar i den ekonomiska verksamheten, och *transferinkomster,* vilka kan vara av olika slag men som kännetecknas av att de erhålls utan någon ekonomisk motprestation. Sociala bidrag av olika slag är exempel på sådana transferinkomster. Man kan även tala om *transferutgifter,* av vilka de viktigaste är de direkta skatterna. Skillnaden mellan den totala inkomsten och transferutgifterna utgör *den disponibla inkomsten.* En schematisk framställning av de olika inkomstarterna lämnas nedan.

<table>
<tr><td>Arbetsinkomst</td><td rowspan="2">Förvärvsinkomst</td><td rowspan="3">Total inkomst</td><td>Disponibel inkomst</td></tr>
<tr><td>Kapitalinkomst</td><td rowspan="2">Transferutgift</td></tr>
<tr><td colspan="2">Transferinkomst</td></tr>
</table>

Allt efter den form i vilken inkomsterna överförs till hushållen kan de indelas i *kontanta inkomster* (överförda genom betalningsmedel), *naturainkomster* (överförda direkt genom varor och tjänster) och *rabattinkomster* (bestående av utnyttjade rabatter). När det gäller ersättning för arbete åt andra, så kan denna dessutom utgå dels direkt och dels indirekt. Den direkta arbetsersättningen är vad man vanligen kallar lön, medan de indirekta arbetsersättningarna kan vara av många olika slag (pensionering, förmåner vid sjukdom, bostadsförmåner m. m.). De indirekta arbetsersättningarna kallas även *sociala förmåner* (se bilaga nr 5).

Vid inkomstjämförelser bör uppgifterna naturligtvis helst avse samtliga inkomstarter och inkomstformer (totalinkomsten). Om man har uppgifter endast om vissa inkomstslag kan jämförelserna annars ge felaktiga utslag beroende på skillnader i storleken av de icke medtagna inkomsterna för de olika jämförelsegrupperna. I regel brukar dock endast kontanta inkomster och naturainkomster beaktas.

Vilket av de nämnda inkomstbegreppen som bör användas beror dock på flera omständigheter, såsom undersökningens syfte, uppgiftsmaterialets beskaffenhet m. m. Om jämförelsen går ut på att jämföra den ersättning, som olika grupper erhåller för sin arbetsinsats, bör uppgifterna givetvis avse arbetsinkomster. Vill man däremot jämföra den möjliga konsumtionsstandarden är den disponibla inkomsten det lämpligaste måttet. Ofta kan man bortse från transferinkomsterna (om de är obetydliga eller lika för alla grupper) och i så fall baseras jämförelserna på förvärvsinkomsten. Huruvida och i hur stor utsträckning avdrag bör ske för transferutgifterna kan även diskuteras, eftersom de

delvis kan betraktas som betalning för de tjänster det allmänna tillhandahåller och följaktligen i viss mån är likvärdiga med övriga utgifter.

3. Inkomstens köpkraft och sociala betydelse

Inkomstjämförelserna brukar vanligen göras med utgångspunkt från de nominella värdena. En annan möjlighet är emellertid att korrigera inkomstbeloppen med hänsyn till inkomstens köpkraft, varvid man erhåller den s. k. *reala inkomsten*. Vid inkomstjämförelser i tiden kan man alltså räkna om inkomstförändringarna med hänsyn till samtidigt inträffade växlingar i priserna på de nyttigheter man anser att inkomsterna skall möta i den ekonomiska verksamheten och motsvarande gäller vid jämförelser i rummet. Den senare aspekten torde vara av särskild betydelse vid jämförelse mellan olika yrkesgrupper. Dessa är nämligen ofta olika regionalt fördelade, vilket innebär att den genomsnittliga prisnivån för t. ex. konsumtionsvaror inte är densamma för samtliga grupper. Här uppställer sig emellertid frågan om hur dylika skillnader i prisavseenden skall mätas. Någon helt invändningsfri metod för beräkningar av realinkomster torde inte finnas. En utväg är dock att låta jämförelsen omfatta endast sådana grupper, som lever under likvärdiga prisförhållanden. Vanligen uttrycker man detta genom att ange den eller de dyrortsgrupper, som jämförelsen skall avse.

Om man även tar hänsyn till inkomsttagarnas varierande försörjningsbörda får man vad som kallats *social inkomst*. Detta inkomstbegrepp är naturligtvis av största betydelse om man vill mäta de enskilda individernas möjliga konsumtion. Tillgängliga data tyder på att skillnader i familjestorlek förekommer mellan olika yrkesgrupper. Sålunda torde jordbrukarefamiljerna i allmänhet vara större än familjerna inom stadsnäringarna.

En beräkning av den sociala inkomsten möter dock stora svårigheter. Den enklaste metoden vore att fördela totalinkomsten lika på antalet hushålls- eller familjemedlemmar. Konsumtionsbehovet varierar emellertid starkt med åldern och en familj med småbarn har lägre totalt konsumtionsbehov än en motsvarande familj bestående av enbart vuxna. Man kan visserligen eliminera olikheterna i familjestrukturen genom användande av s. k. konsumtionsenhetsskalor, men det är svårt att finna en i alla sammanhang lämplig skala, vartill kommer att de större hushållen i allmänhet har lägre utgifter per person för samma standard än vad fallet är med de mindre hushållen.

II. Inkomsternas redovisning

1. Redovisningsenheter

Inkomstuppgifterna kan avse olika enheter, t. ex. individer, familjer eller hushåll. Det är självfallet av stor betydelse att man har klart för sig vilken redovisningsenhet, som användes i de skilda fallen. Vid jämförelser av arbetsersättningen för olika grupper är det naturligt att man utgår från inkomsten per inkomsttagare. Är avsikten däremot att studera skillnaderna i den möjliga konsumtionsstandarden kan även andra redovisningsenheter ifrågakomma. I många familjer förbättras standarden inte oväsentligt ifall även hustrun och hemmavarande barn bidrar med sina inkomster till bestridandet av de gemensamma utgifterna. Som redovisningsenhet kan därför även familjen tänkas.

2. Värderingsfrågor

För jämförbarheten mellan inkomstuppgifter från olika material är det av grundläggande betydelse att samma värderingsprinciper använts i de olika redovisningssystemen. Det är här inte möjligt att mera ingående analysera dessa förhållanden utan skall endast omnäm-

nas de viktigaste punkter, där värderingsproblem kan uppstå, samt framhållas vilka värderingsprinciper, som bör vara önskvärda.

När det gäller inkomster från arbete åt andra hushåll eller företag, är värderingsprinciperna viktiga för naturainkomster och rabattinkomster. Som ersättning för arbete mottagna varor och tjänster bör härvid i regel värderas till vad de skulle ha kostat vid anskaffning på annat sätt (till konsumentpris). Om rabatt erhålles på från eller genom arbetsgivaren inköpta nyttigheter, måste den inkomst utnyttjandet av denna rabatt bildar beräknas i förhållande till samma värde.

Vid värderingen av företagsinkomsterna (ersättning för eget arbete och eget kapital i företagen samt eventuell företagarvinst) är det de vid beräkningen av företagets intäkter och kostnader använda värderingsprinciperna, som skall tillämpas.

Värderingsproblemen beträffande intäkterna gäller främst naturaintäkterna. Vid avgörandet av vilken värderingsprincip, som bör vara den önskvärda vid dessas beräkning, är det lämpligt att som kriterium ha principen att jämförelserna skall gälla olika gruppers möjliga konsumtionsstandard. Därigenom framstår det till en början klart att i det egna hushållet använda produkter måste värderas till sina alternativa anskaffningspris (konsumentpriset, d. v. s. detaljhandelspriset).[1] Om det är fråga om att beräkna lönsamheten inom företaget bör dock snarare ett partihandelspris användas. Man får på detta sätt ett högre värde för i det egna hushållet konsumerade än för till andra avyttrade produkter, men detta är ekonomiskt helt naturligt och förklarar bl. a. varför det kan vara lönande att för egen konsumtion uppehålla en produktion, som inte lönar sig vid avsättning. Skillnaderna mellan dels producent- och partihandelspris (i företaget) och dels parti- och detaljhandelspris (i hushållet) motsvarar dels viss ersättning för förädling och dels värdet av ersättningen för bortfallna distributionsled (ekonomisk genvägsersättning).

På kostnadssidan får värderingsfrågorna olika innebörd för olika kostnadstyper. Använda förnödenheter skall givetvis värderas till sina anskaffningsvärden. I kostnaderna för främmande arbetskraft torde naturaersättning böra värderas till detaljhandelspris och rabattkostnader beräknas i förhållande till samma pris. Vid beräkning av ersättningen till det egna hushållets arbetskraft såsom kostnad är det av vikt att det tas hänsyn till driftsledarersättning samt till värdet av de sociala förmåner, som utgår till den anställda arbetskraften. Beräkningen av kostnaderna för ränta å eget kapital bör ske enligt bruks- eller marknadsvärden samt med tillämpande av lämpliga räntesatser, och värdeminskningskostnaderna bör beräknas i förhållande till återanskaffningsvärdena samt med tillämpande av underhålls- och avskrivningskvoter, som motsvarar den ekonomiska livslängden.[2]

De inom hushållet bildade inkomsterna motsvarar ersättning för använt eget arbete och eget kapital vid framställning av konsumtionsnyttigheter och investering inom hushållet och borde i den mån de medtagas värderas som skillnaden mellan detaljhandelspriset och övriga kostnader än de för eget arbete och eget kapital. Den del av konsumtionskapitalet, som oftast brukar redovisas som kapital, är egen bostad. I så fall bör vid beräkning av ränte- och värderingskostnaderna samma principer tillämpas som beträffande företagen.

3. Redovisningens fullständighet

De inkomstuppgifter, som redovisas för olika grupper, kan vara ofullständiga i ett eller flera avseenden. Om upp-

[1] Det bör dock tas hänsyn till att härvid alla externa kostnader för ifrågavarande produkt i hushållet, t. ex. lagringskostnader, bör dras ifrån samt att ett medräknande av produkternas värdeökning genom beredning i hushållet som inkomst förutsätter att motsvarande beredning räknas som inkomster även i icke-producenthushåll.

[2] Utrymmet tillåter här inte någon diskussion av motiveringarna för att dessa beräkningsprinciper bör användas beträffande ränte- och värdeminskningsskostnaderna, utan det hänvisas till företagsekonomisk litteratur (med tillämpning på jordbrukets område t. ex. skrifter av L. Hjelm).

gifterna härrör från inkomsttagarna själva kan det förekomma att dessa t. ex. av skatteskäl undanhållit vissa inkomstbelopp från redovisning. Om däremot arbetsgivarna lämnat uppgifterna kan det visserligen förutsättas att inkomsten från ifrågavarande arbetsgivare är fullständigt redovisad, men det är uppenbart att denne inte har anledning uppge ev. biinkomster, som härrör från annan arbetsgivare. Det ligger i sakens natur, att det är mycket svårt att uppskatta storleken av de inkomstbelopp, som på detta sätt blir oredovisade.

Frågan om redovisningens fullständighet är mycket viktig. Önskvärt vore att man beträffande de för jämförelserna använda materialen kunde ange vilka arter och former av inkomst som blir ofullständigt eller inte alls redovisade, samt hur mycket de redovisade inkomsterna avviker från de »verkliga» inkomsterna.

4. *Representativiteten*

Inkomstberäkningarna grundar sig vanligen på material, som insamlats från de olika arbetsställena eller från de enskilda individerna. Ifall denna uppgiftsinsamling är total, d. v. s. omfattar samtliga medlemmar inom den aktuella gruppen, erhåller man naturligtvis de säkraste uppgifterna. (Här bortses då från den möjligheten att uppläggningen sker i form av en totalundersökning, men att insamlingsarbetet inte kan bedrivas utan att ett avsevärt bortfall uppstår). Men även en stickprovsundersökning kan ge användbara resultat under förutsättning att urvalet företagits enligt korrekta metoder. Ett visst osäkerhetsmoment vidlåder visserligen resultaten från sådana undersökningar, men felmarginalens storlek kan i allmänhet kvantitativt bestämmas. Vid urvalsundersökningar enligt någon icke-slumpmässig metod föreligger däremot alltid risk för systematiska fel i de framräknade medeltalen. De erhållna resultaten speglar med andra ord inte de faktiska förhållandena inom totalpopulationen. Det är därför viktigt att representativiteten granskas för olika använda material.

5. *Olika genomsnittsmått*

De genomsnittssiffror, som erhållits vid olika slag av inkomstundersökningar, har i allmänhet beräknats genom att dividera den totala inkomstsumman med antalet individer eller hushåll. I stället för detta aritmetiska medium kan det, när det gäller inkomstfördelningar, vara lämpligt att använda medianvärdet. Man får då fram en jämförelse mellan t. ex. den genomsnittlige jordbrukaren och den genomsnittlige industriarbetaren etc. Medianvärdet utgör ett stabilare mått än det aritmetiska medelvärdet, eftersom det i betydligt mindre grad än detta påverkas av enstaka extrema inkomstvärden. Till följd av inkomstfördelningarnas karakteristiska sneda form ligger medianvärdet i allmänhet lägre än det aritmetiska medelvärdet.

III. Jämförelsegrupper

Frågan om vilka grupper jämförelser rörande de relativa inkomstförhållandena bör avse, är givetvis en värderingsfråga och beroende av målsättningarna för jämförelserna. Här avses inte att göra något ställningstagande till frågan om vilka grupper, som enligt 1947 års jordbruksprogram bör ingå i jämförelserna eller hur dessa jämförelser bör göras, utan skall endast kortfattat framläggas några principiella synpunkter på vilka förhållanden man kunde tänkas ta hänsyn till vid ett försök att finna jämförliga yrkesgrupper. Härvid tas hänsyn endast till arbetsinkomster och alltså inte till avkastningen av kapital.

Vid en bedömning av om olika grupper skall anses vara jämförliga eller inte kan man alltså tänkas ta hänsyn till främst följande faktorer:

1. Utbildningskostnader. — Hit borde räknas kostnaderna för alla former av yrkesträning och utbildning. Det är här fråga om i den mänskliga ar-

betskraften investerat kapital och dess storlek och krav på ersättning kan i princip mätas.

2. Arbetsinsats. — Hit hör dels arbetstiden och dels arbetsintensiteten. För variationer i arbetstiden kan man visserligen relativt lätt göra korrektioner, men arbetstidens längd har också betydelse för konsumtionsmöjligheterna. Arbetsintensiteten är till stor del en individuell faktor, men om bestämda skillnader i den genomsnittliga arbetsfaktorn och kraven på arbetsinsats föreligger kan det dock böra tas hänsyn till dessa förhållanden.
3. Arbetets riskförhållanden. — Härmed menas att hänsyn måste tas till riskerna för inkomsternas bortfall genom arbetslöshet, sjukdom, olyckshändelser o. s. v., men även till möjligheterna för exceptionell framgång. Hit kan också räknas ett sådant förhållande som att den arbetsdugliga eller den fysiska livslängden kan variera med olika sysselsättningar. Att mäta riskerna vore möjligt genom hänsynstagande till inkomstvariationer samt arbetslöshets-, sjukdoms- och olycksfallsfrekvenser, varjämte livslängdsstatistik skulle kunna ge upplysningar om förslitningsfaktorn.
4. Svårighetsgrad och ansvarsförhållanden. — Vissa sysselsättningar fordrar större fysisk eller intellektuell kapacitet än andra. För att kunna få kvantitativa uppgifter om kraven i detta hänseende kan man använda sig av olika arbetsvärderingsmetoder samt av frågeundersökningar. Möjligheterna att få objektiva kriterier synes dock här väsentligt mindre.
5. Trivselförhållanden. — En god trivsel i arbetet kan i och för sig betraktas som en form av arbetsersättning. Från samma utgångspunkt kunde man motivera att otrivsamma, smutsiga eller socialt mindre ansedda arbeten skulle ha en högre ekonomisk ersättning än behagligare och mer ansedda sysselsättningar.

Av betydelse är att framhålla att med jordbruksföretagarna jämförliga grupper inte nödvändigtvis behöver sökas bland industrien och då bland arbetarna. Jordbrukets utövare har visserligen i många avseenden en ställning som överensstämmer med stora arbetargruppers. Samtidigt är dock jordbruken ekonomiska företag och arbetar som sådana under förhållanden, som liknar de för många företag inom andra näringar rådande. Det kan därför vara av intresse att jämföra jordbrukarnas inkomster med den ekonomiska ställning, som andra företagargrupper har. Framför allt kan härvid företagare inom mindre industri och hantverk samt inom handel komma ifråga.

IV. Det statistiska materialet

Åtskilliga utredningar rörande inkomstförhållandena för olika yrkesgrupper har vid skilda tillfällen företagits. I detta sammanhang skall dock främst behandlas de undersökningar som även berör jordbruket och som är av fortlöpande karaktär.

Genom den *officiella lönestatistiken*[1] erhålles årliga uppgifter om arbetsförtjänsten för lant-, trädgårds-, skogs-, väg- och industriarbetare samt anställda inom handel, bank- och försäkringsväsen m. m. Denna statistiska redovisning går långt tillbaka i tiden, men har varit underkastad flera omläggningar, vilket i viss mån försvårar jämförelserna med äldre data. Uppgifterna avser huvudsakligen timförtjänster, men även antalet arbetstimmar och beräknad årslön redovisas i en del fall. Uppgifter om arbetsförtjänsten anges för ett stort antal undergrupper med hänsyn till yrkesspecialitet, löneform etc. samt med uppdelning efter kön och på vuxna och minderåriga var för sig.

Ur lantbruksstyrelsens jordbrukseko-

[1] Resultaten publiceras årligen i Lönestatistisk Årsbok (1929—1951) resp. Löner (1952—) SOS (Socialstyrelsen). Uppgifterna redovisas i vis utsträckning även i Sociala Meddelanden.

nomiska undersökning erhålles utförliga uppgifter om det ekonomiska resultatet för de i undersökningen ingående gårdarna. *Hjelm* har på viktiga punkter företagit omräkningar av detta material och på grundval härav beräknat jordbrukarefamiljens inkomstförhållanden under perioden 1939/40—1952/53.[1]

Undersökningar rörande hushållens förbrukning av olika varor och tjänster, s. k. *konsumtionsundersökningar*, har företagits vid olika tillfällen. Dessa undersökningar har dock icke utförts regelbundet eller efter någon gemensam plan. De senaste konsumtionsundersökningarna avhölls åren 1948, 1952 och 1953. Den första avsåg endast tätortshushåll, den andra endast hushåll på landsbygden medan den tredje gällde båda dessa kategorier.[2] Vid dessa undersökningar redovisas bl. a. utgiftsbeloppen per hushåll med uppdelning på yrkesgrupp och hushållstyp.

Direkta uppgifter om inkomstfördelningen varje år sedan 1943 erhålles ur *taxeringsstatistiken*.[3] Antalet inkomsttagare i olika inkomstklasser redovisas med fördelning efter bl. a. yrke, kön och civilstånd, förmögenhet och län. Redovisningen grundar sig på de vid självdeklarationerna avgivna uppgifterna.

För ett närmare studium av jordbrukarnas inkomstförhållanden företages årliga bearbetningar av självdeklarationerna för ett antal utvalda lantbrukare, de s. k. *deklarationsundersökningarna*. Dessa undersökningar har pågått sedan år 1938 (med undantag för år 1939) och ger en fördelning av jordbrukarens nettointäkter med hänsyn till förvärvskällan, samt efter gårdarnas storleksklass och belägenhet inom vissa större områden.

För belysandet av inkomstförhållandena vid jordbruket i jämförelse med andra näringar bör dessa olika källor kunna ge värdefulla bidrag. För att rätt kunna bedöma innebörden i och tillförlitligheten av de olika uppgifterna är det emellertid nödvändigt att klargöra på vilka punkter de olika undersökningarna skiljer sig ifrån varandra. Med utgångspunkt från de ovan anförda principiella synpunkterna skall i det följande en sådan granskning av materialen genomföras.

Först uppställer sig då frågan om undersökningarnas möjligheter att belysa den *standard* ifrågavarande grupper lever på. Ur såväl Hjelms beräkningar som taxeringsstatistiken och deklarationsundersökningarna erhålles härvidlag uppgifter som — bortsett från förekommande brister ifråga om redovisningen m. m. — bör ge ett uttryck för den möjliga konsumtionsstandarden. Detta gäller också lönestatistiken ehuru denna oftast är mer eller mindre ofullständig (jfr nedan). Konsumtionsundersökningarnas uppgifter avser däremot i princip den realiserade konsumtionsstandarden. Olikheter t. ex. i fråga om sparandets storlek skilda grupper emellan kan alltså förrycka jämförelser av individernas möjliga konsumtion.[4]

Beträffande *inkomstens art* föreligger en del skillnader mellan undersökningarna. Lönestatistiken ger endast upplysning om arbetsinkomsterna och av dessa endast de som härrör från huvudarbetsgivaren. Hjelm redovisar såväl arbetssom kapitalinkomster från jordbruk var för sig. Eventuella transferinkomster (sociala bidrag etc.) inräknas i regel. Så är t. ex. fallet med producentbidragen. I taxeringsstatistiken redovisas hela förvärvsinkomsten utan uppdelning. Transferinkomster inkluderas endast i den mån skatteplikt härför föreligger. Följaktligen inräknas folkpensionen men icke barnbidragen. I deklarationsundersökningarna uppdelas förvärvsinkomsten (jämte producentbidrag o. d.) med hänsyn till vad som härrör från jordbruksfastighet, tjänst och tillfällig för-

[1] L. Hjelm, Studier i det svenska lantbrukets lönsamhetsutveckling under 1940-talet; samt stencilerade meddelanden av samme författare.

[2] Redogörelser för dessa undersökningar har publicerats i resp. Levnadskostnaderna i tätortshushåll 1948 SOS (Socialstyrelsen), Soc. Medd. 1953: 2 och Soc. Medd. 1954: 1.

[3] Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet. SOS (Stat. centralbyrån).

[4] Vid bl. a. konsumtionsundersökningen 1952 insamlades dock även uppgifter om inkomst och sparande (utom beträffande företagarna). Några resultat i dessa avseenden har dock ännu ej publicerats.

värvsverksamhet, kapital samt övriga förvärvskällor. Vid konsumtionsundersökningarna får man uppgift om den konsumerade delen av den totala inkomsten, d. v. s. samtliga transferinkomster har också medtagits. Genom att i dessa undersökningar uppgifter också redovisas om de direkta skatternas storlek är det möjligt att även bestämma den disponibla inkomsten. Denna möjlighet föreligger ej vid de övriga undersökningarna.

Beräkningar av de *reala* inkomstskillnaderna förekommer icke i någon av nämnda undersökningar. I lönestatistiken redovisas dock lönebeloppen inom varje dyrortsgrupp, vilket till största delen torde eliminera olikheterna i prisavseende skilda orter emellan. Hjelm företar jämförelsen mellan jordbruksföretagarna totalt och industriarbetare i nuvarande dyrortsgrupp 2, (tidigare 1 och 2). Ur materialet till konsumtionsundersökningarna torde det vara möjligt att belysa inkomstskillnaderna inom glesbygd och tätorter var för sig. I taxeringsstatistiken förekommer ingen motsvarande uppdelning. I någon mån torde man genom jämförelser länsvis kunna eliminera dyrortsskillnaderna. I deklarationsundersökningarna finns endast en uppdelning på tre riksområden.

Några omräkningar med hänsyn till inkomsternas *sociala* betydelse redovisas inte i de nämnda undersökningarna. I redogörelsen för konsumtionsundersökningen 1951 anges emellertid vissa uppgifter om hushållens genomsnittliga storlek. Således var t. ex. antalet personer i medeltal 3,8 inom jordbrukarhushållen mot blott 2,8 inom tätortshushållen.

Övergår man så till sättet för inkomsternas redovisning finner man betydande olikheter mellan de olika undersökningarna. *Redovisningsenheten* är inom den officiella lönestatistiken helt naturligt individen-arbetstagaren. Hjelm har företagit beräkningar av såväl brukarens inkomst som hela lantbrukarefamiljens inkomst. Som jämförelse härmed ställer han den vuxne manlige industriarbetarens (arbets-)inkomst. Hjelm reducerar således i första fallet jordbrukets jämte övriga verksamhetsgrenars nettoresultat med den beräknade arbetsersättningen åt hustru och minderåriga barn. Så sker emellertid ej i deklarationsundersökningarna utan hela nettointäkten från verksamheten redovisas. Uppgifterna ur taxeringsmaterialet är av två slag, inkomst per inkomsttagare och inkomst per taxeringsenhet. Det första inkomstbegreppet innebär alltså att om i en familj vardera maken har inkomst, redovisas dessa inkomstbelopp var för sig i inkomststatistiken. Ett viktigt undantag gäller emellertid det fall då hustrun biträder mannen i dennes rörelse, som t. ex. fallet ofta är i jordbruket. Hustrun deklarerar då i allmänhet ej för sin »inkomst» utan denna ingår i det av maken deklarerade beloppet. Jämför man med utgångspunkt från detta inkomstbegrepp inkomsterna för t. ex. jordbrukare och industriarbetare får man ett missvisande resultat. Jordbrukaren och hans hustrus inkomster lägges ihop — de betraktas som en inkomsttagare — medan industriarbetarens och hans hustrus eventuella förtjänster redovisas var för sig. Använder man däremot taxeringsenheten[1] som redovisningsenhet erhålles bättre jämförbarhet. För jordbrukarefamiljens del blir resultatet ungefär detsamma enligt båda systemen, men industriarbetarnas genomsnittliga inkomstbelopp blir högre med det senare inkomstmåttet. Under åren 1943—1950 publicerades i »Skattetaxeringarna» uppgifter om inkomst per taxeringsenhet, men från 1951 övergick man till en redovisning av de individuella inkomsterna. Genom särskilda bearbetningar är det dock möjligt att även för dessa år erhålla uppgifter om inkomstbeloppen per taxeringsenhet. — Konsumtionsundersökningarna opererar med en annan, mera svävande definition ifråga om redovisningsenheten. De totala utgiftsbelopp som framräknats täcker konsumtionen inte endast för familjen utan även för hushållets övriga ordinarie medlemmar ävensom »arbetsfolk i maten» och tillfälliga gäster. Svårigheten att avgöra från hur många personer de inkomstbelopp härrör som motsvarar de

[1] Taxeringsenheten omfattar makarna jämte minderåriga barn

redovisade utgiftssummorna per hushåll, gör det vanskligt att använda konsumtionsundersökningarna för inkomstjämförelser.

Värderingen företer på flera punkter betydande olikheter i de berörda materialen. I den officiella lönestatistiken värderas naturaförmånerna enligt uppgiftslämnarnas eget gottfinnande. Förmåner i form av fri kost eller fri kost och logi åsättes dock de värden som gäller vid taxeringen, d. v. s. »ortens pris» (se nedan). I Hjelms beräkningar är däremot i hushållet använda produkter värderade till producentpris. Konsumtionsundersökningarna har i huvudsak värdering till konsumentpris, men i vissa fall, t. ex. beträffande fria måltider och fria resor, har dock en uppskattning skett i enlighet med taxeringarna. I de senare användes för såväl konsumtion av egna produkter som naturaavlöning en värdering till »ortens pris», vilket för jordbrukare i princip skall motsvara den ersättning de erhåller vid försäljning till omkringboende löntagare (alltså ej fullt detaljhandelspris). I den officiella lönestatistiken värderas som nämnts förmånen av fri bostad enligt vissa schabloner, medan i Hjelms beräkningar bostaden betraktas som särskild förvärvskälla, varvid räntor å eget kapital i denna ingår i brukarens totalinkomst. Den offentliga inkomststatistiken har här naturligtvis de i skattetaxeringarna använda värdena (uppskattade hyresvärden anknutna till det allmänna hyresläget på orten). I konsumtionsundersökningarna har för egna hem endast upptagits de faktiska utgifterna (räntor, fastighetsskatt, försäkringar och reparationer). Hjelm har gjort approximativa omräkningar av ränte- och värdeminskningskostnaderna för jordbruket. Den jordbruksekonomiska undersökningen tillåter i sin hittillsvarande form inte något hänsynstagande till om det beträffande skogen varit fråga om kapitalförtäring eller nettotillväxt och här har några omräkningar ej kunnat göras. I självdeklarationerna räknas endast ränteutgifterna för främmande kapital som kostnader, eftersom någon direkt företagsmässig intäkts- och kostnadsredovisning inte sker. Vid deklaration enligt kontantprincipen — den enda som här behandlas, eftersom den absolut övervägande delen av jordbrukarna deklarerar enligt detta system — kan förskjutningar i intäkternas och kostnadernas mottagande respektive utbetalning medföra avvikelser i tiden gentemot deras tidsmässiga fördelning i driftsekonomiskt hänseende. Någon hänsyn till förändringar i lagren tages inte. För markanläggningar är några avskrivningar inte tillåtna (det förutsättes att reparationer och underhåll skall onödiggöra särskilda avskrivningar). För byggnader (inklusive bostad) är avskrivningskvoten schablonisерad till 1 procent av det taxerade jordbruksvärdet (inklusive skogsmarksvärdet) och som underhållskostnad får endast dras av kontanta utgifter för reparationer. För inventarier är ersättningsanskaffningar avdragsgilla, något som medför en förskjutning framåt i tiden av värdeminskningskostnaderna. Icke realiserad nettotillväxt av skog blir ej redovisad som intäkt, men avdrag får i princip göras för minskning av skogsvärdet. De tillämpade värderingsprinciperna måste alltså för jordbrukare medföra att inkomstuppgifterna enligt den allmänna inkomststatistiken blir högre än de av Hjelm beräknade för exakt lika stora »verkliga» inkomster (främst beroende på högre naturainkomster samt lägre och i tiden framåt förskjutna förslitningskostnader). Om storleken av dessa avvikelser är det dock omöjligt att yttra sig.

Vad *fullständigheten i redovisningen* beträffar är det sannolikt att brister förekommer vid samtliga undersökningar. De uppgifter, som företagarna lämnar för den officiella lönestatistiken, är troligen tämligen tillförlitliga. Möjligen kan vissa prisrabatter och andra dolda förmåner ha underlåtits att redovisas. Emellertid är lönestatistikens uppgifter ofullständiga i en annan mening — inkomster från bisysslor eller kapital m. m. inräknas som nämnts icke. Motsvarande gäller även Hjelms beräkningar rörande industriarbetareinkomsten, eftersom dessa bygger på uppgifter i lönestatistiken. Bokföringsmaterialet är därtill sannolikt

ofullständigt såtillvida att en del av jordbrukarefamiljens inkomster i andra näringar i många fall ej redovisas. Beträffande såväl taxeringsstatistiken som deklarationsundersökningarna kan av fiskaliska skäl brister i redovisningen föreligga. Konsumtionsundersökningarna borde i princip ge den mest fullständiga redovisningen. Emellertid baseras siffrorna över de enskilda hushållens utgifter på minnesuppgifter, vilka kan ligga upp till ett år tillbaka i tiden, jämfört med den tidpunkt då uppgiftsinsamlingen ägde rum. Huruvida härigenom systematiska fel insmugit sig i beräkningarna på så sätt att vissa gruppers utgiftsbelopp blivit för högt upptagna, medan andras angetts för lågt, undandrar sig dock ett bedömande.

Representativiteten torde vara tillfredsställande endast beträffande taxeringsstatistiken och konsumtionsundersökningarna. I båda dessa fall inhämtas uppgifterna från ett slumpmässigt urval av enheter; låt vara att antalet hushåll i konsumtionsundersökningarna varit tämligen ringa, varigenom slumpfelen blivit väl stora. För lantarbetarnas lönestatistik erhålles uppgifter från ett urval av gårdar, som icke har dragits enligt moderna principer. Detsamma gäller lönestatistiken för industriarbetare, ehuru de uppgiftslämnande firmorna representerar de allra flesta av de medelstora och större företagen. Bokföringsgårdarna har också uttagits enligt subjektiva grunder. Det har visats att de såväl i avkastnings- som rationalitetshänseende avviker från genomsnittet av alla jordbruk. Gårdarna i deklarationsundersökningen uttogs år 1938 för ett särskilt ändamål. Samma gårdar, som för övrigt inte omfattar arrendejordbruk, har använts hela tiden. Nya gårdar har endast i begränsad omfattning insatts i stället för dem som utgått ur undersökningen.

De i undersökningarna använda *genomsnittsmåtten* avser i allmänhet vanliga (aritmetiska) medeltal. Ur taxeringsmaterialet har därjämte även en del värden på medianinkomsten framräknats.

Som framgått av det ovan sagda föreligger betydande olikheter i flera avseenden mellan de olika inkomstberäkningar som för närvarande förefinnes. Det är icke möjligt att ge ett sammanfattande uttryck för den »missvisning», som utmärker de olika inkomstmåtten. Man måste vid analysen av dessa inkomstmaterial beakta var och en av de omständigheter, som här har behandlats.

De föreliggande bristerna i möjligheterna att utnyttja taxeringsmaterialet för vissa jämförande inkomstberäkningar aktualiserade tanken på speciella bearbetningar av detta material. För det första var det angeläget att även för senare år beräkna genomsnittliga inkomstbelopp *per taxeringsenhet,* varigenom man skulle kunna knyta ihop den äldre och den yngre serien, samt erhålla bättre möjligheter till jämförelser mellan jordbrukare och andra yrkesgrupper. För det andra borde en sådan omarbetning kombineras med *en fördelning länsvis,* varvid eventuella regionala prisolikheter i viss mån skulle elimineras. Dessa båda beräkningar utfördes på statistiska centralbyråns ordinarie 10 procent sample och avsåg förhållandena inom fem yrkesgrupper inkomståret 1952. För det tredje omfattade specialbearbetningen en *gruppering med hänsyn till jordbruksföretagens storlek samt en uppdelning på arbetare och tjänstemän inom industrien.* Dessa beräkningar utfördes på grundval av uppgifterna i 1950 års folkräkning samt befolkningsregistret (omfattande ca 1/30 av den vuxna befolkningen). Till följd av den eftersläpning som av olika skäl kommer att råda beträffande påförandet av inkomstuppgifter i befolkningsregistret, avser den senare bearbetningen inkomståret 1951.

V. Inkomstutvecklingen 1943—1952

De inkomstberäkningar som redovisas i det följande har i huvudsak baserats på uppgifter från *taxeringsstatistiken* och särskilda bearbetningar av denna. Dessutom har i jämförande syfte vissa uppgifter från deklarationsundersökningarna medtagits.

I *tabell 1* anges de årliga medianinkomsterna per taxeringsenhet för fem olika yrkesgrupper. För år 1951 och 1952 föreligger som nämnts på grund av redovisningens omläggning inga uppgifter i taxeringsstatistiken avseende inkomst per taxeringsenhet. Genom specialbearbetningarna erhölls emellertid motsvarande uppgifter för 1952. Vad inkomståret 1951 beträffar, har talen bestämts genom att först beräkna den indexmässiga förändringen i medianinkomst per *inkomsttagare* mellan åren 1951 och 1952 enligt taxeringsstatistiken samt därefter applicera dessa indextal på medianvärdena 1952 avseende inkomst per taxeringsenhet. Uppgifterna för 1951 är således approximativa.

Utvecklingsbilden framgår också av *diagrammet* i slutet av denna promemoria. Samtliga grupper har under den studerade perioden kunnat väsentligt öka sina inkomster. För att kunna jämföra ökningstakten har en utjämning av ifrågavarande kurvor företagits. I första hand (I) har räta linjer anpassats — detta innebär följaktligen att man antager att den *absoluta* förändringen år från år är konstant. Det andra alternativ (II) som kommit till användning består i att utjämna med en krökt funktion, som förutsätter en konstant *relativ* förändring varje år. Enligt den senare metoden erhålles en något bättre anpassning än enligt den förra. Resultaten sammanfattas i nedanstående tablå.

De industrianställda och företagarna inom handeln har haft den största absoluta inkomststegringen. Lantarbetarna har fått minst i kronor räknat, men har kunnat inregistrera den högsta procentuella löneförbättringen. Jordbruksföretagarna har såväl absolut som relativt sett haft en mindre gynnsam inkomstutveckling än både företagare och anställda inom industrien.

	Genomsnittlig ökning per år i kronor (I)	Genomsnittlig ökning per år i procent (II)
Jordbruk med binäringar:		
Företagare	356	9,3
Anställda	291	11,6
Industri och hantverk:		
Företagare	459	10,0
Anställda	508	10,3
Handel: Företagare	511	8,4

För att lättare kunna bedöma förändringarna i inkomstskillnadernas storlek har i tabell 1 inkomstbeloppen ställts i relation till jordbruksföretagarnas inkomster under resp. år. Man finner att skillnaden i inkomst mellan jordbruksföretagarna å ena sidan och representanterna för stadsnäringarna å andra sidan stadigt ökat fram till år 1951. De för lantbruket tämligen gynnsamma år som därpå följde har dock inte motsvarats av någon liknande ökning av inkomsterna för andra näringar. Följaktligen har en viss inkomstutjämning åstadkommits under dessa år. Fortfarande ligger dock inkomstnivån för industrianställda samt handelsföretagare avsevärt högre än vad fallet är beträffande jordbrukarna. Inkomstskillnaden med avseende på företagare inom industri och hantverk är av mindre storleksordning.

Taxeringsmaterialet medger icke något särskiljande mellan jordbruk i egentlig mening samt skogsbruk, trädgårdsskötsel, fiske etc. Ej heller är det möjligt att beräkna inkomstförhållandena inom olika storleksklasser av jordbruk. Ur deklarationsundersökningarna kan dock en fördelning på storleksklasser erhållas. Uppgifterna från dessa undersökningar får behandlas med försiktighet med hänsyn till den som ovan nämnts i viktiga hänseenden bristande representativiteten. I *tabell 2* redovisas medelinkomsten vid olika storleksklasser av jordbruk enligt deklarationsmaterialet. Som jämförelse har i tabellen även inlagts taxeringsstatistikens medianinkomst,

Tabell 1. Inkomstutvecklingen för olika yrkesgrupper 1943—1952

Medianinkomst per taxeringsenhet

År	Jordbruk med binäringar		Industri och hantverk		Handel
	Företagare	Anställda	Företagare	Anställda	Företagare
Kronor					
1943	2 671	1 573	2 953	3 329	4 317
1944	2 728	1 654	3 263	3 525	4 630
1945	2 883	1 849	3 674	3 657	5 126
1946	3 334	2 097	4 130	4 262	5 658
1947	3 534	2 316	4 657	4 772	6 260
1948	3 786	2 620	5 048	5 282	6 684
1949	4 009	2 732	5 255	5 479	6 816
1950	4 210	2 825	5 638	5 718	7 231
1951	5 439	3 715	6 820	7 231	8 259
1952	6 347	4 598	7 375	8 397	9 288
Indextal (jordbruksföretagare = 100)					
1943	100	59	111	125	162
1944	100	61	120	129	170
1945	100	64	127	127	178
1946	100	63	124	128	170
1947	100	66	132	135	177
1948	100	69	133	140	177
1949	100	68	131	137	170
1950	100	67	134	136	172
1951	100	68	125	133	152
1952	100	72	116	132	146

avseende inkomst per taxeringsenhet. Deklarationsundersökningarnas medelinkomst för alla grupper tillsammantagna var 1952 mer än 50 procent högre än medianinkomsten baserad på taxeringsmaterialet. Denna skillnad har sannolikt flera orsaker. En anledning till differensen är de olika genomsnittsmått som använts. Vidare omfattar deklarationsundersökningen icke jordbruk med 2,0 ha åker eller mindre och ej heller företag inom de s. k. binäringarna. Det är dessutom sannolikt att flertalet av de i deklarationsundersökningen medverkande gårdarna har en bättre ekonomisk ställning än övriga jordbruk. De brukas samtliga av sina ägare, vilket innebär att skuldsättningen genomsnittligt är förhållandevis låg. Vidare har dessa gårdar varit i samma ägares händer hela tiden sedan 1938, vilket otvivelaktigt innebär att dessa innehavare har en betydligt mera konsoliderad ekonomisk ställning än genomsnittet av lantbrukare i dag. Det kan därför förefalla märkligt att, som framgår av tabell 2, dessa gårdar kunnat inregistrera mindre relativa inkomststegringar under den observerade perioden än de jordbruk som ingår i taxeringsmaterialet.

Förklaringen är, att försvinnandet av småbruken, som, såvitt man kan bedöma, haft tämligen stora proportioner under den observerade tidsperioden, skjutit medianinkomsten uppåt, medan däremot medelvärdena enligt deklarationsundersökningarna i betydligt mindre grad påverkats härav. För de gårdar, som deltagit i den senare undersökningen, har emellertid inkomstutvecklingen varit i stort sett likartad i alla storleksklasser utom beträffande storjordbruken över 100 ha, som visar en väsentligt mindre inkomststegring än genomsnittet. Ifall man antar att samma *utvecklingstendens* inom de olika storleksklasserna gäller även för de gårdar som icke omfattas av deklarationsundersökningarna och

Tabell 2. Inkomstutvecklingen inom olika storleksklasser

År	Medelinkomst enligt deklarationsundersökningarna								Medianinkomst enl. taxeringsstatistiken (samtliga storleksklasser)
	Storleksklass, ha åker							Totalt	
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	100—		
Kronor									
1938	1 771	2 072	2 694	3 635	4 576	6 770	20 662	2 814	..
1940	1 938	2 398	3 323	4 385	5 523	8 533	23 704	3 493	..
1941	2 234	2 805	3 830	5 026	6 725	9 925	21 190	4 022	..
1942	2 528	3 116	4 065	5 018	6 906	9 373	23 456	4 117	..
1943	2 915	3 648	4 788	6 238	8 078	11 036	25 221	4 873	2 671
1944	2 980	3 776	4 934	6 249	7 957	10 376	22 545	4 894	2 728
1945	3 090	3 945	5 007	6 323	7 858	10 255	18 398	4 918	2 883
1946	3 767	4 854	5 970	7 489	9 255	12 555	23 685	5 570	3 334
1947	3 810	4 768	5 954	7 245	8 883	11 556	18 276	5 550	3 534
1948	3 947	4 899	6 152	7 925	9 842	12 539	20 927	6 197	3 786
1949	4 182	5 107	6 474	8 567	11 001	13 844	23 735	6 742	4 007
1950	4 276	5 343	6 943	9 170	11 690	15 176	26 290	7 180	4 210
1951	5 911	7 038	8 520	10 393	12 978	16 647	25 362	8 085	5 439
1952	6 459	7 890	9 867	12 831	15 473	20 731	30 666	9 912	6 347
Indextal (1943—45 = 100)									
1938	59	55	55	58	57	64	94	57	..
1940	65	63	68	70	69	81	107	71	..
1941	75	74	78	80	84	94	110	82	..
1942	84	82	83	80	87	89	106	84	..
1943	97	96	98	99	101	105	114	100	97
1944	99	100	100	100	100	98	102	100	99
1945	103	104	102	101	99	97	83	100	104
1946	126	128	122	119	116	119	107	114	121
1947	127	126	121	116	112	109	83	113	128
1948	132	129	125	126	124	119	95	127	137
1949	140	135	132	137	138	131	108	138	145
1950	143	141	141	146	147	144	119	147	152
1951	197	186	174	166	163	158	115	165	197
1952	216	208	201	205	194	196	139	202	230

sammanställer detta med uppgifterna i tabell 1, skulle slutsatsen bli, att man inom industrien haft en väl så förmånlig inkomstutveckling som inom någon storleksklass i jordbruket.

VI. Inkomstläget 1951 och 1952

De inkomstbelopp, som angivits i föregående avsnitt, avser inkomst per taxeringsenhet, d. v. s. inkomsterna för båda makarna jämte minderåriga barn har i förekommande fall sammanlagts. För inkomståret 1952 har beräkningar avseende de individuella inkomsterna jämväl företagits. I *tabell 3* på omstående sida sammanfattas resultaten av de olika beräkningarna.

De sista kolumnerna i tabellen visar skillnaderna i resultat när man använder olika inkomstmått. Beträffande jordbruksföretagarna spelar det icke så stor roll om man begagnar de individuella eller de sammanslagna inkomsterna, ef-

Tabell 3. Inkomstläget för olika yrkesgrupper år 1952

Yrkesgrupp	Medianinkomst per taxeringsenhet, kronor		Medianinkomst per inkomsttagare, kronor		Differens, procent	
	Landsbygd	Städer	Landsbygd	Städer	Landsbygd	Städer
Jordbruk m. binäringar:						
Företagare	6 347	6 353	6 205	6 109	2,2	3,8
Anställda	4 486	6 158	4 136	5 470	7,8	11,2
Industri och hantverk:						
Företagare	6 809	8 091	6 257	7 585	8,1	6,3
Anställda	7 626	8 536	7 056	8 006	7,5	6,2
Handel: Företagare	8 588	9 804	7 707	8 629	10,3	12,0

Tabell 4. Inkomstförhållandena inom jordbruk av olika storleksklasser samt industrien år 1951

Medianinkomst per inkomsttagare, kronor

Grupp	Område					
	Skåne-Hallands slättbygder (Ssl)	Sydsvenska mellanbygden (Smb)	Mellersta Sveriges slättbygder (Msl)	Södra och m. Sveriges skogs- och dalbygder (Msk)	Norra Sverige (N)	Hela riket
Företagare inom jordbruk med binäringar						
Jordbr. m. över 100 ha åker	28 000	13 500	16 111	36 667	..	18 333
» » 50—100 » »	12 750	14 250	10 143	10 000	..	10 700
» » 30—50 » »	12 231	9 500	8 631	8 333	..	9 262
» » 20—30 » »	8 706	8 666	6 884	7 333	12 000	7 306
» » 15—20 » »	7 750	6 800	5 979	7 259	9 250	6 678
» » 10—15 » »	6 538	6 767	4 972	5 906	8 000	5 841
» » 5—10 » »	4 926	5 280	4 224	5 189	6 222	5 258
» » 2—5 » »	4 286	4 250	2 986	4 147	5 302	4 416
» » högst 2 » »	3 167	2 000	2 000	2 915	4 520	3 345
Totalt	*6 520*	*6 048*	*5 189*	*4 897*	*5 695*	*5 288*
Trädgårdsskötsel, djurskötsel, skogsbruk o. fiske	4 932	4 747	4 485	5 114	4 368	4 741
Manliga anställda inom industri o. hantverk						
Tjänstemän	9 054	9 600	Sthlm 10 917 Övr. 9 938	9 671	9 266	9 897
Arbetare	6 825	6 244	Sthlm 8 295 Övr. 7 171	6 859	6 924	7 058
därav: i städer	7 189	7 030	Sthlm 8 295 Övr. 7 527	7 502	7 825	7 613
på landsbygd	6 235	6 065	6 697	6 384	6 737	6 506
därav: tätorter	6 364	6 254	7 158	6 683	7 070	6 817
eg. landsbygd	6 034	5 607	6 186	5 897	6 283	6 064

Tabell 5. Fördelningen på inkomstklasser

Medianinkomst per inkomsttagare

Grupp	Procentuell fördelning av inkomsttagarna									Totalantal inkomsttagare
	Inkomstklasser, kronor								Summa	
	–2 000	2 000–4 000	4 000–6 000	6 000–8 000	8 000–10 000	10 000–15 000	15 000–30 000	30 000–		
Företagare inom jordbruk med binäringar										
Jordbr. m. över 100 ha åker	3	4	4	10	6	15	33	24	100	2 160
» » 50—100 » »	1	6	9	14	17	25	26	2	100	5 790
» » 30—50 » »	2	8	14	15	19	26	14	2	100	12 090
» » 20—30 » »	4	12	22	20	16	20	6	0	100	18 510
» » 15—20 » »	3	15	24	22	18	14	4	0	100	20 340
» » 10—15 » »	5	19	28	22	14	10	2	0	100	37 050
» » 5—10 » »	6	24	32	19	10	7	2	0	100	89 010
» » 2—5 » »	12	31	27	16	7	5	2	0	100	78 660
» » högst 2 » »	25	34	21	10	5	4	1	0	100	27 660
Totalt	*9*	*24*	*26*	*18*	*11*	*9*	*3*	*0*	*100*	*292 170*
Trädgårdsskötsel, djurskötsel, skogsbruk o. fiske	9	32	25	18	8	6	2	0	100	28 800
Manliga anställda inom industri o. hantverk										
Tjänstemän	1	4	5	17	24	32	13	4	100	141 930
Arbetare	3	9	19	37	23	8	1	0	100	759 870
därav: i städer	2	6	13	37	29	12	1	0	100	392 850
på landsbygd	3	11	25	40	16	5	0	0	100	367 020
därav: tätorter	2	8	20	45	19	6	0	0	100	208 200
eg. landsbygd	4	15	30	36	12	3	0	0	100	158 820

tersom det är tämligen sällsynt att lantbrukarehustrurna har förvärvsverksamhet utom gården. Ifråga om stadsnäringarnas utövare erhåller man emellertid väsentligt olika siffror beroende på vilket inkomstmått man använder.

Resultaten av den speciella bearbetningen av taxeringsmaterialet sammanställes i *tabell 4*. Uppgifterna som hänför sig till inkomståret 1951, avser inkomst per inkomsttagare. För att med hänsyn härtill en mera rättvis bedömning av inkomstskillnaderna skall kunna göras, har endast räknats med inkomsterna för *manliga* anställda inom industrien. Fullt korrekt blir dock jämförelsen ej eftersom i jordbrukarens inkomst även ingår ersättning för av hustrun ev. utfört arbete, vilket icke är fallet beträffande de industrianställda. Den senare gruppen inrymmer kategorier i synnerligen varierande ekonomisk ställning. För att åstadkomma större enhetlighet har därför skiljts mellan tjänstemän och arbetare. För industriarbetarna redovisas inkomstuppgifter avseende såväl städer som övriga tätorter och egentlig landsbygd (glesbebyggelse).

Av tabell 4 framgår att jordbrukareinkomsten 1951 i gruppen 10—15 ha inom såväl Ssl- som Smb-områdena något översteg inkomsten för industriarbetare på landsbygden. Beträffande Msl-området måste man emellertid gå ända upp till 20—30 ha-gruppen för att nå paritet med industriarbetarna. I Msk är situationen gynnsammare för jordbrukarna. Gruppen 10—15 ha hade här samma medianinkomst som industriarbetarna på rena landsbygden, medan i norra Sverige jordbrukare på betydligt mindre arealer hade en med industriarbetarna jämförlig

ställning. Uppenbarligen sammanhänger detta i hög grad med de goda skogskonjunkturerna vid denna tid.

Man kan i detta sammanhang fråga sig vilka slag av industriarbetare det är, som redovisas inom den egentliga landsbygden. Några direkta uppgifter härom finns ej tillgängliga för närvarande. Enligt 1950 års folkräkning fanns på glesbygderna 235 000 förvärvsarbetande män totalt (alltså inklusive företagare) inom gruppen industri och hantverk. Ca 70 000 eller 30 procent utgjordes av sysselsatta inom byggnadsverksamhet. Därnäst kom grupperna metallindustri 45 000 (19 procent) och träindustri 32 000 (14 procent). En jämförelse med industriarbetare på den egentliga landsbygden avser således i stor utsträckning byggnadsarbetare. Även om dessa måhända har högre genomsnittlig timförtjänst än andra grupper är det dock känt att sysselsättningen kan vara rätt ojämn, vilket alltså kan medverka till att draga ned årsinkomsten.

Bakom de redovisade medianvärdena ligger, som framgår av *tabell 5*, ofta stora individuella variationer i inkomstbeloppen. I denna tabell, som avser förhållandena i hela riket, redovisas totalantalet inkomsttagare i varje grupp med procentuell fördelning på olika inkomstklasser. I allmänhet är spridningen större beträffande jordbrukarna än vad fallet är med industriarbetarna. Det innebär alltså att i en viss storleksklass kan förekomma en hel del gårdar med förhållandevis höga inkomster, men också åtskilliga ekonomiskt svaga jordbruk. Det bör här observeras att i den händelse en inkomsttagare endast haft inkomst under en del av året, t. ex. genom att han först någon gång under året inträtt i förvärvslivet, den redovisade inkomsten blir i motsvarande grad lägre än normalt. Troligen är denna omständighet av större betydelse beträffande arbetarna än för jordbrukarna, eftersom dessa oftast torde ha haft full arbetsinkomst under det år de först redovisas som företagare.

Som ett komplement till tabell 5 anges i nedanstående tablå uppgifter rörande kvartil- och medianvärden för de olika grupperna. Med undre kvartil menas alltså den inkomstgräns under vilken en fjärdedel av individerna inom ifrågavarande grupp faller. Den övre kvartilen begränsar på samma sätt den övre fjärdedelen medan medianen som nämnts delar populationen mitt av. En jämförelse som baserar sig på den *undre* kvartilen ger som synes ett för jordbruksföretagarna betydligt sämre resultat än om medianvärdet användes. Under 5 000-kronors strecket ligger således drygt en fjärdedel av jordbrukarna i 20—30 haklassen, medan knappt en fjärdedel av industriarbetarna på landsbygden har en inkomst som understiger detta belopp. Å andra sidan är för jordbruken med 10—15 ha det *övre* kvartilvärdet högre än för landsbygdens arbetare inom industrien.

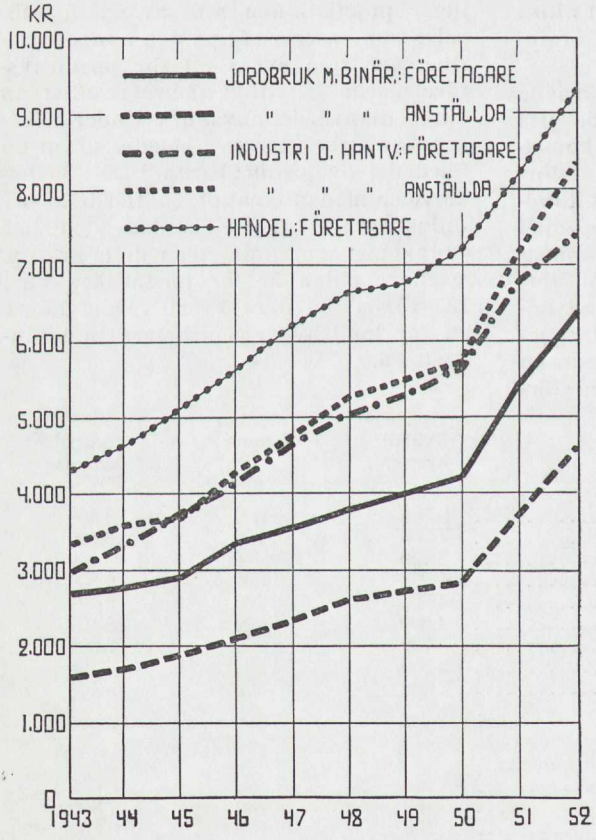
	Undre kvartil kronor	Median kronor	Övre kvartil kronor
Företagare inom jordbruk			
Jordbr. m. över 100 ha åker	9 500	18 300	29 400
» » 50—100 » »	7 200	10 700	16 100
» » 30— 50 » »	6 200	9 300	13 000
» » 20— 30 » »	4 900	7 300	10 300
» » 15— 20 » »	4 600	6 700	9 200
» » 10— 15 » »	4 000	5 800	8 100
» » 5— 10 » »	3 700	5 300	7 300
» » 2— 5 » »	2 900	4 400	6 400
» » högst 2 » »	2 000	3 300	5 400
Totalt	*3 400*	*5 300*	*7 800*
Manliga arbetare inom industri och hantverk			
Städer	6 200	7 800	8 600
Landsbygd	5 100	6 700	7 800
därav: tätorter	5 500	7 100	8 000
eg. landsbygd	4 500	6 300	7 300

Beräknad medianinkomst 1952, kronor

Område	Jordbruksföretagare						Manliga industriarb. på landsbygden
	2—5 ha	5—10 ha	10—15 ha	15—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	
Ssl	5 300	6 400	8 400	9 900	10 800	14 800	7 400
Smb	5 100	6 500	8 200	8 300	10 000	11 500	7 200
Msl	3 200	5 000	6 000	7 200	8 900	10 600	7 900
Msk	4 400	5 700	6 500	8 000	8 800	8 900	7 500
N	5 900	6 800	8 600	9 900	12 100	..	7 900

För senare år än 1951 är det icke möjligt att på samma sätt beräkna inkomsten inom olika storleksklasser m. m. För att få ett underlag för en jämförelse även avseende år 1952 har ett försök gjorts att »framskriva» uppgifterna i tabell 4. Denna framskrivning har baserats på de inkomstförskjutningar 1951—1952 inom olika områden och storleksklasser som kunnat bestämmas med hjälp av *deklarationsundersökningarna.* För industriarbetarna på landsbygden har framskrivningen skett med på grundval av de i den officiella lönestatistiken med-

Diagram 1. Inkomstutvecklingen för olika yrkesgrupper 1943—1952.
Medianinkomst per taxeringsenhet

delade uppgifterna om den genomsnittliga löneförändringen 1951—1952 för industriarbetare inom lägsta dyrortsgruppen.

Uppenbarligen kan dessa siffror endast ge ett ungefärligt uttryck för inkomstskillnaderna. Tabellen visar att basjordbruken i de södra slätt- och mellanbygderna samt i Norrland i allmänhet haft en högre inkomst under detta år än genomsnittet för industriarbetarna. I de båda mellanområdena är situationen den omvända. Särskilt jordbruken i Msl-området uppvisar en relativt sett synnerligen svag ekonomisk ställning.

BILAGA 5

De sociala förmånernas betydelse för olika yrkesgrupper

Av ÅKE SAMBERGS

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I. Vad är sociala förmåner? 302
II. De sociala förmånernas redovisning i olika typer av inkomststatistik 306
III. De sociala förmånernas storlek och förekomst för olika grupper av anställda 309
IV. De enskilda företagarna och de sociala förmånerna 314

Vid jämförelser av olika yrkesgruppers inkomstnivåer är det nödvändigt att ta hänsyn till de totala inkomsterna för samtliga grupper. En viktig fråga är i detta sammanhang de former av arbetsersättning, som utgår vid sidan av de direkta lönerna. Dessa indirekta arbetsersättningar har något oegentligt kommit att benämnas *sociala förmåner.*

För de aktuella jämförelserna mellan jordbruksföretagares och andra yrkesgruppers inkomster är det av intresse att närmare precisera vad som skall menas med sociala förmåner och vilken betydelse de har i inkomsthänseende, att klargöra hur de redovisas i olika typer av inkomststatistik, att statistiskt visa eller åtminstone omdömesvis diskutera förekomsten och värdet av sådana förmåner för olika yrkesgrupper samt att diskutera de sociala förmånernas betydelse för jordbrukarna i deras egenskap av enskilda företagare.

I. Vad är sociala förmåner?

Med sociala förmåner menas här alla de förmåner, som arbetsgivare ger sina anställda vid sidan av de direkta lönerna. Någon hänsyn till bidrag från stat eller kommuner tas alltså inte, eftersom sådana sociala bidrag inte har samband med anställningen utan är transferinkomster. Benämningen sociala förmåner är som inledningsvis omnämndes något oegentlig och dessutom betydligt svävande, eftersom det sociala inslaget i de olika förmåner det här är fråga om kan vara mycket varierande och ibland obefintligt. Det är ju dessutom ett problem för sig att säga vad ordet »social» egentligen betyder. I detta sammanhang synes det sålunda kunna innebära bl. a. att förmånerna i fråga skall vara mer eller mindre oberoende av den gjorda arbetsinsatsen, att de skall avse de anställdas trivsel eller att de skall ha karaktären av hjälp vid inkomstens minskning eller bortfall genom olyckshändelse, ålder osv. I en inom Svenska Arbetsgivareföreningen utförd undersökning,[1] som avser de sociala förmånerna sedda

[1] B. Hagård—K. Rydé: SAF-utredning ger fakta om socialkostnaderna, Arbetsgivaren 1954: 10, Arbetskostnader utanför lönestatistiken, Tjänstemannarörelsen 1954: 6.

från företagens kostnadssida, har man alternativt använt benämningen »indirekta personalkostnader» och i en liknande undersökning inom LO har beteckningen »allmänna anställningsförmåner» begagnats.[1] Även om någon av dessa benämningar eller kanske snarare termen »indirekta arbetsersättningar» från flera synpunkter vore mer rättvisande, skall dock här benämningen sociala förmåner användas för de vid sidan av de direkta lönerna utgående arbetsersättningarna.

Problemet är nu vilka av de sociala kostnaderna, som skall anses ingå i de anställdas totalinkomster, dvs. höja deras konsumtion eller möjligheter till konsumtion. Det är ju fråga om en mycket stor mängd olika och oenhetliga kostnader. En föreställning om mängden av sådana kostnadstyper kan man få genom att räkna upp vilka kostnader man i arbetsgivareföreningens nyssnämnda undersökning hänfört till socialkostnaderna: semesterlön, pensionering, hälso- och sjukvård samt övriga förmåner vid sjukdom, restaurang- och mässverksamhet, kommunikationer, åtgärder till underlättande av hemsysslor m. m., fritidsverksamhet, yrkesutbildning, bostäder, diverse personalförmåner (t. ex. bidrag vid militärtjänstgöring och begravningshjälp), bidrag till verksamhet av offentlig karaktär (t. ex. till gator, parker, badhus) och övriga kostnader (t. ex. personalkonsulent och personaltidning).

Man kan med hänsyn till de sociala kostnadernas ändamål och betydelse för de anställda indela dem i olika grupper. En sådan indelning redovisas och kommenteras i det följande. Det understrykes att varje sådan indelning måste bli i rätt hög grad subjektiv. De kostnader, som enligt nedanstående indelning har förts till de olika grupperna, är ingalunda enhetliga utan har drag även av andra typer. Kostnader, som ansetts utgöra kompensation för olägenheter genom anställningen, kan sålunda även delvis innebära vanlig konsumtion, sådana inrättningar som bibliotek, badhus o. dyl. avser både individuella och kollektiva behov osv.

Indelning av de sociala kostnaderna:

1. Sociala kostnader, som utgör kompensation för olägenheter genom anställningen
2. Sociala förmåner, som höjer de anställdas konsumtion och/eller konsumtionsmöjligheter
   A. Kontanta förmåner
   B. Förmåner in natura
   C. Rabatter

Kommentarer:

1. De sociala kostnader, som utgör kompensation för olägenheter genom anställningen, synes inte böra räknas som inkomst vid jämförelser med andra grupper, eftersom dessa grupper inte har känning av ifrågavarande olägenheter. De kan naturligtvis tänkas vara utsatta för liknande olägenheter, men dessa får då antas på ett eller annat sätt kompenserade innan jämförelserna göres. Exempel på sådana förmåner är kostnader för arbetarskydd (olycksfallsförsäkring, säkerhetstjänst samt omklädnings- och tvättrum). Dit borde i princip också räknas en del av kostnaderna för hälso- och sjukvård samt övriga sjukförmåner, nämligen den del av dessa kostnader, som bör falla på förebyggande eller botande av med anställningen sammanhängande sjuklighet. Någon större omfattning torde dock inte dessa kostnader ha eftersom huvuddelen av desamma bör falla under rubriken arbetarskydd. Fria arbetskläder synes i princip böra räknas som sådan kompensation endast då dyrare arbetskläder än vanlig klädsel är nödvändiga. Bidrag till resekostnader (helt eller delvis fria resor till och från arbetet) torde i allmänhet ej heller böra räknas som sådan kompensation för extrakostnader. Detta har delvis sin orsak i att sådana förmåner inte är allmänt förekommande utan att ifrågavarande extrakostnader i många fall måste bestridas av de anställda själva.

[1] LO:s utredningsavdelning, LO-undersökningen 1953 angående de allmänna anställningsförmånerna. Preliminär redogörelse. Stencil. Stockholm, sept. 1954. Se även N. Kellgren, LO-medlemmarnas sociala förmåner, Fackföreningsrörelsen 1954: 39.

Det finns också en grupp kostnader, vilka avser avhjälpande av genom anställningen uppkomna mera kollektiva olägenheter. När en industri påverkar samhällsbilden synes det sålunda vara rimligt att den i viss mån medverkar till att återställa trivseln i samhället genom t. ex. anläggande och underhåll av vägar, gator och parker, anordnande av kraft- och vattenförsörjning m. m. Denna verksamhet kan dock givetvis även i mer eller mindre hög grad sägas medföra konsumtion, detta så mycket mera som samhällets invånare i annat fall till stor del fått skattevägen finansiera dessa kostnader. Här har dock större vikt fästs vid att det är fråga om ett motverkande av genom industrianläggningen och den därav orsakade bebyggelsetätheten uppkomna olägenheter och aktualiserade behov. Arbetsgivareföreningen har i gruppen Bidrag till verksamhet av offentlig karaktär sammanfört dessa kostnader med andra sådana, såsom bidrag till badhus, poliklinik etc., bidrag till Folkets hus, medborgarhus osv. samt regelmässiga bidrag till verksamhet av social karaktär, som inte bedrives i samhällets eller företagets regi, t. ex. Röda korset. Av dessa kostnadstyper anses emellertid de två förstnämnda här utgöra bidrag till kollektiv konsumtion (se nedan), medan den sistnämnda typen inte är någon social förmån för de anställda.

2. A. Den största posten av de sociala förmånerna utgöres i arbetsgivareföreningens utredning av semesterlönerna. Dessa ingår vanligen i förekommande löne- och inkomststatistik, och det är också tvivelaktigt om semesterersättningen skall sägas vara en social förmån. Lön vid sjukdom är däremot en typisk sådan, som utgår i kontant form, och detsamma gäller pensionsförmånerna. Kostnaderna för pensionering kan emellertid vara av olika typer, dels bidrag till premier vid pensionsförsäkring, dels avsättning till egna pensionsstiftelser och dels utbetalning utan fondering från företagen av pensioner och andra understöd. Endast de två förstnämnda typerna avser den aktiva arbetskraften (avsättning till pensionsstiftelserna kan dock även avse redan pensionerade anställda när det är fråga om höjningar av dessas pensioner, något som varit aktuellt under de senaste inflationsåren), medan den sistnämnda kostnadstypen egentligen utgör en uppskjuten lönebetalning till tidigare anställda. Arbetsgivareföreningens statistik över pensionskostnaderna är emellertid väsentligt för låg (avsättningar till pensionsstiftelser, vilka utgör större delen av pensionskostnaderna för speciellt arbetarpersonalen, har av redovisningstekniska skäl ej kunnat medtagas). Även om man medtager samtliga redovisade pensionskostnader måste man därför räkna med att de intjänta pensionsförmånerna blir betydligt underskattade. Det finns även en del andra förmåner, som utgår i kontant form, t. ex. lön under havandeskap, bidrag vid militärtjänstgöring, begravningshjälp eller dödsfallsersättning, bidrag till resekostnader, semesterstipendier, bidrag för studier, lön vid yrkesutbildning, understöd för egna hem och för anskaffande av egen bostadsrättslägenhet och subventionering av hyreskostnader i av annan än företaget ägd fastighet.

2. B. De förmåner, som de anställda får in natura, dvs. utan förmedling av betalningsmedel, kan vara av många olika slag. En huvudindelning synes dock böra vara i förmåner, som avser att tillfredsställa individuella behov, och sådana, som avser tillfredsställande av kollektiva behov. Varje uppdelning är här naturligtvis mycket svår att göra, men principiellt sett torde man kunna säga att individuella behov kan tillfredsställas oberoende av kontakter med andra individer vid konsumtionen (t. ex. behov av föda, kläder osv.), medan de kollektiva behoven just avser kontakt med andra eller inte kan tillfredsställas utan sådana kontakter (nöjestillställningar, föreningsverksamhet, idrott m. m.). För naturaförmånerna uppstår dessutom värderingsproblem, som nedan behandlas för var och en av de två förmånstyperna för sig.

a) *Naturaförmåner avseende individuella behov.*

Som exempel på denna typ av naturaavlöning kan nämnas hälso- och sjuk-

vård (noga räknat den icke av särskilda förhållanden i samband med anställningen förorsakade delen), fria måltider, fria resor med företagets egna kommunikationsmedel, åtgärder till underlättande av hemsysslor, yrkesutbildning, fria bostäder, fria arbetskläder, personalkonsulent och personaltidning. Hit har som synes även förts yrkesutbildningsförmånerna. Utbildning är i ekonomisk mening egentligen inte konsumtion utan investering i mänskligt kapital. Den höjer dock de framtida inkomst- och därigenom konsumtionsmöjligheterna. Detsamma gäller beträffande den förebyggande hälsovården.

Värderingsproblemet för naturaförmåner avseende tillfredsställande av individuella behov gäller för det första om det skall vara en värdering efter företagens kostnader eller efter de anställdas förmåner, dvs. de utgifter de slipper erlägga genom förmånen i fråga. Eftersom det här är förmånssidan man är intresserad av är det naturligt att den lämpligaste värderingen bör vara den som uttrycker åtgärdernas ekonomiska betydelse för de anställda. För jämförelser, vilka vill visa olika gruppers möjliga konsumtionsstandard, synes då en värdering till de anställdas alternativa anskaffningspris (konsumentpris, detaljhandelspris) vara den principiellt riktiga. I praktiken kan det dock vara svårt att få uppgifter om sådana värden, varför man kan få nöja sig med uppgifter om företagens kostnader. Dessa kan både över- och understiga värdet av de anställdas förmåner genom verksamheten i fråga, men det vanligaste torde dock vara att man på detta sätt får en för låg värdering av förmånerna. Det är dock även möjligt att kostnaderna är högre än vad ifrågavarande åtgärd är värd för de anställda. I alla de fall då några aktuella marknadsalternativ inte finns är kostnadsvärdering det enda möjliga.

Om dessa förmåner inte utginge måste ifrågavarande behov täckas på annat sätt eller också skulle de inte bli tillgodosedda alls. Alternativet är alltså större privata utgifter eller lägre behovstillfredsställelse. Att förmånerna i fråga bör ingå i de anställdas löneinkomster synes därför helt naturligt.

b) *Naturaförmåner avseende kollektiva behov.*

De typiska exemplen på denna typ av förmåner är anläggningar för fritidsverksamhet (semesterhem, fritidslokaler, idrottsanläggningar). Hit bör även räknas de tidigare nämnda bidragen till badhus m. m. och samlingslokaler.

Här är en värdering efter företagets kostnader oftast det enda möjliga, eftersom några alternativa pris för de anställda inte kan tänkas. Om företagen inte lämnade bidrag för tillfredsställande av sådana kollektiva behov skulle antingen behoven i fråga bli otillfredsställda eller också måste deras tillfredsställande finansieras på annat sätt. I det senare fallet har man att välja på att överlåta verksamheten till privat initiativ på affärsmässiga grunder, att låta individerna själva bestrida kostnaderna eller att i större eller mindre utsträckning lita till bidrag från andra, t. ex. stat och kommuner. Om verksamheten skulle överlåtas till privat initiativ får de enskilda betala för förmånerna (större utgifter) eller avstå från dem (mindre behovstillfredsställelse). Enligt det sista alternativet får de enskilda också betala en viss del av kostnaderna genom skatterna, speciellt om det är fråga om kommunala bidrag.

Som exempel kan nämnas frågan om samlingslokaler på landsbygden och i tätorterna. På landsbygden är befolkningen gles och kostnaderna för samlingslokaler blir stora per individ räknat. Det kollektiva behovet av samlingslokaler kan därför på många håll inte bli tillgodosett eller endast otillfredsställande tillgodosett. Om privata medel satsas på sådana lokaler är det fråga om en ökning av de privata utgifterna. När offentliga bidrag erhålls, t. ex. statsbidrag till bygdegårdar, är den del av dessa som överstiger skatteandelen en gemensam transferinkomst för bygdens invånare, som man egentligen borde ta hänsyn till vid eventuella beräkningar av den totala disponibla inkomsten.

Om i en tätort samlingslokalen be-

kostas av det dominerande företaget på orten får de anställda (och ortens befolkning i övrigt) detta behov tillgodosett utan att direkt eller indirekt via skattevägen ha behövt vidkännas utgifter för detsamma. För de anställda synes då detta böra betraktas som en (gemensam) arbetsinkomst (och för övriga som utnyttjar lokalen egentligen som en transferinkomst).

2. C. Rabattförmånerna påminner om naturaförmånerna och någon utförlig diskussion av desamma behöver här inte föras. Som exempel kan nämnas billigare bostäder och billigare måltider. Medan kostnaderna för företaget är skillnaden mellan kostnader och mottagen ersättning, är för de anställda i princip inkomsten skillnaden mellan alternativt anskaffningspris och den erlagda ersättningen. I praktiken torde man ofta vara tvungen att använda sig av företagens kostnader vid en beräkning av rabattinkomster, eftersom uppgifter om alternativa pris eller anskaffningsalternativ saknas.

II. De sociala förmånernas redovisning i olika typer av inkomststatistik

För att kunna beräkna de icke redovisade sociala förmånernas andel av de redovisade inkomsterna i olika sorters inkomststatistik behövs det uppgifter dels om förmånerna i fråga överhuvud taget beaktas, dels om medtagna förmåner är tillfredsställande redovisade och värderade och dels om storleken av icke redovisade förmåner samt de icke fullständigt redovisade eller värderade delarna av i redovisningen medtagna förmåner. Det är dock ingalunda lätt att skaffa fram sådana uppgifter. Då tillräckliga redogörelser för använda principer ofta saknas vet man inte alltid vilka förmåner som är medtagna eller inte och det kan dessutom ofta vara avvikelser mellan antagna regler och deras tillämpning (alla beskattningsbara inkomster blir ju sålunda inte deklarerade). Att uppskatta de redovisade värdenas avvikelser från de verkliga bör vara ännu svårare.

I denna avdelning skall diskuteras de sociala förmånernas redovisning i fyra olika statistiska material, nämligen den officiella lönestatistiken, Hjelms beräkningar (se bilaga nr 3), socialstyrelsens konsumtionsundersökningar och den allmänna inkomststatistiken (grundad på självdeklarationsmaterial). Redogörelsen har utarbetats i september 1954 och avser läget omkring 1 oktober innevarande år.

I den officiella lönestatistiken avser uppgifterna för industriarbetare främst direkta löner, inklusive semesterlön och semesterersättning. På blanketten inhämtas dock i en särskild kolumn även uppgifter om »sjuklön samt övriga förmåner (även natura-) såsom hyresbidrag, fria arbetskläder, gratifikationer m. m.» Det är emellertid för närvarande inte möjligt att säga vilka förmåner som blir medtagna i denna kolumn och hur fullständig redovisningen är. En undersökning rörande omfattningen av dessa förmåner pågår dock inom socialstyrelsens utredningsbyrå. För lantarbetarna ingår kontantlön, semesterlön och »övriga kontanta ersättningar» samt värdet av fritt erhållna naturaförmåner. Ingen hänsyn har tagits till rabatter på exempelvis mjölk och bränsle samt till att den betalda hyran kan vara lägre än arbetsgivarens kostnader för lantarbetarbostaden eller ett med hänsyn till ortens hyresnivå beräknat hyresvärde för densamma. Naturaförmånerna torde också vara relativt lågt värderade. Bland naturaförmånerna finns en post »övriga förmåner» men det är osäkert vad denna omfattar. Att på grundval av nu existerande uppgifter beräkna en siffra för de icke redovisade socialförmånernas andel av de i den officiella inkomststatistiken redovisade lönerna är därför ej möjligt.

I Hjelms beräkningar kommer sociala förmåner med endast i den mån jordbrukarna åtnjuter sådana i egenskap av anställda. Detta bör dock endast före-

komma i liten och i detta sammanhang betydelselös omfattning.

För konsumtionsundersökningarnas resultat har de kontanta sociala förmånerna betydelse genom att de kan användas för konsumtion eller sparande. De sociala naturaförmånerna, som direkt blir konsumerade (eller möjligen investerade i hushållen), är delvis medtagna och delvis inte. Fria måltider ingår sålunda men inte värdet av fri sjukvård. Något hänsynstagande till sociala förmåner i form av rabatter har inte kunnat göras. Fri bostad och fri kost ingår alltså, men förmåner av billigare bostad eller kost är inte medtagna. Det är inte möjligt att säga hur stora delar av de sociala förmånerna som blir redovisade respektive står utanför redovisningen.

För den allmänna inkomststatistiken gäller beträffande de enskilda företagarna liksom i Hjelms beräkningar att sociala förmåner endast kan förekomma om de har anställning vid sidan av arbetet i sina företag, något som för jordbrukarna bör spela en i detta sammanhang betydelselös roll. Här diskuteras därför endast de sociala förmånernas behandling i självdeklarationerna för anställda. Denna fråga diskuteras i det följande för var och en av de olika typerna av sociala förmåner i arbetsgivareföreningens undersökning för sig. Det bör observeras att det statistiska materialet inte tillåter någon uppdelning av olika förmåner på deklarerade och icke deklarerade delar. Den princip, som här måste följas, är därför att sådana förmåner, som ansetts till övervägande del bli deklarerade, räknats som helt redovisade, medan de övriga (vilka alltså kan tänkas bli redovisade ända upp till 49 procent) fått räknas som icke redovisade. Den starka approximation en sådan grov uppdelning innebär är uppenbar. Detta är dock den enda möjlighet, som här stått till buds, och det torde i varje fall vara möjligt att få en föreställning om storleksordningen av de redovisade respektive icke redovisade förmånerna.

Semesterlön och semesterersättning. — Dessa ingår i de deklarerade inkomsterna.

Pensionering. — Varken företagens bidrag till pensionsförsäkring för anställda eller de direkt utbetalda pensionerna blir redovisade som inkomster för anställda. De utbetalda pensionerna blir givetvis beskattade, men det är då inte fråga om anställda utan om f. d. anställda. Man har inga andra uppgifter än de som erhållits i arbetsgivareföreningens undersökning, men dessa uttrycker som nämnts icke ens approximativt de anställdas årligen intjänta pensionsförmåner utan är avgjort lägre än de senare.

Arbetarskydd. — Kostnaderna för detta är enligt den tidigare principiella diskussionen inte att hänföra till de inkomstbildande sociala kostnaderna och de anställdas bidrag vid olycksfall blir ej heller beskattade.

Hälso- och sjukvård samt övriga sjukdomsförmåner. — Lön vid sjukdom och under havandeskap blir beskattade. Uppgifter om den senare förmånen har här medtagits, då det i övrigt inte är möjligt att skilja på de sociala förmånernas betydelse för män och kvinnor. I de fall då arbetsgivare betalat hela eller delar av de anställdas avgifter till sjukkassa skall detta inte deklareras, ty ifrågavarande post skulle i så fall ha varit avdragsgill i deklarationen. Då den allmänna inkomststatistiken bygger på sammanräknad nettoinkomst (den deklarerade inkomsten innan allmänna avdrag gjorts) skall sådana bidrag dock här medtagas som socialförmån. Företagens kostnader för läkar- och sjukhusvård, undersökningar m. m. samt tandvård, vilka approximativt kan anses motsvara de anställdas förmåner av denna verksamhet, blir inte deklarerade.

Diverse personalförmåner. — Av i denna avdelning upptagna förmåner är bidrag vid militärtjänstgöring samt fria arbetskläder och skyddskläder deklarationspliktiga inkomster. De senare torde inte alltid bli deklarerade, men de är å andra sidan delvis kompensation för olägenheter genom anställningen. Icke deklarerade förmåner under denna rubrik torde vara sådana förmåner som bidrag

till grupplivförsäkring, begravningshjälp, bidrag till sparkasse- och sparklubbsverksamhet, intressekontor samt bidrag till hjälpfond, understödskassa o. dyl.

Restaurang- och mässverksamhet. — Den gällande principen är här att fria måltider skall deklareras till av skattemyndigheterna fixerade värden. Om vad de anställda betalar för subventionerade måltider understiger dessa värden skall också skillnaden mellan skattemyndigheternas värden och de verkligen erlagda kostnaderna deklareras som inkomst. Att dessa senare förmåner blir deklarerade torde dock vara sällsynt, särskilt som skattemyndigheternas värden synes vara relativt låga. Det sistnämnda förhållandet gör även att de deklarerade värdena av fria måltider måste bli lägre än förmånernas verkliga värden. I arbetsgivareföreningens redovisning finns inte någon uppdelning av kostnaderna för denna verksamhet. Man har emellertid insamlat uppgifter om förekomsten av olika förmåner och av dessa framgår att det i huvudsak är fråga om subventionerade måltider (för tjänstemännen hade 2 procent av undersökningens redovisningsenheter kostnadsfria måltider men 27 procent subventionerade måltider, för arbetare var motsvarande procenttal 0,1 respektive 28). Det har därför här antagits att den icke redovisade delen väger tyngst och kostnaderna för restaurang- och mässverksamhet har alltså räknats som icke redovisade socialförmåner.

Kommunikationer. — Arbetsgivareföreningens undersökning redovisar här endast en sammanlagd kostnadssumma. Det kan härvid vara fråga om dels att de anställda utnyttjar företagens egna kommunikationsmedel, dels att deras anhöriga får utnyttja desamma och dels bidrag till anställdas resor med offentliga kommunikationsmedel. Den första och sista typen av dessa förmåner torde visserligen inte bli redovisade som inkomster, men förekomsten av sådana förmåner bör dock medföra att i självdeklarationen avdrag för resekostnader inte kan göras under avdrag för inkomsternas förvärvande, vilket har samma betydelse för den sammanräknade inkomsten som om ifrågavarande förmåner direkt redovisats som inkomster. Arbetsgivarnas kostnader för anställdas kommunikationer har här därför räknats som redovisade socialförmåner.

Åtgärder till underlättande av hemsysslor. — Dessa blir inte redovisade som inkomster i självdeklarationerna.

Fritidsverksamhet. — Ej heller denna verksamhet bildar deklarationspliktiga inkomster.

Yrkesutbildning. — Här finns i arbetsgivareföreningens undersökning endast en totalsumma, som ansetts utgöra icke redovisade socialförmåner. I denna summa ingår dels kostnaderna för egen yrkesskola och egna instruktörer för yrkesutbildning, dels lön till anställda under utbildningstiden och dels bekostnad av yrkesutbildning utanför företaget. Av dessa kostnader torde lön till anställda under utbildningstiden, som är deklarationspliktig inkomst, spela en relativt stor roll, men det är inte möjligt att ange någon uppskattning av dess storlek.

Bostäder. — Fria bostäder skall i princip deklareras och värderas till »ortens pris» (det av skattemyndigheterna fastställda hyresvärdet), billiga bostäder tillräknas en inkomst om den verkligen betalda hyran är lägre än skattemyndigheternas hyresvärde och utgående kontantsubventioner (även sådana till egna hem och egna bostadsrättslägenheter) deklareras som inkomster. Då skattemyndigheternas hyresvärden är låga och förmånen av billig bostad inte alltid torde bli deklarerad förekommer en viss underdeklaration av sådana förmåner. Här har dock företagets sammanlagda kostnader för bostäder åt anställda måst anses som redovisade socialförmåner.

Bidrag till verksamhet av offentlig karaktär. — Av dessa kostnader har sådana för medverkan till samhällsplanering ansetts vara motverkande av genom

anställningen uppstådda olägenheter. Bidrag till offentliga anläggningar samt samlingslokaler har däremot tagits som icke redovisade sociala förmåner. Bidrag till Röda korset o. dyl. har inte ansetts vara sociala förmåner.

Övriga kostnader (personalkonsulent osv.) har här behandlats som icke redovisade förmåner.

Den approximativa karaktären av denna uppdelning måste ånyo understrykas. Den tillåter icke annat än en ungefärlig föreställning om de oredovisade förmånernas storleksordning. I nästa avdelning göres med stöd av ovanstående uppdelning och uppgifter från arbetsgivareföreningens undersökning ett försök till uppskattning av de icke redovisade socialförmånernas storlek i relation till de redovisade inkomsterna.

III. De sociala förmånernas storlek och förekomst för olika grupper av anställda

Här diskuteras huvudsakligen endast de sociala förmånerna för anställda hos privata arbetsgivare inom näringsgrenarna industri och hantverk, handel och jordbruk. Någon speciell hänsyn tas alltså inte till de statsanställdas sociala förmåner och ej heller till förmånerna för anställda inom kommunikationsväsen och andra näringsgrenar.

1. *Anställda inom industri och hantverk.*

Den hittills enda undersökningen i Sverige av de sociala kostnadernas storlek för denna yrkesgrupp är Svenska Arbetsgivareföreningens tidigare omnämnda utredning som avser år 1952. Uppgifter har erhållits från föreningens delägare med minst 50 arbetare (1 580 företag med 121 000 tjänstemän och 458 000 arbetare, utgörande 94 respektive 93 procent av totala antalet tjänstemän respektive arbetare vid arbetsgivareföreningen tillhöriga företag av denna storleksklass). Föreningens område är till absolut övervägande del industrien. Det erinras om att det primära varit redovisningen av kostnaderna från företagens synpunkt, inte förmånerna från de anställdas synpunkt.

De från arbetsgivareföreningen redovisade resultaten av undersökningen visas i tabell 1. Det bör i detta sammanhang anmärkas att uppdelningen på arbetare och tjänstemän till en mindre del är approximativ och då fått göras proportionellt mot antalen av de två grupperna av anställda eller de utbetalda lönesummorna för desamma. Denna osäkerhet i uppdelningen kan dock inte ha någon större betydelse.

Tabell 1. Industriens sociala kostnader år 1952

Milj. kr

	Tjänstemän	Arbetare	Samtliga
Semester	93,0	228,2	321,2
Pensionering	186,6	21,8	208,4
Arbetarskydd, hälso- och sjukvård samt övriga förmåner vid sjukdom	44,0	102,2	146,2
Bostäder	39,1	75,4	114,5
Restaurang- och mässverksamhet	14,7	11,2	25,9
Fritidsverksamhet	5,0	10,6	15,6
Yrkesutbildning	1,6	12,6	14,2
Fria arbets- och skyddskläder	0,6	10,2	10,8
Övrigt	10,9	42,9	53,8
Totalt	*395,5*	*515,1*	*910,6*
Nettolön	*1 308,2*	*3 623,8*	*4 932,0*
Sociala kostnader i procent av nettolön	30,2	14,2	18,5

Med ledning av arbetsgivareföreningens primärmaterial har efterföljande fördelning av de sociala kostnaderna kunnat göras (tabell 2).

Tabell 2. Industriens sociala kostnader år 1952, fördelade på olika ekonomiska huvudgrupper

Milj. kr

	Tjänstemän	Arbetare	Samtliga
1. *Kompensation av olägenheter genom anställningen*			
Arbetarskydd	6,2	83,7	89,9
Medverkan i samhällsplanering	2,1	11,5	13,6
Summa	*8,3*	*95.2*	*103,5*
2. *Sociala förmåner*			
A. Kontanta förmåner			
Semester	93,0	228,2	321,2
Pensionering [1]	186,6	21,8	208,4
B. Övriga förmåner [2]			
a) För individuella behov			
Hälso- och sjukvård	37,8	18,5	56,3
Diverse personalförmåner	3,9	16,6	20,5
Restaurang- och mässverksamhet	14,7	11,2	25,9
Kommunikationer	1,0	8,2	9,2
Åtgärder för underlättande av hemsysslor	1,5	5,8	7,3
Yrkesutbildning	1,6	12,6	14,2
Bostäder	39,1	75,4	114,5
Övriga kostnader	1,8	5,7	7,5
Summa	*381,0*	*404,0*	*785,0*
b. För kollektiva behov			
Fritidsverksamhet	5,0	10,6	15,6
Offentliga anläggningar och samlingslokaler	0,8	4,1	4,9
Summa	*5,8*	*14,7*	*20,5*
C. Övriga kostnader (Röda korset osv.)	0,4	1,2	1,6
Totalt	*395,5*	*515,1*	*910,6*

[1] Det erinras om att dessa förmåner är avsevärt underskattade, speciellt för arbetarna.
[2] Häri ingår även en del kontanta förmåner

De egentliga sociala förmånerna skulle alltså för tjänstemän uppgå till sammanlagt 387 milj. kr och för arbetare till sammanlagt 419 milj. kr. Om man nu delar upp dessa förmåner i redovisade (deklarerade, beskattade) förmåner och övriga får man de resultat, som visas i tabell 3.

Tabell 3. Redovisade och icke redovisade sociala förmåner inom industrien år 1952

Milj. kr

	Tjänstemän	Arbetare	Summa
A. Redovisade förmåner			
Semesterlön och semesterersättning	93,0	228,2	321,2
Lön vid sjukdom och havandeskap	34,4	4,6	39,0
Bidrag vid militärtjänstgöring	1,8	1,4	3.2
Fria arbetskläder	0,6	10,2	10,8
Kommunikationer	1,0	8,2	9,2
Bostäder	39,1	75,4	114,5
Summa	*169,9*	*328,0*	*497,9*
B. Icke redovisade förmåner			
Pensionering [1]	186,6	21,8	208,4
Hälso- och sjukvård (utom lön vid sjukdom o. havandeskap)	3,4	13,9	17,3
Diverse förmåner	1,5	5,0	6,5
Restaurang- o. mässverksamhet	14,7	11,2	25,9
Underlättande av hemsysslor	1,5	5,8	7,3
Fritidsverksamhet	5,0	10,6	15,6
Yrkesutbildning	1,6	12,6	14,2
Offentliga anläggningar m. m.	0,8	4,1	4,9
Övriga kostnader	1,8	5,7	7,5
Summa	*216,9*	*90,7*	*307,6*

[1] Se not 1 till tabell 2.

Man kan nu beräkna de icke redovisade sociala förmånernas andel av de redovisade inkomsterna enligt nedanstående uppställning:

	Tjänstemän	Arbetare	Summa
a) Icke redovisade förmåner	216,9	90,7	307,6
b) Redovisade inkomster	1 478,1	3 951,8	5 429,9
$\frac{a}{b} \cdot 100$	14,7	2,3	5,7

Man måste av flera skäl understryka osäkerheten av dessa relativtal och att de endast kan ge en föreställning om storleksordningen av de inom den allmänna inkomststatistiken icke redovi-

sade sociala förmånerna. Det har icke varit möjligt att exakt göra en uppdelning på deklarationspliktiga förmåner och övriga och om underdeklarationen av olika skattepliktiga förmåner har man ingen kännedom. De ovan beräknade procenttalen avser dessutom endast inkomster från anställning inom industri, men de redovisade inkomsterna avser även andra förvärvskällor. Det bör också framhållas att man inte har någon möjlighet att bedöma om dessa relativtal gäller även för den officiella lönestatistiken. Det förefaller ingalunda uteslutet att de sociala förmånerna blir utförligare redovisade i självdeklarationerna och därigenom i den allmänna inkomststatistiken än i den officiella lönestatistiken.

Det viktigaste resultatet av denna undersökning är att för industriarbetarna de icke redovisade socialförmånerna inte synes spela en så stor roll för totalinkomstens storlek. Detta beror på att de för arbetarna viktigaste förmånerna, semesterlöner och bostadsförmåner, skall deklareras i vanlig ordning. En del av bostadsförmånerna torde dock som nämnts bli underredovisade.

Arbetsgivareföreningens utredning omfattade som nämnts endast företag med över 50 anställda. Detta gör att dess resultat knappast kan anses representativa för industri och hantverk i dess helhet. De sociala förmånerna synes nämligen ha en tendens att öka med företagets storlek. De största socialkostnaderna torde i allmänhet förekomma hos företag med relativt stor dominans i orten, t. ex. bruksföretagen, något som bland annat bör ha samband med att de känt ansvar för ortens kollektiva behov. För Lesjöfors AB har sålunda sådana utgifter (inte inräknat semesterersättning) för år 1950 beräknats till 29 procent av de kontanta lönekostnaderna[1] och för Uddeholmskoncernen har de sociala förmånerna uppskattats till drygt 20 procent av samma kostnader.[2] Denna tendens bestyrkes också av en inom Svenska Arbetsgivareföreningen utförd, ännu icke publicerad undersökning, avseende företag med mellan 10 och 50 anställda. Undersökningen bygger på ett slumpmässigt urval på cirka 10 procent av samtliga företag och avser endast förekomsten av olika kostnadsslag, däremot inte deras belopp. Resultaten från denna undersökning visar en genomgående tendens till att förekomsten av olika sociala förmåner är betydligt mindre allmän för de mindre än för de större företagen. Även om de sociala förmånernas andel av den direkta lönen i allmänhet blir mindre ju mindre företaget är torde dock även vissa små företag kunna ha relativt stora sociala kostnader. Sådana förmåner torde dock ofta överlämnas till den anställde i mer personlig form och kanske inte redovisas bland företagens kostnader utan som personliga utgifter.

I detta sammanhang är det av intresse att redovisa några resultat från LO:s inledningsvis omnämnda undersökning. Denna bygger på uppgifter för ett urval på cirka 13 000 LO-medlemmar, representerande 20 olika fackförbund med tillsammans omkring 800 000 medlemmar (cirka 60 procent av LO:s totala medlemssiffra). I undersökningen ingick inte statstjänarkartellens, kommunalarbetarförbundets, byggnadsfackförbundens och vissa andra medlemmar. Utredningen avser endast förekomsten av olika förmåner, däremot inte deras värden. Några uppgifter inhämtades inte om sådana i lag fastställda förmåner som semesterlön och ersättning vid yrkesskada.

De viktigaste resultaten av denna undersökning redovisas i efterföljande tabell 4. Det bör observeras att tabellens uppgifter inte avser enbart industriarbetare utan även andra, främst handelsarbetare, lantarbetare, skogs- och flottningsarbetare och transportarbetare. Undersökningens resultat finnes visserligen uppdelade på olika förbund och det borde ha varit möjligt att med hjälp av dess primärmaterial beräkna medeltal för enbart industriarbetare, men då dessa utgör det övervägande flertalet och då undersökningens resultat är behäftade med flera bristfälligheter har det inte

[1] G. de Geer, Om de anställdas andel i vinsten, Sunt Förnuft 1951: 7.

[2] K. Åkerhielm, Uddeholmsbolagets socialpolitik, Skandinaviska Bankens Kvartalsskrift 1954: 1.

ansetts nödvändigt att på detta sätt arbeta om resultaten. Det bör observeras att bristerna i undersökningens primärmaterial genomgående verkar i riktning av en undervärdering av förmånernas förekomst. Sålunda har obesvarade frågor vid procentberäkningarna behandlats som negativa svar. Då den procentuella andelen av sådana svar vanligen är relativt liten och en stor del av dem, för vilka svar inte erhållits, givetvis i verkligheten måste sakna ifrågavarande förmåner har dock här inte någon omräkning företagits. Det anges dock när andelen obesvarade frågor varit anmärkningsvärt stor (5 procent och däröver). Resultaten är preliminära och skall granskas av berörda förbund. Man kan utgå från att de redovisade uppgifterna är minimisiffror. Dessa förhållanden gör att osäkerheten i undersökningens resultat blir väsentligt större än vad som anges av dess representativitet med hänsyn till urvalet, som innebär en precision av ± 5 procent.

Tabell 4. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmarna i 20 LO-förbund år 1953

(Uppgifterna i procent av hela medlemsantalet)

	Procent
Lön vid sjukdom	25
Bidrag till läkarvård	30
Fri sjukhusvård	16
Hjälp eller understödskassa (för ömmande sjukdomsfall)	19
Sjukförmåner även för familjemedlemmar	18
Reglerad pension	39
Bidrag till åldersförsörjning (från fall till fall)	[1]14
Pension till efterlevande	[1]17
Lön vid militärtjänst	[2]32
Matservering	28
Billigare måltider	21
Ekonomiskt stöd vid barnsbörd	[3, 4]3
Bidrag till daghem eller barnträdgård	[4]11
Kortare ordinarie arbetstid (än den i lag fastställda)	9
Längre semester (än den i lag fastställda)	[4]1

[1] Procenten obesvarade frågor 6, resp. 5.
[2] I procent av antalet män.
[3] I procent av antalet kvinnor. Uppgifterna avser endast fackförbund med mer än 30 procent kvinnor.
[4] Uppgifter saknas om procenten obesvarade frågor.

Tabellens uppgifter torde främst kunna användas som uttryck för den relativa förekomsten av olika förmåner. De vanligaste förmånerna synes alltså vara pension, lön vid militärtjänst och bidrag till läkarvård. I allmänhet är uppgifterna betydligt lägre än motsvarande resultat från arbetsgivareföreningens undersökningar. Medan andelen arbetare med reglerade pensioner enligt LO-undersökningen som nämnts är 39 procent är motsvarande relativtal i en av arbetsgivareföreningens pensionskommitté utförd undersökning, avseende maj 1952, sålunda cirka 60 procent.[5] De två utredningarnas resultat synes dock inte jämförbara, då de bygger på skilda material och uppgifterna insamlats på olika sätt och för olika ändamål.

Förekomsten av vissa förmåner vid företag av olika storlekar visas i tabell 5. Denna bekräftar nästan genomgående påståendet om den större förekomsten av sociala förmåner vid större företag. Man ser av tabellen att minst 54 procent av medlemmarna är anställda vid företag med mer än 50 anställda, vilket gör att uppgifterna för dessa får en relativt tung vikt vid en medeltalsberäkning för samtliga arbetare.

2. *Anställda inom handel.*

En undersökning av de sociala förmånerna för anställda inom handel pågår inom Handelns Arbetsgivareorganisation. Man kan därifrån ännu inte få några uppgifter rörande handeln. Däremot kan man i LO:s nyss behandlade undersökning särskilja uppgifterna för handelsarbetarförbundet (cirka 80 000 medlemmar). Dessa uppgifter redovisas i tabell 6.

Vid en jämförelse mellan tabell 4 och

[5] Se Svenska Arbetsgivareföreningens pensionskommitté, Arbetarpensioner, Stockholm 1954.

Tabell 5. Förekomsten av vissa sociala förmåner vid företag av olika storlek inom 20 LO-förbund år 1953

(Uppgifterna i procent av hela medlemsantalet)

Antal anställda Förmånstyp	1—3	4—10	11—50	51—100	101—200	201—500	501—1 000	1 001—	Samtliga
Sjuklön	27	28	27	31	26	22	24	10	25
Läkarvård	10	14	22	31	34	47	53	43	30
Sjukhusvård	3	4	8	14	17	31	50	16	16
Pension	8	8	16	39	50	69	76	85	39
Efterlevandepension[1]	2	2	6	14	20	31	30	58	17
Den procentuella fördelningen av medlemmarna	6	10	26	13	12	14	7	8	[2].

[1] Procenten obesvarade frågor är här för flertalet grupper större än 5.
[2] Uppgifter saknas för 4 procent av medlemmarna.

tabell 6 framgår det att de sociala förmånerna i allmänhet är avsevärt mer sällsynta för arbetare inom handel än genomsnittligt för samtliga i undersökningen ingående arbetargrupper. Lön vid sjukdom förekommer dock för mer än 90 procent av handelsarbetarna och även för stöd vid barnsbörd och längre semester har dessa högre procenttal än genomsnittet.

Tabell 6. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmar i handelsarbetarförbundet år 1953

(Uppgifterna i procent av hela medlemsantalet)

	Procent
Lön vid sjukdom	93
Bidrag till läkarvård	25
Fri sjukhusvård	1
Hjälp- eller understödskassa	10
Sjukförmåner för familjemedlemmar	3
Reglerad pension	34
Bidrag till åldersförsörjning	[1]10
Pension till efterlevande	[1]9
Lön vid militärtjänst	28
Matservering	11
Billigare måltider	9
Stöd vid barnsbörd	[2]8
Bidrag till daghem osv.	[2]—
Kortare ordinarie arbetstid	9
Längre semester	[2]9

[1] Procenten obesvarade frågor 11 respektive 9.
[2] Uppgifter saknas om procenten obesvarade frågor.

3. *Anställda inom lantbruk.*

För lantbrukets anställda har någon undersökning rörande de sociala förmånernas storlek hittills inte företagits. Inom Svenska Lantarbetsgivareföreningen pågår en undersökning av kostnaderna för lantarbetarbostäder i förhållande till erlagda hyror för desamma. Det skall här först göras några allmänna omdömen rörande förekomsten av olika förmåner.

Semesterersättning förekommer självfallet för både tjänstemän och arbetare inom lantbruket och de förra torde i regel även ha pensionsförmåner. Direkt arbetarpensionering är sällsynt, men arbetsgivaren kan i stället på annat sätt bidraga till anställdas ålderdomsförsörjning. En ganska vanlig förmån är sålunda att gamla arbetare få bo kvar på gården, kanske hyresfritt och kanske även med fritt eller billigare bränsle och eventuellt även andra naturaförmåner. Några förmåner vid sjukdom finns i regel inte (tjänstemännen har dock vanligen lön vid sjukdom). De industrianställdas förmåner genom restaurang- och mässverksamhet motsvaras hos lantbrukets anställda dels av fri kost och förmåner att köpa billigare livsmedel och dels av sådana förmåner som potatisland (för vilket dock vanligen arrende betalas), möjligheter att ha gris och höns o. dyl. Dessa och andra natura- och rabattförmåner börjar dock spela en allt

Tabell 7. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmar i lantarbetarförbundet samt skogs- och flottningsarbetarförbundet år 1953

(Uppgifterna i procent av hela medlemsantalet)

	Procent	
	Lantarbetare	Skogs- och flottningsarbetare
Lön vid sjukdom	4	1
Bidrag till läkarvård	1	37
Fri sjukhusvård	1	21
Hjälp- eller understödskassa	0	6
Sjukförmåner för familjemedlemmar	0	20
Reglerad pension	6	28
Bidrag till åldersförsörjning	[1]8	[1]3
Pension till efterlevande	[1]6	[1]9
Lön vid militärtjänst	2	8
Matservering	[1]3	[1]7
Billigare måltider	1	4
Stöd vid barnsbörd	[2]—	[2]—
Bidrag till daghem osv.	[3]—	[3]—
Kortare ordinarie arbetstid	0	0
Längre semester	[3]—	[3]—

[1] Procenten obesvarade frågor respektive 7, 6 och 5. — [2] Uppgifter saknas. — [3] Uppgifter saknas om procenten obesvarade frågor.

mindre roll för jordbruksarbetarnas del. Detta torde också gälla förmånerna av fri eller billigare bostad samt fritt eller billigare bränsle. Industriföretagens kostnader för fritidsverksamhet o. dyl. kan kanske inom lantbruket delvis motsvaras av sådana mera personliga förmåner som slåttergillen o. dyl. Några förmåner avseende kommunikationer, underlättande av hemsysslor och yrkesutbildning förekommer i regel inte.

De ovan gjorda omdömena stödjas till stor del av resultaten från LO-utredningen (se tabell 7, i vilken även medtagits uppgifter för skogs- och flottningsarbetare).

De här redovisade sociala förmånerna synes alltså för lantarbetarna vara väsentligt mindre ofta förekommande än genomsnittligt för samtliga i undersökningen ingående arbetare och på flera områden praktiskt taget obefintliga. Läget är här betydligt bättre för skogs- och flottningsarbetarna, något som givetvis beror på att dessas arbetsgivare till största delen är antingen större privata bruks- och industriföretag eller också staten (domänverket).

IV. De enskilda företagarna och de sociala förmånerna

Enskilda företagare, t. ex. jordbrukare, deltar med sitt och sin familjs arbete i företagets produktion. Då man, som är fallet t. ex. i lantbruksekonomien, följer den principen att den egna arbetskraften skall tillräknas samma ersättning som den anställda arbetskraften, bör man tydligen också i denna arbetsersättning räkna in den andel av den totala lönen, som de sociala förmånerna utgör för de anställda. Denna princip har också uttalats av exempelvis typjordbrukskommittén,[1] vilken dock talat om »s. k. omkostnader för arbetskraften» i stället för sociala förmåner. Man har dock som tidigare nämnts för närvarande inte någon kännedom om de sociala förmånernas storlek för jordbrukets anställda och det synes svårt att uttala sig om i vilken grad ett hänsynstagande till dessa även för den egna arbetskraften kommer att påverka företagets lönsamhetsresultat.

Vid jämförelser med andra grupper måste den totala inkomsten för de olika grupperna beaktas. Vid jämförelser mellan exempelvis jordbruksföretagare och industriarbetare bör sålunda de senares inkomstuppgifter höjas med den uppskattade ökningen genom de i den använda statistiken icke redovisade sociala förmånerna. Härvid borde emellertid också hänsyn tas till att en stor del

[1] Den jordbruksekonomiska undersökningen (SOU 1952: 41).

av de sociala förmånerna (liksom huvudparten av de sociala bidragen) är skattefria. Om man vill jämföra förvärvsinkomster borde man därför egentligen räkna upp de icke skattepliktiga inkomsterna med hänsynstagande till den marginella skatteprocenten. Skall jämförelserna avse disponibla inkomster kommer en sådan omräkning automatiskt att ske genom att skatteavdrag inte göres från de skattefria inkomsterna.

BILAGA 6

Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser på jordbruksprodukter

Av ERIK SWEDBORG och KARL SÄKK

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Översiktens syfte och uppläggning 316
2. Världsproduktion och internationell handel 319
3. Jordbrukets prisregleringar i Västeuropa 322
4. Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser..... 328
5. Producentpriser och konsumentpriser.. 330
6. Överslagsberäkningar av prisstödets totala höjd 332

1. Översiktens syfte och uppläggning

I de senaste årens jordbrukspolitiska debatt har de svenska priserna på jordbruksprodukter ofta jämförts med priserna i internationell handel eller i andra länder. Å ena sidan har anförts, att utvecklingen under senare år medfört att priserna på de jordbruksprodukter, som går i internationell handel, i vårt land kommit att ligga högre, sedan något år i genomsnitt omkring 20 procent högre än världsmarknadspriserna. Å andra sidan har framhållits, att de svenska producentpriserna och även priserna i detaljhandeln icke är höga enligt europeisk måttstock. I Nordvästeuropa skulle sålunda endast Danmark och Nederländerna ha en lägre producentprisnivå än vårt land. Förutom de två nämnda länderna, Europas främsta livsmedelsexportörer, skulle även Storbritannien och möjligen Norge, tack vare billig import (för Storbritanniens del genom långtidskontrakt och preferensavtal) och omfattande subventionering, kunna redovisa lägre priser än Sverige.

Det bör redan från början framhållas, att någon motsägelse icke ligger däri, att samtidigt som de svenska producentpriserna är ej oväsentligt högre än priserna i internationell handel, dessa priser är måttliga eller till och med låga i förhållande till priserna i andra europeiska länder. Som skall framgå av det följande är det en vanlig företeelse, att de inhemska marknaderna har avskärmats från de internationella.

Bland *motiven* för jordbruksprotektionistiska åtgärder är det socialpolitiska framträdande i de flesta länder. Produktionsförhållandena inom jordbruket kännetecknas i åtskilliga länder av en långt driven ägosplittring, vilken försvårar den effektivisering och rationalisering av jordbruksdriften, som utgör den främsta förutsättningen för att jordbrukarna i inkomsthänseende skall hålla jämna steg med andra befolkningsgrupper. En mera genomgripande omdaning av jordbrukets struktur skulle kunna lösgöra arbetskraft, som i stället finge söka sin bärgning inom andra näringar. I en del länder, där det finns goda sysselsättningsmöjligheter inom de s. k. stadsnäringarna, skulle den lösgjorda arbets-

kraften ganska lätt kunna finna sin utkomst inom dessa näringar. I andra länder, där det redan förut föreligger ett arbetskraftsöverskott, kan så däremot icke ske. Vare sig läget är det ena eller det andra har man ansett det svårt att snabbt ändra på bestående förhållanden. I stället har man genom protektionistiska åtgärder velat bereda jordbruksbefolkningen någorlunda tillfredsställande inkomstvillkor. Ibland har det socialpolitiska motivet förenats med allmänt konjunkturpolitiska syften.

Under efterkrigsåren har stödåtgärder på jordbruksområdet i stor utsträckning motiverats av valutaskäl. Strävandena mot en utvidgad inhemsk jordbruksproduktion har bl. a. berott på underskottsländernas svårigheter att betala jordbruksimporten från särskilt dollarområdet. I detta sammanhang må erinras om att organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OEEC) på sin tid uppmanade medlemsländerna att kraftigt öka jordbruksproduktionen för att minska livsmedelsimporten från dollarområdet.

Till de anförda motiven för protektionistiska åtgärder på jordbrukets område kommer så beredskapsskälet, vilket icke torde behöva närmare utvecklas i denna översikt.

Vad beträffar de *medel,* som används i syfte att lämna den inhemska produktionen ett särskilt stöd, så kan dessa i stort sett hänföras till någon av följande kategorier, nämligen kvantitativa importregleringar, tullar och andra importavgifter samt subventioner.

Kvantitativa importregleringar utgjorde särskilt under den första efterkrigstiden det viktigaste medlet för att avskärma de nationella marknaderna från främmande marknader. Kvantitativa importrestriktioner minskar dock i betydelse, allteftersom den s. k. frilistningen inom OEEC fortskrider. Enligt den allmänna tull- och handelsöverenskommelsen (GATT) får kvantitativ importreglering tillämpas av de till överenskommelsen anslutna staterna endast i särskilt angivna undantagsfall; valutaskälet bör här nämnas.

I takt med avvecklingen av de kvantitativa importregleringarna får tullar och andra importavgifter en allt större betydelse. Tullar utgör den klassiska formen för protektionismen, och de var till början av 1930-talet ganska allenarådande. Importavgifter kännetecknas — åtminstone är så fallet i Sverige — därav, att de lätt kan ändras från tid till annan. De utgör därför ett smidigare regleringsinstrument än tullarna.

I Sverige förekommer som bekant både tullar och importavgifter på jordbruksprodukter och livsmedel. I andra länder kan förhållandena i detta hänseende växla. I ett följande avsnitt av framställningen kommer att lämnas några exempel på tullar och importavgifter i skilda länder.

Att mäta gränsskyddets styrka och höjd i olika länder är förenat med avsevärda svårigheter, särskilt om detta skydd lämnas i form av såväl tullar och importavgifter som kvantitativa restriktioner. Även om det hjälpligt går att för viss tidpunkt ange den sammanlagda höjden av tullar och importavgifter, stupar mätningen av gränsskyddet efter denna linje på att det saknas en gemensam nämnare för dessa och de kvantitativa importhindren. Att i en enkel formel ge ett samlande mått på jordbrukets gränsskydd i ett land är sålunda svårt.

Härtill kommer ytterligare en omständighet. Kvantitativa importregleringar samt tullar och avgifter ger upplysning om gränsskyddet i egentlig bemärkelse. Det är icke alltid som ingående kunskaper i detta ämne ger en fullständig bild av hur stort stöd jordbruksnäringen i ett land åtnjuter. Stödet kan också lämnas i form av subventioner. Med subventioner förstås vanligen pristillägg, som utgår av statsmedel. De kan utbetalas till producenterna, till handeln eller till konsumenterna (konsumentrabatter). Vidare kan subventioner utgå vid inköp av produktionsmedel, t. ex. handelsgödsel och fodermedel. Finansieringen av subventionerna är i detta sammanhang av underordnad betydelse. Det väsentliga är syftet med subventionerna; att bereda

producenterna en högre inkomstnivå utan en höjning av konsumentpriserna.

Om man önskar studera ett lands jordbrukspolitik och närmast då de prisreglerande åtgärderna på jordbrukets område, måste man alltså undersöka såväl gränsskyddet som subventionerna. Den enda möjligheten att under sådana omständigheter mäta styrkan av de agrarprotektionistiska åtgärderna i ett land är därför att utföra prisjämförelser med utgångspunkt i de verkliga producentpriserna, vari då inräknats utgående pristillägg. Härutöver måste hänsyn tas till andra former av subventioner såsom rabatter vid inköp av produktionsmedel.

Sammanställningar av producentpriser och konsumentpriser i skilda länder ger icke ett samlat mått på prisnivåskillnaderna. Mot dylika prisjämförelser reses ofta fullt riktigt invändningar av olika slag. Främst brukar framhållas, att en jämförelse av priser omräknade efter de officiella växelkurserna lätt blir illusorisk, eftersom dessa kurser icke troget avspeglar valutornas inbördes köpkraft. Man har då ofta valt att uttrycka produktpriserna i det antal timmar, som en producent behöver arbeta för att få ut ett belopp motsvarande priset på produkten, eller hur många timmar en konsument behöver arbeta för att kunna köpa varan till rådande pris. Även en dylik metod är långtifrån invändningsfri av skäl, som det skulle föra för långt att här gå in på.

Oavsett om växelkurserna någorlunda troget avspeglar den inbördes köpkraften eller ej, föreligger principiellt en gemensam nämnare i de priser, som tillämpas vid mellanstatlig handel. Dessa priser kan då jämföras med de inhemska priserna, och man får fram en relation mellan s. k. världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser. Även detta sätt att mäta jordbruksskyddets omfattning i olika länder kan röna gensagor. Främst på listan av anmärkningar står påpekandet, att vad som avsätts internationellt som regel utgör endast en ringa del av den samlade världsproduktionen och att på grund härav och av andra skäl för åtskilliga varor knappast existerar några priser, som gör skäl för benämningen världsmarknadspriser. För sådana produkter kan under samma tidsperiod högst varierande priser tillämpas vid olika internationella transaktioner. Så är exempelvis förhållandet för smör. Under sommaren och hösten 1954 har vid export av svenskt smör till europeiska kontinentalländer erhållits 5,30 kr/kg, samtidigt som enligt långtidskontrakten mellan Storbritannien och Danmark priserna har varit 40—50 öre/kg lägre. Det import- eller exportpris, med vilket man jämför hemmamarknadspriset, måste i detta och liknande fall i viss mån väljas godtyckligt.

Även om det sålunda är lätt att rikta kritik mot internationella prisjämförelser, bör detta förhållande icke tas som skäl för att vid bedömning av jordbrukspolitikens verkningar i olika länder avstå från att sammanställa världsmarknads- och hemmamarknadspriser, eller från att jämföra producent- och konsumentpriserna i skilda länder. Båda metoderna är bristfälliga och bygger på icke invändningsfria förutsättningar. Vill man överhuvudtaget göra internationella jämförelser har man att välja dem emellan, eller ännu bättre, tillämpa båda för att få förhållandena så allsidigt belysta som möjligt.

I fråga om de i det följande använda huvudkällorna hänvisas till nedanstående litteraturförteckning, där de i fortsättningen använda beteckningarna angivits inom parentes.

1. Survey of national measures for controlling farm prices in Western European countries, FAO april 1953. (Survey of national measures.)
2. Output and expenses of agriculture in some European countries, FAO/ECE januari 1953. (Output and expenses.)
3. Prices of agricultural products and fertilizers 1953/54, FAO/ECE juli 1954. (Prices.)
4. The state of food and agriculture

1954, FAO augusti 1954. (State of food.)
5. Yearbook of food and agricultural statistics, Production, FAO 1954. (FAO Production.)
6. Yearbook of food and agricultural statistics, Trade, FAO 1954. (FAO Trade.)
7. Basic statistics of food and agriculture, OEEC 1954. (Basic statistics.)

2. Världsproduktion och internationell handel[1]

Vete

Världsproduktionen av vete (exkl. Sovjetunionen) uppgick under åren 1950/52 till i genomsnitt 150 milj. ton, varav 26—27 milj. ton eller 17 procent gick i internationell handel. Bland exportländerna dominerar Förenta Staterna, Kanada, Australien och Argentina, vilka tillsammans under den angivna perioden svarade för bortåt 90 procent av världsexporten.

Världshandeln med vete har under efterkrigsåren varit av betydligt större omfattning än på 1930-talet, då den uppgick till omkring 18 milj. ton. Det har främst varit Förenta Staterna, som utvidgat sin exportkapacitet. Under de senaste åren har emellertid den ökade produktionen i importländerna medfört en nedgång i den internationella handeln med vete. Den utgjorde sålunda 1953/54 endast 23 milj. ton. Nedgången drabbade främst Förenta Staternas veteexport, som minskade från 13 milj. ton 1951/52 till endast 6 milj. ton 1953/54. Lagerhållningen av vete i Förenta Staterna ökade till följd härav kraftigt och uppgick den 1 juli 1954 till ca 25 milj. ton mot 15 milj. ton vid samma tidpunkt 1953 och 7 milj. ton år 1952. Denna utveckling har i Förenta Staterna lett till produktionsbegränsande åtgärder ifråga om vete.

Trots en betydande produktionsökning under senare år är Europa fortfarande det största underskottsområdet ifråga om vete. År 1953/54 mottog världsdelen 11,8 milj. ton eller över hälften av världsexporten. Bland de europeiska importländerna kan främst nämnas Storbritannien (3,9 milj. ton) och Västtyskland (2,4 milj. ton). Asiens import av vete har under senare år ökat väsentligt, till stor del beroende av minskad tillgång på ris.

Förenta Staternas export av vete och vetemjöl har gått till en mängd olika länder, men Västtyskland och Japan har mottagit de största kvantiteterna. Bland andra betydande importörer av amerikanskt vete kan nämnas Italien, Benelux-länderna och Indien. Det kanadensiska vetet har i huvudsak skeppats till Storbritannien. Även Australien har utfört betydande mängder vete till Storbritannien, men har de senaste åren exporterat en större andel än tidigare till Asien, särskilt Indien. Argentinas veteexport har till ungefär hälften gått till Europa. På den sydamerikanska kontinenten har Brasilien varit den största importören av argentinskt vete.

Det förtjänar till slut att anmärkas, att i Europa numera, förutom Sverige, även Frankrike och Turkiet uppträder som veteexportörer och att detta även är fallet med Sovjetunionen. Tillsammans svarade dessa fyra länder år 1953/54 för en export av ca 3,5 milj. ton eller 15 procent av världsexporten, varav på Sverige kom ca 450 milj. kg. De fyra främsta exportörernas andel hade nämnda år sjunkit till ca 80 procent mot, som förut nämnts, 90 procent några år tidigare.

För att stabilisera den internationella vetemarknaden ingicks redan 1949 ett internationellt veteavtal. I detta avtal deltog av de ledande exportländerna Förenta Staterna, Kanada och Australien samt på köparsidan flertalet importländer. Enligt avtalet bestämdes för olika

[1] Uppgifterna i detta avsnitt har huvudsakligen hämtats ur *FAO Production* och *FAO Trade*. I fråga om de senaste årens utveckling bygger framställningen på statistik och notiser i ett flertal internationella eller utländska tidskrifter.

deltagarländer export- resp. importkontingenter. Exportländerna åtog sig att exportera de angivna kvantiteterna till ett i avtalet fastställt maximipris, medan importländerna förpliktade sig att importera till ett i avtalet angivet minimipris. Maximipriset fastställdes till 180 cents per bushel fob kanadensisk hamn (34,3 kr/dt fob). Den dominerande delen av försäljningarna kom under de följande åren att ske till maximipriset. Trots detta var avtalet gynnsamt för importländerna, eftersom priserna utanför avtalet i regel låg ännu högre. När avtalet utlöpte sommaren 1953, hade emellertid läget förändrats. Visserligen höjdes maximipriset i det nya avtalet, som skall gälla till sommaren 1956, till 205 cents per bushel (39,0 kr/dt) men försäljningarna har på senare tid skett till priser, som betydligt understigit maximipriset och ofta legat icke långt ifrån minimipriset (29,5 kr/dt). De tidigare nämnda exportländerna är anslutna även till det nya veteavtalet. Av importländerna har Storbritannien ansett det förmånligare att stå utanför avtalet. Sverige, som i det första veteavtalet deltog som importland, står nu ävenledes utanför.

Socker

Världsproduktionen av socker har under senare år uppgått till i genomsnitt 34 milj. ton, räknat i råsocker, varav ungefär tredjedelen omsatts i utrikeshandel. Omkring en tredjedel av världens sockerproduktion härrör från Nord- och Mellanamerika med Kuba som det ledande landet. I förhållande till förkrigstiden har sockerproduktionen utvidgats kraftigt. I medeltal för 1934/38 utgjorde den sålunda endast 25 milj. ton. Eftersom sockerförbrukningen icke har ökat i takt med produktionen, har svåravsättbara överskott uppstått, som utövat ett starkt tryck på sockerpriserna. Detta har bl. a. lett till produktionsbegränsande åtgärder på Kuba.

Omkring en tredjedel av sockerproduktionen utgörs av betsocker, som nästan uteslutande framställs i Europa (inkl. Sovjetunionen) samt Förenta Staterna och Kanada.

Trots en betydande europeisk produktion importerades årligen 1950/52 till Europa 2,6 milj. ton netto, varav 80 procent gick till Storbritannien. Världens största importör är eljest Förenta Staterna, vars införsel till största delen kommer från Kuba. I Västeuropa är alla länder utom Danmark och Belgien importörer av socker. De danska och belgiska sockeröverskotten är ganska små.

År 1953 träffades en internationell sockeröverenskommelse för att stabilisera den internationella marknaden på detta område. I avtalet deltar de flesta export- och importländerna, dock icke Sverige. Avtalet syftar till att utan direkta ingrepp i prisbildningen eller något importtvång stabilisera priserna på socker. Exportländerna tilldelas exportkvoter, som beräknas med utgång från underskottsländernas uppskattade importbehov. Underskottsländernas införsel från icke medlemsstater får vidare ej vara större än under något av åren 1951—1953. Ett flertal dispensmöjligheter modifierar dock i viss mån denna bestämmelse. Exportländerna har ålagts att begränsa produktionen till att motsvara tillåten export, inhemsk konsumtion och en lagerkvantitet av 10—20 procent av årsproduktionen. Enligt avtalet skall tillämpas ett maximipris för råsocker av 4,35 cents/lb fas kubansk hamn och ett minimipris av 3,25 cents/lb (resp. 49,7 och 37,1 sv. kr/dt). Exportkvoterna skall höjas resp. sänkas när maximipriset överskrids resp. minimipriset underskrids under 15 dagar i följd. Efter en prisstegring skall man sålunda genom att öka exportkvoterna söka åstadkomma ett ökat utbud på den internationella marknaden. Analogt skall man vid prisfall söka begränsa utbudet för att åter höja prisnivån. Det har dock visat sig vara förenat med svårigheter att upprätthålla avtalets minimipris.

Fettvaror

Världsproduktionen av fetter och oljor (inkl. smör) beräknas 1953 ha utgjort ca 24 milj. ton, räknat efter fettinnehållet. Härav gick 5,6 milj. ton eller nära fjärdedelen i internationell handel. Kokosolja (inkl. kopra) tillsammans med

andra palmoljor samt övriga vegetabiliska matoljor svarade vardera för ungefär en tredjedel och animaliska fetter (inkl. val- och fiskolja) för drygt 20 procent av den internationella handelsomsättningen.

Det största underskottsområdet bildar Europa, som mottar den övervägande delen av världsexporten. Även Nord- och Mellanamerika redovisar nettoimport, vilken dock är av underordnad betydelse. Exporten sker huvudsakligen från Asien och Afrika.

Världshandeln med fetter och oljor ligger ungefär i nivå med handeln före kriget, trots att världsproduktionen samtidigt icke oväsentligt har utvidgats. Detta sammanhänger bl. a. med att fettförbrukningen i de ledande exportländerna före kriget oftast var synnerligen låg. Under efterkrigsåren har de ökat sin fettförbrukning, varigenom de för export tillgängliga kvantiteterna har reducerats.

Smör

I världens fettförsörjning intar smöret en ganska blygsam plats. Det svarade, räknat efter fettinnehållet, år 1953 endast för 12 à 13 procent av produktionen och 6 procent av den internationella handeln med fettvaror. Härvid må dock beaktas, att något högre procenttal erhålls, om man bortser från de fetter och oljor, som används vid framställning av tvål och dylikt.

Världsproduktionen av smör beräknas till 3 500—4 000 milj. kg per år, varav ungefär 450 milj. kg omsätts i internationell handel. De främsta exportländerna utanför Europa är Australien och Nya Zeeland med en årlig nettoexport av över 200 milj. kg. Den europeiska nettoimporten har samtidigt uppgått till 180 milj. kg. Handeln mellan övriga världsdelar är av mindre betydelse. Den intereuropeiska handeln är omfattande med Danmark och Nederländerna som de ledande exportörerna. Den danska utförseln uppgick 1953 till ej mindre än 137 milj. kg och den nederländska till 53 milj kg. Den nederländska exporten går till största delen till Belgien och Luxemburg, varvid Nederländerna enligt överenskommelse 1947 åtnjuter preferens. Danmark säljer främst till Storbritannien och Västtyskland, numera även till Östtyskland och Sovjetunionen.

Storbritannien är världens största importör av smör. Under åren 1950/52 gick i genomsnitt ca 305 milj. kg eller ej mindre än 68 procent av världsexporten dit. Storbritanniens införsel har under denna tid huvudsakligen skett enligt långtidskontrakt. Enligt överenskommelse med Danmark mottog Storbritannien 75 procent av det danska exportöverskottet av smör till ett maximum av ca 115 milj. kg. Från Australien och Nya Zeeland mottog Storbritannien enligt kontrakt de kvantiteter, som ej gick till inhemsk konsumtion, allierade trupper eller internationellt hjälparbete. Under senare år har dock vissa kvantiteter gått till andra marknader än Storbritannien.

I Europa uppträder förutom Danmark och Nederländerna bl. a. även Sverige och Norge som exportörer.

Kött och fläsk

Världsproduktionen av kött och fläsk beräknas 1948/52 ha utgjort i genomsnitt bortåt 40 milj. ton, varav nötkött 18—19, fläsk 15—16 och fårkött 4 milj. ton. I fråga om såväl kött som fläsk gäller, att endast en mycket liten del av världsproduktionen omsätts i internationell handel (ca 5 procent). Närmare 90 procent av världsimporten av både kött och fläsk kommer på Europa. Härav går i sin tur ungefär 80 procent till Storbritannien, som alltså är världens ojämförligt största importör. Storbritanniens handel har de angivna åren huvudsakligen skett enligt statliga kontrakt med Argentina, Australien, Danmark, Irland, Nya Zeeland och Uruguay.

Handeln med fläsk sker huvudsakligen mellan europeiska länder. Danmark är den främsta exportören. Däremot har Europa en betydande nettoimport av kött, vilken huvudsakligen kommer från Sydamerika samt Australien och Nya Zeeland.

Ägg

Världsproduktionen av ägg beräknas under senare år ha legat vid 9 milj. ton,

varav 45 procent kommer på Nordamerika och 30 procent på Europa. I internationell handel omsätts omkring 3—4 procent av produktionen.

Den mellanstatliga handeln med ägg sker till största delen mellan europeiska länder. Storbritannien och Västtyskland är de ledande importörerna, och de mottog 1950/52 vardera ca 30 procent av världsimporten. De får sitt importbehov av ägg fyllt huvudsakligen från Danmark och Nederländerna. Storbritannien erhåller dessutom skeppningar från samväldesländerna, främst Australien, Irland och Sydafrikanska unionen. Storbritanniens import har främst skett enligt långtidskontrakt, vilka dock med anledning av äggkontrollens slopande i Storbritannien icke förnyats 1954.

I Europa uppträder förutom Danmark och Nederländerna även bl. a. Sverige och Norge som exportörer av ägg.

Förutom handeln med ägg i skal förekommer även handel med torkade och frusna äggprodukter samt heläggmassa. Världshandeln härav utgjorde 1950/52 i genomsnitt något under 45 milj. kg. Exporten av torkade och frusna äggprodukter kommer till stor del från Kina.

3. Jordbrukets prisregleringar i Västeuropa[1]

Danmark

Det danska jordbruket är icke längre modernäring i den meningen, att det sysselsätter fler armar än andra näringar. Dess andel av den yrkesverksamma befolkningen utgör 23 procent och industrin kommer numera före jordbruket räknat efter folktal. Men ännu svarar utförseln av jordbruksprodukter för omkring 70 procent av den totala danska exporten. Jordbruket intar därmed en central ställning i Danmarks ekonomi. Livsmedelsimporten svarar för endast 16 procent av hela införseln.

Av jordbrukets bruttointäkter kommer på vegetabilier endast en femtedel, varför alltså den alldeles dominerande delen faller på animalier, främst mjölk och mejeriprodukter (30 procent), fläsk (27 procent) och nötkött (12 procent). Knappast något annat land i Europa är i så hög grad som Danmark inriktat på animalieproduktion. I hög grad bygger denna på importerade fodermedel; dock har fodermedelsimporten under senare år kunnat nedbringas. Den angivna produktionsinriktningen är i Danmark av gammalt datum. När i slutet av 1800-talet spannmålsfrakterna sjönk och billig spannmål från transoceana länder utbjöds på den europeiska marknaden, införde flertalet europeiska länder spannmålstullar för att skydda den inhemska spannmålsproduktionen. Danmark utnyttjade i stället den billiga spannmålsimporten för vidare förädling och byggde på detta sätt upp en omfattande exportproduktion av animalier.

Danmark är praktiskt taget självförsörjande i fråga om alla viktigare jordbruksprodukter (från frukt m. m. bortses här). Som redan nämnts bygger dock dess animaliska produktion delvis på importerade fodermedel. Av socker exporterades ännu för några år sedan 40 procent av produktionen (numera lägre tal). Motsvarande tal utgör för nötkött 61, för fläsk 64, för ägg 69, för smör 81 och för ost 64 procent. Det kan nämnas att den danska konsumtionen av smör per person är tämligen låg och att en väsentlig del av matfettsförbrukningen täcks av margarin. Av fettråvaror för margarinframställning importeras ungefär hälften.

Den danska jordbrukspolitiken innefattar föga av protektionistiska åtgärder. Regleringar av olika slag infördes

[1] Uppgifterna om fördelningen av jordbrukets bruttointäkter avser i denna översikt år 1950/51. Beträffande utrikeshandeln är 1952 redovisningsår; med livsmedel avses ätbara jordbruks- och fiskeriprodukter (med undantag av drycker) vare sig de används som föda eller foder. Ifråga om självförsörjningsgraden hänför sig uppgifterna i regel till perioden 1950/51—1952/53. Uppgifterna om gränsskyddets utformning avser i regel sommaren eller hösten 1954.

givetvis under kriget, men de avvecklades efter detta för att i samband med valutadevalveringen delvis återinföras. Bortsett från viss kvantitativ importreglering (licensiering) och en ännu kvarstående konsumtionsmjölksubvention är krigstidens regleringar numera avvecklade. Av de produkter, som behandlas i denna översikt, är endast sockret tullbelagt (10 danska öre/kg).

Norge

I Norge hänför sig 26 procent av den yrkesutövande befolkningen till jordbruket. Härvid bör erinras om att på jordbruket förd yrkesverksam befolkning här, liksom i Sverige, även gör en produktiv insats i andra näringsgrenar.

Det norska jordbruket liknar till sin struktur i mycket lantbruket i de nordligga delarna i vårt land. Av bruttointäkterna i det norska jordbruket kommer nära fyra femtedelar (78 procent) på animalier, vilket är något mer än i Sverige. Härav kommer på mjölken ca 40 procent eller ungefär samma som i vårt land.

Norge är praktiskt taget självförsörjande i fråga om animaliska jordbruksprodukter; av smör exporterades en kvantitet motsvarande 28 procent av den inhemska produktionen, av ost 3 procent och av ägg 10 procent. Däremot måste 90 procent av brödsädsbehovet importeras och av fodersädsbehovet 30—40 procent. Sockerbetor odlas icke, varför allt socker måste införas. Livsmedelsimporten svarar för 15 procent av den samlade införseln, vilket är samma tal som för Sverige. Exporten av livsmedel — varvid tagits hänsyn även till export av valolja och fisk m. m. — uppgår till 24 procent av utförseln.

I många stycken överensstämmer den i Norge förda jordbrukspolitiken med dem svenska. Förhandlingarna om prissättningen på jordbruksprodukter sker sedan 1946 med utgångspunkt i en s. k. totalkalkyl. Denna består av dels en totalräkenskap för det närmast förflutna året, dels en totalbudget (prognos) för detta kommande året. Prognosen utarbetas under förutsättning av normala produktionsförhållanden. I motsats till den svenska totalkalkylen utförs dock den norska ej som en relationsberäkning i förhållande till ett basår; resultaten framläggs i absoluta tal för varje år. Vidare tas vid beräkningen av jordbrukets kostnader icke hänsyn till kostnaderna för lejd eller egen arbetskraft. Skillnaden mellan kalkylens intäkter och kostnader får sålunda ange den för varje år beräknade arbetsintäkten för jordbrukarfamiljens egen och den lejda arbetskraften. Huruvida denna arbetsintäkt skall höjas eller sänkas avgörs vid förhandlingar mellan statsmakterna och jordbrukets organisationer.

I Norge främjar staten en utvidgning av produktionen av sådana produkter, för vilka full försörjning icke råder. Särskilt gäller detta brödsäd, på vilken fastställts garantipriser, som ligger betydligt över världsmarknadspriserna. I övrigt förekommer en omfattande subventionering, främst av mjölk och mejeriprodukter, för att producentpriserna icke skall slå igenom i detaljhandelspriset. Det sammanlagda subventionsbeloppet utgjorde 1953/54 ca 20 procent av jordbrukets totala bruttointäkter. Liksom i Sverige, fast delvis på andra vägar, ges särskilt stöd åt jordbruk i landsdelar med ogynnsamma produktionsbetingelser (i fjällbygderna och i nordligaste Norge).

Av de varuslag, som här behandlas, är inga frilistade. Vete och socker är dessutom föremål för statshandel. Tull utgår ej på sistnämnda två varuslag men däremot på fläsk, smör och ägg med resp. 1,00, 2,80 och 2,00 norska kr/kg.

Västtyskland

Vid Tysklands delning efter kriget har industriområdena i väster skilts från jordbruksområdena i öster. Vidare har skett en folkförflyttning från de forna östtyska riksområdena. Västtyskland har härigenom kommit att rymma över 70 procent av totalbefolkningen i Tyskland. Endast omkring hälften av Tysklands åkerareal inom de gamla gränserna ligger väster om järnridån. Den yrkesverksamma jordbruksbefolkningen i Väst-

tyskland, vilken i likhet med vad som är fallet med andra centraleuropeiska länder i högre grad än jordbrukarna i Norden odlar frukt och grönsaker, har minskat mycket obetydligt sedan förkrigstiden och utgör 23 procent av hela befolkningen. Västtyskland är den näst Storbritannien viktigaste importören av livsmedel i Europa.

Av det västtyska jordbrukets bruttointäkter härrör nära tredjedelen (30 procent) från vegetabiliska produkter (spannmål 9 procent, potatis 7 procent) och animalierna svarar för drygt två tredjedelar. Främst kommer mjölk och fläsk.

Västtyskland är för sin försörjning i hög grad beroende av import. I fråga om animalier täcker den inhemska produktionen huvuddelen av behovet; av nötkött till 90, av fläsk till 98, av smör till 93 (numera ännu mer), av ost till 85 och av ägg till 72 procent (även här har skett en ökning). Importen av erforderliga tillskott sker främst från Nederländerna och Danmark. Beträffande vegetabilier är självförsörjningsgraden lägre, nämligen för brödsäd 72 procent, för fodersäd 76 och för socker 69 procent. Till införseln av dessa varor kommer import av margarinråvaror m. m. (självförsörjningsgrad 30 procent). Importsockret köper man från Kuba, spannmålen från ett flertal skilda länder. Livsmedelsimporten upptar 36 procent av den samlade tyska införseln.

Den tyska jordbrukspolitiken kännetecknas av en långtgående reglering av utrikeshandeln. Denna handhas under regeringens kontroll av särskilda »Einfuhr- und Vorratsstellen» med långtgående befogenheter. Med tillhjälp av dessa söker man påverka priserna på viktigare produkter, varigenom de inhemska producentpriserna kommer att ligga högre än världsmarknadspriserna. På brödsäd och socker är priserna fixerade. Å andra sidan gäller maximipriser på ett flertal viktiga livsmedel. Av de varuslag, som här behandlas, är endast ägg frilistade, medan de övriga är underkastade kvantitativ reglering.

Vid sidan av kvantitativa importregleringar förekommer ganska betydande tullar. På vete uttas en rörlig importavgift (16—17 kr/dt hösten 1954), s. k. Abschöpfungsbetrag. På fläsk utgår tull med 16 procent och på smör med 25 procent. På ägg utgår under tiden 1 september—15 februari tull med 5 procent och under övriga delen av året med 15 procent.

Storbritannien

Det engelska jordbruket rymmer nu endast 5 à 6 procent av örikets yrkesverksamma befolkning. Detta procenttal torde vara det lägsta i världen. Av bruttointäkterna från det engelska jordbruket härrör nära tredjedelen (32 procent) från vegetabilier (spannmål 9 procent, potatis 7 procent). Bland de animaliska produkterna svarar mjölken för 30, nötköttet och äggen vardera för 11 och fläsket för 8 procent.

Storbritanniens inhemska produktion täcker numera genomsnittligt bortåt halva livsmedelsbehovet, tack vare en produktionsökning med omkring 50 procent sedan förkrigstiden. Relativt mest betydande vid sidan av odlingen av fodersäd, beträffande vilken landet självt tillgodoser 68 procent av behovet, är den engelska produktionen av nötkött och fläsk, vilken täcker 66 resp. 57 procent av konsumtionen samt av ägg (77 procent). Av brödsädsbehovet tillgodoser det engelska jordbruket 35, av socker 31, av ost 26 och av smör 5 procent. Härtill kommer att behovet av margarinråvaror till den alldeles övervägande delen täcks genom import. Vete- och sockerimporten sker främst från transoceana marknader (Kanada, Kuba), medan införseln av smör delas mellan Europa (främst Danmark) och transoceana länder (i första hand Nya Zeeland). Fläsket (bacon) importeras huvudsakligen från Europa (Danmark). Importen har beträffande animalier huvudsakligen skett inom ramen för långtidskontrakt, de flesta slutna med andra länder inom det brittiska samväldet.

Storbritanniens import av livsmedel omfattar omkring 37 procent av den totala engelska införseln. Detta tal kan synas ligga lågt, om man betänker att för Västtyskland redovisades 36 procent.

Härvid bör dock ihågkommas, att den engelska importen totalt är ungefär tre gånger så stor som den västtyska.

Storbritannien har längst bland de västeuropeiska staterna bibehållit ransoneringar på livsmedel. Matfetts- och köttransoneringarna släpptes först sommaren 1954.

Enligt Agricultural Act 1947 har regeringen befogenhet att garantera priser och avsättningsförhållanden för alla viktigare jordbruksprodukter. Bestämmelserna omfattar värdemässigt ungefär fyra femtedelar av den engelska jordbruksproduktionen. I enlighet med Agricultural Act skall statsmakterna i samråd med representanter för jordbruket årligen undersöka dettas ekonomiska förhållanden samt med utgång från särskilda undersökningar fastställa garantipriser på animalier för ett år framåt samt vegetabiliepriser för påföljande års skörd. Förhandlingarna har i regel förts i februari—mars.

Som nämnts bildar speciella undersökningar om jordbrukets ekonomiska förhållanden underlaget vid de årliga prisdiskussionerna mellan statsmakterna och jordbrukarnas representanter. Sålunda utförs en undersökning över jordbrukets totala nettointäkt under det gångna året. Vid denna beräkning tar man hänsyn till jordbrukets totala intäkter och kostnader med undantag för arbetsersättningen till jordbrukaren och hans hustru samt räntan på det egna kapitalet. Vidare undersöks, huruvida kostnaderna har ökat sedan den senaste undersökningen och i vilken utsträckning sådana kostnadsstegringar redan beaktats vid föregående års prissättning. Till prisdiskussionerna införskaffas vidare uppgifter om intäkter och kostnader vid olika typer av jordbruk. Prissättningen sker därefter med utgång från nämnda undersökningar samt allmänna ekonomiska överväganden. Sålunda kan i vissa fall jordbrukspriserna höjas mer för att exempelvis ge jordbrukarna möjlighet att förse sig med mera driftskapital. Prissättningen på de enskilda produkterna tar först och främst sikte på att stimulera de ur försörjningssynpunkt viktiga produktionsgrenarna. Hänsyn tas även till kostnadstäckningen vid olika typer av jordbruk. Jordbruks- och livsmedelssubventionerna är betydande och utgjorde 1953/54 — om man bortser från vissa sociala bidrag — omkring 4,7 miljarder kronor. Detta motsvarar omkring 20 procent av det engelska jordbrukets bruttointäkter.

I fråga om importen av livsmedel må här nämnas, att denna förut varit centraliserad till Ministry of Food, men numera överlåtits på handeln. Potatis och bacon är dock fortfarande föremål för statshandel. Övergången till fri import har medfört vissa administrativa svårigheter i vad gäller att infria åtagandena gentemot jordbrukarna, då tullarna är låga. På vete och bacon utgår ingen tull, på socker en tull, som varierar med bl. a. polarisationsgraden och som maximalt utgör 17 öre/kg.

Frankrike

I Frankrike utgör yrkesutövarna inom jordbruket 36 procent av landets yrkesverksamma befolkning. Av jordbrukets bruttointäkter faller 41 procent på vegetabilier (spannmål 11, vin 10, grönsaker 6 procent). Bland animalierna kommer främst mjölken (17 procent), följd av nötkött (15 procent) och fläsk (11 procent).

Frankrike är självförsörjande eller i det närmaste självförsörjande i fråga om flertalet jordbruksprodukter. Beträffande bl. a. vete har landet numera sällat sig till exportörerna efter att redan tidigare ha haft små exportöverskott av kött och fläsk. I övrigt är självförsörjningsgraden för fodersäd 89 och för fettråvaror 31 procent. Importen av dessa produkter jämte en ganska stor införsel av frukt och grönsaker förklarar att livsmedelsimporten stiger till 24 procent av hela införseln till Frankrike. För exporten är procenttalet 9, vilken siffra stiger till 13 om drycker medräknas.

Det franska jordbruket är starkt skyddat genom garanterade producentpriser och importbegränsningar. Prissättningen på jordbruksprodukter regleras icke av något enhetligt jordbruksprogram, som syftar att tillförsäkra jordbrukarna en viss inkomstnivå. Den statliga prissätt-

ningen har sålunda huvudsakligen haft i sikte att säkra produktionen av vissa ur försörjningssynpunkt viktiga jordbruksprodukter. För vete, sockerbetor, oljehaltiga fröer samt mjölk och mejeriprodukter har under efterkrigsåren successivt införts ett system med årliga beräkningar av produktionskostnaderna. Varje år framställer sålunda fackorganisationerna för jordbruket, handeln och livsmedelsindustrin ett prisförslag, som bygger på produktionskostnadsberäkningar. I fråga om vete och sockerbetor utgår man därvid från vissa fixerade kostnadselement, medan man för mjölk utgår från teoretiska kostnader för en besättning på 60 kor. Priset för oljefröer beräknas i en bestämd relation till vetepriset. Över prisförslaget lämnar jordbruksdepartementet ett yttrande, varefter frågan diskuteras i den s. k. nationella priskommittén. Denna kommitté består av bl. a. representanter för olika departement, fackföreningar samt arbetsgivar-, jordbrukar- och konsumentorganisationer. Vid diskussionen i kommittén föreligger också ett prisförslag från finansdepartementet, som är uppgjort med utgång från regeringens allmänna ekonomiska politik. De båda förslagen granskas inom kommittén, varefter frågan om prissättningen slutligen avgörs av regeringen.

För brödsäd, sockerbetor och oljeväxter tillämpas garantipriser. Smör- och ostpriserna påverkas av importreglerande åtgärder. Även i övrigt är importen föremål för kvantitativ reglering.

Det franska tullskyddet är högt och utgör för fläsk 28 och för ägg 20 procent. De höga tullarna på vete (30 procent), socker (110 procent) och smör (20 procent) har suspenderats, vilket emellertid knappast har någon reell betydelse på grund av den kvantitativa importregleringen.

Nederländerna

Den inom holländska jordbruket verksamma befolkningen utgör 19 procent av landets yrkesutövare. De naturliga förutsättningarna för jordbruksdriften är gynnsamma, och landet är näst Danmark den främsta livsmedelsexportören i Europa. Vegetabilieinkomsterna svarar för tredjedelen av bruttointäkterna, med potatis (8 procent) och trädgårdsprodukter som viktigaste poster. Bland animalierna kommer mjölken på första plats (35 procent), följd av fläsket (14 procent).

Nederländerna är självförsörjande i fråga om animalier samt socker. Tidvis har dock förekommit något underskott av nötkött. Exporten i procent av produktionen utgjorde i början av 1950-talet för fläsk 24, för smör 68, för ost 53 och för ägg 57. Sockerbetsodlingen täcker nätt och jämt den inhemska konsumtionen. Därjämte har landet ett betydande överskott av trädgårdsprodukter. Beträffande margarinråvaror (till 67 procent) samt brödsäd (till 52 procent) och fodersäd (till 46 procent) är Nederländerna beroende av import. Nederländernas export av jordbruksprodukter, vilken främst är inriktad på Västtyskland, Storbritannien och Belgien, utgör 35 à 40 procent av landets hela utförsel; för Danmarks del har ovan anförts talet 70, alltså det dubbla. Importen stannar vid 18 procent.

I långt högre grad än vad som är fallet i exempelvis Danmark ingriper staten reglerande i det holländska jordbruket, dess produktions- och avsättningsförhållanden. Själva prissättningen på jordbrukets produkter sker vid årliga förhandlingar mellan regeringen och en speciell topporganisation — Stichting voor de Landbouw — som representerar landets tre jordbrukar- och tre lantarbetarorganisationer. Enär man utgår från samma arbetslön för jordbrukare som för lantarbetare, är det av intresse för båda grupperna att gemensamt uppträda vid prisförhandlingarna. Vid dessa förhandlingar fastställs garantipriser för de viktigare jordbruksprodukterna, nämligen mjölk, fläsk, socker, vete, fabrikspotatis och raps. Som underlag för prissättningen används speciella produktionskostnadskalkyler. Dessa kalkyler utförs av det jordbruksekonomiska institutet i Haag, vars verksamhet till hälften bekostas av statsmakterna och till hälften av ovannämnda Stichting voor de

Landbouw. För produktionskostnadskalkyler använder man 1 200 räkenskapsresultat, vilka uttas bland 30 000—40 000 räkenskapsförande gårdar. Beräkningarna utförs dels för speciellt på mjölkproduktion inriktade gårdar, dels för gårdar med blandad produktion. Man upprättar även en förkalkyl för det kommande produktionsåret med utgångspunkt i den sannolika utvecklingen av produktionskostnaderna. Beräkningarna för gårdar med blandad drift är naturligtvis betydligt vanskligare, och kalkylerna har i detta fall byggt på ett mera begränsat räkenskapsmaterial. En viktig roll vid prissättningen spelar också beräkningar för helt konstruerade s. k. typjordbruk. Beräkningarna utförs för typjordbruk representerande tre olika områden.

Tullarna på jordbruksprodukter, vilka landet har gemensamt med Belgien och Luxemburg, är i allmänhet låga. Handeln med jordbruksprodukter inom Benelux, vilken är förhållandevis betydande i vad avser holländsk export till Belgien, regleras genom ett särskilt avtal.

Belgien

Belgien är näst efter Storbritannien den mest industrialiserade staten i Europa. På den europeiska kontinenten är också Belgien det land, där den yrkesverksamma befolkningen inom jordbruket utgör den minsta andelen, nämligen 12 procent. Det belgiska lantbruket förmår att tillgodose endast något över hälften av livsmedelsbehovet inom landet. Produktionsinriktningen är i en del avseenden liknande den i Nederländerna. Trädgårdsprodukterna intar nämligen en framträdande plats bland de drygt en tredjedel (37 procent) av bruttointäkterna omfattande vegetabilieinkomsterna. Mjölken betyder förhållandevis mindre än i grannlandet (ca 22 procent), medan fläsk (13 procent) och nötkött (13 procent) tillsammans intar ungefär samma plats i lanthushållningen.

Självförsörjande är Belgien endast beträffande kött och fläsk samt socker, på vilka varor smärre överskott kan förekomma, i nämnvärd grad dock endast i fråga om socker (exportöverskott 16 procent). Av margarinråvaror måste 78 procent införas. Självförsörjningsgraden är i fråga om smör 78, brödsäd 52 och fodersäd 50 procent. Spannmålsimporten sker huvudsakligen från transoceana marknader, införseln av smör från Nederländerna. Importen av livsmedel omfattar 19 procent av hela införseln, exporten 4 procent av den samlade utförseln.

De belgiska jordbrukspriserna fastställs icke genom en central statlig prissättning utan får i princip anpassa sig efter inhemska marknadsförhållanden. Statsmakterna utövar dock ett väsentligt inflytande på prisutvecklingen genom en effektiv tull- och importpolitik. Sålunda är en stor del av jordbruksprodukterna underkastade licenstvång. Vidare har inom Benelux-överenskommelsen belgiska avgifter på holländska jordbruksprodukter bibehållits. Dessa avgifter motsvarar ungefär skillnaden mellan de belgiska och holländska priserna. Avgiftsmedlen delas mellan de båda länderna. Som underlag för den statliga importpolitiken ligger för vissa viktigare produkter — vete, sockerbetor, mjölk och mejeriprodukter, ägg samt fläsk — speciella riktpriser. Dessa riktpriser beräknas, med undantag för sockerbetor, på grundval av de inhemska produktionskostnaderna.

Schweiz

I likhet med Belgien måste Schweiz importera omkring hälften av sitt livsmedelsbehov. Yrkesutövarna inom jordbruket är emellertid förhållandevis flera, nämligen 20 procent av landets yrkesutövare. I fråga om produktionsinriktningen ansluter sig det schweiziska jordbruket mer till det västtyska än till det franska, då endast något över fjärdedelen (27 procent) av bruttointäkterna härrör från vegetabilier. Bland animalierna leder mjölken (36 procent), följd av nötkött (15 procent) och fläsk (14 procent).

Full självförsörjning med jordbruksprodukter har Schweiz normalt endast i fråga om ost, av vilken produkt 30 pro-

cent av den framställda mängden exporteras. Självförsörjningsgraden ligger för nötkött vid 95, för fläsk vid 97, för smör vid 79, för brödsäd vid 44, för fodersäd vid 23, för socker vid 14 procent och för fettråvaror vid 26 procent.

I likhet med Norge har den schweiziska jordbrukspolitiken som ett av sina mål att öka den inhemska produktionen — genom bl. a. nyodling — av sådana produkter, av vilka landet har stora underskott, främst brödsäd. Härvid har man även sidosyftet att bromsa en icke önskvärd ökning av mjölkproduktionen för att undvika överskott på mejeriprodukter. Vetepriset ligger genom bl. a. subsidiering mycket högt. Den schweiziska subventionspolitiken är dock i huvudsak ganska försiktig.

Av de behandlade varuslagen är endast sockret frilistat, medan spannmål är föremål för statshandel. Sockertullen ligger mellan 25 och 40 sv. öre/kg. Vetetullen utgör 3,6 öre/kg, tullen på fläsk (färskt) 93 öre/kg, på smör 143 öre/kg och på ägg 18 öre/kg. Importlicens på ägg lämnas endast på villkor att importören köper en kvantitet hemmaproducerade ägg till visst pris.

4. Världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser

Det ligger i sakens natur, att möjligheterna för ett land att avskärma den inhemska marknaden från den internationella i hög grad sammanhänger med den inhemska produktionens omfattning. Är hemmaproduktionen förhållandevis liten, går det mycket lättare att föra en protektionistisk politik än om den inhemska produktionen överstiger avsättningsutrymmet inom landet. De priser, som kan utfås vid export, blir vid en stor överskottsproduktion i stort sett bestämmande för producentprisnivån inom landet. Detta gäller Danmark, Nederländerna och vissa transoceana länder.

Andra exportländer företer en annan bild. Det gäller härvid främst länder, som ehuru icke utpräglat agrara i sin näringsinriktning, dock har överskott på jordbruksområdet. Det främsta exemplet i denna ländergrupp är Förenta Staterna, med en jordbruksexport motsvarande 10—12 procent av produktionen. Även andra transoceana länder liksom vissa stater i Europa hör till samma grupp. Eftersom jordbruksexporten spelar en underordnad roll i dessa länders ekonomi, kan man utbetala betydande exportsubventioner och sålunda trots överskottsproduktionen avskärma de inhemska producentpriserna från priserna på världsmarknaden.

En viss särställning intar länder, vilkas produktion endast täcker en mindre del av konsumtionen. I sådana länder kan man hålla relativt höga inhemska producentpriser och utjämna dessa mot de lägre importpriserna. Exempel utgör Storbritannien och Norge, i vilka länder även en omfattande subventionering förekommer.

I nyligen av FAO och ECE utgivna publikationer finns en del sammanställningar av inhemska priser i över- och underskottsländer samt import- och exportpriserna, vilka redovisas i det följande.

Efter *State of food* återges här nedan några uppgifter för 1953/54 om producentpriser och exportpriser på *vete*. Det bör anmärkas, att de två prisserierna icke är direkt jämförbara utan att till producentpriset bör göras ett tillägg för kostnaderna till exporthamn. Priserna är angivna i svenska kr/dt med avrundning till jämna tiotal ören.

	Producentpris 1953/54	Exportpris, fob juli—dec. 1953	Exportpris, fob jan.—mars 1954
Förenta Staterna	37,80	42,50	36,80
Kanada	[1]26,40	37,80	37,30
Argentina	51,80	40,90	37,80
Australien	[1]26,90	38,30	35,20
Sverige	48,60	42,00	35,70
Frankrike	53,50	48,70	35,20
Turkiet	54,90	45,10	..

[1] Lägstpris. Härtill kommer »efterlikvid», som medför en viss höjning av medelpriset för året. För 1952/53 uppgick efterbetalningen i Kanada till 8 kr/dt.

Av världens fyra främsta veteexportörer tillämpar Kanada och Australien en annan prispolitik än Förenta Staterna och Argentina. De förstnämnda två länderna, som båda har en liten hemmamarknad jämfört med vad som avsätts utomlands, har i stort sett sammanfallande hemmamarknads- och exportprisnivå (producentpriserna bör, som anmärkts, höjas med efterlikvid för att bli jämförbara med exportpriserna). Förenta Staterna och Argentina däremot, för vilka exporten, ehuru i och för sig betydande, dock relativt sett icke spelar samma roll, har inhemska producentpriser som framräknade till exporthamn ligger högre än exportpriserna. Samma förhållande kan också antecknas för Europas tre främsta veteexportörer, Sverige, Frankrike och Turkiet.

För ett antal europeiska länder har uppgifter om de inhemska vetepriserna och importpriserna redovisats i *Prices*. Dessa återges i efterföljande tablå i sv. kr/dt.

	Producentpris 1953/54	Importpris cif juli—december 1953
Importländer		
Danmark.....	36,90	42,70
Norge	58,20	45,30
Västtyskland ..	51,50	44,50
Storbritannien	43,40	42,80
Nederländerna	35,40	44,20
Belgien.....	48,50	35,50
Schweiz	77,00	48,80

Mest iögonfallande i tablån är kanske den stora spridningen i producentpriserna. Dessa varierar från 35,40 till 77,00 kr/dt. Importpriserna varierar mellan 35,50 och 48,80 kr/dt. Vid en jämförelse av importpriserna i denna tablå med exportpriserna i de transoceana länderna iakttas en prisskillnad, som i stort sett motsvarar frakterna.

I *Prices* finns också liknande uppgifter om producentpriser och importpriser på *korn* och *majs*, de två viktigaste fodersädsslagen. Vad kornet beträffar förekommer liksom för vete en avsevärd spridning av producentpriserna, medan den i stort sett är mindre i fråga om importpriserna. Även importpriserna på majs är relativt enhetliga.

Beträffande socker må först erinras om att den europeiska odlingen av *sockerbetor* sedan länge är starkt skyddad, som regel kanske kraftigare än flertalet andra produktionsgrenar inom jordbruket. Även om producentpriserna på sockerbetor växlar från land till land synes i stort sett gälla, att råsocker framställt av sockerbetor betingar en produktionskostnad, som är omkring 50 procent högre än importpriset på kubasocker. Härvid bör anmärkas, att Kuba säljer rörsocker avsevärt billigare till europeiska länder än till Förenta Staterna. Detta land tar emot ungefär lika mycket kubanskt socker som hela Europa. Enligt *State of Food* erhöll Kuba vid försäljning till Förenta Staterna år 1953 ett fobpris för råsocker av 61 öre/kg, medan motsvarande medelpris för europeiska leveranser utgjorde 39 öre/kg. Minimipriset i internationella sockeravtalet är, som förut nämnts, 37 öre/kg fas kubansk hamn.

I fråga om *ägg* har ur *Prices* sammanställts följande tablå, vilken avser år 1952/53.

	Producentpris 1952/53 i sv. kr/kg	Exportpris (fob) resp. importpris (cif) 1952/53 (juli—juni) i sv. kr/kg
Exportländer		
Sverige	3,19	3,83
Danmark.....	2,86	3,54
Norge	3,50	3,72
Nederländerna	3,46	3,87
Importländer		
Västtyskland ..	4,27	3,77
Storbritannien	4,87	3,68
Frankrike	3,08	4,00
Schweiz	5,40	3,80

Vid bedömningen av de anförda talen får man hålla i minnet, att uppsamlingskostnaderna för ägg är ganska betydande och kan växla från land till land. Så långt synes man emellertid kunna gå i sina slutsatser på grundval av det i tablån presenterade materialet, att av importländerna endast Frankrike har en inhemsk prisnivå som ansluter sig till införselpriserna. I övriga importländer är skyddet av allt att döma betydande. Vad angår exportländerna framgår

av tablån, att de svenska producentpriserna är förhållandevis låga. Vid sidan av raps torde ägg vara den produkt, på vilken de svenska exportpriserna för närvarande ligger närmast världsmarknadspriserna.

De hittills utnyttjade källorna innehåller icke några uppgifter om hemmamarknads- samt import/exportpriser på *smör*. Beträffande smörpriserna må emellertid lämnas en del uppgifter ur andra källor.

Som förut nämnts är Danmark och Nederländerna de främsta smörexportörerna i Europa. Det danska exportpriset till Storbritannien uppgick våren 1954 till 4,92 kr/kg fob, men har fr. o. m. hösten sänkts till 4,74 kr/kg. Vid export till andra marknader har högre priser erhållits.

I följande tablå anges partipriserna på smör våren 1954 för några europeiska export- och importländer. För Sverige, Norge och Storbritannien har angivits alternativa priser, nämligen dels det subventionerade, faktiska partipriset, dels samma partipris höjt med det beräknade värdet per kg smör av utgående mjölksubventioner (inkl. särskilda regionala tillägg). De faktiska partipriserna har hämtats ur en rapport till Internationella mejerifederationen.

Exportländer		
Sverige	6,20	(ca 7,50)
Norge	4,80	(ca 7,50)
Danmark	5,10	
Nederländerna	5,90	
Importländer		
Västtyskland	6,95	
Storbritannien	5,15	(ca 7,25)
Belgien	8,80	
Frankrike	10,90	
Schweiz	10,80	

Partipriserna på smör — om dessa i förekommande fall höjs med mjölksubventionen — ligger högre än export- resp. importpriserna (exkl. tull och andra avgifter) i alla länder utom Danmark. Det kan tilläggas, att smörpriset även i Förenta Staterna ligger över sistnämnda priser. En försäljning till Europa ur detta lands smöröverskott kan därför icke ske utan betydande förluster.

5. Producentpriser och konsumentpriser

Ur *Prices* har i tabell 1 sammanställts uppgifter om producentpriser på viktigare jordbruksprodukter år 1953/54.

Innan tabellen kommenteras bör påminnas om de reservationer, som tidigare har gjorts i fråga om internationella prisjämförelser. Härutöver må nämnas, att man har att räkna med kvalitetsskillnader länderna emellan, vilka är mer eller mindre utpräglade för olika produkter. Producentprisbegreppet kan vidare växla från land till land och även för ett och samma land mellan olika varor.

Man finner av tabellen, att Danmark och Nederländerna ganska genomgående redovisar de lägsta producentpriserna, även om i ett eller annat fall något annat land har ungefär samma eller t. o. m. ännu lägre priser än de båda nämnda länderna.

Sammanvägs i tabell 1 angivna producentpriser (med undantag för korn och havre) med de olika produkternas andel av jordbrukets bruttointäkter i resp. länder enligt *Output and expenses* som vikter, erhåller man följande talserie för den genomsnittliga producentprisnivån, om Sverigetalet sätts lika med 100. Det bör anmärkas, att de använda producentpriserna angivits utgöra faktiska priser utan avdrag av subventioner. Undantag härifrån utgör arealbidrag och andra bidrag utan direkt anknytning till de framställda produkterna, vilka särskilt i Storbritannien och Norge är betydande. För Norges del har dessutom vissa betydelsefulla särskilda mjölkbidrag icke tagits med. Tar man hänsyn till dessa senare, stiger indextalet för detta land från 103 till 105.

Tabell 1. Producentpriser på jordbruksprodukter år 1953/54

Land	Kr/dt						Öre/kg			
	Vete	Råg	Korn	Havre	Potatis	Sockerbetor[1]	Nötkreatur[2]	Svin[2]	Mjölk[3]	Ägg
Sverige	48,60	46,25	28,30	25,80	[4] 15,30	7,35	180	240	36	295
Danmark	36,95	28,85	33,95	31,35	16,30	5,05	145	225	28	265
Norge	58,15	58,15	49,40	42,40	14,95	—	175	255	37	295
Västtyskland	51,55	48,95	..	39,10	13,85	8,00	180	310	31	405
Storbritannien	43,40	35,70	39,70	31,70	17,70	8,45	165	350	49	435
Frankrike	53,50	39,70	36,80	33,05	15,85	7,15	170	310	37	255
Nederländerna	35,45	28,65	30,65	29,30	12,95	5,80	200	250	28	295
Belgien	48,50	28,10	31,30	29,85	18,25	6,55	225	280	33	355
Schweiz	77,00	67,50	..	..	27,25	9,30	345	390	46	525

Källor: För alla varuslag utom sockerbetor Prices of agricultural products and fertilizers 1953/54. För socker en IFAP-rapport, dat. januari 1954.

[1] 16 procent sockerhalt.
[2] Levande vikt.
[3] Helmjölk.
[4] Vägt medelpris för fabriks- och matpotatis.

Schweiz	153
Storbritannien	124
Västtyskland	108
Belgien	107
Frankrike	104
Norge	103
Sverige	100
Nederländerna	88
Danmark	84

I tabell 2 har vidare sammanställts uppgifter om detaljhandelspriser på livsmedel i olika länder. Uppgifterna har för Sveriges del hämtats ur socialstyrelsens prisstatistik och för övriga länder ur motsvarande källor. Det bör understrykas, att de kvalitetsskillnader, som kan förekomma, utgör ett starkt osäkerhetsmoment. Särskilt torde detta gälla för kött och fläsk. Av denna anledning måste man vara mycket försiktig med att dra några alltför långtgående slutsatser ur tabellen om prisnivån för särskilda produkter i de jämförda länderna.

Danmarks och Nederländernas förut påvisade låga producentprisnivå avspeglar sig också i konsumentpriserna. Detaljprisstatistik för Storbritannien motsvarande den för övriga länder använda har tyvärr icke stått att erhålla. Av annan statistik framgår emellertid, att detta land liksom Norge kommer lägre på prisskalan om man jämför konsumentpriserna i stället för producentpriserna. Förklaringen härtill har berörts i det föregående; båda länderna importerar livsmedel till fördelaktiga priser och subventionerar de inhemska producentpriserna. Av vissa inom Internationella arbetsbyrån utförda beräkningar, som avser oktober 1952 och alltså är något föråldrade men som innefattar ett omfattande varusortiment, framgår att Sverige har den näst efter de fyra nämnda länderna lägsta konsumentprisnivån i Väst- och Nordeuropa.

Såsom framgår av tabellen har Sverige ett förhållandevis högt margarinpris. Det höga margarinpriset i vårt land beror på att margarinråvarorna belagts med en avgift för att åstadkomma en ur avsättningssynpunkt för smör såsom lämplig ansedd minskad prisspänning mellan smör och margarin. Den stora prisskillnaden mellan norskt och svenskt margarin förklaras till huvudsaklig del av denna avgift, men beror också på att det norska margarinet innehåller mer av den prisbilliga valoljan än det svenska och därjämte subventioneras. Den norska matfettspolitiken får ses mot bakgrunden av att den norska mjölken till betydligt större del än den svenska kan avsättas som konsumtionsmjölk inom landet, varför smörproduktionen är förhållandevis liten.

Tabell 2. Detaljhandelspriser på livsmedel i juli 1954. Öre/kg

Land	Vete-mjöl	Strö-socker	Mjölk (liter)	Smör	Marga-rin	Nöt-kött	Fläsk-kotlett	Ägg (st.)
Sverige	103	117	41	690	385	432	816	25
Danmark	71	68	35	534	245	483	588	20
Norge	54	110	38	623	180	597	695	28
Västtyskland	94	169	48	759	252	520	655	26
Storbritannien	95	101	62	[1] 587	[1] 241	..	..	26
Frankrike	154	171	61	956	[2] 450	388	818	31
Nederländerna	..	112	33	664	225	533	686	25
Schweiz	170	111	62	1 212	[1 2] 477	652	1 008	35

Källor: För Sverige Socialstyrelsens statistik från 60 städer och tätorter, för övriga länder motsvarande statistik. — Priserna avser i vissa fall något skilda kvaliteter.

[1] Mars 1954 enligt rapport till International dairy federation.
[2] Smörblandat margarin.

6. Överslagsberäkningar av prisstödets totala höjd

I det inledande avsnittet av denna översikt anfördes, att utvecklingen under senare år medfört, att de svenska priserna på hemmaproducerade livsmedel numera kommit att ligga genomsnittligt omkring 20 procent högre än de priser, som tillämpas vid internationella transaktioner. Vid denna beräkning har medtagits endast sådana produkter, som går i internationell handel.

Redan vid dessa beräkningar har förelegat svårigheter, när det gällt att finna jämförbara export- och importpriser. Svårigheterna i detta hänseende ökas när man går till andra länder för att efter ungefär samma metodik söka beräkna gränsskyddets höjd. De beräkningar, vilkas resultat anges i det följande, har därför delvis fått utföras efter en förenklad metod jämfört med den för Sverige förut använda. Den förenklade beräkningsmetoden har för jämförelsens skull även tillämpats på vårt land.

Beräkningarna omfattar Sverige, Danmark, Norge, Västtyskland, Storbritannien, Frankrike, Nederländerna, Belgien och Schweiz. Medtagna varuslag är vete, socker, smör, kött, fläsk och ägg. Vetet har därvid fått representera brödsäden och smöret de olika mejeriprodukterna. För oljeväxter har några beräkningar icke utförts på grund av avsaknaden av priser från flertalet andra undersökningsländer. Som bekant har Sverige den mest omfattande odlingen av oljeväxter i Västeuropa; i flera andra länder är denna odling mycket obetydlig. Det bör nämnas, att uteslutandet av oljeväxterna för Sveriges del betyder en sänkning av det framräknade gränsskyddet med två procentenheter.

I det följande lämnas uppgifter vara för vara om det vid beräkningarna använda primärmaterialet och den därvid tillämpade metoden.

Vete. Hemmamarknadspriserna på vete har beräknats på grundval av preliminära uppgifter för 1953/54 i *Prices.* Till producentpriserna i denna källa har lagts 10 procent, utgörande ett approximativt tillägg för uppsamlingskostnader m. m. samt kvalitetsskillnad mellan västeuropeiskt och transoceanskt vete. Vete från exempelvis Nordamerika är vanligtvis av bättre kvalitet än det vete, som produceras i Västeuropa. De sålunda erhållna hemmamarknadspriserna har jämförts med faktiska import- eller exportpriser enligt samma källa.

Socker. Utgångspunkt för beräkningarna har här varit importpriset för kubanskt socker sommaren 1953/54 (ungefär 60 öre/kg cif, räknat i raffinad). Med utgång från detta har beräknats ett im-

portpris på betor med 16 procent sockerhalt, vilket har jämförts med producentpriser hämtade ur en sammanställning, gjord inom International federation of agricultural producers (IFAP, Eur.prices. 2/54, jan. 1954).[1]

Smör. De inhemska priserna (partipriser) på smör har hämtats ur den förut nämnda rapporten till Internationella mejerifederationen. Uppgifterna hänför sig till första kvartalet 1954. Till dessa priser har gjorts ett tillägg av 5 procent för att få dem jämförbara med import/exportpriserna. Sistnämnda priser utgör för exportländernas del ett approximativt medeltal av de danska och holländska exportpriserna våren 1954. I fråga om importländerna har härtill gjorts ett tillägg för fraktkostnader m. m. av 50 öre/kg.

I fråga om smör har för Sverige, Norge och Storbritannien prisskillnaden uträknats med utgångspunkt i förut angivna partipriser med tillägg av i smörmjölken ingående subventioner. I alla dessa tre länder utgår betydande mjölksubventioner, varigenom produktionskostnaderna icke slår igenom i partiledet och de använda partipriserna i detta fall alltså icke ger uttryck för protektionismen. Tar man icke hänsyn till dessa subventioner, får man väl fram höjden av gränsskyddet i inledningsvis angiven mening, men icke jordbruksstödets verkliga omfattning.

Kött och fläsk. Som redan antytts föreligger de största vanskligheterna vid gränsskyddsberäkningarna i fråga om kött och fläsk. Tillvägagångssättet har varit det följande.

Producentpriserna har hämtats ur *Prices.* Uppgifterna avser priserna på kött resp. fläsk 1953/54. Beträffande importpriset på kött har utgåtts från ett beräknat importpris till Sverige, som angivits i prop. 180/1954. Importpriset på fläsk är baserat på under 1954 gällande engelska importpris på bacon. Beräkningarna innebär, att ett och samma importpris förutsatts gälla för alla länder. I verkligheten kan importpriserna variera betydligt.

Ägg. Producentpriserna har tagits ur *Prices.* Till dessa producentpriser har gjorts ett tillägg med 20 procent eller de ungefärliga procentuella uppsamlingskostnaderna i Sverige. Export- och importpriserna härrör från samma källa.

I fråga om såväl producentpriserna som import- och exportpriserna avser de använda uppgifterna år 1952/53, alltså icke 1953/54 som för övriga produkter. Anledningen härtill är, att importpriser (men väl producentpriser) för hela år 1953/54 icke fanns tillgängliga vid beräkningarnas utförande. Att i fråga om ägg jämföra producentpriset för helt år med import- eller exportpriser för del av samma år är vanskligt med hänsyn till äggprisets starka säsongvariationer.

Sedan för de olika länderna och varuslagen på antytt sätt framräknats den procentuella skillnaden mellan världsmarknads- och hemmamarknadspriser, har för varje land skett en sammanvägning. Som vikter har härvid använts de olika varuslagens andel av jordbrukets samlade bruttointäkter enligt *Output and expenses.* Summan av vikterna varierar. Den högsta föreligger för Sverige och Danmark, för vilka länder de i undersökningen ingående varuslagen representerar tillhopa 85 procent av jordbrukets samlade intäkter. Motsvarande tal ligger för Norge, Västtyskland och Schweiz vid ca 80 procent, för Storbritannien och Nederländerna vid drygt 70 procent och för Frankrike och Belgien vid endast 60—65 procent. Nu nämnda omständighet får tas i beaktande vid bedömning av resultatet.

Med hänsyn till att det här gäller mycket grova överslagsberäkningar, torde de framkomna exakta procentalen för förhållandet mellan världsmarknadspriser och hemmamarknadspriser icke böra detaljerat redovisas. Lämpligare synes vara, att länderna grupperas i olika klasser efter framräknade procenttal.

Av det föregående har framgått, att de danska och holländska priserna på jordbruksprodukter i huvudsak ansluter

[1] Den för vete m. fl. produkter använda källan har ifråga om socker ansetts mindre lämplig, då den redovisar betpriser vid faktisk sockerhalt och denna halt kan variera mycket starkt år från år inom ett och samma land.

sig till världsmarknadspriserna; man kan, åtminstone i fråga om vissa produkter, vända på saken och säga, att det just är Danmarks och Nederländernas exportpriser som i hög grad konstituerar de priser som i det föregående betecknats som världsmarknadspriser. Det sagda håller dock icke helt streck i fråga om Nederländerna, vars priser på exempelvis socker och nötkött — varav landet normalt icke är exportör — synes ligga över världsmarknadspriserna.

Närmast efter Danmark och Nederländerna följer Sverige och Västtyskland med en prisnivå ca 20 procent över världsmarknadspriserna. För Norge blir motsvarande siffra något högre än för de sistnämnda länderna, medan den ligger vid 25 procent för Storbritannien. För Frankrike och Belgien ger beräkningen 30 procent och för Schweiz närmare 50 procent. Vid beräkningarna har hänsyn tagits till de subventioner på produktionsmedel, som utgår i Norge och Storbritannien.

Tabellförteckning

Tabell 1. Jordbrukets produktionsvolym räknad i 1953/54 års priser. Milj. kr. ... 19
» 2. Självförsörjningsgraden för jordpruksprodukter 1953/54 (prel.) 20
» 3. Produktion, konsumtion samt överskott resp. underskott av olika jordbruksprodukter 1938/39 och 1948/49—1953/54. I milj. kg. .. 22
» 4. Antalet brukningsdelar i olika områden och storleksgrupper 1944 och 1951 ... 36
» 5. Åkerarealens fördelning på olika områden och storleksgrupper 1944 och 1951. I ha ... 37
» 6. Antal hela brukningsenheter och delar av brukningsenheter, vilka efter vederbörligt tillstånd förvärvats för sammanslagning åren 1950—1953 ... 38
» 7. Förbrukningen av handelsgödsel i Sverige per år, milj. kg ... 40
» 8. Brukarens total- och arbetsinkomst samt familjens totalinkomst i storleksgrupperna 10—20 och 20—30 ha samt industri- och lantarbetarlönen åren 1939/40—1952/53. I kronor ... 48
» 9. Inkomstförhållandena enligt taxeringsstatistiken inom jordbruk av olika storleksklasser samt inom industrin på landsbygden 1951. Medianinkomst per inkomsttagare. I kronor ... 50
» 10. Beräknad medianinkomst 1952. I kronor ... 51
» 11. Utgifterna år 1951 för jordbrukare och icke jordbrukare enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning fördelade på olika budgetposter ... 53
» 12. Bostadens utrustning 1951 enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning ... 54
» 13. Förekomst av bil eller motorcykel samt genomsnittliga kostnader enligt socialstyrelsens landsbygdsundersökning 1951 ... 55
» 14. Genomsnittlig taxerad nettoförmögenhet i 1000-tal kronor 31 december 1952 för dels självägande, dels arrendatorer ... 56
» 15. Skuldsättningsprocenten 31 december 1952, alla storleksgrupper 56
» 16. Den indexmässiga utvecklingen av total- och per capitaproduktionen av jordbruksprodukter i Västeuropa. 1934/38 = 100 64
» 17. Hektarskörden i olika länder 1952 och 1953. I 100 kg/ha ... 69
» 18. Lantarbetarlönen i olika europeiska länder våren 1954 ... 72
» 19. Producentpriserna i olika länder 1953/54 ... 73
» 20. Detaljhandelspriser i olika länder i juli 1954 ... 74
» 21. Produktion och förbrukning av smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953 ... 81
» 22. Förbrukning per capita av smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953 ... 82
» 23. Priser på smör och margarin i medeltal 1934/38 och åren 1938—1953 ... 82
» 24. Vissa beräkningar om den framtida produktions- och konsumtionsutvecklingen för smör ... 86

Tabell 25. Detaljhandelspriser på smör och margarin i olika länder våren 1954. I svenska kronor per kg 88
» 26. Konsumtionen av matfett per capita och år i olika länder före kriget samt 1949—1953. I kg 89
» 27. Producentpriser på vete i olika länder hösten 1954 94
» 28. Sockerbetsarealen i Sverige 1934—1954. I ha 98
» 29. Hektarskörden av sockerbetor 1934—1953. I dt 99
» 30. Konsumtionen av vissa viktigare jordbruksprodukter 1953 och 1960/61 (prognos). I milj. kg 106
» 31. Åkerjordens användning 1951—1953 och 1960 (prognos). I 1000-tal ha 106
» 32. Normskördar 1953 och 1954 samt 1960 (prognos). I kg/ha 107
» 33. Skörden i miljoner skördeenheter vid normskörd 1953, 1954 och 1960 (prognos) 107
» 34. Skörden av olika produkter vid normskörd 1953, 1954 och 1960 (prognos). I milj. kg 108
» 35. Produktionen kontra konsumtionen av olika jordbruksprodukter 1960/61. I milj. kg 109
» 36. Produktionen per brukningsdel i storleksgruppen 10—20 ha 1952/53 116
» 37. Brukarens total- och arbetsinkomst samt familjens totalinkomst i storleksgruppen 10—20 ha i slättbygderna och övriga områden 1939/40—1952/53 116
» 38. Översikt av system med inom vissa gränser fasta importavgifter 209

Bilaga 2

Tabell 1. Kvantiteter och intäktsbelopp för handelsväxter 1938/39 och 1953/54 — verkliga kvantiteter enligt jordbrukskalkylen samt kvantiteter beräknade med utgångspunkt från normalskörd jämte intäktsbelopp i 1953/54 års priser för normalkvalitet motsvarande de olika kvantiteterna 248
» 2. Jordbruksproduktionen 1938/39 och 1953/54 värdeberäknad i 1953/54 års priser. Kvantiteter enligt normalskördar för handelsväxterna samt i övrigt enligt jordbrukskalkylen 249
» 3. Jordbrukets kostnader enligt jordbrukskalkylen 1953/54 samt 1938/39 omräknade i 1953/54 års priser och löner 250

Bilaga 3

Tabell 1. Företagarvinst i jordbruket, kronor per ha 261
» 2. Förräntningsprocent på investerat kapital i lantbruket (jordbruk + skogsbruk) 262
» 3. Förräntningsprocent på investerat kapital inom olika områden och i genomsnitt för åren 1939/40—1951/52 (standardmedeltal för grupperna 2—50 ha) 263
» 4. Brukarens arbetsinkomst i lantbruket, kronor per år 264
» 5. Brukarens inkomst från lantbruket i olika storleksklasser 1951/52 265
» 6. Familjens totala inkomst i grupperna III och IV 269
» 7. Löneförmåga i procent av arbetskostnaderna i jordbruket 270
» 8. Förmögenhet i kronor per gård 1951 274

Bilaga 4

Tabell 1. Inkomstutvecklingen för olika yrkesgrupper 1943—1952 295
» 2. Inkomstutvecklingen inom olika storleksklasser 296
» 3. Inkomstläget för olika yrkesgrupper år 1952 297

Tabell 4. Inkomstförhållandena inom jordbruk av olika storleksklasser samt industrien år 1951 297
» 5. Fördelningen på inkomstklasser 298

Bilaga 5

Tabell 1. Industriens sociala kostnader år 1952. Milj. kr. 309
» 2. Industriens sociala kostnader år 1952, fördelade på olika ekonomiska huvudgrupper. Milj. kr 310
» 3. Redovisade och icke redovisade sociala förmåner inom industrien år 1952. Milj. kr 310
» 4. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmarna i 20 LO-förbund år 1953 312
» 5. Förekomsten av vissa sociala förmåner vid företag av olika storlek inom 20 LO-förbund år 1953 313
» 6. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmar i handelsarbetarförbundet år 1953 313
» 7. Förekomsten av olika sociala förmåner för medlemmar i lantarbetarförbundet samt skogs- och flottningsarbetarförbundet år 1953 314

Bilaga 6

Tabell 1. Producentpriser på jordbruksprodukter år 1953/54 331
» 2. Detaljhandelspriser på livsmedel i juli 1954. Öre/kg 332

Diagramförteckning

Diagram 1. Prisutvecklingen för olika jordbruksprodukter. 1948/49 = 100 65
» 2. Åkerarealens procentuella fördelning på storleksgrupper i olika länder 70
» 3. Brukningsdelarnas procentuella fördelning efter åkerareal i olika länder 71
» 4. Vissa beräkningar av smöröverskottet 1960/61 och 1965/66 87

Bilaga 3

Diagram 1. Förräntningsprocentens utveckling inom jordbruket (grupperna I—VII) 262
» 2. Brukarens arbetsinkomst i lantbruket inom olika områden (standardmedeltal) i genomsnitt för grupperna 2—50 ha 265
» 3. Jämförelse mellan räkenskapsresultaten och totalkalkylen rörande utvecklingen av familjens arbetsinkomst i jordbruket (rel. tal) .. 267
» 4. Jämförelse mellan räkenskapsresultaten och deklarationsundersökningarna rörande utvecklingen av familjens arbetsinkomst i jordbruk och skogsbruk för grupperna I—V (rel. tal) 268
» 5. Jämförelse mellan årsinkomsterna för arbetare och lantbrukare, medeltal för grupperna 2—50 ha 272
» 6. Jämförelse mellan årsinkomsterna för arbetare och lantbrukare (grupperna III och IV) 273
» 7. Jämförelse mellan brukarens arbetsinkomst i skogsbruk samt skogspriser och avverkningar 277
» 8. Jämförelse mellan lantbrukarnas inkomster och industriarbetarnas arbetsförtjänster 282

Bilaga 4

Diagram 1. Inkomstutvecklingen för olika yrkesgrupper 1943—1952. Medianinkomst per taxeringsenhet 300

Statens offentliga utredningar 1954

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Ärvdabalk. [6]
Betänkande angående instansordningen i vattenmål m.m. [9]
Förslag till jordrationaliseringslag m. m. [16]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Om proportionella val inom kommunala representationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 6. [17]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Förslag till förenkling av vissa beskattningsregler. [18]
Förslag till ändrad företagsbeskattning. [19]
Förslag till effektivare taxering. [24]

Politi.

Den svenska kriminalstatistiken. [35]
Allmän ordningsstadga m. m. [37]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 2. Kollektivhus. [3]
Socialförsäkringsutredningen. 2. Moderskapsförsäkring m. m. [4] 3. Folkpensionering och sjukförsäkring. Vissa samordningsfrågor. [33]
Vården vid ungdomsvårdskolorna. [5]
Ny arbetstidslagstiftning och partiell arbetstidsförkortning. 5. [22] Bilagor. [23]
Saneringsfrågan. [31]
Hyresregleringskommitténs betänkande. 3. Hyran för omöblerade lägenheter. [34]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med utredning och förslag rörande hörselvården. [14]
Friluftsbad, simhallar, bastur. [25]
Vanföreanstalterna och Eugeniahemmet. [28]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftförsörjningen. [12]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Prissättningen på jordbruksprodukter. [39]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Klenvirke. Användningen av barrklenvirke, lövvirke och sågverksavfall. [29]

Industri.

Handel och sjöfart.

Inrättande av ett sjöfartsverk. [21]

Kommunikationsväsen.

Högertrafik. [30]
Televisionen i Sverige. [32]
Trafiksäkerhet. [38]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om sparbanker m. m. [10]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Svensk namnbok 1954. [1]
Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling. [2]
Yrkesutbildningen. [11]
Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetensutredningen. [15]
Landsantikvarieorganisationen. [26]
Tjänstebostäder för folkskolans lärare. [27]
Laborantutbildning. [36]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiska parlamentariska kommittén. 6. Upphävande av all passkontroll vid gränserna mellan de nordiska länderna. [7] 7 och 8. Nordiska post- och teletaxor. [20]
Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av en nordisk parlamentarisk tidskriftspublikation. [8]
En gemensam nordisk marknad. [13]

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG STOCKHOLM 1954